URY BENADOR

„GABLONZ“

MAGAZIN UNIVERSEL

editura eminescu

ROMANE DE IERI ȘI DE AZI

Ilustrația copertei: Aurel Stoicescu

1 9 7 3
București, Bd. Ana Ipătescu 39.

URY BENADOR

„GABLONZ“

MAGAZIN UNIVERSEL

Galanterie, mărunțișuri și articole
de gablonz

E. AVRAMUȚ SMOCHINESCU & RUXANDA CRISTEA-BUJOR
Str. Bărăției 34 Aut. No. 99/1948

ROMAN

Ediție revăzută

Editura Eminescu

Prezenta ediție reproduce versiunea revăzută, după indicațiile autorului, a romanului „GABLONZ" — MAGAZIN UNIVERSEL apărut în anul 1961 la E.P.L.

Marei Umbre a micului croitor și trubadur anonim — tata — care, în lipsuri, suferințe și umiliri, a avut seninătatea și puterea să găsească întotdeauna cuvîntul blajin, întăritor și înțelept, și fapta, cu care ridica și însenina pe semenii doborîți și neștiuți, căutați și descoperiți de el în singurătățile lor dezarmate.

Prezenței continue asupra mea a privirii tale iscoditoare și scormonitoare, dragă mamă, sever caldă și ocrotitoare.

Harul și pilda voastră înaripeze străduințile copilului vostru sexagenar !

PARTEA ÎNTÎI

CAPITOLUL I

Cine e frumos, dar eu sînt deştept

Cînd, în urmă cu aproape treizeci de ani — adică în 1919 — domnul Avramuţ Smochinescu (pe atunci încă Feighenbaum) a spus despre sine „cine e frumos, dar eu sînt deştept", el îşi calomnia frumuseţea. Sau poate că şi-o ignora. Căci toată lumea din tîrguşorul Podoleni ştia că nu de pomană poartă porecla „Avramuţ cel frumos". Şi trebuie precizat că diminutivul „Avramuţ" nu înseamnă că alintarea „cel frumos" i-ar fi rămas cumva din copilărie, cînd — după obicei — în ochii părinţilor, copiii lor sînt cei mai frumoşi şi capătă porecle alintătoare. Lui Avramuţ porecla i-a dat-o orăşelul, prin nu se ştie cine, şi nu cînd era copil, ci, cînd ajunsese — cum se zice la Podoleni — „cavaler." Pe vremea aceea era un tînăr subţirel, cu obrazul oval, uşor măsliniu. („Tenul mamei", a zis o vecină.) Şi avea o pereche de ochi migdalaţi, negri, cu nu ştiu ce focuri neliniştite. Deşi nu numai tenul, ci şi ochii erau ai Reïnei, focul lor nu ştiai al cui e, căci doamna Feighenbaum — născută Algazi — avusese un fel liniştit, blajin, învăluitor şi odihnitor de a te privi, pesemne luat de la ochii albaştri ai bărbatului ei. (E lucru cunoscut, că, după un timp oarecare, în căsniciile armonioase — cum era aceea a părinţilor lui Avramuţ — soţii iau unul de la celălalt unele trăsături şi, mai ales, aerul general, aşa că îi crezi mai curînd frate şi soră decît soţ şi soţie.)

Cea mai bună dovadă că Avramuţ îşi merita porecla „cel frumos" — că era adică frumos — o puteai avea în faptul că domnişoara Eveline Reichman (fiica domnului „H. B. Reichman, Comersant de Cherestea şi Cereale şi Vicepreşedinte al Comunităţii Israeliene" — cum sunau cărţile dumisale de vizită) a spus într-o zi prietenei ei, Rosalie Lustgarten :

— Dacă tînărul Feighenbaum nu ar avea mustăţi à la Max Linder, ai putea să juri că este Leonard, celebrul şi frumosul tenor din trupa de operete Grigoriu din Capitală, şi ar fi o folie, căci, să ştii, draga mea, că cu toate că Max Linder este francez iar Leonard nu-i decît român, Leonard are un şarăm pe care nu-l are Linder ăla. Şi ştii, dragă, de ce ? Pentru că Linder este comic, şi încă de cinema, adică pe pînză, adică artificial, pe cînd Leonard este tenor, şi este viu şi natural, adică pe scenă şi, mai ales, n-are mustăţi.

Şi nu trebuie uitat că domnişoara Reichman — la cei numai nouăsprezece ani ai domniei sale — nu era o persoană care să fi rămas tot timpul în Podoleni — un biet tîrguşor cu nici patru mii de locuitori. Nu, ci, şi după ce a terminat patru clase secundare la pensionul de călugăriţe „Sacre Coeur" din Iaşi, pleca destul de des acolo. De altfel e o distanţă de nici jumătate de ceas cu trenul. E drept, domnişoara Eveline Reichman pleca pentru toalete, dar dacă tot era la Iaşi, se ducea şi la cinema şi la teatru, aşa că s-a nimerit la Iaşi odată cu trupa Grigoriu, în turneu, se afla acolo.

Rosalie, deşi îndrăgostită de Max Linder (se înţelege, numai pe carte poştală ilustrată, seria „Oameni celebri"), a ascultat totuşi rugămintea Evelinei şi l-a sfătuit pe tînărul Feighenbaum, cu care era vecină, să-şi dea jos mustaţa. Dar Avramuţ, să-l tai, n-a vrut :

— Un bărbat dacă nu are mustăţi, nu este bărbat şi nu are succes la dame.

Vorbind astfel, nu înseamnă că el dădea vreo importanţă femeilor. Nu ! Avea chiar o vorbă a lui :

— Eu nu mă omor după dame. Dacă ele sînt isterice şi nebune după mine, n-au decît !

Şi nu şi-a ras mustăţile.

Pînă la urmă, însă, i-a fost domnişoarei Reichman indiferent dacă el poartă mustăţi sau nu, aşa că, în acea duminică dimineaţa, cînd părinţii — care aflaseră de iubirea ei — au încercat să i-l scoată pe Avramuţ din cap, ea i-a ameninţat :

— Dacă nu mi-l daţi de bărbat — şi asta urgent — mă otrăvesc cu spirt denaturat, sau, poate şi mai rău, plec la Iaşi special să pîndesc trenul accelerat, să mă arunc înaintea lui, aşa cum am văzut într-un film că face o altă persoană de sex feminin, tot neînţeleasă şi nenorocită.

Deşi speriat, domnul Reichman a avut puterea să-i explice :

— Nu şade frumos, adică nu se potriveşte, ca fata unui H. B. Reichman să se mărite cu un simplu *kumi,* adică vînzător în depozitul lui Marcu Moise, şi pe deasupra fiul unui holodronţ de fost reprezentant de maşini de cusut „Singer", plata în rate, şi ajuns plasator de lozuri de la loteria Schröder, dar nu agent direct, ci un fel de sub-agent. O asemenea căsătorie — a urmat el — ar fi, curat, vorba mamei — care e aşa cultă — „o mezalianţă morganatică şi de compromitere".

Totuşi, uite, că, după ce a stat de vorbă cu tînărul Avramuţ, domnul Reichman s-a hotărît să treacă peste diferenţa de rang şi să i-o dea pe Evelinica, deoarece băiatul i-a făcut o impresie strașnică. Aşa că, atunci cînd i-a relatat doamnei Reichman convorbirea, a încheiat admirativ :

— Mare pezevenghi, domnule ! Ăsta aude şi cum creşte iarba, şi e uns cu toate alifiile.

Dar doamna Tilde Reichman a rămas neînduplecată. Nu, însă, pentru că ar fi aflat ceva în legătură cu dispariţia lui Avramuţ de-acasă şi din oraş — acum nouă ani — cînd, se poate zice, copil încă, a furat nişte bani cu care nu se ştie ce a făcut. Nu, asta n-o deranjează pe doamna Reichman. În fond înseamnă că e un spirit întreprinzător şi aventurier. Bravo lui ! Ci doamna s-a opus : „sînt contra din demnitate !" (vorba e chiar a dumneaei).

S-a opus îndîrjit şi a ameninţat că, dacă Evelina îi face ruşinea de a voi un, poţi zice, golan — căci tatăl lui nu e măcar comerciant — ea se spînzură în pod. Ba nu, în closet se va spînzura, aşa cum a făcut săptămîna trecută domnişoara Clara, nenorocita aia de lenjereasă — fată bătrînă — care le lucra cu ziua reparaţii, căci trusoul Evelinei şi în general lucrurile noi le lucrează la Iaşi.

Dar şi Evelina este de nezdruncinat în încăpăţînarea ei :

— Îl vreau pe Avramuţ cel frumos, îl vreau pe Avramuţ cel frumos, îl vreau pe Avramuţ cel frumos !

Doamna Reichman îi explică :

— Este... este... cum să zic... este o degradare morală, ca o persoană aşa cultă — cu patru clase de pension — numai patru, deoarece nu puteai să înveţi din cauză că aveai migrene... ştii... în anumite zile — da, este zic o degradare morală, ca o persoană aşa cultă, aşa frumoasă şi aşa corpolentă, şi cu nume aşa frumos, „EVELINE", chiar în actul de naştere EVELINE, cu toate că porţi numele după bunica Haie-Hove, să ia un simplu Avramuţ, care este... este... Chiar, ce este, mă rog, domnul Avramuţ cel frumos al tău ? Ce este ? Un nimic ! Un Nichts [1] şi un Taugenichts ! [2]

Şi, cînd a rostit cuvîntul Taugenichts, a căzut leşinată în sufragerie, pe canapeaua oranj, care s-a zguduit din toate arcurile. De la dumneaei a moştenit corpolenţa Evelinica, domnul Reichman fiind micuţ şi subţirel. Numai capul îl are mare şi întotdeauna congestionat, cu ochii bulbucaţi, cu mustaţă roşcovană groasă şi ştuţuită şi cu părul capului ca o perie. Poate de aceea Tildica lui îi strigă brosse [3] — Wasserkopf [4], spre flatarea şi mîndria lui. „Ce învăţată e : chiar cînd mă insultă o face în nemţeşte şi franţuzeşte !"

Înspăimîntat de leşinul Tildei, el şi-a zis acum : „asta e maximum" ! Maximum nu este leşinul (căci putea veni din sforţarea făcută cînd Tildica a vorbit, sau poate veni şi din nervi) ci „maximum" este cuvîntul Taugenichts ! Domnul Reichman ştie că, oricît de grele vorbe îi aruncă Tildica, nimic nu este atît de grav ca atunci cînd ea îi spune Taugenichts. Cînd îi spune asta, înseamnă că s-a trezit în ea toată noblețea de familie Hübscher, restaurator şi administrator de hotel la Dorna-Vatra, adică altceva decît era tatăl său, un simplu negustor de cai şi proprietar de brişte pentru domnii vizitatori care vin în vilegiatură în acea staţiune climaterică. Şi mai înseamnă că în Tildica s-a trezit ceea ce ea numeşte „cavoul de amintiri", adică viaţa ei de domnişoară — cînd pleca din Dorna-Vatra la unchiul Zeilig, la Rădăuţi — un oraş atît de mare, cu aproape zece mii de locuitori — unde era „anturată" şi „curtată" de tineri fini, şi chiar de studenţi

---

[1] În germană : Un nimic.
[2] Tot în germană : Incapabil.
[3] Perie (în l. franceză).
[4] Cap umplut cu apă (în l. germană).

care veneau de la Cernăuți acasă, în vacanță. (Doi dintre ei erau să se bată — se zice — chiar în duel. Nu, nu pentru ea. Dar oare nu e de ajuns că erau să se bată în duel ?)

Dacă leșinul doamnei Reichman și, mai ales, cuvîntul *Taugenichts* la adresa lui Avramuț Feighenbaum l-au impresionat teribil pe domnul Reichman, pe Evelina n-au impresionat-o de loc. Ba chiar, cînd doamna Reichman s-a ridicat deodată de pe sofà — ca și cum nici n-ar fi leșinat — și a strigat : „am să lupt ca o tigroaică pentru demnitatea puilor ei", Eveline a continuat să spună calm, dar cu privirea rătăcită :

— Îl vreau pe Avramuț cel frumos, îl vreau pe Avramuț cel frumos, îl vreau pe Avramuț cel frumos !

N-a ajutat nici chiar atunci cînd domnul Reichman, nu convins, ci pus de doamna Reichman, i-a făcut Evelinei socoteala, negru pe alb, că o să moară de foame cu Avramuț al ei, șapte zile pe săptămînă. Și n-a ajutat nici cînd a amenințat-o și s-a jurat pe tot ce are mai sfînt, adică pe combinația de păduri cu firma Götz, și pe nervii Tildicăi, că n-o să-i dea pezevenghiului un ban dotă. Și n-a ajutat nici cînd a încheiat : „Tu știi, Evelinica, ce femeie intelectuală este mama, așa că dacă ea spune cuiva *Taugenichts,* să știi că este".

◆

Oare avea dreptate doamna Reichman cînd l-a numit pe Avramuț, *Taugenichts ?* După ce judeci un om ? După faptele sale ? După rezultatul acestor fapte ?

Ia să vedem !

Să trecem peste primii ani ai vieții lui Avramuț și să pornim din zilele în care domnișoara Evelina s-a îndrăgostit de el. Să pornim adică din ziua aceea cînd, tînăr de douăzeci și doi-douăzeci și trei de ani, demobilizat din războiul 1916-1918, după ce s-a mai învîrtit un timp (pe unde și cum a putut), l-a făcut pe taică-său, ca (așa, aproape orb, cum ajunsese după moartea Reïnei) să se înapoieze la Podoleni din Brăila, unde era retras la rude — la familia Navon — ca să-și ogoiască acolo durerea. L-a făcut să vină la Podoleni, să-i ceară lui Marcu Moise să-i angajeze băiatul în întreprinderea lui. Ce socoteală o fi avut Avramuț că a ales acest nenorocit tîrgușor, loc al copilăriei sale oarecum deocheate, în loc să caute ocupație dacă nu în Capitală, dar măcar la Brăila, care e și oraș

mare, şi port la Dunăre, şi unde are rude, n-a putut înţelege şi nici nu l-a întrebat pe Avramuţ. Da, cu ce socoteală a ales Avramuţ Podolenii ? Cine poate şti ? Important este că el, Leon Feighenbaum, ca tată, a trecut peste neputinţa de a reveni, fie şi temporar, în orăşelul în care după o viaţă dusă frumos şi fericit, a suferit desperarea de a nu şti unde i-a dispărut băiatul, durerea de a o vedea pe Reïna murind, ruşinea de a fi bănuit de moartea ei, şi de a fi arestat, şi de a vedea că i se retrage — poate că din cauza asta — reprezentanţa maşinilor de cusut „Singer".

Totuşi, iată, s-a înapoiat la Podoleni, şi, poftim, îşi calcă pe inimă şi, în loc să-l dea, să zicem, la nişte stăpîni ca cerealiştii Dinulescu sau Carapancea, vorbeşte — cum cere Avramuţ — cu ruda asta grobiană şi păcătoasă, Marcu Moise :

— Pe lîngă o căruţă încărcată, poţi merge şi pe jos — zice o vorbă. Aşa că băiatul meu — ştiu — o să ajungă la un căpătîi într-o întreprindere ca a ta. De aceea nici nu cer să-i dai deocamdată leafă. Din ce o să pot şi n-o să pot, am să am eu grijă să nu-i lipsească nimic.

Cu toate că, după atîtea cîte a făcut Avramuţ pînă acum — mai ales furtul banilor firmei „Singer" — el, Leon Feighenbaum, ştie că trebuie să fie prevăzător, uite, evită să-i atragă atenţia lui Marcu Moise că nu e bine să-i încredinţeze lui Avramuţ însărcinări care cer încredere mare.

Rămas, însă, o clipă, singur cu băiatul, l-a implorat :

— Dacă pe lîngă ce o să-ţi trimit şi pe lîngă leafă, o să mai ai nevoie de ceva bani, îmi depeşezi şi eu o să mă bag şi slugă — ca să-ţi trimit imediat cît vei avea nevoie, numai păzeşte-te să nu-ţi strici viitorul. Şi, te rog, te rog din suflet, nu-ţi păta obrazul.

Avramuţ era plictisit : ce tot behăie babacul ? Dar Leon a continuat :

— E de ajuns nenorocirea care te-a lovit.

Era întîia oară că i-a pomenit de ceea ce făcuse şi de unde s-a tras moartea Reïnei, pierderea văzului său şi a serviciului. Totuşi, ca să nu-l umilească şi să nu-l mîhnească, a întrebuinţat cuvîntul „nenorocire" şi a spus „*te*-a lovit". (Adică pe Avramuţ l-a lovit nenorocirea, nu pe el.) Şi tot ca să nu-l ştie mîhnit şi umilit că, la douăzeci şi doi de ani, intră practicant, fără leafă, a aranjat cu Marcu Moise, ca el, Leon, să trimită, în preajma fiecărei chenzine, suma cutare, care pentru

băiat să însemne că e salariul plătit de patron, iar Avramuț să fie obligat să semneze de primire, la fel cu toți ceilalți funcționari, ca să nu simtă, nici el și nici colegii lui, că nu are salariu.

— Înțelegi, dragă Marcule (oh, mai trebuie să-i spună grobianului ăstuia îmbogățit „dragă"), de ce fac asta ? O fac pentru că este dureros și umilitor să nu ți se prețuiască munca, adică să nu fii plătit după merit. Cu atît mai umilitor este să nu fii de loc plătit pentru ceea ce muncești. După cum nimic nu te înaripează mai mult la muncă, decît conștiința utilității ei.

Marcu Moise l-a ascultat cu zîmbetul lui care — cînd voia el — nu însemna decît un fel de mulțumire de sine, șireată dar prefăcut bleagă. Acum, însă, zîmbetul era dispreț pentru deșteptul ăsta, neam de a zecea spiță, care face pe filozoful.

— Bați tu șeaua să priceapă iapa, dar vorbele tale de prin cărți nu mă interesează. Una și cu una face două : băiatul îmi place și cred că o să facă treabă. În ce privește „leafa", n-ai decît să depui banii și îi plătesc eu „*leafa*". Și, spunînd „îi plătesc eu *leafa*", s-a înecat de rîs, încîntat.

Și-a revenit, însă, îndată, îngrijorat :

— Da, dar ce facem dacă nu-mi dai banii la timp, ca să-și încaseze băiatul leafa în ziua cînd eu îmi plătesc personalul ?

Leon l-a privit mirat :

— Se poate ?

— Ce nu se poate la un calic ? !

Leon s-a făcut ca varul, nu pentru grosolănia cu „calic" (peste asta trece), ci pentru că Marcu îl crede în stare să nu-și respecte o obligație.

— E exclus ! Nu-mi calc eu cuvîntul și nu-mi necăjesc băiatul.

Și, abia stăpînindu-se :

— Dar să zicem... cum zici tu, „ce nu se poate la un calic ?" Atunci ai să-l concediezi fără să-l plătești.

De data asta, Marcu Moise n-a mai rîs, nici n-a zîmbit, ci — așa înalt, lat și cu capul ras cum umblă, că pare boxer categoria grea — i s-a uitat prefăcut fioros, drept în ochi, deși știa că aproape orb cum e, Leon nu poate să fie impresionat de privirea sa.

— Aşa prost mă crezi, să las să plece un om care o să-mi fie de folos ?

Leon era gata să-i spună : „Atunci e foarte simplu ; dacă zici că o să-ţi fie de folos, ai să-l plăteşti..." Dar cum să-i spui aşa ceva ? Oamenii bogaţi nu-ţi iartă să-i judeci sănătos şi drept, decît dacă asta convine socotelilor şi mîndriei lor. Aşa că l-a întrebat simplu :

— Atunci ce propui ?

Marcu Moise a dat răspunsul pe care îl obişnuia în negustoria lui :

— Ai mai văzut să propună cel care cumpără ? Propune tu, că tu oferi.

„Oferi", aude Leon. Îl „oferă" adică pe Avramuţ — copilul lui — i-l oferă ca pe o marfă. Totuşi, se stăpîneşte din nou : dar genele clipesc peste ochii albaştri de copil. orbi, şi flutură din ei nu ştiu ce tristeţe peste obrajii care, în ciuda atîtor suferinţe din ultimii ani, şi în ciuda anilor, au rămas fără nici o zbîrcitură — obrăjori de bebeluş, rotunjori, numai că gălbui şi cu nişte mustăţi mari, groase, parcă lipite pe ei, mustăţi cărunte, de om bătrîn.

— Ce pot să „propun" eu ? Spune tu, că ai experienţă.

Marcu Moise îl priveşte admirativ :

— Te credeam fraier şi văd că ştii să fii negustor şmecher. Joci tare.

Şi, după o clipă de gîndire :

— Aş avea eu o propunere, dar nu-i de tine, că n-ai de unde.

Şi a tăcut.

Leon, văzîndu-l că nu mai scoate un cuvînt, zice :

— Ei hai, spune, poate că „e de mine".

După o clipă de calcul, Marcu Moise precizează :

— Să fixăm leafa şi mi-o depui pe un an înainte.

Satisfăcut de propunere şi de sine, subliniază :

— Am spus bine, „leafa"... ?

Apoi, după o pauză :

— Dar văd că taci, înseamnă că am avut dreptate : n-ai de unde să depui banii. Fă o contra-propunere.

Leon îşi dă seama cam ce ar vrea Marcu prin „contra-propunere" : garanţii. Dar ce garanţii să-i dea ? N-are ce să-i depună drept garanţie că va achita la timp „salariul" lui

Avramuţ. Se zbuciumă, hotărăşte şi zice cu glasul tremurat de emoţie :

— ...În viaţa mea n-am semnat o poliţă, dar o să-ţi depun — dacă trebuie — drept garanţie, nişte polite în alb cu scadenţa la chenzine.

Şi, după o pauză scurtă :

— Dar n-o să ajungem la scadenţă. Trimit banii înainte şi retrag poliţa.

Marcu Moise rîde de nu mai poate.

— Polite ? Hahaha ! Hahaha ! Să-mi dai polite ? Desigur *fără* gir. Că cine o să-ţi dea ţie gir ? Poate tot vreun calic, nesolvabil şi el. Aşa că dacă n-ai să achiţi politele, o să-ţi pun sare pe coadă ? Ba o să mai fac şi cheltuieli de protest, de urmărire şi execuţie, ca să-ţi iau praful de pe tobă, hahaha ! Hahaha !

Leon trece şi peste măgăria asta şi e gata să treacă peste orice, numai ca băiatul — de vreme ce asta vrea el — să ocupe postul la Marcu Moise. (De ce dumnezeu ţine morţiş la asta ?)

— ... Şi cum, crezi că am să las neachitată o chenzină, ca să afle băiatul că nu are leafă şi să se necăjească ? Mai ales că el ţine să lucreze la tine... să înveţe...

Adineauri, Marcu Moise a crezut o clipă că Leon e gata să nu-i mai dea băiatul, de aceea — pentru că Avramuţ îi place — era hotărît să-i fixeze totuşi un salariu, sau, în orice caz, să nu-i mai ceară garanţia. Dacă aude, însă, acum, că golanul ţine să intre la el, iar tătă-său moare să-i facă pofta, împăcăm şi capra şi varza :

— Ştii ce ? Primesc ca garanţie pe un an polite, chiar fără gir, dar cum tu lucrezi cu lozurile alea nenorocite ale tale, în loc să le ţii la tine, ai să le ţii la mine, în casa de fier, tot ca garanţie. În fiecare zi eu îţi dau lozurile de care ai nevoie în ziua aceea pentru clientelă. Ai înţeles ? Dacă la chenzină n-ai achitat leafa băiatului, trimit un funcţionar să dea clienţilor lozurile şi să încaseze pentru mine banii. Eu sînt om cinstit, aşa că o să încasez numai atît cît e leafa lui Avramuţ pe chenzina aia. Se poate ceva mai culant ? Ce zici ?

Şi, ca să arate cît e de culant, a ţinut să precizeze :

— Aş putea să cer să ţii la mine în casa de fier, ca garanţie, *şi* banii pe care îi încasezi pentru toate lozurile. Dar

nu cer : întîi, pentru că ştiu că trebuie să-i trimiţi la centrală, şi al doilea, pentru că nu vreau ca tu să-ţi închipui că vreau să rulez cu bani străini. Am, slavă domnului, la bănet lichid... Ai înţeles ?

Şi e încîntat că oricît fac pe deştepţii holodronţii ăştia cum e Leon — care îşi umplu capul cu cărţi — tot nu sînt ei în stare să înţeleagă socotelile unui cap de negustor : că adică, pe de o parte îi dovedeşti că nu vrei decît o garanţie — lozurile, nu banii — pe de altă parte lozurile sînt pentru Leon totul, căci, cît e el de cabţoman, n-o să vrea să se facă de rîs faţă de clienţi, nedîndu-le lozurile la timp. Cu cît cineva e mai cabţoman, cu atît ţine mai mult să aibă obraz. Dar lozurile în mîna mea, mai înseamnă că, dacă un loz a ieşit cîştigător, zic că l-am cumpărat eu, încă ieri, adică înainte de tragere. Cum o să se descurce Leon cu clientul ? Treaba lui. Vorba ceea, „să se frece pe cap".

— Aşa, Leonaş dragă, ţii lozurile la mine — e şi mai sigur într-o casă de fier — şi îmi iscăleşti, cum ziceai, nişte poliţe în alb pentru chenzine pe un an.

Şi e încîntat de un gînd nou : şi cu poliţele fac o afacere — le dau în portofoliu de sconto la bancă la Iaşi şi am îndată lichid pe ele. Că ce, parcă întreabă banca dacă le-ai căpătat pe marfă, pe bani, sau ca simplă garanţie ?

Cînd Leon a iscălit poliţele, mîna i-a tremurat. (Din nou i-a spus lui Marcu Moise că sînt primele poliţe pe care le semnează în viaţa lui.) Iar cînd i-a predat lozurile — cu borderou — tremura şi mai tare :

— Înţelegi, Marcule, poliţele sînt, de bine de rău, ale mele, semnătura mea, riscul meu, obrazul meu. Dar lozurile, lozurile sînt ale altora, adică ale acelora care poate nu dorm în noaptea asta, căci speră să cîştige — unii din ei speră să cîştige chiar lozul cel mare — care cine ştie ce nevoi, ce probleme le rezolvă, poate idealul vieţii lor, poate măritişul unei fiice nu tocmai tînără, poate o căsuţă pentru bătrîneţe... Înţelegi, idealul vieţii unor oameni... Şi eu să mă fac stăpînul acestui ideal, stăpînul destinului lor, şi să-l pun în primejdie... ? Înţelegi, Marcule ?

Aprins, a uitat cui vorbeşte. Marcu Moise, însă, n-a uitat că „Leonaş" a rămas acelaşi tîmpit cu gînduri şi vorbe aiurea, un tîmpit pe care nu are rost să-l trezeşti din vis, mai ales

cînd tu eşti bucuros că îi iei băiatul, ca să-l ai pe lîngă tine ca om de încredere : Ce dumnezeu, ruda e tot rudă. Sîngele apă nu se face !

◆

L-a pus pe Avramuţ deocamdată să controleze expediţia mărfurilor pentru clienţi. Ceea ce i-a plăcut grozav a fost că, după nici două săptămîni, Avramuţ i-a zis :

— Cunoşti, unchiule, vorba ceea, „cu mîini străine e bine să aduni jăratic şi ce nu faci cu mîinile tale, nu e făcut". Aşa că, te rog, lasă-mă să fac eu personal expediţia. Măcar pentru clienţii cei mai serioşi şi mai mari.

Încîntat, Marcu Moise, s-a hotărît ca la anul să-i facă o leafă. Ba nu, mai bine să-i cumpere la toamnă, de Anul Nou evreiesc, un rînd de haine de lucru, căci uite, a făcut praf costumul de sărbători al lui Leon, costum pe care nenorocitul de tat-său şi l-a dezbrăcat şi i l-a dat, el purtînd unul ponosit. Da, o să-i cumpere un costum, căci o faptă bună ţi-o trece dumnezeu în cont, cînd (zece zile după aceea) de *Iom Kipur* — de postul cel mare — îţi iscăleşte soarta pe un an întreg. Afară de asta, să vadă cabţomanul de Leon, că un Marcu Moise e un Marcu Moise ! Uite că mai face un gest : îi dă înapoi lozurile. Mai întîi pentru că, nu vezi, nu iese nici un loz cîştigător : clienţii nenorocoşilor nu-s nici ei norocoşi. Al doilea, nenorocitul zice că trebuie să se înapoieze la Brăila. Cu toate acestea băiatului o să-i facem costum ! I-am promis lui dumnezeu. Şi o să ne aibă în vedere şi el !

◆

Dar Leon Feighenbaum n-a apucat să-şi vadă băiatul în costumul pe care Marcu Moise i l-a cumpărat — de ocazie — căci, într-adevăr, s-a înapoiat la Brăila în ajunul tragerii loteriei, adică mult înainte de sărbătorile de toamnă. Dacă l-ai fi întrebat din ce cauză a părăsit orăşelul ăsta în care a rămas Avramuţ al său şi mormîntul sfînt al Reïnei sale, n-ar fi putut răspunde. Se întreabă : oare mă înapoiez la Brăila pentru că Avramuţ mi-a spus de-a dreptul : „Mă compromiţi, că din fost funcţionar — reprezentant de maşini de cusut

«Singer» — ai ajuns vînzător de lozuri, şi nu direct de la sursă, ci abia ca un fel de sub-agent al cuiva din Brăila, care de milă ţi le-a dat să le plasezi, aici, unde, nu vezi, nu faci nici o brînză". Sau, poate, mă înapoiez pentru că, aici, la Podoleni, n-are cine să mă ajute în treaba mea cu lozurile — cum mă ajută la Brăila cumnata Senorica, văduva lui Eleazar, şi cum mă ajută mezina ei, Oribà. (Băieţii n-au cum să mă ajute, căci Moscu a ajuns, nu se ştie cum, prizonier de război în Rusia, iar Nissim în închisoare la Iaşi.) Pentru că eu nu văd, Senorica şi Oribà îmi aşază lozurile în geantă, aşa cum le explic eu, pe străzi şi oameni : lozul cel dintîi este al doctorului de Mayo, de pe Bulevardul Salcîmilor numărul 143 (un loz întreg), lozul al doilea, (o optime de loz), al cizmarului Marin Cioroiu de la 141, care îl joacă împreună cu croitorul Mendl Landau de la numărul 139, al treilea, pentru numărul 117, este al lui Ghia de la Berăria „Gambrinus", şi aşa mai departe, pînă peste drum, la colţul cu strada Tîmplarilor — dentistul Panteli — pe urmă treci pe strada Sfîntu Petru, apoi pe strada Regală, apoi pe Coroanei. Pentru că există în natură o lege a compensaţiilor — îşi zice el — memoria mă ajută să ţin minte nu numai al cîtelea loz este aşezat al cutăruia sau cutăruia, ci chiar al cîtelea ajunge să fie fiecare loz, după ce ai scos lozurile pe care le-ai scos — neprevăzut, cînd se întîmplă să te întîlneşti în drum cu cineva care locuieşte, să zicem, tocmai pe strada Rahova şi îţi cere lozul lui, care e al nu ştiu cîtelea. Grija mea este deci numai să ţin socoteală de unde să scot fiecare loz şi pe urmă al cîtelea devine fiecare după ce scot neprevăzut lozuri — asta e chestie de memorie. Dar cineva trebuie să citească numerele şi să mi le aşeze înainte de plec în oraş, să aşeze adică fiecărui client lozul cu numărul lui, după o listă. Şi asta cine s-o facă aici, la Podoleni ? Aici n-am pe nimeni cu inima familiei Navon. Oamenii cei mai de treabă obosesc să-ţi facă bine prea multă vreme. Şi în ce-l priveşte pe Avramuţ... Sau poate că a părăsit Podolenii pentru că de la moartea Reïnei, orăşelul i-a ajuns — cum să spună — nu, nu nesuferit, ci dureros. Da, dureros. Pe de o parte oamenii (degeaba se prefac la fel de prietenoşi ca mai înainte) nu sînt chiar siguri, siguri de tot, că el nu are nici o vină în moartea Reïnei.

Dacă n-ar fi fost de loc vinovat, de ce a fost arestat ? Şi cu toate că i s-a dat drumul fără să i se deschidă acţiune, şi cu toate că lumea ştie cine-i poliţaiul, şi cu toate că fiecare îl ştie pe el om cinstit, totuşi... cineva care a trecut pe la poliţie... E greu să fii judecat altfel decît cu prejudecăţi ! îşi zice el. Şi îşi mai zice : poate că cel mai puternic motiv al plecării este că fiecare colţişor, fiecare ungher îţi aminteşte de Reïna. Iar cînd te duci la cimitir, şi ajungi acolo, sus, la mormîntul ei, ţi se pare că o vei găsi pe Reïna ta, că o vei vedea, vă veţi vorbi... Dar nu găseşti decît o moviliţă de pămînt... Ba nu, nici moviliţa nu mai este, pămîntul s-a nivelat şi a crescut pe el iarbă, a crescut iarba peste Reïna ta, poate *din* Reïna ta. Dar unde e Reïna ? Unde e Reïna ?... Cum poţi rămîne la Podoleni cînd Reïna... Unde e Reïna ? Şi, uite, ea îţi apare, deodată, aşa cum era, atunci cînd ai fost adus din puşcărie la cimitir, pentru „confruntare" cu ea înainte de înmormîntare — adus de-a dreptul în odaia aceea îngrozitoare de spălare a morţilor — ai fost adus pesemne ca să ţi se vadă reacţia în faţa cadavrului Reïnei. Dumnezeule mare, îţi sînt recunoscător ! Fii lăudat, şi proslăvit, şi preamărit în vecii vecilor pentru ce mi-ai dat să văd şi pentru că mi-ai redat în clipa aceea, şi pentru clipa aceea, toată vederea : Reïna era înfăşurată în giulgiu alb, cu capul ei frumos în capişonul făcut din pînza giulgiului, capişon adus pînă sub bărbie şi cuprinzînd şi bărbia, iar sus, fruntea rămasă liberă şi obrazul lăsat descoperit numai cît timp urma s-o priveşti. Deşi Reïna era cu ochii închişi, şi cu cioburile puse pe pleoape, după prescripţia „pentru ca ochii să nu mai rîvnească", puteai să juri că Reïna, sub lumina care venea de undeva de sus, prin aburul uşor al îmbăierii abia sfîrşite, e vie, şi tînără, şi fremătătoare, ca în ziua nunţii. Şi cum poţi rămîne la Podoleni, în casa în care aţi locuit voi, şi unde eşti găzduit acum de milă, cînd o locuiesc alţi oameni, este altă mobilă, altceva, altceva... — Ba nu, îşi dă seama că motivul cel mai puternic al înapoierii sale la Brăila este cererea aspră, categorică, a lui Avramuţ : „Ţi-am spus că mă compromiţi şi cu ocupaţia ta şi cu halul în care eşti. Pleacă la Brăila".

Spre surprinderea şi pentru fericirea lui, Avramuţ l-a condus la gară :

— Să ştii că o să ajung negustor mare, mai mare ca unchiul Marcu. Nici el n-a început cu altceva decît cu zece degete şi cu capul, şi ai văzut ce firmă are ! Nici nu poţi să-ţi închipui ce rulaj face !

◆

Dar cum a ajuns Marcu Moise la aşa firmă şi aşa „rulaj" nu ştia Avramuţ.

Acum doi ani şi ceva, în plin război, cînd maiorul Firoiu s-a hotărît să creeze, camuflat, pe numele vistavoiului său Marcu Moise — care e de meserie — întreprinderea de arte grafice „Luceafărul" şi s-o instaleze la Podoleni, şi nu la Iaşi, unde era capitala ţării în refugiu (căci jumătate de ţară, cu capitala cea adevărată, Bucureştiul, fusese ocupată de cotropitorul german) şi cînd a arătat răcanului motivele creării acestei întreprinderi şi cauza pentru care o instalează la Podoleni şi nu la Iaşi, acesta, parcă i-ar fi vorbit după inima lui, a răspuns :

— Chiar cum ziceţi dumneavoastră, domnu maior, de ce să fim — adică să fiţi — cu tipografia în ochii invidioşilor ? Vă trebuie denunţuri ? De ce vă trebuie ? Dumneavoastră sînteţi magistrat militar la Consiliul de război, tăiaţi şi spînzuraţi, mai ales civili, ştiţi, vorba ceea, socialişti, şi ovrei de-ai noştri, calici. Va să zică tăiaţi şi spînzuraţi. Adică aveţi destui duşmani. Parcă cît e de la Iaşi la Podoleni ? Nici jumătate de ceas cu trenul personal. Dumneavoastră aveţi, dacă e nevoie, şi autocamioane militare, şi, dacă vreţi, cereţi şi tren special accelerat de marfă, sau faceţi linie de garaj, cum se zice. Sînt destui soldaţi care să mai plătească dacă — în loc să fie pe front — sînt puşi să vă muncească şi să facă, linie ferată, mă rog, „strategică specială" Iaşi-tipografie Podoleni şi retur. Numai eu cîţi soldaţi aş putea să vă recomand... Fără nici un comision vi-i recomand. Nici de o ţigară n-o să iau. Nici de la dumneavoastră, nici de la ei.

Chestia cu „fără nici un comision de la ei" nu-l interesează pe maior. „Pe mine mă interesează — îşi spune — că voi avea un om de meserie, care să-mi conducă o întreprindere în care îţi poţi tipări singur operele literare, filozofice şi ju-

ridice, în loc să fii la cheremul editorilor şi tipografilor ! Puterea pe care o ai ca magistrat militar, sau chiar averea, nu înseamnă nimic faţă de fericirea nemuririi prin opere tipărite. După sute şi după mii de ani de la moartea unor oameni, auzi numele lor. Un Homer oarecare, sau nişte nemîncaţi ca Shakespeare, sau Molière, sînt, după veacuri şi veacuri de la deces, mai vii decît toţi magistraţii civili şi militari din timpul lor !"

Şi îşi aminteşte : Nu o dată, cînd condamni la moarte pe cîte un pîrlit de instigator, ţi se întîmplă să îngheţi întîlnind privirea omului. Cum dracu îi zicea ăluia, ei drace, ăla de care se spunea că a ţinut nu ştiu ce discurs pe soclul monumentului domnitorului Cuza aici, la Iaşi — acum cîteva luni, de 1 Mai — cînd soldaţii ruşi şi din ai noştri, instigaţi de revoluţia din Rusia vecină, au deschis porţile închisorii Galata şi au eliberat pe politici şi pe nesupuşi ?... Cum dracu îi spunea ? Cînd individul şi-a auzit condamnarea, şi-a aninat pe buze nu ştiu ce zîmbet — ca o fluturare ciudată — m-a privit în ochi, drept în ochi, cu o privire dispreţuitoare şi scîrbită — da, da, o ţin minte — o privire scîrbită, parcă de vultur pentru o rîmă — o privire venită din înălţimi mari, şi din mari depărtări, o ţin minte... dar nu depărtări din trecut, ci parcă din viitor. Ce o fi fost el înainte ? Ei, şi un nenorocit ca ăsta să-ţi supravieţuiască ţie, maior Firoiu Clement, în mîna căruia stă viaţa şi moartea atîtor oameni... ? (A scos repede oglinda de buzunar şi s-a privit : splendid cap ! Cap de poet şi filozof. Frumos, brun, proaspăt bărbierit, cu ochi mari negri, visători, părul tăciune aproape plete, lucioase, unse cu multă briliantină. A scos pieptenele şi şi-a netezit părul, desprinzînd, însă, cu degetele, o şuviţă uşor napoleoneană.) Da, straşnică idee am : facem institut de arte grafice... În fond care e rostul invenţiei lui Gutenberg, dacă nu să-ţi asigure ţie, Firoiu Clement, nemurirea, alături de un Dante, Shakespeare, Eminescu. Pe lîngă asta, dacă ai cărţi tipărite, dai mai multe lovituri deodată : 1) trezeşti respect chiar la cei care nu te citesc — adică mai ales la ăştia (şi printre ei pot fi oameni care ţin în mîini hăţurile ţării...). Se înţelege că ai grijă să nu te compromiţi tipărind numai poezii şi nu ştiu ce altfel de literatură — ci tipăreşti şi lucrări politice şi economice... 2) scoţi şi un ziar... da, da, poate să fie tipărit la

Podoleni, dar redacţia să fie la Iaşi... Doamne, dar cîte nu poţi face dacă ai în mînă o tipografie, iar dacă ai şi instalaţie pentru legătorie, cartonaje etc. etc., apoi ţi-a pus dumnezeu mîna în cap şi pe linie comercial-industrială, căci devii furnizorul statului, livrînd una şi facturînd şi încasînd alta.

Cînd a primit comunicarea domnului maior că îşi face tipografie, Marcu Moise şi-a făcut repede o socoteală : multă vreme n-o să-i ardă maiorului să-şi bată capul cu tipografia. Ca mîine e colonel şi pe urmă e general, aşa că zurleala cu scrisul cărţilor o să-i treacă. Aia merge la civili, iar la militari cel mult pînă la gradul de căpitan, aşa că chiar e de mirat că el, ca maior... Poate unde a ieşit maior aşa tînăr ! În ce priveşte comenzile de la stat, care, poate, ele au să-l ispitească, o să-i explicăm că o să aibă ciubucuri mari şi fără „rizico" — dacă afacerea e a mea, iar el face numai să capăt comenzile. Vorba ceea... ce-i al lui, e pus deoparte. Dar chiar dacă nu-i trece zurleala şi vrea să mai scrie cărţi, n-are decît să le scrie. I le tipăresc eu gratis. Să-mi predea numai afacerea şi îmi iau obligaţia — cu contract scris — că atîtea şi atîtea cărţi pe an de atîtea şi atîtea pagini, îi tipăresc gratis. Numai hîrtie să-mi procure dumnealui, mai ales cît timp e criză de hîrtie. O ia — cum iau atîţia granguri care scot ziare — din stocul statului, aşa că îmi rămîne şi pentru vînzare la negru.

Şi gîndurile îi aleargă : foarte bine că domnu maior nu aşteaptă să-şi facă tipografie la Bucureşti, căci cine ştie dacă la sfîrşitul războiului neamţul o să mai dea din mînă Muntenia şi Oltenia şi ceea ce o să mai ocupe pînă atunci. Nu-l cunoşti pe neamţ ? Aşa că s-ar putea ca România să rămînă numai Moldova. Dar chiar dacă neamţul nu va cîştiga războiul, sau o să dea înapoi ceea ce va fi luat, pentru comerţ ţara românească tot era şi mai înainte împărţită în două, iar Iaşii era angrosistul Moldovei, în timp ce Bucureştii lucra mai mult cu Muntenia şi Oltenia. Aşa că, dacă judeci bine, pentru Muntenia şi Oltenia se cheamă că Iaşi tot pe linie secundară de cale ferată este. Unde mai pui că din Podoleni, cu toate că e pe linie secundară, te duci totuşi dintr-o parte la Iaşi şi din partea ailaltă la Paşcani, de unde mergi în sus pînă la graniţa Austro-Ungariei — pentru import-export — iar în jos te duci la Roman, Bacău, Tecuci, Galaţi. Va să

zică Podoleni este, cum s-ar zice, mai nod de C. F. R. decît Iaşi. Iar pentru drumul meu la capital, este nod de C. F. R. domnul maior Firoiu, adică cărţile dumnealui. Dar cu condiţia ca dumnealui să nu rămînă scriitor şi tipograf, ci să ajungă repede general, sau măcar colonel, adică să-şi scoată gărgăunii din cap.

◆

Şi chiar aşa s-a întîmplat : Maiorul Firoiu a ajuns peste noapte colonel, iar imediat după încheierea războiului, revenit la Bucureşti, a căpătat posturi aşa de înalte şi însărcinări atît de importante, că a uitat şi de literatură, şi de cărţi, aşa că nu s-a mai omorît pentru tipografia din Podoleni. Cît era nevoie, l-au servit cărţile — pe care tipografia lui i le-a tipărit. Acum, „gărgăunii" şi poziţia, şi le hrănea cu rechizitorii, în care făcea şi literatură şi filozofie, ca de pildă rechizitoriul în legătură cu masacrarea muncitorilor din Piaţa Teatrului Naţional, la 13 decembrie 1918. Acest rechizitoriu l-a făcut mai celebru decît toate cărţile sale de pînă atunci. Toate gazetele au fost silite să i-l tipărească — se înţelege, fără ca cenzura să se atingă de el, cum s-a atins, ciopîrţind pledoariile apărătorilor sau apărarea acuzaţilor. Ba statul i-a tipărit rechizitoriul intitulat „Ordonanţă definitivă" — în volum, în tiraje pe care nu ar fi îndrăznit să le viseze pentru cărţile sale. Din această „ordonanţă definitivă" uite, îşi aminteşte o mulţime de imagini literare frumoase, ca şi înalte şi adînci idei filozofice, din care, lăsînd modestia la o parte, trebuie să-şi citeze măcar una din imaginile înaripate :

„Alunecînd pe povîrnişul versantului culmii spre care îl impulsiona visul cinstit al unei societăţi viitoare, cade fără să reacţioneze, cade potopit de influenţa mediului fals în care trăia !" Încă o dată : „povîrnişul versantului culmii spre care îl impulsiona visul..." Şi asta într-o simplă şi banală ordonanţă definitivă, în care nu e vorba decît de 54 de revoluţionari de teapa unui Alexandru Constantinescu sau Frimu, care în cazul cel mai rău pot fi condamnaţi la moarte ! Şi, în ceva atît de neimportant, să pui atîta poezie, şi atîta cugetare care devine publică fără să ai nevoie de tipografie proprie ! Tipografia

să şi-o ia vistavoiul, mai ales că îmi dă garanţii bancare că o va achita cinstit.

Şi Marcu Moise a căpătat tipografia. Cel dintîi lucru pe care l-a făcut, a fost să schimbe firma în :

LA HORA ŢĂRĂNEASCĂ

Fabrică şi
En gros de papetărie, confecţiuni de hîrtie
şi rechizite şcolare
Tipografie, legătorie de cărţi

MARCU MOISE

Podoleni (*Roumanie*) Reg. Com. No. 2/1917

Nu l-ar fi deranjat nici „Luceafărul", dar dacă un domn magistrat militar poate să-şi permită orice — chiar un nume ca „Luceafărul" — eu, un simplu Marcu Moise, trebuie să am o firmă cu nume cel puţin „La Hora Ţărănească". Mai ales cînd ai prefăcut afacerea şi în industrie şi în comerţ şi ai o clientelă specială.

◆

Atunci cînd Avramuţ i-a spus tatălui său, admirativ şi invidios, despre Marcu Moise, „nici nu poţi să-ţi închipui ce rulaj are", „La Hora Ţărănească" ajunsese poate cea mai importantă firmă în branşa ei din Moldova. Aproviziona pe micii librari, debitanţii de tutun şi negustorii de la ţară din întreaga Moldovă, şi mai ales din Moldova de Nord. Cel mai micuţ dughengiu din cel mai ascuns ungher din Moldova este cel puţin de două ori pe lună vizitat de unul din cei patru voiajori ai firmei : de Săndulescu, de Horowitz, de Istrati şi de Brayer, care în fiecare sîmbătă seara — sau duminică dimineaţa — vin de la drum la Podoleni şi aduc rapoartele, notele de comenzi şi incasso. La unchiul Marcu, Avramuţ a mai văzut ceva : că poţi ţine o întreprindere mare şi fără

prea multă carte şi fără cine ştie ce contabilităţi, care mai rău încurcă. Unchiul Marcu este duşman al registrelor, nu pentru că s-ar teme să nu păţească ce a păţit — într-o anecdotă — un negustor care fusese cel mai mare bogătaş din tîrg pînă a ascultat pe cineva şi şi-a luat contabil. (Cu registrele, contabilul i-a dovedit că e „bancrot".) Nu, nu din cauza asta nu ţine registre unchiul Marcu, ci — vorba lui — „nu vreau să mi se uite în cap contabilul şi ceilalţi lefegii. Căci funcţionarii şi lucrătorii — se ştie — sînt duşmanii stăpînului care îi hrăneşte. Oricui îi dai să mănînce o pîine, ţi-e duşman". În loc de toată registrăria, unchiul Marcu are un simplu carnet de buzunar, care este şi registru repertoar (cu cîte şase-şapte foi de fiecare literă pentru partida clientului) şi este şi calendar (cu cîte şase-şapte foi de fiecare zi pentru scadenţe şi prelungiri de poliţe). În registrul ăsta (fabricaţie proprie, în muşama, pliant, model 4/y), trece el personal totul, adică preţul de cost şi preţul de vînzare al mărfurilor, clientela, scadenţele la creditori, scadenţele debitorilor săi şi trece stocul mărfurilor, ca să ştie ce mărfuri merg, ce mărfuri bolesc, de ce articole e nevoie, mă rog tot, tot. Pentru evidenţă în depozit, are un fel de copie a stocului din carnetul său, un registru inventar şi un registru de magazie, pe care le ţine Sandu Fux. Şi mai are acolo dosare şi bibliorafte cu corespondenţă, pe care le ţine un alt funcţionar, Stănescu. Toate astea sînt însă fleacuri. Baza lui e carnetul de buzunar. Baza lui, şi secretul lui.

Cu toate astea uite că, secret-nesecret, el, Avramuţ a ştiut să privească niţel în carnet, adică în capul unchiului, cum s-ar zice.

Dacă nu ar fi văzut acolo cele ce a văzut — dacă adică nu l-ar fi avut în mînă pe unchiul Marcu — în loc să ajungă să-i pună dumnezeu mîna în cap, o păţea şi el ca nenorocitul de Horowitz. Ar fi intrat adică şi el în puşcărie, cînd s-a întîmplat povestea cu Răducanu.

Lucrurile s-au petrecut aşa :

Pentru cîţiva din clienţii mai importanţi, cărora el, Avramuţ, le împacheta mărfurile, cu mîna sa proprie (spre siguranţa unchiului, căci un funcţionar ne-rudă, îşi zicea Marcu Moise, adică nesincer, poate face pungăşii), el, Avramuţ, punea cantităţi de două şi de trei ori mai mari decît cele facturate clientului, punea adică atîta „plus" cît a aranjat cu clienţii

respectivi cu ocazia vizitei acestora la Podoleni, cînd a stabilit cu ei că vor plăti şaizeci la sută din valoare. Diferenţa de patruzeci la sută era a lor, pentru — cum spuneau clienţii — „riscul de a primi marfă nefacturată". Afară de asta, Răducanu, din Tîrgu-Ocna, mai spunea şi altceva : „este imoral să fii incorect fără să-ţi renteze". În ce priveşte modalitatea de achitare a acestor diferenţe, el, Avramuţ, le-a spus clienţilor că, pînă vor veni ei — cu o ocazie — la Podoleni, sau el în oraşul lor, sau pînă se va găsi un mijloc pentru încasarea sumelor în mod regulat, are încredere că vor şti ei cum să-i trimită banii. Ce dumnezeu, avem fiecare obraz, şi sîntem oameni de onoare, nu ?

◆

Dar nu era nevoie să cadă din cer mijlocul de încasare a banilor, de vreme ce chiar el, Avramuţ, tot gîndind. l-a găsit : într-o zi i-a dat lui Horowitz nişte bileţele către clienţi, bileţele în care îi ruga să nu se supere şi să-i „înapoieze" prin Horowitz, voiajorul firmei, suma pe care el, Avramuţ, cică le-a împrumutat-o cu nu ştiu ce ocazie. Horowitz a încasat cu plăcere banii (ce-l deranjează ?) şi era fericit că Avramuţ a fost gentil şi i-a dat pentru „deranj", la fiecare sumă cîte ceva. Adică de ce să mintă, nu „ceva" ci chiar zece la sută. Ce se cheamă să fii om, domnule, s-a gîndit el, şi nu ştia ce să facă mai întîi cu banii. Ce mai rîdea Sara cînd el i-a zis :

— Cîtă vreme n-am avut bani, nici n-am ştiut cîte nevoi avem. Acum, că avem bani, şi nu ajung la cîte ne trebuie, am aflat cîte nevoi avem. Asta înseamnă că atîta vreme cît omul nu are bani, nu are nevoi, căci nu îndrăzneşte să se gîndească la ele, de vreme ce nu are cu ce să-şi acopere nevoile.

Şi, cu un zîmbet subţirel :

— Va să zică stăpînii noştri fac bine că nu ne lasă să ajungem să avem bani, ca să nu aflăm că avem nevoie, şi să cerem ce ne trebuie.

Dar a adăugat, niţel încruntat :

— Ei, desigur că mai există un mijloc ca să nu ştii de nevoia de bani : să ai întotdeauna atîta cît îţi trebuie pentru nevoile tale.

Şi, din nou zîmbind :

— În ce mă priveşte, parcă-parcă mai mult mi-ar plăcea mijlocul ăsta.

Cu gîndul la banii daţi de Avramuţ a zis, apoi, fericit :

— Cu toate că bănuţii ăştia sînt atît de puţini, că din cauza lor aflu cîte nevoi avem, îmi sînt sfinţi, de două ori sfinţi : întîi, pentru că ceva-ceva, tot ne descurcă, şi al doilea, pentru că mi i-a dat cu o inimă bună.

Şi, cu înduioşare şi recunoştinţă :

— Rudă îndepărtată Avramuţ ăsta, dar tot rudă.

◆

Numai că, spre nenorocirea lui, într-o zi, venind din voiaj cu comenzi şi incasso pentru firmă şi cu bani pentru Avramuţ (a doua oară), şi, pornind amîndoi spre casă, Avramuţ i-a dat, mai mult ca prima dată : în loc de zece la sută, treizeci la sută.

— Mi se pare necinstit din partea mea, nene Mişule dragă, să-ţi dau numai zece la sută şi eu să opresc nouăzeci la sută. Nu zic să-ţi dau, vorba ceea, „juma-juma", dar măcar treizeci la sută. De fapt ar trebui să-ţi dau diferenţa de douăzeci la sută şi pentru prima sumă pe care ai încasat-o, dar „mortul de la groapă nu se mai întoarce".

El s-a oprit din mers, a deschis o pereche de ochi miraţi şi i s-a luat graiul, căci a înţeles îndată că nu e ceva curat la mijloc. Apoi a bîlbîit :

— Ce vorbă e asta : „juma-juma" ? Aşa se obişnuieşte sau la afaceri sau la pungăşii. Şi noi n-am făcut nici una, nici alta.

Ei, să ferească dumnezeu şi pe duşmani să audă ce i-a fost dat să audă :

— Ca ce să ne jucăm de-a v-aţi ascunselea, nene Mişule ? Eşti, fără să fi ştiut, complice cu mine la o chestie, şi de aia ziceam că nu-i cinstit să profit numai eu.

Şi i-a explicat cum stau lucrurile. La care el a răspuns simplu :

— Complice eşti numai dacă ştii, şi eu n-am ştiut. Cunoşti zicala : „aşa cum nu ştiu, aşa să nu-mi strice". Eu pînă acum n-am ştiut şi de acum încolo, „nu mă mai joc". Ba o să-ţi dau înapoi şi banii pe care mi i-ai dat. Îmi pare rău că

nu-i am chiar acum. Dar pe ăştia pe care mi i-ai dat acum, poftim.

Şi mîinile îi tremurau în timp ce îi băga lui Avramuţ cu forţa în buzunar, banii. Îi tremurau mîinile fiindcă — de ce să nu recunoască ? — erau bani multişori şi, dumnezeule, ce socoteli îşi făcuse în tren că va face cu cei zece la sută ! Darmite cu treizeci la sută ce poţi face ! Şi acum o să trebuie să dea înapoi şi ce a luat mai înainte, bani cu care i-a cumpărat băiatului nişte hăinuţe şi Şelei o pereche de pantofi. Din banii de acum — chiar de ar fi fost numai zece la sută — avea de gînd să-i ia, în sfîrşit, Sarei... dar ce să ne mai necăjim de pomană ! Asta e !

Avramuţ i-a spus deschis că e o prostie că refuză „combinaţia" : ce, unchiul Marcu nu face la fel cu licitaţiile pentru stat şi cu — cu ce nu ? Las' că ştie el, Avramuţ, multe !

— Se poate, se poate. Dar ce face Marcu, îl priveşte pe el, ce faci tu, te priveşte pe tine, însă ce fac eu mă priveşte pe mine. Şi eu de astea nu fac. Aşa, Avramuţ, fiecare îşi face viaţa cum înţelege el. E el porc cu mine, Marcu, dar asta nu înseamnă că trebuie să fiu şi eu porc. Că nu cu altul eşti porc cînd eşti, ci eşti porc...

— Eşti om aproape bătrîn, nene Mişule, dar nu te supăra că îţi spun, vorbeşti ca un copil : de ce să nu mănînci dumneata şi familia o mîncare mai bună ? Şi de ce să nu-ţi asiguri nevasta şi copiii cu o viaţă bună şi pentru viitor ? E vorba de nevastă şi de copii, nene Mişule ! Ce, e jucărie asta ? Nevastă şi copiii ? Ce fel de soţ şi tată eşti mata, dacă eşti egoist şi nu te gîndeşti la viaţa nevestei şi a copiilor ?

Oh, aici l-a atins la ceea ce îi este lui mai scump şi mai sfînt : Sara şi copiii ! Şi parcă e un blestem, că, uite, Avramuţ continuă :

— Şi chiar la dumneata, la bătrîneţile dumitale nu te gîndeşti, nene Mişule ? Te-am auzit vorbind o dată cu unchiul Marcu despre rugăciunea pe care o faci în tren şi la care şi tatăl meu plîngea cînd ajungea la locul acela în care mi se pare că despre bătrîneţe e vorba.

Oh, dumnezeule ! Într-adevăr îi plînge sufletul cu lacrimi de sînge ori de cîte ori rosteşte rugăciunea asta şi de multe ori chiar ochii îi plîng cînd se roagă „nu mă părăsi doamne, la bătrîneţe". Să faci, dumnezeule, cu mine ce vrei, atîta vreme

cît sînt în puteri, dar să nu mă lași la bătrîneţe fără bucăţica de pîine pentru nevastă şi copii.

Avramuţ îl simte nu ştiu cum, parcă muiat, de aceea trece repede la ceva ce socoteşte că e şi mai convingător :

— Vreau să ştii, nene Mişule, că nu trebuie să te temi de nimic. Unchiul Marcu n-o să afle niciodată.

Dar uite că nene Mişu iar răspunde ca un prost :

— Nu că o să ştie sau că o să afle el mă încurcă. Rău e că ştiu eu ! Poţi să faci să nu ştiu *eu,* facem trampa, dacă nu, nu facem. Păi legătura omului cu toate în viaţă, trece mai întîi pe la cugetul lui. Şi cugetul nu ştie şi nu trebuie să ştie de nici un fel de unchi Marcu, sau de Avramuţi ! Înţelegi ce vreau să zic ? Că adică...

Avramuţ îşi dă seama că nu e bine să-l lași să se pornească aşa, căci n-ai să-l mai poţi întoarce din drum. De aceea îl întrerupe :

— Pentru că vorbeşti de cuget, uite, îţi jur pe conştiinţa mea de om şi pe mormîntul mamei, că dacă unchiul Marcu află ceva, iau totul asupra mea. Am să jur că dumneata, nene Mişule, n-ai ştiut nimic, că adică ştiai numai că încasezi nişte datorii pentru mine, că adică... Ce mai vorbă lungă, n-ai ştiut ! În ce mă priveşte pe mine, cu toate că merg la sigur că n-o să cad mesa, dar să zicem că o să cad, să n-ai grija mea. Am stat de vorbă cu *tuhăsul* meu şi l-am întrebat dacă e dispus să „şadă", să stea adică la puşcărie în interesul meu. Adică *tuhăsul* să mă facă om. Mi-a răspuns : „Vă servesc cu plăcere !"

Avramuţ s-a oprit puţin, aşteptînd ca nene Mişu să rîdă de „banc" şi, fiind mai bine dispus, să-l bagi mai uşor în buzunar. Apoi a continuat :

— Eu nu zic, ferească dumnezeu, să vorbeşti şi mata, nene Mişule, cu şezutul matale. Dar să ştii că cei mai mulţi oameni bogaţi, sînt bogaţi din convenţia cu popoul lor, ca el să „şadă", dacă e nevoie, pentru îmbogăţirea lor ! Unde mai pui că dacă ştii să te serveşti cum trebuie, adică angro, de averea altora, ai şi de unde să plăteşti avocaţi şi judecători, aşa că nici nu trebuie „să şezi". La puşcărie şezi numai pentru că nu te-ai „servit" destul de bine ca să nu şezi. Numai găinarii ajung la puşcărie, gangsterii ajung stăpînii miniştrilor, atunci cînd nu vor să fie chiar ei miniştri. Ştii mata vorbe de alea deştepte din cărţi, dar nici alea din viaţă nu sînt proaste. Mie îmi pare

bine că n-ai primit şi a trebuit să vorbim, că, uite, am învăţat şi eu două lucruri : întîi că trebuie să vedem împreună cum să facem aia ce vreau să facem...

Horowitz l-a întrerupt :

— Adică ce vrei să faci *tu !*

— Mă rog, să zicem că numai eu vreau. Va să zică, să văd ca, de acum încolo, afară de chestiile mele personale, ceea ce fac şi în combinaţie cu dumneata, să fie cum s-ar zice angro, adică în stil mare... nu nişte fleacuri ca pînă acum ; şi al doilea lucru ce am învăţat, este să văd ca dumneata să primeşti patruzeci la sută şi nu treizeci la sută, cît am zis adineauri. Şi, uite, chiar şi de la ultimul incasso îţi dau patruzeci la sută.

Cum Horowitz e de neînduplecat, Avramuţ îi zice răspicat :

— Te priveşte ! Eu tot merg mai departe. O să găsesc cum să încasez banii mei.

Şi, întunecîndu-se că era de nerecunoscut, i-a şuierat :

— Dar atîta îţi zic : dacă o fi să afle ceva unchiul Marcu, o să-i spun că ideea dumneata mi-ai dat-o, că eu adică sînt o victimă a dumitale ! Înţelegi, o victimă !... Eu ce ştiu ? Eu sînt om de birou şi băiat tînăr, pe cînd dumneata... dumneata eşti voiajor şi, cum s-ar zice, cutră bătrînă ! Pe cine îţi închipui că o să creadă unchiul Marcu ? Ha ? Pe cine ? Aşa că, vorba ceea, cît timp rentează o să cîştig numai eu, şi cînd o fi să fie bucluc, o să plăteşti oalele sparte numai dumneata. Pe cînd, cum ţi-am propus eu, o să fii părtaş numai la cîştig, iar la bucluc — care n-o să fie — o să fiu numai eu. Ei, ce zici ? Te-ai hotărît ?

Sigur că s-a hotărît, dar a rămas o clipă pe gînduri cum să-i spună ce a hotărît. Uite că îi spune :

— Văd că ai dreptate în chestia aia cu rugăciunea pe care o fac.

Avramuţ s-a luminat.

— Tocmai, tocmai !

Horowitz continuă :

— Aşa că, dacă am — cum se zice — şi peşte putrezit şi scrumbii împuţite, apoi să fie pentru ceva care să merite.

Avramuţ e din ce în ce mai luminat : va să zică s-a dat pe brazdă !

— Tocmai, tocmai !

— Ei, şi nu merită mai mult de patruzeci la sută, şi decît patru milioane la sută, şi decît patru sute de milioane la sută, cugetul curat al omului ? Adică somnul liniştit ? Adică liniştea familiei ?

Lui Avramuţ i s-a luat graiul. Horowitz continuă :

— De aia, uite ce mă gîndesc : să-i dăm înapoi lui Marcu ce am furat amîndoi de la el. Că acum, dacă ştiu, înseamnă că şi eu am furat. Să-i dăm înapoi, nu că lui i-ar lipsi banii ăştia, dar cugetului meu îi lipseşte liniştea. Îi dăm, cum ziceam, înapoi banii şi îi spunem că amîndoi am greşit, că adică eu am ştiut că nu sînt bani cinstiţi. Şi... gata ! E bine, nu ? Ba nu, nu e bine, pentru că eu nu am banii acum, aşa că o să trebuie să-l rog să mă aştepte. Cine ştie dacă o să vrea. Dar asta e o socoteală numai a mea cu el.

Avramuţ e scos din sărite de tîmpenia oamenilor la care „nimic nu e mai scump decît cugetul curat" : niciodată nu poţi şti pe ce drumuri nenorocite te pot trage oamenii care îşi vor cugetul curat. O plăcere, domnule, cu ceilalţi. Cel puţin ştii cu cine ai onoarea. Dar să-l auzim ce mai vrea să spună. Te pomeneşti că are socotelile lui mai şmechere decît cred. Cît sînt eu de tînăr, dar tot am văzut că există oameni care îşi ţin curat cugetul pentru ca atunci cînd o fi să-l scoată la mezat, să renteze mai bine. Căci, dacă judecăm bine, şi cugetul curat e tot o afacere, aşa că unii în loc să-şi speculeze şezutul pentru puşcărie, îşi speculează cugetul pentru lume. Te pomeneşti că nenea Mişu e din ăştia. Să mai avem un piculeţ răbdare, ca să vedem unde ajunge !

— Ei, hai, spune, nene Mişule, spune.

— Da eu ce fac, nu spun ? Adică vream abia să spun că nu ştiu ce să facem. Că vezi, eu sînt stăpîn pe mine, dacă vreau sau nu vreau să pun la bătaie „şezutul" meu şi cugetul meu. Dar dacă îi spun lui Marcu ce am făcut amîndoi pînă acum, pun în primejdie şi, să mă ierţi, şezutul tău.

Lui Avramuţ îi place :

— Bravo ! Văd că eşti om de caracter şi te gîndeşti în primul rînd la alţii, de pildă la mine. Mai ales că sîntem şi un pic de neam.

Horowitz nu aude ce spune, căci gîndurile lui umblă. Deodată s-a luminat :

— Tu o să zici că eşti băiat tînăr şi, vorba ta, eu sînt „cutră bătrînă", comis-voiajor, aşa că tu o să scapi. Dar nu

putem să-i spunem că eu te-am îndemnat ! Asta ştii că nu e adevărat ! Dar adevărat este că eu, ca om care am copii aproape ca tine de mari, trebuia să simt de la început că nu e curată povestea, şi să te învăţ de bine. N-am făcut-o... Rău ! Foarte rău ! Pentru că, vezi tu, n-am avut dreptate cum că fiecare e stăpîn şi răspunzător pe faptele sale. Nu-i aşa. Căci sîntem răspunzători şi de faptele celuilalt, de cugetul celuilalt, de toate cugetele de pe pămînt. De aia zic că răspundem pentru fiecare semen al nostru, aşa că dacă poţi să-l opreşti pe cineva să facă rău şi nu-l opreşti, e ca şi cum tu ai fi făcut fapta. De pildă, o dată Săndulescu l-a oprit pe Istrati, cînd...

Avramuţ şi-a dat seama definitiv cum stă cu Horowitz. De aceea l-a întrerupt.

— Uite, nene Mişule, ce-ţi spun eu. Nu mă ameţi cu „chestii" de astea de voiajor. Păstrează-le pentru deştepţii din trenuri clasa a treia. Răspunde-mi scurt : da sau ba ? ! Că ne trece ziua şi eu n-am o mie de duminici pe săptămînă.

Horowitz observă speriat, că, într-adevăr, trece ziua. S-a făcut aproape patru, şi oricît se lungesc acum zilele sub ochii tăi, îndată cade seara, şi unchiul Marcu a statornicit ca personalul principal, va să zică şi voiajorii — cînd vin duminica la Podoleni — şi Fux şi Avramuţ ca oameni de încredere — să treacă spre seară pe la depozit pentru „să vedem ce facem săptămîna viitoare". Şi uite că, luat cu vorba, te apucă noaptea. Cînd o să mai fii un pic cu Sara şi cu copiii pentru care, cîteodată, între două trenuri, te repezi de la capătul pămîntului, acasă, măcar pentru jumătate de ceas ? Aşa că ai vrea ca duminicile, în care vii acasă, să nu se mai sfîrşească. Şi deşteptul de Avramuţ spune că *el* — care nu-i însurat — nu are o mie de duminici pe săptămînă ! Ca şi cum eu, Moişă Horowitz, am puterea din anecdota cu rabinul care, atunci cînd l-a apucat sîmbăta pe drum, a făcut un semn aşa că în dreapta a fost sîmbătă, în stînga sîmbătă, dar în mijloc, unde umbla el, era vineri şi avea voie să călătorească. Ehe, dacă aş avea eu puterea asta aş face ca pentru toţi voiajorii din lume să nu se mai sfîrşească duminicile în care ei sînt acasă, la familiile lor. Sau măcar să ţină cîteva ceasuri mai mult. Deocamdată, însă, să-i răspundem lui Avramuţ cum i se cuvine :

— Am uitat că numai tu n-ai decît o duminică, pe cînd eu, eu am o mie de duminici libere pe săptămînă, că nu ştiu ce să fac cu ele. Mai ales că n-am nevastă, n-am copii.

Şi, deodată serios :

— Bine ! Nu-i spun lui Marcu ce s-a făcut pînă acum, ca să nu intri tu la puşcărie din vina mea. Căci am vină : n-am înţeles îndată că nu e curat ceea ce încasam, ca să te fi putut învăţa de bine. Dar pentru ca să nu ne folosim de bani necinstiţi, pe care înapoi nu-i mai putem da, căci înseamnă să afle povestea, o să facem o donaţie, fiecare cui crede. Banii luaţi de mine, eu o să-i dau la societatea aia pentru măritarea fetelor sărace, pentru că *nu* sînt înscris cu fetele mele acolo, aşa că n-o să iau niciodată, cum scrie la „Statut" : „ajutor şi împrumut matrimonial". Cînd le-o veni timpul, o să le mărit cu ce o să-mi ajute dumnezeu, pe cale cinstită. În felul ăsta, adică dacă nu profităm nici măcar de banii de pînă acum, avem cugetul curat pentru ceea ce s-a întîmplat. Dar vreau să ştii (şi s-a întunecat), să ştii bine, că în ce priveşte ce vrei să faci de acum încolo — chiar fără concursul meu — cum eu *ştiu* ce ai de gînd, înţelegi că dacă nu te opreşti, eu nu pot să tac, aşa că...

Oricît era Avramuţ de curios să afle mai repede cu ce vrea să-l ameninţe Horowitz, l-a întrerupt :

— Dacă zici că eşti un om cinstit şi vrei să mă faci şi pe mine să fiu, pardon, cinstit, atunci ar trebui să-i dăm unchiului Marcu înapoi *toată* valoarea mărfii, nu numai cei şaizeci la sută încasaţi de noi pentru ea, căci unchiul Marcu nu numai cu ăştia şaizeci la sută a fost păgubit, ci şi cu cei patruzeci la sută pe care ni i-au ciupit bandiţii de clienţi.

Şi a adăugat, rîzînd :

— Ba trebuie să-i dăm unchiului Marcu şi cîştigul lui la ce încarcă pe clienţi, cu ambalajul, cu transportul, şi...

Horowitz a răspuns foarte serios :

— Vezi, la asta nu m-am gîndit. Dar să ştii că se poate să ai dreptate.

Şi, subit :

— Dar cum nu lui îi dăm banii, adică nu-l despăgubim, ci facem donaţii, dăm numai atît cît am furat. Ba nu. Ba nu ! Cred că trebuie tot... Dar mai vorbim despre asta. Acum

— urgent este altceva : că trebuie să pui cruce la treaba asta. Cu mine ştiu că n-ai s-o mai faci, pentru că eu refuz, dar nu mai trebuie s-o faci nici cu altul. Să nu mai faci de loc. Nu că eu aş fi procurorul lui dumnezeu, dar vezi, cum spuneam, eu ştiu, şi dacă pentru ceea ce ai făcut pînă acum fără să ştiu, nu sînt denunţător, pentru ceea ce vrei să faci de acum încolo nu pot să fac pe tîmpitul cu cugetul. Aşa că, te rog... te rog, vorba ceea, ca pe un ucigaş sau ca pe un dumnezeu, te rog... să nu mai faci. De mila mea să nu mai faci ! Ca să nu mă sileşti să fiu *musăr* [1].

Pentru că s-a făcut tîrziu şi Avramuţ vede că n-o scoate la capăt cu nebunul de nene Mişu, care, uite, parcă e gata să se pornească pe plîns, i-a spus că au să mai vorbească după lucru, cînd vor merge acasă.

N-a fost, însă, nevoie să vorbească. Şi asta, mulţumită lui Răducanu.

◆

Traian Răducanu, librar din Tîrgu-Ocna, s-a repezit încoace de la un tren la altul, ca să aranjeze personal din timp aprovizionarea pentru sezonul şcolar, cu care ocazie vroia să-i spună lui Avramuţ că în loc de şaizeci la sută, el plăteşte de acum încolo numai cincizeci la sută din valoarea mărfurilor care îi sînt expediate de acesta fără a fi facturate de firmă. Voia să vorbească asta cu Avramuţ, mai ales că îl bănuia pe Horowitz că ştie de combinaţie, dar face pe prostul, şi că diferenţa de la cincizeci la sută la şaizeci la sută este de fapt pentru el. (De ce să profite un simplu voiajor de o combinaţie între doi oameni de onoare ?)

Pînă să dea de Avramuţ, Răducanu s-a întîlnit cu Horowitz, care era în prima încăpere a depozitului.

Din te miri ce, Răducanu a început să urle :

— Cu mine nu merge să faci pe „nu ştiu, n-am văzut, nici pe-acolo n-am trecut" !

Şi, o dată slobozit, i-au pornit din gură nişte cuvinte, mamă, mamă ! Nu numai din cele cu care, la urma urmei, tu, Horowitz, eşti obişnuit încă din armată, şi, mai ales, din timpul

[1] Denunţător.

războiului (din care te-ai înapoiat cu rana din burtă, nevindecată nici pînă azi), ci Răducanu a strigat şi nişte vorbe care te bagă în sperieţi, şi nu numai pe tine, simplu voiajor Mişu Horowitz, ci chiar pe un Marcu Moise.

Unchiul Marcu a auzit cearta şi a ieşit din birou. Cît a auzit ameninţări la adresa lui Mişu, a rămas în dosul uşii, trăgînd de acolo cu urechea. Cînd a auzit însă „o să vă căsăpim pe toţi şi pe Marcu Moise", s-a ascuns. Totuşi a apucat să audă şi despre ce e vorba, aşa că atunci cînd Răducanu s-a liniştit, Marcu Moise a ieşit din ascunziş şi s-a prefăcut că nu ştie nimic. Dar dacă pentru banii ciupiţi de Răducanu şi-a zis că mortul de la groapă nu se mai întoarce (adică de la el nu poate să ia cei patruzeci la sută), cu Horowitz las' că ne răfuim noi în lege. Deocamdată s-a prefăcut că nu ştie despre ce a fost vorba, dar i-a făcut în faţa lui Răducanu observaţii aspre, că „enervează onor clientela, silind pe un om cum e domnu Răducanu să se enerveze".

N-a plecat, însă, bine Răducanu, că s-a răfuit cu Horowitz. Întîi între patru ochi, apoi în prezenţa lui Avramuţ, despre care însă n-a suflat un cuvînt, ca şi cum n-ar fi aflat din cele auzite de la Răducanu, că el e de fapt capul relelor. Avramuţ asculta şi aştepta ca, din clipă în clipă, unchiul Marcu să-l amestece şi pe el în ciorbă. Un moment s-a gîndit să spună de la el — neprovocat — că şi el, da, şi el, e amestecat, dar că nu are nici o vină, căci şmecherul ăsta bătrîn, Horowitz, l-a ameţit şi l-a băgat la apă. Dar a lăsat să treacă de la el. A, nu de mila lui Horowitz (că are la Mihăileni familie grea — soţia, trei copii şi soacra, care este un fel de mătuşă a unchiului Marcu), nu, nu de mila lui Horowitz a tăcut. (Ce e aia milă în comerţ ?) Ci, pentru că, rămas un moment singur cu Horowitz (unchiul Marcu fusese chemat la telefon), Horowitz — aşa pirpiriu cum e — a deschis o pereche de ochi ca de nebun şi a spus cu un glas primejdios de potolit :

— Pînă m-ai băgat tu în bucluc eu am fost om cinstit.

Apoi deodată a urlat :

— Am să dărîm, ca Samson, tot, şi am să mor sub ruine, împreună cu duşmanul. Dar am să fac şi ce n-a făcut Samson : o să-mi tai beregata cu briciul.

E drept că Avramuţ nu-şi amintea de un voiajor cu numele de Samson, care să fi murit sub nu ştiu ce ruine. Dar

chestia cu beregata, pe care Horowitz avea chef să şi-o taie, l-a impresionat, căci dacă un nenorocit umblă cu briciul să-şi taie de desperare beregata proprie, nu ştii dacă nu nimereşte şi în beregata ta.

De aceea a spus blînd :

— Uite, nene Mişule, tragem cu buretele peste tot ce a fost pînă acum, te ascult şi gata, nu mai fac. Asta ca să vezi ce om de caracter sînt. Aşa că, de acum încolo, nu ne încurcăm cu pungaşi ca Răducanu. Alegem numai chienţi de onoare, care ştiu să tacă.

Horowitz s-a uitat la el şi a zis :

— Văd că eşti ca în anecdota cu ăla care, chiar cînd se îneacă, tot mai...

Lui Avramuţ, însă, nu-i arde de anecdote, cînd riscă să piardă o combinaţie ca asta.

— Iar începi ?

Bine, n-a mai început. Nici unchiul Marcu n-a mai pomenit nimic, de parcă telefonul ăla l-ar fi făcut să uite, tot, tot, tot.

Dar n-a uitat nimic.

◆

După numai cîteva zile povestea a început din nou, de data asta cu Avramuţ. Cu ce socoteală o fi tăcut pînă acum ? Şi ce i-a venit azi ca din senin, să-l apuce pe Avramuţ de guler ? L-a scuturat şi a urlat, ca şi cum s-ar fi adresat unui al treilea :

— Culegi, domnule, de pe drumuri, ca pe un şarpe îngheţat, o rudă săracă, o încălzeşti la sînul tău de mamă, şi poftim, te muşcă. Spune, banditule, cu cît m-ai jefuit ?

Dar Avramuţ l-a luat pe „nu-i adevărat" în braţe şi, să-l tai, nu poţi să scoţi din gura lui altceva decît :

— Nu-i adevărat, unchiule. O fi împachetat Horowitz singur sau cu ajutorul altcuiva. Eu nu ştiu nimic.

Asta l-a întărîtat şi mai rău pe Marcu Moise :

— Ştii, banditule, cum mă am cu poliţaiul !

„Va să zică aşa ??? Ameninţă ? Biiine ! Atunci schimbăm kalimera."

Şi i s-a uitat drept în ochi, de l-a îngheţat.

— Mă întrebi dacă ştiu că te ai bine cu poliţaiul ? Sigur că ştiu. Dar ştiu şi *de ce* te ai bine cu el. Şi ştiu că eşti bine şi cu şeful vămii din Iaşi. Ştiu şi la care articol din tariful vamal îţi vămuieşte fiecare marfă. Parcă altfel puteam să batem cu preţurile noastre concurenţa şi chiar grangurii din Capitală, un „Socec", şi „Naţia Românească", şi „Cartea Românească", vînzînd mai ieftin ca ei, şi pe deasupra să cîştigi aşa căcălău de parale ? (Era mulţumit de sine că la „batem concurenţa" a spus „batem", adică noi batem, iar la cîştig, a zis „cîştigi", adică numai unchiul Marcu are cîştigul.)

Şi, fără să-l lase să-şi vină în fire, a adăugat :

— Dar mai ştiu şi altele. Multe... multe... Şi despre licitaţiile din Iaşi...

Marcu Moise a simţit ca un fior, şi şi-a zis : să vezi că şarpele chiar ştie cum fac licitaţiile la stat, ca să merg la sigur că le iau. Ştie că adică fac cartel cu Stanciu din Iaşi, în înţelegere cu autorităţile la care ofertăm şi cu care fixăm dinainte preţul, din care preţ mahărul de la autorităţi are „cota parte". Şi te pomeneşti că ştie şi cum livrez furniturile, pe care nici nu le livrez, sau din care livrez numai zece-cincisprezece la sută, dar facturez şi încasez dublu întreaga comandă. E adevărat că nu fac altceva decît fac alţii, dar, vorba ceea, fiecare cu aia a mă-si. Al dracului bandit ! A băgat nasul unde nu-i fierbe oala, aşa cum am făcut eu pe vremuri la Sfetea şi Rasidescu, numai că ăia nu s-ar fi temut de mine dacă i-aş fi ameninţat, căci erau nişte granguri cu picioarele la Banca Românească şi în guvern.

Apoi s-a liniştit, căci şi-a spus : parcă ceilalţi nu procedează la fel ? Şi nu păţesc nimic. Şi în alte branşe parcă nu se vămuiesc mărfurile importate tot cu „interpretarea articolelor vamale", cum zice şeful vămii ? „Textila Anglo-Română" din Iaşi, a lui Dumitriu, din ce s-a îmbogăţit şi din ce îi curge şi acum aurul gîrlă ? Şi parcă Păduraru & Leibovici, din Bacău, cu textilele şi pielăria lor, ar fi putut să ajungă la milioane dacă nu făceau ce-mi spunea procuristul fabricii de pielărie „Marinescu & Cociaş" că fac şi stăpînii lor, şi cu vama, şi cu licitaţiile, şi cu două rînduri de registre, şi cu ore suplimentare neplătite peste cele unsprezece normale ale funcţionarilor şi lucrătorilor, şi cu lefurile mici pentru femei şi copii ? Altfel nici nu se poate prospera.

Dar ceea ce îl liniştește, nu este atît că nu e „singur pe front" — cum zice (căci există o vorbă : „rana străină nu vindecă rana ta") — ci îl liniştește convingerea că şarpele de Avramuţ nu poate face altceva decît un denunţ. Ei şi ? Dacă mă denunţă aici, la Podoleni, îngropăm denunţul în hîrţoagele autorităţilor, că nici cînd sună trîmbiţa lui Mesia nu mai învie din morţi. Iar dacă ticălosul merge la Iaşi, avem şi la Iaşi neamuri la Ierusalim, să muşamalizăm... Nu, nu se teme un Marcu Moise de un rahat de Avramuţ Feighenbaum ! Totuşi, vorba bunicului despre mamă : „nu vreau să văd pe dracu şi nu vreau să fac rugăciunea specială pentru alungarea diavolilor". Aşa că e mai sănătos să-i dovedim pezevenghiului că sîntem un unchi care îşi iubeşte nepotul şi îl iartă.

I-a zis deci :

— Pe mine, pezevenghiule, ştii că nu mă sperie aia ce latri tu acolo. Dar eu nu uit că îţi sînt un fel de unchi, care te iubeşte, cu toate că, dacă aş vrea, te nenorocesc ! Aşa că decît să-ţi arăt ce putere am, mai bine te fac om. Ştiu că eşti în dragoste cu fata lui Haim Reichman, care n-o să ţi-o dea pînă nu ai situaţie. Ca să-ţi dovedesc cine sînt eu şi cine eşti tu, scîrba dracului, uite că te dau afară ca pungaş, dar te ajut ca nepot. Îţi las, adică, tot ce ai furat la mine, iar lui Haim am să-i zic că bănetul pe care îl ai — că ai făcut la mine bănet, banditule — este din ce te-am înzestrat eu, să te stabileşti pe cont propriu. Şi chiar să ştii că nu mă deranjează să te stabileşti pe cont propriu, tot în branşa mea. Că nu mă tem de tine. Dar nu la Podoleni să te stabileşti ! Dacă o faci la Iaşi, mă rog, *a la boner*. Chiar eu o să te cunun şi o să-ţi dau şi marfă pe credit, dacă te aprovizionezi numai la mine şi dacă îmi aduci girul lui socru-tău.

Cît e de tînăr — merge abia pe douăzeci şi trei de ani — Avramuţ tot înţelege că, dacă îţi rentează să faci pe tîmpitul şi pe sentimentalul, nu e practic să fii demn şi deştept faţă de un om bogat, arătînd că ai înţeles despre ce e vorba. A izbucnit deci în plîns, zicînd :

— Îţi jur, unchiule, că nu e adevărat ce crezi mata în legătură cu antisemitul ăla de Răducanu. Şi n-ai dreptate nici despre ce îţi închipui că m-am gîndit să fac, cînd am pomenit

de şeful vămii. (E bine, băiatule, că ai mai pomenit o dată despre şeful vămii : să înţeleagă scîrnăvia că chiar la asta te-ai gîndit, şi să-i tremure niţel pipota, adică să fie o rudă gigea.)

◆

Lucrurile s-au terminat cu bine, căci în puşcărie a fost băgat numai Horowitz. Dar nu îndată ci abia peste cîteva săptămîni. Şi nu pentru chestia cu Răducanu. Nu ! Căci în legătură cu ea unchiul Marcu s-a purtat omeneşte : a fost de acord să primească, şi a primit, numai atît cît a încasat el, Horowitz, la Avramuţ. Şi nu toată datoria dintr-o dată, ci în cont, şi numai atît cît era salariul, pe care i l-a oprit. Restul, să i-l dea numerar, în cel mult opt zile.

După vreo zece zile de la încasarea restului, uite că l-a chemat şi i-a vorbit frumos, căci a înţeles că datoria lui este să-i facă o morală în auzul celorlalţi funcţionari.

— Bine, nenorocitule, te scot dintr-o păduchelniţă de tîrguşor, cum e Mihăileni, îţi dau să mănînci o pîine, închid ochii cînd îmi decontezi diurnele, ca şi cum n-aş şti că de multe ori nici nu mănînci, şi că, în loc să stai la hotel, tu faci economie şi te tăvăleşti înadins toată noaptea pe drum în tren personal, aşa că vii la clienţi obosit şi nu mai dai randament, mă prefac că nu ştiu că acum trei săptămîni, de la Dorohoi nu te-ai dus direct la Fălticeni, pentru că te-ai repezit pe o noapte acasă, la Mihăileni, la nevastă şi copii. Va să zică închid ochii la atîtea, şi tu eşti un porc bătrîn şi uiţi că sîntem rude şi că amîndoi sîntem evrei, şi în loc să fii om cinstit, cum scrie în cărţile noastre alea sfinte din care tu te închini în tren, că rîd şi golanii, şi de aia se fac antisemiţi contra noastră, şi, cum zic, după ce că sînt culant în pungăşia cu Răducanu — ca să nu intre din cauza ta în închisoare un băiat tînăr, un copil poţi să zici, ca Avramuţ — tu, pungaşule, faci incasso la „Providenţa"-Galaţi şi nu decontezi de aproape două săptămîni. Din cauza asta ai să intri la puşcărie. Eu n-aş vrea ! Dar ce să-i faci dacă aia ce ai făcut tu se cheamă „abuz de încredere" şi chestia nu mai e în mîna mea... ştii, avocatul firmei mele a predat-o mai departe la autorităţi.

Horowitz a rămas trăsnit. Apoi, cînd şi-a mai revenit, a explicat că va achita pînă la ultima centimă, tot din salariu.

Dar Marcu Moise e scos din sărite :

— Din salariu ? Ce vorbă e asta, Mişule ? Se poate ? Şi în timpul ăsta din ce ai să trăieşti ? Nu se poate. Un om care munceşte la mine şi mi-e şi neam, şi e şi evreu pe deasupra, trebuie să mănînce. Aşa că nu se mai poate aia ce zici tu cu leafa. Şi-apoi, nu uita : trebuie să fii pedepsit. Legea ! Te joci cu legea ?

— Cum, pentru un fleac ca ăsta ? Eşti înţelegător în chestia cu Răducanu — unde erau bani mai mulţi şi ai văzut că am plătit — şi pentru ăştia, că-s bani puţini, mă bagi în puşcărie... ?

Marcu Moise se răsteşte :

— Va să zică îmi faci observaţii că am fost filotim. Frumos ! Foarte frumos !

Văzînd că nu-l poate îndupleca, Horowitz s-a lăsat arestat cu sufletul liniştit, căci ştia că va fi imediat eliberat : poliţaiul îl iubeşte pentru anecdotele pe care i le povesteşte cînd vine din călătorii. (În tren, între voiajori, oricît de flămînd, şi nedormit, şi necăjit ai fi, se povestesc o mulţime de anecdote.)

◆

Şi poliţaiul chiar îl iubea. Acum îl ascultă cu blîndeţe :

— Zău, domnule poliţai, mă oblig ca în cel mult două luni să plătesc tot. Zic două luni ca să nu se necăjească „unchiul" Marcu că plătesc tot deodată din leafă. Dar să ştiţi că nu de plăcere am intrat în nişte bani străini. Mai aveam, însă, de plată un rest de datorie chiar la dumnealui, datorie din care am plătit o parte. Şi tot din leafă. Dar văd că restul mi l-a cerut numerar şi repede. Afară de asta, am băiatul bolnăvicios şi mă costă doctorii şi doctoriile. Aşa că m-am ajutat cu ceva din incasso, ca să decontez la leafa următoare. Ştiu că nu e frumos, şi nu e cinstit, şi...

A găsit înţelegere şi milă la poliţai.

— Uite, măi, omul lui dumnezeu, eu nu am nici o vină. Legea e lege. A venit reclamaţie. Afară de asta, m-a rugat jupînul s-o execut. Nu are nimic cu tine, dar vrea să dea exemplu pentru ceilalţi, pentru personal, că are el o socoteală. Şi îl înţeleg : acum, de cînd cu bolşevicii, mai ales că se tot întăresc şi au prins şi curaj, trebuie băgată groaza în oameni. Dar ca să-ţi arăt că te iubesc, în loc să te ancheteze Vanghele

(că trebuie să te ancheteze cineva, deşi ai recunoscut), îl pun pe Barmilă, să te ancheteze el. Că are mînă mai uşoară, şi, oricum, e ovrei de-al vostru. Afară de asta, el nici nu poate să ia aşa în serios ce face, pentru că, ştii, nu e angajat oficial, căci voi, ovreii, n-aveţi voie să fiţi funcţionari de stat. Tot tîrgul ştie că e voluntar agent secret. Cînd a auzit de tine chiar s-a bucurat. Zice că vă cunoaşteţi...

Horowitz a îngheţat : of, cu ăsta e şi mai rău decît cu Vanghele, pe care îl ştie tot tîrgul ce bătăuş este. Barmilă are nişte mîini ca lopeţile : e băieş şi e şi spălătorul morţilor la secţia „Sacra" a Comunităţii. Dumnezeule, să încapi pe mîna lui să te ancheteze ! Afară de asta, au o socoteală încă de acum doi ani, cînd el, Horowitz, i-a spus de la obraz într-o dimineaţă, la ceainăria „Bursa", că meseria de denunţător la poliţie e mai urîtă decît aia pe care o face, de cioclu, spălător de morţi la „Sacra". Barmilă, prost, i-a răspuns mîndru :

— Ţi-e necaz că eu lucrez la stat, şi tu la puchinosul ăla de milionar, la Marcu Moise. Tu ştii ce cinste e să fii la stat ? Funcţionar la stat !!!

El n-a avut ce face şi i-a răspuns :

— Parcă hingherii nu tot la stat sînt ?

— Ei da, chiar asta am vrut să spun : e o cinste ! Hingher, nehingher, dar la stat !

Pesemne, însă, că tot s-a ruşinat să fie socotit *musăr,* că i-a zis :

— Nu am leafă fixă. Domnul poliţai îmi dă cîte un ciubuc. Din simpatie. Şi nu-mi cere nimic în schimb.

El, Mişu Horowitz, n-a avut ce face din nou şi i-a răspuns :

— Cînd un poliţai dă cuiva un ciubuc şi „nu cere în schimb nimic", înseamnă că te face *musăr,* adică hingher de oameni.

Lui Barmilă i s-a urcat sîngele la cap, că albul ochilor s-a făcut roşu foc.

Şi uite că acum ai intrat pe mîna lui.

◆

Degeaba a alergat familia la cei doi rabini din orăşel, să intervină pe lîngă Marcu Moise ca să retragă reclamaţia. Marcu Moise n-a vrut să audă de ei. Îi ştie : judecă după capul lor,

şi uită că, la urma urmei, ei sînt slujbaşii tăi, la comunitate. Că adică tu eşti în comitet, adică în Epitropie.

A spus deci familiei lui Horowitz că este o chestie de tribunal şi nu de rabini şi că, din nenorocire, avocatul lui — nu el — a predat chestiunea poliţiei, să facă anchetă. Dar ca să arate că mai întîi este evreu şi pe urmă comersant, uite că merge şi la judecată, adică la arbitraj, la rabin. Dar nu aici, la Podoleni, ci la Iaşi. Şi chiar acolo, nu se duce la orice rabin. Nu se duce nici măcar la cel mai mare, adică la *Kreisserabinerul,* pentru că ăla stă toată ziua — se zice — cu nasul în cărţi, dar nu de alea sfinte, ci tot felul de cărţi în toate limbile. Nici la celălalt rabin, care abia a venit din străinătate, unde a studiat, nu se duce, pentru că ăla, se zice, mai mult scrie cărţi decît se ocupă de enoriaşi. Dar, în primul rînd, nu se duce la ăştia doi pentru că poate că nici ei nu ştiu să facă deosebire între un ovrei de vază — negustor sau fabricant — şi un pîrlit de voiajor. El la domnul rabin doctor Eliahu Lilienduft, din Iaşi, se duce. Se lasă judecat, ca să nu se zică pe urmă că el — vicepreşedintele comunităţii din Podoleni — refuză aia care se cheamă *Bezdin,* adică un fel de arbitraj, cum e şi în comerţ, numai că la *Bezdin,* judecata ţi-o face chiar dumnezeu personal, prin gura domnului rabin doctor Lilienduft. Va să zică, ne-am înţeles ? La rabinul doctor Lilienduft ne judecăm. Dar nu plecăm noi la el. Nu-i de demnitatea noastră — îl chemăm pe rabin încoace, la Podoleni. Îi plătim drumul şi îi dăm şi onorariu frumos.

Şi o să facă treabă !

◆

Cînd l-a vrut pe rabinul doctor Lilienduft, ştia de ce : poliţaiul i-a vorbit mai de mult de el, ca de un om şi jumătate. Cu toate că e tînăr, e prieten cu conu Georgel şi cu ceilalţi oameni mari din celelalte partide. Chiar dumnealor — toţi de acord — au cerut să fie numit confesorul garnizoanei. Dar pentru că fruntaşii comunităţii au vrut ca prim-rabinul Iaşului să fie în acelaşi timp şi confesor al garnizoanei, protectorii lui Lilienduft s-au mulţumit să-l vadă numit confesor numai al cîtorva regimente. Aveau ce aveau conducătorii comunităţii cu domnul doctor Lilienduft. Nu se ştie cine a scornit că nici n-ar fi măcar rabin studiat, că actele sînt false, sau cumpărate,

şi că cică e fiul unuia care a ţinut şantan la Rădăuţi, un anume Şmerl Dreck, al cărui bunic (pe vremea cînd în Austro-Ungaria, de care ţinea atunci Rădăuţii, evreii au putut să-şi aleagă nume) a fost sfătuit de un şugubăţ, şi a cerut numele Lilienduft — parfum de crin — în loc de Dreck — c...t — pentru că avea concesionată golirea privăţilor.

Dar lui Marcu Moise nu-i pasă că bunicul domnului Lilienduft se numea Haim Dreck şi tată-său Şmerl Dreck. El ştie una şi bună : este acest strănepot al lui Haim Dreck şi fiu al lui Şmerl Dreck, persoană oficială ? Este ! Este rabin ? Este ! Şi încă ce rabin ! Cu o stampilă pe care o pune pe orice scrisoare, sub iscălitură. Şi nu numai pe scrisori o pune. Pe orice. El, Marcu Moise, a văzut-o pusă nu mai ţine minte pe ce. E o stampilă rotundă, pe care scrie : Profesor (a fost cîteva luni învăţător de religie la o şcoală evreiască), „Profesor Doctor Eliahu Lilienduft, Rabinul Comunităţii Iaşi, Confesorul Garnizoanei". Şi-şi mai zice : Ăsta da, este un rabin adevărat, care adică face deosebire între un holodronţ şi un negustor ca mine, Marcu Moise ! E adevărat că multor evrei de la noi din Podoleni, şi chiar din Iaşi, nu le miroase frumos că domnul rabin Lilienduft a stat anul trecut aproape două săptămîni în închisoare. Da, dar numai pentru „corupător de minore, viol şi şantaj". Şantaj pentru că, după ce i-a făcut fetiţei unui zugrav la dumnealui în biroul sinagogii ce i-a făcut, şi era să fie arestat, l-a poftit pe zugrav la dumnealui în birou, la sinagogă, i-a spus că nu-i nimic adevărat, că dumnealui nici n-o cunoaşte pe fetiţă şi n-a văzut-o în viaţa lui. „Dar, pentru că dumneata, Herşală, eşti om sărac, poftim, uite, îţi dau nişte bani, ca fetiţa să se caute la doctor, că trebuie să ne ajutăm unul pe altul : *Kol isruel aheihim* — toţi evreii sînt fraţi." Şi Marcu Moise a aflat că chiar i-a pus pe masă nişte bani noi-nouţi, că mai miroseau a cerneală. Cum tîmpitul de zugrav n-a vrut să audă de bani (ca şi cum fără despăgubiri fata lui ar mai putea să fie virgină), ba chiar s-a obrăznicit, domnul rabin l-a luat pe altă chestie : „Bine, pentru aia care zici că i-am făcut fetei, n-ai decît să mă reclami şi o să dovedesc eu că nu-i adevărat. Şi bani, ca ajutor, nu vrei să primeşti, că ai demnitate. Asta e frumos. E frumos ca evreii să aibă demnitate. Dar îmi dai voie, tot ca rabin ce sînt, să am grijă de un tată evreu, sărac şi necăjit, şi să-ţi dau de lucru : să zugrăveşti sinagoga. Poftim, ia banii ăştia ca arvună." Şi

i-a vîrît banii în buzunar. Dar zugravul — caraghioşi mai sînt oamenii săraci, domnule ! — a spus că nici de lucru n-ar primi de la el. Pentru sinagogă, însă, lucrează. Lucrează chiar fără plată. Numai pentru material o să ia bani. Şi cum ştie încăperile — că aici se închină el, locuind în apropiere — a început să scrie repede pe o hîrtie : humă atît şi atît, vopsea atît şi atît, clei atît şi atît, bronz atît şi atît. Dar tocmai cînd a început să numere banii, ca să mai dea înapoi, căci i se păreau prea mulţi, au apărut din sinagogă trei domni — unul era procuror şi ceilalţi nu ştiu ce erau — i-au făcut percheziţie, au găsit la el banii care aveau numerele şi seria pe care domnul rabin le-a dat procurorului mai înainte, aşa că s-a dovedit că Herşală a făcut o „înscenare", cum se zice, cu chestia cu fetiţa, ca să-l şantajeze pe domnul rabin, şi să ia „despăgubiri". A zăcut omul în închisoare aproape un an, dar pe urmă adevărul a ieşit ca untdelemnul din candelă deasupra apei, şi a fost arestat domnul rabin. Pînă la urmă, însă, dumnealui tot s-a descurcat, după ce n-a stat decît două săptămîni. Dar închisoarea i-a prins bine : şi-a făcut martori — pentru cînd o fi, ferească dumnezeu, şi la noi, revoluţie — că a stat în închisoare ca „politic", adică democrat. Cînd a văzut, însă, că revoluţia tot nu mai vine, a întors foaia, şi este omul guvernului, şi e, mai departe, mahăr la cenzură pentru tot ce se tipăreşte în ebraică şi în evreieşte. Şi încă ceva : şi ca bărbat dumnealui este, se zice, aşa şi pe dincolo, că a fost poreclit „Rasputin", după numele călugărului de la curtea ţarului şi din patul ţarinei şi al doamnelor de onoare, călugărul acela, ucis şi el acum vreo doi ani, cam o dată cu ţarul şi ţarina. A fost poreclit „Rasputin", cu toate că nu semănau de loc ; călugărul — după fotografie — era slab ca un ţîr, iar domnul rabin Eliahu Lilienduft este ca un purceluş de lapte, grăsuţ şi cu barba scurtă, rotundă. Şi, pentru că îi plac grozav paturile nevestelor de enoriaşi, se spune că nu numai cucernicia rabinică nu-i adevărată, ci nici măcar barba — barba aceea frezată parcă la coafor. E, cică, lipită ! Aşa că avocatul comunităţii, un şugubăţ şi un necredincios, a promis să ceară la tribunal dovadă timbrată că e barbă adevărată. Vorba lui : „o să cer autentificarea bărbii rabinice !"

Ei, şi uite că, deşi se zice că are atîtea păcate şi cu toate că la învăţătură şi sfinţenie nu vine nici la picioarele rabinului din Ştefăneşti — la care el, Marcu Moise, se duce de două

ori pe an, pentru sfat şi binecuvîntare — totuşi chestia cu Horowitz, el, Marcu Moise, a dat-o pe mîna dumisale.

Şi domnul rabin a dovedit că e un om şi jumătate. Mai întîi că s-a executat imediat şi a venit la Podoleni. Al doilea, l-a lăsat pe el — Marcu Moise — să vorbească înainte de a fi chemat în faţa sa pe cineva din partea familiei Horowitz (căci Horowitz e închis). Şi, ca un adevărat rabin, te-a ascultat, te-a lăsat adică să vorbeşti cît vrei, cum se cuvine unui Marcu Moise.

Şi el, Marcu Moise, a vorbit :

— Nu e vorba, domnule rabin, de bani, că nu banii m-au făcut pe mine, eu i-am făcut pe ei. Şi nici nu e mare suma. E vorba de altceva. E vorba că eu nu-l am numai pe el — am mulţi care mănîncă pîine la mine — şi printre ei sînt şi bolşevici, că-i recunoşti după obrăznicie. Nu ştiu dacă ştiţi ce-i aia „bolşevici", că pe vremea de care vorbesc cărţile dumneavoastră sfinte — cu sute şi mii de ani în urmă — nu existau bolşevici.

Pentru că rabinul nu l-a întrerupt, el explică :

— Bolşevicii sînt ăia care sînt acuma la putere în Rusia, din care au făcut republică şi au luat averile de la cei bogaţi şi le-au împărţit celor săraci. Înţelegeţi, domnule rabin ? ...Adică să-mi ia mie averea ! Şi au mai făcut ceva aproape la fel de urît : împart şi femeile ! Gata, nevasta ta poate să fie şi nevasta altuia, dacă ăluia îi place. Ce mai faci atunci cu porunca aia sfîntă din Biblie : *loi sahmoid,* adică să nu rîvneşti la femeia altuia ?

Dar, dîndu-şi seama că a cam feştelit-o vorbindu-i tocmai domnului rabin Lilienduft despre asta, a zis, rîzînd :

— Bine, bine, nu e rău, ştiu, dar înţeleg ca eu să iau nevasta altuia, nu altul s-o ia pe a mea, pe care ce importă că nu o am, căci mi-a murit nu de mult.

Apoi a continuat :

— Va să zică e vorba că trebuie să dăm un exemplu pentru ceilalţi, ca să ştie de frică, că ştiţi, domnu rabin, anecdota aia cu mieii. Că adică, dacă tunzi oile, pardon, domnule rabin, se bese mieii de frică că li se apropie timpul de tăiere. Adică cum ziceam, să băgăm frica în personal. Că nu-l am numai pe Horowitz. Am mulţi. Şi, mai ales, am doi ai dracului : un lucrător şi un funcţionar. Sînt buni amîndoi, ce să zic, chiar foarte buni, dar s-au combinat cu nişte *goimi,* tot buni lucră-

tori, dar cu siguranţă bolşevici. Ăia au fost capii relelor la mine astă-iarnă, în decembrie, ştiţi, cînd cu greva aia mare a tipografilor din aproape toată ţara, şi cînd la Bucureşti, unde sînt autorităţi, nu nişte rahaţi ca la noi, s-a tras în grevişti ca-n brînză, de au fost ucişi peste o sută, chiar în centru, ştiţi, în faţa Teatrului Naţional.

Şi, pentru ca domnul rabin să cunoască situaţia complet, l-a informat :

— Pe bolşevicii mei îi are sub ochi domnul poliţai, care chiar zicea că de cînd s-a făcut firma „Luceafărul" şi pe urmă „Hora", e o plăcere : are şi dumnealui treabă. Că unde sînt muncitori, zicea, are şi poliţia treabă. Că înainte de război, dacă nu era la Podoleni nici o fabrică, domnu poliţai se plictisea.

Observă că domnul rabin dă semne de nerăbdare şi aşteaptă să-i spui precis ce vrei. Dar nu ne grăbim. Să asculte tot, că îl plătim.

— Aşa cum ziceam, poliţaiul îi are sub ochi, dar eu nu pot să-l las să se ocupe de toţi bolşevicii mei chiar cum vrea dumnealui, decît atunci cînd ajung periculoşi pentru firma mea şi, se-nţelege, pentru aia... mă rog, cum să zic, că-i chestie mai mare...

— Ordinea socială...

— Ştiu eu, parcă aşa se cheamă ! Aşa că poate să aibă şi mîini de aur, dacă ameninţă aia care ziceaţi adineauri, atunci să-i băgăm în draci, dar de arestat, deocamdată nu. Cu Horowitz, însă, e altceva. De el tot nu mai am nevoie. Tocmai tratez cu un voiajor mai tînăr, unul Gheorghe Gîrneaţă. Aşa că acum eu vă spun adevărul — ca la rabin : nu mai vreau să închid ochii la pungăşia lui Horowitz, dacă nu mai am nevoie de el. Aşa că e tocmai bine să scap de el, şi scap ieftin, că e o sumă mică, dintr-un incasso. Cu toate că firma „Providenţa", la care a făcut incasso, ca să-l scape, mi-a scris recomandat că era o greşeală, nu i-a dat nici un incasso şi îmi ţine banii la dispoziţie. Pesemne că familia lui Horowitz sau poate chiar colegi de ai lui de la mine, or fi adunat banii pentru „Providenţa", ca să-mi scrie aşa. Dar la mine nu-i merge cu şmecherii de astea. Mai ales că am o declaraţie scrisă de Horowitz că a încasat.

Şi, pentru că rabinul dădea semne de nerăbdare, Marcu Moise a încheiat exact acolo unde ştia că trebuie să ajungă :

— Păi dacă o să mă las furat, înseamnă că n-o să mai pot să fac donaţii la societăţi filantropice şi la sinagogi şi aşa mai departe. Şi doar trebuie să existe oameni bogaţi, că aşa a fost de cînd e lumea : bogaţi şi săraci. Ca să aibă cine să ajute pe cei săraci, şi să ţină sinagogile, şi să plătească leafa la cler, şi să fie filotim şi cu domnii rabini din alte oraşe. Dacă merită ! Că mai bine plăteşti onorarii de avocat şi de rabin de zece ori mai mari decît paguba, dar, vorba aceea, ştii pe ce... ca să-i înveţi minte pe salariaţii tăi, cum ziceam, să nu le fie capul la dracu, adică la bolşevici.

◆

Cînd a făcut arbitrajul — cu tot ceremonialul religios, rabinul a spus celor doi oameni din conducerea comunităţii, delegaţi să asiste ca din partea lui Horowitz, că autorităţile trebuie lăsate să-şi facă datoria. Chiar preşedintelui comunităţii — în faţa căruia a avut loc arbitrajul — i-a plăcut cum a vorbit. De aceea l-a poftit, ca în aceeaşi seară — era vineri — să ţină domnia-sa predica obişnuită la intrarea în sărbătoarea de sîmbătă.

Sinagoga cea mare era ticsită de lume. Domnul doctor a legat predica de *pericopa torei* din acea săptămînă şi a adus concluzia aşa ca să fie vorba de recunoştinţa pe care săracii o datorează bogaţilor şi lucrătorii stăpînilor, care le creează mijloace de existenţă, adică *lehem le-echaul* ceea ce înseamnă „pîine pentru mîncat", chiar dacă nu pentru săturat, cum a subliniat domnia-sa. Văzînd proteste în ochii unora dintre enoriaşi, că înţelesul textului *le-echaul* nu este „pentru mîncat" (ci „pentru săturat"), a trecut repede la altceva. După un scurt ocol e iar unde vrea el :

— Unii dintre evreii noştri, însă, în loc să fie recunoscători celor ce le dau pîine şi să fie cinstiţi cu ei, aceşti „unii" — şi nu vreau să-i ruşinez în public spunîndu-le numele, deşi toată această sfîntă turmă a domnului din acest sfînt lăcaş ştie că e vorba de un anume Mişu Horowitz — zic, aceşti „unii", în loc de recunoştinţă faţă de stăpîn, se poartă necinstit cu el, binefăcătorul care le dă pîine, binefăcător al cărui nume, însă, trebuie spus : e vorba de scumpul nostru enoriaş, *reb* Mordehai Mauşe...

Şi a trecut la comentarea în simboluri a acestor două nume : Mordehai — adică Marcu, şi Mauşe — adică Moise.

— Mordehai ne aminteşte de Mordehai, unchiul Esterei biblice, acel Mordehai care a ştiut cu mii de ani în urmă să fie un devotat supus regelui său Ahaşweroş — chiar dacă acel rege împila pe evrei — şi a ştiut şi să o ajute în acelaşi timp pe Ester, ajunsă Ester *hamalke,* regina Estera, s-o ajute la salvarea bietului nostru popor evreu, oferind-o majestăţii sale regelui Ahaşweroş, pentru plăcerile sale. De altfel vedem în Biblie că şi alte femei sfinte au fost în acest fel de folos bietului nostru popor în ceasuri de grea cumpănă.

Şi a făcut o largă incursiune în Cronica biblică a Esterei, legînd de ea „binefacerile pe care Marcu Moise, adică Mordehai de aici, din Podoleni, le-a adus orăşelului prin comerţul şi industria sa, în care atîţia oameni îşi agonisesc existenţa". A trecut apoi la cel de al doilea nume al eroului acestei predici, adică Moise :

— Deci, aşa cum *Mausche rabenu,* adică învăţătorul nostru Moise, eroul biblic, a scos pe evrei din robia egipteană, iar în pustiu — în drum spre Canaan — le-a dat şi mana cerească, şi coloana de umbră, şi coloana de lumină, la fel Mordehai Mausche din Podoleni, creînd această vastă întreprindere, hrăneşte şi bietul popor evreu de aici, fiind pentru oameni, şi mană cerească, şi coloana de umbră în arşiţă, şi coloana de lumină în bezna *Galutului...*

De dragul acestei predici — pe care totuşi nu o putea prevedea chiar aşa de frumoasă — Marcu Moise a hotărît ca lucrul în secţiile tipografice, confecţii din hîrtie, legătorie şi liniatură mecanică, să înceteze la ora şase şi jumătate seara, iar în depozit tot aşa, în loc de zece-unsprezece noaptea, ca de obicei. Cu obligaţia — se înţelege — ca salariaţii să vină de bunăvoie la templu. Dar să vină nu numai salariaţii evrei, ci şi neevrei. Cei mai mulţi s-au dus, însă, mai bine acasă, să se odihnească. Totuşi unii, sfătuiţi şi îndemnaţi de Stoian, de la „liniatură şi confecţii", au venit, aşteptîndu-se să fie — n-ar fi putut spune de ce — scandal.

Şi chiar a fost. El a izbucnit tocmai cînd domnul rabin, înaintînd patetic pe drumul comparaţiei între Marcu Moise din Podoleni şi Moise din Biblie, a ridicat — cu tremolo — glasul. În clipa aceea a răsunat o voce din fundul templului :

— Îmi permiteţi o întrebare, domnule rabin ?

Şi, fără să dea timp pentru răspuns, dacă i se permite sau nu, Kalmăn Broder de la secţia legătorie, căci el era cel care, după ce a şuşotit ceva cu Stoian a întrerupt :

— Am vrea, domnule rabin, să ştim şi noi, dacă dumneavoastră îl reprezentaţi aici pe domnul dumnezeu Jehova, sau pe domnul vicepreşedinte Mordehai Mausche ?

Au izbucnit rîsete şi s-a făcut vacarm. Afară de trei negustori — Hornstein cu magazinul „La Şoşonul de aur", Goldman — „Au femme chic", şi Lustig — Magazin cu articole de menaj „La tacîmul naţional" — care s-au „raliat" domnului Lustgarten, preşedintele comunităţii, şi s-au scandalizat — restul asistenţei, va să zică nu numai funcţionarii, lucrătorii şi micii meseriaşi, ci chiar şi micii negustori, au izbucnit în aprobări, sîsîieli şi rîsete. Şi deodată — exact în clipa în care domnul rabin doctor Eliahu Lilienduft a spus : „Cartea Cărţilor, sfînta şi înţeleapta Biblie, ne învaţă...", Sandu Fux, ca să nu-l lase pe Broder — pe care şi aşa lucrătorii şi chiar funcţionarii îl iubeau şi se luau după el — să exprime şi de data asta gîndurile lor, s-a hotărît fulgerător să canalizeze spre sine simpatiile, şi a intervenit :

— Ne învaţă la porunca X-a, „nu rîvni la femeia altuia".

Iar altcineva, lucrătorul zeţar Rudich, s-a adresat violent domnului Lilienduft :

— Ia mai lasă Biblia, domnule rabin, că doar nu cu Biblia, în care scrie să nu pofteşti femeia altuia, *lau sachmaud*, adică *loi sachmoid*, te duci dumneata în patul nevestelor altora.

Asta era prea de tot. De la locul lui (cuşca aceea de fier cu baldachin şi un amvon pe un podium înalt) de acolo, a ţîşnit glasul lui Avramuţ, care tăcuse tot timpul.

— Este ruşinos să fie întreruptă eminenţa sa ! Dumnealui este un cineva, şi cui nu-i place n-are decît să plece. Chiar mă mir că oameni care ar trebui la ora asta să fie la muncă, fură timpul stăpînului lor şi sînt aici, la templu, care este un sfînt lăcaş de închinare pentru gospodari şi oameni cinstiţi şi credincioşi, şi nu pentru nişte bolşevici care nu cred în dumnezeu.

Deşi atent la ce spunea Avramuţ, Broder a ascultat îndemnul lui Stoian, care ştia din activitatea sa în mişcare la Iaşi că atunci cînd e momentul potrivit, trebuie să prefaci

o întrunire a dușmanului de clasă într-o întrunire a ta. De asemenea, că nu e bine ca într-un templu evreiesc să se amestece el, Stoian, care nu e evreu, iar Broder să nu atace acum credința, ci tactic este să fie atacați cei ce iau lăcașurile de rugăciune și textele religioase, și iau pe însuși „dumnezeu", în antrepriză, pentru scopurile lor de exploatare și împilare a oamenilor. De asemenea, nu e indicat să se refere la Rudich, așa cum nici Rudich, ca și cum nu s-ar fi vorbit între ei, nu s-a referit la Broder. De asemenea, să nu se ia aici apărarea colegului lor Horowitz, ca să nu pară că iau în brațe actele de necinste ale cuiva, oricît de mici ar fi ele, deși în realitate Horowitz e o victimă a lui Avramuț Feighenbaum. Apărarea lui Horowitz — nu a faptei sale ci a năpăstuirii sale — o vor lua în alt chip, în alte împrejurări. Acum, trebuie plesnită licheaua de Avramuț Feighenbaum, în calitatea lui de coadă de topor a stăpînului.

Calm și stăpînit, Broder a acoperit glasul lui Avramuț, care continua să vorbească.

— Nu știu cine prezidează, a zis el, dar de oficiat văd că nu oficiază nimeni. Oricine, însă, ar prezida, eu cred că trebuie să se interzică profanarea acestui lăcaș de închinăciune, mai ales de către cineva — cum e acest Feighenbaum — care își jefuiește patronul, nenorocește un coleg și își denunță colegii de muncă de a fi, cică, bolșevici.

Sandu Fux, de-a dreptul înspăimîntat că Broder captează prin atacul împotriva lui Avramuț și mai mult simpatia lucrătorilor, a intervenit din nou :

— Foarte just ! Foarte just ! Cetățeanul Feighenbaum vrea să fie aici, și este, coada de topor a exploatatorilor. De altfel, știm noi cîte parale face, și aș putea divulga...

Dar, în indiferența cu care era ascultat, a fost întrerupt de Broder :

— Nu aceasta este problema numărul unu. Și nu văd rostul și necesitatea ca persoana care m-a întrerupt să mă ajute. Așadar nu aceasta e problema numărul unu, ci problema profanării acestui lăcaș. Căci profanare este să împiedici o obște să se închine și să audă o predică religioasă a unui domn rabin. Și obștea este împiedicată, prin mascarada în care a fost prefăcută această vineri seară, în care evreii religioși intră cucernici în *Sabat*. Organizatorii, regizorii, interpreții și profitorii mascaradei, pot găsi locuri sau localuri mai potrivite pentru

asemenea spectacole, decît un lăcaş de rugăciune. Nu întîmplător am spus „mascaradă". Căci mascaradă este să ia cineva o limbă care-şi are pronunţarea ei, fie cea *sefardă,* fie cea *poiliş,* s-o fandosească spre a apărea solemn şi templier în faţa dumneavoastră, oameni simpli, şi cuminţi, şi nefandosiţi. Şi mascaradă — dacă nu escrocherie — este să dai un anumit înţeles cuvîntului *le-echoil — echoil,* e-mi-nen-ţă — sau dacă vreţi *e-chol,* ca sefarzii, dar în nici un caz *e-chauuul,* ca în templele vieneze sau budapestane, cu magnaţi şi baroni în fracuri şi jobene.

În sinagogă s-au auzit şuşotiri aprobative şi chiar cîteva aplauze. Broder şi-a dat seama că a gîndit just pe ce strună trebuie să înceapă cele ce vrea să spună. Într-adevăr, printre şuşotiri se auzea admirativ :

— Ştie băiatul, slovă subţirică, sfîntă.

— L-a umflat pe „eminenţa-sa".

Berl Burdăhan, lucrător curelar şi potcovar — care citea cărţi şi reviste date de Stoian — era cel ce rostise ultimele cuvinte, şi era mulţumit de cele spuse de Broder. Acum, aştepta să vadă cum o să ducă lucrurile mai departe. Broder continuă :

— Aşadar e mai rău decît mascaradă, e escrocherie să iei pasajul cu *lehem le-echoil* şi să-i dai interpretarea pe care i-a dat-o aşa-zisă „sfinţia sa". De aceea eu îl întreb : de ce, cu ce socoteală, spune că *lechem le-echoil* înseamnă că poporul trebuie să mănînce pîine numai pentru a mînca şi nu şi pentru a se sătura. Eu nu cunosc care este sensul adevărat al textului citat. S-ar putea să fie chiar cel enunţat adineauri. Dar un lucru ştiu sigur şi sînt convins că şi dumneavoastră gîndiţi la fel, şi anume : că „haina pentru îmbrăcat" trebuie să fie bună de purtat, şi nu vreo zdreanţă care degradează pe om, iar pîinea pentru „mîncat" trebuie să fie bună de mîncat, şi nu cine ştie ce uscătură, şi că trebuie să fie şi destulă, de saţ. E limpede : fiecare om care munceşte trebuie să aibă atîta pîine cîtă să-i ajungă să se sature. Şi prin „pîine" noi nu înţelegem simplu „pîinea", ci tot ce mai trebuie la pîine, căci nici eminenţa sa nu mănîncă numai pîine, ci se înfruptă din toate bunătăţile. De altfel domnia-sa — cum s-a spus aici — se înfruptă şi din fructul oprit. Dar nu asta interesează acum, căci poate dacă am stărui ar trebui să intrăm în alte probleme şi eu singur am spus că aici e lăcaş de închinăciune şi nu local

de întrunire publică. Un cuvînt totuşi aş mai vrea să spun, şi anume : doresc ca, plecînd de aici, să ne gîndim la cei care stau la spatele odăjdiilor, ca să înţelegem că, aşa cum unii purtători ai odăjdiilor predică apă şi beau vin, la fel stăpînii lor, care... Dar să mă opresc, căci vreţi desigur să vă faceţi rugăciunea. Faceţi-o sănătoşi !

Ciudat : a fost ascultat într-o tăcere respectuoasă chiar şi de proprietarii celor trei magazine mari din tîrguşor. În ce-l priveşte pe rabinul Lilienduft, el a simţit în atmosfera din sinagogă, că, dacă l-ar întrerupe pe tînărul acesta, va ridica lumea împotriva sa. Şi, şi mai ciudat este, că pînă şi domnul Lustgarten a fost încîntat că feciorul găzarului Avrum Broder a luat apărarea sinagogii.

După întrunire — cînd a intrat în biroul sinagogii — domnul Lustgarten a spus asta şi lui Marcu Moise. Cum la convorbirea dintre ei a asistat şi domnul rabin doctor Eliahu Lilienduft, domnia sa şi-a netezit barba rotundă, scurtă, neagră, ondulată, a privit în depărtare cu ochii dumisale frumoşi, negri, întotdeauna îngîndurat-melancolici şi uşor umezi, şi a zis :

— Nu vă luaţi după vorbe şi după aparenţe. Dumneavoastră nu-i ştiţi pe comunişti. Chiar cînd sînt atît de tineri cum e această întrupare a demonului, ei au ceea ce chiar comunismul numeşte „tactică şi strategie".

Şi, în cîteva cuvinte le-a explicat (într-un fel pe care să-l înţeleagă şi dumnealor) cîte ceva din ce citise despre tactică şi strategie revoluţionară, în cărţile venite din Rusia comunistă şi interzise, pe care însă şefii autorităţilor ieşene le aveau şi i le puneau la dispoziţie, ca să-l documenteze cît mai bine.

Şi a adăugat :

— Mai interesant mi se pare, şi vă atrag atenţia asupra lui, alt intervenient împotriva mea, şi anume, cel mititel, subţirel şi roşcovan...

— Sandu Fux, a precizat Marcu Moise.

— Cred a fi înţeles că aşa îl cheamă, a spus rabinul, şi a continuat grav : Vi-l semnalez în mod deosebit. Vehemenţa lui de un fel anumit este în realitate un anunţ la „Mica publicitate" : „Sînt de vînzare". Încă o dată, vi-l semnalez în mod deosebit în calitate de cal troian.

Şi le-a explicat ce înseamnă asta.

Avramuţ, care a intrat şi el în biroul comunităţii şi a ascultat atent totul, a rămas pe gînduri : Ah, cînd o să mă stabilesc pe cont propriu, o să-mi iau un Sandu Fux, care să fie omul meu. Mai ales că eu n-o să am o întreprindere ca a unchiului Marcu, ci una mult mai mare, cu sute şi sute — şi de ce nu chiar cu mii — de lucrători şi funcţionari. Şi, într-o asemenea menajerie ai nevoie de un om ca Fux, pe care să-l faci dresor. O să caut să i-l ciupesc chiar pe ăsta unchiului Marcu.

◆

A doua zi a stat într-adevăr de vorbă cu unchiul Marcu. Dar încă nu despre Fux, ci de viitorul pe care vrea să şi-l făurească. A vorbit ca de la rudă la rudă :

— Ţii minte, unchiule, ziceai că vrei să mă cununi. Dacă eşti aşa culant, apoi dă-mi şi o sumă, ştii, aşa, s-o simt şi s-o simtă şi afacerea pe care vreau s-o deschid.

Şi, după ce l-a făcut din nou să înţeleagă că ştie el ce ştie despre vămuiri şi licitaţii, şi altele şi mai şi, a încheiat :

— Aşa e viaţa, unchiule dragă, vorba ceea : scoală tu să mai şed şi eu.

Marcu Moise a rămas trăsnit. Recules, însă, îndată, începe să urle :

— Auzi ! Îmi furi bani, eu nu te bag la puşcărie, nu-ţi cer înapoi ce mi-ai furat, nu întreb măcar cît, ca să nu-mi fac sînge rău, şi mai ai pretenţii ! Curat ca cantorul care a cerut mărirea lefii cînd a simţit că trebuie să fie dat afară din slujbă.

Dar pe Avramuţ nu l-a impresionat că unchiul Marcu a dat ochii peste cap cînd a urlat asta, şi nici cînd a urlat şi mai tare :

— Vrei să mă moşteneşti, va să zică, de viu. Vino diseară să-ţi dau răspuns.

Avramuţ i se uită galeş, drept în ochi, şi zice mieros :

— Da vezi să te gîndeşti bine, unchiule dragă, că dacă din întrunire n-ai înţeles ce fierbe în ţară, interesează-te la Iaşi, şi ai să afli !

◆

Marcu Moise a gîndit serios la vorba lui Avramuţ : „ce fierbe în ţară". Înseamnă că e ceva. De aceea, încă în aceeaşi seară, s-a dus la poliţai să se sfătuiască. A mers împreună cu Lustgarten şi, cum vărul Herşcu, de la Iaşi — şi el om cu situaţie — tocmai se găsea la Podoleni, l-a luat şi pe el. Poliţaiul i-a primit ca de obicei, în cabinetul său, cu sandviciuri şi vin de Cotnar, pe care îl capătă regulat şi în cantităţi nu glumă — ca „prezent" — de la „Pivniţele la Gaura Dulce".

L-au întrebat pe poliţai dacă nu ar fi bine să lichideze afacerile şi să plece din ţară.

Herşcu a adus şi argumente :

— La noi la Iaşi, şi, cum ştiţi matale mai bine decît noi, chiar în toată ţara, a început să miroase a bolşevici şi a revoluţie, coane Mihăiţă. Sîntem la graniţa Rusiei, care de vreo doi ani e bolşevică. Muncitorii de la noi s-au molipsit. Ce, să aşteptăm pînă o să fie şi la noi, ferească dumnezeu, ca la ei ?

Poliţaiul i-a liniştit :

— Staţi cuminţi, puişorilor. Nu că nu vreau să vă pierd de clienţi, ci pentru că aici n-o să fie niciodată ce e în Rusia. Şi nici în altă parte n-o să fie. Dar ce crezi că păzesc ţările mari şi civilizate, Englitera şi America, cum zicea domnul prefect. Ca ce să ne ascundem pe după degete ? Parcă noi de capul nostru am intrat în Ungaria ? Boierii noştri au sfetnici şi ajutoare, slavă domnului, din Anglia, şi America, şi aşa mai departe, aşa că ne-au sfătuit bine, şi uite că nu mai e bolşevism în Ungaria. Şi nici în Rusia n-o să ţină. Iarăşi cum zice domnul prefect : hatmanii şi generalii ăia, Wranghel şi Petliura, Denikin, Kolceak şi cum le mai zice, parcă numai de capul lor au făcut contrarevoluţie căptuşită şi cu pogromuri ? A curs şi niţel sînge de al dumneavoastră, evreiesc, dar sînteţi învăţaţi, „aveţi practică". Unde mai pui că nu e sînge albastru de bogătaş — că ăsta e ferit — ci sînge roşu de plebe. Cum ziceam, ai să vezi că ca mîine s-a terminat şi cu bolşevismul din Rusia. Să-mi zici „cuţu" dacă în trei săptămîni mai e picior de bolşevic şi de bolşevism acolo. Şi în ce priveşte chestia aia de la templu cu bolşevicii de la noi, de care mi s-a făcut raport, dacă vrei, Marcule, îi bag la răcoare. Dar m-ai rugat ca deocamdată să nu-i ating, căci tocmai acum ai nevoie de ei. Mai ales că, oricum, îi avem plocon oricînd. Iar dacă o

fi nevoie să curgă şi niţel sînge evreiesc, ca să împiedicăm bolşevismul, să curgă, că cum ziceam e sînge de golănime, de plebe...

Lustgarten a socotit că e datoria lui morală de evreu să-şi spună cuvîntul, dar un cuvînt mai profund. De aceea gîndeşte puţin şi, cu gura plină încă de icre de Manciuria şi de un oftat pe care l-a simţit că e de preşedinte al unei comunităţi de aproape două mii de evrei, zice :

— Are dreptate conu Mihăiţă. Nu putem face nimic, frate Marcu Moise ! Să curgă şi sînge evreiesc de-al nostru, mai ales că — ai auzit — nu e vorbă decît de sîngele vulgului... sînge care devine prin asta ulei fin — un fel de „Olio Sasso" cum s-ar zice — la roata istoriei.

Marcu Moise a recunoscut în gînd că nu înţelege cuvinte chiar aşa radicale cum e vorba aia cu „Olio Sasso" la nu ştiu ce fel de roată. Dar şi-a spus că important este că în trei săptămîni nu mai e urmă de bolşevism în Rusia. Lustgarten, însă, i-a răspuns că pentru termenul ăsta — trei săptămîni — nu-şi ia „obligo", dar pentru trei luni pune pariu cu poliţă în alb, garanţie.

Aşadar, cu toate informaţiile date de Herşcu despre situaţia din Iaşi, din ce a spus Lustgarten şi poliţaiul, el, Marcu Moise, a înţeles că nu e pericol de bolşevism aici, şi nu numai acum, dar niciodată.

Liniştit că îşi poate vedea de afaceri, Marcu Moise a fost de acord cu rugămintea lui Avramuţ să-i dea concurs ca să-şi facă la Iaşi un depozit care să fie şi un canal de scurgere pentru mărfurile din Podoleni. Şi tot la rugămintea lui Avramuţ, a vorbit a doua zi cu Reichman. Dar Reichman l-a rugat să vorbească cu madam Reichman.

— Pe mine m-ai cîştigat, domnule Marcu. Mai greu e cu Tildica, să-mi trăiască. Am încercat de cîteva ori şi n-am reuşit. Păcat.

Şi i-a vorbit frumos de băiat.

— Are, domnule, un cap de bandit, nu altceva. Să juri că e leit fratele meu — tot Avramuţ îl cheamă şi pe fratele meu. Locuieşte la Bucureşti. În Capitală, va să zică. Aş fi un ticălos dacă m-aş plînge de cum îmi merg mie afacerile, că toată lumea ştie, şi ştii şi mata, domnule Moise. Cu toate astea, nici nu mă compar cu fratele meu. Am pornit împreună cu el de la un mic depozit de lemne şi am ajuns la export

de cherestea şi comerţ de cereale. Să bat în lemn cum îmi merge. Dar cum ziceam, tot nu mă compar cu fratele meu Avramuţ, de acolo, din Bucureşti ! Bucureşti ! E altceva ! Capitala ! Dar, mai ales, Avramuţ este protejat de ziaristul ăla care a fost şi ministru de Justiţie şi are ziarul cel mai mare, are adică de două ori puterea să facă ce vrea în ţara românească. Mai ales că este şi un antisemit de n-are pereche. Îţi închipui cum îi merge fratelui meu Avramuţ, dacă este, vorba ceea, „omul de casă" la un om aşa mare şi antisemit. Ei, băiatul ăsta — Avramuţ — care o curtează pe Evelinica mea, este şi el, îl cunosc, un bandit şi jumătate, la fel cu fratele meu, aşa că mă bucur să-i dau şi fata şi girul, şi să fie într-un ceas bun. Dar cu Tildica mea, să-mi trăiască, vorbeşte mata.

◆

A trebuit să vorbească însă tot el cu Tildica. Şi a vorbit la fel de admirativ, informînd-o şi de convorbirea cu Marcu Moise.

— Cînd am mai vorbit cu tine, Tildica mamă, am uitat să-ţi spun că poţi să juri că Avramuţ ăsta e bucăţică ruptă din banditul de frate-meu. Adică ca caracter ! Cum să nu vrei să ai un asemenea ginere ? Evelinica o să ajungă ca mîine şi ea cucoană mare la Bucureşti. Că tu singură spui întotdeauna că nu-i de ajuns să fii bogată. O evreică trebuie să rîvnească să ajungă şi cucoană, *otfolei* adică, aşa cum este la Iaşi madam Wachtel şi madam Dinerman, care vin în societatea boierilor români.

Spunîndu-i asta, domnul Reichman ştia că o atinge la partea cea mai sensibilă.

Dacă ea ar fi sigură că *Taugenichtsul* de Avramuţ îi garantează Evelinicăi ei *otfoleiul*, atunci da, ar merita să o lase să se mărite cu el. Dar numai pentru nişte bijuterii şi un mantou de blană sau chiar pentru voiaj la Karlsbad, unde pleci chiar cînd nu eşti bolnav, nu merită să te măriţi cu un Avramuţ.

Domnul Reichman n-a reuşit s-o facă să fie sigură că Evelinica ei o să ajungă „otfolei". De aceea, uite că nu poate fi urnită din împotrivirea faţă de „golan".

— Tu ştii, Heinrich, mai bine ca oricine — i-a spus ea — că eu nu sînt o materialistă, cu toate că Rubinstein, care

mă curta şi a vrut să mă ia de soţie şi chiar îl iubeam, zicea — şi ziceau şi prietenele invidioase — că sînt materialistă, pentru că te-am luat pe tine, care erai cu douăzeci şi trei de ani mai în vîrstă ca mine, şi urît, şi fără caracter, dar bogat. Dar eu, care nu sînt materialistă şi sînt delicată, sînt contra lui *Taugenichts* de Feighenbaum, nu pentru că e un holodronţ şi jumătate, fecior de cabţoman. Nu ! Sînt contra, pentru cultură şi caracter. Pentru că eu vreau ca măcar fetiţa mea să aibă noroc, dacă nu a avut mămica ei.

◆

Deşi doamna Reichman s-a opus îndîrjit, Evelina tot l-a luat pe *Taugenichts*. Mai exact — cum zicea, cu lacrimi în ochi madam Reichman — s-a lăsat sedusă de el. Ba şi mai rău : au fugit la Iaşi, şi acolo — vai, durere şi ruşine ! — au făcut o „nuntă tainică", aşa cum fac de obicei fetele la care chiar sub baldachin se vede de multe ori că mireasa, e, pardon, gravidă.

Din fericire, Evelinica ei nu era gravidă, sau nu se vedea. În sfîrşit, ce să mai vorbim ! Destul de urît că s-a găsit un rabin care să-i cunune religios.

Degeaba a îndemnat-o Heinrich să se ducă la nuntă, căci el ştia cînd are loc nunta. (Printr-un om al rabinului, cu care Heinrich era în nişte combinaţii.)

— Hai, Tildica mamă, să mergem. Ai văzut ce minte grozavă are băiatul, că l-a ameninţat pe unchiu-său, care e un pezevenghi de n-are pereche, şi ai auzit că a reuşit să-şi facă la Iaşi o afacere grozavă, cu toate că, deşi i-am promis girul, eu te-am ascultat şi nu i l-am dat. Hai, màmica, la nuntă, căci ştii, vorba ceea, că părinţii care nu vor să se ducă pe uşa mare la nunta copilului lor, se duc pe uşa de din dos la botezul nepoţelului.

Parcă a vorbit într-un ceas rău. Numai că n-a fost chiar aşa grav : doamna Tilde Reichman n-a plecat la botez, căci pînă acum Evelinica ei n-a rămas gravidă. Dar într-o zi domnul Reichman vede că Tildica îşi pune toaletele în trei

valize mari, de piele de porc, ia şi două din valizele speciale (rotunde, de lac negru), cu pălării şi zice simplu şi scurt :

— Plecăm la Iaşi ! Că te iau şi pe tine !

El a lăsat toate baltă şi şi-a făcut repede bagajele, fără să ştie pentru ce şi pentru cît timp pleacă. Poate că Tilda are iar nevoie de doctor, căci e iar „în nervi", sau poate că de la Iaşi vrea să plece la Bucureşti. Ce poţi să ştii ?

A aflat abia la gară, cînd ea, spunîndu-i ce bilete să cumpere, s-a răstit la el :

— Nu ştiu ce fel de tată eşti tu. Nici nu te interesează pentru ce plecăm la copii.

Heinrich a rămas uluit-fericit. Va să zică pleacă nu numai la Evelina, pleacă la *copii*. Va să zică *Taugenichtsul* a devenit copilul ei. Ce se cheamă inimă de mamă, domnule ! Aşa că în vagon a îndrăznit să bîiguie :

— Nu te-am întrebat de ce plecăm, ca să nu te enervezi. Afară de asta mi-am zis că dacă tu vrei ceva, înseamnă că e, cum să zic... Tot oraşul ştie că eşti o femeie cultă şi ce faci tu este bine şi...

Dar ea l-a întrerupt :

— Lasă discursurile, că nu eşti la societatea aia a voastră de înmormîntare reciprocă, unde eşti preşedinte de onoare. Află că dacă tu nu eşti tată, eu sînt mamă şi m-am interesat tot timpul — pe sicretelea — ce face Evelinica mea, adică cum o duce cu scîrba aia.

Heinrich nu mai înţelege nimic : va să zică adineauri era „copilul ei", iar acum e din nou „scîrba aia". O ascultă totuşi cum vorbeşte tot mai agitată.

— Află domnule Reichman, că tu habar nu ai ce om este Avramuţ al nostru. Bine că ştii că a făcut un depozit grozav ! Dar tu ai fost toată viaţa un tîmpit şi te-ai lipit cu pardonul de o păduchelniţă ca tîrgul ăsta nenorocit, şi pe mine m-ai făcut să „vegetez" aici, cu toate că frate-tău şi-a dus scîrba de nevastă la Bucureşti, în lumea mare. Ei, află, te rog, că Avramuţ al nostru este adevărat, vorba lui, „cine-i frumos, dar eu sînt deştept", şi o s-o facă pe Evelinica noastră *otfolei*. Numai că tîmpita de fiică-ta, madam Evelinica mă rog, seamănă cu tine, şi e tîmpită, şi îi e frică de combinaţii, şi nu-l lasă să se combine cu un colonel. Ei, uite de aia plec eu, s-o fac să-l lase să facă combinaţia.

◆

Trenul înaintează încet-încet — aşa cum merge trenul ăsta personal, mare cît o chibritelniţă, pe linia secundară Podoleni-Iaşi.

Obosită de discuţia cu *mein Vieh,* cum îl numeşte pe Heinrich, sau pe franţuzeşte *mon animal,* doamna Reichman a adormit cu capul pe pieptul lui, imobilizîndu-i cu sînii ei mari şi fierbinţi mîinile, că el abia răsuflă. Cu toate acestea, a reuşit printr-o adevărată echilibristică să-şi elibereze mîinile, să scoată din buzunarul de la piept carnetul gros de conturi, carnet în care — ca să nu piardă timpul de pomană (căci el ştie de la fratele său din Bucureşti că *taim iz moni*) — a limpezit o mulţime de socoteli, şi, după jumătate de ceas de bălăbăneală în tren, iată-i ajunşi la Iaşi.

◆

Cum s-a trecut hopul întîlnirii dintre soţii Reichman şi tinerii soţi Feighenbaum, adică de fapt dintre Tilde şi Evelina, de faţă cu Avramuţ, este mai puţin important decît constatarea pe care a făcut-o doamna Reichman cînd a văzut-o pe Evelina.

— Vai cum ai slăbit, fetiţa mamii !

Şi şi-a amintit că la fel a slăbit şi ea după nuntă, aşa că a profitat de primul moment în care n-a fost Avramuţ de faţă şi i-a zis fetiţei :

— Mulţi soţi sînt, mă înţelegi, Evelinica mamă, nişte animale, care au grijă să fie, mă-nţelegi, numai ei satisfăcuţi, aşa cum a fost şi tată-tău o viaţă întreagă, că pot să spun că mă mir cum de te-am născut pe tine, şi cum, cu toate că am rămas toată viaţa decepţionată, am fost o proastă că n-am avut, mă înţelegi, curaj ca alte femei, aşa că sînt şi acum, mă înţelegi, o martiră.

Dar Evelina i-a răspuns că în ceea ce o priveşte pe ea, mama se înşală, căci, dimpotrivă, s-a îngrăşat chiar. Iar în ce priveşte aia la care se gîndeşte mămica, poate să spună că de asemenea se înşală, căci Avramuţ şi o menajează şi în acelaşi timp n-are grijă, cum să spun, ca numai el să fie, cum să spun, satisfăcut.

Se-nţelege că după ce a aflat asta, madam Reichman a început să-l iubească şi mai tare pe Avramuţ. Mai ales că a văzut ce belşug este în casa lor, şi că Evelinica ei trăieşte adevărat, vorba ceea, ca dumnezeu la Paris. Şi pe lîngă toate, Avramuţ nici nu are dreptate în vorba aia a lui „cine e frumos, dar eu sînt deştept". Deştept nici vorbă, este, să nu fie de deochi, dar este şi frumos. Parcă peste noapte s-a făcut, cum să spun, prezentabil. Da, prezentabil !

— Ai văzut, fetiţa mamii, ce figzonomie a căpătat ? Adevărat de angrosist de oraş mare. Şi Marcu Moise este prezentabil, dar nici nu se compară. El e prezentabil de Podoleni, iar Avramuţ, să ne trăiască, arată ca un angrosist de Iaşi. Şi are chiar şi alte calităţi de angrosist, cu toate că are, dumnezeu să mă ierte, o ereditate !...

Domnul Reichman — care era de faţă — a deschis o pereche de ochi miraţi şi speriaţi :

— Eredi... ce ?

— Ereditate !

Şi i-a explicat ce-i aia :

— Copiii moştenesc de la părinţi nu numai case, şi moşii, şi prăvălii, ci şi calităţile şi defectele.

În timp ce domnul Reichman (şi chiar şi Evelina) îi admirau cultura, ea a continuat :

— Din fericire, Evelinica n-a moştenit nimic de la tine, ci de la mine. Numai, vorba ceea, ce e materialist, adică avere, o să fie de la tine — cu toate că şi foaia mea dotală contează ceva în averea noastră. În schimb, Avramuţ n-a moştenit nimic de la părinţii lui. Că, ferească dumnezeu, dacă o moştenea mai ales pe mă-sa, care făcea pe bolnava de inimă, dar de fapt era un fel de sufragetă...

Şi, către Evelina, direct la chestia pentru care îi zisese că a venit la Iaşi (cînd de fapt n-a venit numai pentru asta).

— Nu pot să înţeleg, cînd ai o bomboană de bărbat, de ce îl necăjeşti şi nu vrei combinaţia cu colonelul ?

Evelina vorbeşte limpede :

— Cu banii pe care unchiul său, Marcu Moise, i-a dat ca despăgubire, şi cu dota ce o să mi-o daţi — că o să trebuie să mi-o daţi — are destul ca să nu-i trebuie combinaţii. Şi-apoi, chiar el zice că din ţară, şi, mai ales, din străinătate, te roagă să primeşti mărfuri pe credit. Atunci ca ce ne trebuie un tovăraş de afaceri ? Şi i-a amintit şi lui Avramuţ — care tocmai

a intrat — zicala pe care a auzit-o, nici ea nu ştie de la cine : *alein iz di neşume rein*, adică, „singur, ţi-e sufletul curat". Nu ţi se uită adică nimeni în cap şi în registre, să te controleze cînd faci nişte afaceri mai nu ştiu cum... mă rog, cum sînt afacerile. Şi, mai ales, nu-ţi iei pe cap pe cineva care să te aibă la mînă, şi încă un *humîn* de antisemit cum este — a aflat ea — colonelul.

Avramuţ, calm — a pus întîi la punct zicala cu *alein iz di neşume rein*, spunînd că bunicul lui, dimpotrivă, zicea că *alein ken di neşume ousghein*, adică „singur, poţi să-ţi dai şi sufletul" fără să te ştie şi să te ajute cineva.

— Şi apoi, cu toate că avem capital destul, şi cu toate că şi Banca Moldovei o să-mi facă sconto, tot nu se compară cu averea domnului colonel şi cu spatele dumnealui. Dacă ai şti, Evelinica mamă, cine e domnul colonel Gheorghe Cristea-Bujor ! Pot să zic că este un — cum să zic — un fel de nu ştiu cum să zic, poate chiar Mesia personal, un Mesia pe care ni l-a scos în cale dumnezeu — cum e obiceiul lui — printr-un fel de misit, cu numele de Melicsohn, omul de afaceri al domnului colonel.

CAPITOLUL II

Şi domnul colonel e uns cu toate alifiile

După ce a plecat de acasă, din Bujor, judeţul Covurlui, unde „bătrînul", (al cărui fiu unic era) avea moşie, vie şi fabrică de lichior, Gheorghe Cristea a făcut liceul la Galaţi, secţia comerţ, apoi a mai făcut un curs seral de comerţ superior, căci, între timp, intrase funcţionar la şantierul naval „Fernic", în port, dincolo de docuri. Cînd a terminat cu învăţătura, bătrînul n-a vrut să-i dea un ban. I-a zis :

— E destul că te-am ţinut la şcoală şi că la moartea mea ai să iei tot ce va rămîne după ce las pentru mănăstiri, biserici şi Academie. Că alţi copii afară de tine, n-am.

Şi, rînjind :

— Că mîrlanii pe care îi am „din flori" sînt şi fără număr şi fără drept de moştenire.

Cum cu leafa de la „Fernic" o ducea greu, s-a însurat — nu împlinise nici nouăsprezece ani — cu Ruxanda, fata lui Vasilache Cumpătă, cu moşia şi conacul de lîngă Mestecani, tot în judeţ. Dacă bani sau alte bunuri, nu i-a dat, bătrînul Cristea i-a dat în schimb, cu plăcere, consimţămîntul s-o ia pe fata lui Cumpătă. Căci, deşi fata era cu doi ani mai mare decît Gheorghiţă al lui şi suferea de ducă-se pe pustii, i-a plăcut bătrînului. Nu atîta pentru că era sfioasă, tăcută şi ascultătoare, cît pentru că Vasilache Cumpătă era putred de bogat. La fel de mulţumit era şi el, Gheorghe : tata socru are pămînturi multe, păduri şi vii de nu le mai ştie socoteala şi,

cum e hodorog bătrîn, iar Ruxanda — făcută la bătrîneţe — e singurul copil căruia îi lasă totul, mă înţelegi...

Era, însă, îngrijorat că s-ar putea ca Ruxanda, bolnavă cum e, n-o să facă copii. Şi atunci, după moartea ei — că mult n-o duce — o să trebuie să te judeci pentru moştenire cu neamurile ei pînă la a nu ştiu cîta spiţă. Căci nu-i poţi cere de pe acum unei soţii tinere să-ţi facă testament. Pe care de altfel îl poate şi înlocui oricînd, dacă nu te porţi cu ea frumos. De aceea, a cerut, şi a obţinut, de la bătrînul Cumpătă, să fie trecut şi el ca moştenitor. Ei şi ? Ce folos, dacă tata-socru s-a încăpăţînat să întîrzie să moară ! În schimb, Ruxanda i-a adus — şi încă înainte de vreme — un fel de şeptilici care parcă nici şapte luni împlinite nu avea : o fată, ca un pui de vrabie, cu nişte ochi mari, ciudaţi, că trebuia să te gîndeşti speriat, dacă nu cumva a moştenit de la maică-sa pe „ducă-se pe pustii".

Dar copila (Mioara a fost botezată), deşi a crescut firavă, părea sănătoasă şi uite-o, la doi ani şi ceva, o mică domnişoară, aşa că, acum, cînd tu trebuie să faci armata, o poţi lăsa liniştit cu maică-sa şi poţi pleca să-ţi faci datoria către patrie ! Unde mai pui că armata urmează s-o faci la Regimentul 38 infanterie, în portul vecin, la Brăila, aşa că o să poţi fi mai mult la Galaţi. De altfel şi stagiul e scurt căci, pe de o parte eşti „teterist", pe de altă parte, te-ai aranjat, aşa că, o să pierzi cu totul cîteva luni.

◆

Cînd s-a eliberat, ca sublocotenent — asta era în toamna lui 1903 — a revenit la „Fernic". Dar uite că este iar de doi ani şi ceva aici, şi n-a avansat mare lucru, iar tata socru nu mai crapă. Şi nici tata — care a trecut bine de cincizeci de ani — nu se îndură să moară o dată, ca să te pui şi tu pe picioare. Şi — ca o pedeapsă divină — tocmai acum, după alţi doi ani la „Fernic", în începutul ăsta de primăvară, cînd unul din directori l-a remarcat şi i-a fluturat un viitor frumos, poftim, se fac concentrări, căci e un fel de pulbere de revoltă în aer. Dar ar minţi dacă ar spune că îi pare rău. Dimpotrivă, simte el că în concentrarea asta îl aşteaptă norocul.

Într-adevăr, a fost trimis într-unul din judeţe, ca să potolească răscoala ţăranilor, care — auzi ! — cică nu mai pot

îndura sărăcia şi oprimarea. S-a relevat dînd ordine, „foc, fără somaţie prealabilă" — de parcă ar fi anticipat ceea ce două zile mai tîrziu un domn ministru a sintetizat prin ordinul : „întîi represiunea şi pe urmă avizăm". În mod special s-a relevat prin felul „fără mănuşi" — ba, ar zice chiar „cu mănuşi de fier" — cum a anchetat personal nişte „capi de rebeliune", avînd în dreapta pe fiul moşierului, înapoiat din Paris, în stînga pe plutonierul de jandarmi şi în spate un pluton întreg. Şi are mîndria să spună că a împuşcat cu mîna sa doi „instigatori" despre care — ca să fie sincer — nici nu ştia măcar dacă au făcut ceva. La desconcentrare a fost avansat locotenent. Dar „anumita presă" l-a pomenit indirect, şi pe el printre „ucigaşii celor unsprezece mii de ţărani". Atacurile din presă nu l-au deranjat. Dimpotrivă, poate zice chiar că i-au prins bine. Căci, revenind la „Fernic" şi făcînd să se afle că e printre cei vizaţi de această presă, unul din directori, acela care-l remarcase înainte de concentrare, l-a chemat în cabinetul său şi i-a pus o mulţime de întrebări : cum a procedat cu capii de rebeliune şi cu instigatorii, dar mai ales cum a inventat „provocatori" etc. etc. După această convorbire a fost însărcinat să lucreze la secretariatul direcţiei, ca un fel de mînă dreaptă, avînd rolul de a rezolva toate problemele în legătură cu personalul, în special cele care se numesc „conflicte de muncă".

Altul în locul lui n-ar fi visat ceva mai frumos. El, totuşi, n-a putut rezista mai mult de trei ani şi ceva, a demisionat şi a intrat la Banca Naţională, căci a ochit acolo secţia „ordonanţare şi cecuri". Nu-l interesa salariul, care era mai mic decît cel de la „Fernic", ci — cum i-a spus Ruxandei — „anvizajez combinaţiile pe care ţi le oferă ghişeul ordonanţare în conjunctura internaţională de la orizont".

Într-adevăr, tocmai se desfăşura un straşnic export de cereale pentru Germania, care se pare că pregătea un război în lege — „pe butoiul de pulbere al Balcanilor" în început de incendiu sub formă de război greco-turc, turco-bulgar, greco-bulgar — că nici nu mai ştii cine cu cine e în război. În clocotul ăsta războinic, roiesc în jurul tău o mie de posibilităţi de afaceri. Tata şi tata-socru, parcă întineriţi, exportează grîne prin intermediul comisionarilor care le vînd exportatorilor de cereale. Însă el, Gheorghe Cristea-junior, nu se alege cu nimic

din asta ! Dacă ar fi el stăpînul cerealelor ar face exportul direct, fără intermediar. Dar pentru export de grîne se cere capital mare. De altfel cerealele sînt un fel de joc de cărţi şi el nu vrea să joace pe cont propriu — ci — aşa cum fac unii la curse sau la cazino — vrea să ponteze acolo unde mergi la sigur. Ghişeul ordonanţare, la care lucrează, îi dă această posibilitate. Iată cum :

După sumele pe care le ordonanţezi şi după cecurile pe care le completezi („de onorat la Barclay Bank", sau la alte bănci mari engleze, olandeze sau belgiene) e uşor să-ţi dai seama care e calul cel mai sigur (pe care să mizezi), care, adică, sînt exportatorii cu cele mai mari afaceri, cu cele mai grozave legături şi cu cele mai sigure cîştiguri. Şi asta o afli orientîndu-te nu numai după ordonanţarea cecurilor şi nu numai după asigurarea făcută de exportator la „Goldstueck Heintze & Co.", care garantează cantitatea şi calitatea la destinaţie, şi nici numai după asigurarea pentru caz de incendiu sau naufragiu, ci orientîndu-te şi după beneficiul asigurat la societăţi, care la rîndul lor mizează pe *hausse*, adică pe urcare de preţuri. E drept că el nu putea face cine ştie ce servicii acestor exportatori faţă de care era un fel de Guliver pitic în ţara uriaşilor, dar tot îl obligi pe om cînd îl faci să înţeleagă — prin funcţionarul său trimis la bancă după cec — că, dacă cargobotul, cu uriaşele pîntece ale hambarelor pline de grîne, este gata să ridice ancora pentru plecare spre Hamburg, Rotterdam sau Anvers, şi căpitanul e şi el gata să semneze conosamentele prin care marfa aparţine noului cumpărător, dar tu, mic funcţionăraş de la ordonanţare şi cecuri, în loc să-i întîrzii documentele pentru cine ştie ce „vicii de formă", reale sau imaginare, eşti gentil şi te agiţi ca lucrurile să meargă repede, înseamnă că unul Gheorghe Cristea, tinerel funcţionar anonim la bancă, l-a scutit pe marele exportator, de întîrzieri, adică de enervări şi pagube. Şi cum, cu cît eşti mai bogat cu atît vrei mai puţin să ai enervări şi pagube, ştii să fii culant cu cel ce te-a servit. Ce mai vorbă lungă, a reuşit să facă pe nişte exportatori să-şi amintească zicala care circulă în port între domnii exportatori şi armatori — *Leben und leben lassen*, adică un fel de „o mînă spală pe alta". Numai că, atunci cînd ei au vrut să-i acorde „atenţii" concrete, el, care avea o deviză — „cu cît e mai bine simulat dezinteresul, cu atît e

mai rentabil" — s-a arătat jignit, spunînd că a făcut totul din plăcerea de a-i servi. A, dacă şi dumnealor vor să-i facă o plăcere, mă rog, primeşte, dar numai una necostisitoare pentru ei. Le cere doar onoarea de a ponta — ca la curse — pe calul dumnealor. Să-l primească adică în unele combinaţii cu o cotă parte cît de modestă. Nu rîvneşte, doamne fereşte — nu îndrăzneşte măcar să viseze — a fi asociat. Ci, la cumpărarea sau vînzarea unei partizi de grîu, porumb, secară, orz sau ovăz, să-l primească şi pe el cu o depunere de două-trei procente, capital pe care vrea să-l investească. Repetă, o doreşte mai puţin pentru beneficiul corespunzător, cît pentru cinstea de a miza pe calul dumnealor.

Din amuzament pentru îndrăzneala şi originalitatea „tînărului balcanic", domnul Vermeulen, belgianul de la „Continental Grain Company" l-a primit în „combinaţie" (şi şi-a zîmbit în ciocul şi mustaţa ca de păpuşoi). Dar a făcut-o numai acea singură dată, şi la o partidă micuţă. Şi, se înţelege, n-a acceptat să-i fie depusă partea de „capital" a „asociatului temporar", ci i-a dat, ca un gest, partea de „beneficiu".

Combinaţii repetate aproape regulat a făcut, însă, cu domnul Sperling. Nu că acesta ar fi avut nevoie de capitalul lui — pe care, da, îl primea — ci... nici el nu ştia de ce. Totuşi nu făcea cu el decît aşa-zise combinaţii pentru douăzeci şi patru de ore, cel mult patruzeci şi opt de ore, adică nu la cargoboturi pentru export, ci la partizi cumpărate şi vîndute imediat, înainte chiar de a părăsi magazia pentru a fi încărcate în şlep sau vapor. Genul acesta de afaceri îi convenea de minune, căci fiind vorba de lichidări în douăzeci şi patru de ore — el, Gheorghe Cristea, în tovărăşie cu casierul băncii, investea banii acesteia, aproape fără riscul unui eventual control, şi cu posibilitatea de investiţii nelimitate. Dar chiar atunci cînd a reuşit să-şi facă un serios capital propriu, suficient de mare ca să poată participa cu o cotă mai mărişoară de bani proprii, tot cu banii băncii manipula. Căci avea un principiu : banii tăi plasează-i risipiţi la cît mai mulţi oameni, în sumişoare mici cu dobînzi mari şi cu garanţie sigură, de preferinţă un gaj care ocupă puţin loc şi e uşor vandabil — dar la aceste participări în cereale, unde nu ţi se cere să depui chiar banii — căci e de ajuns să se ştie că există — lucrează cu banii băncii. (Poate că era mai puţin principiu, pe cît era superşti-

ţie : banii băncii îi purtaseră pînă acum noroc.) Şi mai era ceva : banii tăi îi ai oricum limitaţi, pe cînd ai băncii sînt fără limită. Şi-apoi, dacă e cumva control sau e pagubă, te retragi din combinaţie, căci n-ai depus banii, deci nu i-ai scos din casa băncii. N-are decît domnul Sperling sau nu ştiu care alt Sperling, să te socotească incorect şi să te cheme la arbitraj că i-ai arătat — prin casier — existenţa banilor, însă nu ai plătit paguba.

Dar n-are să te cheme la arbitraj, ca să nu se facă de rîs că a făcut combinaţii cu un simplu funcţionar de bancă, şi să se creadă sau să se presupună că poate nici el nu e cine ştie ce bogat ci — jonglează pe relaţiile şi creditele din străinătate.

De două sau de trei ori a făcut afaceri şi cu un grec, armator. Şi i-a spus, într-o zi, domnului Sperling :

— Trebuie să recunosc, coane, că şi grecii sînt aproape tot aşa de filotimi ca, pardon, dumneavoastră, isdraeliţii. Uite, domnul Xenakis de pildă, cu care am făcut o combinaţie de navlu ! Sigur, nu se compară cu ai dumneavoastră, dar oricum, şi cu dumnealor e treabă de făcut. Numai cu românul nostru nu poţi face altceva decît o beţie, căci românul nostru, coane, e ţopîrlan, şi bădăran, şi egoist. De-aia nu progresează ţara !

Dar acum, după ce s-a despărţit de domnul Sperling şi urcă din port treptele vechi de piatră pe Strada Mare, ca să intre pe strada Braşoveni şi să o ia spre bancă, are remuşcări : nu, nu toţi românii sînt bădărani, ţopîrlani şi egoişti, şi, mai ales, nu-i adevărat că nu progresează ţara. Cum nu progresează ţara ? Ar păcătui în faţa lui dumnezeu dacă n-ar recunoaşte că ţara progresează, căci, uite, de pildă, el ce frumos a progresat, mai ales în ultimii doi ani ! De alţii, ce să mai spună ? Unii din ei au făcut averi de-ţi stă mintea în loc. Las' că au şi prins firul. Şi cum să nu se îmbogăţească, dacă Europa, ba aproape toată lumea, este acum în război ? Nu ca acum trei-patru ani, cînd războiul era, vorba ceea, „localizat" în Balcani. Ah, dacă am intra, în sfîrşit, şi noi în horă ! Dar ăia din fruntea guvernului se screm. De ce dracu se screm ? Dacă ai şti cînd intrăm, cu cine intrăm, şi cum intrăm, cîte chestii n-ai putea trînti, să zici că ţi-a pus dumnezeu mîna în cap ! Unii din guvern, şi nişte şmecheri din jurul guvernu-

lui, ştiu cîte ceva. Sau lansează din cînd în cînd un zvon, aşa că graţie informaţiei sau zvonului, ard cîte o chestie care îi umple de coroane austriece, mărci germane sau alte valute şi acţiuni de întreprinderi petrolifere cumpărate la *baisse* şi vîndute cînd lansează alt zvon sau chiar strecoară prin gazete cîte o informaţie care urcă valorile cumpărate ieftin. Sau — pe tăcutele — pocnesc armatei cîte o furnitură, cînd ei în viaţa lor n-au avut vreo legătură cu armata, căci sînt nişte ambuscaţi şi fac pe războinicii de la ei din odaie sau din cafenea sau bodegă. Uite, de pildă, Apostol Cîndea, un dobitoc de mocan care a fugit din Austro-Ungaria pentru că, cică, n-a vrut să lupte „în armia împăratului impilator al fraţilor români". N-avea golanul de Cîndea după ce bea apă cînd a venit întîi aici, la Galaţi. Dar a simţit că, dacă te muţi la Bucureşti, e rost de fripturică grasă, şi a ascultat şi sfatul lui naşu-său, Iuliu Branişce, ăla cu magazinul „La Ardealul" de pe strada Traian, şi a plecat la Bucureşti. Acolo s-a aciuiat pe lîngă nişte aşa-zise neamuri venite înaintea lui în ţară, ca să lupte cică şi ele aci pentru realipirea Ardealului de „Patria-Mumă" — cu majuscule... Ei, da, la Bucureşti zic şi eu ! Ce-aş mai pleca şi eu, Gheorghe Cristea-Bujor la Bucureşti ! Dar cum să laşi din mînă vrabia Galaţilor pentru cioara de pe gardul Capitalei ! Căci din nou : ai fi măgar dacă te-ai plînge, mai ales acum, cînd parcă sîntem chiar în ajun de a intra. (Se joacă şi o revistă : *Intrăm ori nu intrăm ?*) Deşi, ce poţi să ştii ? În orice caz, e bine că s-a aranjat să facă o concentrare pe loc — chiar la bancă — în loc să fie trimis cine ştie unde, la frontiera Ungariei sau a Bulgariei (dacă mergem cu Antanta), sau a Rusiei (dacă mergem cu Tripla Alianţă). Primul ministru — mare diplomat, domnule — induce în eroare şi pe unii şi pe alţii. Dar parcă tot împotriva Austro-Ungariei o să mergem. Pînă una, alta, concentrarea asta pe loc, chiar la bancă, nu e numai mană cerească, ci şi patriotism. Dar ce, nu poţi să fii patriot şi să-ţi serveşti patria, la Galaţi ? Ar fi chiar o crimă să fii rupt de localitatea ta — mai ales cînd e un port atît de important ca Galaţii — să fii rupt tocmai acum, cînd nu mai pridideşti să faci toate afacerile care parcă se roagă de tine cu lacrimi în ochi : „Fă-mă pe mine" ! „Fă-mă pe mine" ! „Ba pe mine,

că te umplu de aur". Tocmai acum să pleci, acum cînd miroase a praf de puşcă şi a sînge pentru prostime, deci a aur pentru cine are cap ? Ehehe ! Şi ce va fi abia cînd vom fi şi noi în război ? ! Dar ce să-i faci, dacă dobitocii din fruntea ţării se screm ! Bine că ei îşi fac afacerile graţie „neutralităţii". Căci bancherilor şi moşierilor din fruntea guvernului le rentează deocamdată mai bine pacea — sau, cum îi zic ei, „expectativa armată". Trebuie să recunoşti, însă, că şi ţie personal şi neutralitatea — desigur, cu concentrarea pe loc, la bancă — îţi rentează. Ce folos, însă, dacă trebuie să te rezumi la chestii tot în legătură cu exportul de cereale, şi abia cu o simplă mizare pe exportul exportatorilor. Ah, dacă ar fi murit tatasocru sau tata şi am avea noi moşiile ! Moşierii îşi fac singuri treburile — şi ce treburi ! Vînd exportatorilor grînele *à livrer*, adică au vîndut şi şi-au încasat cu anticipaţie bănişorii, chiar dacă pînă la livrare scad preţurile, sau — şi mai şi — dacă intrăm în război împotriva ţării căreia îi aparţine cumpărătorul şi nu mai livrezi marfa. Că nu pierde nici acesta, căci îl despăgubeşte patria lui, sau o societate internaţională la care s-a asigurat pentru aşa ceva, e altă căciulă. Important e, că tu, moşier, ţi-ai încasat banii, egal dacă de la prietenul, sau de la duşmanul patriei, sau de la o ţară neutră, pe numele cui faci exportul, de cînd s-a oprit cel pentru ţările beligerante, dar tu ştii, şi ştie şi guvernul, că marfa merge spre ţara cu care ţara ta va fi în război. Adevărul este, însă, că focul din inima lui nu e atît că n-are el moşia, că adică nu face exportul cu marfă proprie, cît că nu este industriaş. Idealul de a fi mare industriaş îl are din clipa în care a văzut la „Fernic" ce înseamnă industria grea, metalurgică. Dar nu să fii funcţionar la o asemenea întreprindere — funcţionar oricît de mare — ci acţionar, cît de mic, dar acţionar, apoi administrator delegat, apoi... Nu vezi cît a crescut „Fernic" ? Dar de ce să vorbim numai de „Fernic" ? Dacă pînă şi uzina bătrînului Auşnit !... Ce era ea pînă la conflagraţia europeană ? Întîi un magazin de fierărie şi apoi o nenorocită de rîşniţă, acolo, în port. Şi peste noapte, domnule, a crescut şi creşte de te sperii !

Dîndu-şi seama că totuşi este exclus să intre măcar cu — ar zice — degetul mic de la picior, acţionar la „Fernic", s-a

hotărît să reintre deocamdată, tot ca mînă dreaptă, la secretariat. Apoi, încet-încet cu bănişorii pe care i-am adunat şi cu cei pe care îi vom capitaliza, băgăm un picior întreg, ca acţionar.

◆

A reintrat deci, deocamdată, funcţionar. Şi recunoaşte : nu are de ce să se plîngă. Nici de leafă şi nici, mai ales, de „cheltuieli speciale" în legătură cu „problemele muncitoreşti". Totuşi, îl rîcîie dorinţa de a participa cu cît de puţin, ca acţionar. Să fie, adică, asociat, mai ales acum, cînd toată lumea este în flăcări şi ca mîine intrăm sigur în război ! Phiii, ce armament se poate fabrica pe lîngă ceea ce fabricăm acum ! Şi dacă fabrici armament, dai drumul războiului cît mai masiv, şi îl ţii colea cîţiva anişori, cointeresînd nişte mahări din guvern cu un pachet de acţiuni. (Dacă nu-s deja cointeresaţi la noi sau la alte fabrici de material de război.) În acelaşi timp vorbeşti cu ministrul ăla — parcă al „Ocrotirilor Sociale" îi zice — sau poate că trebuie vorbit cu ministrul de război, să trîntească din nou, colea, o lege, adică un decret-lege, care să militarizeze fabricile — cum s-a mai făcut. Şi atunci eşti sigur şi de mîna de lucru, că adică muncitorii şi-au băgat minţile-n cap. Căci bandiţii şi-au luat nasul la purtare în ultimii ani. Mai ales de acum trei ani, din preajma războiului împotriva Bulgariei, aproape toţi sînt sindicalişti. Parcă nu ştim noi că sub masca asta sînt socialişti ? ! Trebuie mînă forte, domnule, mînă forte ! Nu faci nici o brînză nici cu spărgătorii de grevă şi nici cu sindicaliştii galbeni, căci îndată ceilalţi îi „demască", şi n-ajută nici că umpli puşcăriile cu aceşti „ceilalţi" ! Stăm pe un vulcan, domnule ! Aşa că, dacă trînteşti nişte decrete-legi dintre care unul să fie de militarizare a fabricilor, apoi să poftească „tovarăşii" cu revendicări.

Tocmai cînd şedea dus pe aceste gînduri, şi-a găsit să vină o delegaţie de muncitori cu revendicări, pornind de la lucru de nimic, pe care dumnealor îl ridică la rangul de „asigurarea vieţii muncitorului". Mă rog, s-a întîmplat un fleac de accident : a căzut un muncitor într-un cazan în clocot şi a fiert ca un rac. Destul de grav că bestia şi-a găsit s-o facă tocmai acum, cînd ne trebuie fiecare om, că nu mai prididim. Cine l-a pus să cadă ? Bine, a căzut, a murit, să

fie sănătos ! În alte ţări mor sute de mii, ba chiar milioane de oameni, şi pe front şi acasă, din cauza războiului, şi nu vine nimeni cu revendicări la Asigurările noastre Sociale. Şi dumnealor, care deocamdată sînt feriţi de război şi de front, profită că le-a murit un „tovarăş" ca să vină cu chestii de astea : „Asigurarea vieţii muncitorilor". Nici nu e moral, domnule, să profiţi de un cadavru şi încă al unui tovarăş de muncă. Ia te uită ! Toată curtea nesfîrşită e neagră de oameni. Dunărea, dezgheţată de începutul de desprimăvărare, curge acolo, în faţa ta, plină de sloiuri, dincolo de bazinul şantierului, că ţi-e mai mare dragul s-o vezi, căci în asta simţi că acu-acu vine şi vara, deci „extinderea măcelului". (Se ştie doar că războaiele izbucnesc sau se extind, mai ales vara.) Şi tocmai acum le arde bandiţilor de revendicări ! Vicleni cum sînt, nu se mulţumesc să ceară numai „ocrotirea vieţii împotriva accidentelor", ci profită de ocazie şi cer şi „asigurarea pîinii". Este adevărat că acolo, jos, în cartierul Bădălan, din coasta şantierului, viaţa lor nu e chiar aşa roză : toată iarna aproape n-ai văzut ieşind fum din coşurile sau burlanele cocioabelor. Şi este adevărat şi că atunci cînd treceai în goana saniei vedeai, de sus, de pe şosea, copii goi-goluţi, galbeni — desigur de foame — şi vedeai mame vlăguite şi ponosite şi parcă toate bătrîne, mişcîndu-se ca nişte zdrenţe pe zăpada albă, frumoasă. (La fel sînt şi ţăranii şi nevestele lor şi copiii, la noi, lîngă Bujor, şi, slavă domnului, nu mai vine nimeni cu „revendicări" de cînd li s-a astupat gura cu pămînt, acum nouă ani, la răscoale.) Şi aici, în Bădălan, cînd treci în goana maşinii sau în trapul calului de la gabrioletă, vezi bordeiele şi cocioabele înecate în noroaie. Ei şi ? Nici la ţară nu e altfel. Ăsta este pitorescul şi asta e caracteristica peisajului nostru naţional. Oare nu scriu şi ziarele din străinătate aşa de frumos despre peisajele noastre ? Şi atunci ce mai vor muncitorii ? Degeaba le-a spus domnul director : „Nu revendicările voastre sînt problemele patriei ! Astăzi, cînd nu ştii ce aduce ziua de mîine, altele sînt problemele". Dar parcă înţeleg ei asta !

Şi acum, poftim, a intrat delegaţia la tine. Ia te uită la ei. Nişte sfrijiţi şi nemîncaţi că n-ai de cine să te temi. Numai că nu ştiu ce dracu de chipuri au, de parcă ar fi ciopliţi în piatră sau turnaţi din bronz, şi cu nişte priviri de te îngheaţă.

Ia să-i luăm unul cîte unul, şi cu duhul blîndeţii :

— Spune, tovarăşe Miluţă, ce te doare, dragă, pe dumneata personal ? Nu-i aşa, Miluţă îţi zice ? Dumitru Miluţă, nu ? Vezi cum am memorie ? Am o memorie grozavă pentru elementele harnice şi cuminţi, ca dumneata. Dar şi pentru cele anarhice, trădătoare de patrie. Ia spune, ce te doare ? Eşti băiat tînăr, nici armata n-ai făcut-o. Poate ai o dragoste şi vrei să te însori, să-ţi faci situaţie, şi ai revendicări personale. Să vorbim de dumneata. Cu fiecare în parte să vorbim despre greutăţile lui. Cine n-are greutăţi pe lumea asta ? Sigur, se pot rezolva de la caz la caz, după cum e şi muncitorul, un element mai de valoare, cum ziceam, ca dumneata de pildă... Ar fi şi imoral să laşi ca să profite de pe urma dumitale trîntorii şi beţivanii. Nu ziceţi chiar voi, socialiştii, „să luptăm împotriva exploatării omului de către om" ? Şi tot voi ziceţi : „Nici pîine fără muncă şi nici muncă fără pîine". Nu ne supără că sînteţi socialişti — căci sînteţi, şmecherilor, sînteţi socialişti, cu toate că veniţi la noi în chip de „sindicalişti", cu revendicări cică „pur profesionale". Aşadar, cum ziceam, nu ne supără că sînteţi socialişti. Să fiţi sănătoşi ! Cine nu e socialist ? Ce, eu nu sînt ? Mai mult : eu stau mai rău ca voi, căci ştiţi cum sîntem numiţi noi, proletarii intelectuali, adică funcţionarii ! Nu vă mai prefaceţi că nu ştiţi, căci chiar voi ne-aţi poreclit : „cerşetori în haine negre". Aşadar, să stăm de vorbă de la proletar la proletar, tovărăşeşte, de la tovarăş la tovarăş. Spune, tovarăşe Miluţă, ce te doare, şi tratăm.

Dar Miluţă ăsta zice, că, chiar dacă ar avea doleanţe personale, nu tratează de unul singur. Trebuie vorbit cu delegaţia, despre problemele cu care am venit, ca delegaţi.

— Bine, vorbim cu delegaţia ! O să vă satisfacem pe dumneavoastră din delegaţie, mă rog, de ce nu ? Căci dacă aţi fost aleşi ca delegaţi, înseamnă că sînteţi muncitorii cei mai capabili. Cît despre instigatori, avem noi ac de cojocul lor. Ohoho, şi ce mai ac ! Cît baioneta de mare. Şi cu şină — cu un fel de canal — pentru scurgerea sîngelui şi a măruntaielor.

Şi, deodată, s-a încruntat :

— Că doar n-o să lăsăm ca tocmai acum, cînd patria este pe pragul unor evenimente istorice, iar noi ne jertfim pe altarul ei, socialiştii să facă instigaţii şi să-şi facă de cap. Că ştim noi că nu e vorba numai de simple revendicări de ordin sindical, adică băneşti şi de protecţia muncii, ci, aici e coada

socialiştilor, adică a socialismului. Că aşa e muncitorul de la o vreme : cum cucereşte o poziţie sindicalistă, sau are numai o problemă de natură sindicală, o preface imediat într-una politică şi aşa mai departe. Ca mîine o să cereţi şi fabricile. Adică n-o să le cereţi, ci o să încercaţi să le luaţi. Ia încercaţi numai !! Încercaţi numai să încercaţi !!

Directorului, care stă în cabinetul de alături, cu uşa întredeschisă, îi place cum vorbeşte el. Ei şi ? Dacă vorbeşte delegaţiei aşa cum trebuie, parcă ajută ! Da de unde ! Dimpotrivă ! I-auzi-l pe Năstase, care pare şeful delegaţiei :

— Ia lăsaţi, domnu secretar, şoşelile, şi momelile, şi vicleşugurile. Şi mai ales ameninţările ! Că nu se prinde. Noi nu ne speriem chiar de stăpîn, cu atît mai puţin de slugile exploatatorilor !

Nu mai e atent la ce zice Năstase, căci între timp curtea nesfîrşită, pînă departe, jos, la apa Dunării, unde se lansează vasele, s-a făcut şi mai neagră de muncitori, apăruţi — de unde dracu — parcă mai mulţi decît sînt în tot şantierul. Prin ferestrele biroului, ei sînt acum o mare în furtună. Ce forţă, domnule ! Pitită şi parcă la pîndă cine ştie unde, cine ştie de cînd, şi gata să apară imensă, să năvălească teribilă, ca un taifun. La fel era — cu toată represiunea — răscoala ţăranilor, acum nouă ani, acolo, în Vlaşca, unde a fost trimis el. A simţit — chiar acolo, pe teren — sub pămîntul presărat de cadavre, pitită, pînditoare şi uriaşă, o forţă la fel cu asta, o forţă care aşteaptă să se dezlănţuie, de să cutremure pămîntul. La fel şi aici, acum. De aceea, să trecem la altă tactică, părăsind ispitirile individuale şi ameninţările.

Explică delegaţiei că, în fond, la urma urmei, nu el, şi nici chiar domnii din Consiliul de Administraţie, nu sînt stăpînii fabricii. Ei sînt nişte simpli funcţionari, deci, în fond, proletari la fel cu delegaţia. Stăpînii adevăraţi — dacă judeci bine — nici nu ştii cine sînt. Sînt nişte acţiuni. Aşa că el, dacă ar vrea, ar putea trimite delegaţia să-şi formuleze revendicările stăpînului adevărat, adică acţiunilor. Ele se găsesc, cele mai multe, în safeul Băncii Marmorosch sau al Băncii de Credit Român sau la Banque Belge pour l'Étranger unde le ţin proprietarii lor — bănci sau persoane particulare. Dar nu e sigur că le vor putea găsi pe toate acolo, căci multe sînt tranzacţionate la bursa de mărfuri şi efecte, unele şi în străinătate.

Şi încheie :

— Mă rog, noi nu ne opunem să plecaţi şi în străinătate şi să staţi de vorbă cu dumnealor, cu acţiunile, adică cu stăpînul adevărat. Dar nu vă spunem asta, ca să nu ziceţi că sîntem „cinici", că adică ne batem joc de dumneavoastră.

Dar şi ei ! Au răspuns cam în acelaşi fel :

— Atunci nu avem ce căuta aici. Aşteptăm ca dumneavoastră să trimiteţi la noi acţiunile, să stea de vorbă cu problemele noastre. Dar nu aici, la şantier, că n-au să ne găsească. Peste un ceas intrăm în grevă. Sîntem de găsit acasă sau la sediu. Las' că ştiţi unde ne găsiţi, cînd e să ne ridice poliţia.

Va să zică ameninţă cu greva !

A trebuit de aceea să li se satisfacă măcar o parte din revendicări, căci sîntem în plin sezon de armament. Dar ne răfuim noi. Deocamdată legile nu sînt încă un şbilţ destul de strîns, în jurul beregatei lor. Dar las' că avem noi grijă !

Cu toate că atunci el n-a putut să obţină „cîştig de cauză" pentru întreprindere, direcţia a apreciat atitudinea lui şi a ştiut să-l facă să beneficieze de pe urma acestei aprecieri. I-a dat nişte gratificaţii substanţiale. Desigur că era mai bine să i se fi vîndut ceva acţiuni. Totuşi şi aşa a fost răcorit de eşec.

◆

Dar cu adevărat l-a răcorit ceea ce s-a întîmplat cîteva luni mai tîrziu — în iunie — ţine minte exact ziua : în 13. (Şi să mai fii superstiţios !) Este adevărat că, din păcate, n-a luat parte activă la eveniment, dar oricum era o plăcere să vezi ce se întîmplă. De altfel cu cîteva zile înainte, aproape zece mii de muncitori de port şi fabrici, au manifestat în faţa primăriei pentru ieftenirea traiului. Dar deoarece autorităţile au „îndrăznit" — *à la guerre comme à la guerre* — să cam reprime, mă rog, cu patul puştilor manifestaţia, iar pe cei arestaţi să nu-i trateze chiar cu dulceţi în beciurile poliţiei, domnii tovarăşi au convocat pentru seara de 12 o întrunire, unde au hotărît pe a doua zi o grevă de douăzeci şi patru de ore, tot pentru ieftenirea traiului, dar şi împotriva războiului. Trebuiau să intre în grevă numai unele categorii şi să pornească în manifestaţie de la sediul din strada Crihan-Vodă, în port, urcînd spre oraş. Ceea ce au şi făcut.

El tocmai se găsea în birourile agenţiei de vapoare „Watson & Youell", chiar în clădirea din faţa Palatului Navigaţiunii Fluviale Române, cam în dreptul debarcaderului pentru vaporul care face cursa spre Brăila. Trata în numele domnului director general de la „Fernic", ideea sa — pe care domnul director general a adoptat-o — şi anume de a se camufla repede-repede, de către un consorţiu naţional, exponent al unor firme engleze, întregul parc de vase austro-germane ce se aflau în rada portului. Începuse doar să miroase precis a intrare în război a României împotriva Germaniei şi Austro-Ungariei. Prin „expropierea" vaselor austro-germane, realizezi şi un act patriotic şi unul comercial, ceea ce, în fond, e acelaşi lucru. Tocmai spunea că, în eventualitatea că austro-germanii cîştigă războiul, proprietarii vapoarelor vor şti să fie masiv recunoscători duşmanului, adică nouă, că le-am salvat patrimoniul, în care este oricum băgat şi ceva capital englez, italian şi românesc.

Deodată — în timp ce vorbea (se găsea în cabinetul domnilor procurişti Masterson şi Szighety — cabinet al cărui balcon dă spre cheiul Dunării) — aude jos vociferări şi parcă vuietul unei manifestaţii. Se ştia că afară de ceea ce fusese acum cîteva zile, şi la întrunirea de aseară, în ultimul timp mai ales, manifestaţiile şi grevele demonstrative, antirăzboinice, se ţin lanţ. A prins grozav sămînţa aruncată în special de muncitorul acela înalt, ciolănos şi tuciuriu — Ştefan Gheorghiu — care a şi găsit teren prielnic, şi era pericol să nu mai intrăm în război. Era, adică, pericol ca strada să-şi impună voinţa cabinetelor ministeriale, ceea ce înseamnă, în ultimă analiză, că o impune marilor întreprinderi industriale şi instituţiilor bancare. Joia trecută, de pildă, cînd el, Gheorghe Cristea, se afla la Brăila — de la o cursă la alta a vaporului — a asistat la o manifestaţie, doamne dumnezeule ! Mii şi mii de căruţaşi — cu căruţele — şi hamali, şi lopătari, şi muncitori de fabrică, şi funcţionari comerciali (căci şi prăvăliile fuseseră închise de frică, sau pentru că plecaseră funcţionarii), au inundat — ăsta e cuvîntul — au i-nun-dat literalmente, ca la un înec, oraşul. Şi ce te speria mai mult, era aspectul paşnic al contopirii între căruţe, cai, oameni şi casele oraşului, un oraş cucerit parcă, şi pentru vecii vecilor, de acest ocean de slugi ale tale. Şi deodată un cîntec... Un cîntec care începe molcom şi creşte apoi spre un fel de imn de lumină şi încredere (cine

mă-sa le-o fi făcînd lor cîntecele astea — că-s grozave ! — şi mai ales muzica ?), cîntec intonat de o fanfară a lor, însoţită de corul miilor şi miilor de muncitori.

Şi acum, auzi, auzi şi aici, jos, la picioarele biroului „Watson & Youell", în faţa clădirii debarcaderului, şi venind parcă de cine ştie unde — din depărtări, de dincolo de docuri şi Bădălan şi urcînd pînă sus, în centru — acelaşi vuiet ca atunci, acolo, la Brăila. Şi poţi jura că în fruntea oceanului de oameni — sau printre ei — e muncitorul acela petrolist şi de port — deşi e mort din primăvara de acum doi ani — e aici printre ei, în fruntea lor — Ştefan Gheorghiu, care cutreiera ţara în lung şi în lat şi se strecura şi la noi la „Fernic", făcînd agitaţie. Ba, o dată, a venit oficial, şi a trebuit să înfrunt deşteptăciunea şi tăria lui teribilă. Zadarnic îl băgau autorităţile în închisoare şi încercau să-i cumînţească dîrzenia cu plesnituri de funie udă pe trupul gol numai os, sau cu ace sub unghii, sau cu ouă fierbinţi la subsuori şi cu „trimiterea la urmă" pe jos, zeci de kilometri — aşa ofticos cum ajunsese, şi flămînd şi însetat cum era, cu santinela care îl zorea din spate. Zadarnic ! Cînd ziceai că e mort, el învia şi era în fruntea mulţimii. Deşi e de doi ani şi ceva îngropat, poţi jura că şi acum este — el sau duhul lui — în fruntea oamenilor, jos, în vuietul şi clocotul care îţi îngheaţă sîngele în vine. „Nu vrem război !" „Vrem pace şi trai omenesc !" E bine că noi sîntem aici, sus, la „Watson & Youell", la etaj, iar dedesubt, sub noi, în depozitul de saci şi muşamale „I. Goldstein, Spiro Zurmalis & Gh. Chiriac", încăperile sînt ticsite de soldaţi cu baioneta la armă. Afară de asta, nenumăratele magazii goale şi gangurile birourilor sînt şi ele înţesate de soldaţi.

Deodată izbucneşte cîntecul auzit săptămîna trecută la Brăila, şi cîntat cu unele fraze altfel acum nouă ani, la noi, la Galaţi, la manifestaţia ţăranilor pe Strada Domnească. I-auzi-l ! Ca o furtună năprasnică, uriaşă, implacabilă :

Fraţilor soldaţi
Nu ne împuşcaţi,
Noi vă sîntem fraţi
Îndureraţi !

Va veni o zi
Cînd ne vom uni
Şi-alături de popor
Voi veţi păşi...

Dar, hahaha, drept răspuns, izbucneşte prompt, replica : paca-paca, prrr, răpăit de mitraliere şi focuri de arme.

Pînă să ieşi pe balcon să vezi ce s-a întîmplat, s-a şi terminat reprezentaţia. Acum, e o priveliştе minunată, văzută de aici, de sus, de pe balcon. Zac la pămînt o mulţime de morţi şi răniţi. Femei şi copii umplu văzduhul cu ţipete şi vaiete că ţi-e mai mare dragul. E la mintea omului că a fost fără somaţie prealabilă. Păcat, însă, că — aşa cum a aflat îndată amănunte — reprezentaţia s-a soldat cu un fleac, un mezelic : morţi, numai unsprezece. În 1907 au fost unsprezece mii, domnule ! Şi chiar aici, pe Domnească, au fost atunci mai mulţi ca acum. Şi cînd te gîndeşti ce urmăreau ticăloşii de jos : să împiedice izbucnirea războiului nostru sfînt. Şi te pomeneşti că — uniţi toţi, pe ţară — chiar ar putea să-l împiedice. Mai ales că guvernul se arată slab cu ei. Pînă la urmă, însă, şi în chestia războiului guvernul a fost „mînă forte", că, uite, în sfîrşit, patria noastră a intrat şi ea în război. Cu care ocazie au fost băgaţi în draci şi „tovarăşii". Care dintre capii relelor n-a fost trimis în prima linie, pe front, ca să crape acolo (căci erau liste şi la Siguranţă, şi la Statul Major, şi la Marele Cartier, şi la fiecare unitate militară), a fost băgat în puşcărie, să-i putrezească oasele. (Cei de care aveau neapărată nevoie marile noastre întreprinderi — specialiştii — au fost mobilizaţi pe loc, adică, militari fiind, primeau simpla soldă ostăşească în loc de salariu, şi nu mai puteau veni cu „revendicări" şi nici face grevă, nimic, nimic, că-i mînca plutonul de execuţie, mai ales că erau ţinuţi sub ochi !)

◆

El, Gheorghe Cristea, s-a aranjat să rămînă mobilizat pe loc — ca atîţia prieteni şi cunoscuţi. A rămas, însă, numai scurt timp la Galaţi. Apoi a refuzat să mai rămînă mobilizat la „Fernic", să fie adică şi el un „ambuscat", ca atîţia feciori de bani gata. La cererea sa, a plecat, chiar acolo unde şi-a exprimat dorinţa să fie trimis : ca ofiţer de administraţie, în dosul frontului, totuşi destul de aproape de front, ceea ce, în

fond, tot front se cheamă. Mai ales că e nevoie de servirea patriei şi prin gospodărirea averii ei.

Fulgerător a avansat pînă la gradul de locotenent-colonel. Să se ştie : nu pentru că are şi el „neamuri la Ierusalim", la Marele Cartier. Nu ! Ci pe merit ! Şi e mulţumit. Cu toate că şi pînă a ajunge locotenent-colonel a cîştigat un ban frumos, oriunde a fost în aceste puţine luni, totuşi abia acum, ca adjunct al colonelului Pretorian, pe frontul de la Tîrgu-Ocna — aurul curge gîrlă, iar riscul e inexistent, căci el nu e decît „Mafia din umbră". Nici măcar furierul colonelului, deştept de arde pămîntul — nici măcar el nu ştie că eu sînt „eminenţa cenuşie" a tuturor gheşefturilor lui Pretorian, şi că bănetul cîştigat se dirijează *fifty-fifty*, spre mine. Totuşi, nici o bucurie. Idealul este într-adevăr banul, dar păcat că îţi lipseşte beţia contactului cu oamenii, cu soldaţii adică, să-i tragi la rîndea, mai ales acum, cînd legile războiului îţi dau toate posibilităţile să pregăteşti oamenii pentru ziua cînd, cei ce vor rămîne în viaţă, vor intra iar în fabrici, sau la şantier la „Fernic", sau unde mă-sa vor lucra. Să ştie fiecare că trebuie să se întoarcă din război în civilitate, alt om — adică, dacă a scăpat neputrezind în închisoare sau în pămînt, chiar aşa, năucit de bătaie şi de frică — să ştie că trebuie să tremure toată viaţa de civil, în faţa stăpînului. Afară de satisfacţia ce o ai că faci din simpli mîrlani cazoni, slugi ascultătoare pe viaţă, ce onoruri şi avansări ţi se mai acordă, cînd află forurile superioare de educaţia pe care ai ştiut s-o dai trupei ! (Dacă în timp de pace, acum cîţiva ani, prietenul tău, locotenentul Turtureanu, a fost avansat căpitan, cu toate urletele unei anumite prese, numai pentru un fleac — că a înjunghiat cu sabia un ţopîrlan, care nu stătea perfect aliniat în front — îţi închipui ce situaţii şi decoraţii ai putea obţine acum, în timp de război, dacă ai avea posibilitatea să iei — cum se zice — „contact direct" cu mîrlănimea !)

Dar pentru că nu i-a fost dat acest noroc, ci numai un contact, cum zicea el, cu cifre de furnituri şi aranjări de oameni care plăteau să nu fie în prima linie, şi-a compensat cu vîrf şi îndesat paguba morală, cu beneficiile, a căror expresie erau aceste cifre, beneficii obţinute în special în dosul frontului — la Tîrgu-Ocna. Încă o dată : ar fi putut rămîne în Galaţi, căci şi Galaţi era localitate de refugiu imediat, cu refugiaţi din Oltenia şi Muntenia. Şi era şi localitate de front — deci,

dacă judeci bine, n-ar fi fost totuşi un ambuscat — căci se prevedea că se va stabiliza aici frontul. El a părăsit totuşi oraşul. Dar nu numai el : plecînd aproape de frontul Trotuşului, şi-a evacuat şi familia. E adevărat, evacuările au o calitate : afară de calicime, băgată în panică de autorităţi, sau gonită — ca să avem rezervă de carne de tun — se refugiază şi bogătaşi, dintre cei care n-au neamuri prea mari la Ierusalim, adică n-au posibilitatea de a li se pune la dispoziţie măcar un vagon (aşa cum mahării cei mari ai ţării şi-au pus singuri la dispoziţie trenuri întregi, cu ghireuri — de cîte cincisprezece mii de kilograme — încărcînd totul, de la piane, şi poloboace cu vin, şi butoaie cu murături, şi coteţe de păsări, şi porci, pînă la... dar ce n-au încărcat, nu numai al lor, ci şi din unele case străine, părăsite), ca să nu mai vorbim de vagoanele speciale pentru damele pe care le luau, ca o consolare de dezastrul ţării, din care mai mult de jumătate fusese bombardată şi ocupată de inamic. Din asemenea case părăsite de bogătaşii care nu căpătaseră vagoane, deci nu-şi putuseră evacua prea multe, din asemenea case el — spre onoarea sa — nu s-a coborît atît de jos pe plan moral, ca să ia prea multe. A cerut şi a obţinut numai trei vagoane — e adevărat, ghireuri — în care, însă, n-a încărcat numai lucruri străine, ci şi tot ce era important din al său.

◆

S-a stabilit la Iaşi, bucuros mai ales că în criza de locuinţe (căci la Iaşi fiind familia regală şi guvernul, se găsea evacuată şi venită o mulţime de lume), el a apucat să ocupe o clădire, e drept, dărăpănată, dar imensă, în una din proprietăţile rămase de la tata-socru, care, în sfîrşit, a „mierlit-o" acum o lună şi ceva, lăsînd o mulţime de proprietăţi cumpărate — o ultimă manie — la Iaşi. Era o casă teribil de veche, în spatele Mitropoliei, pe o ulicioară bătrînă, părăsită, în pantă şi cu muşchi printre pietrele pavajului de mult stricat, casă ţinută — nimeni nu ştie de ce — neocupată şi neînchiriată, de zeci de ani. A trebuit deci să fie bine aerisită şi să se gonească din ea guzganii bătrîni şi liliecii. Cu toate acestea, a rămas o clădire parcă tot hîrbuită şi „misterioasă".

Dar bucurie la fel de mare ca aceea de a fi apucat o locuinţă liberă, era şi bucuria că în ce a adăugat la mobila proprie erau şi două piane noi-nouţe, aduse cu sine, şi — bucu-

ria cea mare — un violoncel. Jură şi acum că violoncelul îl bucura nu atît pentru valoarea lui comercială — o avere ! — cît pentru sunetul lui. Se cunoştea că a fost cîntat de-a lungul anilor numai de maeştri violoncelişti. Un adevărat virtuoz a fost, se zice, chiar ultimul lui proprietar, un profesor şi compozitor care se pare că l-a căpătat ca omagiu de la cine ştie ce admirator bogat din Viena, de unde venise acest profesor. Fusese adus la Galaţi de un mare bogătaş grec, ca profesor la copii şi — internat la intrarea noastră în război în lagărul de străini, la Ţîndărei-Ialomiţa — ar fi murit de tifos exantematic, chiar în primele zile. Dar nu că a murit e important, ci că (el, Cristea-Bujor, poate jura că este adevărat) lucrările cîntate de acest compozitor şi violoncelist, şi măiestria cu care au fost cîntate, şi sunetul, da, toate acestea au rămas *în* violoncel. Cînd, împreună cu alte lucruri din odaia compozitorului, a luat violoncelul, el nu s-a putut despărţi uşor de toată odăiţa. Tare ar fi vrut, de s-ar fi putut, s-o ridice şi s-o ia cu sine, aşa cum a auzit că fac miliardarii americani cu castelele vechi din Europa, sau cu casele celebre. Uite, nici acum nu i-a dispărut de pe retină odăiţa ceea, plină de cărţi, partituri, lucrări, unele terminate, altele abia începute de tînărul deportat — odăiţa aceea plină de gravuri de muzicieni şi cu propriile sale fotografii, un tînăr, să juri că e Enescu sau Beethoven în tinereţe. (S-a observat desigur că Enescu şi Beethoven semănau de la un moment dat.) Dacă ai avea o asemenea odăiţă, un asemenea interior, adică asemenea mediu ambiant artistic, adus cu tine, de pildă, aici, pe front, la Tîrgu-Ocna, nu se poate să nu găseşti compensaţii spirituale, cînd vii acasă seara, după atîtea supărări şi dezamăgiri cîte îţi provoacă ticăloşii de oameni. Dar şi fără odăiţa compozitorului tot are mari bucurii artistice ! Uite, aseară, de pildă, a cîntat *Dansurile slave* de Dvořák şi poate jura că pe lîngă propria sa virtuozitate a auzit în violoncel, adică în sunetul lui, sensibilitatea virtuozului aceluia căruia îi aparţinuse violoncelul. Mare bucurie, mare plăcere artistică, mare satisfacţie morală îţi dă cîntatul la violoncel ! Dar şi viaţa îţi dă şi ea nenumărate satisfacţii !

Dar ce folos, dacă în ultima vizită la Iaşi a aflat şi a văzut că Mioara, la vîrsta ei fragedă, a început să manifeste tulburări erotice ciudate. Şi, în halul ăsta, ea trebuie să rămînă acolo în toată locuinţa-hardughie, străveche şi nesfîrşită,

numai cu mama epileptică şi cu toate duhurile bătrînei clădiri. S-o aducă, însă, împreună cu Ruxanda la Tîrgu-Ocna, nu vrea. Ar însemna să se facă de rîs cu o nevastă epileptică şi o fată „apucată". Sau, să părăseşti vadul atît de rentabil de lîngă Pretorian, ca să pleci la Iaşi? Ar fi o idioţie. Căci nu ştii cînd te întîlneşti cu un nou război, iar ăsta e mană cerească.

◆

Totuşi, adevărata mană cerească i-a adus-o încheierea păcii. Da, domnule, e bună şi pacea! Păcătuiesc cei ce spun — şi el însuşi e printre ei — că numai războiul e rentabil. E rentabilă şi pacea. Dar ca să fie rentabilă, ea trebuie să îndeplinească două condiţii: 1) să urmeze unui război, şi 2) să fie o pace specific românească. Mai clar: guvernanţii noştri, care ştiu să-şi gospodărească nesfîrşitele lor averi, ştiu, la fel, să gospodărească şi ţara. Asta înseamnă că în treburile ţării ei sînt şi cu carne şi cu brînză. Mai precis: au făcut să intrăm în război împotriva puterilor centrale, cu care înainte de război eram „ca fraţii"; dar, cum armata noastră a fost bătută, mahării noştri au încheiat, la Buftea, pace separată cu puterile centrale, adică cu Germania. Văzînd, însă, la sfîrşitul războiului, că Germania a fost bătută — fără ajutorul nostru — noi am întors iar kalimera şi sîntem din nou cu Antanta. Dar ce ne interesează toate astea? Ne interesează că noi, Gheorghe Cristea-Bujor, ne putem năpusti acum asupra Ardealului ca asupra unei Californii. Aşa cum au făcut atîţia mahări regăţeni, militari şi civili.

◆

N-a plecat, însă, imediat, la alipirea Ardealului. E drept că nu din cine ştie ce scrupule. Ce înseamnă scrupule — îşi zicea de obicei — cînd la mijloc sînt interese? Şi, în fond, pentru ce scrupule? Oare de ce am luptat în acest război? De ce? Şi de ce au murit peste opt sute de mii de copii ai ţării dacă nu ca să existe beneficiari? Nu? Dacă el nu s-a repezit în Ardeal îndată, a fost nu pentru că nu e frumos să te năpusteşti şi tu imediat, ci pentru că era de făcut treabă serioasă la Iaşi: cei mai mulţi care s-au refugiat încoace, în timpul războiului, părăseau oraşul, înapoindu-se la căminele lor din teritoriul eliberat după înfrîngerea germanilor. Ba chiar

mulţi ieşeni s-au mutat la Bucureşti. Va să zică Iaşii se cam golesc. Asta înseamnă că, pe nimic, poţi să cumperi nu numai mobile — şi ce mobile ! — ci şi imobile. Dacă ai vrea, ai putea să cumperi jumătate de oraş. Dar şi aşa n-are ce se plînge, are destule. Deci se stabileşte aici. Ar minţi, însă, dacă n-ar recunoaşte că a rămas la Iaşi şi din cauza Mioarei : în halul în care e copila nu te poţi înapoia cu ea la Galaţi, unde te ştie toată lumea şi ai atîţia prieteni, dar mai ales duşmani, care vor avea satisfacţia de a-ţi vedea nenorocirea. (Unde mai pui că la Galaţi poţi întîlni demobilizaţi din unităţile care au fost sub comanda ta, sau supravieţuitori din familiile acestora. Şi cine ştie cu ce li s-au împuiat capetele despre purtarea ta faţă de oameni în timpul războiului !)

◆

Deşi are toate motivele să fie mulţumit că a rămas la Iaşi, uite că boala Mioarei îl încurcă rău :

Un dobitoc de medic a spus că suferă de schizofrenie. Poate că e aşa. De fapt, ca tată — dacă n-ar fi fost atît de ocupat cu afacerile — ar fi trebuit să se ocupe mai îndeaproape de ea. (Ruxandei nu-i poţi cere asta în starea ei.) În primul rînd, ar fi trebuit — cu toată tinereţea Mioarei — să-i caute un soţ. Da, un soţ. Mai ales că chiar ea îl înnebuneşte : „Vreau bărbat". De fapt (şi asta îl îngrijorează şi mai rău) ea ar vrea — aşa spune — să se „împerecheze cu duhul sfînt, la fel cum a făcut fecioara Maria". Şi cere ca asta să se întîmple imediat, înainte de a o poseda un pămîntean. Zice că se grăbeşte, deoarece atunci cînd se dezbracă să se culce, mii de ochi de bărbaţi găuresc obloanele ferestrelor să-i vadă trupul, iar cînd e în pat, aude în pod şoapte, şi paşi, şi oameni tîrîş pe burtă, şi simte cum, şi acolo, sînt ochi, ochi care găuresc tavanul şi o caută, îi caută trupul. Cine nu crede n-are decît să se ascundă la ea sub pat şi o să vadă. Numai că nu dă voie nimănui s-o facă, de teamă să nu urce — chiar tata de ar fi — în pat la ea... Ştii pentru ce !

Cum în vechea locuinţă Mioara simţea că ochii aceştia se prefăceau în trupuri de bărbaţi tineri (adică redeveniţi tineri din boierii aceia bătrîni şi bărboşi din tablourile pe care le-a găsit bunicul pe pereţi atunci cînd a cumpărat vechiul palat) el, ca tată, a mutat-o săptămînile trecute într-o casă nouă — una din puţinele case noi pe care le-a găsit de cum-

părat la Iaşi. Desigur că ar trebui să se ocupe mai atent de fetiţă, dar ar fi o crimă să pierzi acum vremea cu ea, lăsînd să-ţi scape posibilităţi de a cumpăra casele cele mai bune din punct de vedere comercial, adică în centru, şi în special case cu prăvălii. Căci vine îndată o vreme cînd pentru fiecare ochi la stradă, vei căpăta aur.

◆

Ei, dar uite că tocmai acum, cînd, după ce a cumpărat atît că aproape nu mai are ce cumpăra, şi ar avea un pic de timp să înceapă a se ocupa de fetiţă, este concentrat. E adevărat, din nou la cererea sa. Vrea să meargă şi el în expediţie împotriva bolşevicilor care au făcut revoluţie în Ungaria. Ah, cum s-ar mai răcori cu sînge de bolşevici români — căci nu poate uita Iaşii din timpul revoluţiei din Rusia. De 1 Mai, acum doi ani, dumnealor au scos iar capetele de năpîrci şi au făcut, împreună cu militarii ruşi, miting în Piaţa Unirii. Dar de expediţia împotriva Ungariei bolşevice îi pare bine, în primul rînd, pentru că această expediţie îi va da compensaţie pentru faptul că nu s-a dus totuşi la timp în California transilvăneană. Vei pune mîna acolo pe nişte industrii să te lingi pe degete. Şi chiar dacă, la un moment dat, va trebui să părăsim teritoriul pe care îl vom fi „pacificat", demontezi fabricile şi le iei cu tine. Cu toate că desigur Ungaria e plină acum de englezi, francezi şi americani, poţi „proteja" sub nasul lor multe, căci doar din îndemnul lor — şi cu sprijinul lor — o pornim asupra Ungariei, adică asupra bolşevismului de acolo.

◆

Din păcate, „povestea, vorba ceea, a fost frumoasă dar scurtă". A durat cu totul cîteva săptămîni, deşi n-a fost de loc o jucărie, căci bolşevicii au luptat apărîndu-şi patria şi ideile, ca nişte lei. De ce a durat atît de puţin ? Nu e în căderea lui să judece socotelile Engliterei, ale Americii şi ale Franţei. Oricum, însă, e păcat că a durat cam puţin „expediţia", şi, mai ales — ce e mai rău — nu s-a întins focul spre un nou război mondial, cum spera.

Dar ar fi nedrept dacă n-ar recunoaşte că, pe lîngă alte beneficii, din campania asta s-a ales cu un mare cîştig : un ginere pentru Mioara, ginere care face mai mult decît orice avere. Afară de caracter urît şi de alte păcate şi vicii, e o adevărată mină de aur, prin rudenia şi legăturile cu Consiliul Dirigent şi cu alte înalte foruri, să le zicem grofeşti, ale românilor din Ardeal. Şi rudeniile, adică „nepotismul" şi „sufletismul", sînt de nepreţuit pe aici.

Ginerele a fost descoperit la Oradea, unde regimentul cu care el, colonelul, a venit, se aşezase la intrarea în Budapesta.

El, Gheorghe Cristea-Bujor, a fost încartiruit în casa unui anume Boroş. Era o casă grozavă casa lui Boroş ăsta, care era mare bogătaş : avea hoteluri la Oradea şi Cluj, vile în localităţile climaterice şi balneare Malnaş şi Felix, iar la Oradea, şi chiar la Budapesta, avea nişte localuri de consum şi varieté-chantant-uri, că nici la Paris n-or fi mai faine. La început Boroş era supărat foc pe „ocupantul valah", cu toate că i-a fost recunoscător că, indirect, l-a scăpat de bolşevicii de aici, care, se ştie, au încercat şi ei un început de revoluţie o dată cu revoluţia ungară. Să mă scapi de ei, asta da ! Dar după aceea să pleci. Aşa cum ai plecat din Budapesta. „Auzi, un popor nobil ca ungurii — şi un oraş ca Nagyvàradul nostru, şi tot restul Transilvaniei, să fie în stăpînirea lor !" Şi, pentru că noi nu plecam, era hotărît să se mute la Budapesta, chiar dacă toată Ungaria ar rămîne mare cît un pumn. La urmă, însă, văzînd că nu-l deranjează nimeni în treburile lui, Boroş a început să-şi zică : important este să-ţi meargă treburile. Ba s-a şi amuzat copios împreună cu tine, de parcă aţi fi vechi prieteni şi maghiari amîndoi.

— E un teatru, dragule, un adevărat teatru. Ziarele scriu că voi aţi cucerit Transilvania, iar unele din aceste ziare ale voastre spun că aici, la noi, s-a terminat cu grofii, cu bancherii şi cu fabricanţii unguri. Cu alte cuvinte cică nici eu nu mai am întreprinderile mele, ci le are poporul vostru, plebea, hahaha !

Şi a rîs de s-a prăpădit. Căci forfota asta de oameni, veniţi cu bani şi cu o straşnică dezlănţuire de chef de viaţă, face ca localurile de consum, şi hotelurile, şi *Kuplereiurile* [1], chiar mai mici decît e *Kuplerei*-ul lui — să meargă grozav. Ce să

[1] Bordelurile.

te mai gîndeşti deci, tu, Boroş, să te muţi la Budapesta — cînd aceste localuri şi întreprinderile pe care le ai aici cunosc un „prosperity" nevisat. Şi viaţa ta cu „tipic" rămîne neschimbată : te culci noaptea tot ceva mai tîrziu — căci întîrzii la *Kuplerei* cu mărimi dintre regăţeni. A doua zi te scoli la zece şi dai o raită prin întreprinderile unde eşti proprietar sau mare acţionar. Duminica eşti cu regularitate de ceasornic la catedrală şi te închini, şi aşa mai departe şi aşa mai departe.

Cu acest Boroş el, Gheorghe-Cristea, n-a făcut totuşi nici un fel de combinaţie, deoarece omul nu avea genul de industrie în care ar fi vrut el să se bage : vechiul lui ideal — încă de la „Fernic" — era industria metalurgică. Astea, domnule — chiar cînd nu sînt industrii de război — se pot oricînd — cum se zice pe aici în nemţeşte — *umschalten* în industrii de război. Boroş este în primul rînd un fel de magnat al hotelurilor şi restaurantelor, iar industriile în care e băgat (fabrici de fetru pentru pălării, fabrici de sticlă şi fabrici de ghete), nu ne interesează.

În una din întreprinderile în care Boroş e cointeresat, s-ar băga totuşi : l-ar interesa cea mai mare industrie grafică din Ardeal, a fraţilor Mondschein, cu care Boroş e cumnat. Dar doamna Boroş, coalizată cu fratele mai mic — Tivadar — se opune primirii în firmă a unui regăţean. De fapt refuză orice român, deci cu atît mai mult pe un român regăţean — „ultima treaptă de balcanici", cum zice ea.

Desigur că în asemenea condiţii, dacă adică tu, Cristea-Bujor, nu poţi intra părtaş la o întreprindere industrială — măcar grafică, deocamdată, în locul uneia metalurgice — judecata cea mai elementară îţi spune să te înapoiezi acasă. Mai ales că şi misiunea României faţă de Ungaria bolşevică s-a terminat, bolşevismul maghiar fiind nimicit pentru vecie, iar speranţe că se declanşează un nou război nu sînt. Căci abia s-a sfîrşit războiul mondial, şi, cum se ştie, războaiele de amploare se odihnesc măcar zece-cincisprezece ani, pentru ca cei ce se hrănesc din ele să-şi facă digestia, ca un şarpe boa gigantic. E adevărat, a fost lăsată ceva sămînţă de hărţuieli, pe care foştii aliaţi ai Rusiei ţariste le continuă împotriva Rusiei actuale, bolşevice. În aceste hărţuieli din partea marilor puteri — hărţuieli făcute înspre sudul Rusiei cu soldaţi cehi şi polonezi furnizaţi de onor conducătorii acestor ţări şi

făcute şi cu ruşi contrarevoluţionari, sub comanda unor foşti generali sau hatmani — România îşi are un rol de prim ordin, fiind la graniţa domnilor tovarăşi ruşi : pe la noi se scurg şi aprovizionări de armament pentru tot felul de armate antibolşevice. Cum aceste transporturi merg în special prin cele două oraşe unde tu, Cristea-Bujor, eşti acasă — prin Galaţi şi prin Iaşi — ce mai afaceri minunate ai putea face.

Totuşi, nu ştie de ce nu-l tentează ispitele dinspre partea aceea. Deocamdată cel puţin. Sau poate că îl sperie. „Rusia, domnule, nu e o ţară împotriva căreia să lupţi, e un fel de neant în care te îneci. Nu atît în imensitatea ei geografică te îneci, ci în altceva. N-ai putea explica, dar, e în oamenii de acolo nu ştiu ce forţă, iar de cînd sînt bolşevicii la putere, această forţă, parcă de reînnoire a lumii, a devenit teribilă — teribilă, domnule — aşa ca să nu ne băgăm. Deocamdată cel puţin. Dar nici să nu ne înapoiem încă la Iaşi. Pentru administrarea şi sporirea averii avem acolo pe Petrescu şi pe Melicsohn. Rămînem, deci, deocamdată la Oradea. Dealtfel aici e parcă altfel de lume. Mai nobilă. Nu mai departe decît chiar Boroş. Ce-are a face că ţine *kuplerei,* dacă chiar *kuplerei*-ul este, vorba ceea, bordel de lux. Va să zică, orice-ai zice, nobil. Pe cînd la noi, la Galaţi, cu bordelurile din strada Nopţii... Dacă vorbeşti însă cu nişte mîrlani de regăţeni aduşi ca muncitori sau mici funcţionari pe aici, ei zic că-i tot un drac, adică, vorba lor, „ciocoimea trăieşte la fel şi aici şi în regat, şi talpa ţării la fel în regat, ca şi aici, că pînă şi locuinţele îs tot la fel". Da de unde ! Nu numai oamenii, ci chiar locuinţele, interioarele sînt aici altfel. În case se face muzică — muzică clasică. Oh, şi n-ai mai pus mîna pe violoncel de cînd ! De cînd nopţile îţi sînt agitate de coşmaruri, de vise grele şi de vedenii. Ba că eşti arestat pentru nu ştiu ce grozăvii, ba că vin spre tine mîini întinse să te gîtuie, şi în urma mîinilor vin oameni, oameni pe care parcă îi ţii minte de undeva, parcă, parcă îi ştii, că i-ai împuşcat cu mîna ta. Cînd ? Unde ? În răscoalele ţărăneşti de acum doisprezece ani ? Sau în război, acum doi ani ? Sau, de curînd, în apropiere de Budapesta, unde ai fost pentru două zile ? Nu mai ştii, dar ştii că dacă îţi tremură mîinile, cum o să cînţi la violoncel ? Ce păcat, căci afară de supărarea asta te simţi minunat aici, la Oradea. Minunat ! Ah, să mai găseşti aici şi un ginere pentru Mioara... Poate să fie la nevoie un nobil scăpătat, un

tînăr grof maghiar, un conte, sau baron austriac. Cine ar crede că tu ai asemenea idealuri ? Lumea, domnule, te judecă după aparenţe şi nimeni nu înţelege ce dor îţi este de o viaţă ca aceea de aici, nobilă, distinsă. Pînă şi café-urile de aici sînt distinse, aristocratice. În regat cafenelele, chiar cele mai elegante, sînt vulgare. Şi chiar o braserie-restaurant, cum e Suré la noi, la Galaţi, ce, se compară ! Să mai vorbim de cafenele ? Aici café-urile au orchestre sau capele muzicale, au toate ziarele şi revistele, prinse pe nişte suporturi. Şi ce chelneri, domnule, ce chelneri ! Eleganţi şi stilaţi, ca la Budapesta. Parcă fiecare chelner e un baron. Se zice că la fel e în întreaga Transilvanie, mai exact în oraşele locuite în majoritate nu de români, ci de maghiari sau saşi : la Timişoara, la Arad, la Sibiu, la Sighişoara, la Braşov şi, în oarecare măsură, la Cluj. Toată lumea, însă, e de acord că în special aici, la Oradea, s-a păstrat cel mai mult tradiţia noblеţei austro-ungare. Da, o vei aduce în curînd încoace pe Mioriţa. Şi, desigur, şi pe Ruxanda. Să avem, însă, întîi un suport de prestigiu, necesar unei combinaţii matrimoniale de prestigiu. Ne trebuie măcar un mic început industrial. Să nu ne lăsăm pînă nu intrăm în combinaţie măcar cu firma Mondschein. Cum să-i cîştigi, însă, pe iudeii ăştia ? Doar dacă l-ai cîştiga pe Boroş — ce dumnezeu, creştin e şi el, fie şi catolic — pe Boroş care prin acţiunile soţiei sale e membru în consiliul de administraţie al întreprinderii. Şi, la urma urmei, de ce dracu să nu te primească Mondscheinii ăştia ? !

Totuşi, nu-i poate intra în cap : „Atîta deosebire între oameni din acelaşi neam, evreii de aici şi cei de la noi. Atunci ce mai e cu «rassa», cu «neamul» ? Adevărat cum e în zicală, că evreii din fiecare ţară seamănă mai mult cu locuitorii acelei ţări decît cu evreii din alte ţări. Iar cei din categoria Mondschein sînt, bineînţeles, maghiari sută la sută. Cucoanele, mai ales, au o ţîfnă ! De exemplu doamna Boroş. Şi, dintre fraţii Mondschein, cel mic în special — Tivadar — poţi zice încă un adolescent, e mai catolic decît papa ! Să încercăm, aşadar, să ne infiltrăm în întreprinderea Mondschein prin Boroş — cu care am putea spune că ne-am împrietenit, deşi, dacă te uiţi bine, n-ai avansat nici cu un centimetru în relaţiile cu el. De pildă, în casă — adică în cealaltă aripă a casei, acolo unde locuieşte el — nu te-a poftit niciodată. Te invită să stai de vorbă în biroul unuia din cele două hoteluri ale sale, sau în

biroul său la restaurantul «Palace», sau în biroul lui de la «Café Astoria». Sau — obrăznicie şi mai mare — la o masă la «Café Astoria», ca şi cum ai fi un simplu consumator. Dar uite că dacă ai trecut peste jigniri, ai găsit drumul la soluţii. În una din aceste convorbiri ai simţit, şi în oraş ai aflat, o chestie care deschide minunat poarta ! Doamna Boroş — care nu mai este tînără, dar nici la vîrsta renunţărilor (are cam cincizeci de ani) — este, printr-un reciproc *coup de foudre*, amanta foarte tînărului Filaret Lupaş (abia douăzeci şi opt de ani), avocatul pledant pentru «noile situaţii» al domnului Boroş. (Consultant juridic rămîne desigur mai departe maestrul său, dr. jur. Horvath Manfred.) Cum un om ca Filaret Lupaş ar fi soţul ideal pentru Mioara — deşi nu e conte, grof sau baron — cucerindu-l, împuşti doi iepuri deodată. Primo : ai soţul ideal pentru fetiţa ta — căci e vînjos pentru zece femei, nu pentru două ; secundo : ai ginerele ideal pentru tine, căci chiar dacă nu are nici un titlu de nobleţe, este totuşi mai mult decît un nobil, căci este «nepot» ceea ce este enorm în acest teritoriu, patrie a nepotismului şi sufletismului marilor figuri politico-financiare. El este unul din sutele de nepoţi (sau poate fini) ai domnului Valer Popovici. Asta înseamnă că, graţie încuscririi cu Filaret Lupaş, te-ai încuscrit cu Consiliul Dirigent al Partidului Naţional, şi încă prin Valer Popovici, care, în tovărăşie cu însuşi preşedintele Partidului Naţional şi al Consiliului Dirigent, are regiuni aurifere, mine de cărbuni, păduri, pămînturi nesfîrşite, regiuni petrolifere şi fabrici. Spre deosebire, însă, de domnul preşedinte, care e om rece, uscat, taciturn, şi nu lasă pe nimeni afară de sine însuşi să mănînce un cozonac, Valer Popovici are — la fel cu domnul nostru Isus Cristos — deviza : lăsaţi copiii să vină la mine, socotind drept copiii săi, pînă şi finii cei mai îndepărtaţi. Nu interesează că deviza asta e din socoteli politice, ci interesează că un fin ca doctorul Filaret Lupaş, fiind soţ al Mioarei, este pentru tine, Gheorghe Cristea-Bujor, un capital mai mare decît gloria deşartă de a fi socrul unui *von*. Prin Lupaş — adică prin Valer Popovici — poţi (fiind şi consecvent în a nu risca să faci politică militantă) să intri şi în zestrea politică a Partidului Naţional, adică în toate caşcavalurile. Şi caşcavalurile cele mai bune sînt ale acestui partid. Căci, ţine bine minte, tu, Gheorghe Cristea-Bujor, viitorul politic — începînd chiar cu prezentul imediat — aparţine Partidului Naţional Ardelean.

Şi cum «politic» înseamnă, în ultima instanţă, comercial, prin încuscrirea cu acest partid, dai lovitura. Unde mai pui că Lupaş va rezolva problemele bietei Mioara mai bine decît o mie de prescripţii ale celor mai mari specialişti medici psihiatri şi neurologi. Cum se vor rezolva relaţiile dintre el şi doamna Boroş ? Cum să se rezolve ? Ca întotdeauna în asemenea situaţii : Filaret va rămîne probabil mai departe amantul ei, cu adaosul, în cazul nostru, că doamna Boroş va fi protectoarea maternă a Mioarei, care nu va suferi, căci, copil naiv cum e, nici nu i-ar putea trece prin cap... În sfîrşit, important este că Lupaş înseamnă căsătoria Mioarei şi încuscrirea noastră cu Consiliul Dirigent, deci — concret şi imediat — îmbunarea doamnei Boroş, deci şi a lui Tivadar, pentru intrarea noastră, deocamdată măcar cu un picior, la întreprinderile Mondschein."

◆

Adevărul este că gîndul lui mergea mult mai departe decît la simplul interes comercial-industrial : ce-ar fi să te muţi definitiv în Ardeal, chiar aici, la Oradea ? Şi asta, din mai multe motive. N-ai putea spune care din ele e cel mai important. Poate dorinţa de-a fi cît mai departe de urmaşii ţăranilor împuşcaţi în Teleorman, la 1907, de Galaţii şantierului „Fernic", cu muncitorii care au memorie chiar în a doua şi în a treia generaţie. Ca să nu mai vorbim de dorinţa de a fi cît mai departe de unele locuri din timpul războiului abia încheiat. Este adevărat că de sancţiuni legale n-ai ce te teme, chiar dacă „victimele" sau familiile lor ar sezisa, vorba ceea, postum, justiţia. Ei şi ? A cui e justiţia ? A lor sau a noastră ? La fel, nu ai a te teme de vreo vendetă, pe faţă sau anonimă, la un colţ de stradă întunecoasă. Nu, nu te temi, căci porţi — din totdeauna — revolverul şi ai şi experienţa jiu-jitsu-lui. Totuşi ai minţi dacă n-ai recunoaşte că eşti — chiar aici, la Oradea — de multe ori într-o tensiune ciudată, de parcă te simţi urmărit de cineva care a venit de pe acolo, din ţară, pînă încoace, după tine, dar că asasinul sau asasinii întîrzie agresiunea, aşa că îţi vine cîteodată să strigi în plină stradă — mai ales cînd se întîmplă să umbli noaptea : „Hai, ieşi de după colţ sau din gang ! Hai, domnule ! Hai o dată !" Şi, şi mai grav este că (numai că asta rar ţi-o spui) te vizitează cîteodată o spaimă teribilă că răzbunarea împotriva ta (cine

ştie din partea cui) se va exercita asupra Mioarei. (Te-ai gîndit chiar, ţii minte — deşi ţi-ai dat seama că e absurd — cum că maladia Mioarei ar fi datorită cine ştie cui, care o fi lansat în jurul ei, asupra ei, cine ştie ce viruşi sau magii.)

Şi e subit înspăimîntat : iată, de pildă, în clipa asta, cînd el e aici, pe strada asta principală a Oradiei — în faţa hotelului faimosului Weiszlowitz, faţă în faţă cu strada în care, în coasta teatrului, sîntem la întreprinderile Mondschein — în această clipă, acolo, la Iaşi, cine ştie ce se întîmplă cu Mioara. De aceea, în loc să se mai ducă, aşa cum pornise de acasă, să tatoneze la Mondscheinii, uite că se duce la poştă şi cheamă — fulger — la telefon, Iaşii. Pînă să vină legătura, capul lucrează : dacă te muţi aici, la Oradea, ce se va întîmpla cu averea ta imobilă din Iaşi ?

Dar uite că a venit legătura telefonică cu Ruxanda. O informează că el nu poate, nu vrea şi nu trebuie să vină acasă. De aceea să vină ea cu fetiţa la Oradea.

— Probabil că ne stabilim aici. Am în perspectivă o partidă bună pentru Mioara şi nişte combinaţii interesante pentru noi. Să mi se telegrafieze exact ziua plecării, în nici un caz mai tîrziu decît peste cinci-şase zile. Să se spună lui Petrescu şi lui Melicsohn să se ocupe mai departe de administrarea imobilelor. Ei n-au nevoie să ştie de eventuala noastră mutare la Oradea. Să însemne că veniţi numai pentru cîteva zile. Dealtfel nici voi nu trebuie să faceţi iamă din gospodărie. Totul să rămînă intact. Abia cînd vom fi fixat ca indiscutabil definitivă mutarea...

Ruxanda tremură de emoţie şi îl informează :

— E nemaipomenit, nemaipomenit. Mioriţa noastră a anticipat această chemare la telefon. Azi-noapte s-a trezit brusc din somn — exact la miezul nopţii — cu o viziune : se mărită chiar cu tata, care o cheamă la Oradea. Uite că, pe jumătate, viziunea s-a realizat : chemarea la telefon şi perspectiva căsătoriei...

Cele ce îi spune ea îl impresionează teribil, căci îi surîde ideea de a lua în antrepriză aspectul mistic, deci cu canalizarea înspre comercial — în stil mare politic-naţional — al vedeniilor Mioriţei. Nu zic o Jeanne d'Arc (aia n-a oferit rentabilitate comercială, ci doar glorie) ci o luare în antrepriză — însă în stil mare — ca aceea a ciobanului sifilitic, care, pentru că l-a văzut pe „moşu dumnezeu" — a fost comerciali-

zat politic... Totuşi, cînd Ruxanda continuă să-i dea amănunte în legătură cu aceste vedenii, el o întrerupe :

— Lasă fleacurile ! Convorbirea costă. Gata ! Telegrafiază cînd sosiţi.

Şi, în loc să se mai ducă la fraţii Mondschein, s-a dus la Boroş şi l-a informat că şi-a chemat soţia şi fata la Oradea. Ba i-a spus şi cu ce scop : să-şi mărite copila. Şi i-a spus şi pe cine a pus ochii : pe Lupaş.

Boroş ştia — şi asta îl necăjea — că Lupaş nu se omoară să se căsătorească. Avea chiar o vorbă cinică Lupaş ăsta, vorbă pe care Boroş i-o reproduce acum, niţel întunecat : „Atîta vreme cît clienţii şi prietenii mei au soţii «dame faine» — indiferent de vîrstă — n-am interes să mă căsătoresc".

Totuşi s-a luminat Boroş, deoarece şi-a amintit de o convorbire avută cu cîteva zile înainte (o convorbire, aşa, cu generalităţi), cu care ocazie colonelul i-a arătat fotografia Mioriţei şi i-a vorbit în linii mari şi de maladia ei. O fetiţă aşa tînără, drăguţă, şi cu nişte pofte — sau nevoi — aşa violente, să vezi că îl va face pe Filly să-mi lase nevasta în pace. Mai rămîne desigur problema ca ea să-l lase în pace. Să vezi că din gelozie şi orgoliu îl va lăsa.

◆

Lucrurile s-au petrecut şi aşa cum a sperat Boroş, şi aşa cum a dorit colonelul, şi aşa cum îi convenea doamnei Boroş, şi aşa cum îi convenea lui Lupaş, adică : la început, cînd au sosit Ruxanda şi Mioara, doamna Boroş — consecventă atitudinii celor mai mulţi maghiari ardeleni de la o anumită avere în sus — n-a acceptat nici un fel de relaţii cu „valahii" regăţeni. Mai mult decît atît : a amintit prin Boroş, colonelului, că rechiziţionarea încăperilor s-a făcut numai pentru dînsul — pentru colonel. Cînd a văzut, însă (chiar a doua zi şi întîmplător), fata — un pui de porumbiţă naivă, cu privirile rătăcite undeva în gol — i-a trecut prin minte că asta e soţia ideală pentru ca Filly al ei să aibă nevoie de eternizarea legăturii cu ea. A poftit deci copila în budoar şi, în urma unei convorbiri în care ea avea o atitudine maternă şi regală, şi-a dat seama că intuiţia n-a înşelat-o. Puişorul ăsta n-o va pune în umbră în ochii şi în patul lui Filly. Dimpotrivă îi va scoate şi mai mult în evidenţă calităţile şi „specialităţile" ei de femeie.

Şi-apoi, Filly tot va trebui să se însoare într-o zi. S-o facă mai bine de pe acum, cînd ea încă nu este bătrînă, iar pînă cînd va îmbătrîni, eventuala poezie a nopţilor oferite chiar de o soţie legitimă „bine", devine o proză banală, prin cotidianizarea obligatorie cînd e legală. Deci cu atît mai proză şi mai banală, cu cît e vorba de o valahiţă văcuţă.

Despre ideea ei de a-l vedea însurat cu Mioara pe Lupaş i-a vorbit întîi lui Boroş. I-a vorbit cu inutilă dorinţă (ca întotdeauna inutilă) de a-l face să nu creadă ceea ce ştiau amîndoi bine că ştiu amîndoi : existenţa relaţiilor ei cu Lupaş. I-a vorbit, deci, ca de o partidă foarte potrivită pentru Filly — care „ne este ca şi un copil al nostru, nu-i aşa, dragul meu papà ? !" Cum şi colonelul vorbise cu Boroş, şi Boroş a vorbit cu Andy Mondschein, s-a aranjat pentru aceeaşi seară o convorbire în *Herrenzimmer,* la Boroş. (Colonelul i-a dat în prealabil dispoziţiile necesare Ruxandei.) Cu trei ore înainte, a avut loc un *five o'clock tea,* pe care doamna Boroş l-a dat în cinstea familiei Cristea-Bujor. Atunci a avut loc şi vederea.

— Nu-i aşa că e şarmantă fetiţa, Filly *darling ?* i-a şoptit doamna Boroş lui Lupaş.

Lupaş a confirmat, precizînd, însă, cu delicateţe :

— Desigur ca un simplu bibelou neanimat. Dar tu, tu rămîi — ba intri abia de acum încolo şi mai profund — în sîngele meu, în carnea mea.

La acel *five o'clock* s-a convenit între colonel şi Lupaş — deschis şi fără înfloriturî inutile — „ca între comercianţi, domnule colonel", că lui îi place fata iar părinţii îi convin. Doamna Boroş, care a ţinut să ia parte la convorbire, a oferit în numele ei şi al lui Boroş pentru tînăra pereche, apartamentul de la etaj, chiar deasupra apartamentului Boroş. Şi i-a şoptit lui Lupaş :

— Nu-i aşa, *my dear* Filly, că eşti de acord ? Mai ales că o să facem o scară specială, ca să putem comunica noi doi. Mi s-a spus că la Sinaia, în castelul Pelişor, este o scară interioară secretă, din dormitorul reginei Maria spre apartamentele sfetnicului regal, prinţul Ştirbei, la parter.

Fericită de această combinaţie care îl lega pe Filly pentru totdeauna de ea, fără riscurile căsătoriei lui cu o femeie „vampă", doamna Boroş a încercat să îndeplinească şi dorinţa colonelului de a obţine să i se cedeze — la curs bun desigur — un număr modest de acţiuni ale firmei Mondschein. Spre

stupoarea colonelului — care o ştie capul familiei, ca sora cea mare a fraţilor Mondschein — ea n-a reuşit : Andy era de acord, dar Tivadar i-a făcut un scandal nemaipomenit lui Andy.

— Nu mă interesează avantajele materiale de care vorbeşti, chiar dacă, prin cointeresarea unui regăţean cu relaţii mari, ele ar fi reale. Eu constat dezavantajul moral că am rupe tradiţia, ca firma să rămînă exclusiv a familiei.

Dar pentru că a simţit că va veni replica lui Andy, cum că tot în familie rămînem, de vreme ce colonelul devine socrul lui Lupaş, iar Lupaş e avocatul firmei şi „sfetnicul-confident" al Ilonei — sora noastră — Tivadar a izbucnit :

— De tîrfa de sora noastră să nu-mi vorbeşti. Adică să plătim curvăsăria Ilonei cu o flagelare morală aplicată firmei noastre ? Dacă pe Ilona şi pe încornoratul nostru cumnat — căruia i-am vorbit de atîtea ori deschis şi brutal despre promiscuitatea în care trăieşte — nu-i pot sili să fie oameni cu demnitate şi simţ moral, căci ea e cică stăpînă pe trupul ei, iar el pe coarnele sale, cred că am un cuvînt de spus măcar în ceea ce priveşte tradiţia şi demnitatea firmei ! Nu ? Şi acest cuvînt îl spun răspicat, căci sînt mîndru şi gelos de această demnitate şi tradiţie. Şi cred că am de ce să fiu mîndru, nu ?

◆

Deşi nu e cea mai veche instituţie grafică din Ardeal („Johann Gött's Sohn" din Braşov există din anul o mie cinci sute şi ceva), firma Mondschein este totuşi una din cele mai vechi din această regiune. Şi-apoi — ceea ce este neobişnuit la părinţii orăşeni (care de obicei îşi cresc copiii pentru „poziţii" din ce în ce mai înalte, în special de titraţi) — la „dinastia" Mondschein, meseria a mers din tată în fiu.

Cînd era încă în şcoala primară — în clasa a doua — Tivadar a desenat un arbore genealogic al familiei şi un fel de tablou al dezvoltării întreprinderii. (Amîndouă sînt pe perete în biroul direcţiei.) Iar mai tîrziu — acum patru ani (avea, va să zică, doisprezece ani) — a reconstituit (după date şi amănunte pe care le-a cules cu migală) în fundul curţii asfaltate şi cu linie de garaj, tipografioara întemeietorului firmei, aşa cum fusese aceea. Mai mult decît atît : deşi o să studieze

literele şi filozofia, învaţă artele grafice şi le ştie aproape tot atît de bine ca Andy. Şi cartonajele, şi litografia, şi confecţiile de hîrtie le învaţă, pentru că, aşa cum un bunic împărţea timpul între studiul sfînt al *Torei* şi *Cabalei,* şi artele grafice, el îşi propune să împartă timpul între artă, gîndire şi meserie. L-a impresionat o dată tare plăcut o firmă văzută în centrul oraşului Cluj : „Doctor phil. Doboş Ernö, croitor". Cu acest adaos — studiul literelor şi al filozofiei — el spera să păstreze totuşi firul lui reb Gherşn ben Herş Leib, întemeietorul firmei, care, în 1765, a deschis o mică tipografioară într-o odăiţă cu lut pe jos, odăiţă care era dincolo de podişca de pe apa Crişului, pe atunci marginea oraşului: Singurul dulap cu casete de literă — literă ebraică — şi cu în total şase zaţuri de caractere latine, şi unica maşină de tipărit, împreună cu cele cîteva mici ustensile şi un butoiaş cu material pentru făcut singur cerneala de tipar — le-a pus în primele trei sferturi ale încăperii, în care abia aveai loc să te mişti, iar cel de al patrulea sfert de încăpere (nici de un metru lat) l-a despărţit de aceste trei sferturi cu un cearşaf pe care l-a vopsit. În această despărţitură şi-a pus un fel de divan din scînduri, aşezate pe doi căpriori. Sub divan ţinea hîrtia de tipar şi cele cîteva lucruri ale gospodăriei (un lighean, o cană pentru apă, două farfurii, o oală, două tacîmuri şi altele). Rufăria (puţină) şi hainele, le-a agăţat de cuie bătute în perete.

De unde era el de fel, nu se ştia bine. Unii ziceau că e de prin Olanda, alţii din Prusia, iar alţii spuneau că e de prin acele meleaguri unde nu se sfîrşiseră bine arderile pe rug, poruncite de inchiziţie, şi se pregăteau altele. Alţii, dimpotrivă, ziceau că e din Galiţia (din Snyatin) unde ar fi învăţat meseria, şi de unde cică venea acum. Dar se pare că nici unii, nici alţii nu aveau dreptate. Căci el venea din Sighetul Maramureşului vecin, aducînd încărcată în două căruţe ţărăneşti, „tipografia", biata gospodărie şi nevasta — aproape copilă — fata unui tipograf de acolo, mort nu se ştie din ce boală ciudată în aceeaşi zi cu femeia. La acest tipograf se pare că a fost ucenic, şi apoi ajutor la tipărirea unei cărţi de rugăciuni pentru femei, care — precum se ştie — nu au cerinţe prea mari. Cum în asemenea cărţi partea cea mai mare este ocupată de traducerea în idiş (singura pe care o pricep femeile, căci e limba de fiecare zi a plebei, şi nu ebraica socotită sfîntă), reb Gherşn s-a trezit ispitit să schimbe de la

el multe texte din traducerile anonime ale rugăciunilor pe care le tipărise pînă atunci la socru-său. Încet-încet a început să tipărească şi mici cărţulii, tot în idiş, cu poveşti adevărate sau închipuite, închipuite de alţii şi chiar de el. (Nu se mai descurca unde sfîrşeşte treaba altuia şi începe lucrul său. Dar de vreme ce tot nu le iscălea, e totuna ale cui erau. Ceea ce îl bucura îndeosebi, nu era că se vindeau ca pîinea caldă — se cereau şi din alte oraşe, ba chiar şi de evrei din alte ţări, aşa că îi aduceau ceva cîştig — ci îl bucura că poate încălzi cu aceste cărţulii sufletele oamenilor.)

Tivadar cunoştea pînă în cele mai mici amănunte drumul din 1765 — de la mica tipografie a lui reb Gherşn cel de dincolo de podişcă — pînă la marea întreprindere a lor, a fratelui său Andrei, cu douăzeci de ani mai mare ca el, a sa, şi a surorii lor — întreprindere care, de la tata începînd, e în plin centrul oraşului Oradea. Şi la tradiţia acestui drum el ţine ca la ochii din cap. Păcat că nu se mai poate reveni la numele curat evreiesc al întemeietorului firmei. Ce este el vinovat că, în urmă cu un secol şi nu ştiu cît, împărăteasa Maria Theresia — cu toate că îi împila pe evrei — sau poate că împăratul Iosef al II-lea — care era un fel de „iluminist" — i-a îndemnat pe evrei să-şi aleagă fiecare un nume frumos nemţesc ?

Fidel hotărîrii de a păstra puritatea firmei, nu s-a dus nici la *five-o'clock-tea* şi nici la „recepţie". Nu are poftă nu numai să discute, dar nici măcar să vadă mutrele celor ce vor discuta acolo. S-a mulţumit să-i spună în aceeaşi dimineaţă din nou lui Andy, că, deşi el nu are decît majoratul religios — care e la treisprezece ani, iar pentru orfani la doisprezece — va şti să facă aşa ca „nu"-ul său în legătură cu colonelul, să fie un veto categoric.

— Să ne coste oricît cointeresarea Lupaşilor, dar să ne coste sub formă de şperţuri, de onorarii de avocat sau chiar salarii de director, căci şi pe un director îl putem zvîrli afară. Dar acţionari nu-i accept ! Categoric nu !

— Uiţi că n-avem ce ne teme de ei, căci noi sîntem oricum majoritatea, nu cu cincizeci şi cinci la sută, ci — chiar şi după ce-i dau ceva acţiuni — cu cel puţin nouăzeci la sută.

— Nu interesează. Vreau ca stăpînii exclusivi să rămînem noi, Mondscheinii, şi asta nu numai din tradiţie, ci şi din

prudenţă. Căci nu garantez nici pentru acţiunile din mîna „doamnei Boroş", deci indirect Lupaş, deci colonel...

— Dar uiţi ce înseamnă să ai cointeresat un regăţean ? Ei sînt, deocamdată cel puţin, stăpînii reali ai acestor teritorii anexate.

Tivadar a reflectat o clipă, apoi a zis :

— Sînt prea tînăr şi anexarea Transilvaniei la România e prea proaspătă ca să înţeleg exact cum stau lucrurile, dar tatăl lui Mikloş, bunul meu prieten, este, cum ştii, grof, şi e un maghiar cu mare experienţă politică. Ei, află că l-am auzit spunînd că nu există bandiţi mai mari ca regăţenii. Şi într-o problemă asemănătoare şi-a sfătuit un bun prieten : „dacă vrei neapărat român în întreprinderea ta, pentru că Ardealul nostru maghiar a fost răpit şi alipit de aşa-zisa «patria lui mumă», bine, să luăm un român ! Dar cu o singură acţiune : simbolic. Şi să fie un român de-ai noştri, transilvănean". În cazul nostru, însă, Lupaş, deşi e român transilvănean, nu ne interesează, căci e un bandit şi jumătate. Deci trebuie găsită o formă juridică pentru a o împiedica pe prea cinstita noastră soră să-şi plătească prin acţiuni Mondschein plăcerile trupului tîrfesc !

Şi, după o pauză :

— Dacă neapărat ne trebuie un român, găsim destui oameni cinstiţi printre românii transilvăneni, de unde să alegem.

Fără a fi intrat în combinaţie (căci deocamdată a biruit acest Tivadar), colonelul a grăbit căsătoria Mioarei. (Era încîntat că la acea „recepţie-vedere" Mioara nu-l mai slăbea din ochi pe Lupaş. Cînd Ruxanda a întrebat-o ce părere are despre el, ea a răspuns că vrea să se mărite încă în aceeaşi noapte.)

◆

Nunta s-a putut face după trei zile. (Formele s-au îndeplinit cu o iuţeală vertiginoasă, căci dacă ungi, totul merge repede !)

Căsătoria s-a celebrat la biserica unită. Şi aici a costat, căci a fost oarecare opoziţie, mireasa fiind greco-orientală. Pînă şi doamna Ruxanda a încercat să se opună : de ce la biserica unită ? Dar colonelul, care nu socotea prudent ca acum să-i dea pur şi simplu ordine, i-a explicat interesul de a nu-l „conturba", cum se zice aici, pe Filaret.

— Şi-apoi, draga mea, ştii ce înseamnă pentru noi ca măcar Mioriţa noastră să fie unită ? Aici şi religia — adică forma religiei — se calculează în rentabilitate politico-economico-financiară. Aproape întreg Consiliul Dirigent este alcătuit din uniţi. Adaugă, te rog, şi ce a spus Filaret : „deşi tot creştini sîntem, eu nu-mi schimb haina frumoasă a relaţiilor cu domnul dumnezeu, pe alta". Aşa că, Ruxandă dragă, ce importanţă are dacă Mioriţa o schimbă ?

◆

Ce folos, însă — gîndeşte colonelul — că s-au făcut atîtea compromisuri şi sacrificii pentru căsătorie, dacă Mioara a fugit în noaptea nunţii ! (Aşa sumar îmbrăcată, cum era.) Noroc că a fost găsită în parcul vilei, leşinată. Ba nu, nu leşinată, ci într-o stare de halucinaţie şi parcă posedată de duhuri rele. A fost internată în sanatoriul de boli psihice al doctorilor Vasz şi Gerö, care au spus că vor face tot ce e posibil ca să-i amelioreze starea, dar nu-şi fac iluzii că vor reuşi.

Durerea cea mare este, însă, că nişte acţiuni „Saturn"-Arad şi „Aurofir"-Agnita, pe care prin încuscrire şi, mai ales, prin „sufletism" din partea lui Valer Popovici, el, colonelul, avea şanse să le cumpere, i-au fost suflate de domnul ginere, supărat foc că acest „pezevenghi de bătrîn valah" — cum a îndrăznit să spună — nu i-a vorbit de boala fiicei sale.

Dar ce poţi face ? Luptînd să capeţi acţiunile nu te poţi pune cu un Lupaş. Pe lîngă că e tare, prin naşul său, el este şi „uns cu toate alifiile", cum se zice. Trebuie să te mulţumeşti deci numai cu unele oscioare de la ospăţul visat. Şi, mai ales, să speri cîte ceva de la bunele relaţii cu acest domn Filly, relaţii pe care le simulezi ca intacte, deşi Filly nu numai că le refuză, dar nici n-o vizitează pe Mioara la sanatoriu, jignit pentru ruşinea pe care i-a făcut-o prin fuga în noaptea nunţii. Ba, în inconştienţa ei, a divulgat cu glas tare unele din „specialităţile" doamnei Boroş, pe care el i le-a cerut şi ei, speriind-o probabil. Lupaş e cu atît mai supărat, cu cît, din cauza stării de iresponsabilitate a acestei soţii — soţie fără a-i fi fost femeie — n-o poţi aduce în faţa instanţei de divorţ, şi la oricîte chichiţe juridice ai recurge şi oricîte presiuni nepotiste ai exercita, nu poţi face valabilă nici măcar o declaraţie semnată la ospiciu.

Ei, uite că el, Cristea-Bujor — ca tată nenorocit ce este — a înlesnit divorţul lui Lupaş. A rugat, însă, drept compensaţie, să fie primit părtaş, sub orice formă, măcar într-o anexă a întreprinderii Mondschein. Lucrul a mers cu atît mai uşor cu cît Tivadar tocmai lipsea din ţară. Era vorba de nişte acţiuni ale lui *Nagyváradi Újság,* cotidianul independent care se tipăreşte la institutul grafic Mondschein, achitînd, ca orice client străin, tiparul şi hîrtia, dar în realitate aparţinînd şi fiind dirijat din umbră de Andy Mondschein, mai exact de soţia sa, născută Abeles, din Viena, unde ea trăise în cercuri artistico-literaro-gazetăreşti.

Andy zicea :

— Să vedem dacă la înapoiere va spune ceva Tivadar, că l-am primit pe colonel la gazetă. Am rămas fidel tradiţiei, căci pe vremea întemeietorului firmei, ba chiar şi mai tîrziu — pînă acum opt ani — firma noastră nu avea nici un ziar. L-am înfiinţat eu şi nu întemeietorul firmei. Înseamnă deci că n-am „profanat" prin intruşi în firmă, tradiţia.

Colonelul era parcă mai încîntat că acţiunile sînt de la ziar. Mai ales că i s-a dat administraţia generală — post de răspundere, bine salarizat şi, pe deasupra, creînd relaţii — iar redacţia şi administraţia sînt chiar în clădirea întreprinderii grafice. Deci el e în întreprindere.

Cu ocazia luării în primire a postului — însoţit de Boroş — l-a impresionat regula din întreprinderile Mondschein. Negăsindu-l pe Andy, care avea să-i prezinte personalul gazetei, foarte bătrîna telefonistă s-a uitat la ceas, apoi pe un tabel pe care erau trecute numerele telefoanelor interioare ale secţiilor : tipo-lito, offset, zeţărie, linotypie, zincografie, cartonaje, confecţiuni din hîrtie, redacţia ziarului (cu numerele de telefon ale redactorului-şef, ale secretarului de redacţie, ale paginaţiei), numărul de telefon al administraţiei, şi a ştiut exact unde se află domnul Andy în clipa aceasta. Desigur că Andy, dîndu-şi seama că chestiunea nu este foarte urgentă, n-a răsturnat ordinea orariului (cum face atunci cînd e o chestie urgentă la direcţie sau în oraş) ci a rugat să fie aşteptat exact optsprezece minute, în care timp îl roagă pe Boroş să-l conducă pe domnul colonel la redactorul-şef, unde urmează să fie şi el după aceste optsprezece minute. Pînă atunci domnul colonel poate sta de vorbă cu acest redactor-şef, care e informat.

În scurta convorbire cu redactorul (la care a trebuit să servească de interpret Boroş, căci redactorul simula că nu ştie nu numai româna, dar nici limba germană, în care colonelul se înţelegea cu Boroş şi cu Mondschein), în această scurtă convorbire, colonelul a înţeles că va fi greu, ba chiar imposibil, să conlucreze cu el, căci avea nişte teorii ciudate.

Tocmai cînd redactorul-şef „teoretiza" încordat, a apărut Andy Mondschein şi a înseninat atmosfera cu zîmbetul lui frumos, care îi descoperea splendida dantură ce părea şi mai albă pe tenul uşor mongolic şi măsliniu. Dar cu toată intervenţia împăciuitoare în discuţie a lui Andy, colonelul a înţeles — abia acum a înţeles — că atitudinea brutală a şolticului de Tivadar, sau aceea a acestui redactor încărcat de explozive (care chiar dacă nu explodează, nici nu-şi ascund existenţa), este de preferat „gentileţei", „dulceţii" şi „concesivităţii" lui Andrei Mondschein, care îţi dă numai iluzia că te satisface, dar dacă te uiţi bine, vezi că n-ai căpătat nimic.

De aceea, uite că — spre uluirea tuturor — renunţă chiar la acţiuni *Nagyváradi Ujsag* şi se mulţumeşte numai cu rolul de administrator şi cu un locşor neplătit în conducerea redacţională. (Important este, îşi spune el, să fie înăuntru. Drumul de la unu la un miliard, e infinit mai scurt şi mai uşor decît de la zero la unu.) Şi, în capul său au apărut proiecte la care nu-şi putea închipui vreodată că se va gîndi în legătură cu forţa unei gazete, mai ales cum este acest *Nagyváradi Ujsag* — gazetă cică independentă, în limba maghiară — într-o fază a istoriei cînd încă nu se ştie exact cui va rămîne teritoriul ăsta.

Îşi zicea : dacă baţi în struna şovinismului maghiar, a iredentismului chiar, a spiritului lor revanşard, tu, colonel român — regăţean — îţi cucereşti simpatiile acestor magnaţi. Şi nu numai a celor de aici, ci şi a celor de dincolo, din Ungaria. În acelaşi timp, însă, strecori din cînd în cînd un pic de material în struna „ocupantului" — atît pentru a nu rupe punţile pentru orice eventualitate, cu neamul tău, cît şi pentru a exercita o presiune asupra ambelor tabere : 1) asupra românilor cu atitudinea revanşard-maghiară — „nu uitaţi că există şi «ungurii care se deşteaptă»" ; 2) asupra maghiarilor — „nu uitaţi că eu sînt român şi că pînă una alta noi sîntem ocupanţii". Toate astea înseamnă că sugi din ambele ţîţe bănet,

nu glumă, şi influenţezi poziţii politice, deci financiare, faine, fără a face nici un fel de politică.

Pînă una, alta (căci deocamdată tot nu i s-a dat cu adevărat în primire munca la gazetă) l-a rugat pe Andy să-l iniţieze, dacă vrea şi are timp cît de cît, în specificul întreprinderii grafice. Nu de alta, dar îl interesează, căci admiră splendida ei organizare. Adevărul e că în sinea sa şi-a spus că nu poţi şti dacă pînă la urmă nu găsim mijlocul să-i zburăm într-o zi pe actualii proprietari, să-i zburăm cu ajutorul unor legături supreme politice regăţene, pe care le cointeresezi la preluarea firmei. Şi e bine să cunoşti şi specificul firmei şi felul ei actual de organizare.

După ce a primit explicaţiile tehnice, cam fugitive, pe care i le-a dat Andy Mondschein la fiecare secţie la care a zăbovit cu el, s-a ales totuşi cu o idee generală destul de clară şi cu un lucru nou descoperit : nu numai o mare industrie metalurgică înseamnă rentabilitate şi forţă, ci şi una grafică. Sau, şi mai exact (cum şi-a formulat-o chiar el), „cel puţin atît de rentabil şi puternic cum e metalul, este hîrtia tipărită. Ba, ca forţă, hîrtia tipărită asigură forţă şi metalurgiei".

Şi, cu ocazia vizitării diverselor secţii, în afară de aflarea forţei şi rentabilităţii industriei sau „artei grafice" — cum i se zice — el a cunoscut — la secţia confecţiuni din hîrtie — un lucrător excepţional : pe tînărul Kuhn Gheza. Din ce i s-a arătat ca realizat de mîinile sale, din cele relatate de Andy Mondschein, ca şi din puţinele cuvinte schimbate cu acest Kuhn Gheza (care vorbeşte o românească perfectă, deşi pînă acum de curînd nu ştia boabă româneşte), a înţeles, că, dacă şi el, Gheorghe Cristea-Bujor, va face vreodată o întreprindere grafică şi de confecţiuni din hîrtie, trebuie să-l ia la el pe acest Kuhn Gheza. Trebuie să-l ia neapărat.

◆

Kuhn Gheza era de fel din Vişeul de Sus, lîngă Sighetul Marmaţiei. Bătrînul Kuhn Sender, taică-său, era şi el unul din ţăranii evrei de pe acele meleaguri. Gheza se omoară pentru taică-său. E un evreu bărbos Sender ăsta — cu cizme mari, grele, glas gros şi mîini ca lopeţile, aşa că ai putea jura că e ţăran român, sau ungur, sau secui, cu atît mai mult cu cît mulţi ţărani români şi maghiari vorbesc şi ei evreieşte.

Ceea ce îl deosebeşte de ei, este că ei se duc la biserică, iar el la sinagogă. Dar nu la orice fel de sinagogă, ci la sinagoga lui *reb* Motsl, rabin dintr-o spiţă înrudită Rijenilor. Pentru sărbătorile de toamnă, însă, sau în timpul anului pentru sfat şi binecuvîntare, se duce pînă la Oradea, la „cel din Wijniţa", adică la acela dintre odraslele „celui din Wijniţa", care şi-a aşezat „curtea" la Oradea, de partea cealaltă a apei, faţă în faţă cu palatul şi magazinele Ullman. Se duce la „cel din Wijniţa" cu toate că nu e prea încîntat de el: „Prea se lăfăie rabinul în bogăţie şi îşi îmbracă fetele ca odraslele de boieri, în timp ce oiţele cele multe ale domnului, adică neamul cel numeros omenesc al lui dumnezeu, se zbuciumă în lipsuri şi suferinţe. Dar cel mai mult îl supără că rabinul îngăduie ca secretarii şi uşierii care trăiesc în preajma lui să se pricopsească pe lîngă lumea care vine, şi, mai ales, să facă mare zarvă despre învăţătura, sfinţenia şi înţelepciunea sa. Asta e ca şi cum ai face tu însuţi zarvă, dacă n-o opreşti.

Toate astea le gîndea Sender, căci de vorbit vorbea tare puţin.

Băieţii lui, toţi patru (unul mai mic decît altul), îi ajutau la muncă, la cîmp, ceea ce nu-i stînjenea să stea şi să înveţe — de mititei de tot — aplecaţi peste foliante mai mari ca ei, sau să intre în dispute cu oamenii bătrîni. Ehe, dacă el, Sender, cînd era de vîrsta lor, n-a avut parte să poată învăţa, cel puţin ei să înveţe. I se topeşte inima de fericire cînd le aude glasul, mai ales al celui mare, Ghedaliahu, adică Gheza.

Dar uite că l-a făcut de ruşine. Adică de ce să păcătuiască în faţa lui dumnezeu zicînd asta? Ba, totuşi poate că n-ar fi trebuit Ghedaliahu să facă asta. Sau — cine ştie? Dar cum a ajuns aici? Uite cum:

Pe nesimţite şi pe neştiute (ar putea spune că nici băiatul singur nu şi-a dat seama de asta!) s-a trezit, că, la unsprezece ani, pe lîngă slova şi învăţătura evreiască pe care le ştia ca un om mare, ştie să citească — ba chiar şi să scrie puţin — ungureşte. Şi dacă ştii slovă ungurească, poţi să înveţi mai uşor şi pe cea românească şi chiar şi pe cea nemţească, adică ale tuturor neamurilor care trăiesc pe aici, deşi asta nemţească e parcă mai răsucită. Şi îndată ce a ştiut slova, băiatul a început să soarbă pe nerăsuflate o mulţime de cărţi — pe ascuns. (De ce, copil ce este, se ascunde şi de mine? Şi de unde dumnezeu le capătă?) Într-o zi, cînd, în sfîrşit,

a vorbit, băiatul a zis că parcă i s-a luat un văl de pe ochi şi parcă i s-au deschis o mie de ferestre către lume, şi a încheiat :

— Aşa că, uite, tată, plec la oraş, la oraş mare, la Sighet, să intru la şcoală, să se aleagă ceva de mine.

Ei, eşti tată, nu ? A pregătit cu mîna lui căruţa, a înhămat calul şi şi-a dus băiatul la Sighet. A tras de-a dreptul (a aflat unde locuieşte), la un fel de neam de a şaptea spiţă, Tirman Zsigmond, legător de cărţi, căruia, după ce i-a spus că a adus băiatul la oraş să înveţe carte, i-a vorbit deschis :

— Dacă n-aş avea o casă aşa împovărată cum am, şi nevasta bolnavă pe deasupra, nu te supăram pe tine, că văd bine că nici tu nu stai pe trandafiri, ci pe ghimpii lor. Nu te ruşina că spun asta, căci sărăcia nu-i ruşine, e numai durere. Nu te ruşina, nu te ruşina.

— Cine se ruşinează, Sender baci ? Eu ? ! Ruşine să-i fie lumii, lumii să-i fie ruşine, cum e făcută, că sînt atîţia oameni necăjiţi. Iarăluia — de acolo de sus din cer — care a clădit-o, de cap să-i fie, cum a clădit-o. Noroc că nu există, aşa că a scăpat de ruşine. Te ştiu credincios, aşa că nu te supăra că mă leg de „moşu". Dar ce să lungim vorba. Să rămînă băiatul la mine, mai ales că n-avem copii, şi o să fie ca şi cum ar fi copilul nostru, şi o să stea la noi şi o să înveţe la şcoală.

N-au trecut nici două zile şi Gheza a scris acasă o scrisoare, în evreieşte, ca s-o poată citi bătrînul singur, scrisoare în care i-a spus că s-a hotărît să nu se mai înscrie la şcoală, cum îi era gîndul cu care a venit, ci vrea să înveţe o meserie, chiar aceea a lui Zsigmond bàci — legătoria — iar şcoala o s-o înveţe acasă, singur, şi o să dea în fiecare an examen. (I-a explicat ce înseamnă asta „examen".)

Ceea ce l-a făcut să se hotărască să înveţe legătoria, a fost nu numai că a văzut că la meseria asta îţi trec prin mînă cărţi, o mulţime de cărţi, de tot felul — aşa că ai ce citi — ci l-au îndemnat alte două lucruri : 1) că a auzit el, cînd era încă mic, o zicală : „meseria e împărăţie", 2) că, învăţînd meseria de la minunea asta de om, Zsigo-bàci, va fi mereu cu el împreună.

Zsigo-bàci era surd-tun, dar avea nişte ochi, că auzea fiecare cuvînt cu ei. Nu, nu că citea cuvîntul pe buzele tale, nu ! Ci chiar îl auzea. Gheza jură că meşterul aude cu ochii. Doi ochi cu nu ştiu ce zîmbet în ei, un zîmbet cu o lumină

blajină, dar care poate să fie şi ascuţită, cum e de ascuţit cuţitul hahamului, lumină care vine nu ştii de unde, din ochi, sau poate din sticlele groase ale ochelarilor. Sau poate că zîmbetul — şi lumina — vin de la buzele cele groase de buzat, că el, Zsigo-bàci singur, glumeşte pe socoteala lor : „De paşti sînt asigurat de grăsime. Topim buzele. Numai că nevastă-mea ţine *streng kuşer*[1] şi n-o să întrebuinţeze grăsimea mea, căci zice că prin ce gîndesc şi vorbesc, sînt spurcat ca un porc.

Cînd, vorbind de sine, întrebuinţa cuvîntul „porc" chiar în glumă, gluma nu era la locul ei, căci nu numai că nu era un porc, dar nici nu aducea măcar a porc. Dimpotrivă, avea ceva de miel : mai ales părul blond, în început de încărunţire pe la tîmple, era ca o blană moale şi creaţă de miel. Şi inima, oh, inima lui Zsigo-bàci ! Cum spunea tot nevastă-sa : „ai inimă moale, de femeie, Zsigo". Cum dumnezeu se potriveşte o asemenea inimă „de femeie" cu glasul lui gros ? (Ca cel al croitorului, bas la templul cel mare, dar şi ca cel al berbecului pe care meşterul Zsigo îl creşte, şi nu se îndură să-l taie, deşi moţăie de bătrîneţe. Ba nu, îi e ruşine să-l taie, căci, cum zice, „îl cunosc personal de-atîta vreme".) Şi cum se potriveşte „inimă moale de femeie" — şi chiar părul ca blana de miel — cu nasul lui mare, gros ? („Cum e cornul cu care trîmbiţezi în postul cel mare pentru deschiderea cerurilor, ca să fie primite rugăciunile oamenilor", rîde el singur.) Şi „ce e aia inimă moale de femeie, cînd ai obrazul mare, gălbui, ciupit de vărsat" — zice tot el ? Dacă iei fiecare trăsătură în parte, meşterul e — s-ar putea zice — un om urît, tare urît. Cu toate acestea, cînd zîmbeşte, dar mai ales cînd vorbeşte, în felul lui, pe ton scăzut, jos — se face frumos, zău că frumos, tare frumos !

În schimb, nevastă-sa e chiar frumoasă cu adevărat. Şi asta, *şi* cînd tace *şi* cînd vorbeşte. Desigur că mai frumoasă e cînd tace. (Aşa îi zice Zsigo-bàci şi o roagă să fie mereu frumoasă, să tacă adică.) Las' că nici nu prea are timp să vorbească femeia, dacă ziua şi noaptea e cu acul în mînă şi cu ochii pe ac. Mai înainte lucrase, întîi la o croitoreasă la Budapesta, apoi la Satu-Mare, tot într-un atelier, pe urmă în casele bogătaşilor — cu ziua — iar de cînd s-a măritat cu

[1] După prescripţie religioasă.

Zsigo-bàci, şi s-a mutat şi ea aici, la Sighet, lucrează acasă. E „croitoreasă de lux", dar — vorba lui Zsigo — cîştigă prea mult pentru a muri de foame şi prea puţin pentru a trăi. Şi cînd te gîndeşti că şi ea are — în meseria ei — mîini de aur, cum le are Zsigo-bàci în meseria lui ! Cu toate astea, ca să fim drepţi, nu se potrivesc cu mîinile meşterului. Pe ce pune mîna meşterul, se face — cum să zic — minunăţie, minunăţie adevărată. Mai ales că primeşte să lucreze în primul rînd legătorie fină. Şi cînd te gîndeşti că aproape nu are unelte : un simplu Pap-scher şi o maşină mică de cusut. Dar ce importă asta ?

— Maşini ? ! La ce trebuie maşini cînd omul are două mîini, măi spiriduş ? Nu-i aşa, Ghenzale ? (Aşa l-a poreclit, în loc de Ghezale — alintat de la Gheza — „Ghenzale", adică „gîsculiţă".)

Şi, cum ţi se uită drept în ochi, nu se poate să nu-i dai dreptate, că, adică, dacă ai mîini meştere nu mai ai nevoie de maşini. Dar îndată ce îi dai dreptate şi îi spui că într-adevăr nu e neapărată nevoie de maşini, izbucneşte în rîs :

— De ce judeci cu capul meu şi zici *bom* la ce zic eu, măi cetăţean al Helmului, tîrgul cu proşti ? Învaţă-te să nu spui *bom* numai pentru că cel ce spune ceva e mai mare ca tine, sau nu-ţi convine să te pui rău cu el. Învaţă-te să-ţi pui dosul la bătaie pentru douăzeci şi cinci pe gol, dacă tu crezi altfel decît stăpînul tău. Ei, uite că în ce priveşte maşinile n-am dreptate. Cum să nu fie nevoie de maşini ? Mîinile sînt făcute nu ca să înlocuiască maşinile, ci maşinile sînt făcute să înlocuiască mîinile.

Dar dacă îi dai dreptate, rîde iar, şi mai tare :

— Iar n-am dreptate. Nu ca să înlocuiască mîinile, sînt făcute maşinile, ci ca să se împrietenească şi să se ajute unele pe altele. Căci omul ar muri de plictiseală şi de pustiu dacă n-ar lucra.

Şi, deodată, rămîne tăcut şi chipul i se înnourează :

— Ehehe ! Să am eu maşini, sau măcar să lucrez într-un atelier mare, cum am lucrat la Buda, dincolo de apă, într-un atelier — ce atelier, că era fabrică în toată regula — fabrică de legătorie de lux...

— Şi de ce n-aţi rămas acolo... oraş mare, domnule maister ?...

— Prea multe vrei să ştii, mînzule. Ai să îmbătrîneşti repede şi nu e bine ca omul să îmbătrînească nici măcar încet. Mînz să rămînă, pînă la adînci bătrîneţe, mînz. Mînz ! Hahahaha ! !

Şi, deodată, iar serios :

— Ba nu, să vrei să ştii toate. Toate să vrei să le ştii. Dar eu nu-ţi răspund de ce n-am rămas acolo. Nu-ţi răspund, pentru că nu e cuviincios să bagi pe oameni în viaţa ta, mai ales de a fost cumva frumoasă, ca şi cum ai zice „uite ce băiat frumos a făcut mama !" Şi de ce să vorbeşti de tine — ca şi cum ce ţi s-a întîmplat ţie e buricul pămîntului — cînd, dacă judeci bine, vezi că puţine lucruri rămîn care să merite să fie împărtăşite altora. Cu toate astea, cum ziceam, să vrei să afli cît mai multe, toate să le afli, şi să ştii multe, ca să nu rămîi mînz. Tinereţea sufletului s-o ai de mînz, pînă la adînci bătrîneţe, dar cu înţelepciune bătrînească din cît mai multe văzute şi auzite, şi înţelese cum trebuie.

Aşadar, el învaţă de la meşterul Zsigo nu numai meseria, ci şi atîtea lucruri care îţi deschid ochii şi îţi luminează mintea. Dar nu numai de la el învaţă, ci şi de la prietenii meşterului, cum e, de pildă, Pişto-bàci, adică domnul Ştefan Gyarfaş, mecanicul de locomotivă cu care meşterul şuşoteşte o mulţime, ori de cîte ori Pişto-bàci vine de la drum, slab şi lung şi negru ca un coşar ; sau cînd se pregăteşte de drum cu tren internaţional şi îl vezi intrînd ferchezuit. Om neobişnuit trebuie să fie meşterul Zsigo, dacă oameni ca Pişto-bàci — care, cu locomotiva lui, umblă în atîtea ţări străine — i se uită în gură ca la un sfînt sau ca la un „superior ierarhic". Şi ceva tare neobişnuit trebuie să se fi petrecut în viaţa meşterului dacă — deşi e un om cuminte — este totuşi ridicat de poliţie în fiecare ajun de 1 Mai. Şi anul trecut, şi anul ăsta. Primejdia de a fi ridicat de poliţie nu-l împiedică, însă, să spună verde ce gîndeşte, iar ceea ce gîndeşte nu poate fi chiar pe placul domnului comisar Galamboş, de la secţia din cartier. Dar nu-l poţi prinde niciodată cu aia căreia i se zice „corp delict", pe care îl caută poliţia. Şi ciudat lucru trebuie să fie „corpul delict" ăsta, că de fiecare dată şi chiar în acelaşi timp e altceva : ba e o carte — sau mai multe — ba nişte scrisori, ba tipărituri, ba o basma roşie — a lui sau a nevestei — sau mai ştiu eu cu ce lucru de culoare roşie. Uite, la „descinderea" cu „percheziţie" — cum i s-a zis la aia de acum un an şi ceva — s-au răvăşit nu numai cărţile din

casă, ci şi cele primite la legat. Meşterul stătea liniştit în pragul uşii şi urmărea, nu ca să *nu* se găsească ceva care nu i-ar conveni să fie găsit (de asta a avut el grijă din timp), ci ca vreunul din cei trei oameni ai poliţiei să nu lase „ouă", adică să nu-i bage printre lucruri ceva ce el n-a avut, şi pe urmă ei să „găsească".

— Fii şi tu cu ochii în patru, mînzule, i-a spus tare, ca să audă şi poliţiştii. Şi tu, Roszi, nu-i scăpa din ochi, că ăştia sînt în stare să-mi bage între cărţi, sau cine ştie unde, vreun manifest, sau cine ştie ce, pe care să-l „găsească" tot ei.

Şi cînd i-a văzut pe „musafiri" la uşă, plecînd, şi-a fluturat pe buzele groase zîmbetul, a închis ochii pe jumătate şi cu glasul scăzut — de surd — i-a întors pe „oaspeţi" din drum :

— Aţi uitat să cercetaţi cele mai primejdioase două lucruri : uite, cartea asta deşteaptă a lui Petöfi Şandor, şi căpăţîna asta proastă a mea.

Poliţiştii au rămas o clipă descumpăniţi, apoi şi-au amintit că, într-adevăr, scriitorul ăla Petöfi Şandor le-a fost dat de cîteva ori ca „primejdios ordinei publice". (Unul din ei, Gyula Istvan, a umblat anul trecut o noapte întreagă în ajun de 1 Mai să-l aresteze, căci cineva i-a dat pînă şi adresa. Pe urmă a aflat că unele din alea pe care le-a scris ăla, Petöfi Şandor, sînt şi în cărţile de şcoală, şi afară de asta nu-i mai poţi face nimic, din cauză că e mort de aproape o sută de ani. În ce priveşte adresa locuinţei, sindicalistul ăla care şi-a bătut joc de el, dîndu-i-o, a plătit-o cu vîrf şi îndesat.)

Dar la obrăznicirea lui Zsigo cu „căpăţîna asta proastă a mea", comisarul Galamboş i-a zis-o :

— Şi ce crezi tu, măi deşteptule, că n-o să-ţi venim noi într-o zi de hac şi n-ai să fii făcut mai scurt, chiar cu căpăţîna de care vorbeşti ?

După ce au ieşit poliţiştii, meşterul s-a întunecat şi s-a închis în tăcere. Nevasta ştie ce înseamnă asta. Înseamnă că şi el îşi dă seama că pînă la urmă cu bine nu scapă. Parcă surzenia de unde i se trage ? Dar ce să mai vorbim, cînd lui nu-i place să vorbeşti de trecutul lui, cu toate că — aşa spune dumneaei — n-are de ce să-i fie ruşine cu un asemenea trecut. Dimpotrivă. Totuşi, îl ciocăneşte mereu la cap, că gata, acum nu mai e timp de zburdăciune.

Chiar săptămîna trecută — după o asemenea „descindere" făcută hodoronc-tronc, fără 1 Mai — cucoana Roszi i-a spus

că în cei unsprezece ani de căsnicie ea s-a împăcat şi cu sărăcia şi cu primejdiile, dar acum (şi s-a făcut roşie ca sfecla), acum, cînd vor avea un copil, cînd adică amîndoi sînt atît de fericiţi că spre bătrîneţe vor avea în sfîrşit un copil — atît de dorit de amîndoi — îl roagă, cu lacrimi în ochi îl roagă, să se cumineţească o dată, ca să nu lase copilul orfan de mic. Ce, îi crede proşti pe cei de la poliţie — *şi* pe cei ce au plecat acum *şi* pe cei ce n-au venit niciodată ? Nu-s proşti, şi te au la catastif.

Şi, ştergîndu-şi cu şorţul ei ca zăpada ochii frumoşi, spune :

— Nu zic asta, ferească dumnezeu, pentru că te vreau mai cu capul la lucru, Zsigo tată. Ce, e cineva pe lumea asta mai harnic ca tine ? Nu de grija pîinii spun asta. Căci vreau să ştii, că şi după ce voi naşte am să lucrez mai departe meseria, şi chiar acum — cînd sînt cu burta la nas — nu vezi cu ce plăcere lucrez ? Cum zice şi cîntecul cela frumos din popor : „rufe am să spăl în case străine, dar să fim împreună !" Toată viaţa am să lucrez, o să muncim amîndoi. Pentru copil o să muncim. Dar cine ştie ce-ţi pregătesc, ce îţi coc ucigaşii ăştia, care...

El n-o lasă să sfîrşească (poate că nici n-a prins măcar tot ce-a spus, căci în timp ce ea vorbea, n-a privit-o drept în ochi, aşa cum priveşte atunci cînd îl interesează ceea ce i se spune), ci i se adresează lui Gheza, poate pentru că a hotărît să-l lase să plece să înveţe mai departe meseria, într-un oraş mai mare, la Satu-Mare :

— I-ai văzut, mînzule ? Ăştia sînt „statul". Ehe, eşti prea tînăr, crud încă — aşa că nu înţelegi ce vreau să spun. Dar cînd te vei face mare, vorba cîntecului celuia :

Şi cînd vei creşte mare
Ai să înţelegi tu singur
Cîte lacrimi zac ascunse... [1]

Dar nu sfîrşeşte strofa, ci ia grăbit din raft o carte.

— Ce vreau să spun despre stat nu poţi înţelege, dar astea de aici le poţi înţelege.

Şi îi citeşte la nimereală :

Iertare şi-ndurare orişicui,
Dar pentru regi, nu, nici o milă nu-i !

[1] Dintr-un cîntec de Warschawsky.

Zvîrli-voi spada mea şi lira-n vînt
Şi-un alt călău de nu e pe pămînt
Sui-voi însumi funiile-n zare.
Trimiteţi regii la spînzurătoare ! [1]

Şi a adăugat :

— Ăsta e numai sfîrşitul poeziei. S-o vezi toată !

A rămas cu privirea dusă o clipă, apoi şi-a scos ochelarii, i-a şters, în care timp a stat cu pleoapele lăsate (genele parcă sînt umede), pe urmă — ca o completare poate la ceea ce a gîndit cît a stat cu ochii închişi — a zis, cu glasul limpezit :

— Şi să mai ştii ceva, băiatul meu. Că acest duşman al regilor, acest cîntăreţ al libertăţii, acest... acest... mă rog, cum i-ar zice oamenii autorităţilor... acest „periculos ordinei publice şi Patriei" — cu „P" mare — i-auzi ce accente patriotice are. Patriotice pînă la ură împotriva duşmanului patriei, duşmanului neamului său :

Ridică-ţi, patrie-n lumină,
Cuvîntul tău înflăcărat,
. . . . . .
Ca soarele din nori, să iasă
Din teacă spada-ţi vitejească ;
Cei ce-or zări-o, să-şi aplece
Privirile şi să orbească.

Am trîndăvit destul, e timpul
Să fim acuma şi soldaţi !
Destul din fluiere cîntarăm,
Sunaţi voi, trîmbiţe, sunaţi ! [2]

După ce a sfîrşit, i-a prins capul şi l-a lipit de pieptul său.

— Gheza, copilul meu, să citeşti, auzi ce-ţi spun eu, să citeşti mereu şi mereu. Ţi-am băgat eu sub nas cît am putut cărţi, şi ai mai luat şi singur fără să ştiu — crezi că n-am văzut ? Te-am şi îndrumat cîte puţin, dar tot am trecut pe lîngă tine ca pe lîngă un copil şi nu te-am îndrumat decît în meserie. Acolo, e drept, mi-ai luat-o înainte, că nu mai am

[1] Traducere din Petöfi.

[2] Din poezia *Sus !* de Petöfi Sándor, în româneşte de Eugen Jebeleanu.

ce să te învăţ, că ai nişte mîini de diavol, dar acum, cînd te pregătesc să pleci cu scrisoarea mea la Satu-Mare, la un meşter mai bun ca mine, tocmai acum — cam tîrziu — îmi dau seama că am avut grijă mai mare de mîinile tale, decît de inima şi de mintea ta... Că aşa sîntem noi, unii dintre oamenii cărora li se zice „cumsecade"... trecem neglijent pe lîngă om...

Rămîne o clipă îngîndurat şi prin cap îi trece că, dacă adevărat este că întreprinderea cu toate maşinile alea multe, speciale, unde Tibor Mikşa e conducător tehnic sau meşter, îl vor învăţa pe Gheza meseria, să te lingi pe degete, tot aşa de adevărat este că mulţimea aceea de muncitori de la atîtea secţii cîte are întreprinderea, va avea pentru mintea şi inima băiatului „înrîurirea pe care o are aglomerarea de muncitori din centrele muncitoreşti asupra conştiinţei omului, asupra conştiinţei lucrătorului", cum a citit undeva. Aşa că ceea ce a făcut el pentru Gheza, mai cu vorba, mai cu cartea pusă în mînă, va face de acum încolo, mai adînc şi mai temeinic, la Satu-Mare, „aglomerarea de muncitori" etc. etc.

— Ai grijă, mînzule, ca acolo să fii cu ochii şi cu urechile treze, căci acolo unde sînt muncitori mai mulţi într-un singur loc, chiar şi un pui de catîr ajunge cal arăbesc. Dar asta nu te scuteşte de citit. Să citeşti, mînzule, să citeşti mult şi cu socoteală şi îndrumare. Că şi cititul este o meserie şi o ştiinţă care se învaţă. (De ce oare îi vine în minte gluma făcută într-o zi de meşterul Zsigo cu vecinul Fekete cocoşatul ? Fekete l-a întrebat : „Ce-ţi trebuie, ce-ţi rentează, nea Zsigo, că stai tot cu nasul în cărţi ?" La care el i-a răspuns : „Vezi, eu nu te întreb ce-ţi rentează cocoaşa şi respiraţia". Şi pentru că atunci cînd a intrat Fekete, meşterul era cu ochelarii scoşi iar acum îi pusese, a adăugat : „Şi mai e ceva, vecine. Adineauri, fără ochelari, n-am văzut că eşti mînjit pe nas. Acum văd. Cititul, învăţătura te fac să vezi şi să te vezi !" Şi, uitîndu-se pe geam : „Uite, cu ochelarii văd acolo, departe, prin Grădina Morii, peste apa Izei, muntele Solovan".)

◆

Într-adevăr, Satu-Mare şi acum Oradea-Mare au dus mai departe pentru Gheza treaba începută de Tirman Zsigo. Mai ales că, pe lîngă că a dat aici, la Mondschein, de lucrători —

oameni tot unul şi unul — s-a mai nimerit că aceşti ani să fie din acei în care în fiecare zi trăieşti întîmplări de ani şi ani, dacă nu chiar de veacuri, căci sînt întîmplări de răscruce : războiul mondial, revoluţia din februarie şi cea din octombrie din Rusia — apoi trecerea la altă ţară a teritoriului în care ai trăit şi trăieşti (căci după dezmembrarea Austro-Ungariei, Transilvania s-a alipit la România), apoi revoluţia comunistă din Ungaria, la cîteva minute de Sighet, de Oradea şi de Satu-Mare, şi începutul de revoluţie chiar şi aici... Doamne, cîte şi cîte cotituri ale istoriei se petrec sub ochii tăi şi cîte cotituri ale însăşi vieţii tale, cotituri de la care poţi porni pe drum greşit şi răsucit, sau pe drum limpede şi larg, deschis în faţa ta, dacă ai norocul să te îndrumeze cineva. La Sighet l-ai avut pe meşterul Zsigo, la Satu-Mare pe Tibor, iar aici sînt atîtea capete luminate şi inimi înflăcărate — mai ales de la revoluţia comunistă din Ungaria. Căci chiar dacă prăbuşită în sînge, revoluţia e totuşi biruitoare prin atîtea asupra cărora îţi deschide ochii... Se înţelege, dacă mintea îţi este bine îndrumată. Şi asta se întîmplă cînd stai cot la cot cu tovarăşi căliţi, cum e de pildă moş Aladar, de la care înveţi multe chiar cînd povesteşte, mucalit, cum a trecut de nenumărate ori sub „deochiul" pălăriei „cu peană de cucoş" al jandarmului habsburgic Ioşka Fereczian, apoi sub deochiul spînzurătorilor contrarevoluţiei hortiste din vara trecută, „aşa că acum cînd sîntem de doi ani, sub deochiul Habsburg-Ersatzului român al lui Ferdinand I-Urechilă — sîntem bine descîntaţi, că ne strecurăm pe cît de activ pe atît de feriţi de deochi. Căci nu e mare scofală, măi puişorilor, să ajungă omul martir. Treabă bună este să fii pisică fără clopoţei, deşi ai fost întotdeauna la datorie. Aşa că, şi acum, cînd eşti, mă rog frumos veteran, să poţi fi în stare, în viaţă, ca, la chemarea goarnei, să urci pe meterez, fără să-ţi bîţîie picioarele de bătrîneţe şi pipota de frică."

Văzîndu-l pe el şi pe alţi „veterani" nu se poate — îşi zice Gheza — să nu fii cuprins de ceea ce Zsigo-bàci numise o dată „romantism şi patos revoluţionar". Asta a spus-o meşterul Zsigo, în ziua în care s-a trezit — era acum patru ani, în plin război — că moş Gyarfas — „Pişto-bàci" — înapoiat de la drum lung cu Orient-Expresul (pe care, ca mecanic, îl conducea de atîţia ani pe porţiunea austro-ungară) îi aduce „prezent", predat de un alt tovarăş la graniţă, o lădiţă măricică

şi grea cu băuturi fine şi ciocolată „Nestlé", lui care nu bea, şi nici alintat cu ciocolată n-a fost vreodată. Abia cînd a luat totul din lădiţă, şi, dînd de fund, a scos — la îndemnul lui Pişto-bàci — şi fundul, şi Pişto-bàci a izbucnit în rîs, că, plin de funingine, părea un drac care rîde, abia atunci Zsigo-bàci a înţeles „prezentul" : locul dintre cele două funduri era îndesat cu cărticele tipărite pe hîrtie „Bibeldruck" — subţire cît foiţa de ţigaretă — cărticele aduse tocmai din Sviţera ca să fie trecute peste graniţă, în Rusia. Şi, desigur, să fie cîte ceva pentru România şi, se înţelege, să rămînă ceva şi aici, în Maramureş, ca să treacă din mînă în mînă, ca un fel de „maià" — cum zicea Pişto, „pentru creşterea jimblei calde a spiritului revoluţionar".

Dar dacă asemenea oameni şi asemenea fapte te înaripează — da, da, într-adevăr te înaripează — uite, el mărturiseşte că este de acord cu unii tovarăşi care, cu tot respectul pentru înaintaşi de felul lui moş Aladar, critică pe cei care practică spontaneitatea şi „cîntatul după ureche", cînd există — cum spun ei — „o ideologie limpede ştiinţifică şi cînd există în lume ca far de orientare, experienţa Rusiei Sovietice, şi avem proaspete greşelile săvîrşite în admirabila revoluţie de dincolo de Tisa şi în aceea a minunaţilor tovarăşi spartakişti din Germania, de care trebuie să ţii mereu şi mereu seama, mai ales că în ce ne priveşte pe noi, avem o problemă specifică : unii, ori dobitoci, ori oportunişti-diversionişti, au inventat că nu interesează să fim parte organică dintr-un tot care este Internaţionala muncitorească şi nici măcar mişcare muncitorească pe întreaga ţară, ci în primul şi în ultimul rînd trebuie să existăm şi să acţionăm independent, pe regiuni, adică separat pe vechiul regat şi separat noi ardelenii. Lucru tare primejdios. Nu vedeţi că Jumancii şi Fluieraşii au şi reuşit să spargă frontul unic pe chestia regională ? Ca mîine o să vedem pînă şi organizare şi acţionare în una şi aceeaşi regiune, însă pe naţionalităţi : maghiari separat, saşi separat, români separat. Ba chiar de pe poziţii «ideologice» duşmane între ele şi fiecare cu sloganuri şovine !"

De aceea straşnic au procedat alaltăieri tovarăşii Herczeg şi Bîrlădeanu — tineri, domnule, tineri, poate doar cu doi-trei ani mai mari ca tine.

Are în faţă şedinţa fulger în pauza din timpul prînzului : Bîrlădeanu — în continuarea frămîntărilor din ultimele săp-

tămîni şi de la ultima consfătuire — a propus, scurt şi argumentat, afilierea la Internaţionala a III-a. De unde să fi prevăzut caracterul viclean-diversionist al intervenţiei bondului Banfi Andar, care, profitînd că Bîrlădeanu e regăţean, s-a năpustit vehement, cu ceea ce pregătise, se pare, dinainte :

— Nu e, oare, de-ajuns că burghezo-moşierimea regăţeană ne-a cotropit geograficeşte ? Acum ea are neobrăzarea de a încerca şi o cotropire mai gravă — ideologic-politică — pe care o operează nu direct, ci prin agenţii ei din mijlocul nostru. Căci, tovarăşi, să ne înţelegem : afilierea la Internaţionala a III-a urmăreşte să ne pierdem — noi, socialiştii maghiari — independenţa, autonomia naţional-maghiară a ideologiei clasei muncitoare. Să acceptăm oare noi, urmaşii nobilei tradiţii naţionale, a sfîntului Ştefan, să acceptăm noi, muncitorimea maghiară, a fi sub aceeaşi pălărie, e cazul să zic sub acelaşi joben burghezo-moşieresc şi sub aceeaşi jegoasă căciulă valahă, cu muncitorimea ne-maghiară ? Cum, tovarăşi, atît de jos a decăzut nobilul popor maghiar, încît să nu se poată gospodări singur la el acasă, ci să aibă nevoie de mentori, satrapi ţigano-valahi, valahi, care — spre a parafraza pe un celebru ministru britanic — zic : „atunci cînd poporul maghiar era deja o naţie mîndră şi puternică, strămoşii celor ce se vor stăpînii noştri ideologici, erau încă porcari pe Bărăgan..."

El, Gheza, a văzut bine : parcă atîta a aşteptat ţîfna şovină a „regăţeanului" Nae Teodorescu, de la cartonaje, căci, la aplauzele — erau cîteva — cu care a fost întrerupt sau încununat „apogeul" lui Banfi Andar, Teodorescu s-a repezit la Andar, l-a zvîrlit cu un pumn cît colo, şi, cu glasul care sparge zidurile a urlat :

— Porcari ? Noi, românii, porcari ? Poporul care... (din cauza vacarmului — aplauze şi fluierături — nu s-a auzit ce spunea, apoi s-a auzit). Cine îndrăzneşte să vorbească astfel de mîndrul neam al poporului cu şapte vieţi în pieptu-i de aramă, cum atît de frumos spune poetul ? Cine îndrăzneşte ? Neamul de paprikaşi şi...

Iar vacarm, potolit, însă, deodată, ca prin minune, de calmul lui Bîrlădeanu care, cu pas domol, a urcat din nou, de data asta împreună cu Herczeg, lîngă cei doi încăieraţi. Nu ştiu ce şi-au şoptit ei, căci au ridicat fiecare cîte o mînă în semn de „tăcere". La rîndul lor, Teodorescu şi Banfi, de parcă s-ar fi înţeles (căci şi-au şoptit şi ei nu ştiu ce), s-au potolit

deodată. Poate pentru că lumea — chiar şi oamenii lor — scandau repetat : să vor-beas-că Bîr-lă-dea-nu, să vor-beas-că Herczeg Gyu-ri ! Pînă s-a făcut tăcere, căci Bîrlădeanu a pus mîna „dulce" pe umărul lui Teodorescu, iar Herczeg, şoptindu-le amîndurora ceva, cu un zîmbet tare de „lapte şi miere", le-a oferit cîte un scaun, invitîndu-i să rămînă acolo sus, pe podiu. Era o bucurie să-i vezi pe tovarăşii ăştia tineri, Herczeg şi Bîrlădeanu, cum şi-au împărţit rolurile : au început — nu mai ştiu care a spus un lucru şi care celălalt lucru — dar era cu socoteală, cu înţelepciune cîntărit — cu „tactică şi strategie" — ce să spună unul şi ce celălalt, să vorbească adică Herczeg în primul rînd tovarăşilor maghiari şi Bîrlădeanu celor români — puţini români cîţi avem în întreprindere — şi ce să fie pentru toată lumea — şi români, şi maghiari, şi saşi, şi evrei :

— Foarte bine, tovarăşi, că au loc asemenea „încăierări" de principii. Foarte bine, minus vocabularul şi tonul, şi, desigur, minus conţinutul, adică minus tot. Căci confruntarea şi înfruntarea poziţiilor contradictorii este o necesitate. O necesitate absolută. Şi e bine că se face deschis, în faţa noastră, oameni ai muncii de naţionalităţi diferite. Diferite, dar nu duşmane, nu-i aşa ? (Şi cuvîntul „nu-i aşa", l-a adresat îndreptîndu-l către Banfi şi Teodorescu, întrebîndu-i parcă în primul rînd pe ei, care, neînţelegînd unde vrea să ducă întrebarea asta — au confirmat cu capul şi cu un zîmbet micuţ — ceea ce a avut drept urmare imediată ascultarea chiar şi de către oamenii lor, în şi mai mare tăcere, a lui Bîrlădeanu.)

— Aşadar, foarte bine că s-a vorbit deschis, clar, răspicat, deci nu mai poate încăpea îndoială sau interpretare greşită în ce priveşte caracterul real şi scopul unor asemenea poziţii. Claritate care, în mod inevitabil, trebuie să ducă la curăţirea partidului de unele elemente.

El, Gheza, era încîntat de felul ingenios cum Bîrlădeanu — spre a fi lăsat să vorbească de aderenţii scandalagii ai lui Banfi şi Teodorescu — a vorbit la început „cu duhul blîndeţii" de „poziţii ne-duşmane" spre a aduce lucrurile „din condei" acolo unde a vrut, desigur, de la bun început şi se vede de pe acum : la zvîrlirea lor din mişcare.

— Şi, pentru că aici s-a dat un citat dintr-o autoritate, e drept (şi a zîmbit iar dulce şi cu mîna „amical" pe umărul lui Banfi, dar parcă spre a-l ţine pironit pe scaun) pentru

că s-a dat un citat parafrazat după o autoritate a imperialismului cotropitor britanic — chestia cu porcarii — îmi îngădui şi eu, cu voia lui Banfi şi a lui Teodorescu, un citat, dintr-un mare învăţător al clasei muncitoare. Zicea acel mare învăţător al nostru, părinte al clasei muncitoare : *„curăţindu-se, partidul se întăreşte"*.

Au izbucnit aplauze puternice, generale : atît la tovarăşii de poziţie ai lui Bîrlădeanu şi Herczeg — aderenţi ai afilierii la Internaţionala a III-a — cît şi la aderenţii lui Banfi şi Teodorescu, unii dintre aceştia prinşi de şuvoi, alţii pentru că i-au văzut pe liderii lor aplaudînd. (El, Gheza înţelege : Teodorescu şi Banfi aplaudă gîndindu-se să propună curăţirea partidului de categoria Herczeg şi Bîrlădeanu.)

Cînd s-a făcut tăcere, Bîrlădeanu a clipit repede şi repetat din ochii mici şi vii, s-a înţeles dintr-o privire cu Herczeg, şi a mai spus :

— Din unanimitatea aplauzelor văd, tovarăşi, că şi acei dintre dumneavoastră care au aplaudat adineauri parafrazarea după un îngîmfat imperialist britanic, au crescut în acest sfert de oră pînă la a condamna prin aplauzele de acum naţionalismul şovin, sub orice înfăţişare, şi cu orice scop — vădit sau ascuns — vi s-ar prezenta...

Şi, pentru că a văzut că Teodorescu şi Banfi — înţelegînd în sfîrşit unde ameninţă să ajungă — s-au ridicat de pe scaune, Herczeg, care vorbea perfect româneşte — căci a stat mult în regat, la Brăila — li s-a adresat el :

— Nu vă „conturbaţi", „stimabililor", căci sala vă roagă de pe acum să luaţi *neapărat* cuvîntul, *imediat* ce tovarăşii vor fi auzit încheierea tovarăşului Bîrlădeanu.

Teodorescu şi Banfi s-au aşezat la loc, dar Teodorescu cere :

— Să luăm cuvîntul, dar chiar acum !

La care, Bîrlădeanu i-a liniştit :

— Am şi terminat. De altfel, doresc ca tovarăşul Herczeg să mă continue, încheind el. Căci, deşi eu sînt „valah şi regăţean" iar el „boanghen" şi ardelean, gîndeşte cu acelaşi cap şi simte cu aceeaşi inimă ca a mea (şi, adresîndu-se sălii), ca a *voastră, dragi tovarăşi muncitori maghiari şi români, şi de orice alt neam aţi fi, de aici sau din regat, sau de oriunde* — căci gîndiţi şi simţiţi cu cap şi cu inimă muncitorească, gîndiţi şi simţiţi cu patriotism socialist şi cu internaţionalism proletar.

S-a dat puțin la o parte și, într-o clipită — înainte ca Teodorescu și Banfi să prindă grai, iar aderenții lor să-și aducă aminte drept ai cui partizani au venit sau au fost aduși încoace — Herczeg a început :

— Tovarăși — și în special vouă, dragii mei consîngeni maghiari, mă adresez — vreau să vă vorbesc despre...

A făcut o pauză. Unii, așteptîndu-se la o glumă, au izbucnit în rîs. Dar el a continuat serios, ceea ce nu i-a dezamăgit pe cei care, știindu-l, îi așteptau glumele, căci știau că acu-acu vine și partea hazoasă. Iar cei ce veniseră oricum hotărîți dinainte să susțină propunerea pentru afilierea la Internaționala a III-a așteptau cu răbdare și încredere cu atît mai mult cu cît — știind că ei doi țin contact strîns cu conducerea centrală pe țară a grupurilor comuniste — erau siguri că, sub forma lui obișnuit aparent ușoară, va aduce, ca întotdeauna, argumente noi, în favoarea punctului de vedere comunist, care a cuprins și continuă să cuprindă cercuri tot mai largi ale muncitorimii, garantînd de pe acum rezultatul congresului de care se vorbește că va avea loc în primăvară și care cu siguranță că va vota crearea Partidului Comunist.

După scurta pauză, Herczeg continuă :

— Da, tovarăși, cum am zis, vreau să vorbesc în primul rînd tovarășilor mei consîngeni maghiari, căci în special asupra lor s-a încercat exercitarea unui șantaj moral, cum sună expresia — dacă poate fi numit moral, un șantaj, și dacă specia din care fac parte cei ce practică asemenea „branșe", are ceva comun cu măcar simțul moral elementar.

Și, pentru că Banfi și Teodorescu, care rămăseseră în picioare, au scos în același timp un fel de răcnet : „Porcărie !" Herczeg, tot calm și tot cu glas scăzut (căci, ciudat, chiar susținătorii lui Teodorescu și Banfi au rămas liniștiți) a spus :

— Nu vă „conturbați", scumpilor, căci vă face rău la tensiune și la carieră politică.

Și, trecînd la vorba în maghiară, s-a adresat sălii :

— Zău dacă nu e emoționant să descoperi că cei care abia adineauri s-au înjurat ca la ușa cortului, fiecare în numele și pentru gloria naționalismului său șovin, lezat de naționalismul șovin al celuilalt, acum se pupă în bot. Numai că fenomenul nu trebuia descoperit abia acum. Ca și mine — iar mulți dintre dumneavoastră mai bine decît mine — cunoașteți cîrdășia burgheziei de toate neamurile. La fel cu bandiții obiș-

nuiți, maeștri ai sistemului gura de lup și mînuitori ai șperaclului, era să spun ai șperaclului cinstit, căci acela e de metal și nu de așa-zise „concepțiuni", și „ideologii", și „idealuri" — așadar la fel cu spărgătorii de rînd, clasici, dumnealor (arătînd cu candoare spre Banfi și Teodorescu) ah, nu, ferească dumnezeu, dumnealor personal, ci categoria, pardon de expresie, morală... pe care o reprezintă în cadrul burgheziei — se încaieră numai pe pradă, dar practică o zguduitoare, o emoționantă solidaritate — căreia, dacă nu sînt jigniți de expresie, noi îi spunem complicitate — atunci cînd se tem că pierd prada. În cazul la care ne referim — prada urmează să fie conștiințele voastre, bună credința voastră, cinstea voastră, munca voastră, pîinea, aerul și somnul copiilor voștri, dragi tovarăși deopotrivă frați, maghiari și români.

Profitînd de aplauzele care au izbucnit, Banfi și Teodorescu au coborît furișat și au încercat să se strecoare spre fundul sălii. Dar Herczeg i-a oprit :

— De ce plecați, scumpilor ? Nu e nevoie să vă grăbiți alergînd la Siguranță cu denunțul. Siguranța ne cunoaște și își cunoaște și datoria. Rămîneți un piculeț căci eu mai am doar cîteva cuvinte din această introducere, pe care tovarășii din sală au înțeles, cred, că e chiar *conținut*. Pe urmă, am să spun un cuvîntel despre ce îmi propusesem de la bun început și anume... despre Mesia !

Cum s-au auzit rîsete, el a zis :

— Nu-i nimic de rîs. Într-adevăr, asupra lui Mesia mi-am propus eu să vă atrag foarte serios atenția. Dar asta e nenorocirea : unii pot lua drept glumă ceea ce e foarte serios, numai că îmbrăcat în formă cîteodată glumeață.

Din sală s-a auzit familiar :

— Și noi întotdeauna tot serios te înțelegem, tovarășe Herczeg.

— Nu întrerupeți, lăsați să vorbească.

— Vorbește așa cum ne-ai obișnuit, Gyuri-baci.

— Sssst ! Să vorbească ! Să vorbească !

El a continuat :

— Eu mă bucur că voi tot serios înțelegeți, de altfel nici nu mă îndoiam de asta, așa că singura glumă — glumă proastă — ar putea fi socotită temerea mea — de o clipă — că abia ați aștepta o glumă, ca să puteți rîde. E adevărat : avînd puține motive să rîdă, muncitorii abia așteaptă să poată

rîde, aşa că rîd, cîteodată, la ce trebuie şi la ce nu trebuie, căci sînt dornici să-şi încălzească sufletul măcar cu puţin rîs. În general, însă, dumneavoastră înţelegeţi, cred, că gluma nu este numai, cum s-ar zice paprikaşul fondului nostru serios, ci cîteodată este sublinierea momentului serios despre care e vorba, aşa cum parantezele pot fi afluenţi ai conţinutului de idei.

Cum s-a aşternut o tăcere că prin fereastra largă, deschisă, auzeai susurul havuzului din parcul locuinţei lui Andy Mondschein — locuinţă aflată în prelungirea fabricii — Gyuri Herczeg şi-a încordat urechea, a închis ochii, că pe chip i s-a aşternut o lumină frumoasă, venită nu ştiai de unde. Poate de la soarele, care, parcă sfios să nu tulbure nici el liniştea sălii vaste pe care o scălda, i-a fîlfîit lui Herczeg uşor, pe pleoapele lăsate. Sau lumina venea poate dinăuntrul lui ? Aşa, cu ochii închişi şi cu chipul luminat, el a continuat aproape în murmur :

— ...Pentru că m-am lăsat furat de o paranteză, să vă povestesc cum în urmă cu opt ani mă găseam cu un prieten — tînăr tot de vreo şaptesprezece ani, cît aveam eu atunci, şi tot proaspătă calfă de tipografie — pentru cîteva zile în satul lui, la Bălceşti — ştiţi, unde a fost locuinţa marelui învăţat democrat din veacul trecut, Nicolae Bălcescu. Ne-am descălţat şi umblam aşa prin apa rîului. Numai că de la un moment dat albia era aproape uscată, arătînd mai mult prundiş. Cînd, deodată, eu descoperind că de la o cotitură încolo e iar apă, am vrut să pornim pe drumul ei. Dar colegul meu mi-a atras atenţia : „Să nu ne lăsăm derutaţi. E numai un afluent. În locul ăsta afluentul e mai bogat decît este în clipa asta albia Bălcescului. Să nu luăm un simplu afluent drept albia centrală. Să nu scăpăm din ochi albia centrală !"

Acum, aici, pe podium, cu lumina încă aşternută pe chipul lui, Herczeg a deschis ochii, ca trezit din vis, oricît era visul de frumos, şi, văzîndu-se în mijlocul tăcerii tovarăşilor dragi — s-a bucurat ca de o revenire acasă :

— Asta e, tovarăşi : să nu pierdem din ochi albia centrală ! Şi, în această ordine de idei, nu e de loc paranteză, ci albie centrală dacă, înainte de a încheia, vă spun ce am căutat la Bălceşti — în Valachia — eu, „nobil fiu maghiar al Ardealului".

Din sală s-a auzit un glas :

— Dar nu uita să ne spui aia cu „mesia" !

Au izbucnit rîsete, dar şi admonestări :

— Nu întrerupe !

— Las' că nu uită el.

Blajin ca un părinte, sau ca un frate mai mare, Herczeg a zis :

— Sigur că n-o să uit. Cum să uit, cînd chiar în improvizările noastre, noi trebuie să avem o disciplină, o ordine, în care totul să fie — se poate spune — compartimentat. Va să zică, ce căutam la Bălceşti în „Valachia", care pe atunci nu era pentru noi nici măcar „vechiul regat", căci noi eram, „mă rog frumos", încă sub nobilă satrapie habsburgică, noi, clasa muncitoare de aici, maghiari şi români, noi care, mai tîrziu, la timpul oportun, adică acum vreo doi ani, am determinat o reparaţie a istoriei. Aşadar, încă o dată, ce căutam în „Valachia" ?

Deodată s-a întunecat, a crescut parcă, şi, căutînd cu privirea pe Banfi şi Teodorescu, a tunat :

— Ce căutam acolo, hei, voi cîrtiţe diversioniste, Banfi şi Teodorescu, şacali şovini ? Ce căutam acolo ?

Înseninat, luminat, s-a adresat sălii :

— Dar eu nu pentru ei vorbesc, ci vouă, dragi tovarăşi ai întregii săli, vouă mă adresez, vouă, fraţi maghiari, români, evrei şi de orice neam sînteţi, vouă vă vorbesc, chiar şi vouă celor care, induşi în eroare cu viclenii pezevenghe şi criminale, era să vă lăsaţi atraşi în plasa care s-a ţesut din calomnii şi ticăloşii, cum că... Dar să nu repet, spurcînd urechile voastre cu ceea ce s-a lătrat aici, ci să vă răspund, ce căutam în „Valachia". Simplu : îmi făceam „Wanderjahre" de perfecţionare profesională. Închipuiţi-vă, acolo, în „Valachia", eu, urmaş al „nobilului" etc. etc. sfînt Ştefan maghiar, m-am dus să-mi ridic nivelul profesional. Ştiţi că în acea epocă se continua în arta grafică tradiţia ca, atunci cînd ieşeai calfă, să pleci, mai ales în Occident, în special în Germania, pentru însuşirea de noi metode de lucru şi de schimb de experinţă. În urma unui acord cu decedatul în război Dumitru Marinescu, pe atunci secretar al mişcării socialiste — el însuşi lucrător tipograf şi el însuşi beneficiar cu ani în urmă de „Wanderjahre" chiar aici la noi, şi la Budapesta, şi la Viena, şi în Germania — aşa-

dar atunci, în urma acordului pomenit, au venit din România încoace, şi au plecat de la noi în România, cîteva proaspete calfe, printre care şi eu. Vă rog să mă credeţi că m-am ales de la meşteri pricepuţi de acolo, cu multe lucruri noi şi bune, pe care noi aici nu le cunoşteam. Cum ştiţi, e tradiţie în branşa noastră — sau în arta noastră, căci îi zicem „arta grafică" — să fie duse în toate atelierele şi fabricile de-a lungul şi de-a latul pămîntului, inovaţii şi îmbogăţiri ale metodelor de lucru, aşa cum, din păcate, încă nu se practică în toate ramurile de industrie, şi cum ar fi bine să se facă, şi cum sînt sigur că se va face, pentru a pregăti mari şi înaintate întreprinderi, zilelor cînd proprietatea asupra mijloacelor de producţie va intra în stăpînirea, prin luptă, a clasei muncitoare, căreia i-au fost furate...

A făcut un semn şi a oprit aplauzele care s-au pornit :

— Dar n-am învăţat acolo numai pe plan profesional. Am învăţat şi pe plan sufletesc şi politic : am văzut pe viu acolo — cum vedem şi aici — că sîntem o singură mare familie. Fără „Übermenschen" şi fără „nobile tradiţii" şovine, fără nu ştiu care sfinţi Ştefan, şi fără porcari, invocaţi ca să se învenineze relaţiile frăţeşti, tovărăşeşti, dintre noi, şi să se spargă unitatea de granit a clasei muncitoare, puternică prin patriotismul ei socialist şi prin internaţionalismul ei proletar, invocaţi aceşti sfinţi şi porcari de către nişte Mesia. Nişte Mesia apăruţi pe gulerele noastre, ca nişte păduchi graşi cît bonzii ! Daţi-l jos pe Mesia de pe guler, tovarăşi ! Zvîrliţi-l pe geam şi dezinfectaţi aerul ! Curăţindu-se, partidul se întăreşte.

Cineva a început şi toată sala a izbucnit într-un singur glas :

Sculaţi, nu-i nici o mîntuire
În regi ciocoi şi-ai lor lachei.
Unire, muncitori, unire,
Şi lumea va scăpa de ei.

◆

Încă în aceeaşi după-amiază, Herczeg, Bîrlădeanu şi alţi patru muncitori au fost arestaţi. Gheza n-a fost arestat, dar era fericit că a putut lua parte la greva de solidarizare cu cei arestaţi, grevă la care au aderat şi muncitori din multe alte

întreprinderi, aşa că peste două zile cei arestaţi au fost eliberaţi. Şi, pentru că Andy Mondschein se temea de o nouă grevă de solidarizare cu ei, i-a primit înapoi la lucru.

◆

Desigur că el, Cristea-Bujor nu ştia toate acestea atunci cînd, în discuţiile pentru intrarea sa în întreprinderea Mondschein, a rugat să-i fie caracterizaţi cei mai importanţi lucrători şi funcţionari, „nu atît pentru ei, cît pentru a vedea sistemul dumneavoastră de evidenţă". I-a plăcut această evidenţă din dosarele personalului. Totuşi, el l-a uimit pe Andy Mondschein cu planul de perfecţionare a sistemului fişelor şi dosarelor individuale — aşa cum îl introdusese şi la „Fernic", o cartotecă întreagă, „să ştii exact, vorba ceea, cu cine ai onoarea, începînd de la laptele pe care l-a supt la mă-sa, să ştii cu cine se întîlneşte, ce vorbeşte salariatul tău cu prietenii, cu nevasta, cu copiii, ce gîndeşte, ce va avea de gînd să gîndească, într-un cuvînt, să-l ai la mînă, după sistemele care sînt în America şi pe care ţi le-ai procurat cînd erai încă la «Fernic». Sisteme pe care, desigur, le vei introduce în întreprinderea ta grafică atunci cînd — dacă nu vei reuşi să pui mîna pe întreprinderea Mondschein — îţi vei ridica tu singur o mare întreprindere asemănătoare".

Dar nu şi-ar fi putut închipui că asta o să se întîmple atît de repede. Şi anume, graţie eşecului în planurile cu întreprinderea Mondschein.

◆

Lucrurile s-au petrecut aşa :

După contactul cu *Nagyváradi Újság* şi cu diversele secţii ale firmei, colonelul, coborînd scările, s-a întîlnit pe ultima treaptă cu Tivadar care, cu o valiză mică de piele într-o mînă şi cu pălăria în cealaltă, tocmai sosise din voiaj.

Obraznic, l-a oprit :

— Dacă aţi perfectat cumva ceva, sau speraţi să perfectaţi ceva cu fratele meu mai mare, vă sfătuiesc să vă fotografiaţi banii. Nu veţi rămîne în firmă. Firma noastră nu acceptă intruşi în tradiţia ei de familie.

Tonul simplu, ferm, şi privirea de oţel a acestui tinerel l-au edificat. Şi, cu toate că şi-a simţit prezenţa revolverului în buzunarul din spate al pantalonilor, a fost trecut de un fior. Indiferent de risc, tinerelul te lichidează fie aici, într-un ungher din curte, fie chiar în plin centru al oraşului.

Poate că avertismentul lui Tivadar ăsta a venit la timp ca să poată trezi în el, fie şi indirect, sentimentele de tată nenorocit şi ocrotitor. Căci noaptea trecută s-a declanşat cu adevărat boala Mioriţei. Medicii specialişti l-au lăsat să înţeleagă că — deşi boala ei vine de la un fond iniţial maladiv — totuşi declanşarea vine de la şocul psihic din noaptea nunţii. Cine ştie ce i-a făcut atunci bestia de Lupaş fetiţei, că — sărăcuţa — după ce cîtva timp parcă se mai potolise, uite, că noaptea trecută a sărit din pat, a zvîrlit cămaşa de noapte de pe ea şi, aşa cum i-au poruncit vedeniile, a cerut — şi cere încă — să plecăm repede la Iaşi ca să-i fie zidită fecioria în peretele din dreptul altarului bisericii Trei-Ierarhi, de pe strada din faţa locuinţei lor, şi acolo, în zid, să aştepte venirea lui Filly, purificat. Ea îl va aştepta aşa cum va sta, avînd în dreapta pe fecioara Maria goală, şi în stînga pe nevasta meşterului Manole, tot goală, căci ea, Mîoara, ştie că femeia meşterului din legendă aşa a fost zidită în pereţii mănăstirii de la Curtea de Argeş. Şi se smulgea biata noastră Mioriţa din mîinile oamenilor de la spital şi voia să pornească în toiul nopţii — goală cum era — pe jos, spre Iaşi. Spunea că va păşi cinci centimetri deasupra pămîntului, apoi se va ridica în văzduh spre biserica Trei-Ierarhi şi va intra, plutind, prin clopotniţa în care vor dăngăni clopotele, cu sunete desferecate de apariţia ei.

Totuşi poate că nici voinţa de a pleca la Iaşi a fetiţei, nici ameninţările lui Filaret — care se socotea „blesat" de purtarea Mioriţei — n-ar fi determinat mutarea din Oradea înapoi la Iaşi, dacă n-ar mai fi intervenit încă două fapte :

Andy Mondschein, ignorînd, sau prefăcîndu-se că ignorează atitudinea lui Tivadar şi pe aceea a redactorului-şef de la ziar, l-a poftit pe colonel la o convorbire cu acest redactor-şef, în sala de consiliu a întreprinderii, în prezenţa lui Tivadar.

Cînd s-a văzut în încăperea aceea mare dreptunghiulară, aşezat el singur la un capăt al unei mese lungi, Andrei, Filaret, şeful redactor şi încă doi redactori în jurul mesei, iar Tiva-

dar la celălalt capăt, s-a simţit ca un acuzat în faţa unui for de judecată.

— Desigur că puteţi avea cîteva acţiuni, a spus cu zîmbetul lui dulce domnul Andy, în timp ce Tivadar şedea cu capul dat pe spate şi cu privirea în gol, aparent absentă.

Nici n-a sfîrşit bine Andy, şi bestia de Filaret a spus, cu un glas sec, uscat, în fraze sacadate, abrupte, vorbind nemţeşte :

— Eu, ca român, socotesc de datoria mea patriotică, românească, să vă consiliez, domnule colonel, că e recomandabil să părăsiţi Oradea, şi asta imediat, cu sau fără cîteva acţiuni, care oricum, nu pot însemna nimic ca influenţă asupra ziarului.

N-a mai auzit bine restul. Pentru el era limpede : a scăpat trenurile aici, în această minunată Californie. Socoteşte deci acum, că este o sacră datorie a demnităţii sale, să spună — şi spune — că de fapt el oricum era hotărît să părăsească Oradea, deoarece sănătatea scumpei sale copile îi impune urgent înapoierea acasă. În timp ce spune asta, i se formulează în creier pînă şi fraza pe care o ajustează precaut : „stare a sănătăţii, de care nu s-ar putea deroba — în ce priveşte culpele — unele contribuţii locale". Socoteşte, însă, că e mai bine ca nici măcar în forma aceasta să nu „conturbeze" un om care — licheaua dracului — pare a fi chiar mai primejdios decît îl bănuia.

◆

Totuşi nu ar fi părăsit imediat Oradea, ci ar mai fi aşteptat şi acţionat, pînă ar fi apucat un fir industrial. A apărut, însă, un motiv care l-a hotărît să plece imediat la Iaşi : a sosit o scrisoare din partea lui Melicsohn — coincidenţă stranie, care dovedeşte că „cerul ne proteje".

Acest Melicsohn, omul lui de afaceri în legătură cu imobilele, îl informa de o combinaţie pe care, „sper, stimate domnule colonel, că o s-o apreciaţi şi moral şi material, pentru omul dumneavoastră devotat, Ionas Melicsohn".

Melicsohn a închiriat una din prăvălii : „fără să vă consult, căci mi-aţi dat *plein pouvoir* (al dracului, întrebuinţează şi terminologia uzuală), am închiriat unui comersant-industriaş prăvălia din Ştefan cel Mare colţ cu Costache Negri. N-am

fixat chiria. Am dat cheile şi am pus condiţia să intraţi în combinaţie tacită, cu un pursantaj de beneficiu la vînzarea brutto, pursantaj ce urmează a se stabili, garantat, însă, fie că este cîştig, fie că este pagubă. Dar cum să fie pagubă, domnule colonel ? Este o întreprindere în branşa papetărie, arte grafice, confecţiuni din hîrtie, legătorie etc. etc., o să vedeţi cînd o să fiţi aici."

El poate, deci să sublinieze acum, în întîlnirea de adio de la întreprinderile Mondschein :

— Aşa cum spuneam, domnii mei, prietenească dumneavoastră sugestie de acum cîteva zile, de a mă retrage, este binevenită, şi vă mulţumesc că mi-aţi dat-o. Căci, poftim (şi a scos scrisoarea lui Melicsohn fără s-o arate), poftim, unul din secretarii mei din Iaşi mă informează de combinaţia cu o întreprindere similară celeia a dumneavoastră, întreprindere care, însă, nu vă va fi concurentă — o întreprindere ce se înfiinţează în unul din imobilele mele de acolo. Totuşi, ca să fiu sincer, cel mai puternic mobil al plecării mele la Iaşi este scumpa mea copilă. Dar cum şi întreprinderea din Iaşi este un copil — şi domnii fraţi Mondschein mă vor înţelege, şi în special domnul Tivadar Mondschein înţelege cel mai bine ce înseamnă ataşamentul patern pentru o întreprindere (şi i-a zîmbit lui Tivadar, care tot în tavan privea) — zic, cum şi întreprinderea în curs de creaţie la Iaşi e un copil al meu, v-aş cere îngăduinţa ca din întreprinderea dumneavoastră, de care mă simt legat tot ca de un copil al meu, să angajez pentru Iaşi un lucrător de care sînt sigur că nu vă va părea rău să scăpaţi, căci nu e exclus să fie bolşevic. Vă asigur că întreprinderea mea nu vă va fi concurentă, iar Gheza Kuhn, căci de el e vorba, va fi „pus pe liber" — cum se zice la noi — imediat ce-mi va fi pus pe picioare secţia respectivă din întreprinderea mea, care, repet din nou, nu va fi concurenta dumneavoastră, ci dimpotrivă, vom face schimb de experienţă şi de produse. De asemenea vă informez că voi scoate şi un cotidian, care, deşi politic, va face loc pentru popularizarea produselor dumneavoastră în vechiul regat.

S-au schimbat priviri între acţionarii-patroni, iar Tivadar i-a făcut nu ştiu ce semn lui Andy, care a spus cu un ton, ba chiar cu glasul, parcă al lui Tivadar :

— Mulţumim, dar refuzăm schimburile oferite. Cu atît mai mult refuzăm popularizarea produselor noastre, care n-au

nevoie să fie popularizate. Mai ales că nu ne interesează un alt gen de clientelă, decît cel de prin părţile noastre. În ce priveşte liniştirea că nu vom fi concuraţi, vă liniştim noi : întreprinderea noastră nu se teme de concurenţă, cu atît mai puţin regăţeană. Chiar dacă la firma concurentă nouă ar fi o sută de Kuhni Gheza. Nu vi l-am fi cedat, dar vi-l cedăm, ca să dovedim că nu ne temem de concurenţă şi că nimeni nu ne este indispensabil.

◆

Gheza, pe care colonelul l-a informat că a obţinut acordul firmei Mondschein ca să-l angajeze la o întreprindere pe care o creează la Iaşi, şi-a zîmbit auzind ispitele oferite, ispite printre care era — desigur — şi propunerea directă :

— Întreprinderea mea va fi mai mare decît întreprinderea Mondschein, iar un element ca dumneata poate fi un minunat asociat tehnic, tacit. În această calitate, nu vei fi, însă, pus să-ţi trădezi colegii de lucru. N-ai să fii adică, un fel de hîrtie de prins muşte împotriva tovarăşilor de muncă, ci, dimpotrivă : fiind un fel de coproprietar vei avea posibilitatea să te dovedeşti bun coleg cu cei care, neavînd meritele dumitale, sînt — ce poţi face ? — condamnaţi să rămînă simpli salariaţi. Dar despre toate acestea vom discuta amplu chiar la Iaşi, la faţa locului, la momentul oportun — cum se zice. Sper că eşti gata să pleci şi sînt convins că ne vom înţelege bine. De altfel, cum vorbeşti şi perfect româneşte, îţi voi da posibilitatea să vorbim mereu, cum se zice, *aceeaşi limbă a intereselor comune.*

Încă în aceeaşi zi Gheza i-a cerut lui Herczeg părerea în privinţa propunerii colonelului, şi Herczeg i-a spus că e recomandabilă această plecare : se adaugă încă un om la dovada bunei convieţuiri între ardeleni şi regăţeni. Mai mult : dovada că ardelenii — şi să nu se uite ! — nu neapărat românii — nu socotesc regatul mai prejos de Ardeal. Deci o palmă şi regionalismului înfumurat, si nationalismului sovin.

CAPITOLUL III

Cam așa continuă să se îngrașe clientul groparului

Colonelul nici n-a apucat să despacheteze bine lucrurile cu care s-a înapoiat din Oradea (cele trei valize mari și două mai mici tot din piele de porc — dintre lucrurile rechiziționate la Budapesta — cele două valize ale sale din fibră veritabilă, ca și coșurile uriașe de paie și lăzile aduse cu *Packwagon)* și n-a apucat să realizeze măcar una din soluțiile la care s-a gîndit în tren pentru Mioara (internarea la Golia, sau consultarea măcar a unui medic), că a lăsat-o pe Mioara acasă, cu Ruxanda, și s-a dus la Café-Brasserie a hotelului „Traian", să întîlnească pe administratorul Petrescu și pe Melicsohn, înștiințați din timp de sosirea sa. Oamenii cu care s-a văzut pe stradă și la brasserie — chiar cei mai buni cunoscuți — mai să nu-l recunoască. Și doar tot îmbrăcat în civil îl văzuseră și înainte de plecare. (Spre deosebire de cum se purta la Oradea, în uniformă — „ca să-i bag în draci pe boangheni", cum zicea — aici se purta civil, ca să atragă cît mai puțin atenția celor ce și l-ar fi putut aminti ofițer.) Și au oamenii de ce să nu-l recunoască. Deși încă n-a împlinit patruzeci de ani, are ceva de pensionar, așa înalt și slab cum e, adus din spate, și privind în jos, ca bătrînii. E tuciuriu-pămîntiu și cu o frunte care pare mare din cauza cheliei premature. La tîmple are două vine groase, care se umflă de sînge — un sînge parcă negru — ce-i joacă vinele ca niște șerpi, ori de cîte ori e ceva întunecat în sufletul său. Mustața o poartă scurtă și ștuțuită,

iar sub buza de jos şi-a lăsat o muscă aproape cît un cioculeţ. Ochii, deşi de un albastru verzui, par de cele mai multe ori negri, lăsînd să ţîşnească din ei focuri aprinse sau sclipiri de oţel, atunci cînd ridicînd — rar — capul, te lasă să-i vezi ochii. Alteori te privesc calm, blînd şi parcă absent. În ultimul timp mîinile au cam început să-i tremure, aşa că nu mai cîntă la violoncel, ci numai la pian, şi asta nesigur. Calcă agale, ferit, vorbeşte aproape în şoaptă, este îmbrăcat în costum gri-fer sau negru iar pardesiul, de aceeaşi culoare, îl poartă pînă în toamna înaintată, ca un fel de redingotă. (Şi vara poartă pardesiu, numai că din lustrin, peste hainele tot din lustrin.) Iarna îşi pune blana cu faţa de covercot şi cu guler de vizon. Căciula e de astrahan. În toate anotimpurile poartă mănuşi la fel, dintr-un fel de mătase mată, gri-fer, care face ca degetul pe care ţi-l întinde, cînd îţi dă mîna, să fie fin şi delicat, dar să-ţi precizeze distanţa la care te ţine.

Aici, la Café-Brasserie „Traian", s-a aşezat, cu Petrescu şi cu Melicsohn, la o masă ferită, în fund, şi a primit toate informaţiile. Cum tratativele cu Feighenbaum fuseseră duse mulţumitor, aşa că negustorul s-a şi mutat de aproape trei săptămîni în local, l-a trimis pe Melicsohn să-l cheme pentru a perfecta lucrurile.

— Spune-i jupînului să aducă într-o servietă şi hîrţoagele pe care le-o fi avînd, adică inventarul de mărfuri şi ce mai are. Hei, Ionas, trap !

◆

Ioină Melicsohn e de meserie peţitor, misit de case, cotar de vinuri, iar la sărbătorile de toamnă dă ajutor domnului rabin Lilienduft, al cărui un fel de secretar şi om de afaceri este. Şi ajutor de cantor este, căci are şi glas şi „geamătul sfînt". Poate din cauza asta — adică pentru că slujeşte la amvon — fie şi numai ca ajutor şi numai cele trei-patru săptămîni, cît ţin sărbătorile de toamnă — el se poartă nu ca un misit şi peţitor ce este, ci solemn, ca unul din cler. Uite, sîntem doar aproape în plină vară şi el umblă — ca de altfel tot anul — îmbrăcat în redingotă neagră, înverzită de timp, mănuşi şi ghetre negre peste ghetele de lac plesnit, cu elastic şi cu vîrfuri lungi. Cînd a tratat, acum vreo două săptămîni, prima oară cu Avramuţ, cu toate că Avramuţ a văzut bine

că redingota neagră este de mult verde de vechime, iar gambeta e roasă şi pantalonii sînt lucioşi şi cu semne de ciuină, amoniac şi benzină, din încercările multe de a scoate petele, şi deşi — uite, hahaha ! — kilogramul de pudră proastă — poate chiar talc — pe care şi l-a turnat pe obrajii scofîlciţi (că şi-a umplut mustăţile şi aşa destul de sure), arată că n-are nici măcar bani de bărbierit sau de dat la ascuţit briciul (aşa că a înlocuit rasul cu pudra) — tot nu-l tratezi ca pe un simplu misit. Nu ! Îl tratăm cu respect, şi nu numai că nu-i spunem „măi Ioină", sau simplu „Melicsohn", fără „domnu", aşa cum vorbeşti misiţilor — şi nici măcar „domnule Melicsohn", ci aşa cum îi place lui să i se spună : „domnule Ionas" ! !

Să fi fost oare pentru monoclul — da, monoclu — pe care îl poartă din vremea cînd a fost „omul" lui conu Costache Burduhan ? Sau poate că felul în care i-a vorbit Avramuţ nu a fost din respect, ci din interes ? Fiecare „bortă" cu uşă la stradă — îşi zice Avramuţ — este o mină de aur pentru proprietar, acum cînd sînt sute de amatori să închirieze o prăvălie şi să-i umple pe proprietari de aur, căci abia am ieşit din război şi lumea e acasă, aşa că din orice faci negustorie. Unde mai pui că acest Melicsohn este omul proprietarului, iar prăvălia propusă are poziţie straşnică : Ştefan cel Mare, colţ cu Costache Negri, nas în nas cu farmacia „Venera", exact peste drum de Mitropolie. Şi ceea ce e mai important, încă înainte de a fi fixat definitiv toate condiţiile cu colonelul, Melicsohn ţi-a dat cheile să te muţi.

Dar cu tot respectul arătat (poate pentru monoclul său de boier, sau poate că pentru redingota şi gambeta de cler), Avramuţ Feighenbaum i-a spus acum cîteva zile — la primirea cheilor :

— Ştiu, domnule Melicsohn, că misiţii sînt nişte bandiţi, care taie capul chiriaşului pentru că au pursantaj de la proproprietar dacă închiriază de la o sumă mare în sus. Dar dumneata nu eşti un simplu misit, mata eşti... cum să zic... ce, adică nu ştii ? De aceea eşti un om de onoare. Şi ai să-l bagi în mă-sa pe colonel, ca să capeţi mai bine de la mine pursantajul, dacă scoţi chiria mai mică şi, mai ales, contract pe cel puţin doi ani. Ce dumnezeu, sîntem evrei, şi dacă n-o să fim uniţi între noi... Eşti se poate zice din „cler", aşa că ştii mai bine, vorba aceea, de care am auzit : *kol Isruel aheihem,* adică „toţi evreii sînt fraţi". Ai înţeles ? De aceea, pen-

tru că proprietarii nu se leagă decît maximum pe şase luni, adică nu fac contract mai lung, ca să poată să taie pe urmă capul chiriaşului, din şase în şase luni, cu mărirea chiriei la nebunie, eu mi-l las tăiat de pe acum, dar vreau să-l ştiu liniştit, vreau să ştiu că, adică, nu mă scoate după şase luni din prăvălie, ca s-o închirieze altcuiva care dă mai mult şi eu să rămîn cu marfa pe drumuri. Aşa că, uite, facem contract cu o chirie pe primele şase luni, şi fixăm de pe acum chiria din şase în şase luni mai departe, dar cu contract de pe acum cel puţin pe doi ani.

Melicsohn, însă, a răspuns că domnul colonel nu închiriază, ci face tovărăşie, adică mai exact : participaţie la beneficiu. Şi, mai precis :

— Domnul colonel trebuie să primească x la sută din vînzarea brutto — nu din cîştig. Şi cu un minim garantat de atît şi atît, ca şi cum aţi face vînzare minimă atît şi atît. Căci dumnealui, domnul colonel, nu se bagă în bucătăria dumneavoastră, cît cîştigaţi, cît nu cîştigaţi, cît vindeţi, cît nu vindeţi. Dumnealui este un boier foarte fin, care nu vrea să ştie de două rînduri de registre şi de alte chestii de astea. Cît la sută din vînzare cere, rămîne să fixaţi împreună, după ce va aprecia — din discuţia cu dumneavoastră — rulajul aproximativ...

De fapt. condiţia pusă de el, desigur pe linia indicaţiilor generale ale colonelului, depăşea în avantaje pentru colonel aceste indicaţii. De aceea, capul lucrează : dacă Feighenbaum le acceptă — şi trebuie să le accepte — poate că domnul colonel îţi cedează ţie, ca misit şi om de încredere, în contul comisionului, sau poate ca super onorar — o participare cît de micuţă la afacere. Asta înseamnă că ţi-ai asigurat o bucăţică de pîine liniştită pentru bătrîneţe, sau un fel de dotă, măcar pentru Belline, care nu mai e de loc tînără, dar deloc, de loc, şi — de ce să nu recunoaştem — nu e nici frumoasă. În schimb, şi-a dat ea singură un nume tare frumos, din „Sură-Beilă", de la care vine Belline, a făcut *Sourisbelle*, pe franţuzeşte — nume asortat aşa bine cu limba franceză, pe care o ştie la perfecţie, şi asortat şi cu pianul, la care cîntă nemaipomenit. Adică de ce să zici că nu-i frumoasă ? Ochi are frumoşi, dinţi frumoşi, nas frumos, totul e frumos, numai că are pleoapele bolnave de puţină conjunctivită şi păcat de tenul ei frumos că e plin, dar ştii, parcă nins, cu nişte fulgi mari de tărîţe — pistrui roşu-cafenii. Cu toată socoteala asta

— ca din plusul de avantaj pentru colonel să te alegi şi tu cu participarea cît de modestă la afacere, şi nu cu bani numerar — uite că nevoile te silesc — vorba ceea „unde iei deocamdată bani pentru sîmbătă“ — aşa că îi zice domnului Feighenbaum :

— Eu, de la dumneavoastră, domnule Feighenbaum, nu cer pentru mine comision decît o sumă fixă (şi a precizat-o), sumă pe care mi-o plătiţi în clipa în care faceţi *stabene* cu domnul colonel. Şi desigur îmi daţi banii *arjancontan,* adică, mă înţelegeţi, pe loc, cînd daţi stabene cu domnu colonel. Pînă atunci, însă, adică chiar acum, cînd am început tratativele, trebuie să-mi daţi un aconto de douăzeci şi cinci la sută. Mai ales că şi eu am avut încredere şi v-am dat cheile. Dacă nu se perfectează — ceea ce nu cred — restituiţi cheile, restituim banii.

Cu tot respectul pentru monoclul de „om al lui conu Costache Burduhan“ şi pentru redingota şi gambeta de „cler“, Avramuţ Feighenbaum a spus :

— Nu, ferească dumnezeu, pentru că n-aş avea încredere într-un om de onoare ca matale, dar pentru că aşa-s uzanţele, depunem suma în „mîna treia“, la *terţă* persoană, cum se zice. Poate să fie şi soţia mea, sau domnul rabin Lilienduft al dumitale.

I-a explicat şi de ce :

— Cu siguranţă că domnul colonel mai are oameni de încredere ca dumneata, domnule Melicsohn, şi cine ştie ce pungaşi sînt ăia şi tratează cu cine ştie cîţi care umblă cu limba scoasă după un magazin. Ştii doar, domnule Melicsohn — ca ce să ne jucăm de-a v-aţi ascunselea — ştii că acum, după război, cine vrei şi cine nu vrei, orice holodronţ, deschide prăvălie, chiar dacă n-are, cum se zice, rezistenţă. Dar pînă una, alta, încurcă lumea şi ocupă un local pe care ar trebui să-l ia un negustor serios ca mine. Asta trebuie să-l faci pe domnul colonel să înţeleagă. Că, adică, trebuie să prefere o persoană ca mine şi să nu se lase vrăjit de şmecheri care fac prăvălie de azi pe mîine.

Domnul Melicsohn i-a spus cinstit că a luat referinţe la două birouri de informaţiuni şi că are încredere în dumnealui, prin urmare domnul colonel, căruia i-a dat referinţele, o să-l prefere, de aceea afacerea se poate zice că este ca şi perfectată, aşa că se miră de ce mai vrea dumnealui, domnul Feighen-

baum, să depună cei douăzeci şi cinci la sută din misitie la terţă persoană şi nu-i dă banii chiar acum.

Avramuţ s-a gîndit „fie ce-o fi" şi — cum a auzit că se spune între negustorii cei mari — a aruncat *„afon perdì"* [1] un aconto de zece la sută din misitia promisă. Melicsohn n-a mai făcut mofturi, de frică să nu-i scape nici pe cei zece la sută, mai ales că era hotărît să ia şi cinci la sută.

◆

Evelina a fost de acord cu avansul dat lui Melicsohn în legătură cu închirierea localului, dar nu a acceptat cu nici un chip să-l ia de asociat — fie şi tacit — pe colonel. Ea ţinea una :

— Să-i plătim chirie oricît de mare, dar, vorba tatii, „singur, ţi-e sufletul curat", adică nu ţi se uită nimeni în registre.

Şi, pentru că a văzut că nu-l poate convinge să refuze asociaţia, i-a spus :

— Tot ziceai că, înainte de ridicăm oblonul, vrei să pleci la rabinul din Ştefăneşti, să-ţi dea binecuvîntarea, hai să plecăm şi să-i cerem să ne dea şi sfat, dacă să facem sau nu combinaţia cu colonelul ăla al tău.

Avramuţ şi-a spus că nu e bine ca în chestia asta să se sfătuiască cu rabinul din Ştefăneşti. S-ar putea ca rabinul să fie de părerea lui, dar s-ar putea şi să nu fie. Şi el este de acord cu părerea altuia numai dacă părerea ăluia este aşa cum o vrea el.

I-a explicat deci Evelinei că acum nu-i momentul să plece din Iaşi.

— Bine, Avramuţ, atunci să mergem la domnul *Kreiserrabiner* de aici.

Dar el nu riscă nici asta. Ăsta e mai periculos încă decît rabinul din Ştefăneşti. Cine nu-l ştie pe domnul *Kreiserrabiner,* rabinul şef al comunităţii de aici ? E un om tare deştept dar, cum să zic, tare încăpăţînat. Adică gîndeşte numai cu capul dumnealui. Şi chiar dacă îi nemulţumeşte pe conducătorii comunităţii, nu-i pasă. De altfel nici nu se ţine de binecuvîntări şi sfaturi, cu toate că onorariul pentru asemenea lucruri i-ar renta mai mult decît zece salarii, iar cînd sfaturile

[1] *À fond perdu* — bani pierduţi (în l. franceză).

şi binecuvîntările dau şi rezultate, nu mai pridideşti de cîte prezenturi capeţi de la cei cărora li le-ai dat. De altfel, dumnealui nu se ţine nici de cele mai multe treburi pe care trebuie să le facă un rabin, ci îi lasă pe ceilalţi doi rabini — tot oficiali — să le facă ei. Dumnealui este — cum a zis odată cineva care îl stimează tare mult — este „coroana de onoare pe creştetul obştei evreilor din România". Feighenbaum gîndeşte : coroană, necoroană, că a scris şi scrie multe cărţi, care i se tipăresc şi în străinătate, asta pe un Avramuţ Feighenbaum nu-l încălzeşte. Un Avramuţ Feighenbaum are nevoie de un rabin care să spună *bom* la ce cere el, adică să-i dea sfatul pe care el, Avramuţ Feighenbaum, îl vrea. Că de aia îi plăteşti onorar ! Binecuvîntarea nu ţi-o poţi da singur, n-ai învăţat branşa asta, aşa că pentru binecuvîntare te-ai putea duce la el. Dar pentru sfat... ?

— Şi-apoi, ca ce să mergem la dumnealui ? Crezi că are capul la noi ? Cine ştie ce prostie o să ne spună cu capul în hîrţoage. Dacă vrei numaidecît să ne mai sfătuim cu cineva, mai bine să mergem la domnul rabin militar Lilienduft.

Eveline, care nu ştia că Avramuţ îl cunoaşte şi personal pe domnul rabin Lilienduft, din vremea arestării lui Horowitz, s-a întrebat ce amestec poate să aibă un rabin militar într-o chestie comercială, şi nu l-a vrut. Apoi a acceptat : totuşi, un rabin ca dumnealui e un cineva. În clipa următoare, însă, a întrebat :

— Dacă e rabin militar, n-o să ţină cu colonelul ?

— Mai întîi că nu-i militar. E numai, cum se zice „confesor", şi nici măcar pe întreaga garnizoană, ci la cîteva regimente, adică ia recruţilor evrei jurămîntul de credinţă faţă de majestatea sa, şi are grija ca pentru sărbătorile cele mari de toamnă şi de paşti, soldaţii evrei să fie liberi ekţetera. Las' că dacă nu cîştigă cine ştie ce din asta la soldaţi, îşi scoate paguba la ekţetera, că are prestij ca „oficial" şi asta îi prinde bine, căci are o sinagogă civilă. Afară de asta, domnul colonel este, cum am auzit, „de rezervă", aşa că cred că nici nu-l cunoaşte pe domnul rabin.

Şi continuă să-i explice de ce îl vrea chiar „absolut" pe domnul rabin Lilienduft :

— Pentru că, cum ziceam, dumnealui este, oricum, persoană oficială, va să zică mai ceva decît ceilalţi doi rabini,

mari. Iar la unul din rabinaşii de la cine ştie ce rahat de sinagogă de meseriaşi, nu este de prestijul nostru să mergem. (Şi a zîmbit sub mustaţă : holodronţii ăia — cît sînt de calici că ar trebui să-i ispitească un onorar — judecă tot cu capul lor şi nu cu al meu.)

Dacă a auzit asemenea vorbe, Evelina a fost imediat de acord să se ceară sfatul domnului rabin militar.

Cum Avramuţ ştia că Melicsohn este un fel de ajutor al rabinului, adică îi aduce clienţi pe comision, Feighenbaum l-a trimis să-l anunţe că în timpul cînd magazinul este închis, adică în timpul prînzului, dumnealui împreună cu soţia îl vor vizita.

— Nu-i nevoie să-ţi bag degetul în gură, domnule Melicsohn. Cred că ştii singur ce ai să-i spui domnului rabin că trebuie să ne spună. Trebuie să ne sfătuiască şi să proorocească că, dacă facem combinaţia, adică un fel de tovărăşie cu colonelul, o să-mi meargă bine şi dumnezeu o să ne dea spor.

◆

Ca în toate cazurile unde avea să dea un sfat, se înţelege că domnul rabin Eliahu Lilienduft a aflat întîi prin Melicsohn tot ce trebuie despre un client. Iar cînd Melicsohn a răspuns cum e soţia domnului Feighenbaum, domnul rabin Lilienduft a trimis vorbă că tot are treabă pe înserat, înainte de rugăciune, prin cartierul unde locuiesc dumnealor, aşa că roagă să fie aşteptat acasă. Altfel judeci lucrurile cînd cunoşti şi „milieul" omului. Dar dacă domnul Feighenbaum e ocupat în magazin, poate fi doamna singură. Melicsohn — care îl ştia mai bine chiar decît cei care l-au poreclit Rasputin — se întreba cum o să împace domnul Lilienduft sfatul pe care îl vrea domnul Feighenbaum, cu sfatul la care îl vor îndemna şoldurile, pieptul şi celelalte anexe ale doamnei Evelina. Avea însă încredere că domnul Eliahu Lilienduft va şti să împace toate aceste „anexe" cu „onorariul sacru", pe care nu va risca să-l piardă sau să-l aibă mai mic de la domnul Feighenbaum, dacă nu dă sfatul aşteptat.

Cum soţii Feighenbaum l-au aşteptat amîndoi, domnul rabin a ştiut să procedeze aşa cum trebuie :

— Nu vedeți, stimată doamnă, că însuși destinul și-a luat ca o sacră datorie realizarea acestei combinații ? Iată : a trebuit să se găsească tocmai *acest* magazin, adică proprietatea domnului colonel, care nu dă magazinul altfel decît pe prețul combinației. Nu este oare aici, cum se zice în cărțile noastre sfinte *Eṭba Elauchim* — adică „degetul domnului", adică o indicație a însăși divinității ? Și nu este oare un al doilea deget al lui dumnezeu faptul că domnul colonel *n-a* condiționat punerea din partea dumisale la dispoziția dumneavoastră a magazinului, ci v-a lăsat să-l ocupați, ceea ce este o recomandare a caracterului domniei-sale, deci a bunelor relații de viitor, a perfectei armonii, deși circulă legenda că ar fi un dușman al bietului nostru popor ? Așa încît eu vă pot da consiliile mele rabinice cu conștiința împăcată, să acceptați combinația, și nu-mi rămîne decît să trec la cea de a doua parte a misiunii mele sacerdotale, și anume să vă dau binecuvîntarea.

Și, pînă să apuce doamna Evelina să răspundă ceva, iar Avramuț să-i mulțumească măcar cu privirea, domnul rabin Eliahu Lilienduit a și scos din buzunarul redingotei un *tales*[1] de mătase, pe care l-a ridicat întins deasupra capetelor soților Feighenbaum, apropiind capul doamnei, printr-un gest de adevărat prestidigitator, de pieptul domniei-sale, așa că, simțind plăcuta aromă și dogoare a doamnei, și chiar tremurul ei aprobativ, a putut rosti și mai vibrant, în limba ebraică un șir de cuvinte care pe doamna Evelina au impresionat-o și au convins-o cu atît mai mult, cu cît nu le înțelegea, dar în schimb a simțit pe obraji gîdilarea plăcută, ca un fior, a bărbii tinere, negre și ondulate, a domnului rabin.

La plecare, domnul rabin a spus :

— Vă voi onora eu personal cu sfințirea deschiderii magazinului. Iar pînă atunci, îmi voi îngădui să mai trec pe aici, spre a vă mai da, cu titlu onorific, din cînd în cînd, bunele mele consilii rabinice, căci ar fi un sacrilegiu să nu profitați de fiecare moment al conjuncturii actuale.

Doamna Evelina s-a strîns puțin speriată la pieptul lui Avramuț, iar cînd domnul rabin a închis ușa pe dinafară, ea a spus :

---

[1] Un fel de „șal sacru" utilizat la rugăciune.

— Ai văzut, Avramuţ, scumpule, ce frumos vorbeşte şi cum i-au strălucit ochii sub *tales?* Zău dacă nu e un *ce* divin în ei.

Avramuţ i-a răspuns că este fericit că ea e de acord să fie luat domnul colonel în combinaţie.

◆

Încă în aceeaşi seară ea l-a rugat să-i explice ce e „conjunctura" aia de care spunea domnul rabin că trebuie să profite. Cum s-a priceput, el i-a explicat, căci cunoştea lucrurile din timpul în care a lucrat la Marcu Moise şi din cîte vorbesc între ei comercianţii cînd se întîlnesc : Marii furnizori din străinătate, şi „Socec", şi „Cartea Românească", şi „Naţia Românească", şi Marcu Moise, adică cei mai mari angrosişti, au nevoie de cît mai multe canale de scurgere a mărfurilor lor spre clientela detailistă — mai ales spre clientela de periferie şi de la ţară. Şi el, Avramuţ Feighenbaum, va fi acest canal de scurgere pentru mărfurile de care geme depozitul lui Marcu Moise, un canal care dă simple poliţe ale clienţilor, cu girul său, şi, la nevoie, cu cel al domnului Reichman, şi pe aceste poliţe Marcu Moise îţi dă mărfuri. Dar adevăratul profit de la conjunctură va începe cînd ne vom face singuri fabricanţi şi cînd vom importa şi mărfuri din străinătate. Căci, Evelina mamă, conjunctura cea mare e că sîntem nu mult după războiul mondial.

Şi de aici încolo poţi zice că repetă ceea ce a auzit la bodega „Luther", la „Café Bursa" şi la „Braseria Traian" :

— Dacă războiul este totdeauna o fericire pentru cine are norocul să aibă fabrici de arme şi de muniţii, apoi cînd începează războiul — cum e acum — băncile, şi chiar miliardarii fără bănci, dacă nu mai au plasament pentru bani în fabricarea de muniţii, nu mai ştiu ce să facă cu atîta bănet. Pînă fac un alt război, caută, cum se zice, „plasament" pentru bani, în altă parte. Nu vezi ? Nici n-am început bine pregătirile pentru deschiderea depozitului şi ne îneacă şi pe noi voiajorii veniţi din străinătate, mai ales din Germania, şi chiar din Austria, cît a rămas ea de mică, voiajori care aici, au şi aflat de noi. Ce neam sînt germanii ăştia, domnule ! Adică şi austriecii, care tot un fel de germani sînt — că i-am văzut în război — numai că-s mălăieţi, parcă făcuţi din cafea cu lapte

cu caimac mult şi frişcă. Ce neam, domnule, germanii ăştia! Au pierdut războiul, dar englejii şi americanii, cu băncile lor, după ce i-au bătut, îi pun la loc pe picioare. Ce zic „îi pun la loc pe picioare", că îi fac încă şi mai tari ca înainte. Parcă vor să-i pregătească pentru un alt război, ca să aibă cui vinde armele şi muniţiile care au rămas, săracele, neîntrebuinţate din primul război mondial, terminat prea repede : vreo patru ani cu totul. Adică să fim drepţi, mai mult decît patru ani, dacă adaugi ce s-a întîmplat în Balcani în anii de dinainte de războiul mondial, şi coada pe care au băgat-o acum — după război — englejii şi americanii, ca să lupte împotriva bolşevismului ăia „albii" din Rusia, adică nişte generali, şi amirali, şi hatmani nu glumă, Wranghel, Denikin, Colceak, Petliura, care dacă capătă ajutor american şi englez, asta înseamnă că rentează! Ne-am înţeles, va să zică, că dacă americanii, şi englejii, şi chiar francejii, mă rog, cît îi ţin pe francejii curelele, după ce i-au bătut pe nemţi de i-au smintit, îi ajută acum să se pună zdravăn pe picioare, însemnează că este şi o să fie treabă de făcut. Că de aia vin atîţia voiajori de la cele mai mari fabrici şi de la angrosişti mari din Leipzig şi din Viena, şi de unde nu, şi oferă ce ne pofteşte inima : peniţe, stilouri, plăcuţe, condeie de piatră, confecţii de hîrtie şi — doamne — cîte zeci şi sute de articole din branşa asta. Ca să nu mai vorbim de fabrici în branşa mărunţişuri, panglici, dantele şi fabrici de articole de Gablonz — inele cu pietre şi fără pietre... Da ce, trebuie să-ţi spun eu, tu nu vezi colecţiile cu care vin voiajorii? Nişte geamantane care nu se mai sfîrşesc. Şi-ţi dau, domnule, credit pe trei, şi patru, şi şase, şi nouă luni. Asta e conjuncturа! Şi trebuie să profiţi, domnule, repede, Evelina dragă, că cine ştie dacă au să mai aibă nevoie să vină în România să ne roage să le luăm mărfurile.

— Chiar, pentru ce vin acum aşa mulţi? Şi de ce să nu mai vină?

Avramuţ a zîmbit superior, căci el ştia, şi din ce a văzut la Marcu Moise, şi din ce a auzit în discuţiile cu oamenii. De aceea, în loc să răspundă, a întrebat-o pe Evelina :

— Mă rog, războiul pentru ce a fost?

Evelina a deschis mari ochii ei frumoşi.

— Chiar, pentru ce? Că au murit aşa de mulţi oameni şi a lăsat aşa mizerie! N-ai văzut-o pe nenorocita aia de Rifke, lingereasa, pe care o lua mama să lucreze în casă? A lăsat-o

bărbatu-său „văduvă de război", poţi să zici chiar că a eroului necunoscut, că n-are mormînt, şi ea a trebuit să se spînzure de mizerie. Şi chiar pe cei doi *Laufbursch* — nu ştiu cum le zice — pe care i-ai angajat, nişte orfani de război cu, pardon, popoul afară şi desculţi...

— Astea sînt fleacuri. Aşa-i războiul, de aia e război. Cîte am văzut eu şi mai şi ! Dar, cum ziceam, astea sînt fleacuri. Important e scopul războiului ! Înţelegi tu, scopul. Şi rezultatul ! !... Nu vezi ? Ce, e rău că atîţia voiajori şi chiar directori de fabrici din Germania ne roagă să le primim mărfurile ? Şi cîţi o să ne mai vină abia de acum încolo !

— Tocmai am vrut să te întreb : de ce nu vin şi din Anglia, şi din America, şi din Franţa ? Chiar, de ce ?

I-a explicat ce ştia el şi ce ştia de la alţii :

— Anglia şi America, şi în înghesuială s-a băgat şi Franţa, au pus mîna pe „debuşeurile" adică pe clienţii pe care îi avea mai înainte Germania, în toată lumea. Nu numai atît. Acum, chiar Germania este un „debuşeu" pentru America şi Anglia. Pentru că America şi Anglia, şi chiar Franţa, au bani prea mulţi. De mărfuri ce să mai vorbim ? Ce să facă cu ele ? Să le trimită în România ? Ca ce, dacă debuşeurile Germaniei le-au rămas lor ? Debuşeuri care toate sînt *ef, ef* lînă-n lînă. Aşa că, dacă tu, din România, vrei să aduci mărfuri din America, sau Anglia, sau Franţa, nu-ţi vinde. Şi, dacă îţi vinde, nu dă decît pe „arjancontan" ca, pardon, la dame — ştii, pe strada Nopţii. Sau îţi dă, dar cu plata la conosamente. Şi e la mintea cocoşului să fie aşa. Păi ce interes are englezul, să zicem, să ne vîndă nouă, dacă — cum ziceam — el poate să vîndă acolo unde vindea înainte de război neamţul, peste mări şi ţări, în ţări bogate sau în coloniile pe care i le-a luat neamţului, unde vinde *keş* [1] şi în valută. Aşa că, vezi, neamţului i-a rămas să vîndă în România şi în alte ţări de cabţomani care n-au valută (şi i-a explicat ce e aia „valută"). De aia Germania se roagă de noi să primim pe credit şi cît vrem. Că ce să facă ea cu mărfurile, şi ale ei, şi alea pe care i le vinde americanul şi englezul ?

Şi, ca să vadă Evelina că adevărat „cine e frumos, dar el, Avramuţ, e deştept", i-a „confiat" că n-o să fie mai prost decît unchiul Marcu şi că o să procedeze cu fabricanţii la fel

[1] Numerar.

cu unchiul Marcu, adică „mă-nțelegi, Evelinica, o să-i aia, fără vaselină".

Și pentru că Evelina a înțeles ce înseamnă „o să-i aia", dar n-a înțeles cum anume are de gînd să procedeze „fără vaselină", el i-a explicat :

— Întîi îi scoți neamțului untul la preț ; al doilea, ceri credit cît mai lung ; al treilea, „cont deschis" — nu pe poliță — ca să poți să mai întinzi scadența, și pe urmă abia îi dai polița ; al patrulea, cînd vine marfa, îi scrii la București reprezentantului fabricantului, că ai găsit lipsă la marfă și „avarii", adică marfă stricată. Reprezentantul nu vine să vadă dacă e așa, dar roagă pe nu știu cum dracu se numește — mi se pare „comisar de avarii" — care este pentru aproape toți fabricanții din Iași unul singur, și comisarul ăla, dacă știi să-l ungi bine, zice *bom* la ce zici tu că este lipsă și „avarie", așa că îi scazi fabricantului din factură, ce a fost stricat și cică lipsă. Asta e una la mînă. Acum vine două la mînă : plata. Cînd te toacă la cap că au trecut nu știu cîte luni de cînd ai primit marfa și cere să o achiți, tu, în loc să-i plătești, îi astupi gura cu niște polițe pe trei-patru-cinci luni de acum încolo. Înțelegi ? Se adună, va să zică, șapte-opt-nouă luni de la primire. Și, dacă vrei să fii om cumsecade, să-i placi neamțului, tu în loc să-i scazi casa-sconto pentru că îi dai poliță cu scadență așa „scurtă", hahaha, îi adaugi la poliță o dobîndă mică-micuță pentru că au trecut atîtea luni pînă ai făcut polițele și sînt încă atîtea pînă la scadență. Ai înțeles ?

Sigur că a înțeles, și a zîmbit încîntată.

Dar Avramuț i-a pregătit marea surpriză pe care o știe de la Stănciulescu & Drugescu și de la Marcusohn din București :

— Cînd te vezi plin cu mărfuri și ai pus și un ban deoparte în bijuterii, și în case pe numele tău, să-mi trăiești, Evelinica mamă, și pe alte nume de încredere, atunci arzi un faliment, sau măcar un concordat, sau un moratoriu și te aranjezi cu neamțul care primește acolo un zece-cincisprezece la sută și mai zice mersi, și te roagă să-i comanzi din nou mărfuri pentru firma aia nouă pe care o înscrii, pe numele nevestii, să zicem, sau faci societate anonimă.

Evelina nu înțelege ce interes are neamțul să facă toate astea. Dar Avramuț îi explică :

— Maşinile lui ce să facă, nu trebuie să lucreze ? Comerţul lui ce trebuie să facă, nu să lucreze ?

— Dar cu pagubă ?

El s-a stricat de rîs.

— Cum cu pagubă ? Păi în preţul pe care ţi l-a făcut neamţul — preţ ieftin, la care l-ai tras tu, că te-ai tocmit cu voiajorul — fabricantul a socotit toată paguba, şi lipsa, şi avariile pe care *se aştepta* să le scorneşti, şi nerespectarea scadenţei, şi falimentele, şi moratoriile, şi concordatul. Toate au fost calculate în preţ. Ba, ai să rîzi, Evelina mamă : la toate pagubele astea, el mai scoate cîştig. Înţelegi ?

Nu, asta n-o înţelege : cum asta, „cîştig la pagubă" ?

Atunci, Avramuţ, ca s-o facă să înţeleagă, i-a povestit anecdota cu voiajorul şi preţul.

Dar — cu toată anecdota — Evelina tot n-a înţeles cum poate avea neamţul cîştig la pagubă. Ca să nu fie, însă, mai prejos decît Avramuţ, i-a zis că înţelege. El i-a explicat, totuşi, de unde îi vine neamţului cîştig la pagubă :

— Mai întîi — cum am mai zis — atunci cînd şi-a calculat neamţul *ultimul* preţ la care poate să vîndă (preţ care cu siguranţă că era mai mic decît ăla pe care clientul l-a „smuls" voiajorului) chiar în preţul ăla mic, era socotit că „pungaşii de negustori din România" au să-ţi scadă „avarii" şi „lipsuri" şi au să tragă şi falimente, şi moratorii, şi concordate. Şi, cum neamţul e neamţ, a calculat mai multe avarii, şi mai multe lipsuri, şi falimente, şi moratorii, şi concordate decît îi iese la sfîrşit de an. Uite, de aici are cîştigul la pagubă : din paguba *mai mică* decît a socotit el. Unde mai pui că el are cîştig şi pentru că eu nu-i plătesc la timp.

— Asta chiar că nu-i de înţeles : pentru că *nu-i* plăteşti la timp, el are cîştig ?

— Nu ţi-am spus că noi îi plătim dobîndă ?

— Da.

— Ei, dobînda asta e mult mai mică decît ne-ar socoti băncile de la noi.

Acum abia ea nu mai înţelege nimic : dacă noi îi plătim neamţului dobîndă *mai mică* decît am plăti la bancherii noştri, el cîştigă ?

— Păi sigur ! Pentru că el scontează poliţa mea la o bancă din Anglia sau America, ba chiar la bănci din ţărişoare mici, cum este Olanda — ţărişoare mici, dar cu bănci mari ! Şi

acolo, la băncile alea, lui i se socoteşte o dobîndă atît de mică, că te strici de rîs. Aşa că lui îi convine să-l ţii cît de mult, dar să-i plăteşti dobînda pe care ţi-o socoteşte el, dobîndă, care, cu toate că e mai mică decît la băncile noastre, e mai mare decît dobînda pe care o plăteşte el în Anglia, în America şi în Olanda cînd scontează poliţa ta. Înţelegi ? Are cîştig şi la un fel de afacere de bancă. Adică, eu, Avramuţ, îl fac pe el şi bancher !

Şi, ca să o convingă şi mai mult că poliţa lui o să umble pînă şi în America, i-a povestit că a văzut el cu ochii lui, la unchiul Marcu, o poliţă cu nu ştiu cîte ştampile şi iscălituri pe dosul ei. Unchiul Marcu a dat-o unui neamţ din Gablonz, neamţul a scontat-o întîi la o bancă din Gablonz, banca aceea a scontat-o la o bancă din Berlin şi aia a scontat-o la o bancă din Londra, şi banca aia o fi scontat-o la o bancă din New York, iar aia a dat-o unei bănci din Haga, să te crucişti, Evelina dragă, chiar unei bănci evreieşti : „Banca Mendelsohn", care, pe urmă, a trimis-o aici, în ţară, la „Banca Chrissoveloni". Îţi dai tu seama, Evelinica mamă, ce onoare pentru mine, ca iscălitura mea, Avramuţ Feighenbaum, de fel din Podoleni, cu firmă la Iaşi şi cu girul lui tata-socru — sau fără girul lui — că adică poliţe cu iscălitura mea să facă aşa voiaj tocmai din Germania în Anglia, şi de acolo în America, şi din America la banca aia Mendelsohn din Olanda, şi într-o bună zi să le ard un faliment sau un concordat şi să fac o „perturbaţie" în lume pentru că poliţele alea ale mele trebuie retrase, că au mers la protest ? Ei, află stimată doamnă Feighenbaum (şi a devenit solemn), află că vine ea ziua cînd n-o să trebuie să ajung la nişte holodronţi de fabricanţi nemţi şi am să lucrez chiar direct cu America sau cu Anglia.

Şi i-a mărturisit planurile cu care se poartă :

— Va să zică sînt bani prea mulţi în lume, adică la engleji şi la americani. Bun ! Pentru un nou război e prea devreme. Va să zică nu are rost să fabrici deocamdată prea multe arme pentru stoc. Bun ! Atunci ce să facă ei cu atîţia bani, săracii ? Îi bagă în tot felul de afaceri. Să-mi zici „cuţu" dacă n-o să-i fac într-o zi să bage banii şi într-o afacere cu mine. Dar ca să ajung acolo, trebuie să ajung întîi un cineva. De aia planul meu este să nu mă mulţumesc cu dugheana asta a noastră, chiar cînd o să ajungă mare de tot. Eu vreau să fac şi industrie, înţelegi tu, industrie ! Deocamdată în branşa

noastră. Mă gîndesc la o tipografie mare şi la o fabrică de confecţiuni de hîrtie şi de cartonaje. Să fabricăm, adică, registre, caiete, carnetărie, dar cîte n-o să fabricăm !

Şi i-a vorbit de atelierele pe care le-a văzut acum cîteva săptămîni, cînd a fost special la Bucureşti, să anunţe că-şi deschide depozit. Ateliere zic ? Adevărate fabrici. Le au şi „Naţia Românească", şi „Socec", şi „Cartea Românească". Dar ce, mahării ăia de la „Naţia Românească", de exemplu, sînt mai deştepţi ca el ? Sînt toţi nişte feciori de bani gata şi rentieri, şi habar n-au de afaceri, care, dacă ai capital, merg singure. Sau, ce crede Evelina că erau proprietarii de acum de la „Socec" ? Erau nişte holodronţi care voiajau cu cărţi poştale ilustrate şi după aceea şi-au făcut o mică prăvălioară „an-detai" şi un fel de mic angro, undeva pe strada Şelari. „Naţia Românească" şi „Cartea Românească" au ajuns ce au ajuns pentru că au la spate „Banca Românească", adică chiar „Banca Naţională", care e a statului în persoană, şi ea. Banca, a băgat pe cîţiva mahări în consiliul de administraţie şi la „Naţia Românească", şi la „Cartea Românească". La fel şi cei de la „Socec", au la spate o bancă mare, după ce au vrăjit pe un mahăr de acolo şi l-au făcut ca banca să cumpere „Socec"-ul pentru ei, băgîndu-l, se înţelege, în consiliul de administraţie, împreună cu încă un mahăr de la o altă bancă, şi dînd un pachet cu acţiuni şi unui fost şi viitor ministru. Înţelegi, mamă dragă, şpilul ? La fel a făcut cu nu ştiu cine de la „Banca Chrissoveloni" un fost funcţionar al băncii. L-a vrăjit pe domnul Chrissoveloni personal — miliardar — şi l-a făcut să cumpere pentru el, funcţionarul acela, institutul ăla grozav „Albert Bayer" ; l-a prefăcut pe Bayer în nu mai ştiu ce fel de S. A., adică în societate anonimă. Şi crezi că unul anume Ignatz Herz, dacă n-ar fi avut la spate pe un mare milionar particular, sau o bancă, putea să facă afaceri aşa teribile cum face, fără tipografie şi fără cartonaje — numai cu editură de romane ieftine, şi reviste cu poze de alea picante, şi cu cărţi picante din ţară şi din străinătate ?

Pînă şi cabţomanul ăla de Ţiculescu din strada Mihai-Vodă, care a năpădit toată ţara cu cărţi de zodii şi explicaţiile viselor, şi romane cu detectivi, şi note muzicale cu valsuri şi tangouri, şi poveşti cu haiduci, în fascicole cu „va urma", pînă şi el s-a umplut de aur, domnule, pentru că a avut o bancă la spate. Nu, nu, fără bancă la spate, nu se poate oricîte parale ai avea.

Evelina a vrut să-l întrerupă, căci nu înțelegea de ce face combinație cu colonelul, dacă e nevoie de bancă. Dar, el, Avramuț, a continuat și mai aprins :

— Ei, uite, Evelina mamă, eu am de gînd să fac toate astea la un loc și am să scot și un ziar zilnic ; o să fie așa cum are și „Nația Românească", ziar care cică nu-i al ei. Tu nici nu știi ce putere are un ziar la afaceri ! Și de aia dumnezeu mi l-a trimis pe domnul colonel, ca să nu mai am nevoie de „Banca Moldova", căci domnul colonel este de o mie de ori mai bancă decît Banca Moldova. Dumnealui, domnul colonel, pe lîngă averea aia grozavă a dumnealui, are un *atù* mai ceva decît zece bănci la un loc, căci dumnealui *este spate.*

Evelina s-a uitat la el și a așteptat să continue, căci nu știa ce înțelege prin vorba aceea „este spate", care cică e mai ceva decît zece bănci la un loc.

Avramuț nu s-a lăsat mult așteptat și i-a spus în două cuvinte :

— Mai întîi, domnul colonel este în consiliul de administrație chiar la „Banca Moldova" și în consiliul de administrație la „Banca Românească", așa că două bănci avem în orice caz. Dacă adaugi că la „Banca Românească" e mahăr conu Georgel — adică șeful partidului liberal din Moldova, partid care este mai întotdeauna la putere și este, poți să zici, stăpîn și pe „Banca Națională" a statului și pe toată țara — înțelegi ce lovitură am dat, Evelinica mamă.

A așteptat efectul și a continuat :

— Dar mai are un atù domnul colonel : este un fel de văr, sau fin, sau poate nepot, al lui *Humîn.*

Aici, Evelina a rămas, vorba mamei, *bujbei* (și chiar a căscat gura), căci pe cît știe ea, numele *Humîn* vine de la *humîntaș* adică prăjiturile alea, în trei colțuri, care se fac de *Purim*, sărbătoare în care te maschezi, faci mese grozave și așa mai departe, mese la care vin mascați și se face *Purim-Bal*, pentru că nu știu cu cîte mii de ani în urmă, evreii trebuiau să fie omorîți, săracii, că așa chef a avut unul *Humîn*, un antisemit contra evreilor ceva nemaipomenit. Dar asta s-a întîmplat acum nu știu cîte mii de ani, tocmai în Persia sau și mai departe, în orice caz nu la Iași, și noroc că s-a găsit iar o fecioară evreică, așa de frumoasă că putea să ajungă și artistă de cinema acolo sau la Hollywood, dar a ajuns numai un fel de regină, și așa i-a salvat pe evrei și a făcut ca

dușmanul ăla să fie spînzurat de rege. Ea știe foarte bine asta, căci a interesat-o cînd a aflat — nu mai ține minte de la cine — că în Biblie, foarte des femeile frumoase au salvat, vorba ceea, situația, și s-au ales și ele cu ceva pe lîngă că le laudă Biblia. Foarte bine, dar ce legătură are toată chestia asta cu combinația lor, și cum poate *Humîn*, care e mort de atîtea mii de ani, acolo, în Persia lui, să fie văr, fin, sau nepot, cu domnul colonel, de aici, din Iași ?

Avramuț s-a uitat la ea, încîntat că e și mai frumoasă cînd deschide ochii așa mirați, în timp ce el continuă :

— Îți dai tu seama, maică scumpă, ce înseamnă că atunci cînd profesorul ăla antisemit...

Abia acum a înțeles Evelina : Avramuț s-a gîndit la profesorul ăla chiar de aici din Iași, profesorul care, cum știe toată țara, îi duce de nas pe studenți, și pe mulți profesori, și avocați, și negustori, și alte soiuri de români, și face cu ei pogromuri contra evreilor.

— Va să zică, îți dai tu seama, Evelinica, ce inseamnă pentru noi, ca atunci cînd dumnealui, domnul profesor, pune să se spargă geamuri și capete de evrei, să le rupă bărbile, să se dea foc sinagogilor și prăvăliilor evreiești și să fie jefuite — ce înseamnă că magazinul nostru este *și* al domnului colonel — finul, vărul sau nepotul domnului profesor antisemit ? Asta înseamnă mai întîi „jos laba" de pe prăvălia noastră. Ba înseamnă chiar că într-o zi — cînd avem noi interes — aranjăm să ia nițel foc, sau ceva și mai rău, depozitul unchiului Marcu la Podoleni. Și de ce nu și depozitele altor concurenți evrei din toată țara ? Și de ce nu chiar și depozite de concurenți români ? Ce, tu crezi că *Humîn* nu poate să fie antisemit și contra românilor, dacă ăștia îi concurează nepotul ? Ei, acum îți dai tu seama, Evelina dragă, ce înseamnă să ai un spate ca domnul colonel, care, între noi fie vorba, e și el — se zice — un *Humîn* și jumătate ? Dar dacă știi să te porți cu el, de ce să fie *Humîn* cu noi ? Păi antisemit ești tocmai ca să fii jimblă caldă pentru un ovrei bogat, și să cîștigi pe lîngă el. Ai înțeles ?

Dar chiar dacă Evelina n-a înțeles tot, nu se mai opune și combinația cu colonelul iată, se face. Și se face, poți să zici, telegrafic, căci tocmai atunci Melicsohn a venit într-un suflet și l-a înștiințat pe Avramuț că domnul colonel a sosit

din Transilvania şi îl pofteşte la o întîlnire la „Café Brasserie Traian".

Avramuţ ar minţi dacă n-ar recunoaşte că i s-a făcut inima nitel cît un purice. Nu-şi dă seama de ce, dar l-a apucat frica de colonel. Să fi avut oare dreptate Evelina ? Totuşi se duce la „randevu" ca să încheie combinaţia. Evelina îi aşază frizura, şi, după ce îi spune : „vezi, cînd ieşi pe uşă, să calci cu piciorul drept", îi urează să fie într-un ceas bun.

Şi adaugă :

— Şi nu te lăsa fraierit.

◆

Degeaba fusese el speriat. Colonelul nici nu arată fioros. Dacă judeci bine — vorba ceea — nu e dracu aşa negru cum e zugrăvit. Ce frumos te ascultă şi ce frumos şi cinstit vorbeşte :

— Pe mine nu mă interesează ce ai dumneata de gînd să faci cu banii noştri şi cu relaţiile mele. Eu nu am nervi ca să mă ocup de afaceri. De altfel nici nu e în firea mea. Noi, românii, sîntem altfel croiţi decît ai dumneavoastră. Ceea ce vreau să-ţi spun, este că îmi place cum zici că ai de gînd să lucrezi şi cum din începutul de registre se vede. De aceea, este cu atît mai păcat să te rezumi numai la comerţ. Cu toate că ţara noastră este o ţară „eminamente agricolă", viitorul ei este industrial, şi de altfel ăsta este şi un vechi ideal al meu.

Şi a început să-i vorbească despre ce îi stă şi lui la inimă. (Ştie, domnule, colonelul ăsta şi de „Naţia românească", şi de „Socec", şi de „Cartea Românească", şi de alte întreprinderi grafice, de cartonaje şi de confecţiuni din hîrtie, de edituri etc. etc. Toate le ştie.)

— Depozitul nostru (a început să spună *nostru* — observă Avramuţ — cu toate că încă n-a intrat în combinaţie), depozitul nostru, domnule, poate să fie punctul de plecare al industriei noastre viitoare. Putem deveni şi un factor hotărîtor în cultura ţării, dirijînd-o în direcţia în care socotim noi că ne interesează şi ne rentează, adică determinînd factorii supremi ai patriei să ţină seama de cuvîntul nostru. (De ce îmi vorbeşte aşa „pă radical", se întreabă Avramuţ. Să fiu atent să nu mă prăjească.) Putem, ba chiar *trebuie*, să facem şi o mare editură didactică, ştiinţifică, literară etc. etc. Aşa

ceva nu este numai un mare determinant moral pentru tot felul de combinații și subvenții de stat, ci rentează și pe plan general comercial. Cred că și dumneata știi că, mai ales, cărțile didactice pot fi obligatorii pentru cele mai multe școli, dacă ai grijă — și eu am legăturile necesare — ca așa-zișii autori să fie niște inspectori școlari din partidele cu rotație la putere. În orice caz, unul din cei ce semnează cartea — chiar dacă n-a scris la ea — trebuie să aibă neamuri la Ierusalim, într-un partid, altul în alt partid, ca să fie „pleacă ai noștri, vin ai noștri". Iar în ce privește chestiile simple de papetărie, furnituri de birou — mai ales la livrări de stat — dacă știm să facem cartel cu cele două-trei firme mari, sîntem stăpîni pe situație. De formă, noi firmele mari, o să ne concurăm la licitație, după ce am aranjat și prețurile pentru oferte. Pe concurenții mici, dacă sînt periculoși îi înghițim sau îi facem să stea sluj. Pe de altă parte, în general, facem ce vrem cu prețurile, înțelegi... Adică, cred că nu trebuie să te învăț eu pe dumneata, căci am căpătat informațiile necesare. Într-un cuvînt îmi placi și cred că o să facem treabă împreună.

I-a mai cerut o dată „hîrțoagele" (cum a numit registrele), s-a uitat în ele, i-a pus cîteva întrebări din care vezi îndată că știe de unde crește iarba, și a spus deodată :

— Precizez : refuz să figurez *în* firmă, și cu atît mai mult *pe* firmă. Vei vedea că este și în interesul dumitale, domnule...

Și s-a oprit, nerostindu-i numele. Apoi a precizat :

— Observi că nu-ți rostesc numele ? Nu-mi place. Ce-i aia „Feighenbaum" ? ! Îți dau un sfat : schimbă-l. Nu-mi convine să fiu asociat, chiar tacit, cu un... Feighenbaum. De altfel, ar trebui toți să vă schimbați numele.

Al dracului, gîndește Avramuț. Chiar eu de mult m-am gîndit să-mi schimb numele. Încă de pe vremea cînd prietenul meu — Șmelke — servea ca practicant la librăria domnului Steinberg, domnul Steinberg îl striga „Ionel". Da ! Ceea ce cere domnul colonel e foarte bine. O să-mi schimb numele. Păcat, însă, că numai pe cel de Feighenbaum îl poți schimba, și pe cel de botez nu, căci legile nu permit să-ți schimbi decît numele de familie. În loc de Avramuț ar fi fost bine Andrei. Evelina ar fi dorit să mă cheme „Adrian", sau „Adolf". Da, „Adolf", ca să mă poată striga „Dolfica" și „Dolfișor" — zicea ea. Pe „Feighenbaum", ca să pară românesc, m-am gîndit eu mai de mult să-l schimb în „Faighenescu" sau „Fai-

gheneanu". Acum, e bine ce cere domnul colonel. O să-i placă Evelinei, Faighenescu. Sau, şi mai bine, Faighenian, ca să pară nume armenesc. Cui o să-i treacă prin minte că în România cineva cu nume armenesc e evreu ? În Armenia, da ! Bună idee ! Nume armenesc o să-mi fac. Sau turcesc. Ba nu. Tot armenesc : Faighenian. Sau şi mai bine este să-l schimb de două ori. Căci se întîmplă să te întrebe cîte un păcătos : „dar mai înainte cum vă zicea ?" Nimeni n-o să te întrebe însă „dar cum te chema înainte de înainte ?" Ba nu, parcă e mai bine turcesc — Faighenoglu. Cui o să-i treacă prin minte că cineva cu nume turcesc în România este evreu şi că îi zice Feighenbaum ? Da. Aşa rămîne ! Faighenoglu. Întîi, însă, îl schimb în Faighenian şi apoi imediat în Faighenoglu. Sînt un armean care şi-a schimbat numele în nume turcesc. Adică nu eu, părinţii au făcut-o, sau bunicii, care, săracii, au fost persecutaţi în Turcia. Am auzit că turcii ăia păcătoşi făceau asta, adică persecutau pe armeni, săracii. E adevărat că o făceau acolo, departe, în ţara lor, iar eu şi tatăl meu am locuit la Podoleni. O să spun, însă, că străbunicii vin de prin... las' că mă interesez eu de nişte oraşe de unde vin armenii. Cu un nume turcesc, Feighenoglu, sau armenesc Faighenian, te poţi duce frumos de sărbătorile mari la templu, să-ţi aranjezi toate socotelile cu dumnezeul nostru, al evreilor, care îţi dă la fiecare început de an nou un fel de *Ausweis* pentru anul ce vine. Interesant : acum cîteva zile — cînd nici nu mă gîndeam la o combinaţie ca asta — m-am gîndit totuşi nu numai să-mi schimb numele ci să fac şi aia... cum îi zice, aia despre care într-o zi, în farmacie la domnul Herzenberg, unde vine „la o parolă" tot ce este mai „select" dintre evreii care fac politică, am auzit că o fac unii evrei. Adică dintre evreii bogaţi de tot, cum se zice *otfolei,* care sînt prieteni cu domnul Herzenberg. Evreii ăştia se... aia... cum dracu se zice... se... *asimilează.* Domnii aceia, avocaţi şi doctori spuneau că cel mai bun lucru este să fim *asimilaţi.* În felul ăsta, dacă, adică, te *asămăleţi,* ajungi mai repede sus, sus de tot. S-a interesat şi a aflat ce se cheamă aia să te *asămăleţi.* Şi a aflat că ăştia care fac asta, zic că trebuie să te şi botezi. Ei, asta îl deranjează : chestia cu botezul. Nu ştie de ce, dar asta, vezi, n-ar face-o cu plăcere. Ba ar face-o chiar cu frică : auzi, să te bage într-un fel de cazan cu apă, *în biserică...* Chiar *în*

biserică ! Nu... asta nu. Dacă ar face-o la sinagogă sau la templu ar fi altceva. În felul ăsta s-ar asimila.

I-a răspuns deci colonelului că el e gata nu numai să-şi schimbe numele, dar chiar să se asimileze. Nu i-a spus că ar merge chiar şi pînă la botez — dar într-un templu sau sinagogă — ci numai atît :

— Aş vrea nu numai să-mi schimb numele, da' chiar să mă asămăleţ !

Colonelul a rîs întîi de felul în care a rostit el *asimilez* — *asămăleţ*, apoi i-a vorbit serios, spunîndu-i, însă, şi părerea sa :

— Este adevărat că unii români sînt de părere ca evreii să se asimileze, adică să se contopească, adică să se piardă, să dispară printre celelalte neamuri, prin botez şi căsătorii mixte etc. Eu, însă, n-aş admite asta ! Păi mai întîi înseamnă că se spurcă sîngele celorlalte neamuri. Al doilea (şi la asta a rîs de s-a prăpădit), pierdem o clientelă, în jurul căreia poţi face politică. Dumneata, domnule, trebuie să înţelegi cel mai bine ce înseamnă „clientelă". Aşa, că vorba ceea, „dacă n-ar exista evrei ar trebui să-i inventăm". Deci, eu n-aş fi de acord să te *asămăleţi*, cum zici dumneata. Mulţumeşte-te să-ţi schimbi numele. Voi vorbi cu unchiul meu, profesorul, să te ajute ca lucrurile să meargă repede, şi asta e deja — vezi n-am spus „dija", cum zic ai dumneavoastră — e deja mult, deoarece unchiul vrea ca fiecare evreu să aibă un nume şi chiar un semn evreiesc, vorba lui, să-l ştii !

I-a propus să-şi schimbe numele în Smochinescu. Lui Avramuţ i-a plăcut : nu mai rămîne nici o urmă de „Feighenbaum". Uite, vezi, la asta nu s-a gîndit. Va să zică Smochinescu. Smo-chi-nes-cu. Nobil nume !

— Bine ! Să fie cum ziceţi dumneavoastră.

Şi a rămas aşa : Smochinescu. Avramuţ Smochinescu.

A avut totuşi — în sufletul lui — o mică răbufnire împotriva lui Marcu Moise : Al dracului ! Să aibă aşa o baftă. Să-l cheme chiar de acasă Marcu Moise. La sinagogă Marcu Moise este evreiesc — Mordche Moişă — iar în comerţ e românesc, căci sînt şi români cu nume de Marcu şi români cu numele Moise. Dacă pe mine mă chema în acte măcar Avram, şi nu Avramuţ, tot era bine, căci sînt şi români „Avram". Dar Avramuţ ? De aia e o fericire să mă cheme de acum încolo Smochinescu !

După ce a căzut de acord cu colonelul asupra numelui, au schimbat între ei în legătură cu combinația numai niște simple scrisori.

Nu erau în ele decît cîteva rînduri, din care rezulta suma pe care colonelul, direct sau prin garanție la bancă, o ține la dispoziție „spre a fi ridicată succesiv, pe măsura necesităților ce le va constata domnul Gheorghe Cristea-Bujor. Fiecare sumă este socotită ca dată *în păstrare* domnului Avramuț Feighenbaum — alias Smochinescu — răspunzător pentru aceste sume, oricare va fi numele pe care domnul Avramuț Feighenbaum — alias Smochinescu — îl va purta în viitor. Orice nerestituire în douăzeci și patru de ore de la cererea scrisă sau verbală este socotită abuz de încredere. Pentru garantarea tuturor sumelor și a fiecărei sume în parte, sînt socotite ca depuse în gaj domnului Gheorghe Cristea-Bujor, mărfuri la alegerea acestuia, adică a domnului Gheorghe Cristea-Bujor sau a moștenitorilor săi legali sau testamentari, mărfuri în valoare dublă a facturii cu care firma le-a primit, diferența de la valoarea simplă fiind marjă de devalorizare eventuală. Aceste mărfuri pot fi lăsate în custodie domnului Feighenbaum — alias Smochinescu — (egal ce nume va purta în viitor) mărfurile neîncetînd prin aceasta a fi proprietatea de garanție pentru domnul Gheorghe Cristea-Bujor sau pentru moștenitorii săi legali sau testamentari. De asemenea, sînt socotite ca date în gaj domnului Gheorghe Cristea-Bujor sau moștenitorilor dumisale legali sau testamentari și rămase în custodia domnului Feighenbaum — alias Smochinescu — și a soției dumisale actuale sau viitoare, egal ce nume vor purta aceștia, ce firme vor înființa sau din ce firme vor face parte, ca și a moștenitorilor lor legali sau testamentari, orice avere imobilă sau mobilă (bijuterii, blănuri, mobilă, obiecte casnice etc.), proprietatea particulară a soților Feighenbaum (Smochinescu) și a fiecăruia din soți în parte sau a moștenitorilor lor legali, sau testamentari, sau a unor terțe persoane cărora începînd de astăzi vor vinde, sau ceda, sau înstrăina sub orice formă averea, sau o parte din ea."

După ce a iscălit, Avramuț s-a șters de sudoare (era leoarcă) și a zis :

— Ați văzut, domnu colonel, ce ușor am iscălit ? Și Evelinica mea o să iscălească. O să vedeți. Adevărat vorba bunicii mele dinspre tată : „lacătele sînt numai pentru oameni cin-

ştiţi. Contra hoţilor nu ajută lacătele". Cu toate că dumneavoastră sînteţi român şi chiar rudă cu domnul profesor — ştiţi ce vreau să spun cu asta — pe cînd eu sînt — chiar, ce sînt eu ! — un biet evreu, ştiu că n-am ce să mă tem de dumneavoastră. Nu-i aşa, domnu colonel că n-am de ce să mă tem ? (Şi glasul nu-i tremura, dar îi clănţăneau dinţii.)

Colonelul i s-a uitat drept în ochi :

— Ce-are a face scripca cu iepurele, măi Feighenbaum ?

Şi a zîmbit — un zîmbet nu ştiu cum — că abia acum s-a speriat de-a binelea Avramuţ.

Dar colonelul a adăugat îndată ceva care l-a liniştit :

— Ca să vezi că una e politica şi alta afacerile, uite, îţi dau dovada că la mine cîntăreşte mai mult un ovrei cu care pot face afaceri, decît un român prost, cu care nu poţi face nici o brînză.

Şi i-a dat dispoziţie lui Petrescu să-l scoată din prăvălia de alături pe cizmarul Petrea. Iar lui i-a zis :

— Dărîmăm peretele şi mărim localul. Să vezi ce prăvălie trîntim ! Cînd zici că vrei să faci inaugurarea ?

— Asta depandă cînd putem să-l scoatem pe ofticosul ăla de cizmar. Poate să ne întîrzie, fiindcă e în stare să moară de popălèxie, că îl ştiu, suferă şi pardon de inimă...

— Păi dacă suferă, cum zici „pardon de inimă", înseamnă că evacuarea merge şi mai repede. Poate de emoţie, numai cînd aude, se evacuează singur pe lumea ailaltă.

Şi, adresîndu-se lui Petrescu :

— Vorbeşte în numele meu cu chestorul. La nevoie, vorbeşti şi cu procurorul, ca mai întîi să fie scos din prăvălie şi pe urmă, dacă e cazul, ne judecăm. (Şi şi-a amintit din timpul răscoalelor ţărăneşti de acum doisprezece ani, cînd, ca ofiţer, încă înainte de a primi ordinul „întîi represiunea şi pe urmă vom aviza", el l-a executat.)

Şi, iar către Feighenbaum :

— Eu zic că cel mai tîrziu mîine dimineaţă ai liberă prăvălia cizmarului. Duminică dimineaţă facem deschiderea. Adică nu deschiderea comercială cu vînzare, ci sfeştania, adică inaugurarea religioasă. Ca să avem şi binecuvîntarea cerului...

Feighenbaum, pe care îl apucase un nou tremur adineauri cînd a văzut ce repede lichidează colonelul o evacuare, „întîi îl scoatem şi pe urmă ne judecăm" (va să zică şi cu mine o să poată face aşa) — şi era cu gîndul la cele spuse de

Evelina, să trăiască, „nu te băga cu *Humînul* ăsta" — s-a trezit parcă din vis, dar a răspuns limpede :

— Sigur... Duminică sfeştania...

Dar, subit speriat din nou :

— Cum adică *sfeştanie*...? Cu un popă de-al dumneavoastră ? Parcă ziceaţi că sînteţi asociat, cum aţi zis, „tacit", adică pe sicretelea...

— Cum să fie cu popă de-al nostru, măi ovreiule ? ! Faci una cu popă evreiesc, de-ai dumneavoastră, că-i mai tare Jehova, ca să facă să prospere afacerea. Afară de asta fiecare neam să-şi respecte credinţa ! Dar pe mine, mă inviţi. Ca... simplu proprietar al imobilului.

— A ? Aşa da ! Foarte bine ! Foarte, foarte bine ! Chiar o să fac, ştiţi — zice Avramuţ cu inima la loc — o să fac o sfeştanie, vorba ceea, ce n-a văzut Londra şi Parisul ! Cu domnul rabin Lilienduft, confesor la garnizoană... Poate că îl cunoaşteţi şi dumneavoastră. Noi sîntem prieteni cu dumnealui. Vine aproape în fiecare zi la noi. O apreciază pe Evelinica mea foarte tare. E şi dumnealui un cineva foarte cult, la fel cu Evelinica.

De la panica de adineauri, a trecut la o stare de euforie nemaipomenită. Mai ales din clipa în care a trecut pericolul de sfeştanie cu popă.

Subit şi-a amintit ceva :

— Nu s-ar putea să grăbim niţel, cum să zic... evacuarea, să putem face inaugurarea cu peretele deja dărîmat ? Uşa şi zugrăveala pe urmă. Pentru că ştiţi, aş vrea ca în loc de duminică să facem inaugurarea sîmbătă seara, ca să ne meargă bine, căci e început de săptămînă. Afară de asta, sîmbătă n-aş vrea să se lucreze, cum se zice, la imobil. La noi sămbăta e zi sfîntă şi nu vreau să-l supăr pe dumnezeu tocmai cînd am interes de el la inaugurare. Înţelegeţi. Aşa că e mai bine sîmbătă. Nu-i aşa, domnu colonel ? Mai ales că pot să zic că totul e gata !

Şi iar s-a pornit pe vorbă lungă :

— Adevărat, nu am încă sortimentul complect, dar vine repede. Am angajat personal unul şi unul ! A, nici nu v-am spus că am şi un funcţionar nemaipomenit, nemaipomenit ! Îl ştiu de la firma la care am lucrat împreună, de la Marcu Moise. I l-am ciupit. E el niţel bolşevic, dar îl tragem noi la rîndea. Pe cine ştii să îndulceşti cu zeamă de gologani, îl

faci omul tău. Sandu Fux îi zice. M-a făcut el niţel de rîs în lume, într-o sinagogă din Podoleni, dar n-are a face. Vorba mea, ce-i aia demnitate, dacă ai interes? Ştiţi, vorba românească : „interesul poartă fesul" ! — şi vorba noastră : „dacă ai nevoie de hoţ, îl scoţi de la spînzurătoare, îţi faci interesul cu el şi pe urmă îl spînzuri".

Şi, rîzînd cu poftă :

— Sau îl păstrezi pentru „mai trebuie şi altă dată" ! Şi Fux ăsta cunoaşte branşa, şi are o guriţă, că-i poate duce de nas pe ceilalţi funcţionari, aşa că cînd om avea lucrători mulţi, o să-i „ducă" în interesul firmei. Am ştiut să-l momesc, şi de ieri îl avem aici. El crede, poate, că o să mă ducă el pe mine. Vă spun ca să-l ştiţi şi dumneavoastră.

Colonelul l-a informat că şi el a angajat de la Oradea un lucrător specialist, cum desigur nu sînt doi în toată ţara.

— Tot tinerel. Şi, al dracului, pot să jur că e bolşevic ! Aşteaptă numai telegrama mea şi vine imediat.

◆

Evacuarea cizmarului a mers repede, în aceeaşi zi. Nu i-au ajutat nici protestele, nici desperările. Oamenii circumscripţiei de poliţie i-au arătat ordinul scris. Ce-l despera mai mult nu era lipsa atelierului, căci nu-i aducea cine ştie ce de lucru, ci — cum zicea el — „demnitatea" : Pierd un atelier cu uşă şi fereastră la stradă, uite aici, pe Costache Negri, o singură casă de colţul străzii Ştefan cel Mare, stradă principală. E adevărat, un vecin, Haim Şmolţgrib — un nenorocit de croitor cu nevasta ofticoasă şi patru copii, unul mai mic, şi mai dezbrăcat, şi mai desculţ decît celălalt (care avea, la vreo douăzeci de metri depărtare, în altă clădire, doamne iartă-mă „prăvălia", adică atelierul, de doi metri pe unu şi jumătate, pentru reparat şi călcat haine) — i-a spus că îşi poate aşeza atelierul de cizmărie, adică măsuţa şi scăunelul, chiar în faţa croitoriei sale.

— Înăuntru nu e loc, vezi şi dumneata, vecine. Peste noapte, însă, cînd laşi lucrul poţi depune totul, fără grijă, aici, sub masa mea, căci măsuţa de cizmar încape sub masa de croitor. Eu lucrez tîrziu, cîteodată toată noaptea, aşa că lucrurile sînt şi mai păzite. Şi a încheiat : Sigur că dacă ar fi loc, ai putea şi dumneata să lucrezi aici, înăuntru. Dar vezi

singur, nu e loc nici pentru un ac. Zilele sînt, însă, lungi şi e şi cald, aşa că poţi lucra afară oricît de tîrziu. Lucru să fie ! Ştiu, moş Petrea, că una este să ai atelier în centru şi alta zece case de la colţ, adică pe strada Costache Negri. Parcă eu nu visez să avansez măcar mai spre Ştefan cel Mare ? Şi ştiu că, mai ales, ţi-e ruşine să lucrezi pe stradă, cum lucrează ţiganii cu „spoi tingiri, spoi".

El s-a împăcat pînă la urmă cu pierderea atelierului. Ceea ce îl durea, însă, era că pierde şi locuinţa, căci odaia e despărţită în două : în faţă, atelierul, şi, în dosul dulapului, locuinţa. Va să zică n-o să aibă nici unde să-şi culce nevasta şi copiii !

În zadar l-au sfătuit oamenii care s-au adunat ca la urs în jurul calabalîcului zvîrlit în stradă, să nu se lase. Un bătrînel ponosit, care părea că este, sau a fost, avocat, i-a zis că-i „preia cazul" şi se judecă cu proprietarul. N-o să-l coste mult. Altcineva (nu părea avocat, căci îl vedeai om cumsecade) l-a îndemnat să se lase păgubaş de atelier, dar cu locuinţa să rămînă aici, căci legea — zicea el — lasă proprietarului putinţa să pună mîna pe magazine şi pe ateliere, adică pe *vaduri comerciale şi industriale*, dar să te scoată din locuinţă, e mai greu.

Oarecum sigur de locuinţă, îl durea acum din nou atelierul : Cum să renunţi la un atelier în centru ? Şi, dacă vrei să ştii, de atelier te doare chiar mai tare inima decît de locuinţă. Dar, pe lîngă că trebuie să-ţi iei nădejdea, nu ai şanse nici măcar pentru locuinţă. Căci cum nu e locuinţă, ci o despărţitură din atelier — te joci cu legea şi cu cei ce ştiu s-o învîrtească în interesul celor tari ! ? Nu, nu-ţi pierzi tu vremea judecîndu-te cu dumnealor. Aşa că, atunci cînd un vecin l-a îndemnat să se judece, el a răspuns : „Nu-i cunoşti, domnule, pe oamenii bogaţi. Oamenii bogaţi nu lasă din mînă nu numai ce au apucat, dar nici măcar ceea ce rîvnesc să apuce. Căci ei socotesc pagubă nu numai ceea ce pierd, ci şi ceea ce ar vrea să cîştige şi se tem că n-au să cîştige. Ba nu, ei socotesc pagubă şi ceea ce nu reuşesc să fure de la altul. Am auzit că crocodilul varsă lacrimi că nu reuşeşte să te mănînce. Nu, nu cred că au să-mi lase măcar o palmă de loc, chiar dacă legea mi l-ar da. Iar legea cum să-mi dea dreptul meu, chiar dacă în cărţile tipărite mi-l dă ? Are ea — legea — o mie de chichiţe să-l ocrotească pe cel tare. E de prisos, vecine.

Nu-mi pierd eu vremea judecîndu-mă cu dumnealor. Îi ştiu : sînt puternici şi cîinoşi."

Şi cu nevasta şi mezinul lîngă el — băiatul cel mare era în oraş — a rămas în mijlocul boarfelor zvîrlite în stradă. Îşi netezea mereu mustaţa mare şi sprîncenele groase, îşi ştergea fruntea de sudoare, se scărpina, îşi aşeza ochelarii cu rama subţire de metal alb, care îi alunecau pe nas, şi nu ştia ce să facă.

Pînă cînd a trecut spre depozit Feighenbaum. Ce-ar fi să-l rog să-mi dea voie să stau un timp într-o magazie a depozitului ?

Feighenbaum e îndată de acord. Despărţindu-se de cizmar, îi făgăduieşte că va interveni pe lîngă „păcătosul" de colonel şi va obţine ca el, domnul Petrea, să-şi mute gospodăria în una din magazii, chiar aici, sub boltă. Se înţelege, provizoriu, pînă sosesc noi transporturi de mărfuri, care nu vor mai încăpea în celelalte magazii. Dar asta va mai dura cel puţin două-trei săptămîni.

◆

Mutîndu-şi într-o magazie din curte, gospodăria — o sobă strîmbă, cîteva farfurii, două oale, o cratiţă, un divan ponosit cu arcurile rupte, un alt divan pe căpriori şi vreo trei perne — moş Petrea simte că îi dau lacrimile. Nu ştie dacă de durere că nu mai are uşă la stradă, sau din recunoştinţă faţă de Feighenbaum.

— Cum să vă mulţumesc ? Ce se cheamă om de inimă ! Numai că v-aş ruga să-mi daţi voie, dacă se poate — şi tare v-aş ruga să se poată — să şi lucrez aici, să am adică şi atelierul. E adevărat, magazia n-are ferestre, iar uşa dă sub boltă, aşa că e întuneric, am, însă, o lampă de petrol şi o să văd să lucrez. Nu că n-aş avea unde în altă parte să lucrez : un croitor de aici, de pe Costache Negri, moş Haim, mi-a dat voie să mă aşez în faţa atelierului dumnealui, dar mi-e ruşine... Pe stradă ? Înţelegeţi... Mi-e ruşine să lucrez cum lucrează cizmarii cîrpaci. Aşa că de aia vă rog să-mi îngăduiţi să şi lucrez aici şi, dacă se poate, daţi-mi voie să pun la poartă un cartonaş cu o mînă care arată cu degetul că atelierul este înăuntru, sub boltă... Ştiţi, oricum, e cu atîtea case mai aproape de centru ca la moş Haim. Şi-apoi, oricum, e vad...

Feighenbaum i-a dat voie „cu de la mine putere", a zîmbit amuzat — „vad la calicie !" — şi a intrat în depozit sub plecăciunile pline de recunoştinţă ale cizmarului.

◆

Satisfăcut că a făcut o faptă bună, pe care nu se poate să nu i-o răsplătească dumnezeu făcînd să-i meargă din plin afacerile — căci de aia a şi făcut-o, mai ales că nu-l deranjează de loc — Avramuţ, după ce a văzut că a sosit zidarul, i-a spus Evelinei că el se repede puţin la „Banca Moldova" şi la întoarcere se va opri la atelierul de firme, să ceară să scrie în loc de Feighenbaum, Smochinescu, şi să vadă ca firma să fie gata pentru pus încă astăzi, spre seară, înainte de intrăm în sîmbătă.

— Înţelegi, Evelinica mamă, mai întîi nu vreau să-l supăr pe dumnezeu călcînd tocmai acum sîmbăta cu o chestie de inaugurare. A, că stăm în depozit e altceva. Al doilea, vreau ca miine seara, că e început de săptămînă, inaugurarea să fie *tip-top* şi *ef-ef*.

Evelina i-a făcut o surpriză, informîndu-l că ieri pe înserat, cînd domnul rabin Lilienduft, în drum spre sinagogă la rugăciune, i-a făcut o vizită (ah, a uitat să-i spună), ea a aranjat ca domnul rabin personal să facă rugăciunea de inaugurare, îmbrăcat în *ornat*, adică în odăjdii sfinte, şi aducînd şi cor şi un harmonium. „Harmonium este un fel de pian, Avramuţ mamă — l-a lămurit ea — un pian ca în bisericile catolice". Şi — fără să-şi dea seama — a scos din poşetă o oglindă mică şi, aşa cum face de obicei cînd stă acasă, cu ochii în oglinda toaletei, care e în dormitor — unde de obicei îl primeşte pe domnul rabin — s-a uitat şi acum, parcă pentru a vedea cum a fost aseară, adică dacă a avut *beau jour* şi dacă era „bine".

Feighenbaum era încîntat că va fi şi aia, „harmonium", a sărutat-o pentru dragostea şi grija ei de a-l aduce pe domnul rabin — „toate le ai pe cap, mamă scumpă" — dar a rugat-o :

— Cînd mai trece eminenţa sa pe la tine, adică pe la noi, roagă-l să invite şi nişte granguri cu care are dumnealui legături. Ştii, de la garnizoană, de la Siguranţă şi de unde mai crede dumnealui. Nu poţi să ştii cînd ai nevoie de ei. Colonelul invită şi dumnealui nişte granguri. Ei, Evelinica mamă,

eu mă duc la Banca Moldova, să-l poftesc pe domnul director Wachtel personal. Pa, mamica, pa !

Şi a sărutat-o pe buze că s-a mînjit cu ruj, cu toate că Evelinica întrebuinţează calitatea cea mai fină, de ăla care nu se ia, nu ştiu cum dracu îi zice, că-i pe franţuzeşte.

◆

Cam în dreptul Mitropoliei s-a oprit brusc : de unde îl cunoaşte el pe domnul de peste drum, înalt, cu cap ca de leu tînăr şi cu mers *Plattfuss*, domnul care s-a oprit şi el, recunoscîndu-l parcă ? Ah, e camaradul Haralambie, „mister Harry" din timpul războiului. Uite-l, traversează strada şi vine încoace. Să ne păzim buzunarele. (Cu toate că în armată Haralambie ăsta cîştiga o avere — căci se pare că făcea spionaj şi musărai şi era şi pe la „servicii speciale" — de multe ori nu avea un ban şi „atingea" pe cine nimerea, cu cît putea.)

Totuşi, mai puternică decît frica de a fi „atins" este curiozitatea de a şti ce caută la Iaşi „mister Harry". (A fost poreclit aşa în război pentru că se pusese bine cu ofiţerii din misiunea americană.) În timpul războiului mulţi negustori de aici din Iaşi, din Bacău, din Tîrgu-Ocna şi din Moineşti, au cîştigat, prin intervenţiile sale, multe parale la furnituri pentru stat şi la cîte altele. Te pomeneşti că a venit acum încoace — ca atîţia — în legătură cu armamentul clandestin care trece pe aici — aşa cum trece pe la Galaţi, pentru armatele lui Denikin şi Wranghel şi alţi generali ruşi, ajutaţi de foştii aliaţi ai Rusiei să lupte împotriva bolşevicilor. Dacă pentru asta a venit Haralambie — „Harry" la Iaşi, apoi, fără să neglijăm magazinul, s-ar putea să băgăm şi noi ceva capital şi să cîştigăm o avere pe lîngă el. Ce dracu, am fost un timp bine, chiar foarte bine, şi nu se poate să nu-mi vîndă un pont. Numai să avem grijă să fim cu ochii în patru, să nu ne prăjească. Tragem şi pe colonel în combinaţie, dacă nu cumva o fi băgat cu alţii tot în asemenea combinaţii. Că degeaba n-o fi venit dumnealui tocmai de la Oradea, încoace, la Iaşi. Ci cu siguranţă că în legătură cu furnituri de armament contra bolşevicilor.

„Mister Harry" e lîngă el, şi la fel de sigur de sine ca în armată, îl ia repede :

— Hei, nu eşti tu soldatul Feighenbaum Avramuţ ?

Ce înseamnă, domnule, acel „ce" care dovedeşte că eşti un „cineva" ! La urma urmei eu doar nu mai sînt „soldatul Feighenbaum Avramuţ", sînt mare angrosist, ginerele domnului Reichman şi asociatul domnului colonel Gheorghe Cristea-Bujor, iar de astăzi, sînt Smo-chi-nes-cu ! Şi chiar, cum se zice, ca fizic eu nu mai sînt ce am fost. Am acum „prezenţă" sau „prestanţă" (nu ştiu exact cum se zice). Am „figzonomie", cum zicea soacra, să trăiască şi să fie sănătoasă, care este, cum se ştie, femeie intelectuală. Cu toate acestea, mă simt un nimic pe lîngă mister Harry, care nu e nici măcar „mister Harry" adevărat, căci este un Haralambie — adică un român, nu un american — iar unii spun că nici nu poţi şti ce e. Se ştie numai că nu degeaba a fost poreclit „mister Harry". Şi tot nu degeaba i se zicea şi „taurul regimentului". Avea un succes nemaipomenit la cucoanele ofiţerilor — de la căpitan în sus — că chiar ele interveneau mereu pentru dînsul. Ia uită-te la el ! Acum e parcă şi mai şi ! Şi e lăţit, înălţat, cu părul mare, negru ca pana corbului, sprîncenele groase, negre, genele lungi — la fel de negre — ochii parcă albaştri, buzele cărnoase, iar nările, nările lui teribile, deschise mari, parcă adulmecă, domle, pradă : femei sau afaceri, sau chiar amîndouă. Păcat de mersul puţin crăcănat şi de picioarele *Plattfuss*. Dar uite că la el — pentru că se pare că e mahăr mare — nu-i caraghios că-i crăcănat şi cu *Plattfuss*. Dimpotrivă : se asortează, ba chiar îl face şi mai — cum să zic — mai „comandant". Asta e cu oamenii mari : un beteşug se preface într-un „ce" care îi face „şi mai şi".

— Ei, ce-ai rămas aşa *bujbeidăr*, măi Feighenbaum Avramuţ ? Nu eşti tu Feighenbaum Avramuţ ?

— Da, eu sînt, dar sînt *fost* Feighenbaum, că acum sînt Smochinescu, şi nu mai sînt nici Avramuţ, sînt mare angrosist. Dar dumneata cu ce ocazie ai binevoit a veni la noi, la Iaşi ? (Îşi dă seama că s-a bîlbîit, dar cel puţin a vorbit pă radical, cum se vorbeşte la farmacia domnului Herzenberg. Şi l-a luat per „aţi" ca nici el, Haralambie, să nu-l mai ia „per tu", că chiar n-a păscut porcii cu el. Mai ales că, dacă judeci bine, nici în timpul războiului nu poţi să zici că au fost prieteni. Ba se vedeau chiar rar de tot şi întîmplător.)

În loc să-i răspundă cu ce ocazie a binevoit „a veni la Iaşi", uite că mister Harry îl întreabă scurt :

— Angrosist, neangrosist, da pleci în America ?

Şi, fără să-i dea timp de gîndire, adaugă :

— Eu plec mîine. Am venit să-mi scot nişte acte. Mă înapoiez azi la Galaţi şi din Galaţi plec pe un cargobot. Am ocazie. Te iau cu mine. În America e de noi. Să ştii că te protejează soarta dacă m-ai întîlnit tocmai acum.

Şi, începînd să se îndepărteze :

— Dacă eşti hotărît, vino direct la gară. Plec cu trenul de 12,30. Deseară sîntem acolo şi mîine dimineaţă ne îmbarcăm pentru America. Nu aduci nici un fel de bagaje. Numai un schimb de rufe. Nici de bani nu ai nevoie. Te iau gratis. Îţi explic în tren. Şi repet : în America e de noi !

A dispărut cu paşi mari, în mers uşor crăcănat şi *Plattfuss*, spre Palatul de Justiţie.

Smochinescu a rămas un moment descumpănit : mister Harry ăsta n-a făcut în tot timpul războiului nimic fără socoteală. (Se zicea că lucrează în acelaşi timp şi pentru Marele Cartier, şi pentru serviciul de spionaj american, şi pentru „Intelligence Service" englez, şi pentru spionajul german. Cine ştie pentru ce chestii grozave pleacă în America, chestii în care m-ar putea băga şi pe mine.)

Rămas în mijlocul străzii (aproape să fie călcat de o brişcă veche cu un cal costeliv) se uită după mister Harry : „În America e de noi" a zis. Ah, America... Şi, într-o clipă, prăvăliile de pe amîndouă trotuarele — chiar cele cu un cat deasupra — i se par vechi, micuţe, caraghioase. (Ah, zgîrienorii din New York !) Copăceii de aici, de pe marginea trotuarelor, sînt piperniciţi şi golaşi ; oamenii se tîrăsc ca viermii ; briştele hodorogite, parcă s-ar tîrî şi ele. Da, ar putea s-o lase pe Evelina, şi pe colonel, şi magazinul, şi tot Iaşul ăsta nenorocit, şi să plece în America. Poţi să găseşti o americancă bogată, cu nişte dolari, mamă, mamă !

Deodată se dezmeticeşte : Sînt nebun ! Să las vrabia din mînă... ? Şi-apoi „mister Harry" zice că mă ia el gratis. E semn rău : dacă un pezevenghi îţi dă ceva gratis, înseamnă că o să te coste cît nu eşti în stare să plăteşti. Adică dacă un „mister Harry" este filantrop cu cineva şi îl „ajută", înseamnă

că şi-l ia slugă pe viaţă şi-l lasă fără izmene. Şi-apoi, vorba ceea, mă cheamă pentru că *întîmplător* m-a întîlnit. Dacă nu mă întîlnea ? Şi, dacă te gîndeşti bine, cred că e adevărată vorba auzită la ceainăria „La Iţic cel bun" din Podoleni : „New York-ul nu este altceva decît un Podoleni mai mare". Aşa că n-am decît să fac din Iaşi un New York pentru mine. Şi poate că nici nu e frumos s-o părăsesc pe Evelinica, dacă n-am interes. Mai ales că o iubesc. Parcă ce, nu pot să fiu, aici, la Iaşi, la fel de tare şi mare ca la New York ? Şi, deodată, i-a fulgerat prin minte — ca într-un vîrtej — cîte combinaţii se pot face aici, în legătură cu „industria grafică şi confecţiuni din hîrtie şi editură şi altele", de care a vorbit cu colonelul şi s-a gîndit şi singur. Bun ! Va să zică a doua sau a treia zi după inaugurarea magazinului, plecăm la Brăila-Galaţi să cumpărăm nişte maşini de care am auzit că se găsesc acolo. Apoi, de la Brăila, în alte oraşe : să suflăm instalaţii întregi oriunde găsim. Şi la Craiova se găsesc multe maşini, la „Ramuri", şi la Botoşani există ceva maşini, la unul Seidman şi sînt şi la Fălticeni. Şi de ce să nu-i suflăm ceva maşini chiar unchiului Marcu ? Şi de ce să nu avem curajul să vedem ce se găseşte şi în Bucureşti ?! Colonelul are putere. Ehehe, cine-i frumos, dar eu sînt deştept că am făcut combinaţia cu dumnealui, care poate să-i silească şi pe cei mari să vîndă. Între timp găsim şi la căcăţei mici, nişte maşini să te lingi pe degete. Că ce au nevoie meseriaşii mici să existe ? Le cumpărăm maşinile şi ei n-au decît să vină ca lucrători la noi, dacă sînt lucrători buni şi au putere să muncească. Şi dacă sînt hodorogi bătrîni, la reformă cu ei, la lada cu gunoi, la cimitir... Cum e unul Eskenazy din Craiova, de care am auzit că are o maşină de liniatură mecanică *ef, ef,* şi cum e unul „La Tudor Vladimirescu", din Bucureşti. Trîntim, va să zică, o fabrică, domnule, că vine şi „Socec", şi „Naţia Românească", şi „Cartea Românească" şi face cartel cu tine, să te roage adică ei pe tine... Aşa că facem din Iaşi şi Bucureşti, un New York ! Şi cînd o fi să mă duc în America, o să mă duc, nu cum zicea mister Harry, ca să mă protejeze soarta *lui,* şi să mă ia el ca pe un holodronţ, cu un singur schimb de rufe. O să plec de aici pe contul soartei *mele,* şi atunci o să fiu, cum dracu le zice miliardarilor de acolo... A, da, *trustman* !

Şi, călcînd vîrtos, a luat-o spre Banca Moldova.

◆

În drum de la bancă spre zugravul de firme, s-a întîlnit, în faţa brasseriei „Bristol", cu colonelul, căruia i-a împărtăşit planurile la care tocmai se gîndise adineauri. Colonelul l-a poftit la o savarină. Cu ocazia asta Smochinescu s-a bucurat să afle că domnul profesor va fi poate şi domnia-sa personal la inaugurare, cu condiţia ca între băuturi să fie şi nişte *bronfîn* [1], iar la gustări nişte ştiucă umplută, foarte piperată.

Reproducînd exact zîmbetul domnului profesor, colonelul a redat cu micul şi picantul defect de vorbire al domnului profesor, cele spuse de domnia sa :

— Stiuca umplută e singurul din lucrurile bune pe care îl mai pot consuma *complect* de la zidofcuţe.

Dar pe Smochinescu îl interesa dacă domnul colonel a vorbit sau nu cu domnul profesor şi în chestia unchiului Marcu.

— Da, am vorbit, dar zicea că devastarea unei singure întreprinderi evreieşti nu merge. Se cheamă că e o răzbunare personală, sau un act de huliganism, sau chiar jaf. Şi nu e moral, şi nu e politic ! Cînd devastarea se face, însă, angro, înseamnă patriotism şi principiu politic. Şi domnul profesor nu lucrează decît pe patriotism şi pe principiu politic.

S-a întrerupt brusc, dîndu-şi seama că a uitat că se găseşte în faţa unui simplu negustor şmecher, dar om mediocru. I se păruse, pesemne, că e în continuare de convorbire cu domnul profesor, nemaiştiind dacă axiomele rostite acum sînt toate ale sale, sau unele ale profesorului. Sau poate că vorbise pentru sine însuşi, pentru — cum îi plăcea să-şi spună — „exerciţiu de gimnastică mintală", aşa cum exersa muzica. Sau nu cumva a vorbit aşa pentru că e bine dispus şi a avut chef să-l ia peste picior ?

— Da, da. Ce rost are să-ţi spun toate astea, pe care desigur că nici nu le înţelegi.

Avramuţ a fost sincer şi a mărturisit :

— De ce să mint ? Chiar n-am înţeles. Însă am înţeles că chestia cu unchiul Marcu Moise nu se poate face deocamdată. Păcat. Dar nu-i aşa : *deocamdată* ?

Colonelul l-a asigurat că o dată cu încheierea anului studenţesc, studenţii au să facă oricum iar niţel bairam cu casele,

[1] Rachiu special, dulceag, evreiesc.

cu prăvăliile şi cu bărbile evreieşti, aşa că atunci o să se rezolve şi chestia cu unchiul Marcu :

— Da, da. O să se aranjeze ca să fie niţică treabă şi la Podoleni. Cu ocazia asta o să aprindem oraşelul — adică numai străzile pe unde stau ai dumneavoastră.

Vezi, asta nu-i place lui Avramuţ :

— Nu, domnu colonel, asta nu. Unchiul Marcu e asigurat grozav, ştiţi, chiar pentru atunci cînd e nevoie să-şi facă singur incendiu. Asta înseamnă că-i facem un bine : o să ia asigurarea, da ştiţi, asigurare nu glumă. Că ştiţi cum se aranjează lichidarea la un incendiu ! Vine o sărăcie de cabţoman „lichidator" din partea societăţii. Ei, îl ungi şi — vorba ceea — ai obţinut pentru *mardalîcul* ars, bănet ca pentru marfă *ef, ef.* Care negustor nu e pregătit pentru aşa ceva ? Desigur că ştiţi că mereu arde la Galaţi, la armenii ăia textilişti. La Bucureşti n-a ars de curînd la tăbăcăria aia grozavă „Panaitescu şi Alexandrescu" şi la depozitele „Haimsohn & Lucescu" ?

Colonelul l-a liniştit :

— Las' că există experienţă în chestia asta, că s-au dat foc la atîtea oraşele şi tîrguşoare evreieşti. Arde numai ce vrem noi, adică gospodăriile calicilor, *ne*asigurate. Întreprinderile ca Marcu Moise, asigurate pentru incendiu, rămîn neatinse. Ele sînt însă *devastate.* Dacă e cazul. Adică — aşa cum vrei matale — fără să ia asigurare. Îl ruinăm adică pe stăpînul lor. Cum ziceam — unde e cazul.

Smochinescu a rămas o clipă pe gînduri, apoi a zis cu tristeţe :

— Nu, nu e bine, domnule colonel. Nu-l cunoaşteţi pe unchiul Marcu. E un bandit şi jumătate. O să vedeţi că chiar dacă e numai devastat, cum ziceţi, el o să-şi încaseze asigurarea ca de incendiu, că face el să pară că şi la el a fost foc.

— Ei şi ? Chiar dacă încasează banii, mai poate el să refacă aşa repede atelierele, fabrica ?

— Nu, dar poate să pună din nou pe picioare depozitul şi să ne concureze...

Colonelul l-a liniştit :

— Bine. Atunci nu incendiem deocamdată oraşelul. Facem numai pogrom de devastări. Dar ştii, în lege : să se aleagă praful de tot ce este jidănesc şi, cu ocazia asta, mai vede Marcu Moise depozit cînd îmi văd eu ceafa.

Smochinescu e încîntat : Aşa da !

— Bine, da, e bine aşa : pogrom de devastare, ştiţi angro...

Rămas iar pe gînduri o clipă, a spus din nou, trist :

— Vă spun cinstit, domnule colonel, că mă supără că pogromul şi devastările din Podoleni au să fie aşa tîrziu, adică *după* ce banditul de unchiul Marcu o să-şi facă sezonul. Că, ştiţi, pentru angrosişti sezonul este...

Colonelul nu-l mai ascultă, căci nici nu-i spusese tot adevărul aflat de la profesor. De altfel ce rost are să stea de vorbă cu un Smochinescu altceva decît ceea ce îl interesează pe acesta direct ? Nu l-a informat de pildă că domnul profesor îi spusese, că chiar peste cîteva zile urmau să aibe loc nişte excese antisemite cu pogromuri şi incendieri de oraşele, excese bine regizate de guvernul generalului Averescu, venit recent la putere avînd în portofoliul prezidenţial reţeta infailibilă a începerii cu diversiunea antisemită, căci avea probleme grave interne, pe care nu le putea rezolva. A făcut pînă acum tot ce a putut : 1) o coaliţie cu puternice forţe bancaro-politice ; 2) l-a îmbarcat în guvern pe caraghiosul acela burtos, „mare avocat", Trancu-Iaşi, din Galaţi, care şi-a plătit la ziare o faimă de om cică simpatizant al „muncii şi ocrotirilor sociale". În consens cu restul guvernului, l-a îmbarcat pentru ameţirea muncitorilor, şeful întrebuinţînd, însă, în acelaşi timp, prin ministrul de interne, împotriva muncitorilor, metode de „mînă forte". Dar „bestiile roşii" — cum sînt numiţi în manifeste ale guvernului muncitorii orientaţi de comunişti — adică de maximaliştii noştri — s-au întărit şi se întăresc mereu, şi deşi nu sînt mulţi, reprezintă o forţă, şi, ceea ce e mai grav, organizează prin sindicate — care sînt sub influenţa lor — greve una după alta, unele masive, nu glumă, altele mai mult demonstrative, toate, însă, obţinînd nu numai succese profesionale imediate, cum ar fi mărirea salariilor, repaos duminical, ore mai puţine de muncă, reprimirea unor muncitori concediaţi, protecţia muncii (mai ales pentru femei şi copii), ci obţinînd succese *politice*. Dar ei nu se mulţumesc nici cu asta, ci îi ţin pe muncitori într-o permanentă stare de efervescenţă. Şi colonelul îşi aminteşte ceea ce i-a spus domnul profesor : „Tu, Ghiţă, ca ofiţer ce eşti, ai să înţelegi uşor ce înseamnă tactica asta a lor de hărţuire, că cea mai bună tactică este permanenta stare ofensivă. Guvernul îi arestează şi are iluzia că stăpîneşte ţara, dar dacă te uiţi bine, vezi că de fapt dum-

nealor te hărțuiesc, și, ca mîine, pun mîna pe putere. Căci ei, deși sînt, cum am spus, o mînă de oameni, au la spatele lor *toată* muncitorimea și ca mîine sînt puhoi organizat."

Și își amintește că domnul profesor i-a demonstrat pe viu (ba a făcut chiar una din butadele sale) : „Îți demonstrez pe viu, adică cu peste o sută de cadavre, măi Bujorel, că deși acum un an și ceva — în acel mijloc de decembrie 1918, cînd s-a tras în ei ca în brînză, căci avuseseră o grevă masivă la tipografii — adică în branșa ta cea nouă, Bujorel — așadar cu toate că au lăsat în fața Teatrului Național din București peste o sută de morți, ca să nu mai vorbim de răniți și de sutele și miile de arestați, forța lor a înviat sporită, căci ei învie mereu, ca pasărea Phoenix, și cînd crezi mai bine că i-ai lichidat, îți dai seama că sînt pe undeva, în aer, ca niște duhuri, sau sînt subpămîntean, ca apa care te va inunda și îneca într-o zi sau într-o noapte, fără de scăpare."

Dar cel puțin l-a liniștit : „Așa cum era în răscoala din 1907, cînd — de frică să nu fie răsturnată toată ordinea socială — partidele au făcut, cu toate certurile dintre ele pentru cașcavalul puterii, un armistițiu pe cadavrele răsculaților, la fel acum, în fața resuscitării și întăririi mișcării socialiste — că pot zice sîntem într-o fază pre-revoluționară — partidele, tot în consens, au creat în sînul mișcării socialiste, disensiuni și diversiuni."

El, colonelul, nu voia să-l întrerupă pe domnul profesor în informațiile pe care acesta i le dădea, deși știa și cele ce-i spusese pînă acum și bănuia și ceea ce avea să urmeze, și anume că baza, adică speranța cea mare, este că guvernul — și Siguranța Statului — protejează și sprijină curentul „legalist" din mișcarea socialistă. Activitatea conducătorilor acestui curent este cu atît mai ușoară, cu cît conducătorii curentului bolșevic sînt mai toți și mai tot timpul, în închisori.

Totuși își dă seama că neactivînd politiceşte și încă pe prim-plan — ca domnul profesor — nu știe foarte multe. De aceea l-a ascultat cu interes și a aflat o mulțime de lucruri, care, în noua sa calitate de industriaș și comerciant, și chiar în general, ca om de ordine, îl interesează teribil :

„De pildă, la congresul sau conferința din mai, anul trecut, a partidului socialist — ăsta legalist — s-a adoptat un program în care se arată că partidul — să te strici de rîs, măi Bujorel — așteaptă întronarea *de la sine* a ordinei socialiste — adică

nu luptă pentru cucerirea acestei alcătuiri socialiste, ci *o așteaptă*. Și așteaptă ca «această ordine să se desemneze în însăși societatea burgheză, printr-o înnoire adîncă a cadrelor și a așezămintelor». Așa scrie — e textul exact al «hotărîrii» acelui congres. În realitate, însă — a precizat profesorul — acest text a fost redactat cu ajutorul Siguranței și cu cel al conducerii «legaliste» a partidului socialist, așa cum, la fel, s-a votat o moțiune, în care mieii își pun soarta în colții lupului, o moțiune care, adică, promite muncitorilor că societatea socialistă se va instaura la Sf. Așteaptă, de vreme ce însăși societatea burgheză va «desemna» propriul ei deces și anume «printr-o adîncă înnoire a cadrelor și așezămintelor», hahaha ! Și ca să vezi, măi Bujorel, că o mînă spală pe alta și amîndouă mînjesc obrazul *bonzilor*, stai să-ți arăt copia după un act secret, pe care, cum vezi, îl țin în casa de fier. Na, citește. E copia unei circulări a Siguranței Statului : «Executarea instrucțiunilor de față nu trebuie să se transforme într-o acțiune de prigonire împotriva oricărui socialist sau organizații socialiste. În rîndurile socialiștilor se găsesc foarte mulți socialiști, minimaliști, de ordine, care vă pot ajuta în acțiunea dumneavoastră, dacă veți ști să stabiliți legături *personale* cu ei și le veți întreține în mod *discret*, pentru a nu fi compromiși în ochii tovarășilor lor. Serviciile de Siguranță din București, Galați și Iași și prefecturile de poliție *cunosc pe acești socialiști*.» Și na, măi Bujorel, citește și numele lor : sînt bonzi din Ardeal și bonzi din regat..."

Luîndu-i apoi dosarul de sub ochi și, depunîndu-l la loc în casa de fier, domnul profesor a încheiat :

„Cu toate acestea, Bujorel nepoate, oricît sînt de bune metodele acestea disensioniste și diversioniste — pe care celelalte partide le socotesc, alături de închisori, pluton de execuție etc. etc. pilula Pink împotriva muncitorilor — după mine adevărata pilulă Pink este antisemitismul. Cu condiția, se înțelege, să nu scapi hățurile din mînă, adică măturoiul ucenicului vrăjitor să nu devină stăpînul stăpînului, căci, începi cu un pogrom, ca să eviți o revoluție, și te trezești că n-ai evitat-o. Dimpotrivă. Afară de cazurile fericite, cînd pogromul avortează revoluția."

S-a întrerupt o clipă și a conchis :

„Și, pentru că tu ai o problemuță cît problema unei bătături, și anume, ca asociatul tău să scape de concurentul din

Podoleni, tte asigur din nou că, în cadrul unui mic pogrom semi-angro, apropiat, cînd vom avea de slobozit studenţimea pe ţară, căci vor fi de contracarat nişte «chestiuni arzătoare», Avramuţul tău va fi satisfăcut."

Desigur că în convorbirea cu Avramuţ, colonelul nu i-a comunicat toate acestea, ci, acum, la ieşirea din braserie, îi repetă asigurarea :

— Fii liniştit, domnule, vom scăpa de concurentul din Podoleni !

Şi încheie :

— Va să zică pleci în provincie după maşini. Ai *plein pouvoir*, adică mînă liberă să închei orice cumpărare, şi cred că ai să fii corect. Am să-ţi dau pentru fiecare oraş cîte o scrisoare de recomandaţie către o persoană oficială. Pleci, va să zică, învestit cu nişte sesamuri straşnice !

Avramuţ l-a privit puţin speriat :

— Ce-i aia „învestit" şi „sesam"... ?

Colonelul i-a explicat că „învestit" înseamnă împuternicit. Iar în ce priveşte „sesam", i-a povestit pe scurt legenda sau basmul cu acel magic „Sesam, deschide-te", cu care puteai să deschizi toate uşile şi porţile...

— Ai înţeles : capeţi nişte hîrtii de la Siguranţa Statului, de aici. Cu aceste hîrtii, dacă vreun atelieraş sau chiar atelier care are maşinile de care avem nevoie face greutăţi, intră în funcţiune autorităţile poliţieneşti din localitatea respectivă, autorităţi care descoperă că în acel atelier s-au tipărit — iar dacă nu-i tipografie, s-au păstrat — nişte manifeste subversive, sau s-au broşat nişte broşuri... Ştiu autorităţile ce au de făcut.

Acum merg tăcînd amîndoi — el, Avramuţ, însoţindu-l pe domnul colonel în sus, pe strada Lăpuşneanu. E ora prînzului, cu forfotă mare de oameni grăbiţi cu treburi, şi de lume care a ieşit la plimbare în sus, în jos, în sus, în jos... şi bărbaţi stînd cu spatele la vitrine şi măsurînd şi cîntărind de la picioare în sus cuconiţele şi fetele care se plimbă.

Da, chestia cu sesamul îi place grozav : ocheşti repede o serie de maşini şi le cumperi pe nimic. Şi e bine că începem cu Brăila. Sînt acolo cîteva tipografii şi e fabrica aceea mare de confecţii din hîrtie. Că la Brăila am neamurile cu care nu vreau să mă compromit ? Ei şi ? Cu atît mai bine. Dar ce, mă duc pe brînci la Brăila ? Mă duc călare ! O să trag la cel

mai mare hotel ! Şi ce-i dacă e şi cabţomanul de tata acolo ? Parcă sînt obligat să mă văd cu el, ca să mă compromit ?

— Am ajuns acasă, domnule Smochinescu. Va să zică, imediat după inaugurare pleci la Brăila-Galaţi pentru o zi-două, şi faci cumpărăturile. Poate că îi telegrafiem din timp şi lui Gheza să plece direct din Oradea acolo. Şi sînt de acord să pleci şi cu Fux-ul dumitale roşcovan. Între timp am eu grijă aici, ca pentru sectorul nostru industrial să punem mîna pe localul acela mare de şcoală, rămas de roşu, la începutul şoselei naţionale. L-ai văzut ?

— Nu, nu l-am văzut, domnu colonel.

— E ceva croit parcă anume. Trebuia să fie un liceu internat şi a rămas neterminat la izbucnirea războiului.

Pe cît l-a bucurat vestea cu localul şcolii, pe atît l-a pus pe gînduri cuvîntul „izbucnirea războiului". Ce facem dacă izbucneşte iar ? Căci parcă e în aer ceva că poţi zice că războiul nici nu s-a terminat cu adevărat. Ce ne facem dacă izbucneşte războiul înainte de începerea şcolilor şi pierd sezonul şcolar ? Rău, căci pentru o firmă en gros sezonul şcolar nu începe abia cînd se deschid şcolile, prin septembrie. Angrosistul vinde detailistului marfa cu mult înainte.

Deodată şi-a amintit că războaiele izbucnesc de obicei prin iulie-august, aşa că iar nu e bine, căci apuci să dai mărfuri pe credit şi rămîi cu banii în aer. Şi ce te faci dacă se rechiziţionează de pe acum localurile şcolilor pentru spitale şi ni se ia pentru spital şi localul şcoalei pe care l-a ochit domnu colonel pentru tipografie, cartonaje şi confecţiuni din hîrtie ?

— Ce-ai rămas aşa pe gînduri, domnule Smochinescu ? Nu-ţi convine localul ?

— Ba da. Eu la altceva mă gîndesc.

Şi i-a spus la ce se gîndeşte. Dar a adăugat îndată :

— Să ştiţi că n-am dreptate. Păi dacă o să fie aşa, o să fie şi mai bine. Război înseamnă scumpirea mărfurilor. Noi îndopăm de pe acum depozitele noastre, nu vindem deocamdată, şi ce nu se vinde se scumpeşte. Cîştigăm adică la ce *nu* vindem. Nu ?

Admirativ, colonelul îi zice :

— Măi, domnule Smochinescu, n-ai făcut şcoala comercială ca mine, dar văd că eşti economist.

El, speriat :

— Ce sînt ?

— Nu ţi-am spus ceva de insultă. Mă bucură că ştii şi dumneata că nici dacă e pace nu-i rău, dar ştii că n-o să ne strice nici dacă e iar război şi cîştigăm la mărfurile care nu se vînd.

S-au despărţit, şi Feighenbaum s-a dus şi mai bucuros la zugravul de firme, să vadă dacă firma comandată a ieşit frumoasă, şi să ceară să mai fie făcute nişte modificări : schimbarea numelui şi o fotografie în formă de coroană.

◆

Oare mulţumirea în urma celor vorbite cu colonelul face ca firma să-i pară grozav de frumoasă ? Nu, nu frumoasă e ; e altceva, ceva — cum să spună — ceva care îi dă aceeaşi mîndrie pe care a avut-o cînd s-a văzut la gazetă, în *Fulgerul,* cel mai citit din cele două ziare zilnice, locale, cu fotografia dată chiar de el şi, mai ales, cînd a citit vorbele alea nemaipomenite :

„În curînd simpaticul nostru concetăţean, domnul A. Feighenbaum, va deschide pe strada Ştefan cel Mare, colţ cu strada Costache Negri, o mare întreprindere de papetărie, mărunţişuri şi articole de Gablonz. Oraşul nostru se va îmbogăţi cu o întreprindere binevenită. Urăm simpaticului domn A. Feighenbaum : vivat, crescat, floreat !"

Iar cînd domnul redactor — cît e el de golan, cu hainele alea ponosite de pe el — i-a explicat ce înseamnă cuvintele acelea „pe latineşte, o limbă tare veche, care se întrebuinţează numai pentru oameni mari, adică pentru regi, miniştri, profesori universitari, atunci cînd îi sărbătoreşti, şi se mai întrebuinţează în biserici la slujbe, şi în farmacii la medicamente fine", el a plătit atît cît i-a spus golanul că face măsurătoarea pe care a făcut-o cu un fel de centimetru ciudat, scurt, din carton, pe care l-a pus de-a latul pe ziar, peste două cioturi de coloană.

Cu toate că vorbele acelea aşa frumoase din ziar erau comandate şi plătite de el, l-au făcut să fie mîndru. „Ia te uită ce se scrie despre mine, domnule !" Cînd a văzut, însă, tipărit jos, într-un colţ al anunţului, un număr, „47", pe care domnul rabin Lilienduft (care, ca om învăţat, ştie toate) i l-a explicat, s-a necăjit tare rău. „E numărul chitanţei cu care s-a plătit la gazetă fotografia şi ceea ce e scris", i-a zis eminenţa sa. Va

să zică toată lumea o să ştie că a plătit ca să fie lăudat. Dar, şi-a spus îndată, nu e toată lumea aşa învăţată ca domnul rabin, să ştie că numărul 47 înseamnă că ţi-ai plătit singur lauda. Şi asta este cel mai important lucru : să nu ştie altul, ci numai tu, că plăteşti ca să te vorbească de bine la gazetă. Chiar domnul Lilienduft i-a explicat că a fost un prost omul acela din istorie care a spus că nu interesează ce ştiu alţii despre tine, ci ceea ce ştie cugetul tău propriu. Da, da, are dreptate domnul Lilienduft : interesează ce eşti în stare să faci ca lumea să creadă în interesul tău. Da, important este că lumea te vede lăudat şi cu poză la gazetă, şi crede ! Ba chiar tu însuţi uiţi de numărul „47", uiţi că ai plătit, uiţi chiar că ştiai dinainte — căci ţi s-a citit — ce o să fie tipărit la gazetă, şi acum stai mirat şi mîndru, şi citeşti, o dată, şi încă o dată, şi chiar îţi face plăcere : „simpaticul nostru concetăţean", „mare întreprindere". Mai ales că tot domnul rabin ţi-a spus că de cele mai multe ori şi ceea ce se scrie bine despre mulţi oameni mari, chiar despre conu Georgel, sau despre domnul Wachtel şi despre scriitori şi artişti, şi alţi oameni mari, este văzut de ei înainte de apare. Şi, dacă nu le place, prefac ce e scris. Şi de multe ori scriu chiar ei totul. Şi nu se tipăreşte pe ultima pagină, şi nu are număr de chitanţă, pentru că nici nu e plătit. Adică nu e plătit cu bani. Este din prietenie, sau de frică, sau cu socoteli pentru cine ştie ce cîştig din partea ălora de la gazetă, aşa că oamenii ăştia mari, despre care e vorba acolo, se ciorovăiesc cu gazeta pentru cîte o vorbă sau pentru mărimea literei şi a fotografiei, şi pentru locul unde trebuie să fie pus în gazetă şi cu ce literă. Asta dacă ziarul nu este chiar al lor, sau al partidului în care sînt ei, şi partidul e la putere. Atunci nu te mai ciorovăieşti. Dai ordin !

Deci în faţa firmei sale nu mai e ruşinat, la amintirea anunţului din ziar, ci, dimpotrivă, mîndru şi satisfăcut. Totuşi — ciudat — retrăieşte momentul în care şi-a văzut reclama în gazetă, căci atunci a fost trecut de un fior : din greşeală, reclama a apărut într-un chenar niţel mai gros — aproape ca anunţurile pentru morţi. Acum, stînd în faţa firmei şi amintindu-şi sperietura din faţa reclamei cu chenar negru, îşi aminteşte, din senin (de ce oare ?), de o vizită la cimitirul din Podoleni, unde l-a luat unchiul Marcu. Acolo, unchiul Marcu i-a arătat pe aleea principală, un mormînt şi un monument

nemaipomenit şi i-a zis, mîndru şi fericit : „Uite, aici o să fiu eu îngropat".

Era un monument dublu, înalt, lat, din marmură neagră — comandat tocmai la Viena şi adus într-un vagon în care era o comandă de plăcuţe de piatră, condeie şi peniţe marca „Brause" şi „Karl Kuhn" — tot din Viena. Monumentul a fost inaugurat nici două luni după ce soţia lui — mult mai tînără decît el — s-a spînzurat, nu se ştie de ce. (Adică se spunea că din cauza unei servitoare, Surale, căreia unchiul Marcu i-a făcut un copil, care de altfel nici n-a apucat să fie născut căci scîrba de servitoare s-a omorît de ruşine, aşa că lumea bună din Podoleni era scandalizată : auzi, pentru o simplă servitoare — mai ales că era evreică, de a noastră — să te spînzuri ! Nu-i demn ! Unde mai pui că Marcu Moise doar a scăpat şi de ea şi de copil !) Pe partea de monument a mătuşii, sub numele şi ziua naşterii şi a morţii, era o poezie pe nemţeşte, compusă de un poet din cei pe care la Viena îl au toţi fabricanţii de monumente pentru morminte :

Meiner innigst geliebten
Seitens ihres ewig betrübten
Treuen Gatten
Stolz seiner Ehrenthaten. [1]

Pe partea de monument rămasă pentru unchiul Marcu, era scris totul, afară de ziua morţii, erau scrise adică poezia, data naşterii şi nişte laude că a fost mare comerciant şi industriaş. Pînă şi fotografia — în culori — era pusă sub un fel de sticlă „garantat cincizeci de ani". Unchiul Marcu zicea că un evreu bogat trebuie să-şi asigure din timp mormîntul într-un loc central, şi să-şi pună şi monumentul, căci comunitatea este în stare să te îngroape lîngă gard, printre calici, şi rămîi şi fără piatră, ca un cîine. Sau dacă se găseşte cineva, vreun neam, să-ţi pună piatră, cine ştie ce o să scrie acolo.

— Aşa, însă, ia te uită, Avramuţ, ce monument, ce poezie, şi ce fotografie mi-am îngrijit ! Şi ce reuşit sînt pe fotografie ! În mormînt, peste o sută douăzeci de ani, o să fiu niţel schim-

[1] Celei din inimă iubită
De către în veci neconsolatul,
Sincerul ei soţ,
Cel mîndru de faptele sale de onoare.

bat, dar ce-are a face ? Mai bine ia citeşte ce frumos scrie despre mine. La Viena s-a compus. A costat bani frumoşi, dar face.

Şi l-a pus să citească poezia cu glas tare, ca s-o mai audă.

E adevărat, el, Avramuţ, a citit greu, că era nemţeşte, dar tot a înţeles acolo unde semăna cu evreieşte :

Hier in ewiger Ruhe ruht
Ein Grosshändler in Ehre geweiht.
Vor ihn sich jedweder zieht den Hut
Marcu Moise in Ehre in aller Ewigkeit. [1]

Unchiul Marcu i-a spus, mîndru :

— Aşa-i, măi Avramuţ, că e mai frumos chiar decît poezia aia din care am tipărit tapete de perete pe care le vînd angro ? Se compară ? O ţii minte :

Cui îi dai pe datorie
Nu-l mai vezi în prăvălie.
N-ai nici marfă, n-ai nici bani,
Ba mai capeţi şi duşmani.

Şi e mai frumos chiar decît aia cu filozofie pentru restaurante, cîrciumi şi bodegi :

Dacă bei, mori ;
Dacă nu bei, tot mori.
De aceea, muritorule, bea
În cîrciuma mea.

Şi a încheiat, mîndru :

— Unde mai pui că asta de pe mormîntul meu e pe nemţeşte, nu ca alea de pe tapete, care sînt în româneşte.

Atît deasupra poeziei de pe monumentul mătuşii Betty, cît şi deasupra celei a unchiului Marcu era un text ebraic, căci e bine să fie şi în limba sfîntă, pe care el, Avramuţ, l-a citit greu şi nu l-a înţeles de loc. Unchiul Marcu, însă, a scos din port-vizit traducerea şi a citit-o : Să-ţi citesc întîi pe aia pentru Betty, că, dacă s-a spînzurat, merită, săraca, cinstea asta :

---

[1] Aici odihneşte spre odihnă veşnică
Un mare angrosist sfinţit în cinste.
În faţa lui oricine îşi scoate pălăria,
Marcu Moise în onor pentru eternitate.

„Aici odihnește în pace eternă, Basie bas Menașe Goldstein, adică Basie a lui Menașe Goldstein, femeie cuvioasă, cucernică, mult iubită și respectată de soțul ei, Marcu Moise, cel în veci nemîngîiat. S-a născut la 8 Heswan 5652, a decedat în ziua de Roșhodes Thamuz 5679.“

Pentru el însuși a cerut să fie săpată *și* traducerea, pentru ca toată lumea care vine la cimitir să înțeleagă ce se spune despre el pînă și în limba sfîntă ebraică a Bibliei, nu numai într-o poezie nemțească :

„Aici odihnește pentru veci
Omul de acțiune și de bine
reb Mordhă Moișă
Magasinul «La Hora Țărănească»
Născut la 5 Tișrei 5636
Decedat în ziua de...“

— Ai văzut, Avramuț, ce zice de mine : „Omul de acțiune și de bine, adică filantrop“.

Deodată s-a încruntat și a dat la o parte niște mărăciniș care acoperea o parte din frazele în traducere, că se vedea numai

ște pentru veci
țiune și de bine
oișă
asiwul «La Hora Țărănească»

și a răcnit :

— Eu plătesc la comunitate o taxă ca să-mi fie îngrijit mormîntul și, uite !... mama lui de intendent !

Dîndu-și seama că prin înjurătura asta în fața propriului mormînt și-a profanat memoria, s-a răstit :

— Eu am zis de mult că mormintele noastre trebuie să fie îngrijite de oameni sfinți — chiar de rabini — că, uite, scîrbele de intendenți te fac să înjuri de mamă la cimitir. O să cer să-l dea afară.

Pentru că Avramuţ şi-a amintit toate astea în faţa firmei — la zugrav — şi pentru că şi-a amintit şi de fotografia unchiului de pe piatra de mormînt, şi de propria sa fotografie din anunţul din *Fulgerul*, se gîndeşte să ceară zugravului ca chipul pe care vrea să-l aibă pictat pe firmă să fie după fotografia pe care a dat-o la ziar. Şi se miră că nu s-a gîndit de la început să aibă — ca atîţia negustori — fotografia pe firmă.

— Vreau, domnule maistru (a auzit că i se zice „maestre"), să-mi faci pînă spre seară pe firmă bustul ăsta. (Şi scoate fotografia din port-vizit.) Dar în culori ! Naturale !

Deodată observă că parcă bleu-pal-ul fondului pe care sînt scrise literele cu alb nu e chiar „nuanţa C taftà", aşa cum i-a dat-o zugravului ca model, ci e ceva mai închis, cam între nuanţa D şi E. Observă, de asemenea, că la chenarul tricolor, culorile sînt cam stinse, nu în nuanţa în care e steagul României, şi nu sînt linii drepte, ci ondulate.

El, cînd a comandat firma, i-a spus domnului Raoul van Mestry :

— Vreau literă albă pe fond bleu-pal, ca să fie tricolorul alb-albastru, al nostru, al evreilor, dar vreau şi un chenar roş-galben-albastru, ca să am şi tricolorul românesc.

Şi i-a spus şi de ce vrea tricolorul românesc :

— Eşti, vorba ceea, patriot evreu, dar şi patriot român. Că trebuie să fim ! Mai ales, că se zice că acum, după războiul ăsta, n-o să mai fie ca după cel din 1877 şi din 1913, cînd ni s-a spus că o să fim împămînteniţi şi n-am fost. Acum se zice că chiar o să căpătăm drepturile. Ei, şi dacă o să avem drept de vot, avem datorii şi mai mari decît pînă acum, adică decît datoria să facem armată şi să plătim impozitele. Acum avem datoria să ne arătăm că sîntem patrioţi, ca în chestia cu tricolorul de firmă.

Domnul Raoul van Mestry, care iscăleşte van Mestry (cunoscut în tot oraşul ca „artist în branşa zugrav de firme" — căci în tinereţe a vrut să fie pictor şi a şi încercat chiar să înveţe arta asta) — a găsit ideea domnului Feighenbaum excelentă şi s-a gîndit să o propună, de acum încolo, tuturor clienţilor evrei care îi vor comanda firme. Să armonizeze şi ei patriotismul evreiesc cu cel românesc : o să facă adică firmele

cu literă albă pe fond albastru, ca să aibă bicolorul alb-albastru, simbolul steagului evreiesc, şi în acelaşi timp el o să le picteze un chenar tricolor, deşi aşa ceva era în contradicţie totală cu idealul etico-politic al tinereţii sale. În tinereţe, idealul său a fost unul de înfrăţire şi contopire a popoarelor prin vegetarianism şi pictură ! Încercînd să creeze o mişcare în direcţia asta, a fost expulzat din ţară, ca „periculos anarhist". Ajuns în Olanda, unde s-a hotărît să înveţe pictura „la şcoala flamandă" — la sursă — s-a trezit pastor predicator al unei secte religioase, pentru că o doamnă nu tocmai tînără din înalta societate, pe care a văzut-o la o expoziţie, i-a spus că chipul lui de efeb şi totul, totul din el, l-a predestinat pentru rolul de tînăr pastor-predicator : era înalt, zvelt, cu obrajii uşor dolofani, dar de culoarea pergamentului, avea un nas acvilin, ochi albaştri şi buze subţiri, iar de la chelia enormă, care îi face fruntea imensă, porneau la spate nişte plete mari, sure încă de pe atunci, de prin 1895, cînd nu avea decît douăzeci şi doi de ani. Pînă şi glasul era de pastor-predicator : grav, dar în acelaşi timp uns cu un fel de dulceaţă lunecătoare. Mîinile le avea fine, cu degete lungi, şi mersul îi era solemn şi uşor plutitor şi săltat înainte. Singura contradicţie a predestinaţiei sale sacre, şi, mai ales, a legilor religiei din care făcea parte secta căreia i s-a dăruit, a adus-o în calea sa chiar acea doamnă din înalta societate, şi alte doamne tot nu tocmai tinere, care, toate parcă ar fi fost întruparea şarpelui din paradis. Dar ele nu-l ademeneau cu un simplu măr, şi cu iarba paradisului drept pat, ci cu alcovuri, în care — sub pretextul chemării pentru sfat, binecuvîntare şi spovedanie — îl sechestrau pur şi simplu pentru cîte două-trei şi mai multe săptămîni, în care timp, dacă scopul pentru care l-au sechestrat nu-i făcea deosebită plăcere (oh, nu, nu scopul, ci întruparea lui nu tocmai tînără) în schimb, ceea ce s-ar putea numi rezultatele materiale cu care pleca, erau împărăteşti, că ar fi putut trăi din banii şi darurile primite zece vieţi. Dacă... dacă... Dar toate acestea aparţin unui trecut destul de îndepărtat ca să-ţi mai aminteşti şi să ai regrete sau nostalgii. Important este că e, de aproape un sfert de veac, din nou în patrie, fără a locui, însă, în Sodoma Capitalei — în care n-a mai vrut să se înapoieze atunci cînd i s-a ridicat expulzarea — ci se găseşte,

iată, în acest patriarhal Iaşi, unde a revenit numai la o parte a idealului său, şi anume la artă, însă în sens mai larg decît simplă pictură. A încercat — cu bătălii şi intervenţii — să facă decoruri pentru Teatrul Naţional şi, nereuşind să obţină comenzi, a oferit să-i fie jucate nişte piese de teatru, pe care le-a scris în timp ce, frecventînd culisele şi birourile teatrului, a înţeles că în fond nu e mare lucru — dacă trăieşti în preajma teatrului — să fii dramaturg.

Piesele (trei) nu i-au fost primite, ba conducerea l-a dus cu vorba pînă cînd el şi-a dat seama că în realitate vor să-i fure ideile din piese. Era gata să-i dea în judecată pentru plagiat, căci a recunoscut idei de ale sale în piese ce se jucau acolo. Nu i-a dat totuşi în judecată, deoarece un bun prieten i-a spus că nu are şanse să cîştige : acele piese în care erau lucruri furate de la el fuseseră scrise — zicea prietenul — cu mult înainte de a se fi născut el. Ei şi ? Ce-are a face ? Cea mai bună dovadă că celor din conducerea teatrului le-a fost frică de dreptatea sa este că au vrut să-l îmbuneze, aşa că l-au primit de multe ori în figuraţie, spunîndu-i chiar : „n-ai nevoie, maestre, de grimă, de machiaj. Eşti o apariţie scenică ideală pentru anumite roluri". (Spunîndu-i „maestre" s-au trădat că îl socotesc „maestru", adică şi dramaturg şi pictor etc.) Şi încă o dovadă că se temeau de el şi că, primindu-l în figuraţie, au urmărit să-i cumpere bunăvoinţa, pentru că se ştiau vinovaţi, o are în faptul că l-au sfătuit să se dedice exclusiv picturii, promiţîndu-i chiar să-i comande panouri cu litere speciale, prin care cîteodată — pe lîngă afişe — anunţau spectacolele. Ba, i-au acceptat ceea ce el condiţionase : să le iscălească. Mai mult decît atît : i-au amintit că şi Leonardo da Vinci, deşi era şi el geniu multilateral — inventator, poet, pictor etc. — a rămas totuşi celebru numai ca pictor şi nu ca poet sau — dacă ar fi fost — dramaturg. Şi, apropo de faptul că nu e de loc degradant pentru un pictor genial să lucreze şi altceva decît tablouri în ulei pe pînză sau — dacă ar fi fost cazul la Da Vinci — decoruri, i-au amintit că aşa cum un Raoul van Mestry lucrează simple litere pe panouri, tot Leonardo da Vinci a făcut şi simple fresce pe nişte pereţi şi chiar numai pe tavane. Dar degeaba l-au flatat ei, cu ceea ce spuneau — şi era just — în legătură cu el şi Leonardo da Vinci, şi degeaba i-au dat un

aconto pentru niște panouri, pe care ziceau că au să i le comande „cînd va fi cazul", el tot se judecă pentru plagiat cu ei. Procesele se amînă mereu, dar el nu se lasă : de ce i se fură ideile ? Vezi, printre pictorii de firme e mai multă cinste : cu toate că niște colegi de branșă au văzut alaltăieri firma, nici unul din ei nu va face (i-au promis) pe firme tricolorul românesc, sau cel alb-albastru, evreiesc. E drept că el i-a prevenit că va patenta această idee.

Numai că ideea cu tricolorul, el nu a realizat-o așa cum a cerut clientul.

Își netezește șevelura sălbatică, de la spatele cheliei, își așază lavaliera imensă, albastră cu picățele albe, pe care o poartă și la lucru, cu toate că e în cămașă, cu mînecile suflecate și cu gulerul răsfrînt, și vrea să-i comunice :

— Știți, domnule Feighenbaum...

— Pardon ! Smochinescu ! Că și pentru asta am venit la dumneata. Ia notă : schimbi numele pe firmă. Smochinescu, nu Feighenbaum. Va să zică nu numai că îmi faci portretul, dar îmi schimbi și numele. Numele îl pui de două ori : o dată acolo unde e numele — ca firmă — și o dată la portret. Deasupra portretului scrii, în oval, *Domnul proprietar,* iar sub portret, *Domnul Avramuț Smochinescu.*

— Se face, se face ! Dar apropo de tricolor. Cred că ați observat ceva.

— Ce să observ ? Observ că este o porcărie ! Liniile sînt tremurate și culoarea e ștearsă !

— Sînt jignit în arta mea. Cele trei culori sînt puțin ondulate și pale, ca să pară curcubeu. O idee a mea !

Smochinescu se uită și mai atent : da, culorile sînt spălăcite și desenate ondulat și tremurat, cum făcea el în clasa a doua primară, cînd la harta țării desena Marea Neagră. Dar pînă să apuce să-și arate iar nemulțumirea, maestrul Raoul a continuat :

— Am făcut să semene a curcubeu din două motive : unul de ordin mistic, și altul de ordin simbolic.

Asta îi place domnului Smochinescu. Și își zice : Dacă sînt vorbe așa înalte — aproape ca cele cu care a încheiat ziaristul ăla reclama din *Fulgerul,* ba nu, sînt și mai și — înseamnă că chiar dacă tu nu le înțelegi, e un ceva înalt și fin. Nu degeaba este Raoul ăsta un artist — nu te uiți la el,

ce plete are pornind de la chelie ! Şi ce cravată ! Şi chiar el tot ?! De altfel, în viitor, cînd o să am o întreprindere mare de tot, o să-mi angajez un specialist pentru chestiile alea înalte şi fine, aşa cum am auzit că au şi ăia de la „Naţia Românească" şi ăia de la „Socec", o să angajez adică pe un cineva pe care îl plăteşti să-ţi facă vitrinele, şi raioanele, şi biroul tău, şi chiar locuinţa, şi vila, unde totul este aranjat, cum se zice *ef, ef* şi *à la fonfé*. Specialiştii ăştia îţi aleg covoarele, tablourile, mobila, şi ei îţi scriu şi vorbele alea pe care trebuie să le spui, vorba ceea, cînd ai un banchet sau cînd pleci în străinătate. Să ai, adică — aşa cum au miniştrii şi chiar regii — un „secretar particular". O clipă îi trece prin minte : să-l angajez chiar de pe acum pe domnul Raoul ăsta. Dar îşi dă seama că deocamdată nu are nevoie de el. Cînd o să-mi fac firma la Bucureşti, în care o să am un *en detail* mare şi elegant, la fel ca andetaiul lui Socec-Lafayette, şi cînd o să-mi fac, tot la Bucureşti, locuinţă — „vilă" i se zice (sau palat). Totuşi, nu, n-o să-l iau nici atunci pe ăsta, că e prea impozant şi nu vreau să păţesc ce a păţit, se zice, bancherul ăla mare din Bucureşti, care era mititel şi sfrijit şi avea un secretar cam ca Raoul ăsta van Mestry. Cînd bancherul venea pentru prima oară în străinătate — unde i se anunţa sosirea cu secretarul, ca să li se rezerve două camere la hotel, era un caraghiozlîc : toţi îl luau pe secretar drept bancher, şi cînd nenorocitul de secretar se scuza şi spunea că celălalt, sfrijitul, e bancherul, oamenii rîdeau cu respect de gluma reuşită : tot ce spune şi face un om bogat este reuşit. Ba nu, totuşi pe Raoul ăsta o să-l angajez. Aşa ! E o plăcere să te ştii stăpîn peste aşa o persoană cu aşa statură şi aşa un cap ! Te simţi parcă şi mai tare şi mai sigur pe situaţie cînd poţi umili pe cineva în faţa căruia te simţi nu ştiu cum, micuţ.

Dar să-l auzim ce explică :

— Din punct de vedere mistic, curcubeul aduce noroc, iar ca simbol, e simbolul speranţei. Adică ne dă speranţa că... Desigur cunoaşteţi episodul biblic cu Arca lui Noe, cînd porumbelul cu ramura de măslin, care...

O dată lămurit, Smochinescu îl întrerupe :

— Gata ! Ajunge cu savantlîcul. Dacă zici că aduce noroc, lasă să fie şi curcubeu. Dar şi tricolorul să fie tricolor. Că de aia te plătesc, să fii artist şi cu noroc pentru mine.

Se dă un pas înapoi, închide ochiul stîng şi priveşte atent. Da, îi place :

„LA HORA ROMÂNEASCĂ“

depozit en-gros
de papetărie, mărunţişuri şi articole de Gablonz
A. FEIGHENBAUM (dar o să fie SMOCHINESCU)
Fabricaţie proprie

Jassy (Roumanie) Reg. com. Nr. 55/1920

De încîntat ce e, trage o înjurătură :

— Mama lui de tîmpit ! (Tîmpitul e „mister Harry“.) Auzi, să mă duc în America, peste mări şi ţări, cînd eu am America aici, America este acolo unde ai curcubeu cu speranţă şi cu prosperitate cum promite — din partea lui dumnezeu — eminenţa sa domnul rabin Lilienduft, că şi pe el îl plătesc, cum îl plătesc pe savantul ăsta de Raoul van Mestry.

Contemplînd încă o dată firma şi imaginîndu-şi şi bustul său în oval, acolo sus, ca o coroană deasupra firmei — e trecut de un fior. Nu-şi dă seama de ce. Întîi i s-a părut că e din cauză că ovalul în care va fi pictat o să semene cu ovalul în care era fotografia unchiului Marcu pe mormîntul pregătit acolo, în cimitirul pustiu din Podoleni. (Unchiul Marcu i-a spus atunci : „Las' să fiu aici, să mă vadă lumea după ce voi fi murit. Am pus fotografia şi în cancelaria comunităţii. Ai văzut ce s-a scris acolo, sub fotografie : «generosul filantrop, pentru donaţiile făcute comunităţii». Cînd o fi să mor, las prin testament donaţii şi pentru spital sau altceva, sau poate numai pentru cîteva paturi cu firmuliţe cu numele şi fotografia mea : «Donaţia Marcu Moise». Că nu se poate, măi Avramuţ, nu se poate ca după ce am trăit aşa bine pe lumea asta, să ne ducem pe lumea aialaltă de tot, fără să mai rămînem aici nu ştiu cum.“)

Dar nu — îşi dă bine seama — fiorul n-a venit de la amintirea acelei vizite cu unchiul Marcu la mormîntul pregătit

al acestuia, ci a venit, la amintirea subită — de ce şi de unde ? — a privirii domnului colonel, acolo, în braserie — o privire ţîşnită ca din senin din ochii domnului colonel, o privire ca tăişul de cuţit, să juri că e privirea banditului de Răducanu cînd s-a certat cu nene Mişu şi i-a strigat : „O să vă căsăpim pe toţi, pe toţi o să vă căsăpim !“ E adevărat, Horowitz i-a răspuns atunci frumos lui Răducanu : „Şi ce o să aveţi din asta ? O să mă moşteniţi cu cele două fiice ca să le daţi dotă de măritat şi o să mă moşteniţi de soacră-mea bolnavă şi de o nevastă care n-are ce da de mîncare copiilor şi n-are doctorii pentru băiat ? Sau o să mă moşteniţi de abonamentul meu de clasa III-a pe C.F.R., ca să vă vizitaţi chiar pe dumneavoastră tocmai la Tîrgu-Ocna pentru comenzi, pentru incasso şi pentru căsăpire ?“

Dar uite că gîndul trece fulgerător de la colonel şi Răducanu la lucrătorii şi funcţionarii lui. Nu, nu Răducanu şi colonelul sînt vinovaţi de spaima lui, ci ăştia, personalul, printre care, cu siguranţă că sînt mai mulţi bolşevici decît bănuieşti. Şi ce va mai fi abia mai tîrziu, cînd îi vei avea cu sutele şi miile, cînd o să-ţi faci întreprindere mai mare ca „Naţia Românească“, şi ca „Socec“, şi ca toate... O să ai mii şi mii de duşmani. Tu munceşti, îţi frămînţi capul, ca firma asta să iasă cît mai frumoasă, te bucuri de tricolorul care seamănă a curcubeu şi de tot ce pregăteşti pentru firma ta „La Hora Românească“, şi te bucuri de viitoarea ta întreprindere uriaşă care o să fie şi mai şi, şi într-o bună zi... nu că ai să mori, că ai să fii băgat într-o groapă, cu monument şi fotografie deasupra — ca a unchiului Marcu — mă rog... cine te obligă să te gîndeşti ?... ci...

Trezit de o mişcare bruscă a scaunului domnului Raoul, care s-a apucat de lucru, Smochinescu îi spune repede :

— Va să zică ne-am înţeles : sub litere albe, fondul să fie albastru — nuanţa C bleu-pal taftà, iar portretul meu să stea *deasupra* firmei, ca o coroană regală. Şi pune sicativ mult, ca să se usuce repede, fiindcă vreau firma gata atîrnată pînă azi spre seară, înainte de intrăm în sîmbătă. Nu vreau ca din cauza dumitale să păcătuiască magazinul meu, tocmai acum, cînd îl inaugurez şi am interes să fiu bine cu dumnezeu.

◆

O fi fost oare o ploaie scurtă de vară în timp ce el era în atelierul domnului Raoul ? Că, uite, acum, cînd e pe stradă, acoperişurile caselor şi caldarîmul sînt uşor umede, frunzele împrospătate ale copacilor strălucesc de picuri de ploaie în soare, cerul este de un bleu pal adevărat nuanţa C taftà — pe care trebuie s-o facă domnul maistor — iar acolo în fund, departe, este un curcubeu, un curcubeu adevărat. Semn, cum s-ar zice, că dumnezeu personal îmi urează „să fie într-un ceas bun şi cu noroc, domnu Avramuţ !"

Cum a trecut timpul, domnule ! Convorbirea cu mister Harry, convorbirea de la braserie cu domnul colonel, drumul pînă la locuinţa dumisale şi timpul cît ai zăbovit la zugravul de firme, fac ca acum, cînd eşti în drum spre depozit, să observi că toate prăvăliile sînt închise — cu obloanele trase — aşa că oraşul întreg (poate şi din cauza ploii care parcă a schimbat străzile) pare un oraş străin, mort, iar tu însuţi pari venit în vizită din altă lume, de pe lumea cealaltă... Noroc că chiar în clipa asta sună în apropiere, de la biserica Trei Ierarhi, ceasul : unu... doi... trei. Trei ! Vai ! Biata Evelina stă în magazin, să nu lase singuri atîţia duşmani, personalul.

Grăbeşte paşii.

În faţa depozitului se vede sfios acostat de cineva care se pare că îl aşteaptă de mult. Ia stai, parcă e Horowitz ! Da, e el, el, nenorocitul. Să nu-l recunoşti ! Nici înainte nu arăta, vorba ceea, mai frumos ca un mort, dar acum e ca vai de capul lui : prăpădit, slab, nebărbierit, bătrîn, în haine ponosite, parcă ieşite din etuvă. Aşa e cînd ieşi din închisoare.

— Ce-i, Horowitz ?

Lucru ciudat se petrece în Horowitz : fie pentru că Avramuţ l-a luat cu „Horowitz" în loc de „domnule Horowitz", sau „nene Mişule" — sau poate pentru că a trecut prin puşcărie (la patruzeci şi opt de ani să stai la puşcărie, tu, Mişu Horowitz, care într-o vreme voiajai cu abonament clasa a doua), sau poate pentru că Avramuţ este acum proprietar de depozit angro şi tu vrei să-l rogi să te angajeze la el la depozit, sau poate pentru că ai numai cîţiva bani măsuraţi la sufletul tău — pentru nevastă şi copii — şi omul fără bani se simte slab, sau poate din toate aceste motive la un loc,

îi vorbeşte lui Avramuţ cu „dumneavoastră". Dar, cel puţin, uite, îi spune fără ocolişuri :

— Am venit să vă rog să mă angajaţi.

Smochinescu e mîndru de acest „vă" : va să zică dacă nu îndrăzneşte să mă ia nici măcar cu „dumneata", înseamnă că am, cum zicea soacră-mea, „figzonomia" şi „prestanţa" de angrosist. Angrosist de oraş mare, nu de Podoleni ! Dacă e aşa, atunci se înţelege că e datoria mea să fiu chiar angrosist adevărat. Adică să nu am timp, să fiu grăbit şi să fac pe rîiosu.

— Nu am timp acum. Mai treci pe aici.

Dar nu ştiu ce privire are nene Mişu ăsta, că, uite, nu poţi să uiţi că îi eşti rudă, că aţi fost colegi la Marcu Moise. În sfîrşit.

— Treci la mine acasă peste vreo două ceasuri — după ce am luat masa şi am tras un somn. O să văd eu ce pot să fac pentru dumneata. O să caut să te ascult. (Îşi place. Parcă aşa a auzit că vorbesc oamenii de care au nevoie alţi oameni : „mai treci pe aici", „o să văd ce pot să fac pentru dumneata". Ba el a adăugat — aproape ca un ministru sau chiar ca un rege — „o să *caut* să te ascult". Al dracului m-am ajuns, domnule !)

I-a dat adresa şi a intrat repede în magazin. A dat drumul oamenilor să se ducă la masă. Lui Fux i-a dat cheile, să deschidă după-masă, căci el este şeful depozitului. (Degeaba i-a spus Evelina de atîtea ori că nu e bine să ţină Fux cheile. „N-ai dreptate, Evelinica, i-a răspuns el. Dacă el are *şi* cheile *şi* registrul de depozit, înseamnă că nu poate să spună nimic dacă lipseşte ceva, sau să spună că nu ştie de ce lipseşte. Dacă unul ţine cheile şi altul registrul, fiecare aruncă vina pe celălalt. Aşa, este el răspunzător pentru fiecare ac cu gămălie".)

În drum spre casă i-a comunicat Evelinei tot ce a făcut, iar ea i-a spus cine l-a căutat, ce au făcut „slugile". (Aşa are ea chef să vorbească despre funcţionari.)

— S-au obrăznicit. Că cică îi ţinem aşa tîrziu, mai ales că tot n-au ce face, pînă începe vînzarea. Dar ştiu că le-am răspuns cum trebuie : „dacă nu aveţi ce face — le-am spus — înseamnă că încasaţi leafa de pomană şi nu are rost să v-o plătim". Atunci unii s-au obrăznicit şi mai rău.

◆

Cînd au ajuns acasă şi el a văzut din nou „aranjămanul" — cum zice Evelinica — şi a simţit răcoarea plăcută din odăi, i-a trecut îngrijorarea în legătură cu obrăznicirea personalului, căci s-a simţit sigur şi stăpîn.

S-au aşezat la masă. O masă aşa cum îi place lui. Evelina i-a pregătit-o, aşa cum a învăţat-o mama : „Pe un bărbat îl cîştigi cu două lucruri — i-a zis ea — cu aia care ştii tu, Evelinica scumpă, şi acolo nu am grijă, că altfel nu fugeai tu cu el şi el cu tine în contra voinţei noastre de părinţi nenorociţi — şi îl mai cîştigi pe bărbat cu mîncăruri care plac oricui — ştiucă umplută, supă cu găluşti din făină de pască, pe care trebuie să o ai în casă în tot timpul anului, friptură de gîscă, năut dulce sau fasole *bombăs*[1], dar şi năutul şi bombăs să fie bine îndulcite cu miere şi zahăr ars şi rumenite, iar pentru sîmbătă un *kighel* din tăiţei de casă, laţi, cu stafide, şi dacă vrei să nu-l faci dulce, îl faci cu piper mult şi îl serveşti înainte de năut."

La meniul prescris de doamna Reichman, el vede că Evelinica, să fie sănătoasă, a adăugat pentru azi şi mîncăruri neevreieşti — pe care a apucat să le înveţe în timpul scurt cît a fost la pension la „călugăriţe", „Sacre coeur" (unde se învaţă şi „menaj"). Aşa că — spre sfîrşitul mesei — el se simte tare îngreuiat, deşi, slavă domnului, a uşurat aia care se cheamă „digestia" cu un vin grozav, uşor la băut, dar foarte şiret, că ţi se bagă în mădulare, te limpezeşte, dar te face greoi...

Acum, după prăjiturile de casă (un dulce în afară de năut), tocmai cînd i s-a adus cafeaua neagră, trage un rîgîit. Dar ce rîgîit ! Trăsnet, nu altceva, de s-a cutremurat casa. Asta a fost de ajuns pentru ca să holbeze deodată o pereche de ochi, dumnezeule, niciodată ea nu l-a văzut aşa.

— Avramuţ ! Avramuţ, mamă ! Ce-i cu tine, maică ? !

Şi s-a repezit îngrozită la el, sigură că-şi dă sufletul. A vrut să-i desfacă gulerul cămăşii, dar nu era nevoie căci (ea a uitat asta) el, cînd se aşază la masă, desface gulerul, dă drumul bretelelor, aruncă din picioare, sub masă, pantofii, se descheie la pantaloni şi pardon, la izmene...

---

[1] Fasole mare.

— Avramuţ, mamă !

El îi face semn să nu se sperie : nu-i nimic, îi trece.

De atîtea ori ea i-a spus : „nu mînca aşa repede, maică !" Să nu mănînce aşa mult nu i-a spus niciodată, căci corpolenţa se asortează cu poziţia comercială de angrosist într-un oraş mare ca Iaşi. Dar dacă mîncatul mult avantajează, căci te face mai impozant, mîncatul repede strică la sănătate. Te congestionează, uite, ca acum, să zici că omul moare.

Aşa cum îi zice de obicei cînd el „vrea"... şi chiar *după* „aceea", ea îi zice acum dulce :

— Trebuie să ne menajăm, Avramuţ. Şi tu, în toate, puiule, abuzezi că îmi scoţi sufletul !

Dar e fericită că de data asta s-a speriat degeaba. Avramuţ n-a avut „acces", căci, dacă judeci bine, nici n-a mîncat prea repede. Şi nici prea mult : chifteluţe calde la ţuiculiţa cu măsline, pateuri calde din ficat de gîscă şi cîteva bucăţi de ficat separat — cu ceapă prăjită (scroafa de madam Berta crede că bucătăreasă mai ceva ca ea nu se găseşte, dar ce e al ei, e al ei, găteşte !). Va să zică, după chifteluţe, şi măsline, şi pateuri, şi ficatul de gîscă separat, a venit salata de vinete şi roşii cu ardei graşi mari — o farfurie plină pînă în vîrf — totul scăldat în untdelemn veritabil „Olio Sasso", apoi ştiuca umplută piperată tare, că te poftea să mai iei iar şi iar — şi chiar a luat şi a luat — o farfurie cu supă de pasăre cu tăiţei, dar supă nu glumă, vorba ceea „o folie", aşa că repeţi — în supă, afară de tăiţei erau şi găluşti din făină de pască — din care avem tot anul, şi nişte perişoare de ficat să te lingi pe degete (aşa îi place lui, ficat în o mie de feluri), apoi chiar friptura de raţă, să juri că e de gîscă, (hahamul n-a crezut că-i raţă şi a cerut să i se plătească tăiatul cu taxa de gîscă — dacă nu cumva bestia de servitoare o fi băgat diferenţa în buzunar). Să vezi că i-o fi făcut rău *kighelul,* că era tare gras, sau poate i-a făcut rău năutul cu orez, că avea măduvă multă... Nu, nici *kighelul* şi nici năutul cu măduvă nu sînt de vină. I s-ar fi făcut rău îndată, dar el a mîncat şi prăjitura de casă (un fel de strudl specialitatea Bertei), a mîncat şi pepenele, a mîncat şi strugurii cu sîmburi cu tot, şi n-a avut nimic. Ochii i-a holbat abia cînd a început să bea cafeluţa cu rom. Tocmai îşi ştergea buzele cu dosul palmei stîngi şi cu dreapta se pregătea să-şi şteargă sudoarea, mai ales pe ceafă, unde era ud leoarcă. *Atunci* a tras rîgîitul

şi a holbat ochii că i-a scos ei sufletul. Bine că i-a făcut semn că nu e „acces". Atunci ce a fost ? Cînd şi-a revenit, i-a spus :

— Din ruşine mi-a venit. Mi-e ruşine, Evelinica mamă, mi-e ruşine.

Acum abia s-a speriat ea. De la ruşine să-i vină aşa un rîgîit şi aşa nişte ochi, dumnezeule ! Dar de ce anume i-o fi ruşine ?

— Dar ce s-a întîmplat ?

Avramuţ i-a explicat. (Îi venea greu să vorbească, nu atît din cauză că l-a obosit clipa, care n-a ţinut nici o secundă, pînă şi-a recăpătat respiraţia după rîgîială, ci vorbea greu din cauză că vinişorul — băut cam mult — l-a ameţit rău de tot.)

— Spune tu, Evelinica mamă, dacă nu e ruşine să mănînce omul aşa de bine cînd sînt pe lume atîţia oameni care nu au ce mînca. Parcă ai tu idee ce straşnic a fost ficăţelul, şi chiar pateurile de ficat şi perişoarele de ficat — nici alea de pască n-au fost rele, dar alea de ficat, Evelinica mamă, tu n-ai idee ! (Şi ochii i s-au umezit — nu puteai şti dacă din recunoştinţă pentru ficatul în atîtea feluri, sau din milă pentru săracii care n-au ce mînca.)

Acum a holbat ea o pereche de ochi — ochii ei frumoşi — că s-a speriat el. Dar n-a apucat să întrebe ce e cu ea, căci s-a trezit zgîlţîit.

— Şi pentru asta îmi scoţi mie sufletul ?

Ea îşi dă seama că dacă a ajuns să vorbească asemenea prostii, nu ficăţelul i-a făcut rău la conştiinţă, ci vinul. Ea de mult a observat, cînd e la masă între oameni, că pe unii băutura îi face tîmpiţi, pe alţii porci... Adică nu porci, de ce să zică porci, îi face sinceri în public. Par exemplu eminenţa sa Elly al ei, adică domnul rabin Lilienduft, te dezbracă *şi* în public, adică acolo te dezbracă numai cu ochii — dar ochii umblă pe tine, sub tine şi în tine, că te furnică şi te cutremură, iar buzele — buzele lui grosuţe, roşii, plinuţe, umede, şi aşa senzuale, dumnezeule, e o plăcere ! Va să zică, pe unii îi face să fie sinceri, adică să nu se mai ascundă şi să nu fie făţarnici. Chiar un om în vîrstă, şi respectabil, cum e conu Mihalache Buzdugan, doamne, doamne, ce să mai vorbim că-l ştie toată lumea. Sau domnul Dimitriu din Podoleni, cînd era la masă la părinţi, dacă lua cîteva pahare mai mult, o

dată lăsa şi în public capul pe pieptul doamnei Dima — şi are piept madam Dima, nu glumă ! Va să zică era sincer. Pe cînd alţii devin tîmpiţi, ca de pildă socrul domnului Lustgarten, un domn aşa distins, şi inteligent, şi cult, nu numai în cărţile sfinte ci şi în cele germane (că nu degeaba a studiat filozofia la Heidelberg, la o universitate mai ceva decît aia din piesa *Heidelbergul de altădată*), a studiat — cum povesteşte tata, acum cincizeci şi ceva de ani — dar a ajuns, săracu, tot cum povesteşte tata, întîi administrator de moşie şi la bătrîneţe simplu corespondent de germană şi franceză la moara cu aburi a lui conu Jipa. Ei bine, aşa un om distins, şi cult, şi inteligent, şi serios, cînd bea un pahar mai mult, se tîmpea şi începea să geamă cu barba în pieptul propriu : „Ce e viaţa ? Deşertăciunea deşertăciunilor". Şi cînta, adică murmura în barba mare, albă, un cîntec trist, fără cuvinte, şi din cînd în cînd scotea cîte un cuvînt din cîntec, un cuvînt de îţi rupea inima... Un cuvînt în care plîngea din nu ştiu ce remuşcări şi de ruşine că e, cum zice în cîntec, „făptură a lui dumnezeu". Să fi ajuns oare şi Avramuţ ca la un pahar în plus să se tîmpească ? Sau poate e altceva cu el ?

— Ce ţi-a venit, Avramuţ, să vorbeşti aşa ? Eu credeam că, ferească dumnezeu, ai acces, că te-am văzut congestionat, şi cînd colo tu ai remuşcări. De ce ? De ce ? Dacă ar fi să gîndeşti la toate suferinţele „umane" cum se zice, ar însemna — vorba mamei — „să te bagi de viu în mormînt". Ce să-i faci, maică, fiecare om cu norocul cu care s-a născut.

Aici, el s-a înviorat subit căci se simte jignit, şi răspunde mîndru :

— Ba nu ! Nu cu „norocul" ! Ci cu *deşteptăciunea* cu care fiecare ştie să-şi facă norocul ! Cu toate astea, Evelinica mamă, nu e o jucărie, auzi, nu e o jucărie. Vin acu-acu sărbătorile de toamnă cînd, vorba ceea, „pînă şi peştele din apă tremură" de judecata lui dumnezeu şi omului i se iscăleşte în cer un fel de certificat cu soarta pe un an întreg. Ei, cine ştie dacă dumnezeu nu te pedepseşte că ai mîncat aşa nişte ficăţei şi nu te-ai gîndit destul la alţii !

Evelina nu-i dă dreptate : mai întîi că pînă la sărbătorile alea grozave sînt mai bine de două luni ; al doilea, cantorul — cu glas mai frumos ca la operă — se roagă pentru păcatele noastre cu atîta inimă, căci plătim taxe de clasa întîia ; al treilea, de *Iom-Kipur*, se posteşte nu numai pentru păcatele

pe care le-ai făcut ci şi în contul ălora pe care o să le faci ! Nu ? Şi lucrul cel mai important : niciodată nu poţi să ştii ce gîndeşte dumnezeu despre diferenţa dintre ce îţi dă el ţie şi ce trebuie tu să dai la oamenii săraci, să faci adică ca să fii bine înscris în catastiful din cer pentru viaţa de acolo, dar mai ales pentru asta de aici. În orice caz, ea a învăţat de la mama să dea săracilor capetele şi labele păsărilor cu care faci rugăciunile în ajunul teribilei zile a postului cel mare, cînd, cu pasărea deasupra capului, îi predai ei, după cartea de rugăciuni, toate păcatele tale şi îi spui : „mie viaţă, ţie moarte". Ei, şi pasărea asta cu păcatele băgate prin rugăciuni în ea, trebuie s-o dai săracilor, s-o mănînce ei cu păcatele tale. Dar pentru că ar fi păcat să dai o pasăre întreagă, mai ales dacă e grasă şi frumoasă, şi cum trebuie să respecţi prescripţia, şi să dăruieşti pasărea „din cap pînă la picioare", tu — cum fac toate israelitele bogate şi cum te-a învăţat mama — dăruieşti labele şi capul, adică „din cap pînă la picioare", şi nu opreşti să mănînci decît restul. Ei, uite că ea nu numai de sărbători face aşa, ci şi din păsările pe care le taie *în fiecare zi* la haham, dăruieşte săracilor capul şi labele. Chiar din găina şi raţa mîncate acum la masă, Berta a avut ordin să dea labele şi capetele nemîncatei ăleia de croitoreasă cu ziua, cu toate că de aproape trei săptămîni nu i s-a dat nimic de lucrat. Atunci de ce să fi avut Avramuţ remuşcări, din cauza cărora aproape să aibă un acces ?

Dar dacă el, cum zicea, are remuşcări, poftim, n-are decît să facă o *miţwă*[1] în contul rugăciunilor pentru sărbătorile de toamnă, mai ales că o să meargă şi în contul magazinului pe care îl inaugurăm mîine seară.

— Şi ce anume ai vrea să faci, Avramuţ ?

Pentru că el îi mărturiseşte că nu ştie încă, ea îl sfătuieşte :

— Fă sănătos, Avramuţ dragă, căci ai dreptate, sînt atîţia oameni nenorociţi pe lumea asta, dar ai grijă, te rog, să nu fii prea culant, căci sînt o mulţime de pungaşi care trăiesc din sărăcie. Afară de asta, vorba mamei, „dacă nu poţi să lecuieşti toate rănile de pe pămînt, mai bine lasă-le şi nu te necăji, că-ţi faci rău la nervi". Unde mai pui că totul este gîndul bun. Fapta nu mai contează. Gîndul e tot. Iar dacă

[1] Pomană — faptă bună.

faci şi fapta, ce contează dacă este mică sau mare. Totul este sufletul curat şi dezinteresat cu care omul face fapta bună.

Domnul Smochinescu şi-a pus gulerul şi pantofii (oricît i-a fost de greu să se aplece), s-a încheiat la pantaloni, şi-a prins bretelele, a îmbrăcat haina, şi a ieşit în faţa casei, în aşteptare să-i cadă ocazia de-a face o faptă bună.

Pe cerul înalt şi tare albastru, vîslesc nişte norişori subţiri şi albi. Aerul tremură cu undele uşor atinse de vînt, parcă ar fi liniile tremurate, făcute de domnul maistru pe firmă. Pe stradă, nimeni. Ţipenie. Nici un om care să-ţi aducă posibilitatea de a face o faptă frumoasă. A, ba da... Uite, parcă e Horowitz ! Nenorocitul vine încoace... Păi i-am spus să vină mai tîrziu ! Dar parcă nu e el, omuleţul ăsta mititel, ponosit, cu gambetă veche şi nişte ghete să zici că sînt bărci stricate. Nu, nu e el. Ăsta are şi un beţişor. Atunci chiar nu e Horowitz.

Şi, într-adevăr, nu e Horowitz. Dar şi pe ăsta parcă îl ştie de undeva. A, da ! E croitoraşul Iankale din Podoleni. Are un băiat aici, la şcoala comunităţii din Iaşi — un băiat premiant întîi în fiecare an — şi alaltăieri m-a rugat să vorbesc cu cei de la comunitate, „că nu se poate să nu-i cunoaşteţi dumneavoastră, care sînteţi angrosist". Vrea ca băiatul să-i fie trimis cu ajutorul comunităţii undeva la munte, la aer, că e vai de capul lui : e ofticos şi nemîncat. Te pomeneşti că vine să mă roage din nou să intervin la comunitate. O să intervin ! Un adevărat filantrop este cineva care nu dă nimic din punga lui, ci intervine pentru cineva la altcineva şi el se alege cu nume frumos pe lumea asta şi cu un jilţ în rai pe lumea cealaltă. Dar uite că bestia de croitoraş nu vine încoace, şi coteşte şi o ia înainte, aproape fugind, ameţit parcă — la fel cu cîinele acela nenorocit pe care în copilărie l-am otrăvit cu o chiftea cu sticlă pisată şi şoricioaică. Să vezi că idiotul nu şi-o fi încropit încă prînzul şi aleargă desperat să-şi împrumute undeva. Sîntem la ora la care cei ce nu au reuşit să cîştige sau să împrumute de o pîine pentru nevastă şi copii, aleargă buimaci şi cu o sută de cai putere, cum ţin minte că vedeam părinţii unor cunoscuţi de ai mei. La urma urmei, că-i vorba de o sumă mică, i-aş da-o eu. Dar el a dispărut după colţ. Bestia dracului ! N-am avut noroc ! Din cauza lui ! Avem însă un dumnezeu mare şi bun care nu mă lasă ! Uite că de acolo a apărut şi

vine încoace cineva, tot un omuleţ mititel. Dar vai ! Nu-i un calic ! E domnul Enrico *von* Mandelstamm, proprietarul băncii „Enrico Mandelstamm & fiu, succesor, casă fondată în anul 1814". Succesorul lui „fiu" este — de vreo cincizeci de ani încoace — chiar dumnealui, nepotul, tot un Enrico, zămislit acum peste şaptezeci de ani la Veneţia, unde domnul Mandelstamm „fiu" era atunci în voiaj de *noce*. Pe cît este el, Avramuţ, de corpolent — adică nu înalt, dar cel puţin grăsuţ — pe atît este „succesor", de ţîr. Ţîr sfrijit. Dacă o fi cîntărind — cu haine cu tot — patruzeci de kilograme ! Unde încape în aşa puţinătate de trup atîta nobleţe şi atîta avere ? Nu ştii ce te dă gata mai tare : averea sau nobleţea ? Se spune că are nişte titluri de nobleţe cumpărate în Austro-Ungaria şi în Italia — ceva şi de baron şi de conte. De aia chiar nu prea vine printre evrei. Adică de venit vine, mai bine zis, vin evreii la dînsul, la bancă. Dar nu vin ca nişte evrei săraci la un evreu bogat, ci ca nişte clienţi la o bancă. Cum vin şi români. Chiar el, Avramuţ, a căutat să intre în legătură cu Banca Mandelstamm. Deocamdată, cum i-a zis el domnului Enrico : „Pentru cînd o fi să reflectez să fac şi la dumneavoastră sconto, căci am, slavă domnului, destule bănci pentru sconto. Dar o să vreau să lucrez şi cu banca dumneavoastră". Era tare mîndru că domnul Enrico Mandelstamm, adică domnul *von* Mandelstamm, a vorbit cu el aşa cum vorbesc toţi oamenii. În vorba lui nu-l simţeai — cum îl auzeai la nume — pe *von*. Dar a fost măgar. Cît e el de *von*, e măgar. Auzi ce cere : să-i dai tu, Avramuţ Smochinescu, gaj, ca şi cum girul tău pe poliţa clientului nu e destul ! Mai ales că acum, de exemplu, nu-i mai poţi da nimic în gaj, chiar cu custodia ta, deoarece totul e gajat la domnul colonel ! Va să zică e un măgar. Dar tot e ceva să te poftească un *von* să şezi în fotoliu şi să-ţi ofere un trabuc. (Dumnealui fumează trabuc.) Stai, că mai e ceva : nu-i de ajuns că e *von*, este şi consulat. La locuinţă are o firmă cu un fel de leu care şade cu o labă ridicată şi cu un snop de grîu, sau parcă o sabie, în labă. E o firmă mică, verde, cu litere de aur, şi e ovală, aşa cum o să fie ovalul cu portretul deasupra firmei mele. Consulatul... nu ştiu ce mai scrie acolo, parcă Persia... Nu, nu, parcă Honduras, sau aşa ceva. Evelinica zicea că nici nu există ţări cu nume de astea şi Evelinica e o persoană cultă. Dar chiar dacă există ţara — cu siguranţă

că nu există la Iaşi nici un om care să fie cetăţeanul ei. Ei şi ? Dar e ceva să poţi să cumperi titlul de *consulat* al unei ţări chiar dacă ţara nu există, sau există, dar nu există la Iaşi nici un cetăţean al ei. Şi despre titlurile de *von* se zice că nu mai există în Austro-Ungaria, căci nici Austro-Ungaria nu mai există. Austria e separat şi Ungaria separat. Dar cei care sînt *von* de dinainte de a nu mai exista ţara, au rămas *von*. Aşa că cine a apucat să fie, lasă moştenire şi copiilor, pe *von*. Va să zică dacă eu, Avramuţ Smochinescu, aş fi, să zicem baron sau conte, şi aş avea copii, copiii s-ar naşte gata făcuţi baroni sau conţi, aşa că suma plătită s-ar amortiza la urmaşi, ceea ce înseamnă că partea mea de cheltuială ar rămîne mică. Dar chiar pentru mine personal, adică mai ales pentru mine personal ce, e jucărie să fii *von* şi să mai fii şi consulat pe deasupra !? Nu vezi, cînd vine undeva domnul Mandelstamm, lumea se dă la o parte cu respect. Cu toate că e botezat, anul trecut în ziua postului cel mare s-a dus — se zice — la templu, la ora cînd se fac rugăciunile alea de pomenire a morţilor, căci tatăl său i-a cerut cu limbă de moarte să spună *kadiş*[1] după el. Ce zarvă a fost la templul coral că a venit domnul *von* Mandelstamm.

Gîndind la toate astea, Avramuţ s-a hotărît ca, atunci cînd o pleca la Viena după mărfuri sau după maşini, să-şi cumpere un titlu de *von* — baron sau conte, ce-o fi, dar să fie. Cu parale, ţi se „antedatează" — ca în comerţ — aşa că eşti *von* încă din vremea cînd chiar puteai să fii numit *von*. Şi dacă nu găseşti o asemenea combinaţie, ai alta : se zice că există pe acolo nobili scăpătaţi care îşi vînd titlul lor, sau te înfiază, chiar dacă tata e mai tînăr decît copilul înfiat. Ce-are a face, dar poţi să ajungi *von* ? Poţi !

Uite că domnul *von* Mandelstamm vine drept încoace, urmat — ca de obicei — de *Fräulein,* o doamnă înaltă, foarte fină, frumoasă şi destul de tînără încă — tot oraşul o ştie pe *Fräulein* Else — „dama de companie" a domnului *von* Mandelstamm. (Se zice că ea, cu toate că merge la distanţă de cinci paşi în urma dumisale, are totuşi dreptul să-l ajute la pus corsetul, căci domnul *von* Mandelstamm, deşi e atît de slab, poartă un fel de corset care să-i ţină trupuşorul drept,

[1] Rugăciune pentru morţi.

nobil, mai ales că în ultimul timp oasele au început să i se cam fleşcăiască. (Şi eu o să-mi iau mai tîrziu o „damă de companie". Şi un corset !)

Da, într-adevăr, domnul *von* Mandelstamm vine chiar spre noi, spre mine, căci aici, în stradela asta — Săulescu — nu mai sînt după casa noastră decît trei case, şi ştiu cine locuieşte în fiecare. La cine altcineva se poate duce ? La nimeni ! Dar chiar dacă se duce la altcineva, va trebui să treacă prin faţa mea şi atunci — şi asta mă supără grozav — va trebui ca eu, Avramuţ Smochinescu, să-l salut întîi, pentru că eu stau pe loc — şi încă în faţa casei mele — şi el trece sau vine. Ei, asta nu vreau, cu toate că e mai bătrîn, şi e *von*, şi e consulat ! Cum să-l salut eu întîi dacă mi-a cerut gaj ?

Uite, că fără să dea bună ziua, domnul *von* Mandelstamm e aici şi zice :

— La dumneata veneam, domnule... Adică nu veneam în mod special, ci mergeam spre oraş, dar dîndu-mi seama de ceva şi observîndu-te, mi-am zis că nu mă voi mai înapoia acasă, ci te voi ruga pe dumneata, adică îţi voi cere...

Şi nu dă mîna. Întinde numai vîrful a două degete înmănuşate. (Mănuşile sînt de mătase gri. De altfel, e tot îmbrăcat în gri : redingota — din fresco gri-perle, făcută la Londra, unde îşi lucra pînă în ultimii ani, cînd a început să-şi lucreze la casa Neuwrith-Bucharest — halbţilindrul e tot gri, şi parasolul de mătase, la fel, gri.)

— Să mă rugaţi, adică, să-mi cereţi ceva ? Cu plăcere...

Şi aşteaptă.

Domnul *von* Mandelstamm spune că a plecat de acasă să întîlnească pe cineva la bancă pentru a-i da *stabene* într-o afacere importantă, şi a observat abia acum, că a uitat acasă cheile de la casa de fier.

Avramuţ nu ştie de ce îngheaţă : de bucurie, că aşa un *von* îl va ruga îndată — se poate oare ? — să-i împrumute nişte bani ? Sau cumva de spaimă : că o să ceară atît cît n-am numerar în casă şi o să mă blamez...

Von Mandelstamm continuă :

— Ştii, domnule... Leibovici, eu sînt superstiţios şi nu vreau să mă înapoiez acasă să iau cheile. Şi îţi dai seama că un *von* Mandelstamm — deşi ar fi în drept să ceară un stabene pe simplu cuvînt — nu vreau s-o fac. E un principiu al meu.

Şi îi spune suma de care are nevoie.

— Pînă mă înapoiez acasă. Mă însoţeşti şi îţi restitui banii, din casa de fier, de acasă...

În capul lui Avramuţ se învălmăşesc o mulţime de gînduri : de ce nu o trimite pe *Fräulein* acasă, după chei ? Ce făcea dacă nu eram în drumul lui ? Nu vezi că nici măcar nu cere bani unui om pe care îl cunoaşte — lui A. Feighenbaum, ci unui „Leibovici" ? Lasă că este o porcărie să nu mă recunoască ! Şi chiar dacă m-ar fi recunoscut ca Feighenbaum, cum să ceri, fie şi pentru un ceas, împrumut o sumă de bani — tu, un *von* Mandelstamm — unui om cu care ai vorbit o singură dată — şi l-ai refuzat, adică i-ai pus nişte condiţii bancare de insultă ? Dar ia să gîndim lucrurile şi altfel : el nu lui Feighenbaum îi cere banii, ci lui Leibovici, şi pe Leibovici, să zicem, îl cunoaşte : altfel nu-i cerea. Dacă îl cunoaşte ca să-i poată cere, atunci cum de nu l-a recunoscut, adică de ce l-a confundat cu mine, adică pe mine cu el ? Nu vezi că e ceva necurat în toată chestia asta ? Să ştii că are de gînd să ardă un faliment şi începe să adune bani sub toate formele.

Dar îşi dă seama că e o prostie ce gîndeşte : poate că pur şi simplu bătrînul s-a ramolit şi din ramoleală face ce face. Îşi *închipuie* numai că are nevoie de bani, mă *confundă* cu un Leibovici, şi îi cere bani *lui Leibovici.* Asta înseamnă că n-o să ţină minte că i-am dat eu banii şi — dacă o să-şi aducă aminte — o să-i dea înapoi cine ştie cărui Leibovici. E adevărat, *Fräulein* o să poată fi martoră că *eu* i-am dat. Dar se pune încă o dată întrebarea : de ce nu trimite pe *Fräulein* acasă, după chei ? Nu, nu-i dau banii ! Întîi că nu sînt sigur că nu-i pierd, al doilea poate nu am momentan lichid atîţia bani cît cere el, aşa că mă blamez, al treilea, vreau să-l jignesc pentru că m-a jignit săptămîna trecută cerîndu-mi gaj. Chiar dacă încă nu eram Smochinescu, eram tot un Avramuţ Feighenbaum şi nu un Leibovici, cum mi-a zis el, acum. Auzi ! Leibovici ! Şi auzi, gaj ! Îl refuz ! Ba nu ! Căci nu se poate să-i spun că nu am. Vreau să ştie că am, căci poate am nevoie de el într-o zi şi vreau să mă ştie, dacă nu culant, dar măcar solvabil. Adică „solvabil" e mai important decît „culant". Şi mai ales vreau să ştie că am şi eu acasă casă de fier, cum am aflat că au mai toţi oamenii bogaţi, nu numai la bancă sau în întreprindere, „casă de fier"

căreia i se zice mi se pare *safe*. Să-l poftesc aşadar în casă. Sigur, nu e la mine cum o fi la el, dar nu mi-e ruşine nici cu *aranjămanul* meu. Aşa că îl poftesc în casă, şi cînd să potrivesc în casa de fier cheia din lanţul cu chei, îi cer şi eu gaj... Corsetul !! Hahaha ! Să-şi scoată corsetul şi să mi-l lase în gaj !... Ba nu. Nu, nu-l poftesc în casă, căci ce mă fac dacă, ca să-şi bată şi mai tare joc de mine, îmi lasă în gaj corsetul. Unde mai pui că n-am încredere în el că-i solvabil, căci a vorbit prea mult cînd mi-a cerut împrumutul. Cine vorbeşte prea mult cînd te roagă să-i împrumuţi bani, nu e solvabil. Omul solvabil, adică sigur de el că îţi va plăti, cere simplu, în două cuvinte, „împrumută-mi", fără o mie de explicaţii. Şi apoi, e bătrîn, şi, cu toate că e slab, poate căpăta o apoplexie. Totuşi păcat, mare păcat că nu-i dau ! Aş fi avut *miţwa* şi n-ar mai fi trebuit să umblu s-o caut. Căci nu se poate, nu, nu se poate ca după aşa o friptură şi aşa nişte anexe, să nu fac o faptă bună. Sînt în ajun de deschidere a magazinului, se apropie şi sărbătorile de toamnă, da, da, se apropie, se apropie şi începe să ţi se treacă repede în registrele din cer, la partida Avramuţ Feighenbaum, zis Smochinescu, la debit şi credit.

...Nici n-a observat cînd i-a răspuns lui Mandelstamm — „regret, n-am momentan lichid" ! Da, aşa i-a răspuns, îşi aminteşte bine : „regret, n-am momentan lichid", chiar aşa, dar nu pentru că s-a gîndit adineauri aşa, — ci — poate jura — pentru că a auzit că aşa răspunde cineva mare şi tare unui holodronţ — chiar cînd are lichid, dar nu vrea să „acorde". Şi în armată a auzit, nu mai ţin minte pe cine, răspunzîndu-i chiar lui mister Harry, într-un moment cînd, vorba ceea, misterul „umbla pe lîngă ghete" : „regret, dar n-am momentan lichid". Frumos mai sună : „regret, dar n-am momentan lichid." Vorba asta parcă te face încă şi mai bogat decît eşti, mai tare pe situaţie. Va să zică, eu, Avramuţ Smochinescu, i-am răspuns domnului Enrico Mandelstamm, domnului *von* Mandelstamm, adică unui *von* şi „casă de bancă", şi „consulat", şi aşa mai departe, „regret, dar n-am momentan lichid". În ce priveşte *miţwa* pe care am scăpat-o, cred că nici n-ar fi fost una adevărată, căci ar fi fost un împrumut făcut unui *von* Mandelstamm, bancher şi consulat, şi nu un bine făcut unui calic necăjit. Mai ales că calicii nu au nevoie de mult, aşa că eşti şi tu în cîştig : că fapta bună nu te-a costat scump.

◆

Îl vede pe *von* Mandelstamm cum trece după colţ. Ei, ce faci, că doar nu poţi să stai pînă mîine să aştepţi *miţwa*, căci trebuie să-ţi faci somnişorul de după-masă.

Intră în casă şi încuie uşa. E o răcoare nemaipomenită în hol. Totuşi, nu trece în dormitor unde, acum vara, Evelinica, să fie sănătoasă, aşterne — peste covoarele groase — un fel de saltea răcoroasă, să te culci pe jos, că e o plăcere... Mai ales lîngă ea... Nu, nu se duce încă în dormitor, ci, în vîrful picioarelor, trece întîi în bucătărie. (Aşa cum făcea în copilărie, cînd pîndea să nu fie mama în bucătărie şi se repezea la oale şi „halea" din ele.) Se uită dacă madam Berta nu e în bucătărie. (Ca şi cum ar trebui să se ferească, să-i fie frică de bucătăreasa pe care o plăteşte şi căreia îi comandă ce să-i gătească !) Nu, madam Berta nu e în bucătărie. Bun ! Îşi umple gura cu nişte pateuri de gîscă rămase – au rămas o mulţime ! Mai ia şi nişte ficăţei cu ceapă prăjită, şi înghite repede şi nemestecat. Ia apoi nişte *maiănă* [1] de ficat, ceapă şi ouă tocate (a dracului, Evelina, n-a pus *maiănă* la masă) şi înghite tot pe nemestecate. Mai apucă să ia o bucată de strudel şi i se pare că vine madam Berta. Fuge în dormitor. Ah, ce ar trage acum un şpriţ ! Ar fi o minune, dar nu vrea să-şi alunge din gură gustul, nu mai ştie dacă al *maiănăi* sau al strudelului, care a fost cu brînză de vacă şi cu mere — o specialitate a lui madam Berta ! Deodată îşi zîmbeşte hoţeşte : ce-o s-o mai certe Evelinica pe madam Berta, crezînd iar, ca alaltăieri, că ea a mîncat... Căci Evelinica numără şi îi predă lui madam Berta cu socoteală. Ce-o s-o mai certe ! ! ! Hahaha !

[1] O plăcintă cu ficat de gîscă.

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL IV

Voiajori cu abonament clasa a III-a

În clipa în care Smochinescu i-a spus lui Mişu Horowitz să vină peste două ceasuri acasă, fără măcar să-l fi ascultat, Horowitz a rămas în faţa prăvăliei, buimac şi desperat. Căci a venit din Mihăileni cu toată familia, adică nevasta, fata cea mare Şela, cu cea de a doua — Blima, şi cu Efraim, mezinul. Se înţelege că a adus şi calabalîcul, atît cît i-a mai rămas nevîndut sau neamanetat, în timp ce el a stat în închisoare. Sara, cu toate că era desperată de moartea între timp a mamei ei, zicea că, draga de ea, a avut pesemne har în ochii lui dumnezeu, că s-a prăpădit aşa repede, de durere şi ruşine pentru ginere, la care ţinea ca o mamă. Altfel, mai ales dacă nu venea amnistierea lui, mureau toţi de foame. Ceea ce nu ştia, însă, el, este că Sara hotărîse cu Şela că, dacă el trebuie să ispăşească toată pedeapsa — deşi era de numai cîteva luni — atunci ea şi copiii să se asfixieze cu mangal. Dar i-a spus Şelei : „Nu cum a încercat acum vreo patru ani — chiar în noaptea intrării României în război — un neam al nostru, croitorul Mendl Landau din Brăila, cu nevasta şi fata lor mai mică. Nu ! Ci, noi vom pregăti totul bine, ca să nu scăpăm, cum a scăpat Mendl cu familia. Sinuciderea noastră să reuşească, aşa cum a reuşit, cam tot atunci, la familia aia din Bucureşti de care au scris toate ziarele — Filipovici, parcă îi zicea". Uite, însă, că a vrut dumnezeu şi s-a dat amnistie şi Moişale al ei e liber.

Dar în clipa în care el s-a văzut liber, şi-a spus : Ce folos ? Am ieşit nu numai cu hainele trecute prin etuvă, ci şi cu sufletul parcă şi mai rău mototolit, ca într-un fel de etuvă.

Furişîndu-se ruşinat pe străzile Iaşului, s-a dus de-a dreptul din închisoare la gară, şi a luat trenul pentru acasă, la Mihăileni. Bani de tren nu avea, dar foaia de eliberare din închisoare era valabilă pentru „trimitere la urmă", şi cum a spus că „urma" lui e Mihăileni, a putut pleca acasă.

Ce ai simţit cînd ai intrat în casă — neaşteptat — să nu trăiască nici duşmanii, cu toate că a fost o fericire şi pentru tine şi pentru ai tăi să te vezi acasă. Dar sînt fericiri mai greu de trăit decît nenorocirile. Ce să mai vorbească ? Important este că, împreună cu Sara şi cu copiii, a hotărît :

— Ne mutăm la Iaşi. E adevărat, mi-e ruşine, căci mă cunoaşte lumea acolo, şi o fi aflat ce mi s-a întîmplat. Totuşi acolo ne mutăm. E oraş mare şi într-un oraş mare lumea are alte treburi decît să-i pese de ceea ce ai păţit. Unde mai pui că ăsta e drumul : din tîrguşoarele mici, din nordul Moldovei, cobori într-un oraş mare, tot din Moldova, mai la sud, apoi şi mai la sud, să zicem la Galaţi, că e port mare, sau treci în Muntenia, la Brăila — care este port tot aşa de mare — şi de acolo, sau chiar de-a dreptul din Iaşi, ajungi la Bucureşti. Avem copii mari, dintre care două fete. Dar chiar pentru băiat — ba mai ales pentru băiat — oraşul mare, Iaşi, ah, şi mai tîrziu Bucureşti... tu ştii, Sara, ce înseamnă asta ?

Sara răspunde că ştie. Spune aşa, desigur, ca să nu te supere, dar ori de cîte ori făceam planuri de viitor pentru copii, ei i-a fost frică de oraşul mare — te pierzi, te îneci în el. I-a şi spus-o. Cu toate astea, uite cum vorbeşte acum :

— Vorba din popor a mamei, ostenească-se în rai pentru noi, e adevărată : „şi asta e spre bine". Poate că dacă nu se întîmpla nenorocirea, rămîneam pentru toată viaţa aici, în ungherul ăsta, la Mihăileni, la capătul ţării, un tîrg, doamne iartă-mă, unde ce pot să ajungă copiii noştri ? Iar tu, tu rămîneai lipit de Podoleni, lipit de neamul ăla al meu, cîinele de Marcu.

Şi, împreună, în prezenţa copiilor, şi cu părerile lor, au „examinat situaţia", cum a zis băiatul, să fie sănătos :

— E un fel de consiliu de familie, tată, în care examinăm lucrurile şi luăm hotărîri de comun acord.

Ciudaţi sînt oamenii — şi-a zis el, Mişu — ciudaţi, şi s-a uitat bine la băiat, apoi la fiecare din cele două fete, pe urmă la Sara.

Şi acum se priveşte — nu ştie de ce — în oglinda rămasă atîrnată pe perete, deasupra locului unde fusese maşina de cusut care a fost vîndută în lipsa lui. Da, ciudaţi sînt oamenii! Acolo în oglindă este doar el, dar parcă nu e el, Mişu Horowitz, voiajorul cu abonament clasa a III-a pentru orăşelele mici din nordul Moldovei, nenorocitul care se tăvăleşte prin trenuri personale dintr-un tîrguşor la altul, la onor clientelă, şi, ajuns la „destinaţie" — de cele mai multe ori în zori, cu oasele frînte şi frigul în oase chiar dacă e vară — se spală la cişmeaua din gară şi, dacă n-a apucat să se bărbierească în tren, o face în closetul gării — aşa că „ferchezuit", doamne iartă-mă, se cară singur cu geamantanele îndesate cu colecţii grele. Le duce, însă, numai pînă aproape de centru, unde ia un hamal, pentru ca la client să intre „demn". Vrei şi trebuie să pari om! Altfel nici comenzi nu capeţi. Ba orice pîrlit de negustoraş te ia peste picior. Dar dacă vii demn, el te ascultă, atunci cînd îi povesteşti — ca să pari intim — anecdote la care vrei să rîdă. Dar să rîdă de ele, nu de tine, cum vezi că face, de multe ori. Da, da, să aibă respect de tine, pentru că vai de comanda pe care ţi-o dă de milă. Dacă ţi-o dă. Cum se şi întîmplă atît de des. Căci de multe ori pleci din localitate fără nici o comandă, şi mai ponosit, cu oasele şi sufletul şi mai frînte decît cînd ai coborît din tren. Uite, însă, că aici, acasă, în oglinda în care priveşti, nu mai eşti „nene Mişule", voiajorul, care pentru bucăţica de pîine a nevestei şi a copiilor se tăvăleşte prin trenuri, se umileşte în faţa clienţilor ameţindu-i cu gura, care trebuie să-ţi turuie pînă obţii comanda. Nu, nu mai eşti omul care se lasă nemîncat pentru ca, din nenorocitele de „indemnizaţii de drum", să-i rămînă un bănuţ nu numai de trimis acasă, dar şi pentru cîţiva metri de materie să poţi aduce soacrei de un capot. E o ruşine din cîte petice şi ţesături e capotul pe care îl poartă, întotdeauna, însă, curat. Sau să aduci o aţică, să-şi facă Sara, cu mîna ei sfîntă, o rochie, că nu mai are, sau să cumperi o pereche de pantofi — măcar pentru Şela, că nu mai e tinerică (data viitoare aduci pentru Blima), sau să aduci un pantalonaş (dacă nu poţi un costum întreg) pentru băiat. Ah, dragul de

el, cu capul lui deştept, cu ochii lui luminoşi, cu mîinile lui vrăjite la muzică, dar cu pieptul lui ofticos, dragul de el! Dumnezeule mare şi bun, fă-l să supravieţuiască mădularelor mele! Să trăiască şi să fie sănătos pentru mintea lui înaltă şi pentru sufletul lui curat, dar şi pentru *kadişul* pe care mi-l va spune, pentru ca, măcar după moarte să am odihnă, să nu mi se mai tăvălească sufletul şi trupul pe lumea cealaltă prin trenuri personale de noapte şi cîteodată chiar mixte, care merg şi merg fără sfîrşit şi tu mai mult moţăi decît dormi, cu grijă la colecţiile din geamantane şi la staţia la care trebuie să te dai jos... Nu, nu, aici acasă nu mai eşti voiajorul nenorocit, şiret din umilinţă, şi vesel din tristeţe şi de ruşine — vesel şi şiret în faţa clientului, ca să iei comanda, iar în faţa stăpînului eşti speriat şi umilit că niciodată nu aduci destule comenzi şi destul incasso... Ah, fiecare om, ca să poată preţui demnitatea lui de om, ar trebui să fie umilit şi chinuit măcar un sezon ca voiajor cu abonament clasa a III-a pe linii secundare, în orăşelele mici din nordul Moldovei, şi să aibă un stăpîn angrosist ca Marcu Moise. Şi, dacă se poate, să stea şi cîteva luni într-o închisoare. Să stea, dar nu pentru vreo faptă grea, nu! Pentru un fleac să stea. Sau, şi mai bine, nevinovat. Atunci o să ştie să preţuiască ce înseamnă să te vezi în oglindă cum se vede el acum: cap de familie! Capul familiei ăsteia dragi, care te aşteaptă întotdeauna să vii din voiaj să-i aduci lumină, încredere şi nădejde, familia ta, care s-a luptat pentru tine, să te vadă ieşit din închisoare şi te-a aşteptat să vii acasă... Tu, capul familiei, bărbatul femeii ăsteia înaltă, frumoasă şi încă atît de tînără, şi care e a ta, Mişu Horowitz, voiajor clasa a III-a! A ta şi ziua şi noaptea, a ta... Şi eşti capul familiei acestor două fete şi al băiatului ăstuia deştept... ia te uită ce ochi are... ce ochi... o să ajungă om mare... să vezi ce om mare ajunge! Ah, ce fericire ne aşteaptă... Numai să ne mutăm la Iaşi... oraş mare... Da, da... Ce ciudaţi sînt oamenii, ce ciudate par lucrurile cînd te gîndeşti adînc şi bine, la toate...

Şi, cum tăcerea a rămas aşternută îndelung, apa Molniţei — aşa mică şi cuminte cum e — se aude bolborosind frumos în spatele casei, în curgerea ei, sub luna plină. Ah, sub luna asta plină care luminează încăperea — căci Sara, tot ascultîndu-te, n-a aprins lampa — Sara şi copiii par nu ştiu cum,

neobişnuiţi. Şi, chiar e ceva neobişnuit în totul, dacă un copil de doisprezece ani a putut să spună : „sîntem un consiliu de familie, în care examinăm problema şi luăm hotărîri de comun acord". Dumnezeule, numai să am putere să ţin băiatul ăsta în şcoli înalte !... O să trebuie să cîştig destul ca să-l pot ţine la şcoli...

Sara a aprins lampa şi, Efraim, ca şi cum i-ar fi citit frămîntările şi grijile, zice :

— Tată (nu-i decît un singur cuvînt, „tată", un cuvînt simplu, „tată", dar cînd un copil ca ăsta ţi-l spune şi, mai ales, cînd ai lipsit atît de acasă — dumnezeule !), tată — zice — de mine să nu porţi grijă !

Tace o clipă şi continuă repede :

— Dacă am găsit, cînd eram în clasele primare, cui să dau meditaţii, şi asta într-un tîrguşor ca ăsta, Mihăileni, cum n-o să am meditaţii într-un oraş mare ? O să cîştig *şi* ca să mă întreţin singur la şcoală, *şi* ca să vă mai ajut şi pe voi, ca să nu mai trebuie să voiajezi mata, tată. Ai să ai un post în oraş, ai să fii acasă, şi ai să-ţi odihneşti oasele trudite, şi capul.

Şi, pentru că el a vrut să-l întrerupă, Efraim nu l-a lăsat :

— Te rog, tată, nu mă întrerupe, că mai am de zis ceva. Vreau adică să răspund la ceea ce ai fi vrut să zici matale în întrerupere. (Oare aud şi înţeleg Sara şi Blima — că Şela, cu toate că e mai mare, nu înţelege de astea — oare aud ele şi îşi dau seama ce vorbeşte băiatul lui ? Că adică vorbeşte ca un om mare, ca un avocat, adică nu, nu ca un avocat, că avocaţii vorbesc pungăşeşte, nu, el vorbeşte frumos, limpede, cu inimă, ca scriitorii în cărţile lor. I-auzi, i-auzi !) Ai vrut să mă întrerupi pentru că socoteşti o umilire să te ajut eu, un copil, pe mata, om în toată firea, şi tată. Ai prejudecăţi, tată, da, da, prejudecăţi ! (Voi auziţi ce vorbe spune, că îţi vine să urli de fericire ! Îşi dă seama că şi Sara şi fetele înţeleg, căci ochii le sînt numai lumină, lumină umezită de lacrimi.) Ajutîndu-vă, nu voi face altceva decît să mă achit de o parte din datorii faţă de voi, şi, în acelaşi timp, să repar o greşeală pe care viaţa, prost întocmită, o comite faţă de unii oameni.

Nu, acum, el, Mişu Horowitz, nu mai poate tăcea, ci... Totuşi nu ! Nu ! cum să săruţi, ca pe un copil, un om în toată firea ? Aşa că mai bine zice simplu :

— Să fim sănătoşi pînă atunci !

Dar băiatul nu se lasă :

— Să fim sănătoşi, să fim sănătoşi, eu nu zic să nu fim sănătoşi, dar eu vreau să plecăm cu *curaj* — adică mata, tată, să pleci cu curaj de aici, din Mihăileni, la Iaşi. Cu curaj, că eu o să cîştig nu numai cu meditaţii... Că vedeţi, eu...

El, Horowitz, a înţeles de ce s-a întrerupt : îi este ruşine să vorbească de caietul acela al lui, pe care Sara i l-a arătat o dată cînd a venit din voiaj : un caiet pe coperta căruia era scris cu mîna — cu litere de tipar — „Poezii şi cugetări de E. Mihăileanu", adică Mihăileanu este el, Efraim, din Mihăileni, şi lucrurile scrise în caiet sînt chiar din capul lui scoase. Pesemne că vrea să spună că la Iaşi o să caute să se ducă printre scriitori ca să mai înveţe nu numai din cărţi citite, ci şi de la nişte scriitori care or fi locuind acolo, aşa că, atunci cînd se va face ceva mai mare, o să cîştige şi din ce o să scrie...

— Să cîştigi sănătos, dar tot eu, ca tată, o să muncesc să vă văd pe toţi crescuţi mari şi la casele voastre şi pe mama s-o ştiu cu o bătrîneţe frumoasă.

Sara a replicat, cu un fel de ţipăt :

— Şi pe tine, pe tine, să trăieşti pînă la o sută douăzeci de ani, să te vedem cu bătrîneţe liniştită, scumpul meu ! („Scumpul meu" i-a zis, şi i-a zis asta în faţa copiilor — s-a ruşinat Horowitz, căci aşa i-a spus ea de o mie de ori, dar şoptit şi gemut, noaptea trecută, prima noapte după ce s-a înapoiat acasă şi ea era lîngă el, în pat, parcă ocrotitoare, nu ştiu cum, că el s-ar fi refugiat parcă în ea, ca să fie sigur că n-o să mai îndrăznească nimeni, nimeni, să-l aresteze, să-l umilească, să-şi bată joc de viaţa şi de sufletul lui... Cînd vorbeşti despre femei zici aşa, simplu, „femeie", şi unii o spun cîteodată chiar cu dispreţ sau cu gînd urît. Iar în rugăciunea aia pe care o faci zilnic, zici „lăudat fii tu, doamne, că nu m-ai făcut femeie", şi o rosteşti cu îngîmfare pentru tine, bărbat. Dar cînd te uiţi bine, uite, femeia asta, Sara, de lîngă tine... dumnezeule mare !)

Amintindu-şi noaptea trecută şi văzînd-o pe Sara aici, în mijlocul copiilor, îi este ruşine de cuvîntul ei „scumpul meu"

spus în fața lor, dar îi este și mai rușine de lacrimile de fericire, de drag și duioșie, pentru ea și pentru copii, lacrimi pe care le simte, nu, nu în ochi, ci mai rău, în gîtlej, ba și mai rău, în suflet. Și, pentru că nu poate vorbi, bîlbîie :

— O să vedeți... O să vedeți...

Dumnezeule mare, ce minunat lucru este nu numai o familie întreagă ci chiar numai o soție. Dar nu orice soție, nu ! Ci una cum e Sara lui ! Nu, nu-i ușor să înțelegem ce înseamnă o soție. Desigur că, în toți cei douăzeci și doi de ani de căsnicie, ea a fost mereu, sau aproape întotdeauna, la fel ca acum, începînd de noaptea trecută, dar așa e omul, ticălos, uită ce comoară găsește acasă cînd vine dărîmat și trist din călătorii și din decontări făcute lui Marcu Moise. Dar cînd vii acasă din pușcărie (tu, Moișă Horowitz, la pușcărie !) și găsești o femeie ca femeia asta înaltă și frumoasă care, parcă întinerită de fericirea revenirii tale, face cucernic patul alb și curat, pentru amîndoi ! Nu, noi nu știm să prețuim comoara de lîngă noi. De multe ori, în tren, cînd vedea voiajorii — și chiar alți călători nenorociți din clasa a III-a — voia să și-i închipuie pe fiecare din ei acasă, soț și părinte, iubit, respectat și așteptat... Om ! Om ! Uite, vezi, de aia iubește el așa de tare legenda cu cei treizeci și șase de sacagii și tăietori de lemne, oameni curați și drepți, neștiuți de nimeni și nici măcar de ei înșiși, oameni micuți, „de fiecare zi", pe virtuțile cărora se razămă pămîntul. După legenda asta nu se poate să nu respecți pe cel mai umil dintre oameni. Și, mai ales, nu se poate să mai umilești pe cineva ! Oh, să nu umilim pe nimeni, să nu umilim, să nu umilim !

Toată lumea s-a culcat devreme.

◆

S-a trezit dis-de-dimineață, dar Sara era de mult sculată. Cînd dumnezeu s-a furișat din pat ? Înspre ziuă i s-a părut lui că e sărutat ușor, dar a crezut că e în vis. E sculată și a apucat să-i calce hainele, dar știi, de o mie de ori mai bine decît le-ar fi călcat singur sau cel mai mare croitor. (Nici urmă că au trecut prin etuvă acolo la... adică acolo !) A găsit pregătite și rufe proaspete — cămașă, izmene lungi, cu șiret nou, mă rog tot, tot, tot, că le-a simțit pe trup la fel de proaspete și plăcute cum a simțit azi-noapte cămașa lungă,

țărănească, făcută de mîinile harnice ale Sarei (cu niște broderii cu arnici, să juri că sînt lucrate chiar la țară). Și, uite că acum, parcă nou-născut, și parcă plutind, va ieși în orășel — orășel, doamne iartă-mă, dar tot e orășelul lui drag ! E o singură stradă, strada principală, cu apa Molniței în spate, apă care este și fosta graniță spre Austro-Ungaria. (Firișorul ăsta de apă curgătoare a Molniței, graniță ! ! !) La dreapta este o ulicioară care urcă spre cimitir. O să trebuie să ne ducem un pic acolo să ne luăm rămas bun de la părinți, de la bunici și străbunici, vreo opt leaturi... Rămîneți cu bine, că noi plecăm să începem o viață nouă. Ne mutăm într-un oraș mare. Dar cel puțin o dată pe an — în preajma sărbătorilor de toamnă — o să venim la mormintele voastre. Păcat că nu știți voi, părinți și străbuni, ce nepoțel aveți, ce nepoate și cine e femeia mea, Sara mea, sfîntă ca Sara străbunicului Abraham, din Biblie. Rămîneți cu bine, părinți scumpi și neamuri de opt leaturi. Plecăm la oraș mare. Începem o viață nouă ! Așa o să vorbească el mormintelor de acolo, de sus, de la cimitirul din deal.

Ieșind din casă, s-a oprit în prag, îngrijorat :

— Nu cumva știe totuși orășelul ce mi s-a întîmplat ?

— Ce dumnezeu, ți-am spus și azi-noapte că nu știe. Așa ceva se simte și eu n-am simțit nimic. Tuturor care întrebau de ce n-ai mai fost văzut în orășel le-am răspuns că ești tare ocupat cu sezonul școlar, și că voiajezi și pe altă rută.

El, însă, își spune că nu se poate ca măcar Manașcu, librarul, să nu știe.

Călcînd pași înceți, rari, feriți, pe lîngă pereți și garduri, își spuse că Manașcu a fost desigur vizitat de voiajori și chiar de ai lui Marcu Moise, așa că trebuie să fi aflat. Și trebuie să fi aflat și alți oameni în orășel. Da, da, orășelul știe. Nu vezi, Blumenfeld a trecut repede și nu s-a oprit. I-o fi fost rușine de rușinea ta. Deodată e hotărît, dîrz : o să spun tuturor cum s-au petrecut lucrurile. Eu, Mișu Horowitz, nu știam nimic de pungășiile lui Avramuț, dar unchiul Marcu avea nevoie să „dea — chiar vorba lui — un exemplu, ca să bage frica în personal", și cum banditul de Avramuț îl avea la mînă pe unchiul Marcu, se înțelege că unchiul n-a avut curaj să-l bage pe Avramuț și m-a băgat pe mine. Noroc că sînt puțini oameni pe stradă, fiindcă fiecare e la treburile

sale, şi orăşelul nici nu are mulţi locuitori — cîţi are oare cu totul ? O mie, o mie şi ceva...

Dar la Manaşcu trebuie să intre totuşi. Sînt prieteni vechi, colegi de şcoală şi colegi de branşă.

Intră. (Unul dumnezeu ştie cu ce suflet o face.)

◆

Manaşcu e singur în toată hardughia goală care este şi librărie, şi papetărie, şi magazin de articole de menaj, şi mărunţişuri şi ce nu — „Magazin Universal" — scrie chiar pe vitrina făcută din trei bucăţi de geam murdare, legate cu nişte sîrme şi peticite cu bucăţi de ziare îngălbenite de soare, lipite cu cocă. Manaşcu e cu spatele la uşă, făcînd nu ştiu ce ordine în raft — singurul raft. „Ordine", adică aşază nişte cutii goale, ca să nu stea raftul chiar aşa, fără „marfă". Vai de capul meu ! Şi asta este „onor clientela" pentru care mă tăvăleam eu în trenuri şi pentru care Marcu Moise îmi scotea sufletul ! Ăştia îmi dădeau mie „pîinea cea de toate zilele", pentru care mă închinam pînă şi în tren, dacă mă prindea în el ora rugăciunii, dimineaţa, sau pe înserat.

Manaşcu a întors capul, emoţionat, crezînd că a intrat în sfîrşit un client în prăvălie.

Nu, nu ştie nimic despre arestare. Se vede după felul în care te întîmpină. E limpede : nu ştie. În schimb, ştie un lucru pe care uite, tu, Horowitz, nu l-ai ştiut, dar trebuie să te prefaci că îl ştii, şi anume că Avramuţ a plecat de la Marcu Moise şi e pe cale să-şi deschidă — la Iaşi — un „Depozit en-gros", că o să-l bată nu numai pe Marcu Moise, ci, cu timpul, o să-i bată şi pe cei mai mari, de la Bucureşti.

— Desigur că tu eşti angajat la el. Nu-i aşa ?

Şi, neaşteptînd răspunsul :

— Ruda e tot rudă, că şi el ţi-e neam, la fel cu Marcu Moise. Numai că ăsta o fi mai om ! Desigur că n-ai să mai voiajezi. O să te ţină lîngă el, om de branşă, om de încredere, rudă. Asta se cheamă să ai noroc. Desigur că ai venit să-ţi iei familia. Copiii cresc. Iaşul e oraş mare... mediu şi condiţii favorabile dezvoltării lor intelectuale, creării viitorului lor...

Horowitz se uită la el. E aşa cum îl ştie tîrguşorul : om care, după cele patru clase primare, a învăţat singur, din

multe cărţi şi din legăturile sale cu socialiştii, şi de la nişte reviste pe care le primea şi le primeşte din Bucureşti şi din Iaşi.

Manaşcu întreabă :

— Şi cum, de unde capital la el pentru un asemenea depozit ?

Îi răspunde în doi peri, în aşa fel ca Manaşcu să nu simtă că a căzut din lună. Manaşcu iese din dosul nenorocitei de tejghele şi îl duce în faţa geamului de la uşă, îi arată strada, orăşelul :

— Uite unde vegetez eu ! Ce bine de tine, Moişală, că ai pe lîngă cine te aciuia, cine să te sprijine. Eu nu mai pot, auzi, nu se mai poate ! Nu numai că mă sufoc din punct de vedere spiritual, moral, dar vorbesc de situaţia materială, comercială. Fără capital nu faci nimic, ţi se usucă creierii cînd vine scadenţa la o poliţă cît de mică... Nu, nu mai pot ! Nu mai pot ! Prăvălia e goală, asta n-ai, aia n-ai, îţi crapă obrazul de ruşine să tot răspunzi clientului : „Tocmai s-a isprăvit, dar primim". Parcă trebuie să-ţi mai spun ? Nu înţelegi singur ? Nu mai pot ! Dacă îmi eşti prieten — ce dracu, am fost colegi de şcoală, sîntem şi colegi de meserie, nu-i aşa, putem zice că sîntem şi prieteni — aşa că te rog, te rog din suflet, cu deznădejde te rog, să vorbeşti cu Feighenbaum, că ţi-e rudă, să mă angajeze şi pe mine undeva, în birou, la orice — am un scris frumos — sau să mă angajeze vînzător la detail în magazin, căci o fi făcînd şi detail, sau să mă ia în depozit, la en-gros. Şi dacă el nu are loc, atunci vorbeşte tu cu Marcu Moise, îi eşti doar neam, vorbeşte cu el ca să ocup eu locul tău de voiajor. La urma urmei, i-ai eliberat un loc. Cu toate că, îţi spun drept, nu aş vrea spre bătrîneţe să ajung din cal, măgar. Că nu e mare bucurie să începi să te tăvăleşti prin trenuri, cînd omul trebuie să se aşeze, să se odihnească. Adică, nu că nu aş fi în stare să fac o muncă grea, cum ar fi să voiajez. Ferească dumnezeu ! Chiar să-i spui că mă simt în puteri, că la urma urmei e o prostie ce am spus adineauri, cuvîntul „spre bătrîneţe". Nici să nu-i pomeneşti de cuvîntul ăsta, „bătrîneţe", mai ales că eu sînt mai tînăr decît tine cu două luni şi jumătate, nu-i aşa ? Că sînt mai tînăr decît tine îi spui numai dacă vine vorba şi zice el ceva de vîrstă...

Horowitz nu ştie ce să facă. Să-i spună adevărul ? Nu se poate. Nu, nu se poate. Dar nici să-l lase, vorba ceea, să „legene un copil mort", adică să spere prin el ceva fără speranţe. Mai ales dacă va vedea că mă mut la Iaşi cu familia, îşi va spune că plec să ocup postul şi o să creadă că nu vreau să-l servesc. Şi ar fi păcat să nu vrei să serveşti un om de treabă şi necăjit, cum e Manaşcu. Aşa că trebuie să-i spun că încă nu am servici la Avramuţ, iar cu Marcu Moise nu sînt bine. Adevărul, însă, este că Manaşcu face rău că vrea să părăsească bucăţica de pîine pe care, de bine de rău, o scoţi cînd ai un ochi la stradă, o prăvălioară. Nenorocirea bietului Manaşcu se trage de fapt de acum un an, cînd au fost devastările. Zicea cineva că ticălosul de Ghiţă Chipăruş a vrut să-l distrugă ca să-şi facă el librărie. Altcineva spunea că devastările le-a aranjat partidul de la putere, care a vrut să pregătească greutăţi ăluia din opoziţie, care urma să ia puterea, sau poate că opoziţia a vrut să facă greutăţi guvernului... — adică stai, că ştiam. Ba nu, că nu mai ştiu ! Aşa sînt de încurcate chestiile astea cu politica dintre partide, că nu te mai descurci. Important este că partidele se descurcă din toate, dar tu, om necăjit, nu te mai descurci, că unul dumnezeu ştie cum călătoreşti de multe ori tu, Mişu Horowitz, gata să fii aruncat din tren în mers. Şi nenorocitul de Manaşcu vrea să se facă la bătrîneţe voiajor... Totuşi parcă, oricum, e mai uşor că te alegi numai tu, vorba ceea, „devastat", în tren, sau într-o gară, decît să-ţi devasteze dugheana şi să-ţi facă praf din gospodărie şi să te lase pe drumuri şi nenorocit, cum a ajuns bietul Manaşcu.

După o clipă de gîndire îşi zice : Las', chiar dacă nu i-ar fi devastat şi jefuit anul trecut prăvălia, tot nu o mai putea duce, că lucra fără capital. Singur a spus : „Fără capital nu se poate lucra !"

Manaşcu l-a trezit din gînduri :

— Văd că nu-mi răspunzi dacă vrei sau nu vrei să vorbeşti pentru mine cu Feighenbaum sau cu Marcu Moise. Spune cinstit dacă nu poţi să mă serveşti, că nu mă supăr. Eu oricum aveam de gînd să mă reped la Iaşi să vorbesc singur cu neamul ăla al tău, Feighenbaum. O să şi plec. Dar dacă nu-ţi convine să-i cer eu post, spune-mi deschis. Poate, însă, ai dreptate dacă te gîndeşti că ţi-e mai uşor să vorbeşti cu Marcu Moise să mă ia voiajor în locul tău, iar tu să lucrezi

la Feighenbaum *intern*. Cu toate că — să fiu sincer — tare n-aş vrea nici eu să voiajez. Dacă aş putea ocupa şi eu tot un post în birou, ca tine... Ţi-am spus că am un scris foarte frumos. Tu mă ţii minte încă din şcoală ce rondă şi batardă trînteam la caligrafie într-a treia. Aşa că dacă nu pot să ocup un post la Iaşi, la Feighenbaum în birou — sau în depozit — m-aş muta cu toată familia la Podoleni. Sigur, Podoleni nu e Iaşi, dar oricum, e mai mare decît un Mihăileni ! Şi poate că şi acolo, în vecinătatea Iaşilor, e un mediu favorabil...

Horowitz stă ca pe jăratec. E grăbit. A intrat numai aşa, să schimbe o vorbă cu un prieten şi să simtă dacă orăşelul ştie, dar trebuie să înceapă pregătirile de mutare la Iaşi, adică să alerge să-şi facă rost de banii de care e nevoie, să vîndă din lucrurile care au mai rămas, şi, dacă nu ajunge, să-şi prindă undeva un împrumut. Arde pămîntul sub picioarele tale şi Manaşcu îţi vine cu necazurile lui. Totuşi e bine că ai intrat, căci ai aflat că Avramuţ îşi deschide depozit sau poate că l-a şi deschis. Trebuie să plecăm deci repede la Iaşi. Cum dracu n-am mai rămas cîteva ceasuri acolo ? Aş fi aflat de depozitul lui Avramuţ şi m-aş fi dus îndată la el să-i cer să mă angajeze. Cine ştie dacă acum nu e prea tîrziu. Aş pleca chiar azi, deocamdată singur, să nu aştept pînă „lichidez" gospodăria, dar nu am nici măcar bani de tren, şi n-am cu ce lăsa familia. Da, da, trebuie să rămîn, să vînd sau să amanetez din, doamne iartă-mă, gospodărie.

— Ce-i cu tine, Moişă ? Nu răspunzi dacă vrei sau nu să intervii pentru mine. Nu te recunosc. Taci. Ca diplomaţii şi bogătaşii cînd ai nevoie de ei şi te refuză. E mai bine pentru omul necăjit să-l refuzi cinstit decît să taci. Îl şi umileşti dacă taci.

— Să-ţi spun drept, Manaşcule... Nu ţi-am răspuns îndată pentru că mă gîndeam, poate... n-ai să mă crezi, dar să ştii că eu m-am despărţit de Marcu Moise certat foc.

— Aha ! Am înţeles. Ăsta e sistemul ! Aşa spune cineva cînd nu vrea să intervină pentru tine : „sîntem certaţi".

— Vorbeşti prostii ! Uite, cu nepotul meu, cu Feighenbaum adică, pot să vorbesc. Tocmai pentru că sînt certat cu Marcu Moise am venit să-mi iau familia şi să intru la Feighenbaum. Dar încă nu plec. N-am încă banii pentru transport — o familie, o gospodărie...

Manaşcu e mirat :

— Nu puteai să-i ceri un avans ? Chiar unul substanţial ?

— Nu am vrut, căci... ştii... încă nu sîntem înţeleşi în toate punctele... n-am încheiat... Dar desigur că pentru tine pot să vorbesc.

Şi chiar se gîndeşte ca atunci cînd va vorbi pentru angajarea sa, să vorbească şi pentru Manaşcu, aşa, în linii mari, restul urmînd să aranjeze Manaşcu singur. Ar vrea totuşi să-l sfătuiască pe Manaşcu să nu-şi părăsească deocamdată bucăţica de pîine pe care o are aici. Unde mai pui că nici n-o să poată să lichideze, căci are desigur datorii şi n-o fi avînd „inventar" pentru cîte datorii are.

— Şi cum o să lichidezi ?

Ei, asta e ceea ce îl frămîntă şi pe Manaşcu : lichidarea magazinului. Şi începe să-i explice :

— Să zicem că articolele de papetărie (Horowitz zîmbeşte amar : cîteva duzini de peniţe, cele mai multe ruginite, cîteva creioane şi caiete şi mai ştiu eu ce sărăcie e acolo), va să zică astea de papetărie, le lichidez, cred, uşor, şi la nevoie poate mi le ia firma la care mă angajez şi le mărit tot eu, dacă voiajez. Pentru restul neacoperit dau poliţe. În sfîrşit, văd eu ce aranjez. Mai rău e că nu ştiu cum să fac cu mărfurile din celelalte branşe. Pentru că o marfă e marfă cîtă vreme e în raft, s-o vinzi direct clientului. La lichidare, însă, nu face doi bani. Uite, vezi tu ceainicul ăsta mic pentru esenţă de ceai ? Am două bucăţi. Din alte mărfuri tot aşa. Am o bucată sau două, trei. Ce fac cu ele ? Cît sînt în magazin, aşteaptă ele şi un veac, şi se vînd pe măsură ce se cer, dar tot le vine rîndul să se valorifice ! Însă odată scoase din raft, să le vinzi forţat, sînt gunoi : legea cererii şi a ofertei ! Şi poliţa e poliţă, trebuie plătită. Nevastă-mea era de părere să dau fiecărui furnizor înapoi mărfurile, să facem adică pachete pentru fiecare creditor, cu ce mi-a rămas din marfa lui. Şi chiar am început acum cîteva zile, de desperare, să fac pachete şi să scriu nişte scrisori creditorilor : „Avînd în vedere criza generală mondială, şi ca să nu-mi pătez numele comercial, am hotărît să lichidez şi vă propun să vă restitui ce mi-a rămas din mărfurile dumneavoastră, conform specificaţiei anexate, iar pentru rest vă propun cambii..." şi aşa mai departe. Dar tot nevastă-mea, săraca, a izbucnit în plîns, că rămînem pe drumuri. Afară de asta, mi-a explicat că ne batem capul de pomană : n-au

să primească negustorii marfa înapoi şi chiar dacă au s-o primească, cu ce o să plătim poliţele, adică restul peste ce valorează marfa înapoiată ? De ce să zgîndări, zicea ea, căci atîta vreme cît prăvălia e prăvălie, nu se observă că eşti pe drojdie, dar dacă te atingi de ea, vorba tot a nevesti-mi, se descompune „ca un cadavăr" şi „începe să amiroasă !" Aşa că, de ceea ce te-ai temut, se întîmplă, adică află toată lumea ce-i cu tine şi asta trage la faliment, şi banditii de creditori pot să te împingă şi la bancrută frauduloasă, adică la puşcărie — *ei*, furnizorii tăi, proprietari de depozite, de fabrici, *ei*, care se ştie cum acumulează averile... în sfîrşit... *ei* să te bage la bătrîneţe în puşcărie pe tine. Tu nu ştii, frate Mişule, ce înseamnă puşcărie ! Am stat — tu ştii — în tinereţe, niţel pe acolo... Dar am stat pentru o idee, pentru un ideal, pentru luptă... E altceva... Cu totul altceva. Acum, însă, pentru chestii meschine ! Te demoralizează. Să te ferească dumnezeu, Mişule dragă, să stai în puşcărie.

A rămas cu privirea pierdută în gol. Mişu nici n-a fost bine atent la ce spune. A tresărit numai la cuvîntul „puşcărie", şi-a dat, însă, seama că nu despre el vorbeşte. Face în zadar sforţarea să-l asculte, dar nu aude decît cuvinte răzleţe. Manaşcu vorbeşte, vorbeşte :

— Tu ştii : am început ca vînzător de prăvălie. La un moment dat am încercat să mă calific, să învăţ o meserie, tîmplăria, şi să intru într-o fabrică sau, la nevoie, să-mi deschid un atelier mic, fără lucrători — ca să nu fiu exploatator şi eu. Dar nu mi-am putut realiza idealul, aşa că, în ultimul timp, idealul nevestii — nu şi-al meu — este să deschidem o băcănioară, să stăm în prăvălioara noastră să ne scoatem bucăţica de pîine...

Horowitz îşi aminteşte că şi el cu Sara tot aşa au vorbit acum cîteva luni, nu mult înainte de arestare : la bătrîneţe să-şi odihnească oasele trudite şi capul obosit într-o prăvălioară, chiar aici, la Mihăileni, sau mai bine la Iaşi, într-o mahala, dar copiii să fie într-un oraş mare. Da, la asta s-a gîndit, ăsta era şi „idealul" lor, o prăvălioară, de preferat o băcănioară, că dacă într-o zi n-ai prea făcut vînzare şi — cum se întîmplă aşa de des — n-ai ce mînca, iei chiar din prăvălie o scrumbie sau ce se găseşte... Da, dar cu ce deschizi o prăvălie, oricît de mică, dacă n-ai capital, oricît de mic ?

...Manaşcu vorbeşte încă, dar el, Horowitz, nu-l mai ascultă de mult, ci — trecînd la gîndurile în legătură cu o băcănioară pentru bătrîneţe — se gîndeşte de la cine anume să împrumute banii de drum pentru Iaşi. Nu, n-ai la cine, afară de domnul Herş Leib Rappaport, care cere zălog şi îţi ia o asemenea dobîndă, că îi rămîne lui totdeauna zălogul şi tu nu te poţi plăti niciodată de datorie. Totuşi n-ai ce face, căci nu poţi spera să-ţi dea cineva un împrumut de la o zi la alta, cînd te ştie că pleci din oraş cu familia. Atunci poate că tot e mai bine să pleci totuşi întîi tu singur...? Dar cum să pleci singur la bine şi familia să rămîie în tîrguşorul ăsta ?

Şi Manaşcu tot vorbeşte... vorbeşte...

El a găsit o clipă potrivită cînd, la un cuvînt al lui Manaşcu, i-a răspuns :

— Da, da, vorbesc cu nepotul meu, cu Avramuţ şi îţi scriu, sau mai bine bat o depeşă...

Şi a părăsit „Magazinul Universal Marcu Manaşcu".

◆

Acum aleargă acasă să-i spună Sarei vestea pe care a aflat-o, că adică Avramuţ şi-a deschis sau îşi deschide un mare depozit, aşa că nu mai plecăm la Iaşi în aer, să caut abia servici. Merg la ceva sigur.

Şi îi aduce şi bucuria că în orăşel nu se ştie de arestarea lui. Dacă nici Manaşcu nu ştie ! El, care e librar ! Bietul Manaşcu ! !

— Dar ce e cu Manaşcu ?

O să-i explice mai tîrziu. Atît îi poate spune, că o să vorbească cu Avramuţ să-l angajeze şi pe bietul Manaşcu : omul lichidează magazinul.

Sara nu e prea încîntată de ocuparea unui post la Avramuţ. Mai întîi, e nu ştiu cum să te rogi de un bandit de la care ţi se trage toată nenorocirea, ca să te ia la el în serviciu. Al doilea, nici nu e sigur că o să te angajeze.

— N-o să mă angajeze pe mine ? Pe mine ? Hahaha ! El mă ştie ce introdus sînt la clientelă. Afară de asta, măcar din mustrări de cuget o să mă ia, căci — cum zici tu — de la el mi se trage toată nenorocirea. O viaţă întreagă am mun-

cit cinstit şi chiar în chestia aia de unde a venit nenorocirea, eu tot cinstit am fost. Cel mai bine ştie el că am fost cinstit şi că el adică m-a tras...

Vorbeşte înfierbîntat, dar deodată se opreşte şi, necăjit, zice :

— Nu, n-am dreptate : nu de la asta mi se trage, că de la un *incasso* mi se trage.

Dar îşi dă seama îndată că abia acum nu are dreptate.

— Da, dar cu acel *incasso* nedecontat — un fleac de sumă — am plătit o parte din datorie, pe care *din vina lui Avramuţ*... În sfîrşit, tot din vina lui am păţit ce-am păţit, aşa că măcar din remuşcări... Nu, nu din vina lui. Ce e aia din vina altuia cînd *noi* facem un lucru rău, fie şi din îndemnul altcuiva sau cu complicitatea lui ? Cînd faci un lucru rău, în primul rînd eşti vinovat tu că l-ai făcut.

Se întrerupe, însă, violent şi dîrz :

— Nu vreau să fiu angajat nici de milă şi nici din remuşcări. Să mă angajeze pentru că mă ştie ce priceput sînt în meserie, ce introdus la clientelă, ce harnic. Dar uite că am ajuns, vai de capul meu, să mă laud singur.

Sara îl ştie că — aşa calm şi blajin cum e — cînd are dreptate într-o chestie şi se supără, e teribil, teribil. De aceea e hotărîtă să-l lase să ceară totuşi un serviciu la Avramuţ. De altfel, parcă avem încotro ?

— Ce e aia te lauzi singur ? Cine nu te ştie ? Aşa că ai dreptate : nu de milă şi nici din remuşcări, ci pentru că are nevoie de tine.

Şi, cu grijă :

— Dar să nu te angajeze ca voiajor. Să te angajeze în birou sau în depozit, ca să rămîi la Iaşi, cu noi împreună.

Apoi, după o clipă de gîndire :

— Şi aş zice că, deocamdată, să nu plecăm toţi. Te duci tu întîi, vezi ce faci acolo, şi pe urmă...

Văzînd, însă, privirea lui care înseamnă parcă : „nu ajunge cît am stat departe de voi", ea zice :

— Adică de ce să pleci singur ? Să fim iar despărţiţi ? ! Chiar dacă numai cîteva zile, pînă venim şi noi. Nu ! Mai bine să nu plece încă nimeni ! Să-i scriem să ne trimită bani de drum şi plecăm toţi împreună.

Horowitz s-a supărat :

— Aşa ? Să scriem şi să las la noroc ! Ei, află, Sara dragă, că ce nu faci cu mîna ta şi cu gura ta, nu-i făcut. Şi ce se întîmplă dacă are oameni angajaţi şi *nu* trimete bani ?

— Tocmai, ce zic eu. Cel puţin n-am stricat casa, n-am plecat în voia valurilor.

— Ba nu ! La o scrisoare omul poate să răspundă ce şi cum vrea el, dar dacă îi vorbesc, nu se poate să nu mă angajeze. Plecăm ! Şi chiar dacă nu mă angajează el, găsesc să lucrez la altcineva, căci...

Nu isprăveşte, dîndu-şi seama că Sara are dreptate : cum să pleci în speranţa că ai să găseşti de lucru ? Aşa uşor se găseşte ? Cîţi oameni umblă fără lucru ! Şi ce faci dacă nici Avramuţ nu te angajează ? Dar izbucneşte :

— Nu se poate să nu mă angajeze. Poate să aibă o mie de oameni şi tot mă ia ! Tu nu ştii, pentru că nu m-ai văzut la lucru, dar el mă ştie. Ar fi trimes după mine, dar poate mă crede încă... acolo — ştii... unde eram...

Rămîne o clipă pe gînduri.

— De unde ştiu că nu m-a căutat la Marcu ? Foarte rău că de la... adică de la închisoare, m-am dus drept la gară şi am venit încoace. Trebuia să fi trecut prin oraş şi aflam că îşi face depozit. Sau dacă aflam că el e încă la Podoleni, trebuia să fi plecat la Podoleni...

Roşeşte, se uită în jos, ca o scuză parcă, şi zice :

— Dar mi-era ruşine să mă arăt. Las' că pentru Podoleni nici n-aveam bani de tren...

Deodată gîndul merge în altă parte — la ceva care nici nu s-a gîndit adineauri : să nu cumva să creadă Sara, că atunci cînd el a zis că Avramuţ îl ia pe el chiar dacă ar avea o mie de oameni, înseamnă că a înţeles să fie dat cineva afară şi el să-i ocupe locul. De aceea, îi explică :

— Nu, nu adică să iau pîinea cuiva. Dacă Avramuţ vrea să dea pe cineva afară ca să mă angajeze pe mine, nu primesc. Mă gîndeam că dacă, de pildă, nu mai are nici un loc de voiajor, atunci oricare din ceilalţi voiajori angajaţi are să fie fericit să voiajez eu, iar el — să stea în depozit. Şi asta nu ca să facă din cauza mea un sacrificiu numai să nu fie dat afară. Nu ! O să fie fericit să nu mai voiajeze. Că tu nu ştii, Sara dragă, ce înseamnă să voiajezi şi să tremuri la gîndul că nu aduci stăpînului destule comenzi şi destul *incasso !* Şi să tre-

muri pentru fiecare bănuț pe care trebuie să-l cheltuiești din diurna cărpănoasă, căci vrei mai bine să-l aduci acasă, nevestei și copiilor. Și atunci dormi în tren sau în cel mai ieftin hotel — cu ploșnițe. Nu ți-am spus niciodată cum, înainte de ajung acasă, mă caut pînă și în cusăturile hainelor și lingeriei, să nu aduc, ferească dumnezeu, în casă, insecte, că tu care o ții așa curată...

Sara ar vrea să întrebe : „De ce să nu voiajeze ceilalți și să voiajezi tu ?“ Dar nu i se deschide gura, căci îl vede rămas cu privirea dusă la cerul care — cînd oare ? — s-a lăsat negru și greu, ca de toamnă.

Într-adevăr, deși sîntem în plină vară, adică oarecum spre sfîrșitul ei, parcă s-a făcut deodată toamnă. Și asta îl face mic-mititel, cu sufletul speriat, căci își amintește cum îl prindeau asemenea zile pe drum și simțea că vine toamna și îndată iarna și acasă trebuie atîtea și tu ești în tren — ca închis într-o cușcă — și te depărtezi de casă tot mai mult, tot mai mult : și de Podoleni și de Mihăileni. Ah, altfel este cînd din rută te apropii și altfel cînd știi că îndată după miezul nopții te dai jos în gara Dolhasca, sau schimbi trenul pentru unul de pe linie secundară, spre cine știe ce tîrgușor nenorocit, uitat de dumnezeu, și de acolo pleci în alt tîrg și în altul, și gîndul aleargă acasă : dacă, ferească dumnezeu, Sara, sau careva din copii s-au îmbolnăvit...

— Ce ai zice tu, Sara, dacă Manașcu ar ocupa postul meu la Avramuț și eu să preiau prăvălia lui, ca să fim toți împreună, toți la un loc, aici, la Mihăileni ?

Dar a sărit, ca ars de propriile sale vorbe :

— Sînt nebun ! Abia am vorbit... oraș mare... copiii... Parcă tu știi ce băiat e Froikală al nostru ? Și ce copii sînt fetele ? Le trebuie oraș mare.

Și zîmbește, adăugînd :

— Că n-am nici eu „capital“ să preiau magazinul lui Manașcu nu importă, nu-i așa ?

Și, repede :

— Singurul lucru ce trebuie să facem este să îngrijesc de bani de drum și să plecăm într-un ceas bun la Iași, la Avramuț. Dar să nu mă lași să mai voiajez. Vreau să fiu cu voi împreună. (Era gata să-i spună ce a pățit cît a stat la Iași, în închisoare, cum sărea noaptea din patul nenorocit, făcut din două scînduri, cum era gata să strige tare, ca să fie auzit

pînă aici, la Mihăileni : „Să nu aveţi grija mea !!! Să nu aveţi grija mea !!! Eu sînt sănătos !!! De voi să aveţi grijă. Grija că voi aveţi grija mea în loc să aveţi grijă de voi, mă înnebuneşte. Eu sînt bine ! Biiiineee !“ Aşa cum striga santinela din turn : Biiineeee ! Asta i se întîmpla de multe ori şi în voiaj — în tren sau în vreun han ca vai de el, în care înnopta. Voia să strige tare ca să se audă pînă aici, la Mihăileni, acasă : „Eu sînt bine ! Dar voi ?“ Nu, nu mai plec în voiaj. Vreau să fim cu toţii la un loc, cu familia mea. Familia mea ! Familia mea ! Este o ticăloşie fără margini, este o cruzime fără pereche, este o neomenie, o nemernicie, un hingherlîc, să rupi pe om de familia lui. O să-i spun asta lui Avramuţ. Să fie trimişi ca voiajori numai oameni tineri, neînsuraţi, nelogodiţi măcar, neîndrăgostiţi măcar de cineva pe care îl laşi acasă, oameni care nu simt ce e aia familie — nu simt nici ei şi nici familiile lor. Să fii rupt de familie ? Pentru ce ? Ca să îmbogăţeşti pe un Marcu Moise, pe un Socec ! A, sigur, dacă ar fi să pleci că-ţi face ţie plăcere, că ştii pentru ce, pentru cine !... Şi pe Manaşcu să-l oprească Avramuţ în depozit, căci are soţie...)

— Auzi tu, Sara, îmi fac rost de bani de drum şi plecăm repede-repede la Iaşi toţi împreună. Toţi ! Ah ! E o fericire, o fericire să ai familie şi să fii cu ea împreună, e o fericire să trăieşti ! O fericire !

Sara îl îndeamnă să amaneteze cele două sfeşnice de argint. El nu vrea. Nu pentru că nu valorează mai nimic, ci pentru că Sara ţine la ele, căci sînt moştenite de la mama. E a cincea generaţie care a făcut la lumina lor rugăciunea de vineri seara pentru sănătatea şi bucăţica de pîine a celor dragi...

— Mai bine amanetăm costumul meu de sărbători.

Dar Sara îl imploră : nu, şi nu, şi nu.

— Tu vii între oameni. Afară de asta, ştii că ţi-l mănîncă dobînda, ştii că un lucru amanetat e ca şi pierdut, că nu ai întotdeauna bani să-l scoţi la timp. Şi tu ai nevoie de costum chiar cînd te duci să vorbeşti cu... neamul ăla al nostru, să te angajeze. Altfel te priveşte cineva cînd vii îmbrăcat omeneşte... Ştii...

Dar el zîmbeşte : ce ştie Sara ?

— Chiar gol de m-aş duce, tot mă angajează.

Totuşi începe să-i dea dreptate. Sigur : de ce să vină în faţa lui Avramuţ ca un calic. Pînă una-alta, haina face pe om. Pînă ajungi să afli ce *este* omul, tu vezi ce *pare*. E adevărat, Avramuţ îl ştie cum lucrează, dar are dreptate şi Sara : altfel eşti privit. Ba chiar munca ţi se plăteşte altfel dacă vii îmbrăcat ca lumea. Pe cînd dacă vii cum vine el... Mai ales că nu ştiu ce dracu au făcut la puşcărie cu hainele în etuva aia a lor, că uite, cu toate că biata Sara şi-a rupt mîinile şi le-a călcat atît de bine, că atunci cînd a plecat cu ele în oraş nu se mai cunoştea „etuva", poftim, a fost de ajuns să umble cu ele puţin, că arată iar ca vai de ele. Vinovată e calitatea proastă a stofei ! Asta o vedea şi în călătorie, cînd avea norocul să nimerească un compartiment gol şi să poată dormi culcat. Cînd se dădea jos de pe bancă, hainele erau mototolite că îi era ruşine să se mai ducă la clienţi. Da, are dreptate Sara : să păstreze hainele cele bune, de sărbătoare, ca să le poarte în fiecare zi de acum încolo, începînd chiar din clipa în care se va prezenta la Avramuţ să-i ceară serviciu.

◆

Totuşi a trebuit să amaneteze hainele. I-a arătat Sarei negru pe alb că, dacă nu le dă — chiar dacă dă şi sfeşnicele — nu au cu ce lua măcar biletele de tren, căci altceva mai ca lumea — cum sînt hainele — nu au nici de vîndut, nici de amanetat. Şi trebuie bani de căruţă, şi pentru transportul pe C.F.R. a ceea ce vor lua din gospodărie : aşternut, vase de bucătărie, farfurii, tacîmuri şi îmbrăcăminte. (Puţina mobilă pe care o au, vor încerca s-o vîndă sau, la nevoie, au s-o lase aici, pentru că n-o poţi lua cu tine : transportul costă scump, şi nici nu ştii dacă vei găsi locuinţă şi dacă, pînă la urmă, poţi rămîne la Iaşi.) Şi trebuie bani pentru căruţa de la gara Iaşi în oraş, cînd vor scoate lucrurile, şi pentru arvunirea unei locuinţe. Acum îşi dă seama că trebuie să amaneteze şi paltonul. Desigur, nu e bine, căci voia să oprească paltonul sau costumul — ca să aibă ce amaneta la Iaşi pentru primele cheltuieli de trai pînă la leafă.

Într-adevăr, a trebuit să dea şi costumul şi paltonul, mai ales că domnul Rappaport a preţuit puţin de tot sfeşnicele. Dar poate că avea dreptate cînd zicea :

— Mai mult ca să te servesc primesc paltonul şi costumul, căci, dacă nu le scoţi, cui să le vînd ? Parcă ai cui vinde ceva aici, la Mihăileni ? Cineva care are bani să cumpere, îşi face haine pe măsura lui, iar cine nu are bani, nu are nici pentru haine de ocazie. Afară de asta, *un* preţ este cel care te-a costat, şi *alt* preţ ţi se oferă cînd tu mori să vinzi. Unde mai pui că dumneata, domnule Horowitz, n-ai o statură, cum să zic, *vandabilă.* Adică nu statura este sau nu este vandabilă, ci hainele pentru o asemenea statură.

Şi a zîmbit atît de luminos, că sticlele de la ochelarii *zwicker* au scăpărat mii de scîntei. Are nişte ochi domnul Rappaport, că scapără foc — gîndeşte Horowitz. Şi ce e al lui e al lui ! Este, într-adevăr, cămătar, un fel de jefuitor de cadavre, cu odăile tixite de tot felul de obiecte (de la bijuteriile şi lucrurile cele mai fine — luate de la mari negustori în ananghie, şi de la boieri şi moşieri scăpătaţi, sau de la feciori de bani gata, cartofori — şi pînă la sărăcia unor oameni ca vai de ei, obiecte îngrămădite în odăile lui), dar ce e al lui, e al lui : cu toate că e cămătar, e un om tare învăţat. Nu ştie bine româneşte, iar evreieşte nu vrea să vorbească fiindcă — precum zice — e „limba vulgului", a plebei, şi limba de exil. Cînd e silit să vorbească evreieşte, vorbeşte cu cuvinte nemţeşti, căci e mai nobil. Chiar de sărbătorile cele mari de toamnă, cînd vine de la sinagogă şi schimbă urările cu domnul Haimsohn care are moara, şi cu ceilalţi care conduc obştea noastră, ei între ei nu-şi urează în idiş, ca noi între noi, nu, dumnealor îşi urează pe nemţeşte. Cu prima nevastă, domnul Rappaport vorbea în casă numai nemţeşte, iar cu a doua poţi să zici că n-a apucat să vorbească în nici un fel, căci biata fată a cizmarului Beirişl Popăţămahăr — un copil aproape — a dispărut acum doi ani — în drum spre sinagogă, pentru cununie, şi dacă nu ar fi fost găsită a doua zi spînzurată în pod la părinţi, s-ar fi putut crede că e adevărat ce spunea domnul Herş Leib Rappaport, cum că a fugit la Dorohoi, la feciorul lui Oltăr ţambalagiul, ăla tot un fel de ţambalagiu din tată în fiu a opta spiţă, va să zică neam de calic, ceea ce este nu numai foarte urît, ci şi rău, căci „doi calici într-un sac au să crape de foame".

Desigur că avea dreptate domnul Rappaport cînd vorbea aşa, totuşi, uite, el, Horowitz, chiar dacă fetele sale ar ajunge cu cozile albe, nu le-ar da după un Rappaport ca ăsta, aurit

să fie. Nu-l vezi ? Nu numai că e bătrîn, că ar fi putut să fie bunic bietei fete a lui Beirişl, dar are ceva de uliu, dumnezeu să mă ierte. Cu toate astea, încă o dată : ce e al lui, e al lui — învăţat, tare învăţat. Se zice că în tinereţe trimitea corespondenţe în limba ebraică la nu ştiu ce gazetă, tocmai la Lemberg sau Prşmşl. Dar, mai ales, se ştie că de aproape un sfert de veac scrie pînă tîrziu după miezul nopţii — după ce-şi încheie socotelile — la un fel de carte groasă, tot în ebraica veche, sfîntă, biblică, o carte despre „suflet" şi „inimă" ; o carte în care el se frămîntă cu întrebarea „care e deosebirea dintre «suflet» şi «inimă»" ? Oamenii de la sinagoga mare povestesc că într-o sîmbătă seara, după masa de *şalăşides* [1] — masă pe care el a plătit-o — le-a citit o mulţime de pagini, pînă spre ziuă, că picau, săracii, de somn, de foame şi de oboseală. Tare frumoase lucruri se pare că sînt totuşi acolo, de vreme ce cei mai mulţi nu le înţelegeau. Dar un lucru tot ţin minte oamenii, că dumnealui se ceartă în acele pagini cu un învăţat din cărţile vechi sfinte — mort de mii de ani. Căci atunci cînd la întrebarea acelui învăţat, adresată discipolilor săi, „care e lucrul cel mai preţios pe care trebuie să şi-l dorească omul", şi după cîteva răspunsuri ale discipolilor, unul a zis „inimă bună", învăţatul s-a bucurat, zicînd că răspunsul ăsta cuprinde toate răspunsurile date de ceilalţi discipoli, fiindcă „inimă bună" e bunul cel mai preţios al omului. Ei, uite că el, Herş Leib Rappaport din Mihăileni nu este de acord cu învăţatul acela din antichitate. Singura scuză a aceluia este că nu s-a gîndit la „suflet" ci vorbeşte de „inimă". În cartea sa, însă, el, Herş Leib Rappaport, dovedeşte că „suflet" este cu cinci sute optsprezece trepte mai înalt decît „inimă". Şi înşiră cele cinci sute optsprezece trepte, şi dovedeşte că „suflet" e superior din două sute cincisprezece motive, şi arată şi cele două sute cincisprezece motive. Primul motiv — şi încă ar fi de ajuns să dovedeşti — este că „inimă" este *gaşmies,* pipăibil, pe cînd *neşume,* suflet, este *rahnies,* înalt, dumnezeiesc, divin. Să ai suflet bun, suflet înalt, suflet nobil, spre binele oamenilor, iată ce trebuie să-şi dorească omul : „SUFLET ÎNALT ŞI ÎNĂLŢAT". Cum se împacă asta cu cele şapte piei pe care le ia oamenilor, să zicem la nişte sfeşnice zălogite, şi însuşite, sfeş-

[1] Masă cu care se încheie sîmbăta.

nice care ţie îţi sînt mai aproape de *suflet* decît ochii din cap ? Foarte bine se împacă. Deoarece tot orăşelul ştie că domnul Herş Leib Rappaport are de gînd să lase prin testament toată averea — şi are avere, nu glumă ! — Comunităţii din Dorohoi, ca să se clădească la Dorohoi şi la Mihăileni cîte o baie rituală modernă şi cîte o sinagogă, pe numele lui. Adevărul este că el nu e încă hotărît, dacă în loc de sinagogă şi baie nu e mai bine să facă un gimnaziu evreiesc. O rudă îndepărtată — tot bancher şi purtînd acelaşi nume de botez ca el — după acelaşi străbunic dinspre mamă, aşadar acea rudă, Herş Leib Schäffer, a clădit la Brăila, unde locuieşte, un gimnaziu, „Gimnaziul Netty şi Herş Leib Schäffer" — după numele său şi al soţiei — iar un fost coleg la şcoala rabinică din Breslau şi acum mare fabricant de spirt, a clădit, tot la Brăila, o baie cu aburi după modelul „Diana Bad" din Viena şi cu o secţie de *mikweh* rituală. Aşa că el, Rappaport, încă nu e hotărît care anume din aceste instituţii să ceară să se clădească — se înţelege *după* moartea sa — căci nici nu ştii dacă pînă la moarte nu ajungi sărac, aşa că nu te poţi lăsa fără rezerve mari. Mari, căci se zice că se va putea prelungi viaţa. Învăţaţii din toată lumea se ocupă cu asta, aşa că oamenii bogaţi vor putea plăti tratamentul ca să trăiască mult — ba poate chiar să nu moară niciodată. Pînă atunci, însă, nu ştie care din aceste instituţii îţi păstrează mai îndelung numele. Parcă-parcă cel mai sigur este să clădeşti o sinagogă. O sinagogă pe numele tău. Numai al tău. Nu şi al soţiei. Asta nu numai pentru că nu ştie să se fi pomenit undeva, cîndva, o sinagogă cu nume de femeie — căci ar fi o onoare prea mare — ci pentru că nu ştie care din cele trei soţii merită mai mult cinstea de a fi pusă alături de el. Una din primele două ? Asta de acum ? Una din cele viitoare ? Oricum, însă, o sinagogă trebuie să clădească. De altfel, nici nu costă aşa scump ca o baie — chiar dacă baia o faci numai cu secţia rituală. Iar decît un gimnaziu, sinagoga costă sigur mai puţin. Va să zică o sinagogă pe numele său ! Sînt atîtea cu nume de oameni, nu numai cu nume ca „Sinagoga croitorilor" sau „Sinagoga Mare, sau „Sinagoga hasidimilor", sau cu numele unui mare rabin, ci care poartă numele donatorului. Aşadar, în sinagoga sa, peste sute şi poate şi peste mii de ani — numele său o să fie pomenit în rugăciunile enoriaşilor dreptcredincioşi, care au să se roage pentru sufletul său, suflet nu inimă. Şi în clipa

în care cineva va rosti numele tău — sau îl va citi numai cu ochii pe faţada sinagogii, tu vei apărea acolo, ca viu — sau vei scoate din mormînt două degete (nu-i nimic că au să fie de schelet), ca şi cum ai spune — ca la şcoală — „prezent !" Sinagoga se va numi *Beis Hamidraş Ţwi-Arie,* adică *Herş Leib* pe limba sfîntă ebraică. Şi, în această sinagogă, va fi ţinut un ceaslov, mare şi gros, pe care îl vei începe tu însuţi şi în care se vor trece, de-a lungul anilor şi sutelor de ani, toate faptele, toate evenimentele importante din biata istorie a chinuitului tău popor Israel. Şi, toate aceste însemnări, vor trebui să fie legate de numele tău în vecii vecilor, amin !

Frămîntările acestea ale domnului Rappaport le ştie tot tîrguşorul — căci dumnealui nu le ascunde, dimpotrivă ! Şi el, Horowitz, îşi spune acum : „E frumos, zău că e tare frumos că un ovrei aşa bogat se gîndeşte la toţi evreii, la *Kol Isruel,* cum se zice". Totuşi, e păcat că acum se tocmeşte şi vorbeşte răstit cu mine, după ce a preţuit sfeşnicele atît de puţin faţă de valoarea lor, nu zic valoarea de *neşume,* de suflet, pentru biata Sara — ci, chiar cum zice dumnealui — faţă de valoarea „concret-comercială". Şi acum, după ce şi-a bătut joc de preţ la palton şi costum, uite că cere dobînda de trei şi jumătate la sută pe *săptămînă.* Atîta socoteşte Marcu Moise ***pe lună*** clienţilor, cînd le prelungeşte poliţele. Şi asta încă e o dobîndă foarte mare. Dar domnul Rappaport zice că nu împrumută calculînd pe lună, ci numai pe săptămînă, şi îţi dovedeşte că chiar cuvîntul *Wucherer* — cămătar — vine de la nemţescul *Woche* (săptămînă). Şi, dacă dumnealui, care e om tare învăţat, spune asta, ştie ce spune. Cu toate, însă, că o calculează pe săptămînă, încasează dobînda, uite, pe două luni înainte.

— Nu cred că ai să scoţi amaneturile mai repede decît peste două luni.

Bine, fie şi aşa, dar de ce pe două luni a oprit dobînda patruzeci la sută ?

— Două luni, domnule Rappaport, fac opt săptămîni, şi opt săptămîni a $3^1/_2$ pe săptămînă fac 28 la sută şi nu 40 la sută.

Domnul Rappaport s-a supărat foc :

— Mai întîi că o lună are patru săptămîni plus două şi chiar trei zile — afară de februarie, care are exact patru săptămîni şi, cîteodată, o zi în plus. Dar lunile astea, iulie şi august, au cîte treizeci şi una de zile, deci cîte trei zile în plus.

În acest caz, ce să fac ? Să calculez aceste trei zile ? E meschin ! Zile ! Calculez săptămîna întreagă. E mai frumos, nu ? Ai, va să zică, în două luni, cele opt săptămîni obişnuite şi două săptămîni făcute din cele trei zile ale fiecăreia din cele două luni, căci o lună are — dacă judeci bine — cinci săptămîni bancare...

— Dar dacă tot calculaţi dobînda pe două luni, cum în aceste două luni avem — cum singur aţi zis — şase zile peste cele opt săptămîni, eu aş zice să calculaţi numai o săptămînă, o săptămînă întreagă, de şapte zile, pentru aceste şase zile, căci o săptămînă are şapte zile, nu trei. Nu mai zic că o lună e o lună, fie că are douăzeci şi opt, douăzeci şi nouă, treizeci sau treizeci şi una de zile ! (Se miră singur de curajul lui.)

Asta l-a făcut pe domnul Rappaport să zvîrle costumul şi paltonul la pămînt. Şi chiar sfeşnicele.

— Ia-ţi totul înapoi şi „n-am dansat cu ursul !" Eu împrumut cu săptămîna, nu cu *două luni*. Destul de frumos din partea mea că nu calculez şi dobînda pe săptămînă — pe fiecare săptămînă separat. Dacă aş calcula pe săptămînă, ar trebui ca pentru cele trei zile care sînt în plus la fiecare lună, să zic aşa : o zi la fiecare săptămînă din luna respectivă se calculează şi ea o săptămînă, şi ajungem ca aceste şase zile care prisosesc în cele două luni, să însemne şase săptămîni peste cele opt săptămîni. Dar ce poţi să înţelegi dumneata, care nu eşti decît un simplu voiajor şi un om de jos, fără cultură ?

Şi a început să-i explice că există şi nişte matematici superioare, care se numesc algebră, şi că, chiar în calculele ebraice sfinte, literele înseamnă cifre, şi că aceste matematici superioare...

— Toate bune, domnule Rappaport, eu ştiu că sînteţi un om învăţat, dar am vrut să vă rog de un împrumut pe cel mult *o lună*. N-am nevoie pe două luni.

Asta era prea de tot. De aceea, domnul Rappaport s-a răstit :

— Şi dacă nu scoţi lucrurile nici în două luni ? O să umblu să te caut la Iaşi, sau — ferească dumnezeu — pe lumea cealaltă, căci viaţa şi moartea omului sînt în mîna celui de sus... Trebuie să mă asigur măcar pe două luni. Să fii mulţumit că nu m-am gîndit să mă asigur luînd dobînda pe *şase* luni înainte !

El, Mişu, e tare amărît că primeşte exact atîţia bani cît să poată călători cu familia şi cu bagajele pînă la Iaşi, iar acolo să aibă, cel mult, bani ca să scoată lucrurile şi să le transporte cu căruţa, să vedem unde, căci bani pentru închiriat o odăiţă-două nu rămîn. O să le predea la magazia gării, pentru ca puţinii bani rămaşi să fie pentru mîncare o zi-două şi o cameră la un hotel pentru o noapte. Dar cu toate că e amărît, tot îi vine să se strice de rîs : auzi, să-mi oprească dobînda pe şase luni ! Aş vrea să văd şi eu cum reuşeşte aşa ceva ! După domnul Rappaport, fiecare lună are „cinci săptămîni *bancare*", din cauza celor două sau trei zile în plus. Bun ! Asta înseamnă că şase luni fac treizeci de săptămîni. Treizeci de săptămîni a trei şi jumătate la sută fac în şase luni o sută cinci la sută. Hahaha ! De unde o să oprească domnul Rappaport la o sută de lei, o sută cinci lei ? Doar dacă m-aş repezi în oraş să iau la cineva cu împrumut şi, fără să iau un leu de la domnul Rappaport, să-i dau cîte cinci lei de fiecare sută, peste banii pe care *nu-i* primesc, dar în contul cărora îi las sfeşnicele, paltonul şi costumul zălog, rămînîndu-i, însă, dator şi banii *ne*primiţi ! Mai frumos chiar ca în întîmplarea care se povesteşte despre bancherul ăla de la Botoşani. Zău dacă nu-ţi vine să te strici de rîs !

Dar n-a rîs, ci s-a întunecat cînd şi-a spus că totuşi a avut noroc, căci fără oameni ca domnul Herş Leib Rappaport, el n-ar putea pleca să ocupe un servici la Iaşi şi să-şi ducă acolo familia, căreia să-i croiască un viitor fericit !

◆

Cu toate că Sara nu era pentru plecarea tuturor de la început, uite ce se cheamă femeia asta a lui sfîntă şi dragă ! Cînd au coborît din tren la Iaşi, ea, deşi e speriată de mărimea gării şi parcă înfiorată de răcoarea dimineţii, mîngîie, chiar acolo în faţa vagonului, capetele copiilor şi, uitîndu-se cu ochii ei mari, frumoşi şi blînzi — dar niţel umezi acum — drept în ochii lui, îi spune :

— Să fie într-un ceas bun şi să trăieşti, Moişale, şi să ne fii sănătos că ne-ai adus într-un oraş atît de mare.

El — nu-şi dă seama cînd şi cum — i-a prins mîna şi i-a sărutat-o, ca acum douăzeci de ani cînd, la un *Kränzchen* — după ce a dansat pentru prima oară cu ea şi, muzica din

„salon" tăcînd brusc, s-a înclinat în faţa Sarei, i-a sărutat mîna şi i-a spus „mersi". Şi — ca atunci — a roşit şi el şi ea. (Dumnezeule ! Ea are chipul de atunci ! E sigur că şi el arată în clipa asta tînăr ca atunci.) Dar n-avem timp pentru astea ! Să scoatem lucrurile de la bagaje.

Făcîndu-şi socotelile şi numărînd banii, hotărăşte să lase deocamdată lucrurile în magazia gării, scoţînd numai cufărul. Ştie că asta înseamnă magazinaj, dar n-avem încotro, căci trebuie să avem bani şi de hotel. E adevărat, Sara are nişte rude chiar aici, lîngă gară, pe strada Zugravi, dar nu putem cădea atîţia pe capul oamenilor. Aşa că e bine : cu puţinii bani pe care îi avem, vom plăti măcar o zi la un hotel şi vom avea pentru masa de prînz şi pentru aceea de seară. Pentru mai departe, n-avem grijă : luăm avans de la Avramuţ ! E bine că acum rămîn şi bani să se bărbierească, chiar la un frizer, căci tot trebuie să se tundă. A avut dreptate Sara — altfel te judecă omul cînd i te înfăţişezi omeneşte. Acum îi pare rău că a amanetat costumul. Dar nu e nimic. Dacă eşti proaspăt bărbierit şi tuns, parcă şi hainele de pe tine par altfel, mai frumoase, mai nu ştiu cum. Spune toate astea Sarei şi copiilor, în timp ce merg de la gară spre hotel, el cu valiza, Blima cu o legătură şi Sara cu un coşuleţ cu de-ale mîncării. Cu mîna rămasă liberă, el ţine de un mîner al cufărului şi Şela ţine de celălalt mîner, Efraim să nu se obosească !

— Mai avem cîteva case. Tragem la hotel „Moldavia" — e cel mai curat şi e chiar în faţa străzii Zugravi unde, cum spuneam, avem nişte rude ale tale. Dar nu face să tragem acolo. După ce mă angajez, le facem o vizită. Cu cît ai mai puţină nevoie de oameni, cu atît îţi vine ţie mai uşor să le ceri lor să dea, iar lor le este mai plăcut să dea dacă n-ai nevoie, chiar dacă sînt oameni atît de cumsecade, cum sînt aceste neamuri ale tale. Deodată a rămas pe gînduri. Apoi a zis :

— Ce-ar fi, Sara dragă, să rămîneţi voi în gară şi eu să mă reped la bătrînul Dogaru — ţi-am vorbit eu de el — „Moş Năstase". E un fost voiajor care de mult nu mai lucrează — nu mai poate lucra — şi e rămas văduv... Stă la un fecior al lui, tot aici, cum ieşi de pe peron, la dreapta, pe strada Uzinei, la capătul liniei tramvaiului, care coteşte acolo, un pic după colţ. De multe ori, cînd veneam la Iaşi, la el tră-

geam, chiar de cînd stă la fecioru-său, şi, cum e vorba românească, mă omenea. Ţi-am vorbit eu de el... O inimă, şi la el şi la fecioru-său, şi la noră-sa, adevărat jimblă caldă...

Dar s-a răzgîndit :

— Ba nu, nu. Şi-aşa simţeam că-şi rupea de la gură. Dar, oricum, eram numai eu. Acum sîntem, să nu ne fie de deochi, atîţia. Aşa că tragem la hotel.

A închiriat o singură cameră pentru toţi : două paturi şi o canapea îngustă cu spătar înalt.

— Eu mă reped jos, la frizerie, să mă tund şi să mă bărbieresc şi vin îndată.

◆

Dacă încrederea Sarei, că Avramuţ o să-l angajeze pe Moişală al ei, a fost şi aşa destul de mare, cînd l-a văzut plecînd la depozit, întinerit de frizer şi cu privirea luminoasă şi sigură, apoi încrederea ei că au sosit într-un ceas bun e întreagă acum, cînd el s-a înapoiat — e drept, cam tîrziu — (ei însă l-au aşteptat cu prînzul) şi i-a „raportat" că Avramuţ tocmai venea nu ştiu de unde, şi s-a dus la masă, dar l-a poftit pentru mai tîrziu acasă la el.

— Aşa se şi cuvine — ca între rude — a zis ea.

— Şi ştii ce mi-a zis ? „O să caut să te ascult." Aşa mi-a zis. „O să caut să te ascult !" Să vezi că vrea să-mi ceară sfat. Ce dumnezeu, ţi-am spus că mă ştie el, ştie ce experienţă comercială am.

N-a avut răbdare să mînînce. (Las' că e şi puţină mîncare — abia să se satură copiii şi să apuce şi Sara o îmbucătură, deşi ea împingea farfuria spre el.) Cu toate că era tare obosit, n-a avut răbdare nici să se odihnească, chiar dacă ar fi avut loc. Fetele, care au călătorit şi ele toată noaptea în picioare, dorm ca butucii în unul din paturi, iar Efraim doarme singur în celălalt pat. Are din nou temperatură. Nu mare, dar e de aia păcătoasă : 37,3. Pentru locul cît este pe divan, se cioroväieşte cu Sara : ea zice „culcă-te tu, să poţi sta de vorbă odihnit cu Avramuţ" ; el zice să se culce ea.

Acum, cînd, cu trei sferturi de ceas mai devreme, îl vede pornind spre locuinţa lui Avramuţ, ea îi aşază cravata, care e puţin strîmbă. (I-ar trebui o cravată nouă, aşa că din primii

bani pe care o să-i ia el, îi cumpără ea una straşnică.) Fetele s-au trezit şi îi urează :

— Într-un ceas bun, tată !

Numai Efraim, care s-a prefăcut că doarme, îl priveşte lung, cu nu ştiu ce privire — o privire, flacără de gheaţă. Da, aşa cum gîndeşte el, „flacără de gheaţă".

— Ce-i cu tine, băiatul tatei ?

Dar băiatul, în loc să răspundă, izbucneşte în plîns şi se întoarce cu faţa la perete. Atîta spune, printre sughiţuri :

— Să ştii că eu... eu...

Pesemne că a vrut să spună din nou cum a spus la Mihăileni, înainte de plecare : că el o să cîştige ! Să ne punem aşadar nădejdea în el ! Băiatul scump al tatei, copil scump... Ba nu, nu copil ! Om ! Om întreg, om în toată firea. Dar lasă că şi eu, băiatule, şi eu... să vezi... O să vedeţi ce viaţă frumoasă o să vă făuresc, o să cîştig... Dar poate că băiatul a vrut să spună altceva... Altceva... Ce oare ? Privirea şi glasul îi erau aşa de ciudate...

◆

Cînd mergi cu încredere undeva, către o ţintă plăcută, nu ştii cînd ai ajuns. Uite, a intrat în stradela asta cu cîteva case boiereşti şi iată-l în faţa locuinţei lui Avramuţ. (Locuinţă ? E un adevărat palat !) Sună. Deschide o bătrînică.

— Mi-a spus domnul Feighenbaum să vin acum. Sînt rudă cu dumnealui.

Bătrînica zîmbeşte uşor.

— Ce fel de rudă dacă nu ştii că nu-l mai cheamă Feighenbaum ? Smochinescu îl cheamă.

— Cum Smochinescu ?

— Da, Smochinescu. De azi aşa îl cheamă. Mi-a spus că azi şi-a schimbat numele. Şi că aşa să-i spun de-acum încolo : domnu Smochinescu, nu domnu Avramuţ.

— Şi, invitîndu-l în bucătărie :

— O să trebuie să aştepţi pînă se scoală.

Dumnezeule mare ! Ce miros de mîncăruri ! De cînd n-a mai simţit el miros de asemenea mîncăruri... Ah, dumnezeule, ce fericit o să fie în ziua în care şi Sara o să poată găti pentru copii asemenea mîncăruri, într-o asemenea bucătărie. (Nici

Sara şi nici el nu se omoară după mîncare, dar pentru copii.)

Pesemne că bucătăreasa o fi observat ceva, că i-a pus în faţă un pahar cu vin şi o farfurie cu nişte plăcintuţe. (Cu siguranţă că sînt din ficăţei cu ceapă prăjită.)

— Pînă se trezeşte domnu. Cu toate că eşti neam cu dumnealui, mănîncă mai repede, să pot strînge pînă se trezeşte.

Nu, el nu se poate atinge de mîncare. Cum să mănînci tu asemenea bunătăţi cînd cei de acasă au prînzit uscături, o singură scrumbie ca vai de ea, la patru oameni — o scrumbie cît un ţîr — şi un pic de povidlă. Nu, nu se poate. Ah, dacă bucătăreasa ar ieşi pentru o clipă din bucătărie, sau ar întoarce capul, ai băga în buzunar, pentru Sara şi copii, plăcintuţele date şi te-ai preface că mesteci, să creadă că le mănînci. Dar ce nevoie să le bag în buzunar, cînd îndată se trezeşte Avramuţ, mă angajează, îmi dă nişte bani avans şi îmi dă şi un pacheţel cu plăcintuţe, să-l duc acasă. Eu n-o să cer. Să-mi ţin demnitatea ! Nici avans n-o să cer dacă nu-mi dă singur. Aşa, să-mi ţin demnitatea ! Ah, să nu uit de Manaşcu, să intervin ca să fie şi el angajat.

Ţrrrrrr ! Soneria !

Bucătăreasa tresare :

— Gata ! Mănîncă, omule, repede, sau bagă în buzunar şi mănînci pe urmă pe stradă. S-a trezit domnu.

Şi a dat fuga în casă.

Rămas singur, Horowitz îşi spuse că, dacă bucătăreasa i-a spus să bage plăcintele în buzunar, o poate face. Pînă cînd o să gătească şi Sara plăcintuţe de astea — din ficăţei de pasăre, care nu e chiar aşa ieftină — de ce să nu le simtă şi copiii gustul ? Că poate mă ia Avramuţ cu vorba şi uită să-mi dea pentru acasă. Da, le bag în buzunar. O să cumpăr pe stradă o hîrtie frumoasă, le împachetez şi spun acasă că Avramuţ le-a trimis copiilor. Întîi m-a tratat pe mine. „Să vedeţi ce frumos m-a poftit ! În sufragerie m-a tratat, şi v-a trimis şi vouă..."

◆

Abia a apucat să bage în fiecare buzunar cîte două plăcinte şi să dea la o parte farfuria şi paharul (vinul l-a vărsat repede în chiuvetă, ca biata bucătăreasă să nu capete observaţie că

l-a „tratat") şi uite că în faţa sa, adică în uşa dintre bucătărie şi un fel de coridor, stă Avramuţ, aşa cum s-a trezit : desculţ, în izmene lungi, cu şireturile atîrnînd, iar partea de sus a trupului, gol, e păroasă, tare păroasă, pe pieptul grăsun ca de femeie. „Ce frumos din partea lui Avramuţ că — de ruşine că m-a lăsat să aştept aşa mult — nu îi este ruşine să vină numai în izmene."

Într-adevăr, cînd s-a trezit, Avramuţ şi-a amintit deodată de *miţwa*, pe care nu a apucat s-o ducă la îndeplinire nici cu croitoraşul şi nici cu domnul *von* Mandelstamm şi, amintindu-şi şi de Horowitz, s-a bucurat că o s-o poată face prin el. Dar, ca de obicei cînd se trezea, primele clipe a fost buimac, nedîndu-şi seama unde se găseşte. Întîi i s-a părut că e — în copilărie — la iarmaroc, la Drăgaica, şi că e prins cu nu ştiu ce şmecherie. Pe urmă i s-a părut că e în serviciu la Marcu Moise, care îl dă afară şi îl reclamă poliţiei. Aşa că, în clipa asta, cînd s-a dumirit că nu mai e Avramuţ Feighenbaum, ci Avramuţ Smochinescu — Depozitul en-gros „La Hora Românească" — că e acasă şi că Evelinica e culcată lîngă el, a trezit-o :

— Scoală, Evelinica mamă, să deschidem depozitul !

Şi a sunat bucătăreasa să-i aducă — după obicei — cafeaua neagră, dar repede. Ea i-a spus că în bucătărie aşteaptă un omuleţ mititel, care zice că-i e neam şi că a fost chemat. Zice că îi zice Horowitz.

Auzind asta, s-a supărat foc, nu numai pentru că era încă ameţit de somn — deci supărat — ci mai ales pentru că înainte de a adormi el, Evelinica se prefăcea că doarme şi pe urmă l-a refuzat de-a dreptul, spunînd că are migrenă, „ştii tu din ce cauză". Deci acum, supărat încă, s-a răstit la bucătăreasă :

— Aşa a zis ? Că mi-e neam ? Un pîrlit ca el, neam ?

A apucat să-şi pună izmenele şi s-a năpustit în bucătărie, aşa cum a apărut acum în uşă.

Horowitz l-a întîmpinat zîmbind cu recunoştinţă pentru gestul de a fi venit aşa grăbit. (Păcat că plăcintuţele călduţe îl gîdilă şi îi fac şi graşi pantalonii în dreptul buzunarelor, aşa că îndată o să vadă Avramuţ că e ceva acolo, şi după plecarea lui o să-i facă scandal bucătăresei. Cum de nu s-a gîndit la ea, săraca, atunci cînd le-a băgat în buzunare ? Zi tată prost, şi pace !)

Scurt şi răstit, Avramuţ îl întreabă :

— Tu ca neam ai venit la mine sau ca voiajor ? Şi, apoi, ce neam sîntem ? Dar mai bine, zi scurt ce pofteşti ?

Horowitz şi-a spus că o fi supărat omul că a fost trezit din somn. Totuşi, el m-a chemat pentru acum un sfert de ceas.

— Nu m-am lăudat... am spus numai aşa, pentru că dumneaei (şi arată spre bucătăreasă) poate nu ştia... Dar nu ca neam am venit... Sigur, ca voiajor... Şi chiar tocmai asta vreau să vorbim... N-aş mai vrea ca voiajor, cu toate că mă ştii ce comenzi aduceam şi ce *incasso* făceam, ce introdus sînt la clientelă. Dar ca voiajor am om în loc... Manaşcu, de la Mihăileni... Poate să vină el în locul meu... Eu, pentru că mi-am adus familia... aş vrea să rămîn la Iaşi... ştii, în birou, adică nu chiar în birou, cu toate că am şi eu o caligrafie... dar ziceam că cel mai bun lucru e să fiu pus, cum să zic... la postul pe care îl aveai mata la Marcu Moise... Ştii, la ambalarea mărfii... Ştii...

Avramuţ, care fusese gata să i-o taie de la primele vorbe, s-a amuzat grozav cînd a auzit că nenorocitul ăsta (parcă şi mai ponosit ca în faţa depozitului) îi dă „om în loc" ca voiajor, adică în locul său, care nici nu e angajat. De aceea, nu-l întrerupe : să-l audă şi să rîdă şi Evelinica, apărută numai pe jumătate îmbrăcată. Adică şi-a pus o fustă, dar îşi aşază sutienul, pe care întotdeauna îl încheie cu greu, din cauză că parcă în fiecare zi i se face pieptul mai mare. (Grozav piept are, domnule, o minune, observă Avramuţ.)

— Încheie-mă, maică, la sutien !

(Ea nu o lasă pe madam Berta să pună mîinile de bucătăreasă pe „corpul" ei, ci numai pe Avramuţ, care e soţ legitim. Se înţelege că şi pe Elly, care e „eminenţă".)

În timp ce Avramuţ încheie din spate sutienul Evelinei, luptînd să adune cărnurile, ca să poată prinde ultimul nasture în capcana găurii, îi spune :

— Păcat că ai venit tîrziu şi n-ai auzit ceva ca în anecdota cu cantorul pe care preşedintele sinagogii a vrut să-l dea afară şi dumnealui a cerut să-i mărească leafa. Domnul Mişu Horowitz — dînsul e — îmi oferă „om în loc" pentru postul de voiajor, în care eu *nu* l-am angajat. Îmi oferă om în loc pentru că dumnealui, mă înţelegi, nu vrea să mai fie voiajor. Vrea să stea frumos în depozit, să împacheteze mărfurile co-

mandate de clienţi, un post de încredere, adică să împacheteze mai multă marfă decît în factură şi să încaseze diferenţa la clienţi. Lasă, Evelinica, îţi explic eu cum se face chestia asta...

Horowitz ascultă buimăcit, neştiind unde va ajunge pînă la urmă Avramuţ, căci poate că îl vrea tot voiajor şi de aia e supărat că el vrea în depozit, la ambalaje. Îl vrea voiajor pe el şi nu pe Manaşcu, fiindcă îl ştie ce introdus e, şi ce harnic, şi ce cinstit. Afară de asta, nu poţi să-i faci nimic dacă, după ce a văzut felul cum s-a fript Marcu Moise, adică l-a fript chiar el, poate că vrea să ambaleze personal mărfurile. Sau poate că...

Dar Avramuţ îi întrerupe gîndurile :

— Va să zică, aşa ! Vrei un post de încredere... Şi de ce mă rog ?

Horowitz, văzînd că îi cere părerea, prinde curaj :

— Nu pentru că e de încredere — că şi postul de voiajor e un post de încredere !

Avramuţ îl întrerupe :

— Sigur. Se poate face *incasso* fără să decontezi...

Tocmai cînd Horowitz se întreba dacă la el face aluzie, sau vorbeşte aşa, în general, izbucneşte Evelina :

— Mă mir, maică, că pierzi vremea cu calicii. Termină odată cu el !

Dar Horowitz n-a apucat să fie jignit de vorbele cucoanei ăsteia, care stă neruşinată cu piepţii goi în faţa lui, şi uite că Avramuţ îi dă satisfacţie şi curaj. (Ruda e tot rudă !)

— Tu, Evelinica mamă, du-te şi deschide magazinul, că eu l-am poftit încoace cu un gînd. Şi, mai ales, după chestia cu *miţwa,* îmi dau seama că, vorba ceea, dumnezeu trimite leacul înainte de dă buboiul. Şi mi l-a trimis pe dînsul în faţa depozitului, înainte de am avut, ştii, accesul la masă...

Dar Evelinica — să trăiască — tot mai practică decît el, nu se lasă, şi strigă în gura mare :

— Te ştiu eu. Eşti milos, eşti filantrop, eşti culant. Fă pomană cît sînt eu aici şi să mergem împreună să deschidem depozitul. Uiţi că mîine seară e inaugurarea şi mai avem atîta treabă !

Avramuţ îşi dă seama că ea are dreptate. De aceea, vorbeşte solemn şi oficial :

— Uite ce e, *domnule* Mişu Horowitz. Două cu două face patru. Eu cînd te-am văzut în faţa depozitului meu en-gros şi

te-am chemat acasă, a fost pentru că te-am văzut în ce hal ai ajuns şi m-am gîndit să-ţi donez un costum şi poate să-ţi dau chiar şi ceva bani ca să-l ajustezi, cu toate că nu cred să fie nevoie, pentru că poate te mai îngraşi cu timpul şi e păcat de bani. Că eu am înţeles că ai venit la mine după ajutor. Ce dracu, oameni sîntem şi sîntem evrei, nu ? Dar tu, vorba ceea, uiţi cine eşti şi ce-ai făcut lui bietul unchiul meu, şi mai ai curaj să-mi ceri un post de încredere. Nu mă întrerupe ! Ba te mai faci un fel de tovarăş cu mine şi îi promiţi lui Manaşcu din Mihăileni că o să-l angajez. Păi bine, nenorocitule, uiţi că Manaşcu e om cam în jurul lui cincizeci de ani ? Ce să fac cu o hodoroagă bătrînă ca el ? Şi cu tine ce să fac, chiar dacă nu era chestia cu unchiul Marcu, adică chiar dacă erai un om cinstit. Şi tu ai vreo cincizeci de ani. Nu, nene Mişule dragă, ia-ţi gîndul ! Cu plăcere te servesc cu costumul la care m-am gîndit. Mai mult : îi spun bucătăresei să-ţi facă un pachet cu mîncare, că zici că ai venit cu familia. Rău ai făcut, foarte rău, că ai deplasat-o înainte de ai un servici, mai ales că o să fie cam greu să găseşti ceva dacă se află că ai stat în puşcărie.

Evelina l-a întrerupt :

— Parcă era vorba să ne grăbim şi văd că tu ai timp să ţii un discurs, ca la societatea aia *Roife Hoilăm* a ta. Lasă-l, Avramuţ, că nu e copil dumnealui, ştie singur ce are de făcut.

Iar are dreptate Evelinica. Sigur că are dreptate. Ca ce se apucă el să-i facă morală şi să-i poarte de grijă pentru mai departe ?

— Chiar are dreptate Evelinica mea ! Aşa că o să-ţi donez un costum şi ceva bani şi o să-ţi facă bucătăreasa un pachet cu mîncare, să ştie şi familia ta ce bunătăţi există pe lumea asta. (Şi îşi spune că va atrage atenţia bucătăresei ce şi cît să dea. Din *maiăna* aia cu ficăţei, că e grozavă, să nu-i dea, căci el, Avramuţ, vrea să mănînce şi restul. Tot !)

Şi se îndreaptă spre dormitor, să aleagă din dulap un costum. Dar Evelina îi atrage atenţia, şoptindu-i la ureche :

— Ştii care... ăla, ştii...

Mă crede prost ? Sigur că îl dau pe ăla bej cu dungi, pe care eu nu-l mai pot purta şi nici de vîndut nu-l pot vinde, că nu iau mai nimic pe el. Dar ca să faci un gest să te treacă dumnezeu la catastif, e destul.

N-a apucat, însă, să se obosească, să ajungă pînă în dormitor, căci, deodată, din senin, ia te uită — de unde dracu a apărut ? — un Horowitz nou, uriaş, şi cu ochi pe care nu ştii unde i-a ţinut pînă acum, şi cu un glas pe care nu ştii de unde l-a luat, vorbeşte rar, liniştit :

— Vai de capul tău, măi Avramuţ, nenorocitule ! Mă crezi pomanagiu ? ! Eu sînt Horowitz ! Horowitz sînt eu ! Moişă Horowitz, care toată viaţa am muncit ca să-mi cîştig pîinea pentru nevastă şi copii. Că noi avem copii ! Auziţi, nenorociţilor ? Noi avem copii !! Nu sîntem sterpi, ca voi. Avem copii !! Eu am copii, să-mi trăiască, şi am o nevastă, să-mi fie sănătoasă. Ştiţi voi ce nevastă e Sara mea şi ce copii am eu ? Ia uitaţi-vă !

Şi a început să umble, cu mîna tremurătoare, la port-vizit, unde ţine fotografiile Sarei şi ale copiilor, nu chiar foarte noi, de care nu se desparte niciodată. Dar şi-a retras mîna. (Cum să le arate lor fotografiile ? Cum adică, să-i lase să spurce cu ochii lor chipul Sarei şi cel al copiilor ?) Şi-a pus pălăria în cap, trasă bine, parcă înadins şoltic, puţin pe-o parte, pe dreapta — şi a ieşit cu paşi dîrzi.

Avramuţ a rămas descumpănit : ce curaj la el ! Dar Evelinica (tot ea, să trăiască) l-a liniştit :

— Nu-ţi pune la inimă, maică, că calicii, dacă prind curaj înseamnă că au de gînd să se spînzure.

Avramuţ se luminează : ştii că e o idee ! Banditul a refuzat costumul fresco, aşa că m-a jefuit de o *miţwă*. Dar o pot avea mergînd în urma unui dric... În clipa următoare se necăjeşte, însă, căci banditul e în stare să nu se omoare, sau, în cazul cel mai bun, să se arunce în Bahlui ! Ce mă fac dacă, ferească dumnezeu, se aruncă în Bahlui, aşa că îl ia apa şi mi-l duce cine ştie unde şi nu mai pot merge în urma dricului... ? A, dacă s-ar spînzura sau s-ar otrăvi...

◆

Mişu Horowitz e pe stradă. Cum, de ce se simte atît de bine, atît de uşor ?! Phii ! Ce vreme minunată ! Cu toate că încă nu se înserează, uite ce portocaliu frumos ca înspre înserare este cerul acolo, în fund. Magazinele se deschid unul după altul cu uruit de obloane ; pe străzi e mişcare nemaipomenită de omenire — oameni care vin de la slujbă sau se duc la slujbă, sau aleargă aşa, cu treburi. Ce se cheamă oraş

mare, domnule, ce se cheamă viaţă ! Ohoho, găsim noi servici ! Ce mai servici găsim noi... Şi o să ne vadă domnul Avramuţ !

Calcă cu paşi mari, parcă spre o ţintă sigură, şi acum coteşte spre strada Cuza-Vodă. Da, ştie unde se duce : la librăria Schoenherz. Ei şi dacă e detailist ? Parcă nu poţi să fii într-o librărie *en-detail* vînzător, sau să faci altă treabă ? Că sînt destule de făcut într-o librărie en-detail aşa mare cum e a domnului Schoenherz, mai ales că nu are decît un singur vînzător, pentru că îi ajută şi doamna Schoenherz, o femeie tare învăţată, cum este şi el.

În drum spre librărie, observă la colţul străzii o sucursală „Socec". Mare magazin, domnule, şi frumos ! E fostul magazin al librarului Stanciu. Da, chiar scrie pe firmă : Sucursala „Socec-Bucureşti" iar dedesubt : Director Gaston Stanciu. Cînd dumnezeu s-a făcut sucursala asta ? Cîte se întîmplă în timpul scurt cît stă cineva în închisoare ! Las' că nici aşa nu venea des la Iaşi. Dacă „Socec" face sucursală aici înseamnă că treburile merg bine în oraşul ăsta.

Nu se opreşte totuşi în faţa vitrinelor. O să ne uităm după ce vom fi fost angajat la Schoenherz. Acum sîntem grăbiţi să ne angajăm şi să ducem la hotel, Sarei şi copiilor, vestea cea bună. Şi o să vadă şi ticălosul de Avramuţ şi „prinţesa" lui — aia cu „încheie-mă la sutien" în faţa ta, om străin — au să vadă că nu e nimeni, vorba ceea, „avizat" la pîinea lor spurcată. Că, slavă domnului, cine vrea să muncească, găseşte !

E bine că în magazinul Schoenherz nu sînt clienţi, aşa că poţi vorbi în linişte. Încăperea frumos asortată, mai ales cu cărţi şi reviste, dar tixită şi cu papetărie — e aşa cum o ştie de atîţia ani : mare, înaltă, umbroasă, răcoroasă, ca un fel de templu. Doamna Shoenherz, ca de obicei, citeşte la casă, aşa că nici nu te vede cînd intri. Cu toate că poartă ochelari cu sticle aşa groase, faţa ei brună pare tînără, deşi trebuie să aibă peste cincizeci de ani. Nu mai îmbătrîneşte femeia asta, domnule ! Vorba lui Schoenherz, cînd a spus acum cîteva luni : „E foarte simplu, domnule Horowitz, să nu îmbătrînească unii oameni, aşa cum Beizadea «Viţel» Sturza, ridicînd viţeluşa zilnic de cînd a fost fătată, şi-a păstrat vigoarea, şi o ridica şi ca vacă la fel de uşor. Dacă zilnic pui creierul să facă gimnastică, nu îmbătrîneşti." Asta a spus-o desigur pentru că se ruşina să spună că nu „gimnastica" minţii te păstrează tînăr, ci aceea a inimii. Căci şi el şi soţia lui sînt

oameni tare inimoşi, tare fini. Cînd veneai să iei o comandă, te primeau ca pe un om, nu ca pe un voiajor. La fel cu Teodor Manea din Galaţi, cu Stănescu din Brăila, cu Sanft din Craiova. Numai că, spre deosebire de aceia (care, chiar cînd nu aveau nevoie de marfă, nu te lăsau să pleci fără comandă — desigur ca să nu ai observaţii de la stăpîn şi ca să nu fi făcut drumul de pomană), el, Schoenherz, spre deosebire de ei, după ce se consulta cu soţia — îţi comanda numai dacă avea nevoie. Dar dacă nu avea absolută nevoie, se întreţinea cu tine despre ce vrei şi ce nu vrei (în timp ce tu stăteai pe jăratic) şi te lăsa să pleci fără nici o comandă. Totuşi, e o plăcere să ia un asemenea patron în locul unui pungaş ca Avramuţ sau al unui grobian ca Marcu Moise. Şi apoi — chiar dacă ar fi ca amîndoi împreună — tot trebuie să ocupi postul la el, căci ai nevoie de bucăţica de pîine pentru nevastă şi copii.

Dar uite că nu te poate angaja. Ba te informează că a concediat de curînd pe singurul vînzător pe care îl avea — şi l-a avut aproape douăzeci de ani — de cînd omul se eliberase din armată. A trebuit să-l concedieze, deoarece treaba va merge din ce în ce mai rău.

— Mi s-a aşezat un concurent în coastă. Antisemitul de Stanciu, cînd s-a văzut înglodat în datorii din cauza patimei jocului de cărţi, a plecat la Bucureşti să convingă „Naţia Românească" să-i preia „vadul", înfiinţînd în localul lui o sucursală, preluînd desigur datoriile şi mărfurile — o mulţime de mardale — şi pe el ca director. Cum cei de la „Naţia Românească" n-au acceptat oferta, Stanciu s-a dus la „Socec". Mahării de acolo au acceptat imediat. Nu ştiu ce socoteli îşi vor fi făcut ei, căci Stanciu o să le mănînce banii...

Pe Horowitz nu-l interesează dacă Stanciu o să mănînce banii firmei „Socec", sau n-o să-i mănînce, ci ce face el, Horowitz, acum. Era aproape sigur că va fi angajat la Schoenherz.

Doamna Schoenherz, care era atentă numai din cînd în cînd la ce vorbeau ei, şi îşi continua lectura — *Fraţii Karamazov* în franţuzeşte — dă o idee, aşa, cu ochii în carte :

— Ştii, mamy, că domnul Horowitz s-ar putea foarte bine angaja la Stanciu. De ce nu ? Dacă antisemit feroce, cum este el, acceptă clientela evreiască, tot mai numeroasă de cînd aprovizionarea lui prin Socec" e atît de vastă, de ce n-ar

accepta şi un funcţionar evreu ? Mai ales că tu singur ziceai că, deşi are nume românesc, tînărul funcţionar trimis de „Socec" ca şef al secţiei cărţi literare, dar trimis şi ca un fel de „*His masters...* ochi" este şi el evreu ! (Şi, încîntată de butada cu „*His masters...* ochi" — a continuat să citească *Fraţii Karamazov.*)

Horowitz mulţumeşte pentru idee, dar el are nevoie de un post. De un post, însă nu la oricine, ca de pildă la un grobian, cum a fost Marcu Moise.

Aici precizează Schoenherz :

— N-ai idee ce om distins e şi Stanciu, ce manierat, ce delicat cu funcţionarii ! E adevărat, îţi va fi cam incomod să auzi, între orele douăsprezece şi unu — ora închiderii de prînz — cînd vin şi se întîlnesc acolo, la o şuetă, mai ales la standurile de cărţi, domni profesori, şi studenţi, şi ziarişti locali, şi unii scriitori — îţi va fi, zic, greu, domnule Horowitz, să auzi din partea unora discuţii... cum să zic... despre evrei, despre „pericolul iudaic". Sigur că-ţi va fi greu să asculţi anumite epitete, anumite ameninţări la adresa poporului lui Israel. Dar există o soluţie infailibilă : te vei preface că nu auzi. Asta e viaţa. E greu să găseşti un post. De aceea îmi permit să-ţi spun că a fost o uşurinţă să vii cu soţia şi copiii. De ce ai riscat, cînd nu puteai fi sigur că vei fi angajat ? Ştii, din cauză... cum să spun... ştii...

Horowitz păleşte. Va să zică Schoenherz ştie de arestare. Să vezi că de asta nu mă angajează...

Doamna Schoenherz i-a aruncat soţului o privire mustrătoare, (căci în timp ce citea, urmărea totul atent) da, mustrătoare : cum să umileşti, să jigneşti un om ? Aşa că Schoenherz a reparat lucrurile :

— Adică numai aici, la Iaşi, va fi poate mai greu să fii angajat. În alt oraş, însă, va fi uşor, sau, în orice caz, mai uşor. Aici, unde tînărul şi deja faimosul domn Feighenbaum îşi deschide un mare depozit, aici va fi ceva mai greu, căci, deşi el e vinovatul în chestia dumitale cu Marcu Moise, o fi umplut oraşul cu...

Deodată s-a luminat.

— Stai, domnule, că ceea ce spun e o prostie. Capul domnului Feighenbaum nu e să se ocupe de dumneata, să te calomnieze, să-ţi facă rău. Afară de asta, nu-i convine să scormonească o chestiune despre care toată lumea ştie adevărul

adevărat, care pe *el* îl compromite. Nu, nimic nu te va împiedica să ocupi un post chiar aici, la Iaşi. Numai că la mine — vezi — nu se poate... Ţi-am explicat cauzele, care sînt numai de ordin economic...

Doamna Schoenherz — tot cu ochii pe carte — are o idee minunată. Dumneaei îşi cunoaşte inima : întotdeauna a fost impresionată de bieţii voiajori care se chinuiesc prin trenuri, şi a fost, mai ales, acum impresionată de glasul acestui biet Horowitz, cînd a spus — cu un fel de tremolo estompat — „nu un post la oricine".

— Ce ar fi, mamy, ca domnul Horowitz să ceară un post chiar la acel Feighenbaum ? În fond, îi este rudă, şi mai ales nu trebuie să uite — şi asta contează enorm — că e şi el evreu... Nu ? Solidaritatea... (Aici a ridicat capul, căci simţea că e cazul să-l convingă pe acest biet voiajor că nu are motiv să fie necăjit şi pesimist. Dumnezeule ! Ce expresie are ! Desigur, trebuie tonificat sufleteşte.)

— Aşa cum ziceam : solidaritatea evreiască... şi în fond, cum ziceam, rudenia... Simţul familiei şi solidaritatea naţională...

Horowitz priveşte, peste capul doamnei Schoenherz, undeva departe, nu mai aude ce vorbeşte ea, ci îşi spune : „adevărat zicala : eu nu ştiu de unde să iau bucăţica de pîine şi miresei îi arde de ale ei. Unde să mă duc să caut de lucru ? La cine să mă duc, la cine ?"

Şi uite că gîndul s-a oprit — fără bucurie, dar s-a oprit la Damian : banditul ăsta ţine — îşi zice Horowitz — pe strada Lăpuşneanu, un depozit en-gros cu cîteva articole — puţine dar foarte căutate — cu care aprovizionează tipografiile, legătoriile de cărţi, pe cartonagişti şi pe micii lor furnizori din provincie. S-a specializat în mucava, hîrtie calico, pegamoiduri, Vorsatz, clei de valuri, cerneală (numai pentru accidenţă şi cîteva culori : roşu, galben, albastru, verde). Nu e de meserie, căci, pînă la incendiul din Brăila, lucra acolo în mercerie, şi numai trei articole — bumbăcel, coton perlé, muliné — marfă specială, D.M.C., din care importa, prin reprezentantul de la Bucureşti, cantităţi nemaipomenite, ca să aibă prima de consum, aşa că putea vinde aceste trei articole mai ieftin decît concurenţa lui. Îi ispitea pe clienţi şi cu termene lungi la poliţe, cîştigînd, însă, şi aici. Pentru că, deşi le socotea dobînzi mici, ele erau mai mari decît scontul pe care îl avea chiar la banca cu care lucra în ţară firma D.M.C. Pe vremea aceea

— înainte de război — şi după război, de cînd lucrează în altă branşă, avea — cum zicea el — „deviza casei" : „Cînd clientul are nevoie de marfă, să se gîndească la tine : A ! *Damian-D.M.C.* sau acum, desigur : *Damian-Mucava.*"

Pînă termină cucoana asta de vorbit — îşi zice Horowitz — eu trebuie să mă conving să mă duc totuşi la Damian. Nu numai pentru că n-am încotro, ci pentru că e firmă cunoscută. Cînd vii la client, te ştie : „A ! Horowitz-Mucava !" Şi îi vine în minte — tot ca să se convingă — că unii mari învăţaţi, de care vorbesc cărţile cele vechi, erau numiţi nu cu numele lor, ci cu numele cărţii celei mai bune pe care au scris-o.

Îşi zîmbeşte (e mai mult strîmbătură tristă — îşi dă el seama) : „frumos ai ajuns, Mişu Horowitz, dacă, pentru bucăţica de pîine, îl asemeni pe un ticălos ca Damian şi chiar pe tine, cu *Ruah hadaş-reb* Iţeniu Molever, harul lui să-mi fie sprijin acum în nevoile mele şi să-mi ajute să n-am nevoie de ticălosul de Damian-Mucava, ci să găsesc de muncit în altă parte, ca să pot aduce bucăţica de pîine Sarei şi copiilor".

Doamnei Schoenherz îi pare bine că l-a văzut zîmbind :

— Mă bucură, domnule Horowitz, că zîmbeşti mulţumit de ideea mea, căci în fond umanismul şi sentimentul naţional au fost întotdeauna la evrei, ca să zic aşa, steaua polară. Şi simţul familiei, evident, şi simţul familiei ! (Ce limbă vorbeşte cucoana asta ?) De altfel, am ţinut chiar duminica asta o conferinţă despre unitatea şi solidaritatea evreească şi simţul familiei la evrei... La A.C.F.E. am ţinut-o. Cred că ştii ce înseamnă A.C.F.E. Este „Asociaţia Culturală a Femeilor Evree". Dar văd că nu mai eşti atent. Păcat ! Pentru un om ca dumneata este foarte interesant să ştii lucrurile astea. Eşti voiajor, călătoreşti mult, te întîlneşti cu oameni — cu evrei — şi poţi fi un excelent mesager...

Doamne, ce limbă vorbeşte cucoana asta ? Sticlele groase ale ochelarilor îi scînteiază, vorbele dumneaei sînt tare înalte şi desigur şi frumoase şi, poate, şi înţelepte, dar eu mă grăbesc, ard, stau pe jăratic şi, fir-ar a dracului de treabă, că nu poţi întrerupe pe cineva cînd vorbeşte aşa de înalt şi, mai ales — cum zice — spre binele tău. De ce dracu vorbesc unii aşa frumos dar despre altceva decît îi doare pe oameni ? Vorbele dumneaei curg ca dintr-o rîşniţă, dar alături de mine. Poate că mai are puţin, aşa că plec îndată şi mă duc la Damian.

N-am încotro. Nu am unde mă duce să caut în altă parte, căci vorba zicalei : „e rău cu rău, dar mai rău e fără rău". Bine că la Damian merg cel puţin la sigur. Am toate motivele să fiu sigur că mă angajează. Am mai lucrat pentru Damian — acum cinci ani — şi am fost pungăşit de el, aşa că măcar de ruşine Damian mă va angaja. N-are decît să mă angajeze şi acum fără salariu fix, ci tot contra comision. Dar dacă atunci am voiajat cu abonamentul meu şi cu diurnele mele, căci primeam de la cele două firme din branşe diferite — papetărie şi „Kurzwaren" — avans asupra comisionului, acum, că n-am la cine lua avans şi o să voiajez numai pentru Damian, o să-i cer lui să-mi scoată — în contul comisionului — măcar abonamentul, să zicem pentru prima lună (nu costă cine ştie cît) şi să-mi dea, tot în cont, o sumă cît de mică, să am de hotel şi mîncare pentru prima tură (eu cheltuiesc puţin) şi, mai ales, să-i las Sarei şi copiilor pentru scoaterea lucrurilor din magazia gării (nu-i cine ştie cît de plată) şi pentru mîncare şi plata hotelului pînă mă înapoiez. Ba, mai bine, înainte de plec în tură, îi iau de la hotel, le închiriez o cameră undeva, a ! chiar lîngă neamurile din strada Zugravi. Altfel te duci la om — neam să-ţi fie şi om cît de treabă — să-i ceri o mînă de ajutor, atunci cînd *nu* ai nevoie de el. Ba, dacă o să mă ştiu cu bani ca să plătesc, o să le propun să ne închirieze chiar ei o odăiţă. Or fi avînd. Că dacă ţin locantă, poate au şi odăiţe... Sara o să-i ajute Bruhăi la gătit şi o să se simtă ca la ea acasă, şi eu o să voiajez cu capul liniştit, ca şi cum copiii şi Sara ar fi încă acasă, la Mihăileni, unde ne ştia lumea de atîţia ani.

Şi, fericit la gîndul ăsta, sau poate ca să se îndemne din nou să se ducă la Damian, îşi spune că poate s-a schimbat omul. Oamenii nu rămîn mereu aceiaşi — neschimbaţi. Şi parcă îşi aminteşte că chiar lui i-a părut schimbat în bine cînd, în martie, s-au întîlnit în gara Mărăşeşti, fiecare aşteptînd altă legătură de tren. El pe Damian l-a recunoscut îndată căci era ca şi cum n-ar fi trecut un război peste oameni. Da, era neschimbat. Dar la caracter, da, da, la caracter era schimbat în bine. M-a poftit la restaurantul gării, la o ţuică, deşi ştia că nu beau : „Hai, domnule Horowitz, fă-mi cinstea să cinstim un ţoi şi o gustărică". Aşa a vorbit : „cinstea să cinstim". Cu toate că acum cinci ani — în preajma războiului — ne-am certat, adică eu, poţi zice, l-am jignit : „Păi bine,

domnule Damian — i-am zis atunci cînd m-a pungăşit — am stabilit să călătoresc pe abonamentul meu, pe diurnele mele, n-am cerut să contribuiţi cu nimic la astea, dar am fixat că am doi la sută din tot ce vînd şi unu la sută din orice incasso, numerar sau cambii. Şi acum mă şmecheriţi cum că „marfa DMC nu are nevoie s-o plasez eu, s-o lansez eu, marcă mondială, articole căutate ca pîinea caldă". — „Eu nu zic nu ! Dar asta e una şi condiţiile stabilite chiar de dumneavoastră sînt alta, aşa că pe unde iese vorba, iese şi sufletul, domnule Damian. Atunci ca ce îmi daţi numai unu la sută şi numai pentru vînzări, iar pentru incasso nimic ? Şi nici pe ăştia unu la sută nu mi-i achitaţi «prompt», cum am stabilit. Ce e aia că poate unii dintre clienţi n-au să achite şi mai ştiu eu ce ? Noi am stabilit *la vînzare*, nu la achitare." „Ai ceva scris de mîna mea, măi voiajorule ?" (M-a luat şi cu „măi" şi cu „voiajorule".) Ei, cînd am văzut cu cine am a face (parcă n-aş fi ştiut), am primit cei unu la sută cît mi-a dat deocamdată — mai nimic — iar restul, vorba ceea, cînd mi-oi vedea ceafa. Dar cel puţin i-am zis-o : „Bine, e adevărat, vorba dumneavoastră, nu mi-aţi dat nimic scris la mînă, dar v-aţi angajat din gură, aşa că eu spun din nou vorba ceea cunoscută «pe unde iese cuvîntul, iese şi sufletul», auziţi, domnule Damian : *iese sufletul* ! Şi mai este o vorbă, pe care nu o zic, dar vorba zice aşa : «cine nu dă cinstit omului ce i se cuvine, dă dublu la doctor»." La asta, o dată s-a uitat la mine că am crezut că mă înghite. Dar el nu, că a izbucnit în rîs de s-a cutremurat depozitul. „Hahaha şi hahaha ! Nu vezi că eşti prost, măi ovreiule ! La doctor, eu ? Hahaha ! Nu vezi că sînt Maciste ? Ia pune mîna aici ! (Şi mi-a dus mîna la muşchii braţului său : piatră). Şi n-ai auzit, măi Horowitz, că dau gata într-o noapte şapte virgine, fetiţe pînă la doisprezece ani ? Hai, ia repede banii pînă nu mă răzgîndesc şi nu mai dau nimic, şi ai să-mi pui sare pe coadă, cum mi-a pus şi tatăl tîmpit al unei fetiţe care, mă rog, s-a «sesizat» şi m-a dat în judecată !"

Şi deodată : „Ia stai ! Pune-mă la încercare, că parcă te lăudai că ai două fetiţe. Într-o jumătate de ceas le dau gata pe amîndouă ! Hahahaha !"

Dar i-a încremenit rîsul şi a luat-o la fugă. (O fi simţit că mi s-a urcat sîngele la cap, şi, cît sînt eu muscă pe lîngă el, mă năpustesc asupra lui şi îl fac praf.)

Asta a fost acum cinci ani. Dar în martie, cînd ne-am întîlnit în gara Mărăşeşti, era, sau părea, schimbat. Ba mi-a propus chiar să fac un voiaj de incasso pentru el. Va să zică a uitat că l-am jignit atunci cînd, cu cinci ani în urmă, m-a pungăşit şi eu i-am spus că o să dea banii la doctor şi că pe unde iese vorba iese şi sufletul. Înseamnă că s-a schimbat dacă nu mi-a purtat pică... Sau poate gîndesc eu acum aşa — mă păcălesc adică singur — pentru că am nevoie să mă angajez. Sau poate s-a prefăcut că s-a schimbat, căci m-a şi poftit la o ţuică şi o gustare, pentru că avea interes să fac voiajul ăla de incasso. Numai că eu nu mă puteam angaja : voiajam pentru unchiul Marcu. Totuşi, nu, nu mă duc la Damian. Să vedem, poate că din ce spune doamna Schoenherz, pînă la urmă iese că mă primesc chiar ei, Schoenherzii...

— Păcat că eşti cu gîndul în altă parte, domnule Horowitz. Tocmai revenisem la ideea că, în fond, umanismul şi sentimentul naţional la evrei şi simţul familiei...

Şi doamna Schoenherz vorbeşte, vorbeşte, vorbeşte...

— ...Că noi nu te putem angaja, ai înţeles desigur, domnule Horowitz, nu-i aşa ? Ai auzit că am fost siliţi să-l concediem şi pe Rubinstein, pe care atîţia ani l-am avut, pot zice, cîine devotat...

Lui Horowitz i se învîrteşte capul, i se împăienjenesc ochii, îi vîjîie şi urechile, vrea să plece, să caute post, fie şi la Damian, numai să scoată o bucăţică de pîine pentru Sara şi copii.

Dar doamna Schoenherz n-a terminat. Cine ştie ce a spus între timp, căci n-a mai ascultat, dar acum o aude cum zice :

— Magazinul este, cum vezi, tixit de mărfuri. Mai avem mărfuri şi în magazia din curte şi în beci — un beci cu rafturi ca un magazin. Îţi dai seama, domnule Horowitz, că dacă Stanciu — în noua lui ipostază de „Socec" — continuă să ne concureze, trebuie să închidem, căci ne sufocăm de atîtea mărfuri.

El nu mai înţelege nimic : Manaşcu din Mihăileni se „sufocă" pentru că *nu* are mărfuri, ăştia se „sufocă" pentru că *au* mărfuri.

— Cu toate că, slavă domnului, nu datorăm nimic pe ele. Dumneata, domnule Horowitz, ştii cel mai bine că noi cumpărăm *argent-comptant* cu casa-sconto. Dar nici să fii prizo-

nierul mărfurilor, care stau imobilizate şi nu produc, nu se poate. Nu-i aşa ?

Şi, fără să aştepte răspunsul lui, îl lămureşte :

— De aceea chiar ne-am gîndit să lichidăm. Dar cum să lichidezi ? Căci *primo :* o marfă are valoarea ei atîta vreme cît este în raft. Cum o scoţi din raft şi o oferi tu, e prin însuşi acest fapt parţial devalorizată.

Horowitz a tresărit : asta a spus-o şi Manaşcu, săracul. (Oh, el aşteaptă răspuns, desigur, dacă va fi angajat la Avramuţ.) Ia stai, ce ar fi să se facă o combinaţie între firma Schoenherz şi firma Manaşcu ? Schoenherzii au prea multă marfă. De mult a observat el că lucrurile nu sînt bine împărţite în lume : unii duc lipsă de ceea ce alţii au prea mult. Nu, nu ! Combinaţia care i-a trecut prin cap — Schoenherz-Manaşcu — nu se poate face. De altfel, ceea ce interesează acum este cum să scapi de vorbăria cucoanei ăsteia, care se plînge, adevărat vorba ceea „unul se plînge că borşul îi este amar, celălalt că şiragul de perle îi este prea rar"...

Dar doamna Schoenherz nu te lasă să gîndeşti, căci are nu ştiu ce glas care se vîră în tine, în creierul tău şi se înşurubează ca un burghiu... Cu toate astea, nu, nu o mai ascult, nu mai rămîn nici o clipă.

În timp ce doamna Schoenherz vorbeşte, el, cu faţa la ea, se preface că e atent, dar face, încet-încet, paşi imperceptibili de-a-ndaratelea şi — acum e aproape de uşă ; încă un pic, încă un pic şi — cum uşa e deschisă — eşti pe stradă şi alergi după bucăţica de pîine.

— ...*Secundo*, care este de fapt, cum s-ar zice, *last not least* [1]...

Învăţată femeie ! gîndeşte admirativ Horowitz. Păcat, domnule, că mulţi oameni învăţaţi vorbesc în vînt, sau de ale lor, în loc să se gîndească la nevoile oamenilor, la grijile lor, la un Manaşcu, sau chiar la tine, Horowitz, că ai nevastă şi copii...

— ...Vreau să spun că acest *secundo*, care e de fapt *primo* pentru care lichidăm, este că *nu* este sigur că acest Stanciu o să reziste, că adică o să ne învingă, căci e cartofor şi afemeiat, şi un om vicios nu poate rezista mult. Niciodată viciul n-a învins virtutea ! În timpul ăsta, mărfurile noastre *nu* cer

[1] La urmă, dar nu cel din urmă (în l. engleză).

de mîncare, dimpotrivă, ne dau ele nouă de mîncare, căci – cine cunoaşte cît de cît economia politică... (Aoleu, iar începe s-o ia pe drumurile alea înalte ! Noroc că îndată-îndată sînt la uşă şi am zbughit-o !) Cine — cum spuneam — cunoaşte cît de cît economia politică, ştie că în vremuri ca ale noastre, după un război şi în aşteptarea altuia, mărfurile se scumpesc, deci cîştigul îl ai, mai ales, la marfa care *nu* se vinde... Deci aşteptăm ! Nu lichidăm încă.

Lui îi trece prin minte să întrebe „dacă e aşa, atunci de ce l-aţi concediat pe Rubinstein şi de ce nu mă angajaţi pe mine ?" Dar doamna Schoenherz, parcă fugărită, urmează repede, repede :

— Ar părea o contradicţie între ce spun şi mîhnirea noastră în legătură cu concurenţa lui Stanciu. Totuşi nu e nici o contradicţie : noi am fost pînă acum o librărie a intelectualităţii oraşului, dar, de cînd Stanciu e bine aprovizionat, o bună parte din clientelă se duce la el. E drept, cărţile, revistele şi, în genere, mărfurile de librărie propriu-zisă pe care le avem nu sînt date în cont fix, ci în comision, cum poate că ştii şi dumneata, cu toate că te ocupi numai de papetărie. Deci la aceste mărfuri de librărie propriu-zisă nu avem nici un risc, căci poţi să faci remitendă şi sută la sută, adică poţi înapoia editurilor, pe spezele *lor,* toate cărţile şi revistele nevîndute. Că nu plîng eu aceste edituri e altă socoteală, căci nu pierd nici ele. *Enfin,* vreau să spun că nu avem nici un risc nici cu mărfurile date în comision, fără valoare comercială, adică cele de librărie, revistele şi cărţile. Dar nu despre asta e vorba, ci e vorba că nu e nici o contradicţie între aspectul optimist al faptului că şi mărfurile cumpărate în cont fix — *papetăria* — rămîn nevîndute şi mîhnirea noastră că ne concurează Stanciu. Nu, nu e contradicţie, de vreme ce mărfurile nevîndute cresc în valoare. Ceea ce mîhneşte este *inactivitatea.* Înţelegi, domnule Horowitz, in-ac-ti-vi-ta-tea. Căci este inadmisibil, este imoral, ca un om care vrea să muncească să nu poată munci...

La uşă, el e gata să spună : „Tocmai, tocmai, mai ales dacă din muncă trebuie să-ţi hrăneşti familia", dar nu spune nimic, căci doamnei Schoenherz atît i-ar trebui, ca să aibă de ce se agăţa şi să nu mai sfîrşească nici cînd vine Mesia. Dar uite că ea continuă oricum :

— Aşa încît ne purtăm cu gîndul să schimbăm caracterul magazinului nostru, punînd accentul pe papetărie şi anexe — şi nu pe librărie. Sau, mai bine, să dăm amploare, extensiune, secţiei noastre de librărie, cointeresîndu-l pe Stanciu, pe care îl rupem din combinaţia cu „Socec", aşa că filiala „Socec", fără Stanciu, sucombă. Stanciu se bucură aici de popularitate. Îl priveşte personal ce cărţi va vinde la noi. Ficcare din noi cu conştiinţa sa.

După o clipă de gîndire, însă, a zis :

— Ba nu ! E un om vicios, un cartofor etc. şi ne poate ruina. Mai bine ne mutăm în alt oraş. Da, în alt oraş. Desigur, un oraş mare. Ne gîndim în primul rînd, se înţelege, la Bucureşti. Şi chiar îţi fac o propunere : interesează-te. Poţi cîştiga misitie frumoasă. Trebuie să fiu, însă, sinceră — că aşa sînt eu, sinceră — şi să-ţi spun că am mai pus şi alţi misiţi să se intereseze. Şi tot ca să fiu sinceră, te previn : avem latitudinea să ne răzgîndim şi să rămînem mai departe aici, chiar dacă vii cu o propunere bună. Deci fără *obligo* în caz că — precum sperăm — întreprinderea Stanciu între timp sucombă, căci vezi dumneata, în fond...

El gîndeşte : „Alţi misiţi". Ce vorbă e asta „alţi misiţi" ? Dar ce, eu sînt misit ? Sînt voiajor, nu misit ! Apoi şi-a amintit pe „poţi cîştiga misitie" şi a gîndit : cum vă ştiu eu, un misit poate cîştiga pe lîngă voi tocmai atît cît ajunge pentru, cum sună zicala, „alifie pentru păduchi". Aşa că, ştiind că n-o să iasă nimic din asta — nu are de gînd să se ocupe. Ca să scape de aici, răspunde repede :

— Da, da, o să mă interesez. Chiar alerg acum să mă interesez.

Şi e pe stradă, urmărit încă de glasul doamnei Schoenherz care, el poate jura, continuă să vorbească, deoarece, nevăzînd bine, n-o fi observat plecarea lui.

Nu-i vine să creadă că e pe stradă ! Acum îşi dă seama că, la un moment dat, era gata să „sucombe" el, înaintea lui Stanciu. Dar, bine că e pe stradă şi e viu. Îţi dai seama ce-ar fi fost dacă, ferească dumnezeu, „sucomba" ? Moartea lui, cît timp familia era la Mihăileni unde, oricum, o cunoaşte lumea, ar mai fi fost cum ar fi fost, dar familia lui este acum

aici, singură în oraş străin şi mare. Aşa că el trebuie să trăiască. Să trăiască şi să găsească de lucru. Da, la Damian se duce. Întîi la Damian, ca să fie angajat şi apoi se duce să cumpere lumînări, şi va alerga să le dea Sarei. Căci, dacă nu poate aduce ştirea că e angajat la Avramuţ, să vină măcar cu ştirea că e angajat în altă parte. De altfel, pînă la aprinsul lumînărilor mai e timp. Zilele sînt lungi acum, vara. De la biserica Trei Ierarhi din apropiere bate ceasul : unu, doi, trei, patru, cinci... ! Abia cinci : nici nu l-a ţinut mult doamna Schoenherz. Lui — pentru că era grăbit şi necăjit — i s-a părut mult. Aşa nedreptăţesc oamenii săraci pe cei bogaţi ! Ce vină are dumneaei că i-a făcut plăcere să vorbească ! E femeie învăţată şi zice că ţine şi conferinţe. Poate că ar fi mai bine ca, în loc de conferinţe, să mă fi angajat. Pesemne, însă, că oamenii bogaţi au socotelile lor. Ei gîndesc desigur aşa : „Trebuie să faci bine oamenilor, nici vorbă, dar numai dacă binele ăsta înseamnă în primul rînd un bine pentru tine, om bogat". Desigur că ar trebui să faci binele fără socoteli. Dar oricare om, înainte de a fi om, este ceea ce este, adică librar, croitor, voiajor sau bancher, şi, ca librar sau bancher, într-un cuvînt, ca om care face afaceri, se întreabă de ce să facă un bine care nu-i rentează ! Dacă te gîndeşti, însă, bine, oare e drept să fie aşa ? Adică să nu fii întîi om...?

A, uite librăria „Socec-Stanciu". De ce să mă duc la grobianul de Damian ? Poate că e mai bine la un antisemit decît la un grobian. Să ştii că a avut dreptate doamna Schoenherz : m-aş putea angaja la Stanciu. Bună femeie ! Dacă nu te poate angaja ea, cel puţin îţi dă un sfat. Mulţi oameni de treabă sînt pe lumea asta ! Cînd nu vor să te-ajute, îţi dau cel puţin un sfat. Sînt gata oricînd să te ajute cu o mie de sfaturi. Da, da, va intra şi se va oferi domnului Stanciu. A vorbit cu el de vreo două ori : simpatic om. Şi, mai ales, cum spunea şi Schoenherz, om delicat. Şi vorbeşte frumos cu funcţionarii. Chiar el, Horowitz, l-a auzit spunîndu-i unui vînzător : „domnule Leon, dacă eşti bun, scoate te rog din vitrină pentru domnul consilier..." Nu mai ţine minte ce carte şi pentru care domn consilier, dar l-a auzit el singur, cu urechile lui, spunînd funcţionarului „dacă eşti bun" şi „te rog". Nu insultînd, nu umilind, ca Marcu Moise. Şi ce am dacă Marcu Moise şi Avramuţ sînt evrei ? Ia te uită ce vitrină frumoasă... E adevărat, sînt mai mult cărţi decît papetărie,

dar cu timpul te înveţi să serveşti onor clientela şi cu cărţi. Ce mare lucru : clientul cere, tu serveşti.

Se uită — pe cît de grăbit, pe atît de atent — în vitrină. Abia acum îşi dă seama că e mai greu, da, mult mai greu, să serveşti o carte decît „un top de hîrtie velină" sau „o sticluţă cu cerneală *Pelikan*". Cum să te descurci cînd îţi cere cineva, uite, să zicem cartea asta — şi îşi lipeşte obrajii de geam să încerce din nou să citească titlul : *Les caves du Vatican*. Ce-o fi însemnînd asta ? A, o fi franţuzeşte sau englezeşte, de aia n-a putut să citească îndată. Pe cît a auzit ei, nici nu se citeşte în limbile astea aşa cum se scrie. Desigur că la cărţi străine o fi avînd Stanciu pe cineva, specialist. Dar vezi că nu e uşor să te descurci nici la cărţile româneşti. Ia te uită ! Ce dumnezeu o fi însemnînd asta : *Pandectele Române* ? Dar la urma urmei, el poate ruga să fie angajat la secţia papetărie, iar dacă totuşi îl pune la cărţi, trebuie să existe şi cărţi pe care le ţii minte. Dacă te întreabă un client : „aveţi, vă rog, *Oameni în război* ?" E de ajuns să ţii minte numai atît : *Oameni în război*, chiar fără numele ăluia care a scris cartea. (Grozavă carte e asta ! O citea cineva în tren, nu ştiu cine era omul acela, şi a citit cîteva pagini cu glas tare, pentru noi, cei din compartiment.) Deodată — ca din senin — şi-a spus că va putea să vîndă şi cărţi. Dacă stăpînii firmei „Socec" din Bucureşti, pe care îi ştie de cînd erau şi ei un fel de voiajori — oameni aproape fără carte cum sînt — au şi editură şi hotărăsc *ce* să se tipărească şi ce *nu*, atunci cum n-o să poată el să le vîndă cărţile ? Dar în timp ce mai caută cu privirea în vitrină, parcă împrietenirea cu cărţile de acolo, îşi spune : nu, nu e acelaşi lucru ! Cînd eşti bogat şi stăpîn, poţi să nu ştii nimic, că banii tăi ştiu ei totul pentru tine, iar tot ce face banul e deştept şi cu învăţătură. Şi, apoi, ai întotdeauna oameni pe care îi plăteşti ca tu să pari om învăţat. Lucrezi, cum s-ar zice, cu capul lor. Pe cînd, dacă primeşti numai o leafă ca vai de capul tău, trebuie să ştii de zece ori cît leafa, pentru ca stăpînul să cîştige din ce ştii şi munceşti tu, de zece ori cît te plăteşte. Ei şi ? O să ştie ! O să înveţe ! Nu e aşa bătrîn. Are vreme ca, în timp ce lucrează, să înveţe. Uite, vezi, o să ţină minte de pildă cartea asta. *Golanii* de *Liviu Rebreanu*, şi asta, *Discursuri politice* de *A. C. Cuza*. Aici îngălbeneşte. Cine ştie ce spune el acolo în discursurile alea ! Adică poţi să-ţi închipui cam ce, căci toată

lumea ştie ce are el cu evreii. Şi cum să vinzi tu, Mişu Horowitz, cartea asta în care te înjură pe tine, Mişu Horowitz, că eşti cică pericol pentru ţară. Tu, Mişu Horowitz — adică nu zice pe nume, dar dacă vorbeşte de evrei aşa cum vorbeşte, înseamnă că şi de tine vorbeşte. Dar chiar dacă n-ar avea nimic cu tine personal, are cu ceilalţi. Madam Schoenherz zicea că, atunci cînd, între douăsprezece şi unu, vin în magazin domnii aceia, antisemiţi, şi înjură pe ovrei, să te faci că nu auzi. Bine, să zicem că ai vrea, că ai putea să te prefaci că nu auzi — el, însă, nu va voi şi nu va putea — dar cum să te faci că nu *vezi* cînd intră în magazin chiar domnul Cuza ăsta, personal ? Simţi de pe acum că-ţi îngheaţă sîngele în vine de frică, dacă nu cumva se aprinde şi ţi se urcă la cap şi te îndeamnă să te duci drept la el şi să-l întrebi : „Pardon, domnu Cuza. De ce ziceţi că noi sîntem pericol pentru ţară şi îndemnaţi pe oameni să ne arunce din trenuri, să ne omoare şi să ne devasteze prăvăliile — să ne facă din om neom, ca pe bietul Manaşcu din Mihăileni, săracu, păcat că nu-l cunoaşteţi ?..." Da, chiar, ce te faci dacă-ţi vine, ferească dumnezeu, ţie, Mişu Horowitz, să te duci şi să-i vorbeşti aşa ?

Îşi dă seama, însă, că e o prostie asta la care se gîndeşte el. Mai bine mă angajez la secţia papetărie, unde nu văd şi nu aud decît ce se întîmplă acolo. Dar uite că vede în vitrină o carte : *Spitalul, Kahalul şi Francmasoneria.* De cartea asta a auzit că e ceva nemaipomenit. Din „jidani" nu-i mai scoate pe evrei. Şi îndeamnă — ferească dumnezeu — la omor... Nu. nu. Nu se angajează el la Stanciu ăsta nici măcar la secţia papetărie, cînd prăvălia are asemenea cărţi de vînzare şi vin oameni ca cei de care spunea doamna Schoenherz.

Şi o porneşte grăbit spre strada Lăpuşneanu. Chiar dacă nu mă ia Damian, găsesc unde să mă angajez. Cine vrea să muncească, găseşte ! Şi, în timp ce aleargă, căci vrea să mai apuce să-i aducă Sarei de ale mîncării pentru copii, lumînări de vineri seara, şi vestea că e angajat, gîndurile aleargă şi ele : cei de la „Socec", dacă au pus pe picioare un antisemit ca Stanciu, îi priveşte. Socotelile bogătaşilor nu trebuie să fie pildă şi îndemn pentru ca oamenii săraci să facă la fel cu ei. Nu chiar orice ai dreptul să faci pentru bucăţica de pîine. Afară de pîine mai există pe lumea asta şi obraz, şi cuget. Adică întîi e obrazul şi cugetul. Nu ?

◆

Deodată se oprește. În drum spre Damian e anticăria lui Nathansohn. Ce-ar fi să încerce la Nathansohn ? Totuși nu se poate hotărî. Adineauri, în fața vitrinei lui Stanciu, a văzut cărți cu niște titluri că nu le poți ține minte. Cum să te bagi la Nathansohn, care are de vînzare numai cărți, și unele din ele cu titluri grele de tot ? Cum să te bagi la o treabă la care nu te pricepi ? Nici nu e frumos. La Mihăileni aveai un vecin, cizmar cîrpaci, Șmerl Fonfaci, căruia feciorul lui Haim Peșe Leies, care scrie poezii în evreiește, i le-a citit într-o zi. (Nu știu de ce i le-o fi citit ? Poate unde e băiat tînăr !) Ei, și după ce i le-a citit, l-a întrebat ce crede el, bietul Șmerl Fonfaci, că ar trebui făcut ca poeziile celea să fie și mai bune. Șmerl i-a răspuns așa : „Dumneata, care ești un tînăr așa învățat că știi să scrii lucruri de astea, de ce ai atîta obraz și nu îmi dai mie sfaturi cum să pun un flec la ghetele dumitale, cu toate că e mai ușor de pus un flec decît aia ce scrii mata. Și vrei ca eu, care fonfănesc cu vorba, să fonfănesc și cu mintea, să mă fac adică și mai de rîs decît sînt și să spun cum să faci ceva ce nu mă pricep ? Eu pot cel mult să mă bucur cînd ceva îmi place sau să mă supăr cînd nu-mi place. Știi, ca la niște mititei, dacă sînt proaspeți și bine făcuți sau sînt vechi și fără tarhon."

Dîndu-și seama că, dacă nu trebuie să te bagi unde nu te pricepi și nu te poți angaja la Nathansohn, nu-ți rămîne decît să te angajezi la Damian, s-a simțit deodată cuprins de desperare. Ce fac dacă nici Damian nu mă angajează ? Poate de teamă că n-o să fie angajat de Damian, sau poate pentru că chiar n-ar vrea să se angajeze la ticălosul ăsta, e supărat pe sine că n-are curaj să intre la Nathansohn. Ei și dacă e greu acolo ? Învești ! Parcă el, Nathansohn, știe mai mult decît știu eu ? A moștenit de la tat-său și de la unchiul său afacerea. „Anticărie" se cheamă. Toți voiajorii știu că tată-său a făcut și un pic de negoț de librărie și papetărie și a făcut și ceea ce se cheamă „editură". Scotea adică niște cărți. Dar a avut cap să păstreze ceea ce scriau scriitori pe care el îl tipărea. Și, cum s-a nimerit să fie și doi, sau poate că mai mulți, din ăia care după moarte ajung mari de tot, uite că tatăl lui Nathansohn, păstrînd caietele lor, a făcut parale cu ele. Le-a vîndut adică Academiei. Adică nu le-a vîndut tată-său, ci el, Iancu Nat-

hansohn. Şi dacă a văzut că se caută lucruri de astea, „antice" se cheamă, şi „manuscrise", a început să cotrobăiască şi pe la oameni, dacă au scrisori de la nu ştiu cine, şi a început să caute şi pe la pictori, şi pe la mai ştiu eu cine din ăştia care, după ce mor, ajung la preţ. Şi uite că a învăţat meseria, ca să fie un fel de cioclu al sufletelor. Dar toată lumea ştie că — vorba ceea — abia poate să iscălească, şi că, afară de anecdote porcoase, nu se ştie dacă mai ştie ceva. Aşa că de ce să fie grea meseria asta pentru tine, Mişu Horowitz, chiar dacă nu ştii anecdote porcoase ?

◆

A pornit să intre la Iancu Nathansohn. Dar nu mai era nevoie : l-a găsit în faţa prăvăliei. Nu ştie cum s-a făcut, dar nu l-a văzut pe bătrîn de dinainte de război, va să zică de mai bine de patru ani. Pe atunci, Nathansohn avea cel puţin şaptezeci de ani. Domnule, ce e cu oamenii bogaţi ! E adevărat, mor şi ei, cum moare toată lumea, dar în drum spre moarte, de-a lungul anilor, în loc să îmbătrînească, întineresc. Şi se fac mai înalţi, şi mai drepţi, şi mai laţi. De ce oare ?

Domnul Nathansohn e îmbrăcat în redingotă neagră. Şi, pe căldura care a fost azi, poartă cămaşă scrobită şi guler ştaif. Îşi răcoreşte chelia şi ceafa cu ţilindrul. Dar de ce o fi în redingotă cu ştaif şi cu ţilindru ? Ah, e vineri, şi, ca epitrop la unul din cele două temple cu cor, trebuie să fie la rugăciune, acolo sus, pe amvon, la loc de cinste, în dreapta chivotului cu suluri sfinte. Adică o să stea cu faţa la onor public care se roagă, şi o să se întoarcă şi el cu faţa la peretele din răsărit numai la unele rugăciuni. De aceea — pentru că e epitrop — s-a îmbrăcat de gală.

— Lume nouă, nene Mişulică ! Dar ce-i cu dumneata, pe unde ai umblat că nu te-am văzut atîţia ani ? Atîţia ani ! Da, da, ani ! Pot să zic că într-o zi m-am gîndit la dumneata şi mi-am zis „să vezi c-o fi murit calicul, cine ştie pe unde, în vreun tren personal, pe linie secundară". Căci ce să zic, vorba ceea, un mort cînd îl dezgropi arată mai frumos ca dumneata. Altul nu te-ar fi recunoscut, dar eu am o memorie grozavă. Cine nu cunoaşte memoria lui Iancu Nathansohn ? În toată ţara e cunoscută memoria mea. Chiar mi-a spus într-o zi domnul profesor Iorga personal — care ştii ce

memorie are dumnealui, că ţine minte pe toţi domnitorii şi voievozii şi... şi... cum să zic... domnul profesor personal... ce voiam să zic... a da, mi-a povestit dumnealui o anecdotă, că a fost la Iaşi domnul profesor, ştii o anecdotă *ef, ef,* ştii că şi dumnealui îi plac anecdotele pipărate... dar nu de alea fără sare, pe care tîmpiţii de concurenţi de-ai mei le-au tipărit şi au făcut o avere cu ele, ştii *Anecdote pipărate de Theodor Speranţă,* dar tu n-ai de unde să ştii, că voiajorii sînt inculţi... dar ce voiam să zic... adică... da... adică... nu... stai, stai că-mi aduc aminte... ce am vrut să zic... că am o memorie... o grozăvie... da... da... adică nu... dar ce importă ? Zic că arăţi, vorba ceea, ca un mort pe care, dacă-l dezgropi, tot arată mai frumos ca tine, măi băiete. Ei, ce să-i faci, aşa e viaţa... grea... grea... ce să-i faci ?...

Şi, ca să-l încurajeze pe Horowitz, să nu se simtă omul umilit că arată aşa cum arată — şi ce haine pe el ? ! — îi pune mîna pe umăr ca de la egal la egal — tot Iaşul ştie că el e un democrat şi un filantrop, să vadă lumea — de care sînt pline cele două trotuare — să vadă că chiar aşa este... Şi să ştie nenorocitul ăsta de nene Mişulică, că nu trebuie să se simtă aşa nenorocit şi umilit că arată cum arată, căci uite, un Iancu Nathansohn îi pune mîna pe umăr, intim. Un Iancu Nathansohn ! !

— Aşa cum zic, măi băiete... E grea viaţa, dar omul nu trebuie să piardă curajul... curajul, măi băiete, asta e baza... curajul... restul e fudulie. Şi nici nu trebuie să te ruşinezi că ai ajuns aşa... cum să zic, ca vai de capul tău, băiete. Că te văd... se vede cale de-o poştă. Sărăcia nu-i ruşine... Nu, nu, să nu te ruşinezi... Uite, vezi... eu, Iancu Nathansohn, nu mă ruşinez să stau cu mîna prieteneşte pe umărul tău... Şi cred că ştii ce înseamnă asta : Iancu Nathansohn. Un nume, nu ? Ehehe, nici nu ştii ! Ehehe, de cînd nu m-ai văzut, multe s-au schimbat... întreprinderea mea a crescut... dar ce importă asta ? Curajul şi numele, adică *re*numele omului, asta e tot... *Re*numele ! Ştii tu, măi băiete, ce înseamnă *re*numele ?... Chiar sîmbăta trecută la noi la templu... în odăiţa din faţă, unde evreii învăţaţi, talmudiştii, se adună sîmbăta, pe înserat, ei, acolo s-a vorbit tocmai despre asta. Spuneau de nu ştiu care rabin, care a pus nu ştiu ce întrebare învăţăceilor şi unul din învăţăcei a răspuns că bunul cel mai de preţ al omului este *numele* bun. Adică *re*numele... Dar vezi că...

Horowitz nu mai aude nimic, căci vede că acolo, în fund, cerul adună începutul de înserare, e drept încă slab, totuşi mult nu mai e pînă se înserează. Dumnezeule, se face tîrziu... Sara o să trebuie să aprindă lumînările şi oamenii ăştia au, toţi, timp... că vorbesc, vorbesc... vorbesc mai mult chiar decît voiajorii. Adică poate *nu* mai mult, dar, nu ştiu cum, cu pagubă pentru oameni, nu ca voiajorii, care aduc cîştig. Şi, cedracu, atunci cînd *ei* au treabă sau socoteli, vorbesc drămuit, dar cînd pe tine arde pielea, au timp de flecăreală. Şi mai au şi ambiţia să-ţi placă ceea ce spun ei. De ce, de ce? Şi de ce gîndurile lor bune pentru tine, om necăjit, se nimeresc aşa că-ţi sîngeră obrazul de ruşine, ca adineauri, cînd domnul Nathansohn ăsta a spus ce a spus. Desigur cu gînd bun. Dar ce, gîndul bun e totul? Sau ceea ce ştii să faci cu el?

Îşi mişcă un pic trupul, aşa ca domnul Nathansohn, fără să se supere, să ia totuşi mîna de pe umărul său. „Prietenia" şi „intimitatea" asta, cu care vrea să te „protejeze", te insultă mai rău decît dacă te-ar pălmui. Afară de asta, tu vrei să-i vorbeşti despre angajarea în serviciu şi n-ai vrea ca dumnealui să creadă că profiţi de intimitate...

— Eu vă mulţumesc pentru vorbele aşa frumoase, dar am venit să vă rog ceva...

Domnul Nathansohn răsuflă uşurat şi ochii îi strălucesc: de cînd aşteaptă el vorba asta: „am venit să vă rog..." Ca preşedinte al secţiei „Asistenţă" la Comunitate — şi chiar personal — el ştie că mai întîi nu e just ca tu să-ţi închipui sau să simţi ce-l doare pe om şi să-l ajuţi aşa... pe nesimţite; al doilea, ştie că nu e bine, nu e just, ca atunci cînd, să zicem, nu înţelegi singur ce-l doare pe om, *tu* să-l întrebi ce-l doare, sau măcar ce doreşte... Trebuie să aştepţi ca omul să-ţi spună el, adică să te roage să-l ajuţi. Ce importă dacă îi vine greu. A fost un tîmpit, cît a fost el de poet şi de filozof, nenorocitul ăla de doctor, care s-a obrăznicit o dată (asta a fost înainte de război), spunîndu-mi că e mai greu să ştim *cum* să ajutăm pe oameni decît *să* ajutăm. Şi mai spunea deşteptul că trebuie să facem pe om să înţeleagă, că ceea ce primeşte, primeşte ca un drept al lui, ca pe un drept întîrziat. Mai mult: să înţeleagă că, ceea ce primeşte pentru pîine, este ca şi cum ar primi pentru a cumpăra flori unei fiinţe iubite. Să ajungă să înţeleagă asta şi va sta drept, demn, în faţa noastră, a celor care ajută şi, mai ales, în faţa sa însuşi. Aşadar, cică omul

trebuie să ştie că primeşte un *drept* al lui şi nu un ajutor, căci altfel e, cică, o degradare. Vorbe de filozof şi de „puiet", care voia să facă pe deşteptul cu mine ! Omul sărac trebuie să simtă că tu, om bogat, îţi faci o pomană cu el. De aia chiar pentru că domnul „puiet" ăla avea un suflet, cum se zice, „pardon indelicat", s-a sinucis îndată ce s-a înapoiat din război. Că cică nu putea să suporte „decepţiile" şi mai ştiu eu ce a scris el în *Testamentul pentru fiul meu, cînd voi fi mort,* o carte de poezii, tipărită de nu ştiu cine după moartea lui, şi care nici nu s-a vîndut. De aceea, pe un Iancu Nathansohn nu-l interesează manuscrisele unuia ca ăsta. Dar acum nu e vorba de el, e vorba de Horowitz. Să-l auzim :

— Spune, spune, nene Mişule !

— Am venit să vă cer... adică să vă rog să mă angajaţi... Caut serviciu...

Nebun, domnule, zău nebun, nu altceva ! Auzi ce-i vine lui ! Nu cere nimic de la secţia „Asistenţă". Nici ajutor în bani, nici nişte haine, cu toate că îi trebuie... E drept, haine mai bune decît ponositele astea de pe el tot nu avem niciodată în depozit, dar oricum, cum să nu ceri nimic de la „Asistenţă", cînd zece calici şi chiar oameni bine sînt fericiţi să capete un pantalon ! Auzi vorbe la el... Servici... şi încă la mine...

— Hahahaha ! Hahahahahaha !

Lumea s-a oprit din mers la hohotele de rîs de care duduie strada.

Cînd şi-a revenit puţin, căci era să se înece şi s-a şi congestionat, de simţea că îi plesneşte ţeasta (el nici nu are voie să rîdă prea tare la vîrsta lui şi la tensiunea douăzeci şi doi şi, cîteodată, douăzeci şi patru), şi-a şters ceafa, gîtul şi chelia de sudoarea care l-a năpădit (fir-ar a dracului de treabă ! să vezi că se moaie gulerul şi pieptarul scrobit al cămăşii, pe care cu atîta grijă — poţi zice chiar cu frică — le-a călcat madam Frida), deci cînd şi-a revenit puţin, i-a zis blînd, prieteneşte :

— Eşti un copil, măi băiete, un copil. Ai cincizeci de ani, dacă nu mai mult, nu-i aşa ? dar află de la mine că eşti un copil. Păi cum să te angajez ? Tu ştii ce afacere e asta ? Aici trebuie cap şi cultură, şi, cum să zic... talent... Adică ce rost are să-ţi explic eu ţie, că tot n-ai să înţelegi ce se cheamă talent. Asta nu e negustorie şi nici măcar meşteşug. E ceva... cum să zic... dar ce rost are să-ţi explic eu ţie asta ? Tu nu

de filozofie ai nevoie... eşti strîmtorat... şi ai nevoie de ajutor. Să fim oameni practici... să nu pierdem vremea... mai ales că nici tu nu ai timp şi nici eu. (Şi a scos un ceas mare, bătrînesc, de aur, cu trei capace — legat cu lanţ de un buzunar al vestei de pichet alb — a deschis încet, tacticos, capacele.) Ba da, eu mai am timp, dar nu prea mult, că mă duc la templu. Adică întîi pun să tragă obloanele băiatul — *Laufburschul* din magazin — că atîta ţin, un *Laufbursch,* care mătură, strînge, face şi drumurile şi, mai ales, stă cu şapte ochi ca clientul să nu fure vreo carte veche sau un manuscris de valoare, în timp ce eu tratez.

Şi, deodată, amintindu-şi ceva :

— Ca să nu crezi că nu vreau să te angajez, uite, te întreb : tu ştii ce e aia „manuscris" ? „Ma-nu-scris" ? Dar de ce să te umilesc cînd ştiu că nu ştii. Şi în cărţile noastre sfinte scrie „să nu umileşti, să nu ruşinezi pe om..." Da... ce voiam să zic, că începusem să-ţi zic ceva. Stai, că îmi aduc aminte... Stai, nu-mi aminti tu, că eu am o memorie grozavă, îmi aduc îndată aminte ce am vrut să-ţi spun...

Şi a rămas cu privirea în gol. Dar nu mult, căci chiar şi-a amintit :

— Da, ziceam că tu de *ajutor* ai nevoie. Numai că trebuie să ne grăbim. Îndată tragem oblonul, că eu, cum ştii, ţin închis de vineri pe înserat pînă duminică dimineaţa. Îmi respect religia — ştii, cu toate că, să spun drept, nu sînt religios, dar ştii de loc — un om cult şi modern nu-i frumos să fie religios, dar dacă aşa am moştenit anticăria de la răposatul papă şi de la răposatul *feter* Adrian, am moştenit ca sîmbăta să fie închis — căci ei erau religioşi, şi cu toate că nu sînt superstiţios, dar dacă lor le mergea bine că era închis sîmbăta, de ce să nu-mi ţin şi eu religia ? Nu ? Că chiar aşa, cu prăvălia închisă sîmbăta, să vezi ce oameni mari şi-au tipărit cărţile lor la noi. Sînt sigur că nici n-ai auzit de ei. Şi vrei să te angajezi la mine ? Erau printre ei şi filozofi pe care i-a tipărit papă şi chiar eu. Despre toată activitatea lui papă şi a mea, scriu o carte, împreună cu un ziarist de la *Opinia...* Da mai mult eu o scriu, nu ziaristul. O să apară cu ocazia jubileului meu de şaptezeci şi cinci de ani, de Crăciun. Stai, nu te grăbi, căci în binele tău voiam să zic ceva, îmi aduc eu îndată aminte ce. A, da, că tu ai nevoie de *ajutor,* dar cum băiatul trage îndată oblonul, că eu, cum ziceam, ţin închis sîmbăta, că se

împacă foarte bine asta, religia, cu atîtea lucruri înalte care sînt în anticăria mea... La fel cu mine este şi doctorul Gaster din Londra — cred că măcar de el ai auzit. E de la noi din ţară, expulzat. Mare învăţat, filolog — ştii tu ce e aia filolog? Desigur că nu ştii. Vezi că am dreptate cînd zic că nu e pentru tine să te angajezi la mine? Stai, domnule, nu te grăbi, ce dracu e cu voi, calicii, adevărat vorba zicalei, „sînt aşa ocupat că n-am timp să alerg după un împrumut pentru o pîine", hahaha! Nu te grăbi, omule, că mai am timp cel puţin încă un sfert de ceas pînă mă duc la templu. Ba, pînă începe rugăciunea, am timp şi mai mult. Dar aşa mă duc eu, mai devreme, ştii, ca vicepreşedinte... Cum spuneam, tu de ajutor ai nevoie, nu de servici sau de vorbe frumoase. Aşa că îţi dau un bilet pentru comunitate. Dacă fugi repede, mai apuci deschis acolo. Ştii unde este? Nu-i departe: în coasta Teatrului Naţional. Pe oricine întrebi, te îndreaptă. Sus, la etaj. Vii din partea mea. Să-ţi dau biletul, că încă nu a apărut prima stea, va să zică nu e sîmbătă, aşa că mai e voie să scriu. Aşa! Îţi dau un bileţel pentru casieria secţiei „Asistenţă", şi pentru o zi, poate două, tot o să ai ce mînca. Trap, trap, că dacă nu apuci acum, trebuie să aştepţi pînă duminică — că şi la Comunitate e închis sîmbătă. Uite, scriu să-ţi dea şi un costum. N-o să ai pretenţia să avem costume noi — că le cumpărăm de la haine vechi — şi este adevărat că nici în stare mai bună decît al tău n-avem, dar tot e ceva să mai ai unul. Că nu se poate să umbli în halul în care umbli. Nu, nu se poate. E jignitor. Şi apoi nu se poate să nu ne ajutăm noi, evreii, între noi. Că tu poate nu ştii, dar în atîtea predici, la noi la templu, se spune mereu „toţi evreii sînt fraţi" şi, mai ales, scrie „sîntem popor ales"... Aşa că e o ruşine... înţelegi, e o jignire pentru tot neamul nostru, pentru poporul ales, dacă măcar un singur evreu umblă jerpelit şi flămînd. Înţelegi? Înţelegi? Adică tu, Mişu Horowitz, jigneşti tot poporul tău.

Vorbind, a şi început să scrie într-un carneţel, din care voia să rupă fila cu recomandaţia pentru ajutor la Comunitate.

◆

În timpul ăsta, Horowitz, galben de ruşine, s-a desprins de lîngă el şi a pornit desperat spre magazinul lui Damian.

N-am încotro. Trebuie să mă angajez la banditul ăsta. N-am încotro !

După cîţiva paşi, însă, s-a oprit luminat : ia stai ! Aici peste drum, după colţ, este vechea firmă „Fraţii Şaraga". Şi porneşte repede. Cum de nu m-am gîndit să încerc acolo ? Trebuia s-o fi făcut înainte de a fi mers la Nathansohn, înainte chiar de a fi încercat la Schoenherz. E adevărat, nu-l cunosc personal pe „bătrînul domnu Elias", cum i se zice ultimului rămas în viaţă dintre întemeietorii firmei. Ei şi, ce-i dacă nu-l cunosc ? De la nea Gică — voiajorul firmei — am aflat astă-toamnă, cînd am călătorit o după-masă întreagă (singuri noi doi într-un compartiment de tren mixt, care merge şi merge), ce om de omenie este domnu Elias. Pe cît îmi amintesc, nea Gică zicea că el se retrage din voiajat, că adică domnu Elias îl pensionează pentru caz de boală. Straşnic ! Mă duc şi mă ofer în locul lui nea Gică. Dar oare n-o fi prea tîrziu ? Oare n-o fi angajat între timp pe altcineva ?

Se opreşte, răsuflă greu, de parcă — după o goană nebună într-un fel de tunel — ar fi ieşit, asudat şi mototolit, la lumină. Aşa ! Să ne înfăţişăm omeneşte înaintea domnului Şaraga : omul cel mai de inimă şi de omenie tot te judecă întîi după înfăţişare. Şi pe urmă, oricît te-ar cunoaşte de bine, nici cu zece perechi de boi nu-i scoţi de tot din cap judecata făcută.

Se şterge de sudoare, îşi netezeşte hainele, ca şi cum le-ar călca, şi încearcă să-şi amintească ce spunea nea Gică Mihalcea despre firmă, ca să-şi dea seama dacă el, Mişu Horowitz, va putea să „corespundă" — cum se zice.

Cu spatele sprijinit de zidul farmaciei din colţ, face sforţarea să-şi aducă aminte convorbirea cu Mihalcea. Dar nu reuşeşte. Lucrul cel mai important, însă, şi-l aminteşte : nu numai că domnul Elias are caracter, dar firma — ca firmă — are nume tare frumos în toată ţara. „Este — zicea Mihalcea — (şi nu avea nici un motiv să o laude, căci doar nu avea să-mi vîndă mie marfa) cea dintîi editură care, începînd de acum aproape cincizeci de ani, a tipărit cărţile celor mai mari scriitori, cînd încă nu erau mari şi cunoscuţi. Şi cu toate că plătea — da, da, colega Horowitz, plătea scriitorilor pentru cele ce dumnealor scriau şi noi tipăream — firma noastră scotea cărţile în nişte colecţii ieftine, cum n-au existat

pînă atunci la noi în ţară. Abia mai tîrziu au scos Müller şi Alcalay „Biblioteca pentru toţi". Dar ei nu tipăreau, ca noi, în primul rînd scriitori români, şi nu de ajuns de cunoscuţi, şi nu trăgeau, ca noi, dintr-o carte „tiraj" — mii şi mii de exemplare. Şi mai spunea Mihalcea că firma Şaraga plătea scriitorilor şi manuscrisele, dacă le oprea. În felul ăsta, editura Şaraga şi-a făcut şi aia care se cheamă „anticărie". Dar cu lucrurile din secţia anticărie nu se voiaja, căci manuscrisele nu se vindeau. Domnul Elias le păstra — aşa zicea — ca să le „doneze" Academiei, nu ştiu dacă fără bani sau cu bani. Dar nu admit, zicea dumnealui, să fie înstrăinate. Căci, între timp, unii dintre scriitorii ăştia au murit, aşa că au ajuns mari. (Domnul Elias glumea amărui : „au ajuns mari, căci au fost gentili şi deştepţi să moară de tineri, din sărăcie şi boală".)

Va să zică, dacă pentru secţia anticărie nu se voiajează, înseamnă că eu, Mişu Horowitz, n-o să trebuie să mă bag în lucruri în care nu mă pricep, ci o să fac numai atît : o să ofer cărţi — după catalog — cum făcea şi Mihalcea, care mai zicea că se vînd ca pîinea caldă.

Îşi mai îndreaptă o dată hainele şi se mai şterge o dată de sudoare. (Ce este oare cu mine că sînt aşa de tulburat ?) Ei şi, dacă o să trebuie să voiajez iar, şi, din cauză că firma are numai cărţi, n-o să scot cine ştie ce, deşi ele „se vînd ca pîinea caldă" ? Desigur că dacă firma ar avea şi papetărie... Damian are articole care bat în bani, ştiu. Dar nu e nimic : mai bine o pîine mai mică şi neagră, dar cel puţin ştiu că voiajez pentru o firmă cu nume frumos, care îmi face onoare şi plăcere. Nea Gică mai spunea — uite cum îmi amintesc cuvînt cu cuvînt ce spunea : „Deviza firmei noastre este o vorbă scoasă din cărţile dumneavoastră alea vechi, şi tipărită pe catalog : «Nu există cinste şi bucurie mai mare decît să fii servitorul luminii»". Va să zică eu, Mişu Horowitz, dacă vînd cărţi bune şi ieftine ale editurii, o să fiu servitorul servitorului luminii. Ba nu ! Pot zice că voi fi chiar de-a dreptul servitorul luminii, căci *eu* vînd cartea. Nu ?

Şi ca să-i fie bucuria şi mai mare, îşi aminteşte că tot Mihalcea i-a spus că firma lor scoate o parte din cărţi — adică destul de multe — gata legate, în legătorie proprie. Asta înseamnă că şi Blima va putea să fie angajată de domnul Şaraga, ca lucrătoare la legătorie. Doamne dumnezeule, îţi mul-

ţumesc că cel puţin acum mi-a venit ideea să mă duc la firma asta.

A trecut colţul. După cîte îşi aminteşte — parcă aici, da aici, unde s-a oprit, trebuie să fie. La colţ era farmacia, apoi magazinul cu mărunţişuri, pe urmă, uite, cîrciuma-restaurant, tinichigeria şi... parcă aici, între cîrciumă şi tinichigerie era... E sigur că n-a greşit. Aici ! Şi totuşi, uite, este o ceainărie. O ceainărie cu o mulţime de mese aşezate pe trotuar, mese în jurul cărora şed meseriaşi şi alţi oameni de rînd, cu hainele scoase şi — pe căldura asta — beau ceai fierbinte din castroane. Alţii joacă domino sau table. Pe cine să întrebi ce s-a întîmplat cu magazinul Şaraga ? Ah, uite că în uşa tinichigeriei stă un bătrîn. Omul îşi dă seama că el caută ceva :

— Cauţi pe cineva ?

— Era aici o librărie.

— Mata să fii sănătos ! Moş Elias s-a mutat la Bucureşti, la băieţii dumnealui. De Anul Nou s-a mutat. Că nu mai avea putere să se ocupe. Dar nici treaba nu mai mergea...

Deodată, speriat :

— Dar ce-i cu dumneata ?

El se clatină şi, ca prin pîclă, vede cum bătrînul aduce repede un scaun de la o masă a ceainăriei. Şi acum te simţi aşezat, rezemat de peretele tinichigeriei. O bătrînă a adus un pahar cu apă şi îţi dă să bei, şi acum te freacă la tîmple şi îţi bagă sub nas ceva cu miros tare, parcă amoniac, sau cine ştie ce...

Cu toate că i se limpezeşte privirea, totul este încă văzut ca în vis : alături, la ceainărie, în jurul meselor, oameni şed ca strigoii în faţa porţiilor de ceai, iar peste drum — în patratul mare al pieţii — sub lumina soarelui ciudată, ca în vise, oameni, oameni mulţi, aleargă ca furnicile sau se tîrîie ca rîmele. Desigur tot după bucăţica de pîine pentru neveste şi copii...

Se ridică înverşunat : am înnebunit ? Cît o să zac aşa, aşezat în scaun, de parcă nu m-ar aştepta Sara şi copiii ? !

Cu privirea şi cu buzele mişcîndu-se mute, mulţumeşte bătrînului şi bătrînei care, după ce îl privesc miraţi şi cu milă, intră în casă. El ia scaunul să-l ducă la loc, dar, după numai doi paşi, îl părăsesc puterile, că se lasă din nou căzut în

scaun, în mijlocul trotuarului şi se simte cuprins ca într-un fel de baie călduţă, în somn.

A rămas aşa un timp — cît oare ? — şi acum, cînd vrea să se ridice, nu poate. Totuşi trebuie ! Trebuie să mă duc la Damian !

Deodată, dîrz : Nu ! Nu mă duc la Damian !

Şi, în clipa următoare, sfîrşit : Atunci ce să fac ? Ce să mă fac ? De ce, dumnezeule, am venit la Iaşi, şi mai ales de ce mi-am adus familia ? A avut dreptate Sara : trebuia să fi venit întîi eu singur. Sau, şi mai bine, trebuia să fi rămas şi eu, deocamdată, la Mihăileni. Un timp. Să-i fi scris lui Avramuţ, pentru servici. Sau altora... Cui să-i fi scris ? Cui ? Oare n-am fost la toţi cei cărora le-aş fi putut scrie ? Ei şi ? Dacă aş fi scris, aş fi aşteptat mult şi bine răspuns de la Schoenherz... de la Nathansohn... Sau aş fi primit răspuns că n-au nevoie de mine.

Îşi spune că poate ar fi fost bine să fi scris neamurilor, la Brăila, ca să se intereseze acolo. Dar îşi dă îndată seama că la Brăila nimeni nu are nevoie de oameni. Afară poate de „Danubia", care este o întreprindere oarecum nouă şi mare. Dar cine ştie cum e organizată „Danubia" aia, aşa că cine ştie dacă are nevoie, dacă...

Deodată s-a făcut lumină în el. Deschide ochii : Craiova ! Este acolo o firmă veche şi mare : Samitca ! Şi sînt şi alte firme mari acolo : „Holda" a domnului Şerban, pe urmă cîteva librării : Tomescu, Bitir sau chiar Cealîc. De vreme ce-am pornit să ne mutăm din Mihăileni, atunci ce mi-i Iaşi sau Brăila şi ce mi-e Craiova ? Va să zică ne putem muta la Craiova ! E adevărat, Craiova este nu ştiu cum, peste mînă, la celălalt capăt al ţării, tocmai în Oltenia, pe cînd aici, sau chiar la Brăila, sîntem parcă tot acasă, oricum, aproape de casă. Unde mai pui că în oraşele astea am fost în tură, pe cînd la Craiova niciodată...

Şi, parcă pentru a avea şi mai puţină inimă să plece la Craiova, mai adaugă ceva : cum o s-o duc pe Sara la Craiova, unde nu prea sînt evrei ! Înlătură, însă, îndată asemenea socoteală, şi îşi spune : şi dacă aici la Iaşi sînt atîţia evrei, dintre care unii oameni bogaţi, cu întreprinderi mari, ce am din asta ? Nu te poţi oare întinde după bucăţica de pîine după care se întind atîţia evrei săraci localnici ? Există un singur neam, omul sărac, şi alt neam, omul bogat, stăpînul, de orice

neam ar fi şi oriunde ar locui : la Iaşi, la Brăila sau la Craiova. Aşa că putem pleca şi la Craiova.

Şi, ca încă un îndemn de a pleca acolo, îşi aminteşte că a văzut anul trecut la Marcu Moise un *Album* al firmei Samitca. „Album Jubiliar cu ocazia Jubileului de O Sută De Ani de La Înfiinţarea Firmei". Aşa scria pe *Album*. Cu toate că firma Samitca a început — cum scrie acolo — cu o mică legătorie de cărţi, este azi cea mai mare „întreprindere grafică şi de cartonaje, editură, zincografie, litografie şi offset" din Oltenia. Şi are şi firma asta un nume — asta ştie toată lumea — tare frumos. Ţine minte, tot din *Album,* că şi firma asta a scos — la fel cu Şaraga şi cu Sfetea — că a văzut o dată şi un catalog Sfetea, de la Bucureşti — o mulţime de cărţi ieftine, în nişte „Colecţii" cu nume de scriitori cunoscuţi, cărţi care, va să zică, se vînd bine. Asta înseamnă că şi pentru Samitca poţi lucra bine. (Şi, zîmbindu-şi : „va să zică ţi-e scris, Moise Horowitz, să fii la bătrîneţe «servitorul luminii»".) Unde mai pui că, spre deosebire de Şaraga, Samitca are o mulţime de secţii. Şi unde mai pui că, după ce ăştia, Samitca, din tată în fiu au ţinut o sută de ani firma, au predat-o (chiar cu ocazia „Centenarului", cum scria şi în *Album)* băncii „Oltenia", şi banca a făcut-o şi mai mare, căci a prefăcut-o în societate anonimă, cu consiliu de administraţie în care au intrat chiar stăpînii băncii — unul şi unul mari mahări politici — din cele două partide mari care sînt la putere cu schimbul, după regula : „pleacă ai noştri, vin ai noştri..." Ce mai vorbă lungă : este o firmă grozavă, aşa că... Aşa că ce, Mişu Horowitz ? Aşa că... te îmbeţi cu apă chioară, Mişu Horowitz ! Ce ai tu că firma este aşa grozavă, că stăpînii sînt nişte milionari şi mari mahări politici, dacă tu nu ai la sufletul tău nici măcar atît cît ţi-ar trebui de tren ca să pleci acolo, fie deocamdată şi singur, şi să laşi Sarei şi copiilor de trai măcar pentru două zile ?

Pe buze îi apare un zîmbet, căci şi-a amintit anecdota (îţi mai arde de anecdote, Mişu Horowitz ?) cu omul pe care, mîncîndu-l tare spatele, s-a scărpinat de primul gard de la casa unui bogătaş. Bogătaşul l-a gonit : „Ce te scarpini de gardul meu ? Uite, ai un gard peste drum. Scarpină-te acolo !" La care nenorocitul cu mîncărimea a răspuns : „Pe mine mă mănîncă *aici,* şi el mă trimite să mă scarpin vizavi !" Adică să plec tocmai la Craiova ! !

Simte că îl apucă nebunia : va să zică sîntem condamnaţi să murim de foame — trei copii, Sara şi cu mine — cu toate că vreau să muncesc şi am putere să muncesc ! Vreau să muncesc ! Vreau să muncesc ! Şi am putere să muncesc ! Nu sînt, nu, nu sînt, cum zice Avramuţ, „hodorog bătrîn". La aproape cincizeci de ani nu eşti rablă bătrînă. Nici la şaptezeci de ani nu eşti, dacă ai putere şi plăcere să munceşti. Cine îndrăzneşte să ia omului dreptul şi plăcerea de a munci ? Şi cine îndrăzneşte să ne arunce pe toţi pe drumuri ? Cine ? Cine ? Unchiul Marcu ? Avramuţ ? Soţii Schoenherz ? Iancu Nathansohn ? Oare ei mă aruncă pe drumuri ? E adevărat, sînt bandiţi, fiecare în felul lui, dar ei nu pentru că personal sînt bandiţi ne lasă să ne prăpădim de foame, ci pentru că... Pentru ce ? Oare vinovată de toate să fie ceea ce Manaşcu şi chiar Blima numeau „orînduirea societăţii" ?

Dar îndată îşi spune : poate că eşti vinovat şi tu, Mişu Horowitz, că nu vrei să aduci nevestei şi copiilor bucăţica de pîine *de oriunde ar fi, de la oricine ar fi ea cîştigată,* să zicem de la sucursala Socec, care vinde cărţile acelea şi unde vin oamenii aceia, aşa că tu o să trebuie să faci pe „n-aude, n-a vede". Sau să aduci pîinea de la Damian... Dar poate, dacă „orînduirea" o să fie alta, n-au să mai fie Damieni şi cărţi de acelea şi... Oare ? Dar ca ce să mă gîndesc la atunci ? De unde să iau puterea să mă gîndesc la atunci ? Şi, mai ales, puterea ca pînă atunci să fac pe „n-aude, n-a vede" ? Eu ştiu că o dată, în tren, am auzit vorbind doi tineri — care păreau tare învăţaţi, dar erau şi tare sărăcăcios îmbrăcaţi. Unul din ei zicea că ar putea face să n-o mai ducă aşa de greu cum o ducea, dacă ar primi, de pildă, să scrie nu ştiu ce carte, puţin altfel de cum este credinţa lui, dar pentru că nu poate face asta, „este înfiorător de slab omul care nu poate lupta decît cu arme drepte, cinstite". La care celălalt a răspuns : „dar cît este el de puternic înlăuntrul său, în conştiinţa sa. Şi ce preţ de nimic are tăria din afară faţă de tăria din conştiinţa ta ! Şi unde mai pui că, pînă la urmă, tăria din lăuntrul tău biruie forţele din afară." Ei, uite că el, Mişu Horowitz, cu toate că nu-i decît voiajor cu abonament clasa a III-a, nu poate nici el... nu poate şi nu vrea...

Totuşi... Pentru că la Craiova nu pot pleca, şi la Damian nu vreau să mă duc, trebuie, trebuie să încerc la sucursala Socec.

Se ridică greu şi îşi zice : aşa cum ofer marfă, o să mă ofer pe mine. Căci nu am dreptul să fiu tare, nu am dreptul să refuz rabat la cuget, adică să fac să moară de foame oameni care depind de mine...

Şi, pentru că îi vine un gînd „fericiţi cei care sînt fără familie, fără oameni pe care să-i poată iubi şi ocroti căci, fiind singuri pe lume, au dreptul să nu facă rabat la cuget, aşa cum facem noi, voiajorii, la marfă, cînd merge greu", se mustră : „abia acum cîteva ceasuri i-ai strigat lui Avramuţ, mîndru şi fericit : «Eu am copii, să-mi trăiască ! Şi am o nevastă, să-mi fie sănătoasă ! Ştiţi voi ce nevastă e Sara mea ! ? Şi ce copii avem noi ! ?»" Ah, fericiţi cei care *au* pe cine iubi, pentru cine trăi. Aşa că pentru copiii tăi şi pentru Sara ta, de dragul lor, din datorie faţă de ei, te duci, Mişu Horowitz, şi te angajezi la... Totuşi, nu ! Nu la filiala Socec ! Nu, nu ai voie să faci chiar orice, fie şi de dragul şi din datoria faţă de oameni, oricît de dragi. Nu chiar orice. Atunci şi ucigaşul, şi denunţătorul, şi... Nu, nu, Mişu Horowitz ! Nu te duci la Stanciu de la Socec. La Damian te duci ! Ce importă dacă Stanciu este — cum zicea Schoenherz, sau madam Schoenherz — un om delicat, care se poartă frumos cu personalul ? Fiecare ticălos, oricît de ticălos ar fi, are oameni cu care se poartă frumos, ba poate că are în sufletul lui chiar şi un coltişor frumos. Ei şi ? Dar e el ticălos ? Este. Şi ce folos de „delicateţa" lui Stanciu, dacă el vinde cărţi ticăloase împotriva oamenilor şi la el în prăvălie se dospeşte, de către cei ce vin între 12 şi 1, ura şi poate chiar crima ? Şi tu, Mişu Horowitz, o să trebuie să te prefaci că nu auzi şi nu vezi. Ba mai rău : O să trebuie să vinzi acele cărţi ! O să trebuie să fii, adică, în loc de „servitor al luminii", slugă a beznei. Nu, nu te duci la el ! La Damian te duci ! La Damian o să vinzi cerneală de tipografie, Calico şi alte articole de legătorie şi tipografie şi ai să suferi numai tu că lucrezi la un ticălos !

Totuşi nu se poate hotărî nici pentru Damian. Dar ce, e puţin lucru să ştii că slujeşti la un ticălos, care are pe cuget atîtea cîte are el, şi, mai ales, ceea ce a făcut cu poliţele luate cînd avea magazinul D.M.C. la Brăila, şi, mai ales, oh, mai ales, are pe cuget întîmplarea cu incendiul şi cu paznicul depozitului lui de acolo ?

Îşi opreşte, însă, îndată gîndurile din drumul ăsta, spunîndu-şi că, dacă îţi drămuieşti fiecare mişcare a conştiinţei, tre-

buie să te îngropi de viu, trăgînd după tine şi pe cei ce şi-au legat soarta de a ta... şi, dumnezeule, uite, acolo pe cer se adună şi se apropie toate culorile care vestesc albastrul închis al înserării... Oh, şi Sara şi copiii aşteaptă...

Vrea să se ridice să pornească spre magazinul lui Damian. Dar nu poate. Rămîne aşa, şezînd în mijlocul trotuarului, în mijlocul oamenilor pe care, ca într-un fel de aţipire, îi vede viermuind, şi i se pare că e bucuros (deşi gîndul la Sara şi copii nu-l părăseşte), da, e bucuros că întîrzie să se ducă la Damian... La care totuşi, da, totuşi... mă voi duce... da, Sara dragă, mă voi duce, da, copiii mei scumpi... mă voi duce... îndată, îndată mă ridic... să prind numai puţin puteri, şi mă ridic şi mă duc să mă ofer... cum oferi orice marfă din colecţie. Cu toate că mi-e greu... tare greu... dumnezeu mi-e martor... tare greu...

◆

Într-adevăr, deşi ştia că nici o avere, în nici o branşă în care ar vrea sau ar trebui să se angajeze, nu este făcută prin mijloace mai puţin ticăloase, nu era lucru uşor pentru el să vrea, sau chiar să trebuie să lucreze la un om ca Damian, atunci cînd cunoştea, ca atîta lume de altfel, „chestia" cu poliţele şi „întîmplarea" cu incendiul :

După ce Vasile Damian a terminat, acum zece ani, cătănia — călăraş cu schimbul la Regimentul 7 cavalerie din Brăila — nu s-a mai înapoiat în comuna Brăiliţa — care nu-i decît o mahala a Brăilei — ci, flăcău zdravăn, frumos şi bine îmbrăcat, a rămas să locuiască mai departe în centrul oraşului — în casa elegantă din Piaţa Poligonă — a domnului maior Mîndroiu. A rămas ca un fel de „mînă dreaptă", aşa cum fusese la administraţie tot timpul milităriei. Adevărul este că, de fapt, l-a oprit cumnata domnului maior. Dumneaei, doamna Elvira Nicolesco, rămasă cu opt săptămîni în urmă — pentru a patra oară — văduvă (numai prima oară şi acum, prin deces, a doua şi a treia oară era prin divorţ) a rezolvat repede-repede la Constanţa problema succesiunii şi s-a mutat la cumnatul din Brăila. Femeie în vîrstă respectabilă — cincizeci şi nouă de ani — şi respectată, (căci avea bani mulţi), nu avea prejudecăţi de loc (sau puţine), aşa că îşi putea permite înţelepciunea de a nu se sinchisi de deosebire

de clasă socială. (Vînjosul ostaş găsit în casa maiorului era fiu de vătaf de căruţaşi în port, şi el însuşi pînă la încorporare ajutor la vătăfia lui taică-său, iar dumneaei, mai ales prin ultimul soţ, boieroaică adevărată.) Şi doamna Nicolesco — prin bogăţia dumisale — îşi putea permite şi lipsa de prejudecăţi în ce priveşte deosebirea de vîrstă între soţi : tînărul călăraş cu schimbul nu avea decît douăzeci şi patru de ani — deci cu treizeci şi cinci de ani mai puţin ca ea. Dar dumneaei se stima mai ales pentru lipsă de făţărnicie : de ce să rămînă — din uzuală pietate — nemăritată întregul an de doliu, obligator ? N-a ezitat, deci, să ceară şi să obţină prin cumnat, la colonelul comandant al Regimentului 7 cavalerie, întîrzierea trimiterii la vatră a acestui *„charmant jeune homme"*. S-o întîrzie doar cu trei săptămîni, adică atît cît mai era nevoie pentru îndeplinirea tuturor formalităţilor în legătură cu succesiunea şi cu formele matrimoniale, cu caracter, în primul rînd, comercial. Cu toate că era „incendiată de *mon viril* harmasar plebeu" *(„coup de foudre"* mai numea ea „incendierea"), cumnatul şi sora au manifestat înţelegere, chiar dacă au trebuit să ascundă sub această „înţelegere" nu sila pentru promiscuitate — cuvînt totuşi pomenit — ci îngrijorarea în legătură cu apariţia, pe firul viitoarei moşteniri, a acestui „mîrlan intrus".

Formalităţile comercial-matrimoniale sau matrimonial-comerciale (nu se fixase asupra termenului) însemnau în primul rînd cumpărarea, pe numele ei, a doua corpuri de case de raport. Primul, un fel de han cu treizeci şi ceva de „apartamente" (cocioabe cu cameră şi bucătărie, sau cameră, antreu, bucătărie) şi dughene, în plin centru, pe Bulevardul Salcîmilor, avînd o faţadă enormă pe bulevard şi alta la fel de mare după colţ, pe Stradela Tîmplarilor (faţade cu dughene şi ateliere), şi o curte nesfîrşită. O asemenea clădire înseamnă — îşi făcuse ea socoteala — că cel puţin douăzeci de ani, cît rezistă casa, stoarcem ce e de stors de la aceşti buni platnici care sînt de obicei chiriaşii calici, apoi, cînd se va fi măcinat ultima cărămidă şi ultimul fir de paiantă a acestor cocioabe, ridicăm în locul lor case cu etaj — sau chiar două etaje — din care să începem abia a mulge chirii patruzeci-cincizeci de alţi ani, de atunci încolo, după care vom vedea ce mai facem, căci savanţii vor găsi desigur mijlocul de prelungire a vieţii acelora care au de unde plăti doctoriile necesare. (Şi de ce nu

chiar evitarea în general a morţii ? Cu bani — bani mulţi — nu se poate să nu poţi trăi la infinit, bucurîndu-te de toate plăcerile vieţii !)

Al doilea corp de case, deşi mai bătrîn — cu o vechime de aproape un veac — era mai rezistent. Şi mai rentabil : o adevărată mină de aur. Spre deosebire de clădirea de pe Bulevardul Salcîmilor, asta de aici, din Piaţa Mare, avea etaj. Parterul era compus din vechi vaduri comerciale, în plină piaţă, adică în jumătatea din dreapta a circonferinţei halei. Avea magazine de brînzărie, haine gata, lipscănie, băcănie, curelărie, vopsele, fierărie, unelte agricole şi multe altele. Deasupra lor — pe tot cuprinsul semicercului, era „Hotel Bitolia". Se pare că primul proprietar al imobilului — acela pentru care a fost clădit — fusese macedonean. Asta, orientîndu-te nu după denumirea hotelului — „Bitolia" — ci după faptul că deasupra porţii înalte, mari, grele, vechi, de lemn, era săpat în zid — sub unul din balcoanele de scînduri — numele Hagi Sima Papanicola. În rentabilităţile acestei proprietăţi, vînzătorul actual — domnul Hristodulos — îi semnalase doamnei şi existenţa unei săli mari, care se închiriază pentru baluri, ceaiuri dansante şi spectacole ale trupelor în turneu. Unde mai pui faptul că oricînd dumneaei va putea primi, de la conducerea numeroasei comunităţi bulgare locale, o subvenţie frumoasă pentru „întreţinerea imobilului", care este, se poate zice, „monument istoric", deoarece aici — în acest hotel — a locuit acum treizeci şi ceva de ani, împreună cu alţi refugiaţi politici, cîtva timp, poetul şi eroul naţional bulgar Hristo Botev. Domnul Hristodulos, care a cumpărat imobilul acum trei ani, zice că nu poate trata despre aşa ceva, deoarece e grec şi — cum se ştie — de un an şi ceva sînt mereu conflicte între Grecia şi Bulgaria pe chestia Macedoniei şi pe alte chestii, deci nu e sigur că lui îi vor da subvenţia. Ea — Elvira Nicolesco — s-a interesat, însă, şi a aflat că toată povestea cu poetul ăla e o scornire a grecului, căci individul ăla de acum treizeci de ani n-a locuit aici, ci într-o nenorocită de cocioabă, închiriată pentru el de un tipograf bulgar localnic, căruia Hristo ăla îi scria şi îi zeţuia nu ştiu ce ziar. Şi, de altfel, pe conducătorii comunităţii bulgare nu-i interesa toată povestea, deoarece acel Hristo Botev a înţeles să fie patriot bulgar luptînd însă nu numai împotriva împilării turceşti, ci şi a împilării de către „turcii naţionali",

cum — ticălosul — îi numea pe oamenii bogaţi bulgari. Dar pe dumneaei asta o interesa mai puţin. În schimb, o interesa că proprietarul imobilului ardea să vîndă casa căci, din cauză că Balcanii — „butoiul cu pulbere al Europei" — erau gata de explozie, acest Hristodulos se grăbea să plece în Grecia, ducîndu-şi — după obicei — şi restul averii *„na patrida"*. O interesa deci să-i taie cît mai mult capul la preţ. Dar în primul rînd o interesa ca — fără să-l „ofuscheze" pe „scumpul Miţuşor" — să-l poată ţine zdravăn în mînă, prin păstrarea pe numele ei a acestor imobile. (Bijuteriile le-a depus într-un „safe" la Banque Belge pour l'Etranger, iar numerarul îl avea în depozit la aceeaşi bancă, desigur tot pe numele ei exclusiv.)

Adevărul e că „Miţuşor" nu se simţea — sau nu arăta — a fi „ofuscat" de acest procedeu, pe care maiorul i l-a semnalat, părinteşte, ca lipsă de încredere a apropiat viitoarei soţii. În schimb, a simulat a fi jignit de către maior, atunci cînd (îndată după nuntă) acesta l-a sfătuit să-i sugereze soţiei facerea unui testament. „Deoarece, dragul meu, nimeni nu e sigur cu viaţa, dacă nici chiar un om tînăr şi formidabil ca... tine, cu atît mai puţin o persoană fragilă cum e cumnăţica... Aşa că ar fi bine să-ţi facă testament."

— Avem încredere unul în altul pînă la moarte, a răspuns el.

Şi era mîndru, văzînd că domnului maior i-a venit greu să-i spună „tu" — „tine". (Teribil lucru averea, domnule! Îţi dă un curaj şi o mîndrie, că ţii la distanţă pînă şi pe un maior...) Şi la fel de mîndru a fost cînd domnul maior (parcă pentru a repara greşeala de a-i fi vorbit de testament, desigur în legătură cu diferenţa de vîrstă dintre cumnată şi el, Vasile) a amintit admirativ de o altă fericită pereche, proaspăt căsătorită : „Încă destul de tînărul (poate să aibă cel mult treizeci-treizeci şi doi de ani) Nicolae Ciurea, proprietarul unei mari librării (moştenită de la bunic din tată în fiu) şi soţia lui, tot cu vreo treizeci şi cinci de ani mai în vîrstă, veche proprietară a magazinului «Artizanatul Naţional», o întreprindere care merge la fel cu propriităţile cumnatei : strașnic. Comandanţii marilor cargoboturi engleze, olandeze, belgiene — şi ale altor ţări — şi ceilalţi ofiţeri, toţi plini de bani, cumpără orice ai vrea să le vinzi, şi plătesc oricît le ceri pentru cusăturile naţionale pe care tu, actuala doamnă Ciurea, le plăteşti

cu o nimica toată ţărancelor ce vin din Rucăr şi din Breaza, unde se lucrează grozav de frumos. Ba, unele ţărance vin tocmai de dincolo de munţi, din Transilvania, din satele de prin jurul Braşovului şi Sibiului. Dar să ştii, dragă Vasilică — a mai precizat — că *nici* Ciurea nu s-a căsătorit din interes comercial, căci librăria lui mergea straşnic. A făcut-o, deoarece a găsit în actuala doamnă Ciurea (ea e a treia oară văduvă, dar numai prin deces) o admirabilă comersantă şi o nemaipomenită conducătoare pentru librăria sa."

Şi, domnul maior a încheiat : „Este deci pentru Ciurea o binefacere această căsătorie, în care amîndoi soţii sînt fericiţi, deşi din punct de vedere al corpului, doamna — mică, îndesată şi cu nişte picioare cît şuncile şi cu obrazul ridat — nu se poate compara nici pe plan comercial, nici pe plan fizic, cu soţia matale." (Era fericit că a găsit titulatura „matale", care este între „tu", „dumneata" şi „dumneavoastră".)

El, Vasile, după ce l-a ascultat prefăcut respectuos (era încîntat că domnul maior îşi dă seama că se preface respectuos) şi după ce a spus că apreciază capul comercial al soţiei — şi picioarele care nu sînt ca şuncile — a luat poziţia de drepţi şi a încheiat grozav de respectuos-cazon, ca să vadă domnul maior că îşi bate joc de dumnealui : „Am onoare să vă raportez că nici eu nu sînt făcut cu degetul." Ba, a adăugat : „Şi o şi iubesc pe Puicuţa. Căci, se ştie : «găina bătrînă face zeamă bună»". (A spus, adică, ceea ce a răspuns zilele trecute unuia dintre foştii parteneri de beţie şi barbut, lui Fane Caramangiu, atunci cînd acesta — deşi îl invidia, sau pentru că îl invidia — l-a luat peste picior cu : „te ştiam obleţ la «ţaţa» Uţa, dar nu te credeam în stare să fii balenă. Bravo ţie !")

Dacă în ceea ce priveşte partea aceasta a căsniciei, „găina bătrînă... etc." nu este cazul să se intre în amănunte, în schimb, în ceea ce priveşte „nici eu nu sînt făcut cu degetul", el a dat din prima clipă dovada că avea dreptate. De altfel, „jmecher", cum era mîndru să-şi spună singur, s-a dovedit încă din vremea în care era ca ajutor la vătăfia lui taică-său. Mai întîi, la formarea echipelor de căruţaşi şi hamali, care urmau să intre în muncă. Pe lîngă „dijma" ce lua bătrînul la oameni ca să-i bage pe ei şi nu pe alţii în echipa din ziua aceea, cerea şi el de la om, „altfel te scot şi pun pe altcineva". Al doilea, ciupea de la toţi cînd făcea plata în fiecare seară. Dar

şi pe „babac" îl ciupea : după formarea din muncitori români şi străini a echipelor — în clipa pornirii la lucru — scotea din grupul de hamali un număr de muncitori români, înlocuindu-i cu turci, lipoveni sau alţi străini, care — se ştie — sînt plătiţi cu trei lei pe zi, şi nu cu cinci ca românii, decontîndu-i, însă, bătrînului, români. Din toate aceste ciupeli la un loc, dacă n-ar fi cheltuit cu damele, ar fi avut şi el — ca bătrînul — adunat numerar pe la bănci şi cumpărate cîteva rînduri de case dintre care unele în centru. Cu toate acestea — adică deşi n-a „capitalizat" şi el — ştie că n-a fost o vorbă în vînt cuvîntul „nici eu nu sînt făcut cu degetul". Desigur, recunoaşte că şi dumnezeu i-a ajutat în multe. Nu mai departe în faptul că nu s-a eliberat din armată cu, să zicem, chiar cu o zi mai înainte, ci la ţanc, exact cînd „cumnăţica" domnului maior a sosit la Brăila. Mă rog, ce s-o lungească ? Cine ştie peste cine ar fi căzut „bafta" de a fi agăţat de dumneaei ? (Recunoaşte cinstit că de fapt el a făcut aşa ca să fie agăţat. Căci, nefiind orb, şi-a dat seama, chiar a doua zi după sosirea dumneaei, cu cine are onoarea şi cum trebuie să procedeze. La fel a ştiut să procedeze şi în negustorie : „E drept, după sfatul Puicuţei, dar în primul rînd după capul meu personal — căci noi, brăiliţenii, sîntem corcitură de orăşan şi sătean".) Suma pusă de „Puicuţa" la dispoziţia lui el a investit-o făcînd un depozit D.M.C., pe care l-a instalat într-o încăpere nesfîrşită, din curtea hotelului „Bitolia". După nici trei săptămîni, depozitul era ticsit de mărfuri. Dar numai trei articole : mouliné, coton perlé şi bumbăcel — articole de mare bătaie. (E adevărat, aici a avut un cuvînt de bun sfătuitor doamna Ciurea, cu care s-a împrietenit — fără ca nici Puicuţa şi nici domnul Ciurea să aibă motive de gelozie.) Cu un piculeţ de reclamă, treaba a mers de la început nemaipomenit. Şi lucrurile au mers aşa — din bine în mai bine — aproape cinci ani, pînă cam în preajma intrării României în războiul mondial. Cînd — ca treaba să renteze încă şi mai bine — a dat o comandă şi mai mare ca de obicei, cerînd ca marfa să nu fie livrată din marele depozit din Bucureşti al reprezentantului fabricii, ci direct de la fabrică, din Alsacia. I-a explicat reprezentantului : vrea ca, în afară de prima de consum, să ieftinească marfa prin economia la cheltuielile de transport, manipulare şi speze de administraţie, cu care s-ar încărca marfa prin drumul fabrică-depozit Bucureşti.

Între timp s-a întîmplat iată ce :

Din cauză că sănătatea fragilă a doamnei Damian amenința să îngroape totuși încă zece soți legitimi (așa cum de pildă doamna Ciurea și-a îngropat și ultimul soț — deocamdată „ultim"), se înțelege că după primii doi-trei ani într-adevăr nu-l mai interesa pe Damian dacă dumneaei face sau nu face testament. Așa că i-a fost indiferent (ba ar putea spune că chiar l-a bucurat) faptul că ea, informîndu-l despre hotărîrea de a se călugări — „din pocăință și cucernicie" — i-a atras atenția că a și dispus, prin avocat, îndeplinirea formelor de donare a întregii averi, mobile și imobile (atît aceea cu inventar cît și aceea neinventariabilă), sfintei mănăstiri în care ea se retrage, mănăstire pe care, se înțelege că nu i-o divulgă, spre a nu fi urmărită de poftele sale spurcate.

El și-a dat seama că ceea ce face „Puicuța", atît călugărirea cît și donarea întregii averi — „din pocăință și cucernicie" — este în realitate din ură față de tinerețea lui, pe care, mai ales în ultimul timp, o simte plină de silă pentru ea. În fața faptului îndeplinit, el a jucat, cît a putut mai bine dezolarea, desigur cu toate precauțiunile de a nu o întoarce, ferească dumnezeu, din drum. E un adevărat noroc că ea a găsit cea mai fericită soluție pentru hotărîrea lui de a se descotorosi. În bune condiții, căci nu-i trebuie balamuc. În acest oricum oraș mic (deși Brăila are aproape o sută de mii de locuitori) n-ai putea ascunde prea multă vreme că, mă rog, nu ești, nu poți și nu trebuie să fii ușă de biserică, mai ales cînd ești căptușit cu o asemenea baborniță.

Important este — își zice el — că „Puicuța" i-a servit de trambulină, ca să-și facă depozit și să ajungă la un capital grozav, așa că îi poți spune cucoanei „mersi frumos și hai sictir". Numai că, urmîndu-ne drumul mai departe, să mărim acum capitalul, dar știi, „di granda" ! Și dintr-o dată ! Cum ? Să tragem un faliment ? Nu ! Asta nu ! Căci nu vrem să pierdem numele. Cu nici un chip ! Nici concordat, prin care plătești optsprezece-douăzeci la sută în nu știu cîți ani, nu ne interesează : e mai mare daraua decît ocaua. Și apoi lucrurile merg ca melcul. Noi avem un mijloc prin care nu-ți pierzi numele și totul merge repede : un incendiu ! Dar știi, un incendiu, colea ! În orașul vecin, la Galați, ard în fiecare noapte cel puțin două depozite mari de textile sau de coloniale en-gros. De ce n-ar începe incendiile și la Brăila ? E adevărat,

Brăila nu e oraş, ca Galaţi, de import. Brăila face, în primul rînd, export de cereale, iar exportatorii nu au nici un interes să dea foc magaziilor ticsite cu grîne. (Patru străzi lungi în port, pornind în spatele străzii Misitii, de la „Vadul Împăratul Traian" şi pînă la docuri, numai magazii !) Cînd socotelile exportatorilor cer ca marfa să *nu* ajungă la Anvers, Hamburg sau Rotterdam, aranjează pur şi simplu naufragierea cargobotului. Sau o explozie cu scufundare. Dar asta se întîmplă o dată la nu ştiu cîţi ani. Nu atît pentru că exportatorii de cereale ar fi din altă stofă decît ceilalţi oameni bogaţi — deşi le place să li se zică „gentlemeni" — cît pentru că vapoarele nu se scufundă şi nu explodează decît atunci cînd armatorul — care e un indiscutabil gentlemen — are el interes, adică atunci cînd cargobotul a ajuns rablă şi nu mai poate fi prefăcut nici măcar în vas de pasageri, care — precum se ştie — sînt trimise în călătorie chiar cînd naufragiul e garantat, egal dacă şi pasagerii sînt asiguraţi, cum e vasul asigurat. Dar asta e altceva. Important este că, deşi la Brăila — cît ţine minte el, Damian — n-au fost incendii aranjate (celelalte incendii nu interesează), asta nu-l împiedică să înceapă pregătirile pentru a trage el unul. Ba, faptul că la Galaţi a fost şi este molimă de incendii, iar Brăila nu s-a molipsit, o să facă să *nu* pară focul nostru cusut cu aţă albă, sau — cum a glumit în gînd — „cusut cu coton perlé", deşi, în treacăt fie spus, chiar de ar fi cusut cu odgon, dacă ai aranjat lucrurile cu comandantul pompierilor, totul e în regulă. Cu toate că nu-l cunoşti personal pe comandant şi deci — spre deosebire de cel din Galaţi — ăsta din Brăila o fi „fată mare" în chestii de astea, tu n-ai grijă. Cu siguranţă că o să-ţi fie chiar recunoscător comandantul că l-ai ajutat să se dea pe brazdă. Important este să fie un foc să merite osteneala, şi pentru comandant, şi pentru agentul societăţii de asigurare şi — în primul rînd — pentru tine, Vasile Damian. În ce te priveşte pe tine, ca să renteze, uite ce faci :

1. Comanzi o cantitate nemaipomenit de mare de mărfuri. Justificarea, de va fi nevoie : vreau să profit de o primă de consum cît mai mare, graţie căreia se ieftineşte marfa, şi, tot ca să revină cît mai ieftin, o comand — prin reprezentant desigur — direct la fabrică. Şi tot de asta o aduc nu cu trenul, ci pe Dunăre, în şlep D.D.S.G. Deşi toată lumea e de un an

şi ceva în război — marfa poate călători pe cale fluvială, căci ţările pe unde trece sînt sau aliate ale Germaniei — de unde vine marfa — sau cucerite de Germania. Iar Dunărea a avut şi ea grijă să nu îngheţe iarna asta, aşa că de la mijlocul lui ianuarie s-a reluat navigaţia.

2. În pregătirea incendiului, aduni de la cît mai mulţi clienţi poliţe de complezenţă pe sume mari, obligîndu-te să le achiţi tu la scadenţe. Cum oamenii au lucrat mult cu tine — unii chiar de la înfiinţarea depozitului — şi cum te ştiu şi bogat, uite că te servesc cu plăcere, fără să ceară scrisori că poliţa e de „complezenţă".

Într-adevăr, la primele scadenţe — căci ceruse unele poliţe cu scadenţe apropiate de tot, tocmai ca să vadă oamenii că el le achită — a achitat poliţele. Totuşi, sau tocmai de aceea, incendiul l-a prins (bine prevăzut dinainte) cu sume foarte mari luate la bănci prin scontarea poliţelor cu scadenţe tîrzii, pe care nu le va onora.

Totul fiind aşadar pregătit, n-a mai rămas decît să aranjeze ziua şi ora incendiului cu comandantul pompierilor — cu care între timp vorbise numai în treacăt. Domnul comandant, care aflase cum ţine ordine, într-un carneţel, comandantul pompierilor din Galaţi, avea şi el trecută — prin nişte semne — ziua şi ora cînd trebuia să izbucnească focul la cutare negustor şi cînd la cutare, cît trebuia să întîrzie el cu sosirea pompierilor, de unde trebuia să înceapă „localizarea incendiului", pînă arde ce trebuie să ardă. În acest carneţel, el, Vasile Damian, s-a găsit gata trecut cu incendiul său. Numai că ziua — adică noaptea — fixată de domnul comandant al pompierilor nu se potrivea cu aceea pe care o hotărîse el. Domnul comandant i-a încredinţat secretul : „Chiar în imobilul în care e depozitul dumneavoastră, trebuie să mai ardă, în aceeaşi noapte, o firmă şi de la ea să se propage focul la dumneavoastră. Onoarea mea de militar nu-mi permite să vă spun mai mult decît că e vorba de magazinul de braşovenie al domnului Onişor şi că dumisale îi convine noaptea de sîmbătă 18 spre duminică 19 februarie." Ei, uite că lui nu-i convine povestea. Cu data s-ar mai împăca, dar chestia cu „propagarea" îi răstoarnă socotelile. Fără să-i explice de ce cere asta, i-a spus că focul trebuie să izbucnească la el, la capătul din fundul curţii al depozitului şi nu dinspre poartă — unde, la

stradă, e braşovenia lui Onişor. Şi trebuie să ardă repede odăiţa paznicului, în care e o lampă cu petrol şi o sobiţă de tuci — un Godin numărul 0. Deşi domnul comandant n-a înţeles de ce îi convine mai bine ca „alibi" o lampă de petrol şi un Godin, în loc de propagare a incendiului de la altul — lucru care te scoate şi mai basma curată — a fost discret şi nu l-a întrebat. Comandantul şi-o fi spus — îşi zice el — că în odăiţa paznicului, care e la capătul din fund al depozitului, sînt desigur păstrate registrele, care, cum se ştie, ele cele dintîi trebuie să ardă. Deşi oricum garantează tuturor „sinistraţilor" arderea registrelor, domnul comandant a fost de acord să înceapă focul de la el, Damian, fără să înţeleagă desigur că nu ceri asta pentru registre, căci mai ai un rînd de registre, pe care le păstrezi acasă, şi unde e trecut, din timp, tot de mîna ta, că negustorii care ţi-au dat poliţe au primit la data cutare şi la data cutare mărfuri pentru aceste poliţe (aşa că datoriile sînt ale lor).

De unde să ştie comandantul că focul trebuie să izbucnească de la tine deoarece paznicul trebuie să ardă ! Neapărat ! Pentru un motiv foarte puternic : e un om corect, deci nu va tăcea. Aşa că îţi va încurca socotelile. Deci trebuie să ardă. Şi va arde. Va arde scrum !

◆

În ziua în care şlepul societăţii de navigaţie Donaudampfschiffartsgesellschaft (D.D.S.G.) a ancorat, Damian a stabilit cu conducerea agenţiei ca marfa să fie descărcată abia poimîine dimineaţa, adică sîmbătă. În zorii zilei. Toată după-masa de joi şi ziua întreagă de vineri el a pus în magazia de rezervă din strada Sfîntul Petru o mulţime de cutii *goale* în lăzi, lăzi pe care apoi le-a bătut bine şi le-a lăsat deocamdată pe loc. Marfa sosită cu şlepul a fost dusă sîmbătă acolo şi cu aceleaşi căruţe a transportat la depozitul din curtea hotelului „Bitolia" lăzile cu cutii goale, care au rămas aici nedesfăcute. Şi-a făcut următorul plan : chiar dacă unchiul Costea — care e paznicul depozitului şi locuieşte în el — ar vrea să le despacheteze şi să aşeze „marfa" din ele în rafturi, să nu o poată face, deoarece, fiind creştin de ziua a şasea, nu se atinge sîmbăta de nimic.

Cu toate că cinstea, poţi zice de nebun, a unchiului Costea, îl încurcă de multe ori, el, Damian, îl iubeşte mult, nu numai

pentru că e frate cu răposatul bunic, ci pentru că, oricît ai vrea să fii golan — sau cîteodată chiar eşti — în faţa unchiului nu te poţi goläni. Are el un fel al lui blajin şi înţelept de a te face om, sau măcar de a te face să-ţi fie ruşine cînd „comiţi" ceva, hai să zicem urît. Unchiul Costea nu te mustră de-a dreptul, dar nu ştii cum îţi vorbeşte — şi nu, ca mai toţi sectanţii, cu pilde din scriptură şi cu vorbe ca din cărţi, nu, ci îţi vorbeşte despre tot ce vrei, şi despre greşeli de ale sale — pînă cînd, fără să fi pomenit ceva despre aia de care trebuie să fie vorba, tu singur îţi vorbeşti în cugetul tău tocmai despre asta, şi îţi vine nu ştiu cum. Uite, chiar şi în chestia cu însurătoarea, şi cu felul în care îţi faci negustoria, şi cu altele. Ei, tocmai de asta trebuie să-i ascunzi multe. Aşa că e la mintea cocoşului să nu ştie nimic de slăbiciunea ta pentru dezvirginări de copiliţe, sau de poliţele de complezenţă luate de la o mulţime de oameni, cu gîndul hotărît să-i laşi să plătească pînă se spetesc. Şi ar trebui să fii nebun de legat ca, oricît îl iubeşti (şi în felul lui te iubeşte şi el), să-i încredinţezi secretul cu focul ce trebuie să izbucnească în noaptea asta aici. Îi ascunzi asta nu atît pentru că va arde şi el, deci îl va privi direct, ci pentru că, ciudat cum e, unchiul socoteşte un astfel de incendiu ca ceva necinstit. Totuşi e de-a dreptul o fericire pentru tine, Vasile Damian, că moşneguţul a acceptat să se angajeze la tine. E adevărat că n-a fost uşor să-l convingi să vină. Şi asta mai mult din cauza Murei : acum doi ani şi jumătate, cînd tatăl ei, nenea Guţă — fecior al unchiului Costea — s-a prăpădit de holeră în campania din Bulgaria (în aceeaşi zi şi în acelaşi lazaret cu vecinul său, fotograful Navon, fără să se fi aflat nici pînă azi măcar în care din multele gropi comune — umplute cu var stins lîngă Şunila — a fost băgat), unchiul Costea, care locuia la nenea Guţă, a rămas — la fel cu Mura — de-a dreptul pe drumuri. Cum, la aflarea ştirii, bătrînul s-a năruit, poţi zice, sub ochii tăi, şi s-a zăvorît şi mai tare în habotnicia lui religioasă, se înţelege că nu putea fi vorba să ducă mai departe tocilăria pe care o ţinea nenea Guţă — acolo, pe Bulevardul Salcîmilor. Să-l ajute Mura ? Nici atîta. Cum asta s-a nimerit îndată după călugărirea „Puicuţei" — cu care ocazie a fost dat afară din serviciu „omul" ei — el, Vasile, era fericit să-l ia pe bătrîn ca om de încredere şi un fel de tată adevărat. „Şi asta, unchiule, nu pentru că tata e mort, ci pentru că, şi cînd trăia, ştii cît ţineam la dum-

neata, singurul bătrîn din familie." Iar pe Mura a vrut s-o ia în casă ca o surioară mai mică, deoarece, deşi împlinise şaptesprezece ani, avea un trupşor de copiliţă necoaptă, adică de cel mult unsprezece-doisprezece ani — după care te înnebuneşti — şi avea mai ales nu ştiu ce ispite ciudate din cauza rochiei de doliu şi a tristeţii trupului. Va să zică nu puteai să uiţi că le eşti neam, aşa că trebuie să le porţi grija, mai ales că au rămas singuri. Dar Mura n-a vrut să vină, ci s-a băgat ucenică, pînă a ajuns acum lucrătoare la o fabrică de cartonaje şi geamantane „Feldman", de lîngă Piaţa Săracă. Noroc că, deşi fetiţa munceşte acolo unsprezece-douăsprezece ceasuri pe zi, abia scoate de o pîine. Da, noroc că nu scoate decît de-o pîine, altfel nu l-ar fi lăsat ea pe bătrîn să intre în servici la „bestia din haznaua burgheziei", cum el, Damian, ştie că a fost „înfierat" încă acum vreo doi ani, cu vorbele astea ale lor de la sindicat şi de la „Cercul Tineretului Muncitor", unde o duceau nişte băieţi vecini cu ea, din aceeaşi curte în care taică-său locuia şi ţinea tocilăria. (A cunoscut şi el, Damian, pe băieţii ăştia — cînd venea la nenea Guţă — şi trebuie să recunoască, erau daţi dracului : unul, Dumitru Udrea, tocmai ieşit calfă de tipografie, fusese plecat, pe jos, tocmai în Germania, să se perfecţioneze ; un altul, Baruch Landau, practicant de birou, făcea şi pe poetul, şi un altul, tot practicant de birou, Moscu Navon, acompania la pian filmele de la cinema „Passalacqua" cu muzică mai toată din capul lui. Pînă şi un puşti pe care l-au primit printre ei avea un cap de bătrîn haiduc şi băieţii chiar l-au poreclit cu numele haiducului „Gruia lui Novac".) Aşadar, Mura — mai ales cu „mediul" ei — nu l-ar fi lăsat în ruptul capului pe unchiul Costea să intre în serviciu la el, „bestia din haznaua burgheziei", ci (dacă ar fi avut unde) l-ar fi luat la ea. Dar n-a avut încotro şi l-a lăsat. Ba — deşi zicea că îi e silă să calce pragul depozitului şi cu toate că nici nu are timp — totuşi o dată pe săptămînă, sîmbătă după-masă, ea vine şi îl ia pe bătrîn în oraş. Să tune, să fulgere şi oricît de frîntă de oboseală ar fi, ea vine pînă aici, îl ia pe moşulică şi o pornesc încetişor pe jos, de-a lungul Bulevardului Carol, şi cînd ajung la colţul cu Strada Galaţi, cotesc la stînga şi merg aşa pînă trec podişca de la barieră şi coboară în Brăiliţa : moşulică se duce să se vadă cu cei cîţiva bătrîni („ultimii Mohicani", glumeşte Mura), rămaşi în viaţă din „leatul" lui.

Aşa şi azi.

Adus pînă aici, la poartă, de Mura, de ce oare îţi este greu — mai greu ca întotdeauna — să te desparţi de ea? De ce? Uite-o cum trece de pe trotuar pe stradă, trece strada, apoi străbate tot largul bulevardului şi e pe partea cealaltă, acolo unde umblă tramvaiul. Cu toată vremea rea de sfîrşit de februarie (un fel de lapoviţă cu ceaţă pe înserat), uite-o — tot o vezi, ca prin sită — cum a urcat în tramvai. O s-o hodorogească pînă la prima staţie, colţul cu Strada Gării, apoi pînă la a doua — colţul cu Strada Galaţi — unde ea va coborî, o va lua puţin înapoi pe Strada Galaţi, va trece un colţ — cel al Străzii Unirii cu moara Radacovici — apoi la colţul al doilea va intra pe Bulevardul Salcîmilor şi se va duce cîteva case mai jos, la Cercul Tineretului Muncitor. Sigur, nu e frumos, şi nu e bine — gîndeşte el mai departe — că cei ce vin acolo sînt îndemnaţi să nu creadă în dumnezeu. Dar e bine că sînt învăţaţi cum să lupte cu stăpînii şi cu nedreptăţile, pentru o viaţă mai omenească. Şi chiar cîte „cuceriri", cum li se zice acolo, n-au cîştigat ei! Ba — şi asta cîntăreşte mai greu, de o mie de ori mai greu decît cuceririle de la stăpîni — oamenii, de cînd se duc acolo — la sindicat, dar mai ales la „mişcare" — au, zi de zi, clipă de clipă, „cuceriri" fiecare faţă de sine însuşi. Nu că nu se mai duc de loc la cîrciumi, dar se duc rar şi nu se mai îmbată ca porcii şi sînt din ce în ce mai puţin cuţitari. Şi — să vezi şi să nu crezi — nu că unii nu-şi mai bat nevestele, dar ăştia sînt tot mai puţini. Tot acolo învaţă să-ţi respecte bătrîneţele şi să ţină la ceea ce se numeşte familie. Drăguţa de Mura a hotărît ca, peste vreo două, cel mult trei săptămîni, cînd iese actul de reformare din armată a lui Ioniţă (jimbla de băiat cu care se are în vorbă de aproape doi ani, în ajun de a intra în cătănie, unde a început să scuipe sînge mai tare ca înainte), copiii se căsătoresc şi îl iau pe el la casa lor. (Numai să-l primească pe Ioniţă înapoi la lucru, aşa tare şubrezit cum a ajuns.) Zisese chiar adineauri fetiţa: „oricum, unchiule, nu te mai lăsăm, la anii matale, să dormi singur în pustietatea de depozit, încuiat şi cu ferestruica odăiţii matale zăbrelită. Şi omului tînăr şi sănătos i se poate face rău..." Şi drăguţa de ea — cică necredincioasă — a spus „ferească dumnezeu". Dar el a liniştit-o: „E o curte plină de oameni, strig şi mi se dă ajutor

printre zăbrele sau dau cheile prin ferestruică, doctorul descuie depozitul, îl străbate cît e de lung şi ajunge la mine în odăiţă".

Cînd a văzut prin ceaţă urma tramvaiului stingîndu-se tîrîş, cam din dreptul fabricii de frînghii a lui Banu, şi-a netezit mustaţa stufoasă de chiciura care s-a aşezat pe ea şi a intrat.

Ia te uită, domnule ! Ce e asta ? Lădoaie şi lădoaie.

Vasile îi explică :

— Marfa sosită am depozitat-o la magazia mare din Sfîntul Petru şi am adus de acolo marfa asta ca s-o vindem întîi. Aia venită este în sortimente mai cerute, şi n-am interes s-o grăbesc, unchiule dragă.

El l-a privit mirat şi a vrut să se apuce de deschis lăzile şi de pus marfa în rafturi. Ba a şi împins o ladă. Dar s-a oprit, încremenit.

— De ce e aşa uşoară ?

— Am adus şi două lăzi cu cutii goale, pentru rezerve. Ai nimerit una din ele.

I-a dat explicaţii deşi ştia bine că, aşa cum a aranjat el lucrurile, unchiul nu va putea să spună autorităţilor sau societăţii de asigurare ce gîndeşte el despre „schimbul de mărfuri" sau despre lada uşoară, căci el nu va avea să stea în faţa autorităţilor, în caz că ancheta în legătură cu incendiul va voi să interogheze şi pe paznic. Deci, încă un motiv ca să fie liniştit : unchiul nu va fi interogat. Şi aşa trebuie. Nimeni nu e mai periculos decît un om cinstit. Printre rîndurile celor mai bune intenţii faţă de tine ale unui om cinstit, se poate descoperi întotdeauna un adevăr care să nu-ţi convină. Căci — precum se ştie — sînt două feluri de adevăr : unul care ne convine, şi unul care nu ne convine. Ba, acelaşi adevăr care ne convine azi, poate să nu ne convină mîine. De aceea, singura poartă pe unde nu mai pot surveni surprize neplăcute, rămîne tot moartea. Aşa că unchiul...

Şi, că a judecat bine gîndind aşa, şi a procedat just în legătură cu pregătirea focului, s-a dovedit în felul în care s-a desfăşurat incendiul.

Tot în legătură cu incendiul, trebuie să recunoască, însă, că destinul a lucrat şi el, rezervîndu-i cîteva surprize rentabile. Nu e vorba de rentabilitate comercială, materială — îşi zice — ci de rentabilitate morală, căci toţi cei care îl cunosc, ştiu că — afară de ambiţia de a se îmbogăţi, de a se îmbogăţi, de a se îmbogăţi — nu are ambiţie mai mare decît aceea de

a-şi păstra numele nepierdut prin vreun faliment, şi că, spre deosebire de foarte mulţi mari comercianţi, şi bancheri, şi fabricanţi, şi oameni politici, care pentru a se îmbogăţi fac, cum se zice, „tranzacţie cu şezutul, cît să şadă în puşcărie pentru rentabilitate prin escrocherie, incendiu, bancrută frauduloasă şi chiar crimă", el, Vasile Damian, nu şi-ar pune nici pentru milioane ceea ce cu mîndrie numeşte „demnitatea şi prestigiul şezutului neblamat de închisori".

Lucrurile, deci, s-au petrecut aşa : la dorinţa unchiului Costea ca să se înceapă imediat despachetarea lăzilor şi aşezarea mărfurilor în raft, el s-a opus :

— Nu se poate, unchiule. Sărbătoarea dumitale de sîmbătă ţine pînă te culci. Aşa că azi, cum se zice, e *„faieram"*.[1] De altfel, şi eu sînt cam obosit. Ai, însă, grijă cînd faci focul. Avem o mulţime de marfă pentru care n-am apucat să fac supliment de asigurare. (Îşi zîmbeşte : Adevărul e că am făcut suplimentul încă de alaltăieri, cînd a sosit şlepul, marfa, conform facturii, urmînd — cum am stabilit cu reprezentantul societăţii de asigurare — să fie adusă aici, la depozit.) Şi vezi, unchiule, înainte de adormi, să nu fie prea tare încins godinul. Şi nu uita să stingi lampa de petrol.

Era cît pe ce să-i mai spună că el se duce la cinema „Passalacqua", unde se dă seria a III-a dintr-un film grozav : *Quo vadis*. Şi voia să mintă, adăugînd — ca să-i facă plăcere — „mă duc acolo ca să-l aud şi pe prietenul Murei, feciorul fostului dumitale vecin, răposatul Navon. Cu toate că-i cam obrăznicuţ, acompaniază grozav la pian filmele, că parcă n-ar mai vorbi muţeşte oamenii pe pînză". Aşa cum era gata să-l informeze că de la cinema se va duce să ia masa la „Français", cel mai elegant local din centru, la doi paşi de cinema. Dar s-a răzgîndit, căci îşi dădea seama că prin comunicările acestea, parcă i-ar zice : „dacă se întîmplă ceva, adică dacă izbucneşte incendiul, să se ştie unde sînt de găsit". Oricum, n-a apucat să-i mai spună ceea ce se gîndise o clipă, deoarece la prevenirea făcută unchiului să fie atent la focul din godin, acesta, prin răspunsul pe care i l-a dat, era gata să-i răstoarne toate socotelile :

— Ce să am grijă de sobă ! Nici nu fac focul. Mă bag îndată sub plapumă, o trag peste cap şi nu mă trezesc pînă

[1] *Feierabend*, adică ajun de sărbătoare.

dimineaţa, devreme de tot, pentru ca, înainte încă de vii, să deschid eu lăzile, să pun marfa pe duşumea şi să o pregătesc pentru rafturi. Şi nici măcar de citit nu citesc, aşa că nici lampa de masă n-o aprind. (Înainte de a se băga în pat, unchiul aprindea de obicei o lampă mică de petrol, pe care o punea pe măsuţa de lîngă pat, stingînd lumina electrică.)

Totuşi, cu răspunsul ăsta, unchiul Costea nu i-a răsturnat socotelile. Căci lucrurile erau gîndite şi pregătite pentru toate eventualităţile.

— Bine, unchiule ! Foarte bine ! Noapte bună !

Şi s-a mai uitat o dată la zăbrelele odăiţei — sînt din cele a căror ramă nu se poate descuia — iar cînd a trecut în încăperea nesfîrşită a depozitului, a aruncat o privire spre una din lăzile aduse — o ştie care e (a cincea). E liniştit : fitilul va arde înăbuşit şi „fără semne de viaţă" cam încă trei ceasuri, pînă va ajunge cu capătul acolo de unde dintr-o dată izbucneşte incendiul, fără a mai putea fi oprit şi fără a lăsa — aşa cum sînt puse lăzile — loc unchiului să treacă, fie şi prin flăcări, spre uşă. Pentru orice eventualitate, ieşind din depozit, a avut grijă ca, încuind (căci unchiul are şi el cheie), să defecteze fulgerător broasca, împiedicînd astfel orice posibilitate de a o descuia. Tot pentru orice eventualitate — adică dacă fitilul se stinge (ceea ce este exclus) înainte de a ajunge la locul cu materia inflamabilă din ladă — comandantul pompierilor, deşi este „virgin" în chestiuni de astea pentru Brăila, i-a vorbit el despre posibilitatea neluării de contact între fitil şi materia inflamabilă : „Pompierii mei vor fi oricum acolo, căci chiar de se va fi produs o defecţiune la dumneata, cîteva minute după ora fixată de noi, va izbucni un mic bairămuţ, la Onişor. Şi îl vom preface în bairamul cel mare al dumitale."

Dar nu s-a produs nici o „defecţiune".

Fără să se poată spune cu exactitate cum a început, fix la ora la care era stabilit (tocmai cînd el, Vasile Damian, îşi bea la „Français" tacticos cafeluţa neagră, după masa care fusese grozavă — şi ar mai fi rămas acolo pînă în zori, cînd se închide localul, căci afară era o ceaţă umedă care îţi intră în oase, iar cînd el a ieşit de la cinema începuse un fel de ploaie ca nişte ace de gheaţă, în local cînta muzica şi pe platoul de dans, dansul perechilor era în toi), s-au auzit şuierături de ţignale ale sergenţilor de stradă şi huruitul şi clopotele carelor postului de pompieri. Muzica n-a încetat, dansul nu

s-a oprit, consumatorii au rămas liniştiţi la mesele cu bunătăţi şi băuturi. Doar cîţiva — curioşi — sau îngrijoraţi să nu fie focul la ei sau în apropierea lor — au ieşit şi, de acolo, din plin centru — Piaţeta Sf. Arhangheli — au putut vedea bine că înspre capătul Străzii Regale cerul este o vîlvătaie. Unii — aşa în haină cum ieşiseră din local — s-au dus pînă la colţul Străzii Regale, de unde cîţiva s-au înapoiat în restaurant ; alţii s-au înapoiat şi ei în local, au plătit repede, şi-au pus paltoanele şi au pornit grăbiţi, cu lumea care alerga în direcţia incendiului. Cum s-a spus limpede şi tare „arde în Piaţă", el, Vasile Damian, a înţeles că nu poate, că nu trebuie să rămînă impasibil, ci că e obligat chiar să simuleze îngrijorarea. Ba şi mai mult : desperarea. Mai ales că „am acolo atîta marfă nou sosită"...

A plătit deci, s-a îmbrăcat, a ieşit, şi — ca să existe dovada desperării — deşi în cinci minute de mers nu prea grăbit putea fi în piaţă, — a luat o birjă nenorocită, care te duce mai încet — mai ales prin înghesuiala de oameni — decît ai merge pe jos.

Ei, ce să spună ? Era într-adevăr peste aşteptări. Fostul hotel ardea cu flăcări ca de gheenă, cu trosnete de lemnărie şi cu scîntei care se ridicau vîrtej la cer. Era limpede : pompierii au sosit la timp, adică atunci cînd nu se mai putea face mare lucru. În orice caz, oamenii de pe stradă, de dincoace de cordonul de poliţişti, care au sosit în pas alergător, comentau cu compătimire :

— Bieţii oameni ! Mulţi trebuie să fi pierit în flăcări sau sub zidărie !

Alţii, cu revoltă :

— Ce se bagă atîta calicime, claie peste grămadă, în plin centru, cu gătitul în odăi şi cu încălzitul cine ştie cu ce rumeguşuri şi turte de rapiţă, că, uite, periclitează magazinele comerciale !

— Aud că cele mai multe magazine nu sînt asigurate sau sînt asigurate insuficient.

— Ai auzit, săracu negustoru ăla cu D.M.C. a adus tocmai azi o mulţime de marfă !

Au sosit şi autorităţile. Domnul prefect a părăsit invitaţii pe care îi are în special la soare-urile de sîmbătă, rugîndu-i să-l aştepte, căci se înapoiază îndată. Domnul general comandant al garnizoanei a spus că vrea să-l însoţească, spre a vedea

cum „își fac datoria bravii noștri pompieri". Și-a asociat și pe doamna soție a locotenentului Pătrașcu, aghiotantul dumisale, doamnă care voia să vadă și dumneaei spectacolul. Așa că au luat cele două trăsuri care — cu caii acoperiți cu pături și cu vizitii înghețați pe capră — așteptau la poartă de aproape trei ceasuri, și au pornit spre piață.

Domnul general e încîntat : doamna Pătrașcu are ce vedea ! De pildă, alergarea ca de guzgani aprinși a unora dintre chiriași pe acoperiș, sau aruncarea de la ferestre a unor lucruri mari, grele și fără importanță — cîte un dulap, sau un divan, sau o mașină de gătit — și zvîrlirea în gol a cîte unui om, țipetele copiilor și ale femeilor la ferestre ; sau pe acoperiș un pompier urcat pe scară să salveze pe cineva ; sau apa aruncată de tulumbă către un om cuprins de flăcări, și alte asemenea — pentru mine, general Macridi — desigur banalități, dar pentru drăguța de Mușișor, nu-i așa ? spectacol inedit. Dar iată și lucruri demne de admirat de toată lumea : nu numai faptul că ei doi — prefectul și el, generalul — prin prezența lor, fac ca mulțimea să nu știe unde să privească întîi — la foc sau la dumnealor (căci prefectul își pusese repede fracul, jobenul și decorațiile, iar el, care venise la *soirée* pentru doamna Pătrașcu, era oricum în mare ținută — cu lampas roșu, cu gulerul lat și reverele late tot în roșu aprins) ci de admirat e și comportarea domnului comandant al pompierilor ! Cum în semicercul din stînga careului pieții — în spatele fructăriilor — pe marea porțiune a Bulevardului Carol, la distanță destul de mare de locul incendiului — e instalat, în trecere, circul Sidoli (cu nenumărate case pe roți în care, dincolo de gratii, sînt animale sălbatice — printre care și doi tigri, o panteră și un leu — iar în menajeria propriu-zisă sînt și doi elefanți, așa că au început să vină de acolo răgete și urlete), domnul comandant al pompierilor a sesizat, îndată ce a sosit, că pericolul cel mare vine de la circ. Dacă focul se propagă acolo (cum, nu are importanță) și scapă o singură fiară, este periclitată viața unui oraș întreg. A lăsat deci la locul incendiului o singură tulumbă — cea mai mică, servită de trei pompieri și de o scară — iar grosul l-a mobilizat asupra circului. „Preventiv", cum a spus dumnealui, care a acționat personal acolo.

Este ceea ce a remarcat — felicitîndu-l pe loc, în plină piață a circului — dumnealui, domnul general personal.

◆

A doua zi, ziarul *Danubiul de Jos,* organ independent de atitudine şi luptă, (oficiosul local al partidului de la putere), a scos o ediţie specială în care, „deplîngînd vieţile omeneşti pierdute al căror număr nu a putut fi încă stabilit cu precizie, ca şi pagubele materiale şi lipsa pentru un timp neprevizibil a atîtor magazine care au deservit nevoile cele mai stringente ale populaţiei, cum ar fi depozitul D.M.C. al binecunoscutului nostru tînăr concetăţean, Vasile Damian, sau magazinul bunului român, deşi de origine străină, Kirkor Matteossian, mare en gros de coloniale, magazinul fratelui nostru ardelean Onişor, stabilit de două generaţii în oraşul nostru, şi alte multe magazine, cele mai multe neasigurate sau insuficient asigurate — înfierăm în acelaşi timp neglijenţa criminală a cine ştie căruia dintre chiriaşii fostului hotel «Bitolia». Condamnînd ideea, a nu ştiu cui a fost, şi cînd a fost, de a se face locuinţe din odăile hotelului, locuinţe închiriate unor oameni dintr-o clasă de jos, oameni care, neavînd avut, nu ştiu avea grija de avutul altora, trebuie — repetăm — cu toată compasiunea pentru jertfele pe care aceşti oameni le-au dat, se poate spune într-o imagine poetică «pe altarul de vîlvătăi al acestui incendiu» să spunem răspicat, parafrazînd un celebru dicton : «sărăcia nu e o ruşine... dar nici nu este o scuză pentru neglijenţe criminale» !"

Şi, după un asterisc :

„Au fost de faţă la acest impresionant incendiu domnul prefect Niky Orlando şi domnul general Macridi, comandantul garnizoanei Brăila. Sau — spre a dovedi respect egal ambilor reprezentanţi ai autorităţilor locale — numele se pot citi şi în ordine inversă. Dumnealor au admirat nu numai notoriul curaj şi eroism al domnului căpitan Mihail, comandantul bravilor noştri pompieri, care şi-au făcut datoria din plin dînd şi o victimă pe altarul patriotismului ostăşesc, ci au admirat la domnul comandant Mihail şi o trăsătură necunoscută pînă acum a d-sale, dar atît de necesară în toate situaţiile, şi mai ales în una ca aceea căreia avea a-i face faţă azi-noapte, demnă de a fi numită «Noaptea Valpurgiei» : spontaneitatea în iniţiativă şi ceea ce am numi sesizarea ordinei urgenţelor. Căci Domnia-sa a înţeles îndată de unde vine pericolul cel mai mare : de la Circ !!

Deocamdată putem spune doar atît : se vorbeşte nu numai de decorarea Domniei-sale, ci şi de binemeritata avansare în grad. Felicitările noastre anticipate. E, însă, de la sine înţeles că cele dintîi felicitări se îndreaptă către domnii prefect Niky Orlando şi general Macridi, care şi-au sacrificat binemeritatul domniei-lor somn, venind la locul sinistrului.

Noi amănunte în ediţia noastră obişnuită de mîine."

◆

Desigur că sila şi ura lui Mişu Horowitz împotriva lui Damian nu veneau din cauza atîtor nenorociri cîte a declanşat focul pe care l-a pus acesta (că l-a pus, el era sigur) — nenorociri printre care zvîrlirea pe drumuri a reporterului de la *Danubiul de Jos* era cea mai mică. Horowitz nu avea de unde să ştie toate acestea. Aşa cum nu ştia — nu avea de unde şti — fericirile în legătură cu aceste nenorociri. De pildă, că, după nici patru luni de la incendiu, reporterul a fost reprimit. Mai mult : a scris, pentru reintrare în lucru, un articol, un articol şi nu un simplu reportaj — pe aproape întreaga pagină a doua. Între altele, articolul, intitulat „Act de reparaţie — Noui orientări", a vorbit de victimele pe care, în urmă cu patru luni, nici nu le-a pomenit : de grăjdarul „împuşcat în mod arbitrar de către multimilionarul Mărgărit", de „paznicul depozitului, carbonizat şi măcinat sub ruine", de „femeile şi copiii morţi sau dispăruţi", de „micile şi nevoiaşele gospodării distruse, fără a fi fost asigurate, lăsînd în plină iarnă goi şi fără adăpost atîţia desmoşteniţi ai soartei".

Tot în acest articol a fost comentată informaţia din acelaşi număr, informaţie în care acelaşi harnic reporter şi acum articlier scria : „Azi a fost eliberat din arestul preventiv cetăţeanul Mustaţă, bănuit a fi autorul incendiului care, acum patru luni, a mistuit un vast imobil în plin centru, cauzînd incalculabile pagube materiale şi făcînd foarte multe victime omeneşti, în special din scumpa şi mult oropsita noastră pătură de jos, dramă despre care ziarul nostru — fidel în slujba poporului — a ţinut la timpul său în curent pe cititori. După ample, minuţioase şi laborioase cercetări, organele noastre poliţieneşti şi judiciare au descoperit pe adevăratul vinovat : un bătrîn maniac religios — paznic al depozitului DMC din clădirea imobilului — maniac religios, care, după ce a umplut

pînă la refuz cu cărbuni antracit englezesc — care se ştie ce forţă calorică au — o uriaşă sobă Godin nr. 5, lăsînd-o să se încălzească pînă la incandescenţă, s-a culcat cu lampa de petrol aprinsă la căpătîi. (Deşi avea lumină electrică.) Adormind în lectura maniacală a unor cărţi din cele pe care le editează o anumită sectă religioasă (căreia îi aparţinea incendiatorul), sectă dintre acelea pe care — cum am tras de mult clopotul de alarmă — prea răbdătoarele noastre autorităţi le tolerează spre primejduirea sufletelor şi vieţilor paşnice. Se înţelege că de la lampă şi de la soba Godin a luat foc depozitul. Din fericire pentru el, acest paznic, ucigaş al atîtor vieţi şi distrugător al atîtor bunuri, nu mai poate fi tras la răspundere de fapta lui criminală, întrucît a fost mistuit şi el de incendiu. Încă o dovadă că există o Justiţie Imanentă. Păcat totuşi, că Justiţia Terestră a fost frustrată de posibilitatea de a-şi face şi ea datoria."

În informaţie s-a scris despre paznic numai atît. Dar în cuprinsul articolului s-a comentat fapta lui pe larg, mergîndu-se pînă a vorbi şi de „vina proprietarului depozitului DMC — mult preţuitul nostru concetăţean Vasile Damian — care, în generozitatea sa notorie, şi din simţ de familie (bătrînul fiindu-i rudă), a menţinut într-un post de răspundere un irresponsabil. Din nefericire pentru domnul Damian, Dsa a avut de suferit nu numai paguba moral-sentimentală de a pierde o rudă dragă, ci a avut şi o gravă pagubă materială, căci un întreg transport de mărfuri DMC, adus special şi direct din Alsacia, a fost mistuit de incendiu fără a fi apucat să fie asigurat. Deprimat, domnul Vasile Damian a lichidat întreprinderea, vînzînd unei firme din Galaţi mărfurile din magazia de rezervă de pe strada Sfîntul Petru — Hanul de fier — Dsa. urmînd — cum sîntem informaţi — să părăsească oraşul nostru, la sfîrşitul acestei luni, stabilindu-se la Iaşi, unde are devotaţi prieteni politici, care au dat ultimul îndemn unei dorinţe proprii mai vechi a domnului Damian, de a consacra devotat multiplele domniei-sale calităţi, pe altarul patriei şi al binelui celor mulţi, în aceste vremuri de răscruce mondială şi naţională. Nu divulgăm un secret anunţînd că, la Iaşi, i s-a rezervat un loc printre fruntaşii elementelor de ordine din partidul socialist, elemente care au înţeles comandamentele patriotice — la fel cu atîţia socialişti patrioţi din Germania şi din celelalte ţări beligerante din Occidentul civilizat. Aceştia,

se ştie, au votat creditele de război şi mulţi s-au dus voluntari pe fronturile însîngerate, spre a menţine cu pana şi cuvîntul lor elanul războinic. Cu riscul de a leza modestia domnului Damian, informăm pe cititorii noştri că, înainte de a pleca, domnia-sa a binevoit a acorda — cu toate pagubele suferite — o subvenţie substanţială filialei locale a grupului politic la care Dsa a aderat, subvenţie care, adăugată la altele primite de grup, va da posibilitatea scoaterii unei gazete, cu care să se ţină piept asaltului elementelor turbulente ce ţin sub o continuă stare de efervescenţă mobilizatorie marea masă a muncitorimii, pe care aceste elemente turbulente o induc în eroare cu lozincile lor demagogice antirăzboinice. Profităm de ocazie pentru a aminti, cu sufletele îndoliate, că aceste lozinci au drept unul din rezultate drama de săptămîna trecută din portul vecin, Galaţi, unde — precum se ştie — la 13 iunie — 13, zi fatidică — brava noastră armată a fost silită să tragă în manifestanţii antirăzboinici, care voiau să urce în oraş, dramă soldată cu un număr impresionant de morţi. Cînd aşazişii exponenţi ai muncitorimii fac operă destructivă, este cu atît mai demnă de subliniat atitudinea şi acţiunea constructivă spre care porneşte una din victimele incendiului al cărui epilog este eliberarea din închisoare şi reabilitarea bietului proletar manual Mustaţă, şi plecarea din oraşul nostru a unui valoros proletar intelectual — am zis Vasile Damian — în condiţii morale care *îl* onorează şi *ne* onorează. Din păcate nu în condiţii morale asemănătoare ne-a părăsit — acesta pe veci — bătrînul, mare multimilionar, Alexandru Mărgărit. Insaţiabil de satisfacţiile pe care fără menajamente şi scrupule le-a smuls vieţii lungi (prea lungi, căci era aproape octogenar), bătrînul a suferit în condamnabilul său orgoliu de a nu fi apucat să ia marele *Derby* britanic din cauză că unul din caii grajdului său — cel cu care mergea la sigur — a căzut victimă (indirectă) a incendiului din februarie, şi, supărat că presa noastră n-a acordat morţii unui cal oarecare importanţa pe care vanitatea sa nemăsurată (a proprietarului calului) o pretindea, (ne felicităm a fi fost printre cei care au ştiut să-şi păstreze ţinuta cuvenită, mai ales cînd au fost înregistrate atîtea victime umane şi pagube materiale) bătrînul a murit, se poate zice de inimă rea, ca să nu zicem de inimă acră. Aceeaşi inimă — aici adjectivul «rea» e cel mai indicat — a făcut ca să lase în mîna unui prieten de aceeaşi bogăţie latifundiară şi de

aceeaşi sărăcie, ca să zicem aşa, morală (scutim pe cititori de a-i auzi numele) o sumă enormă pentru un cavou cu obelisc la conacul moşiei din Comuna Cazasu, ca o insultă (avem curajul de a spune lucrurile răspicat, căci nu ne mai poate hăitui cu vindicativitatea sa, şi nici nu a lăsat aici moştenitori care să profeseze ceea ce se poate numi «vendetta» miliardarilor revendicativi şi vindicativi, da, avem curajul de a spune lucrurile pe nume) da, o insultă adusă ţăranilor care i-au robit pe moşie, insultă adusă şi gliei româneşti care, indulgentă, i-a primit cadavrul alături de cel al unui cal. Căci — şi acum cititorii noştri vor înţelege motivul patriotic al indignării noastre — bătrînul multimilionar n-a lăsat din imensa avere — făcută prin toate mijloacele avuabile şi inavuabile — nici un ban vreunei opere de utilitate publică, vreunei opere care să înseninеze pe oameni. Ci, întreaga avere — de aici, şi din străinătate — a lăsat-o prin testament (oroare ! testament făcut cu mult înainte de «dezamăgiri») singurei rude, îndepărtată (nepot de rangul al III-lea) care locuieşte de îndată după naştere, adică de peste jumătate de veac — la Monte Carlo, unde ţine unul din tripourile de acolo. După unele informaţii, el ar fi — *hélas* — simplu crupier. Cîtă deosebire între fapta abominabilă de a transfera în străinătate averea făcută aici, a bătrînului Mărgărit — şi gestul uman, patriotic şi politic, făcut prin donaţia oferită de un fiu din popor, cum e Vasile Damian, care — repetăm — a avut atîta de suferit în urma incendiului din februarie. Cine are urechi de auzit să audă ! *A bon entendeur, salut !*"

◆

Nu, nimic, din toate aceste atît de multe şi complicate lucruri în legătură cu focul pus de Damian, n-a ştiut Horowitz. Nici, de pildă, că după moartea lui Mărgărit, comandantul pompierilor a fost totuşi avansat maior, asta spre dezolarea sa, căci a fost trecut într-un birou, deci rupt de teren. Mişu Horowitz nu avea de unde şti asemenea lucruri, cum n-a avut de unde şti, iar dacă ar fi ştiut n-ar fi putut înţelege, întregul mecanism al tuturor complicaţiilor, care l-ar fi făcut să-l urască şi mai mult pe Damian. Şi nu numai pe el să-l urască, ci, în primul rînd... Nu, n-ar fi putut înţelege pe cine să urască în primul rînd şi de ce. Îi era, însă, de ajuns — spre a-l putea

urî măcar pe Damian — că ştia şi de focul pus, şi de poliţele luate de complezenţă, poliţe pe care cei ce le-au semnat au fost siliţi să le plătească pînă n-au mai putut. Iar celor ce n-au putut plăti, le-a scos în vînzare lucrurile, cum i-au spus unii dintre păgubiţi chiar lui, lui Mişu Horowitz. Da, i-a fost de ajuns că ştia atîta cît ştia. Se înţelege că n-a ştiut nimic din ce a mai făcut Damian de la lichidarea depozitului D.M.C. din Brăila — şi mai ales în anii de război (în care el, Mişu Horowitz, era pe front, pe Trotuş, iar Damian cine ştie unde, poate pe la Marele Cartier, sau poate undeva în străinătate). În urmă cu cîteva luni, însă, în gara Mărăşeşti, s-au întîlnit, Damian propunîndu-i să facă un voiaj de incasso pentru noua sa firmă de articole grafice, iar el răspunzînd „deocamdată nu reflectez". A răspuns aşa, cum unii negustori mari, ca să-şi dea aere că n-au nevoie de marfa pe care le-ai oferit-o tu, Mişu Horowitz, spuneau : „deocamdată nu reflectez !" Poate că el, Mişu Horowitz, a vorbit aşa, nu atît pentru că atunci voiaja pentru Marcu Moise, cît pentru a pălmui încă o dată măgăria lui Damian din urmă cu patru ani. Măgăria nu era că Damian l-a pungăşit, neplătindu-i tot comisionul cuvenit, ci pentru că la vorba lui — „să ştiţi că cine mănîncă banii omului sărac dă doctorului pentru boală" — drept răspuns, scîrnăvia de Damian i-a arătat muşchii braţelor şi i-a spus porcăria aia cu dezvirginatul de fetiţe şi... nu, nu vrea să-şi aducă aminte ce a spus şi de Blima şi de Şela...

Şi, întărîtat, hotărăşte să nu se ducă la Damian pentru serviciu.

Simte că i se urcă, la fel ca atunci, cînd ticălosul a spus ce a spus, sîngele la cap. Nu, degeaba am gîndit eu adineauri că s-a schimbat spurcăciunea, că se schimbă omul. Se schimbă, sigur că omul se schimbă. Nimeni nu rămîne cum a fost — în bine sau în rău — dar un lucru este sfînt : din coadă de cîine, sită de mătase *nu* se poate face.

Totuşi, dacă nu mă duc la el, unde să mă duc ? Ce mă fac ? Ce mă fac ? Cum să vin acasă să spun că n-am găsit servici, n-am găsit de lucru. Vreau să muncesc ca să aduc o bucată de pîine în casă, dar n-am unde...

Se hotărăşte :

Trebuie să mă angajez la Damian. N-am încotro ! Acum, repede, cît îmi dau seama de desperarea în care sînt. Trebuie să mă duc la Damian cît înţeleg că nu există altă ieşire. Altfel

nu mă mai duc la el, nu mă duc nicăieri. Cît timp sînt ameţit şi desperat trebuie să mă duc să mă las angajat de el. Poate să mă pună la orice muncă, poate să mă calce în picioare, numai să mă angajeze, ca să pot duce alor mei bucăţica de pîine zilnică. Mai tîrziu — să ies un pic la liman — o să caut să lucrez la oameni cu firme, cum să zic...

Şi o dată cu mersul lui repede spre Damian, aleargă şi gîndurile !... Desigur că Sara pune în clipa asta faţa de masă albă — chiar dacă e într-o simplă cameră de hotel. Aşterne faţa de masă albă, ca acasă...

Merge repede, aproape alergînd, fericit, cu gîndul la vestea pe care o s-o aducă acasă : „Am servici ! Am servici ! La Damian, care poate că s-a schimbat. Dar oricum nu rămîn mult la el". De fericire că va aduce acasă vestea că are servici — fie şi la Damian — nu-i mai pasă de ruşinea pe care i-a făcut-o Nathansohn cu ajutorul de la Comunitate. Ce să-i faci, poate că a făcut asta pentru că e un om prost. Un prost... Atîta... Nu un om rău. Dar vezi, asta e grozăvia : Marcu Moise nu e om rău, dar din cauza lui intri în puşcărie ; Avramuţ vrea să-ţi „doneze" un costum şi un pachet cu mîncare — dar te face să crăpi de foame cu nevasta şi copiii. Doamna şi domnul Schoenherz sînt oameni fini şi-ţi dau sfaturi bune. Domnul Nathansohn este chiar preşedintele secţiei „Asistenţă" şi vrea să te ajute. Cu toate astea...

Paşii sînt şi mai repezi, deşi pînă la magazinul lui Damian nu mai e mult. Se opreşte o clipă, să-şi aranjeze hainele, care parcă sînt şi mai mototolite. Netezindu-şi-le, simte în dreptul buzunarelor cele patru plăcintuţe, care, uite, au făcut pete de grăsime. Deodată îşi spune că ar fi trebuit poate să ia de la Nathansohn bileţelul pentru banii de la Comunitate. Căci cu siguranţă că Damian nu-i va da un avans asupra lefii sau asupra comisionului. Ar fi putut lua banii, căci nu i-ar fi avut de la Comunitate ca ajutor, ci ca împrumut pînă la prima leafă sau pînă la a doua. Şi poate că dacă ar avea banii de la comunitate, nici n-ar trebui să se angajeze neapărat la Damian. Cu banii în buzunar, fără capul aprins de grija pentru ziua de mîine — ba chiar pentru pîinea de azi — capul gîndeşte mai bine cum şi unde să-ţi cîştigi existenţa. Şi biletul pentru haine ar fi trebuit să-l ia. Are dreptate Sara, să fie sănătoasă : eşti altfel judecat. Şi te şi simţi altfel. Şi costul hainelor l-ar plăti Comunităţii, ceva mai tîrziu, făcînd o dona-

ţie de bani. Cu banii Comunităţii ar duce acasă, la hotel, mîncare de saţ pentru copii. Chiar dacă o săptămînă întreagă te usuci de foame, măcar o dată pe săptămînă... sîmbătă...

Dar ca şi cum gîndul că ar fi trebuit să primească ajutorul Comunităţii l-ar fi pălmuit mai crîncen decît adineauri vorbele lui Nathansohn, se opreşte, îşi îndreaptă trupul şi se mustră ! Nu ţi-e ruşine, Mişu Horowitz ? Demnitatea sîmbetei cu preţul demnităţii tale de om ? Demnitatea sîmbetei cu bani de cerşit, cu bani daţi ca unui cerşetor ? O sărbătoare e mai mult decît demnitatea unui om ? Şi haine de dăruit de la Comunitate — îţi dau mai multă demnitate... ? Unde mai pui că ajutoarele în bani de la Comunitate sînt, din cîte a auzit, adevărat să mori de foame, iar hainele... a spus Nathansohn singur... Dar nu de asta. Nu ! De aur să fie hainele de dăruit şi cu aur să te umple cineva de milă, mai bine mori gol şi flămînd. În ce priveşte mîncarea mai deosebită, pentru copii şi pentru Sara, duc cele patru plăcintuţe...

Dar îi vine să se pălmuiască : „Ruşine, Mişu Horowitz, ruşine !“ Totuşi nu poate lăsa pe Sara şi copiii fără plăcintuţele astea aşa de gustoase... La urma urmei nu banditul de Avramuţ mi le-a dat. Am fost „tratat“ de bucătăreasă...

Acum, parcă ar fi fost şi mai tare pălmuit : mare ticălos eşti, Mişu Horowitz ! Pentru burtă — fie şi a oamenilor celor mai dragi — şi pentru „demnitatea sîmbetei“, faci pe prostul, şi te păcăleşti singur, şi ai ajuns să faci cu familia ta şi cu tine însuţi ceea ce ţi-ai spus anul trecut (după ce, ca să-l ameţeşti pe client să-ţi dea o comandă, ai povestit o mulţime de anecdote). Ţi-ai spus atunci : „Dacă ar şti nevestele noastre şi copiii noştri cu ce preţ plătit de demnitatea noastră le aducem bucăţica de pîine şi din cînd în cînd o hăinuţă, şi mai ales dacă ar şti cum, ca să ne salvăm în ochii proprii demnitatea, ne păcălim singuri spunîndu-ne că povestind anecdote sîntem «intimi» cu clientul, dacă ar şti asta şi, oh — dacă ne-ar vedea la clienţi — ne-ar dispreţui...“ Dar, uite, că acum simte cum i se urcă lacrimile în gîtlej şi din creier coboară gîndul : „Ba nu... nu... poate că în loc să ne dispreţuiască pentru că ne umilim la clienţi şi la stăpîn pentru bucăţica de pîine, s-ar închina în faţa noastră cu respect... pentru durerea noastră, pentru umilirea noastră“. Cu toate astea, Mişu Horowitz, de azi încolo gata ! De azi înainte să stai drept, drept în faţa Nathansohnilor şi a Damienilor — aşa cum ai stat în

faţa lui Avramuţ. Auzi ? Drept ! Da, începem altă viaţă... altă viaţă. Ehehehe ! Ce mai viaţă începem !

Scoate din buzunar cele patru plăcintuţe şi, fără să stea pe gînduri, le aruncă spre acoperişul unei case într-un cat. Dar nimereşte numai pînă la o fereastră deschisă, unde, lovind perdeaua frumoasă, ca o spumă fină, plăcintuţele cad undeva în odaie. Cu toate că n-au ajuns pînă la înălţimea acoperişului, el e încîntat. Ia te uită, domnule, ce aruncătură a fost ! La vîrsta mea ! Ca în copilărie, cînd mă luam la întrecere cu Manaşcu, cine aruncă mai departe şi mai sus pietricelele, şi eu alegeam înadins pietricele lătuţe şi ascuţite, care despicau aerul... vîjjj !

Îşi zîmbeşte amintindu-şi cum a reuşit o dată — era într-a doua primară — să arunce o piatră atît de departe că a nimerit într-un geam al locuinţei domnului Marian, şi cum domnul Marian a venit, ţîfnos cum e dumnealui — la tata... Doamne, ce minuni face o simplă amintire ! Ar putea jura că în clipa asta chipul său este la fel de şoltic ca atunci : sufletul nici vorbă că e la fel de şoltic... căci, la fel ca atunci, îi rîde şolticeşte că cele patru plăcintuţe turtite şi făcute una singură în palma sa strînsă au nimerit în odaia cine ştie cărui „epitrop" bogat. Poate că acolo locuieşte chiar domnul Nathansohn, aşa că el, Horowitz, voiajor clasa a III-a, îi face domnului filantrop, şi „preşedinţi" (căci e preşedinte la mai *multe* societăţi), pomană cu nişte *knişikleh* aruncate pe fereastră. Şi gîndul fuge iar înapoi în copilărie, la altă întîmplare : la fel, dar ştii, la fel, a fost ziua aceea, tot de vară, ca asta de acum, poţi să zici că şi ora a fost asta de acum. Cu vreo două ceasuri mai înainte, fusese împărţirea premiilor la „Şcoala israelito-română Malvina şi Herman Goldenmund". În loc ca premiul întîi cu cunună să i se dea lui — care era primul nu numai pe clasă, ci şi pe şcoală — premiul a fost dat lui Perlman Arnold, odrasla morarului Perlman, pentru că tată-său era prieten cu domnul preşedinte Goldenmund, iar directorului şcoalei tatăl lui Arnold îi aducea cadouri ori de cîte ori se înapoia din Dorohoi. Cînd la serbarea de împărţire a premiilor — după ce l-a văzut pe Perlman Arnold coborînd cu coroana pe cap, şi domnul director a strigat „premiul doi, Horowitz Moişe", şi trompeta lui Şmerl Smark şi ţambalul lui Iankl Beighelträger a început să cînte „tata-tata-tata, t-a-a-a !" el, Horowitz Moise, a urcat cu pumnii

strînşi şi cu fălcile încleştate pe estrada unde şedeau domnii din fruntea obştei, cu soţiile dumnealor. Dar în clipa în care domnul preşedinte Goldenmund i-a întins premiul doi, nişte cărţi şi un costum marinar (de parcă ar fi ştiut că îşi doreşte de mult un asemenea costum) — el, aşa mititel, şi sfrijit, şi sărăcuţ, cum era, dar cu ghetele date frumos cu funingine, căci nu mai avea de mult vacs în casă — în loc să ia lucrurile, a pus cărţile şi diploma pe masă, iar costumul l-a aruncat pe duşumeaua estradei şi a strigat, poate zice a urlat : „Mie să-mi daţi premiul meu, poate să fie numai diploma şi coroana, fără daruri. Dreptul meu îl vreau, nu pomana dumneavoastră !"

De cărţi îi părea tare rău că au rămas acolo pe masă, legate frumos cu panglicuţă bleu. Ce cărţi or fi fost ? (Una i s-a părut că era *Robinson Crusoe.*) Cine ştie ce au vorbit domnii de la masă între ei, după ce l-au gonit pe el de pe estradă, că l-au poftit sus pe tata, cu care au vorbit o mulţime, şi pînă la urmă tata a luat cărţile şi costumul, aşa că lumea a început să aplaude, iar muzica, adică trompeta şi ţambalul, au izbucnit „mulţi ani trăiască, mulţi ani trăiască, la muuulţi aaa-ani !" ca într-un fel de bătaie de joc pentru tata, ca şi cum la vîrsta lui, el ar fi fost premiat. Aşa că bietul tata, cînd, cu pachetul în mîini, a coborît cele două trepte ale estradei, s-a împiedicat şi a căzut lat, săracul, că s-au prăpădit de rîs domnii din comitetul şcolar şi cucoanele lor şi aproape toată lumea din curtea şcolii, lume în care erau atîţia cunoscuţi de ai tatei şi atîţia clienţi, cărora le ducea dis-de-dimineaţă şi pe înserat — la ceai sau la cafea cu lapte — covrigi proaspeţi, calzi încă, aşa cum ieşeau din cuptorul de la brutăria domnului Toivie, unde lucra el. Tata a dus cărţile şi costumul acasă, dar pe el nu l-a certat că a refuzat premiul. Nici măcar nu i-a amintit de ceea ce s-a petrecut acolo, sus, pe estradă. Nici mama — care fusese şi ea la serbare — n-a vorbit, dar vedeai bine că amîndoi nu sînt supăraţi pe el. Sînt numai mîhniţi, tare mîhniţi şi ruşinaţi. Poate de aceea, ca să răzbune ruşinea tatei, a făcut el repede un plan, pe care Manaşcu l-a găsit strașnic. Numai că Manaşcu nu l-a lăsat să bage şi costumul şi cărţile în pacheţelul despre care era vorba. Lucrurile primite, spunea Manaşcu, să le ducă tata înapoi la şcoală, căci dacă le pui în pachetul cu care

vrei să faci ceea ce vrei, se va şti că tu eşti cel ce a făcut aia ce vrei să faci.

— Păi chiar asta vreau : să se ştie că eu am făcut ce am făcut.

— Atunci aruncă pe geamul domnului preşedinte numai cărţile, şi costumul, şi diploma, dar nu băga în pachet ceea ce vrei tu...

— Păi, atunci care e chichirezul şi palma ?

Manaşcu i-a explicat că „chichirezul şi palma" ar fi că domnul Goldenmund şi, mă rog, cine o să mai fie poftit acolo, acasă, la masa lui care se cheamă „banchet", cu banii comunităţii, toţi au să ştie cine a făcut ceea ce vrea el, Horowitz Moise, să facă, dar n-au să poată dovedi, căci în pachet nu va fi costumul şi cărţile. Şi apoi, dacă bagă în pachet lucrurile, se va crede că tata a fost înţeles cu el să facă pozna pe care vrea s-o facă.

— Îţi dai tu seama, măi Moişale, că-l nenoroceşti pe taicătău ? Îl dă afară domnul Toivie.

Da, are dreptate Manaşcu : îl nenoroceşte pe tata iar pe el îl dă afară din şcoală. Poate chiar din toate şcolile din ţară. Sigur că din toate ! Şi Manaşcu îi aminteşte că un elev din Botoşani, unul Lăzăreanu, a fost dat afară din toate şcolile din ţară. Este adevărat că e elev de liceu, şi are „idei socialiste". Dar tot Manaşcu zice că ceea ce vrea el, Horowitz Moişă, să facă, este încă şi mai grav şi se cheamă idei anarhiste şi cu siguranţă că se pedepseşte mai rău.

— Mai bine să te laşi păgubaş.

Cu toate astea nu l-a ascultat pe Manaşcu, ci, pe înserate, a luat costumul marinar (pe care l-a încercat totuşi şi a văzut că-i stă grozav de bine, aşa că tare îi părea rău că nu-l opreşte) şi împreună cu cărţile — ah, ce cărţi erau ! — a făcut pachetul în care a băgat baligă proaspătă, culeasă pe stradă, de la vacile care s-au înapoiat adineauri de la păscut — mai ieşeau aburi din ea — a pîndit cînd toată lumea era strînsă la domnul Goldenmund la masă, unde cu siguranţă că se servesc bunătăţi grozave pentru „fine de an şcolar". (Epitropii — gospodari bine înstăriţi — au o mulţime de denumiri pentru mesele cu invitaţi. Perlman povestea la şcoală că şi la el acasă se servesc mese cu nume diferite, *five o'clock, piknik, banchet,* şi altele.) Aşadar a băgat baliga proaspătă

în pachetul cu premiu, şi, din locul în care era pitit, a urmărit, şi prin fereastra deschisă a văzut tot ce se întîmplă la masa domnului Goldenmund : în clipa în care domnul preşedinte s-a ridicat în picioare, cu un pahar în mînă, să ţină un discurs, şi în salonul acela frumos s-au aprins toate luminile — şi candelabrul — el, elevul Horowitz Moise, a azvîrlit pachetul cu baligă şi cu premiul doi — cu costumul marinar, cărţile şi cu diplomă cu tot — prin fereastră, exact pe masă : na, pentru ruşinea făcută tatei şi pentru umilirea lui şi na pentru nedreptăţirea mea, şi na pentru... pentru...

Ce s-a întîmplat după aceea să nu mai dea dumnezeu nici duşmanilor... Ba da, duşmanilor da ! Sigur că am fost dat afară din şcoală. Dar bine că tata n-a păţit nimic. Şi, ciudat, nu era supărat pe mine. Dimpotrivă, parcă mă iubea mai mult. Şi nu ştiu ce a vorbit cu mama, căci ea a zis :

— Ai dreptate, Gherşn, cum să lăsăm un copil aşa de bun să nu înveţe la şcoală mai departe ?

Cu toate astea, n-a putut să înveţe. Aşa că a fost dat la stăpîn, la Dorohoi... Mai bine să nu-şi amintească. Totuşi, oricît de necăjit era, s-a simţit răcorit pentru nedreptatea că Perlman a luat premiul lui, mai ales răcorit de ruşinea făcută tatei, căruia — în văzul mamei şi al orăşelului întreg, adunat în curtea şcolii — i s-a cîntat în bătaie de joc, din trompet şi ţambal „mulţi ani trăiască", aşa că desigur de ruşine — sau poate că de mîndrie — tata, săracu, a căzut lat, acolo, pe scenă cu costumul marinar, şi cu diploma, şi cu cărţile...

Ei, şi dacă s-a răzbunat şi l-a răzbunat şi pe tata ? Ce a avut ? Ce viaţă a început de atunci ? Încet, încet, cu anii, a ajuns să se „cuminţească", să nu mai aibă pic de curaj. Totuşi, nu ! Nu întotdeauna. Cîteodată, chiar acum un ceas şi ceva, i-a vorbit lui Avramuţ cum merita, lui Nathansohn i-a refuzat ajutorul, şi uite că acum a aruncat şi cele patru plăcintuţe, atît de gustoase. Ah, de acum încolo numai aşa o să trăim : cu fruntea sus, cu spatele neîncovoiat ! Avem copii, pentru ei să salahorim ! Dar tot pentru ei, de dragul lor, pentru demnitatea şi onoarea lor, să nu ne umilim, să nu lăsăm cugetul să facă rabat. Nu vezi, nici la Stanciu nu am intrat să mă angajez, ca să nu trebuie să pun obloane la ochi şi vată în urechi... La Damian ne ducem să ne angajăm, dar rămînem numai atîta timp cît ticălosul ne respectă.

Ajuns în faţa prăvăliei şi-a mai aranjat o dată hainele. Mare păcat că a dat costumul bun în gaj... Dar şi cu costumul ăsta, dacă ştii cum să stai, ca să nu se vadă halul în care e, te prezinţi ca un om... un om.

◆

Fără să-şi dea seama cînd şi cum, s-a trezit în magazin. Dar de ce şi-a scos pălăria şi a rămas în uşă ca un milog? E prea tîrziu s-o pună iar pe cap. Şi nu ştie de ce, dar nu poate înainta.

Venit de la lumina de afară, în întunecimea din magazin, nu vede să se orienteze imediat, dar i se pare că acolo în fund e Damian.

Aude un glas — îl recunoaşte, el al lui Damian — răstit:

— Cerşetorii joia!

Ah, pentru că am rămas în uşă cu pălăria în mînă şi pentru că sînt cu spatele la lumina străzii, aşa că nu m-a recunoscut! Sau poate în halul în care sînt, m-a luat drept cerşetor...

Vrea să-şi pună pălăria pe cap, încearcă să urnească piciorul din loc şi să strige, dar limba împleticită bîlbîie:

— Sînt Horowitz. Voiajorul...

Se pare că a vorbit totuşi limpede, căci Damian, cu glasul lui frumos, întreabă:

— Mişu Horowitz!? ? ? ?

Şi, înainte ca el — fericit şi mîndru că a fost recunoscut — să adauge „Acum *reflectez* să mă angajez", îl aude pe Damian urlînd că poţi auzi şi pe stradă:

— Ziceai *voiajorul*? ? ! Puşcăriaşul!! Ieşi afară!!

◆

Adineauri n-a fost în stare să urnească picioarele, dar acum — cu toate că a simţit că tot pămîntul se clatină cu el, uite că a ajuns pe stradă, de-a dreptul pe trotuarul celălalt, nu chiar exact peste drum, ci mai sus, tocmai în „ţarcul" de pe trotuarul din faţa cofetăriei Tuffli. Ia-te uită ce lume e în ţarcul ăsta ca un boschet frumos, făcut dintr-un fel de crengi de mesteacăn, acoperite cu iederă. Şi ia te uită ce fel de lume: numai boieri şi cucoane, care consumă prăjituri, îngheţată cu frişcă, cacao, cafea cu lapte, rece, de la gheaţă

— paharele sînt aburite — cafea tot cu frişcă, frişcă multă. Trebuie să fie notabilităţile oraşului şi moşieri, avocaţi mari, oameni politici. Îi vezi după hainele elegante şi pălăriile panama de pe cap, sau puse pe măsuţe ovale, de marmură, şi după toaletele cucoanelor cu care boierii şed la mese. Cum ? În plină vară, n-au plecat la băi ? Poate că *încă* n-au plecat. Sau poate s-au înapoiat. Sau poate că sînt veniţi numai pentru o zi-două. Dumnezeule, ce bine, ce frumos se poate trăi pe lumea asta ! Deodată încremeneşte : ce mă fac dacă, aşa cum sînt eu acum, cu hainele ponosite, şi stînd în picioare, umil parcă, printre boieri şi cucoane, o să fiu luat şi aici drept cerşetor ? Noroc că domnii şi cucoanele, ca de obicei, nu se sinchisesc de cerşetori. A văzut el asta în localurile mari, unde avea cîteodată întîlniri cu unii clienţi. Numai chelnerii îi văd pe cerşetori şi îi alungă, ca să nu deranjeze pe onor consumatori. Ah, uite-l şi pe Nathansohn la o masă. Se ridică şi vine spre mine ! Dumnezeule, ce mă fac dacă crede că am venit în localul ăsta, cel mai „select", ca să cerşesc ?

Într-o fulgerare a hotărît : se aşază la cea dintîi măsuţă liberă, să comande ceva primului chelner care trece pe lîngă el — nu ştie ce, şi uite că strigă, ca desperat, la nimereală :

— Îngheţată de ciocolată *cu frişcă !*

Scoate repede bani din buzunar şi îi pune pe masă. Se întreabă, înspăimîntat, de ce o face, şi îşi răspunde : ca nu cumva chelnerul să creadă că nu am cu ce plăti şi să mă ruşineze cerînd plata înainte. Dar îşi dă seama că este mai ruşinos să arăţi că poţi fi bănuit că n-ai cu ce plăti consumaţia. Deodată, peste gîndurile astea năvăleşte altul : Eşti nebun, Mişu Horowitz ! Cu banii pentru îngheţată ai putea să cumperi mîncare pentru Sara şi copii. Dar se linişteşte : îmi mai rămîne cît trebuie pentru seara asta, iar pentru prînzul de mîine, e mare dumnezeu !

De ce vine Nathansohn încoace, la masa mea ? Şi i-auzi, cum, cu glas tare — parcă înadins tare — ca să audă lumea, zice :

— Zău, măi băiete, dacă înţeleg mîndria asta la un calic !

El nu mai ştie ce face, dar se aude urlîndu-i lui Nathansohn :

— Ce vrei, domnule ? Ce vrei ? ? ? ! ! !

Ce fel de ochi oi fi avînd eu că Nathansohn se retrage, speriat şi şopteşte ceva unui domn. E limpede, îi spune că sînt nebun. (Doar am refuzat şi ajutorul, şi...) Ah, mai bine nebun, decît cerşetor ! Acum, Nathansohn îi spune ceva chelnerului şi chelnerul, care la început nu părea grăbit să-mi servească îngheţata, se repede la ferestruică şi cere imediat îngheţata, pe care mi-o aduce, alergînd, iar cînd vreau să plătesc, chelnerul refuză :

— E plătit. Şi bacşişul e dat. De domnul preşedinte.

El îl caută cu privirea pe Nathansohn. „Îi arunc în cap paharul cu îngheţată, să-i umplu cu frişcă mutra de preşedinte." Dar pesemne că Nathansohn s-a grăbit să se ducă la templu, ca să urce acolo la amvon, căci zadarnic îl cauţi cu ochii : a plecat !

Destins dintr-o încordare care făcea acum o clipă să simtă că îi plesneşte ţeasta, se ridică din scaun şi mormăie, sau bîlbîie, sau mîrîie, către chelner, un fel de „îi spui că n-am primit !" Şi iese, împleticindu-se şi clătinîndu-se.

◆

E dincolo de ţarcul de iederă, în plină stradă, în plină forfotă. Dar ce se întîmplă cu mine ? Cum, de ce mi-a venit — şi de unde, (poate din cerul ăsta atît de frumos sîngeriu şi violet, acolo, în fund, spre grădina Copoului), gîndul scurt, simplu şi fără drept la refuz, să iau un scaun din cele pe care şed oamenii la Tuffli, să-l aduc aici, sub unul din copacii străzii, şi aşa, în văzul lumii, să mă spînzur ! ? Să mă spînzur de craca asta groasă şi să rămîn aşa, spînzurat, bălăbănit şi cu limba scoasă către... Către cine ? Căci nu ştiu cine e vinovat de desperarea mea. Gîndul se însămînţează încăpăţînat. Dar cu o mică schimbare : nu e bine aici, pe stradă. Ţi se pot tăia de pe cracă bretelele cu care te spînzuri, ba poţi fi chiar împiedicat să urci pe scaun. Nici nu apuci să urci, şi eşti împiedicat. Şi-apoi, cum să îndrăzneşti să iei un scaun de la un local cum e Tuffli ? Ce, eşti la o cofetărie pentru oameni obişnuiţi ?

În clipa următoare îşi spune hotărît : Mă spînzur la Copou ! Acolo găsesc un loc tainic, deşi e o grădină publică, întotdeauna cu lume.

Cu paşi repezi trece după colţ, dar se opreşte brusc pe strada în care a intrat, stradă ca un bulevard : Sînt nebun ? Ce vreau să fac ? Şi Sara, şi copiii ? Cum îi las ? Cui îi las ? Îşi dă, însă, cu spaimă seama că dacă se mai gîndeşte la asta, se răzgîndeşte. Şi nu trebuie, nu, nu trebuie să se răzgîndească. Nu vrea să ştie de ce nu trebuie să se răzgîndească. Atîta, însă, ştie : nu mai poate trăi ! Nu se mai poate. Iar Sarei şi copiilor nu le va fi *fără* el, mai rău decît le-ar fi de acum încolo *cu* el, puşcăriaşul, şi om cu sufletul obosit, şi umilit. Nu. Mai rău nu le poate fi.

Dar să le lase măcar o scrisoare. O să-i roage să-l ierte, o să le spună că nu se putea altfel, şi o să-i sfătuiască ce au de făcut. Bileţelul să le ajungă repede la hotel.

Şi pentru că la cuvîntul „hotel", îi vede apărînd, toţi patru — Sara, Efraim, Blima, Şela — strînşi în odăiţa hotelului, unde îl aşteaptă să vină acasă — simte că se răzgîndeşte şi nu se mai duce să se omoare. Îşi înfrînge, însă, repede slăbiciunea şi, hotărît să se spînzure, uite că se opreşte în faţa cutiei poştale pusă în peretele unei tutungerii, şi, cum nu are hîrtie pe care să le scrie scrisoarea, scoate din buzunar carnetul îngust de comenzi pe care-l poartă totdeauna cu el, (ştie că sînt în carnet şi două plicuri „oficiale" galbene, format 0/2), pune carnetul pe cutia de scrisori, şi, aşa, în picioare, începe să scrie tacticos, liniştit cum scrie comenzile — cu creion chimic, întotdeauna bine ascuţit, pentru ca cele două copii cu indigo puse în carnet să iasă bine. Ciudat ! (Şi îşi zîmbeşte — da, zîmbesc !) Ciudat : a aşezat frumos indigoul, şi a pus locul şi data, şi s-a bucurat grozav, ca atunci cînd scrie o comandă pentru un client. Iar în clipa în care a scris „draga mea Sara, dragii mei copii", era şi mai bucuros — la fel ca atunci cînd din drum scria cîte o scrisoare acasă, la Mihăileni, şi se nimerea să fie făcută tot pe foi din carnetul de comenzi. Însă, abia acum, scriind „cînd primiţi asta eu sînt mort, m-am spînzurat", îşi dă seama de ceea ce vrea să facă, aşa că se năpusteşte să scrie repede, parcă fugărit, repede, ca să nu se poată opri din scris. Totul trebuie să meargă ca un fulger, înainte să te dezmeticeşti. „Dar să ştiţi — adică, tu, Froikale, băiatul tatei, şi tu..." oh, nu, nu poate scrie mai departe. Auzi, să scrii un asemenea cuvînt „Froikale, băiatul tatei", şi să te omori ! Totuşi trebuie ! ! ! Aşa că scrie mai departe. „Tu, Froikale, băiatul tatei, ai să înţelegi cel

mai bine din toţi, ba tu, Blima, ai să înţelegi cel mai bine, toţi o să înţelegeţi, că chiar dacă mă omor eu, de ucis m-au ucis alţii. Mie aşa mi se pare, că m-a omorît Avramuţ, pentru că a vrut să-mi «doneze» nişte haine, şi domnul Schoenherz cu cucoana lui m-au ucis, pentru că sînt oameni cumsecade şi mi-au dat sfaturi bune, şi m-a omorît unul Nathansohn, pentru că e filantrop şi *gabă* şi a vrut să mă ajute, şi m-a omorît unul Damian, pentru că e supărat pe puşcăriaşi, el, care a reuşit să nu intre în puşcărie. Totuşi, cel mai vinovat — cel de la care mi se trage toată nenorocirea — este Avramuţ. Nici nu vă daţi seama, Sara dragă şi copiii mei scumpi, cîtă ticăloşie poate să fie într-un om, într-un *ne*-om, cum este Avramuţ. Şi în mormînt n-am să-l iert. Păcat că n-o să mai trăiesc, căci şi şapte vieţi de-aş avea, tot n-ar fi destule ca să-l pot pedepsi pe un Avramuţ pentru ticăloşiile lui. Da, da, pe mine el m-a omorît ! Sau poate că m-a omorît ceva ce eu nu ştiu sau nu înţeleg, dar trebuie să fie undeva, unde eu nu văd. Dar nu asta vreau să spun ci, că, dacă puteam, zău că trăiam mai departe. Dar nu pot, nu mai pot, nu se mai poate. E mai bine pentru voi, zău că e mai bine. Vă rog să mă iertaţi, dar o să vedeţi că o să fie mai bine. Păcat că nu te-am ascultat pe tine, Sara mea... (Dumnezeule, a scris „Sara mea" ! Se opreşte din scris. Nu, nu, Moişă Horowitz, nu te opri ! Scrie mai departe.) Dacă te ascultam pe tine, Sara dragă, plecam cu toţii la Brăila. Şi păcat că nu te-am ascultat, şi am amanetat costumul. Poate că nu numai ăia de care am pomenit sînt vinovaţi că mă omor, ci vinovat e şi costumul. Cu toate că tu, Sara dragă, ai călcat bine şi frumos costumul pe care îl port, poate că era mai bine dacă îl aveam pe celălalt. Dar nu despre asta e vorba. E vorba de altceva. E vorba *ce* trebuie să faceţi voi ? Eu zic să plecaţi la Brăila. Dar întîi, să vă duceţi aici, pe strada Zugravi — strada e chiar în faţa hotelului — nu ştiu numărul, casa e în faţa porţii pe unde ies căruţele cu mărfuri de la magazia gării. Este un fel de birt. Socrul birtaşului ne este, cum tu, Sara, ştii, puţin neam, de departe. Zeidă Landau îl cheamă. Îl veţi ruga pe bătrîn să vă împrumute nişte bani ca să scoateţi lucrurile cu care am venit din Mihăileni şi care au rămas în magazia gării. Să vinzi pernele şi ce mai crezi tu, Sara dragă. Sau poate o să-ţi împrumute bătrînul şi bani de drum la Brăila, aşa că n-o să vinzi pernele. De tras la Brăila trageţi

la familia Navon. Nu pentru că sîntem şi cu ei neamuri, ci pentru că sînt oameni tare cumsecade — am văzut asta din nou cînd am fost la Brăila şi m-au poftit la masă. E bine să ţineţi minte şi cum sîntem rude : văduva lui Eleazar Navon, Senorica o cheamă şi are trei copii — pe Moscu, pe Nissim şi pe Oribà — e soră cu răposata mamă a lui Avramuţ Feighenbaum şi cu soţia fratelui mamei voastre — unchiul Sam, plecat acum douăzeci de ani în Canada şi de care nu mai ştim de mult nimic. Dar nu pentru că sîntem rude cu Navonii puteţi trage acolo, ci ca la oameni, căci un om e mai mult decît o rudă. O să aveţi sprijin de la ei. Şi mai e la Brăila un librar, Mihai Manea. L-am vizitat de două ori cu colecţiile şi de fiecare dată mi-a dat comenzi. Cînd o auzi de mine, nu se poate să nu găsiţi, şi la el, sprijin, sprijin, nu pomană. O să vă dea de lucru. Şi asta e mai mult decît «protecţie» şi ajutor. Asta e totul : să-ţi scoţi pîinea din munca ta. Tu, Şela, poţi să intri, poate, vînzătoare sau casieriţă la el, sau o să-ţi găsească el servici la altcineva. Dar tu ştii şi să brodezi, să croşetezi, şi ştii puţin croitoria. Iar tu, Blima, ştii să lucrezi aşa frumos legătoria de cărţi. Tu, Sara, ai să ţii gospodăria. Iar Froikale o să înveţe la şcoală. Să caute să fie împreună cu băieţii Navon — cu toate că aceia sînt oameni în toată firea — şi să caute să fie împreună cu un prieten al lor, fiul fratelui lui Zeidă Landau, croitorul Mendl Landau (pe fiul lui Mendl îi cheamă Burichl-Baruch). Şi el este un tînăr de la care Froikale al nostru poate să înveţe multe. Uite, Sara dragă, mă gîndesc chiar la ceva. Ce ar fi, dacă n-o să ai bani să-l ţii pe Froikale la şcoală, să-l dai practicant la Baruch Landau, de care am pomenit. S-a însurat de cîteva luni şi ţine un fel de librărioară, adică mai mult anticărie de cărţi, într-un fel de dugheniţă, şi vin acolo băieţi şi fete unul şi unul. Să auzi, tu, Froikale, ce se vorbeşte pe acolo ! Dacă s-or fi înapoiat din război băieţii Navon, cu siguranţă că vin şi ei pe acolo, să stea de vorbă cu băieţii şi fetele care se perindă ca într-un fel de bibliotecă. Ultima dată cînd am fost la Brăila, trimis de Marcu Moise să fac, cum zicea el «o tură şi mai jos, la Galaţi-Brăila», i-am vîndut ceva marfă lui Baruch Landau. Şi cînd, după ce am făcut toată clientela şi am venit — la tragerea oblonului — să las colecţiile, căci n-am luat cameră la hotel (plecam în aceeaşi noapte), am fost de

față cînd erau acolo și niște băieți de vîrsta ta, Froikale, nu mai mari, băieți de doisprezece-treisprezece ani, elevi de liceu. Ce mai capete ! Cu unul din ei, mai ales, să cauți să te împrietenești, îi țin minte numele : Izi Andrei îl cheamă. Trage puțin un picior, dar are o minte ! Și o inimă ! Și niște ochi ! Și mi-a plăcut și unul Sebastian. Pare trist, ca un om mare, nu ca un copil, dar l-am auzind vorbind. Să fi auzit vorbe ! Și cu practicantul lui Baruch Landau să te împrietenești. Temelie îl cheamă. Așa că, chiar dacă mergi la școală, mai departe, pe înserat să te duci pe la anticăria asta, să stai să asculți ce se vorbește. Și să vorbești și tu. Sau, și mai bine, să te ia Baruch practicant în librărioara lui. Asta despre oamenii din Brăila. Dar chiar orașul Brăila ! Voi nu știți ce oraș este ăsta ! Este, cum să zic, un centru ! Și are un viitor ! ! O să mă întrebați, dacă Brăila este așa cum zic eu, de ce mă omor și nu plec mai bine cu voi ? Vă răspund : pentru că eu nu mai am putere ! Sînt obosit, sînt umilit, sînt... cum să zic ?... Cu toate că dacă judeci bine..."

S-a oprit căci și-a dat seama că, într-adevăr, „dacă judeci bine" este o prostie, o nebunie, și o ticăloșie să se omoare. Totuși știe, știe bine că nu se poate altfel, că nu mai poate trăi. Nu ar putea spune de ce, dar nu mai poate... Îi este rușine să mai trăiască. Dacă Damian i-a putut striga lui „puș-căriașule"... Damian ! Dar oare nu-i adevărat ? Pot nega ? Va să zică, dacă un Damian *n-a* stat în pușcărie... Dar oare nu-i adevărat că n-a stat la pușcărie, că are numele curat ? Și la fel cu Damian e și Avramuț, om de vază, și afară de ei este și... De asta sînt eu obosit, atît de obosit că nu mai pot trăi, nu mai pot. Aș mai putea, poate, trăi, dar ar trebui să mă înapoiez acum la Damian, să-l apuc de guler și să-l trag de-a dreptul la pușcărie, la o mie de pușcării, cu toate că are numele curat. Apoi ar trebui să mă duc la Avramuț, să dau foc locuinței și magazinului, sau măcar să sparg geamurile, și ar trebui să mă duc la templu, unde, în clipa asta, domnul Nathansohn, în redingotă și joben și cămașă albă scrobită, se găsește sus, în fața chivotului sfînt plin de *tore*, da, ar trebui să mă duc acolo, și să strig în gura mare — în timpul rugăciunii — „Huoooo !" și să plec. Dar eu nu pot să fac asta. Cum să faci așa ceva ? Și apoi, la ce va ajuta ? Se va schimba oare ceva ? Eu sînt neputincios să schimb ceva. Sînt

un om micuț, și știu că oamenii micuți sînt umiliți, înfrînți și încălecați de șmecheri și de descurcăreți, ca să nu mai vorbim de stăpîni. Asta știu. Dar nu știu ce trebuie făcut ca să nu mai fie așa. Poate că Froikale va înțelege mai bine lucrurile și va ști ce are de făcut cînd se va face mare. El și Blima. Eu, însă, nu... nu știu și nu am putere... nu pot.

Își spune îndată că, dacă ar gîndi la ce va face băiatul cînd va fi mare, și Blima, împreună cu toți cei ce vor să schimbe lumea, poate că și-ar scoate din mădulare gîndul că trebuie să se spînzure. A văzut o dată ce s-a făcut cu fiica — fata bătrînă — a lui Șmarie Șnader, care s-a otrăvit ! I s-a dat nu știu ce doctorie că a vărsat afară otrava pe care o băuse. Doctorul spunea că doctoria se cheamă „antidot". Ei, uite, el simte că dacă mai gîndește, gîndurile astea noi au să fie ca doctoria aia „antidot", care o să-l facă să verse afară din suflet și din creier gîndul de a se spînzura. Și asta nu trebuie să se întîmple. Căci el e obosit — obosit chiar să mai spere. N-ai văzut ? Ce om era, ca tînăr, Manașcu ! Și chiar mai tîrziu cum era ! Ei, și ? A căzut și el la fund, la fund. Așa că sînt bucuros că am oprit scrisul — ajunge și cît am spus pînă aici, ca Sara și copiii să știe ce au de făcut.

Ba nu, mai trebuie să spună ceva... că...

Dar, deodată, îngheață, observînd că scrie pe o cutie de scrisori. Cum ? Are poate de gînd să pună scrisoarea la cutie ? Asta înseamnă că scrisoarea merge cu poșta, și Sara și copiii au s-o primească abia mîine... Dar pînă mîine ei au să înnebunească, văzînd că nu vine la noapte acasă. Nu, nu ! Sara și copiii trebuie să primească scrisoarea încă în seara asta, îndată... Rupe din carnetul de comenzi primele pagini scrise — scrisoarea neterminată — și o pune în plic, și cu privirea caută un om căruia să-i plătească să ducă scrisoarea, ca Sara și copiii să nu înnebunească așteptîndu-l... Dîndu-și seama că primind scrisoarea o să fie la fel, ba și mai rău, se teme că de milă, și de grija lor, el s-ar putea răzgîndi — așa că pornește cu pași grăbiți spre grădina Copou. La Copou va găsi pe cineva căruia să-i dea scrisoarea ca s-o ducă pînă la hotel.

Pașii sînt grăbiți și dîrzi, și capul lucrează : ce mă fac dacă omul, căruia îi voi plăti drumul, nu va mai duce scrisoarea ? O să-i spun că i se va plăti la predarea scrisorii și

că scriu asta pe plic. Da, dar Sara are banul numărat. Nu-i nimic. Voi pune în plic toţi banii pe care îi am. Mie nu-mi mai trebuie nimic. Da, dar cu ce-i voi cumpăra lumînările şi coilicelul pe care vreau să le duc Sarei ?

Îi vine să zîmbească : „cum să le mai duci dacă te omori ? Tare mi se pare, Mişu Horowitz, că nu vrei să mori, că nu eşti chiar hotărît..." Nu mai gîndeşte la nimic. Va pune banii în plic fără ca omul să ştie. Aleargă, aleargă. E în grădina Copoului.

Dumnezeule mare ! Ce e asta ? Ce minunăţie ! Dar frumoasă nu e numai grădina, cu coroanele copacilor uşor ruginii, aurite de soarele în asfinţit. Nu, nu numai grădina, şi nu numai cerul ca o vîlvătaie rubinie şi viorie, cu nori parcă tiviţi cu argint dincolo de copaci, nu numai toate astea sînt frumoase. Şi nici numai ciripitul păsărelelor şi straturile de flori. Ci oamenii. Mai ales oamenii sînt frumoşi ! Ia te uită ! Oare sînt altfel de oameni aici, în grădină, decît în clocotul străzii ? Parcă — la fel cu firea — arată şi ei sărbătoreşte. E ceva de ajun de sărbătoare. Dar nu numai în aer, pe cer şi în coroanele copacilor, ci şi pe chipurile, şi, mai ales, în ochii oamenilor. Să fie oare nebunia pentru codrul de pîine, ceea ce face să nu arătăm de obicei cum sîntem cu adevărat ? Şi ia te uită la perechile astea tinere de îndrăgostiţi ! Şi Şela e fată de măritat, şi Blima e mare. N-au oare dreptul şi ele să fie într-o zi cu un băiat la Copou ? Cu ce suflet au să mai poată ele veni, dacă eu mă omor ? Ah, ia te uită ce stol de copii, acolo ! Ah, asemenea oameni, adică oameni cu chipul lor cel adevărat, te fac să alungi, ca o nebunie, ca o ticăloşie, gîndul cu care ai intrat în Capou. Ba nu ! Hotărîrea de a muri e alungată de gîndul la Sara, la Şela, la Blima, la Froikale. Ce fel de tată, nu, nu ce fel de tată, ci ce fel de om, ce fel de *ne-om* eşti, eşti tu, Mişu Horowitz, dacă pentru că eşti obosit şi umilit, eşti în stare să arunci pe drumuri oameni care în tine şi-au pus nădejdea, de la tine aşteaptă ocrotire şi sprijin, pe tine te aşteaptă. Cine îşi ia dreptul să ucidă oamenilor sprijinul, nădejdile, ocrotirea ? Cu siguranţă că, chiar în clipa asta, Sara şi copiii sînt îngrijoraţi că încă n-am venit. Şi ce va fi mai tîrziu ? Mai tîrziu, cînd va fi trecut un ceas, şi încă unul, şi încă unul, şi eu nu voi fi venit acasă...

◆

...Nu ştie cînd a trecut înapoi, dar e de mult dincoace de poarta Copoului şi aleargă, da, *aleargă* spre hotel, adică spre casă. Slavă domnului, slavă domnului ! Îţi mulţumesc, dumnezeul meu, că m-ai trezit din nebunie ! Da, nebunie ! Ce frumoasă a fost grădina, ce frumos e oraşul, ce clocotire e pe străzi, ce frumoasă e viaţa ! Las' că abia la Brăila, la Brăila... Căci plecăm la Brăila ! Ah ce viaţă minunată vom începe acolo ! Ohoho !

Şi, alergînd, gîndurile aleargă şi ele ! Auzi ce tîmpit sînt : pentru că un Damian mi-a strigat „puşcăriaşule" şi pentru că într-adevăr am stat cîteva săptămîni — fără vină — iar el n-a stat nici un ceas, deşi nu sînt atîţia ani de puşcărie cît ar trebui să stea, şi pentru că un pungaş fără pereche ca Avramuţ e om de vază şi un dobitoc ca Nathansohn este cu redingotă, epitrop, filantrop, şi mă „protejează", şi pentru că un Manaşcu s-a scufundat săracu iar eu m-am dat şi eu la fund, şi pentru că... pentru că... Ei, de asta eu nu numai că uit de datoria mea de părinte şi de soţ, dar sînt orb şi nu văd că toate astea nu pot să rămînă aşa, nu pentru că din cer au să se îndrepte lucrurile ci, ce dumnezeu, Mişu Horowitz, oare nu umbli, nu vezi, nu auzi, n-ai fost în război, n-ai văzut nimic, n-ai luptat cot la cot nu mai departe decît la Oneşti, cu soldaţii ruşi şi nu i-ai văzut, săracii, din ce viaţă, mai rea ca a ta, veniseră ? Şi pe urmă, i-ai văzut, la Iaşi, ţii minte, cînd au pornit acasă, unde s-au schimbat lucrurile şi le-au schimbat chiar ei !

A, uite !

A văzut într-o vitrină lumînări. A intrat, a cumpărat, şi acum fuge mai departe. Fuge cu ochii la toate vitrinele. Va da el şi de o brutărie, ca să ia o pîine, va da şi de o băcănie, unde să cumpere ceva, încă nu ştie ce anume, care să nu fie scump, dar să fie ceva ca să mănînce copiii cu plăcere. Şi după ce va duce lucrurile acasă, pînă se aşază toţi la masă, el se va repezi la Moş Năstase. De la hotel sînt doi paşi — după colţ. La vîrsta noastră — adică mai ales a lui Moş Năstase — fiecare minut cu care vezi mai devreme pe un om — un om — e cîştigat. Aşa. Va să zică mă voi repezi la Moş Năstase şi apoi cumpăr ce trebuie să mai cumpăr. Ce bine că n-am luat îngheţata şi mi-au rămas banii ! Ah, Sara

va avea toate la timp. E adevărat, am silit-o să oprească atît cît trebuie ca să cumpere ea ce trebuie dacă eu întîrzii, dar o ştiu, mă aşteaptă să le duc eu, eu, capul familiei — e bucuria ei să aduc eu, capul familiei. Şi chiar e altceva ! Ce, e jucărie, capul familiei ? ! Omul în care îşi pune nădejdea o familie întreagă, o familie pe care tu o ocroteşti, tu, tu, Mişu Horowitz !

Totuşi, e tare mîhnit că, după ce a intrat din Strada Lăpuşneanu în Piaţa Unirii, iar acum a coborît pe Strada Gării şi, parcă gonit din urmă, aleargă spre hotel, tot n-a văzut nicăieri o băcănie ca să cumpere ceva de mîncare. Şi nici măcar o brutărie n-a văzut.

A, uite peste drum o brutărie. Mai am cîţiva paşi şi sînt la hotel, acasă cu mîncarea şi lumînările pentru rugăciune...

Gata să treacă strada, aude din gară, care e la un pas, şuieratul şi pufăitul unei locomotive care, pesemne, trage la peron. Cu grijă să nu-l calce locomotiva (îşi dă seama că e tîmpită grija : cum poate veni locomotiva din gară încoace ?) şi cu ochii la brutăria de peste drum, trece într-acolo să ia pîinea.

Dar în clipa asta goneşte — coborînd iureş dealul — un tramvai dinspre Piaţa Unirii, spre gară, îl prinde sub roţi şi îl tîrăşte pînă la colţul cu Strada Zugravi, aproape în faţa hotelului.

◆

Cu toate că nu s-a înserat încă, totuşi — din cauza lumii care s-a strîns în jurul lui şi face oarecum întuneric — nu i se poate vedea bine faţa. Cum el nu mai mişcă, zvîrlit de sub roţi aproape în mijlocul drumului, cineva care se apleacă şi îl priveşte atent, răspunde oamenilor care au strigat „la spital" :

— Ce spital ? E mort ! Să nu se atingă nimeni de cadavru, pînă nu vine procurorul.

Altcineva, însă, vede că mişcă puţin :

— Nu, nu e mort ! Trebuie dus repede la spital !

— S-auzim, căci vorbeşte ! Linişte ! Să-l auzim !

Dar nimeni nu aude cum el spune (poate că nici nu spune, ci gîndeşte numai) „la hotel..." Şi vrea să spună numele hotelului.

Cineva, cu un felinar aprins (e un ceferist venit de la gară), apropie lumina de el, ca lumea să se convingă că *nu* e mort. Dar nici mult nu mai are. Totuşi, oamenii hotărăsc că trebuie dus repede la spital. Un băiat tînăr, pletos şi cu cizme înalte, bine lustruite, e de părere că trebuie înştiinţată familia omului. Şi îi umblă în buzunare :

— Să-i vedem actele, ca să aflăm adresa. Nu fur nimic. Îi umblu în buzunar în faţa dumneavoastră.

Şi cum, lîngă un pachet cu lumînări, găseşte în unul din buzunarele hainei un carnet, îl scoate, şi, la lumina felinarului ceferistului, citeşte : „Draga mea Sara, dragii mei copii, Şelica, Blimală şi Froikale..." După primele cuvinte — adică după „Sara" şi celelalte nume evreieşti — s-a lămurit, aşa că nu mai citeşte mai departe, ci zice, către poliţistul care se apropie abia acum :

— Camaradul vatman nu are nici o vină. Jupînul s-a sinucis. Are în buzunar o scrisoare de adio pentru balabustă şi puradei...

Ceferistul care ţine felinarul zice tare :

— E o ticăloşie să se vorbească aşa, mai ales cînd omul trebuie dus la spital.

Se aud voci :

— Sigur, la spital.

— Spitalul va înştiinţa familia.

Printre oamenii adunaţi, unul — se pare medic — sosit în clipa asta, se apleacă, şi tot la felinarul ceferistului, îl examinează repede, apoi zice :

— De vreme ce nu e mort, domnul sergent ar putea admite să nu-l ţinem pe loc pentru anchetă. Să fie dus urgent la spital. Nu e exclus să scape cu viaţă.

Ridicat de oameni, e pus într-o trăsură pentru plata căreia cineva a dat bani. Doi cetăţeni îl însoţesc, stînd pe scara trăsurii — unul într-o parte, sprijinindu-i capul pus pe perna trăsurii, celălalt, în cealaltă parte, ţinîndu-i picioarele. Sînt atît de crîncene durerile, că nu le mai simte, nu-şi mai simte trupul, ci ştie, da, ştie că moare, moare acum... chiar acum... Trăsura se leagănă, şi deasupra capului, sus, sus de tot, se aprind stele. Dumnezeule, trebuie înştiinţată Sara şi copiii ce mi s-a întîmplat. Dar cel care o va înştiinţa să rămînă în uşă şi să aştepte pînă sfîrşeşte ea rugăciunea lumînărilor în faţa cărora, uite cum stă, cu băsmăluţa albă pe cap — ca în

prima vineri seara după nuntă — şi cu mîinile frumoase îşi acoperă ochii, iar buzele tinere murmură, murmură rugăciunea pentru sănătatea mea, bărbatul ei, pentru sănătatea copiilor... pentru cîştigarea codrului de pîine — ah, codrul de pîine şi sănătate, pîinea cea de toate zilele... Ce frumos se ridică lumina lumînărilor puse în cele două sfeşnice de argint luate înapoi de la Rappaport (cînd le-am luat înapoi ?) şi în sfeşnicul de alamă, greu... şi vechi, vechi de tot... ohoho, de cînd e... De la nu ştiu care stră-stră-stră-străbunică, aflată acum acolo, sus... sus... lîngă stelele de pe cerul înalt, atît de înalt şi departe, cerul care se leagănă... se leagănă... se leagănă... ca un baldachin deasupra trăsurii se leagănă, se leagănă, se leagănă...

◆

Sara e îngrijorată : ceasul e aproape nouă şi Moişală n-a venit. Totuşi spune calm copiilor :

— Poate vi-e foame, sau vi-e somn. Mîncaţi şi culcaţi-vă. Îl aştept eu singură pe tata.

Copiii nu răspund. În odaie e tăcere, o tăcere care i se pare încărcată, ciudată. Ar minţi dacă nu ar recunoaşte că este niţel îngrijorată că Moişală n-a venit pînă acum. Cu toate astea spune :

— S-ar putea ca tata să întîrzie mult de tot. Cine ştie cît. Poate şi toată noaptea... Dacă a luat serviciul în primire... Aţi auzit, e magazin nou... Poate se aranjează abia... Aşa că mîncaţi şi culcaţi-vă. Îl aştept numai eu.

Nu răspunde nimeni.

Dar, deodată, din senin, sparge tăcerea Efraim cu întrebarea :

— Nu a spus unde e magazinul şi unde e locuinţa domnului ăluia... stăpînul ?

Sara vrea să întrebe „ce nevoie avem să ştim ? Cînd va termina, vine acasă". Dar îşi dă seama că n-ar fi fost rău dacă ştiam. Ferească dumnezeu !... Ba nu, ba nu ! Nu e nevoie. Cînd termină, vine acasă.

Nimeni nu scoate un cuvînt. Toţi aşteaptă, şi, la fiecare mişcare, la fiecare pas pe coridorul ale cărui duşumele scîrţîie, toţi tresar. Sara aleargă de zece ori, descuie uşa şi se uită pe coridorul pustiu.

Deodată izbucneşte Efraim :

— De la ce oră în sus avem dreptul să fim îngrijoraţi ? Şi sare din pat. Se îmbracă.

— Eu mă duc să-l caut !

Sara vorbeşte ca în friguri :

— Ce înseamnă să-l cauţi ? Şi unde ai să te duci ? Şi de ce să fim îngrijoraţi ? L-am avut atîţia ani pe drumuri, în trenuri şi eram liniştiţi. (Unul dumnezeu ştie că nu eram liniştită. Cîte nenorociri se pot întîmpla în drum !) Şi tocmai acum să fim neliniştiţi, acum, cînd ne-a ajutat dumnezeu şi-l avem împreună cu noi, în acelaşi oraş... Oraş... Iaşi... Şi...

Dar de ce i-a rămas cuvîntul spînzurat de buze şi de ce a simţit în inimă un zvîcnet ? De ce ? Oare pentru că şi acasă, la Mihăileni, Efraim o speria cîteodată cu temerile sale, cu „presimţirile" sale ?

Cu toate că nu se aud paşi pe coridor, ea s-a repezit la uşă. Îi va recunoaşte paşii în clipa în care Moişală va păşi pe prima treaptă, jos, ca să înceapă să urce. Dar nu se aude nici un pas. De jos, de la cabina portarului, în tăcerea care s-a înstăpînit în tot hotelul, se aude doar bătaia pendulei : unu... doi... trei... opt... nouă... zece... De undeva, de departe, e adus pînă aici şuieratul unei sirene de fabrică ; de la gară se aude, de parcă ar fi aici, jos, şuieratul unui tren şi pufăitul locomotivelor, uruitul roţilor... Acum inima i se face mică, tot mai mică. Într-adevăr, de ce întîrzie ? Dacă ar fi bănuit că avea treabă aşa tîrziu, ar fi spus că s-ar putea să întîrzie. Asta înseamnă că nu la magazin întîrzie. De altfel nici nu s-a dus la magazin. Spunea că a fost invitat la Avramuţ *acasă*. Acasă ce treabă poate avea aşa tîrziu ? Ştiu eu ? Poate că Avramuţ l-a oprit la masa de seară. Ba nu ! El n-ar fi rămas să mănînce bunătăţi, ştiind că a lăsat-o pe ea şi copiii cu bani puţini. Şi, mai ales, n-ar întîrzia, ştiindu-i îngrijoraţi dacă întîrzie. Poate că are dreptate Froikale, poate că trebuie mers să vedem ce e cu el. Cu cît se face mai tîrziu cu atît mai greu o să fie să te duci. Cum să umbli tîrziu noaptea într-un oraş străin şi aşa mare cum a auzit că este oraşul ăsta ?

S-a hotărît :

— Eu zic să mîncaţi, copii şi să vă culcaţi. Eu îl aştept pe tata. Să mănînc împreună cu el...

Dar Efraim nu mai spune nimic, ci, gata îmbrăcat, întreabă simplu :

— Cine merge cu mine ? Nu că mi-ar fi frică să mă duc singur, dar aşa se obişnuieşte într-un loc străin : să meargă doi. Am auzit că în oraş străin şi soldaţii merg tot cîte doi.

Şi, hotărît :

— Să meargă Blima cu mine, iar mata cu Şela îl aşteptaţi pe tata, că tot ziceai că vrei să-l aşteptaţi voi.

Dar Sara crede că nu e bine ca un băiat de doisprezece ani şi o fată de şaptesprezece să meargă singuri, aşa tîrziu noaptea, într-un oraş străin şi aşa mare.

— Atunci cine merge cu mine, mamă ? Dumneata ? Da, aşa rămîne ! Dumneata cu mine !

— Cum să lăsăm două fete singure într-un hotel... Nu se poate.

Efraim e scandalizat :

— Oricum ai să faci socoteala o să ieşim ca în povestea cu capra şi varza şi n-o să mai meargă nimeni. Nu, nu există altă soluţie.

Şi, după o clipă, zice categoric :

— Afară de soluţia să mă duc eu singur !

Făcînd o sforţare să zîmbească, Sara zice :

— Sau de soluţia *să nu meargă nimeni*. De ce să-l căutăm ?

— Dacă i s-a întîmplat o nenorocire ? !

Ca acasă, la Mihăileni, cînd tata era în voiaj, Şela strigă şi aici :

— De ce să i se întîmple o nenorocire ! Ce vorbe sînt astea ? De ce *tocmai* tatei ?

Iar Efraim răspunde, tot ca la Mihăileni :

— Recunoşti că — în clipa asta, chiar în secunda asta — undeva în lume, poate chiar aici, i se întîmplă cuiva o nenorocire ? Şi admiţi că şi în familia aceluia există o Şelă deşteaptă, care întreabă la fel de deştept ca tine : „de ce să i se întîmple o nenorocire ? De ce *tocmai* lui ?" Şi totuşi noi ştim că se întîmplă o nenorocire *tocmai* lui, aceluia de care e vorba. Adică...

Sara îi întrerupe vorba : a recunoscut paşii şi dă un ţipăt de fericire :

— Slavă domnului ! Vine !

Aleargă la uşă fără să mai întrebe cine e, descuie şi o deschide larg.

Nu e nimeni. Coridorul, pînă acolo, în fund, unde urcă scara, e pustiu. Şi e tăcere.

— Mi s-a părut.

Şi, pentru că, aşa cum adineauri, din senin, era sigură că a auzit paşii lui, aşa are acum, tot din senin, o presimţire : i s-a întîmplat o nenorocire !

Pune repede jacheţica Şelei pe umeri şi-i spune lui Efraim :

— Da, mergem noi doi.

Apoi, ca să-l liniştească şi pe el şi pe ceilalţi :

— Nu că aş fi îngrijorată...

Şi, către fete :

— Nu deschideţi în lipsa noastră nici măcar portarului. Nici îngrijitoarei. Nimănui. Şi chiar cînd vi se pare că a venit tata, îi deschideţi numai după ce aţi schimbat cu el cîteva cuvinte, ca să fiţi sigure că e el. Nouă la fel. Nu ne deschideţi decît după ce am vorbit. Sîntem într-un oraş străin. Cine ştie cîte se pot întîmpla. Ne-am înţeles. Nu întîrziem.

Şi, parcă spre a se linişti :

— N-avem de ce întîrzia. Sînt sigură că noi mergem pe o parte şi tata vine pe altă parte...

Şi, spre a fi şi mai sigură că nu are de ce să fie îngrijorată, şi parcă pentru a se minţi mai bine, adaugă :

— Dacă tata vrea să ia masa, să nu ne aştepte. Vine flămînd şi obosit. Mîncaţi cu el.

Apoi, de la uşă :

— Şi, de o mie de ori : încuiaţi bine, puneţi şi un scaun la uşă şi nu deschideţi nimănui, nimănui.

Iar cînd a fost dincolo de uşă şi a auzit-o încuindu-se, a spus şoptit, prin gaura broaştei :

— Mai încuie o dată. Şi pune scaun... Şi nu deschideţi nimănui.

Au coborît.

Cînd a fost pe stradă a luat mîna lui Efraim în mîna ei, dar el şi-a scos-o şi a prins-o el de mînă :

— Ba eu te conduc pe tine. Şi te apăr.

◆

Strada asta a gării, desigur în forfotă toată ziua, e pustie acum, şi întunecată. Totuşi, Efraim a zărit un om pe care-l întreabă în ce direcţie e centrul oraşului. Desigur că acolo, în

centru, trebuie să fie magazinul. Omul îi explică să urce strada asta drept înainte şi e în centru — în Piaţa Unirii. Efraim îşi spune că atunci cînd va fi acolo, va avea la cine să se intereseze de magazin. Şi porneşte, cu mama de mînă, înainte, cu paşi grăbiţi, împiedicîndu-se din cauza pavajului stricat şi a întunericului. Pînă aici, la capătul străzii pe care au urcat, oraşul nu e altfel decît Dorohoiul, unde a fost de cîteva ori : case obişnuite şi cîte o casă-două cu un cat. Dar uite că, aproape de capătul străzii, pe trotuarul stîng, este o clădire mare cum el încă n-a văzut, şi în faţa clădirii, de-a lungul curţii, dincolo de grilajul scund de fier, sînt nişte busturi. Oricît e de grăbit şi de îngrijorat de tata, o trage pe mama :

— Să vedem, să vedem !

Îşi dă seama că e un liceu, iar busturile sînt pesemne ale foştilor directori. Dar sînt şi nume de care a auzit, nume de scriitori, pe care la lumina unui felinar al curţii le citeşte. O aude pe mama :

— Aici ai să înveţi şi tu, băiatul mamei. Sau la alt liceu. Într-un oraş mare trebuie să fie mai multe licee. Da, o să te înscriem. O să aibă grijă tata, căci...

Restul îi îngheaţă pe buze.

Efraim e gata să răspundă : cum să mă înscrie, dacă n-am dat examen la stat ? Ai uitat că certificatul, chiar de premiant, de la şcolile evreieşti, nu e bun şi trebuie să dau examen la stat ? Şi chiar dacă reuşesc... Dar în loc să spună asta, se aude zicînd :

— Să-l găsim întîi pe tata...

Sara e trecută de un fior : ce e aia „să-l găsim" ? Dar ce, e pierdut ?

În clipa în care au ajuns, însă, la colţ, s-au înseninat şi s-au liniştit. E atîta lumină şi e aşa larg şi frumos aici ! Asta e desigur „Piaţa Unirii", de care a vorbit omul care i-a îndrumat. Piaţa e înconjurată de clădiri înalte, iar în mijloc e un monument impunător : monumentul domnitorului Cuza. În şcoală, la Mihăileni — alături de răsculaţii Horia, Cloşca şi Crişan şi de Tudor Vladimirescu — domnitorul Cuza era eroul lui. Ceva ciudat i se întîmplă : acest domnitor îi dă, dintr-o dată, nu ştiu ce linişte, ce ocrotire. Dar nu numai el — ca o veche cunoştinţă — ci şi lumina mare, ca de zi, în care e scăldată piaţa şi cele cîteva localuri mari : cofetării, restaurante şi berării, cu mese puse pe trotuare, localuri din

care răsună orchestre. Toate acestea îl liniștesc, căci îi spun că, dacă la ceasul ăsta e atîta lume la mese, și piața asta e luminată ca ziua, înseamnă că nu e tîrziu. Pentru că în Mihăileni — și desigur în toate orășelele mici, și la țară — noaptea nu e luminată ca aici, întunericul te face să crezi că e tîrziu, să te simți părăsit și speriat.

— Se vede, mamă, că în orașele mari de tot, cum e Iași, la ora asta nu e tîrziu : oamenii lucrează încă, așa că și tata o fi la lucru.

Se pare că mama gîndește la fel, căci îi spune :

— Vezi că ne-am îngrijorat degeaba. La Iași nu înseamnă că e tîrziu. Chiar dacă tata nu mai e la lucru, poate că a trebuit să se ducă într-un local ca ăsta cu cineva din magazin. Poate chiar cu patronul... Sau...

Și fără să-și dea seama, pornește să traverseze piața largă, spre berăria puternic luminată și cu o orchestră alcătuită din femei, așezate pe un fel de scenă în ușa larg deschisă, ca să audă și clienții care șed la mesele dinăuntru și cei de afară.

Dar ajunsă în fața localului, rămîne locului și dă drumul mîinii lui Efraim — pe care o prinsese cu grijă, cînd a trecut strada. Îi dă drumul pentru că a văzut o femeie tot cu un băiețaș de mînă, dar strecurîndu-se umilă printre mese, și a înțeles că femeia cerșește, mut. Să nu se creadă că și ea de mînă cu Efraim...

Îi prinde iar mîna, și dă să plece :

— Hai, nu poate să fie aici tata. Ce să caute aici ?

Dar el nu vrea să plece. Nu numai pentru că s-ar putea ca tata să fie totuși aici, ci vrea să mai stea pentru că, sub lumina albăstrui-verzuie a unor lămpi care i se par ciudate — cu un fel de site luminoase — totul pare ca în vis...

Cum mama îl trage, „hai", el zice :

— Numai o clipă. Vreau să văd ceva... adică nu... vreau să văd dacă tata nu-i aici...

Și, trecînd printre mese, cu privirea încordată, în căutarea tatei — înapoiat poate din nu știu ce lume — urechea prinde frînturi de vorbe totuși pămîntești :

— ...Două autocamioane, a trei curse pe săptămînă, dacă sînt bine încărcate...

— ...Am omul meu și vrea și el comision.

Nu, tata nu e aici... Nu, nu e...

Cîţiva paşi mai departe îl aşteaptă mama, cu care de mînă porneşte înainte. Se opresc la grădina restaurantului elegant, de după colţ. Poate că tata e aici. Poate că stăpînul l-a dus într-un asemenea local nobil. Ia te uită ce de bunătăţi, ce de mîncăruri expuse pe gheaţă în vitrina luminată puternic : peşti mari, cum el n-a mai văzut, ia te uită, ia te uită, ce crap şi ce... ce... dar ce fel de peşte o fi ăsta aşa mare şi alb ? Şi un purceluş, cît un copilaş sugaci, cu un cîrnăcior pus în botişor ca un biberon, şi, uite, nişte cotlete ! Şi ce mai prăjituri cu frişcă, mai frumoase încă decît la Dorohoi, la părinţii lui Nicolae Gaston, pe care el îl medita. Doamne, doamne, ce de bunătăţi sînt pe lumea asta !... Poate că n-ar trebui expuse aşa, în văzul oamenilor, ca să le vadă şi cei care — la fel cu noi — abia încropesc un prînz sărac şi de atîtea ori nu-l au nici pe ăsta. Sînt oameni mulţi, mulţi, cum el ştie de la Mihăileni şi de la Dorohoi, care, la fel cu noi, rămîn întotdeauna nesăturaţi. Şi a avut colegi şi prieteni, retraşi de la şcoală, pentru că nu aveau o haină cu care să poată umbla... Dar chiar dacă toţi oamenii din Mihăileni, şi de aici din Iaşi, şi din toată lumea, ar avea cu ce să se sature, tot n-ar trebui expuse în văzul lor asemenea bunătăţi. Uite, el n-are nevoie de ele — adică nu-i trebuie neapărat — dar de cîte ori s-o fi necăjit şi o fi sîngerat tata, de durere că nu-i poate aduce şi lui, şi mamei, şi celorlalţi din casă, asemenea bunătăţi, gîndindu-se că poate ei le doresc... Aruncă o privire mamei şi, pentru că i se pare că mama crede că el le jinduieşte, zice :

— Ştii, mamă, eu n-aş mînca de astea, să mă omori.

Mama îi aruncă o privire îndurerată şi răspunde :

— Ba... eu cred că trebuie să fie bune... dar vara sînt periculoase chiar dacă sînt ţinute la gheaţă, ca astea...

Mai mult chiar decît mîncărurile din vitrină i se pare neobişnuită grădina, care se vede, de aici, de la poartă. Cum mama nu vrea să intre, o lasă să-l aştepte, iar el intră să-l caute pe tata. Ce grădină elegantă ! Uite, copaci frumoşi, groşi, umbroşi şi parcă mîndri, ca şi cum ar şti unde se găsesc. Grădina — plină cu lampioane electrice colorate, atîrnate între copaci şi în boschete, cu frunziş umed, răcoros — are mese aşternute alb, iar pe mese sînt mîncăruri şi băuturi de tot felul, pentru domnii şi cucoanele elegante care şed la ele. Toată lumea e frumoasă ! I se pare oare, sau oamenii bogaţi devin frumoşi chiar cînd îmbătrînesc ? Sau poate că îmbrăcămintea îi face

să pară aşa ! La săraci vezi cum anii îşi bat joc de chipurile lor : le îmbătrînesc şi le schimonosesc.

A făcut cîţiva paşi pe prundişul pe care-l simte sub tălpi plăcut-umed şi scîrţîitor, şi se înapoiază : nu, aici nu poate fi tata. Nici măcar stăpînul lui, acel Avramuţ — aşa cum şi-l închipuie el — nu poate fi într-un asemenea local de mare lux. Aici sînt altfel de oameni, sînt boieri mari. Aude vorbindu-se franţuzeşte la mese, şi bărbaţii şi cucoanele rîd altfel decît rîd chiar negustorii cei mai mari şi mai bogaţi din Dorohoi...

A găsit-o pe mama la poartă speriată, căci un bărbat, văzînd-o că stă singură pe stradă, s-a apropiat de ea cu nu ştiu ce gînduri, dar s-a îndepărtat îndată, căci mama a întrebat pe un trecător de adresa magazinului : un magazin nou, mare, un fel de depozit de papetărie. Trecătorul răspunde :

— În nici cinci minute sînteţi acolo, dacă o luaţi pe la capătul celălalt al lui Costache Negri. Uite pe aici...

Şi îi explică.

◆

Acum e cu mama într-o ulicioară întunecoasă, la al cărei celălalt capăt vezi o stradă luminată tare. Pe ulicioara asta nu ai pe cine întreba, nu de adresa depozitului, dar nici măcar ce stradă e strada aceea luminată, unde te scoate ulicioara strîmtă şi strîmbă, pustie, cu căsuţe vechi şi prăvălii bătrîne — toate în întuneric şi oblonite, cele mai multe cu obloane de fier, grele şi vechi, şi întărite cu drugi de fier puşi de-a curmezişul şi prinşi în belciuge — întuneric şi pustiu. Ah, uite, trecem prin faţa unei biete foste dugheniţe, prefăcută în locuinţă, în care e un pic de lumină venită de la lampa mică de petrol, la care o femeie vlăguită îşi scoate ochii brodînd parcă la o cămaşă bleu-pal.

Sara se gîndeşte să bată în uşă şi să intre, ca să întrebe de adresă, însă îşi zice : Cum să tulburi la ceasul ăsta din noapte biata femeie, pe care, dacă o trezeşti din felul în care şade — parcă din cine ştie ce fund de vremuri aşa — aplecată asupra lucrului, fără să-şi mai dea seama cît e de istovită, ea se destramă — cum ţi-era frică de multe ori că i se poate întîmpla bietei Şela încovoiată asupra lucrului. Şi apoi, uite, la aceeaşi masă, lîngă femeie, şade un băieţaş mai mic decît

Froikale, cu obrazul cît un pumn. E rămas aşa, cu tocul în mînă, îngîndurat în faţa caietului pe care — poţi să juri că flămînd — îşi face lecţiile. Cum să-l aduci înapoi din depărtările în care sînt numai lecţiile, iar foamea e uitată ? Şi dacă baţi în uşă poţi trezi din somn fetiţa care doarme pe divanul de dincolo de perdeaua din aţică, perdea trasă atît cît trebuie, ca femeia să-i poată supraveghea somnul, iar lumina de aici a lămpii — cît e ea de mică — să nu i-l tulbure.

Totul s-a şters repede, căci trebuie mers mai departe în căutarea depozitului lui Avramuţ. Cîteva case mai jos, este, uite, o încăpere mititică, unde abia a intrat o maşină de cusut veche, şi o masă, pe care şade cocoţat un bătrînel cu mînecile cămăşii suflecate. Sub lumina lămpii de petrol, care atîrnă din tavanul jos, drept deasupra capului său, gata să-l atingă, omuleţul face să alerge acul în mîinile bătrîne. Pesemne că sub ochelari şi sub pleoape a simţit că în faţa atelierului e cineva, căci ridică ochii şi priveşte. Dar nu vede pe nimeni. Asta e desigur din cauza întunericului de afară şi din cauză că ochii nu s-au smuls încă din încordarea în care au fost ţinuţi în faţa peticului pe care moşuleţul îl pune pantalonului la care lucrează. Dar cum Sarei i s-a părut că omul o vede, deschide uşa şi — de mînă cu Efraim — intră.

— Bună seara. Vă rugăm să ne iertaţi că vă deranjăm, dar căutăm un depozit de papetărie care s-a deschis sau se deschide, pe aici prin apropiere, şi ne-am rătăcit.

— Ba nu v-aţi rătăcit de loc. Cîteva case mai jos, chiar la colţ cu Ştefan cel Mare.

Băiatul o trage.

— Hai, mamă !

Dar croitorul se miră :

— La ce vă duceţi ? Nu mai găsiţi pe nimeni. Lumea e de mult plecată. Încă acum vreo două ceasuri şi mai bine, cînd am venit din oraş — că am avut nişte treabă — era întuneric...

Sara rămîne înmărmurită. Băiatul o trage mai tare :

— Hai, mamă ! Repede !

Ea, însă, socoteşte că e bine să întrebe :

— Dar nu ştii dumneata unde şade cu casa patronul ?

— Cum patronul ? Că sînt doi : domnul Feighenbaum şi un colonel, care e proprietar pe ascuns, „tacit" cică se cheamă asta.

Nu, nu pe colonel îl caută ea, pe celălalt, pe Feighenbaum.

Croitoraşul îi spune că el — de ce să mintă — nu ştie, dar s-ar putea să ştie cizmarul din curtea depozitului. Desigur că nici cizmarul nu doarme încă. Aşa sîntem noi meseriaşii : muncim douăzeci şi cinci de ceasuri din douăzeci şi patru, cît are ziua şi noaptea, şi tot n-avem de-o pîine. Dar dacă doarme cumva cizmarul, te înapoiezi mata, şi mergi cîţiva paşi mai înapoi de atelierul meu. Acolo este un atelier de broderie... Coana Lenuţa. Ea trebuie să ştie adresa de acasă a negustorului, căci a primit de lucru să brodeze nişte monograme la nişte cămăşi de mătase pentru cucoana dumnealui. Ce s-a mai bucurat săraca ! Vai de capul ei ! De acum patru ani — după nici o lună de la izbucnirea războiului — a rămas văduvă, cu un băieţaş, şi cu burta la nas, că a născut după aceea o fetiţă gata orfană. Bărbatul ei a fost corespondent de limbi străine, la acelaşi birou cu un neam al meu, Max Wexler. Nu ştiu dacă ai auzit mata de Max Wexler, că mi se pare că nu eşti din Iaşi ? Ehehe, ce om mare era contabilul ăsta mititel, Max Wexler. L-au împuşcat, că era socialist !

Efraim vede că croitorul are chef de vorbă.

— Hai, mamă !

Croitorul este, într-adevăr, bucuros, că, vorbind, se poate odihni puţin din ameţeala cu cîrpitul pantalonului nenorocit : un lucru să-l facă din nou nu i se aduce. Mai rău te oboseşte o reparaţie, oricît de mică, decît un lucru de la început.

Îi spune Sarei :

— Dacă vrei mata să şezi să te odihneşti, ia loc pe scaun, la maşina de cusut. Băiatul are loc pe stinghia mesei, sau pe masă, lîngă mine, că alt loc nu-i în chichineaţa asta.

Dar Efraim o trage de mînă şi e la uşă :

— Hai, mamă !

Nu s-au înapoiat la brodeză şi nu s-au oprit la cizmar, ci tocmai la colţul străzii, în faţa prăvăliei.

La lumina puternică venită de pe strada cea larg deschisă în faţă, şi în lumina becului de deasupra prăvăliei, Efraim vede o firmă mare, frumoasă, albastră, cu litere albe şi cu un fel de coroană ovală pe ea, coroană în cadrul căreia este un portret deasupra căruia e scris : *Domnul proprietar,* iar sub el, *Domnul Avramuţ Smochinescu.*

Deşi vede limpede „Avramuţ" şi deşi vede pe firmă : „La Hora Românească", *Papetărie, mărunţişuri şi articole de Ga-*

blonz, se întreabă dacă a nimerit bine, căci scrie *Smochinescu* şi nu *Feighenbaum.* Totuşi aici trebuie să fie, căci croitorul a spus că magazinul este al unui domn Feighenbaum. Şi îndată îşi dă seama că „Fag" pe evreieşte o fi pe nemţeşte „Faig", adică pe româneşte „smochină", aşa că poate omul şi-a schimbat numele. Dar rău este că sînt puse obloanele şi îţi dai seama că în magazin e întuneric.

Se apropie şi caută să desluşească prin vreo crăpătură dacă înăuntru e vreun pic de lumină. Vede sus, în oblon, o crăpătură puţin mai largă, şi-i cere mamei să-l ajute să se caţere ca să privească înăuntru. E sus. Nu, nu se vede nimic. Ba da, vede că e întuneric. Bate totuşi în oblon, tare. Mai tare. Poate că nu e întuneric în magazin, ci e pusă hîrtie albastră. Sau poate că şi pe dinăuntru sînt puse obloane şi de aia nu se vede lumina, dar e cineva acolo. Bate şi mai tare.

În spatele mamei a apărut sergentul de stradă : Cu ce socoteală umblă ăştia la obloane ?

— Nu ştii mata, domnule sergent... ? Îmi caut bărbatul, care e funcţionar aici...

Dacă nu se ascund, ba chiar bat în oblon şi încă tare, şi în prezenţa lui, înseamnă că e adevărat ceea ce spune femeia, că adică a venit să-şi caute bărbatul, funcţionar aici. Aşadar nu-s hoţi.

Efraim îl întreabă :

— Poate că ştiţi, domnule gardist, unde şade cu casa negustorul ?

Nu, nu ştie. Şi se uită la firmă. Văzînd abia acum portretul din rama de sus, zice :

— Arătos jupîn !

Efraim nu ştie de ce, dar ridicînd şi el ochii şi văzînd parcă abia acum portretul lui Avramuţ, îi vine să-l întrebe : „unde e tata ?" Nu întreabă, însă, nimic. Nu pentru că ar fi o prostie să întrebi o firmă de tata, ci pentru că omul de pe firmă are un chip ciudat, şi, mai ales, un zîmbet care — în lumina becului electric — pare duşman şi caraghios.

— Mamă, să întrebăm de adresă pe cizmarul de care vorbea adineauri croitorul.

Au mers înapoi cîţiva paşi şi sînt în faţa porţii. Văd un cartonaş cu o mînă desenată, o mînă cu un deget întins, arătînd înăuntru : *Atelierul de cizmărie sub boltă.* (Efraim îşi

spune : eu ştiu să desenez mai bine mîna decît e făcută asta, cu toate că e greu de tot să desenezi o mînă.)

Au intrat şi, în peretele din stînga, îndată, sub bolta asta întunecoasă, că te sperie de veche şi răcoroasă şi jilavă ce e, vezi venind prin gemuleţul de sus al uşii, o lumină slabă. Va să zică nu doarme cizmarul, ai pe cine întreba de adresă. Bat şi intră.

La o măsuţă joasă de cizmărie, sub lumina gălbuie a unei lămpi mici de petrol, cu un fel de abajur făcut dintr-un ziar în jurul sticlei de lampă, şade un om şi ciocăneşte la o gheată.

Fără să mai dea bună seara, Sara întreabă gîfîit :

— Nu te superi mata, dar caut pe bărbatul meu. Poate ştii unde stă cu casa domnul... patronul depozitului ?

Omul a ridicat capul, a dat ochelarii pe frunte şi a răspuns blajin :

— Că-s doi.

Sara, pentru că nu ştie cum l-o fi ştiind cizmarul — Smochinescu sau Feighenbaum — zice :

— Nu pe domnul colonel, pe celălalt...

Cizmarul o priveşte o clipă. E lămurit.

— Foarte bine... foarte bine. Dumnealui om ! Că celălalt e un ucigaş de oameni. Mie nu mi-e frică să vorbesc. Mai rău decît mi-a făcut, nu-mi mai poate face...

Efraim, care are încă în ochi chipul de pe firmă şi îşi aminteşte, într-o singură clipită, şi cele ce a auzit vorbindu-se în casă despre Avramuţ, în legătură cu arestarea tatei, răspunde el, căci ştie că mama nu-l va întrerupe :

— Se poate să fie „Dumnealui om", dar noi adresa i-o vrem, nu „caracterizarea".

Cizmarul deschide ochii mari :

— Cum ai zis ? „Caracterizarea" ? Vorbeşti frumos, băieţaş, ca în cărţi vorbeşti. Bravos ! Ai să ajungi un cineva. Da, da, să ştii. Am şi eu un băiat, mai mare ca tine, care, să ştii că ajunge... vorbeşte şi el ca tine... frumos...

Şi strigă tare, către cineva de dincolo de perdea :

— Ia vino încoa, Mihai, tătucule... Vino să auzi la un băieţaş vorbe... şi să vezi ochi... ce ochi !

Dar Sara nu are răbdare, nu are timp :

— Dacă ştii mata adresa, bine, dacă nu, nu te obosi... că nu avem timp. Bărbatul meu s-a angajat funcţionar la magazinul ăsta şi n-a venit acasă... sîntem îngrijoraţi...

În timp ce de dincolo se aude un mormăit „nu vin !", cizmarul răspunde Sarei :

— A, asta e... ? Şi de asta eşti necăjită matale ? O fi cine ştie unde cu jupînul... Poate la un pahar de vin... poate la un pahar cu bere...

Efraim întrerupe :

— Hai, mamă, la brodeza de care spunea croitorul. Luăm acolo adresa.

Cizmarul a ridicat din nou ochelarii pe frunte. Se uită la Efraim.

— Iute eşti, băieţaş, iute !

Şi, fără altă vorbă, le dă adresa : strada Săulescu, lîngă domnul profesor Şimşulean.

Şi explică pe unde s-o ia : din Piaţa Unirii la stînga. Chiar aproape de Piaţa Unirii, care e la capătul străzii Ştefan cel Mare, în care intri de aici.

◆

Sara nu ştie cînd a străbătut toată strada Ştefan cel Mare largă, luminată, şi e din nou în Piaţa Unirii. Cum îşi dă seama că de aici are puţin pînă la hotel, se gîndeşte că, înainte de a se duce să-l caute la Avramuţ acasă, să se repeadă la hotel. Poate că între timp a venit.

Şi, către băiat :

— Ce zici, nu e mai bine să mergem întîi la hotel ? Poate că a venit tata.

Dar el zice aproape răstit :

— N-a venit ! Nu mai vine !

Ea îl scutură de braţ :

— Ce vorbe sînt astea ?! Ai înnebunit ?

Şi cum vede la colţul străzii tăbliţa : STRADA SĂULESCU, intră cu sufletul pe buze, gîfîind :

— Hai, să căutăm casa lui Avramuţ !

Dar strada asta scurtă — cu case toate frumoase — este în întuneric. Nici măcar numerele caselor nu le vezi. Ah, uite o casă luminată, ba, cînd să te apropii, vezi că e chiar tare luminată. Uşa e la stradă. Bate în uşă. Încet, uşor. Nu răspunde nimeni, căci înăuntru e gălăgie, ca la un ospăţ mare sau la o întrunire. Efraim vede soneria şi sună prelung, apăsat şi în acelaşi timp bate din nou, bate cu pumnul, tare.

Deschide un flăcău brun, frumos, înalt, pletos şi purtînd cizme. Din vestiarul îngust se vede o odaie în care e într-adevăr un ospăţ, care pare şi întrunire. Cum lumina din odaie se revarsă pînă aici, Sara şi Efraim sînt văzuţi şi de cei de la masă. Dar numai un om — se pare gazda — un om în vîrstă, întreabă de la locul lui :

— Dar ce pofteşte dumneaei, Cornele ?

Tînărul răspunde :

— Tocmai întreb.

Şi, către Sara, cu glas blajin :

— Matale pe cine cauţi ?...

Răspunde Efraim :

— Pe domnul Avramuţ Feighenbaum... Smochinescu.

Domnul de la masă nu aude, aşa că tînărul frumos de la uşă îl informează, strigînd, ca să se audă pînă acolo :

— E o balabustă care caută pe un jupîn Feighenbaum.

Izbucnesc la masă rîsete, iar tînărul zice :

— Pesemne că nu eşti din Iaşi, că nu ştii că aici şade domnul profesor universitar Şimşulean...

Şi, fără a mai aştepta răspunsul profesorului, trînteşte uşa în nasul Sarei şi mîrîie :

— Nici în propriile noastre case nu mai avem loc de voi...

Totuşi Efraim a mai apucat să audă şi răspunsul strigat al gazdei :

— Spune-i că e a doua casă de la „chiolţ".

Se duc acolo.

Casa e în întuneric. Totuşi, intră în curte. Fără să-i pese că îi va scula poate pe oameni din somn, Sara bate în uşă. Nu răspunde nimeni. Bate mai tare. Bate tare de tot. Din vecini încep să latre cîinii, şi uite că aici, la casa asta, undeva în dreapta, se deschide o uşă grea şi apare o femeie în lumina care vine slabă, din interiorul îndepărtat al casei. Femeia întreabă spre întunericul din curte :

— Cine-i ?

— Vă rog să mă iertaţi. Locuieşte aici domnul Feighenbaum, vreau să zic Smochină...

Băiatul îndreaptă :

— Smochinescu.

— Da, aici stă, dar nu e nimeni acasă. Cine caută ?

Efraim a văzut la domnul Perlman, cum servitoarea spunea întîi „nu e nimeni acasă" şi după ce afla cine caută, zicea că

se duce să vadă dacă nu cumva „o venit între timp domnu", dar în realitate, se ducea să afle dacă „domnu" vrea sau nu să fie acasă pentru cel ce a întrebat. De aceea el nu o lasă pe mama să răspundă cine caută, ci spune :

— E ceva foarte urgent. Pentru magazin ! În interesul domnului Smochinescu.

— Nu e acasă. Nici dumnealui şi nici cucoana. Cred că au să vină tîrziu, căci am avut la masă pe domnul rabin şi au plecat abia adineauri toţi, nu ştiu unde. Cine să spun că a căutat ?

Răspunde tot Efraim :

— Interesează *că îl căutăm* pe dumnealui, nu *cine* l-a căutat. Hai, mamă, hai repede la domnul rabin...

Şi, către femeie :

— Unde şade domnul rabin ?

Femeia îşi dă seama din glasul şi din vorbele lor că e ceva serios, ceva grav, poate.

— Dar ce s-a întîmplat ? Vorbeai de magazin.

— Unde şade domnul rabin ?

— Nu, că acolo nu-i găsiţi ; cred că s-au dus toţi trei în altă vizită. Dar ce s-a întîmplat ?

Răspunde Sara :

— Căutăm pe bărbatul meu. S-a angajat azi la dumnealui la magazin şi n-a venit acasă. Am fost la magazin. Acolo nu mai e nimeni. Sîntem rude cu domnul Feighenbaum. Dar cine sînteţi dumneavoastră ? Poate soacra domnului Avramuţ ?

— Nu, eu sînt bucătăreasa. Bărbatul dumitale nu e unul aşa, mărunţel, slăbuţ ?

Sara tresare :

— Da ! !

Femeia continuă :

— A fost aici azi, îndată după-masă. Zicea că domnul meu l-a poftit să vină.

Şi e bucuroasă că o poate linişti :

— Nu mai fii îngrijorată mata. Cu toate că domnul meu nu l-a angajat, cu siguranţă că s-a angajat în altă parte. Că nu e dumnealui cu degetu-n gură. S-au certat oleacă.

Sara rămîne trăsnită : „nu l-a angajat", „s-au certat". Dumnezeule ! Atunci unde o fi ? Ce o fi făcut ? De ce n-a trecut pe acasă să spună un cuvînt ? De aici e atît de aproape pînă la hotel, s-ar fi putut repezi.

Deodată se liniştește. A înţeles : s-a dus să caute *alt* servici, ca să nu vină acasă fără răspuns bun. Şi desigur că în timp ce ea umblă să-l caute, el a venit la hotel.

Îl trage pe Efraim.

— Hai acasă ! O fi venit !

Abia mai aude vorbele femeii :

— ...Să nu fii mata îngrijorată. Are un curaj bărbatul matale... Să fi auzit ce i-a zis... !

— Hai, Froikale !

Dar Efraim o opreşte :

— Stai, mamă, să auzim.

Şi, către femeie :

— Ce i-a zis ? Ce ?

Femeia mîngîie creştetul băiatului :

— Şi de tine a vorbit. Se lăuda cu copiii şi cu mămica ta.

Efraim vrea să ştie lucruri limpezi :

— Ce a zis tata, şi cum de a ajuns să se laude cu mama, cu mine şi cu ceilalţi copii ? Cum ? Din ce s-au luat ? Şi ce a spus la urmă, ca să înţelegem unde s-o fi dus.

Asta vrea să audă şi Sara, dar femeia n-a auzit toată cearta, cu toate că chiar aici, în bucătărie, au stat de vorbă.

— Ce mai... Mi-a plăcut cîte i-a turnat în cap domnului meu. Degeaba spunea, deşteapta de cucoană-mea, după ce ţi-a plecat bărbatul, că dacă un om sărac prinde curaj şi se obrăznicește faţă de un bogătaş, înseamnă că pînă la urmă săracul îşi pune ştreangul de gît şi se spînzură. Tîmpita ! Ai mata un bărbat şi jumătate. Măcar de ar fi toţi bărbaţii la fel.

Nici Sara şi nici Efraim nu mai aud nimic. De altfel nu-i interesează, de vreme ce nu pot afla din ce s-au luat la ceartă şi ce şi-au spus. Şi, mai ales, dacă nu pot înţelege unde s-o fi dus.

◆

Acum aleargă. Cu adevărat aleargă. Aleargă spre hotel. Dacă nu-l găseşti nici acum acasă, să ştii că, într-adevăr, s-a întîmplat ceva. Te pomeneşti că ticălosul de Avramuţ o fi pus să fie arestat, dacă — precum zicea femeia — s-au certat. Te pomeneşti că tot în legătură cu ticăloşia aia, a lui Avramuţ, din cauza căreia Moişală a stat în închisoare. Ah, dacă ar fi

ascultat-o nu s-ar fi dus la Avramuţ. Nici n-ar fi venit la Iaşi. Să fi rămas la Mihăileni. Sau să fi plecat la Brăila.

— Îl găsim sănătos la hotel şi îl rugăm să ne mutăm la Brăila. Îl rogi şi tu, Froikale ! Da, da, ne mutăm la Brăila !

Cînd au ajuns nu prea departe de hotel, au putut desluşi un grup de oameni, strînşi în mijlocul străzii. Din gura unuia, care s-a desprins de grup, ea aude, în fugă, un cuvînt pe care acesta îl spune cuiva :

— Categoric, sinucidere ! Se pare că era un voiajor.

Îngheţată de spaimă, roagă pe necunoscut să-i spună despre ce e vorba.

Necunoscutul îi zice :

— Autorităţile reconstituie o sinucidere. Omul s-a aruncat înaintea tramvaiului... Nu-i localnic.

Ea scoate un ţipăt :

— Cum îl cheamă ?

Dar cel de al doilea cetăţean explică celuilalt :

— E absurd să se admită ideea sinuciderii. E absurd să se arunce cineva sub un tramvai, cînd are la doi paşi trenuri, care nu te mutilează, ci te ucid garantat.

Ea întreabă, vrea să ştie... dar i se pare că nu vorbeşte, că nu întreabă nimic, căci — îşi dă seama — nu i se descleştează gura şi vede ca printr-o pîclă, că oamenii se risipesc. Se pare că s-a terminat „reconstituirea". Nici Froikale, care a întrebat şi el oamenii, nu-i poate răspunde altceva la întrebările pe care ea i le pune cu ochii, decît că a fost un accident sau o sinucidere, şi nu se ştie cine e victima.

În clipa asta aude pe cineva spunînd :

— N-a murit. A fost dus la spitalul israelit.

Ea îl smuceşte pe Efraim :

— Hai la spital !

Şi, pornind, dă un ţipăt care despică întunericul străzii :

— Nuuuu ! Nu se poate ! ! ! Hai întîi la hotel !

Făcîndu-şi cu greu loc printre oamenii mulţi, cu geamantane şi pachete, oameni care vin de la gară, sosiţi pesemne acum cu trenul, ea aleargă cei cîţiva paşi pînă la hotel, trăgîndu-l pe Efraim după ea.

Urcînd scările în goană — ca fugărită — întreabă gîfîind, din mers, pe portar :

— A venit bărbatul meu ?

Portarul răspunde adormit :

— Nu-l cunosc.

Acum străbate coridorul lung, întunecat şi tăcut, şi deşi încă departe de cameră, strigă :

— Moişală... Moişală !... Ai venit ? !

Şi ajunsă la uşă, bate cu pumnii şi strigă :

— Ai venit, Moişală ?

Dar îşi răspunde singură, parcă mugind, desperat, pentru Froikale şi pentru copiii dinăuntru :

— N-a venit ! ! !

Fetele au deschis uşa. Nu, nu e. Nu este !

— Îmbrăcaţi-vă repede şi hai la spital ! La spitalul israelit !

— Dar ce s-a întîmplat ?

— Nu ştiu, o să vedem acolo. Repede !

Nimeni — nici măcar Blima, care cu calmul ei a potolit de atîtea ori desperările — nu mai e în stare s-o potolească.

◆

Trecînd cu copiii, vîrtej, prin faţa portarului, îl întreabă unde e spitalul istraelit, şi, fără să-i pese de oamenii cîţi mai sînt pe stradă la ceasul tîrziu din noapte — aleargă, aleargă, aleargă, cu copiii lîngă ea şi după ea. Au trecut pe străzi luminoase şi pe străzi şi ulicioare în beznă şi — fără să fi scos nici un cuvînt între ei, ci întrebînd numai pe rarii trecători dacă merg bine spre spitalul israelit, iată-i — după ce au străbătut un fel de maidan — la spital.

Portarul spitalului confirmă :

— Da, a fost adus şi un om călcat de tramvai.

— Numele, numele ! ! ! ? ? ? Nu Horowitz ?

Calm, ca şi pînă acum, portarul caută într-un registru.

— Horowitz Moise.

Nu apucă să dea amănunte, căci Sara şi Şela au dat un ţipăt şi au leşinat, în timp ce portarul — pînă vine medicul de gardă — mormăie, ca un fel de răspuns, pentru fata mai mică şi băieţaş :

— A vrut să-şi ia viaţa.

Medicul de gardă, sosit repede, le-a trezit pe Sara şi pe Şela din leşin.

Mai calmă decît toţi, Blima întreabă pe tînărul medic :

— Scapă cu viaţă ?

Şi dîrz :

— Vreau să-l vedem.

Tînărul medic răspunde :

— Să sperăm că scapă. Dar de văzut nu se poate. Dimineaţă...

Sara însă vrea să-l vadă acum. Acum vrea să-l vadă. Şi geme :

— Dar, nu-i aşa, trăieşte ? Şi recunoaşte ?

Medicul o linişteşte :

— Trăieşte. S-a făcut tot ce era posibil, se face tot ce e posibil...

— Vreau să-l văd, trebuie să-l vedem !

Cît e de tînăr, medicul are ceva părintesc-blajin în glas :

— Ce-i aia *trebuie ? !* Nu se poate, doamnă. Şi, de altfel, la ora asta nici nu pot fi vizitaţi bolnavii. Aşa cum am spus : mîine dimineaţă... Nu mai e mult.

Poate pentru că a văzut-o pe fata cea tînără mai calmă decît pe toţi, sau poate pentru că o vede „făptură proaspăt trecută de la fetiţă la domnişoară, cu trupul frumos făcut şi mai ales cu ochii negri inteligenţi — pe ovalul palid al obrazului" — (cum gîndeşte privind-o), poate de aceea i se adresează ei :

— Sfătuieşte-ţi familia, duducă, să fie cuminte şi înţelegătoare, aşa cum eşti matale.

Şi, către toţi :

— Din păcate, nu vă pot permite să zăboviţi nici măcar aici. Mi se pare că locuiţi departe, tocmai lîngă gară, la un hotel... S-a găsit la pacient chitanţa de la hotel. Aşa că mai bine porniţi spre casă... Şi veniţi, cum am zis, dimineaţă...

După o clipă de gîndire :

— Sau, ca să nu mergeţi pînă la hotel, sînt aici, pe aproape, ceainării care ţin deschis toată noaptea. Aşteptaţi la ceainărie pînă dimineaţa... Nu mai e mult. E o ceainărie mai încolo, în coasta Teatrului Naţional.

Blima, văzînd bunăvoinţa tînărului doctor, îl roagă :

— Numai pe mama v-aş ruga s-o lăsaţi să-l vadă acum. O clipă măcar. Merge cu dumneavoastră...

El o priveşte cuprinzător, de jos, de la picioare pînă sus, de-a lungul pieptului tînăr :

— Mai curînd am încredere în calmul dumitale... Dacă vrei, dumneata îl poţi vedea... Poftim !

Şi porneşte.

Blima îl urmează cu paşi repezi :

— Mulţumesc ! Dar lăsaţi-o şi pe mama. O să am grijă să fie cuminte, calmă. Hai, mamă, şi mata.

Trec prin nişte coridoare pînă departe, în fund, spre etaj. Urcă şi străbat un coridor. Doctorul deschide uşor uşa unui salon cu o mulţime de paturi, deasupra cărora cade de sus, din tavan, o lumină slabă, care li se pare tristă, parcă bolnavă şi ea. Blima n-a fost pînă acum într-un spital, de aceea, poate, abia se stăpîneşte ca, în faţa chipurilor din paturi, şi la auzul gemetelor, să nu ţipe : „Care e tata ?“ Încă înainte de a se fi oprit doctorul, Sara a dat un strigăt de fericire. De fericire, căci e aici. Ah, dacă ar putea chema şi pe Şela şi pe Froikale să-l vadă şi ei că e aici, viu !

Medicul o ia de umeri :

— Gata, l-aţi văzut. Ajunge. El nu trebuie să vă vadă. Trebuie ferit de emoţii. Aveţi răbdare pînă dimineaţa.

— Dar nu-i aşa că nu e grav, nu-i aşa ?

Şi fără a aştepta răspunsul, Sara gîfîie :

— Cum s-a întîmplat ?

Blima, care îl ştie pe tata, are o rugăminte :

— O mare rugăminte ! Cu toate că aţi spus că n-are voie să aibă emoţii, vă rog din suflet, *să ştie* că *noi ştim* că e aici. Asta o să-i dea linişte. Grija că noi nu ştim ce e cu el şi unde e îl poate ucide. Eu îmi cunosc părintele. Aşa că daţi-mi voie măcar numai mie să-i şoptesc *că ştim* că e aici. Vedeţi, nu doarme.

Şi de frică să nu fie refuzată, o lasă pe Sara — rămasă ca o stană — şi porneşte singură, şi iată, e la patul lui, îl vede cum deschide ochii mari, mişcă buzele şi parcă ar vrea să spună ceva.

Ea pune uşor, mîngîietor, mîna pe mîna lui, scoasă din cuvertură, şi, privindu-l drept în ochi şi parcă silabisind cuvintele, ca pentru un surdo-mut, şopteşte :

— Sîntem aici. Uite-o şi pe mama acolo... O vezi ? Şela şi Froikale sînt jos. Să nu ai grijă de noi. Doctorul zice că te faci bine. Te faci bine. Te faci bine ! ! !

El vrea s-o reţină cu privirea şi bolboroseşte ceva. Ea atît înţelege :

— ...Scrisoarea... nu... Nu-i adevărat... !

— Ce scrisoare, tată ? Ce scrisoare ?

Da, a auzit-o, căci răspunde ceva, cu ochii deschişi tot mai mari, căscaţi desperat.

Medicul a luat-o de la patul lui :

— Nu se poate, duducă, nu se mai poate.

— Spunea ceva de o scrisoare... Ce scrisoare ?

Medicul rămîne o clipă pe gînduri. Să spună ? Să nu spună ? Poate că scapă omul cu viaţă şi n-o să vrea ca familia să ştie. Şi apoi, nu e sarcina lui, ci a administraţiei să-i restituie omului tot ce s-a găsit asupra lui, sau — dacă moare — să i se dea familiei. Totuşi, nu ştie de ce, poate ca un fel de apropiere, ca de un membru al familiei, de fata asta, pe care o vede deşteaptă, energică şi drăguţă, îi spune :

— S-a găsit asupra tatălui dumitale un fel de carnet de comenzi, în care scrie familiei... căci se pare că n-a fost accident, ci... da... sinucidere !

Blima nu se mai îndreaptă spre mama, care o aşteaptă, ci îl roagă pe tînărul medic :

— Vreau să mai vorbesc cu tata... Vreau să-l mai întreb ceva.

Medicul îi pune uşor mîna pe umăr şi o îndepărtează de la pat spre uşă :

— Nu se poate, duduie. Abuzaţi... Nu e voie... Aşa cum v-am spus, veniţi dimineaţa. Este aici, nu departe, cum v-am spus, o ceainărie, care ţine deschis toată noaptea. Aşteptaţi acolo şi o să vorbiţi cu tatăl dumneavoastră dimineaţă la opt. Las eu vorbă la poartă să vă permită intrarea.

Blima nu ştie cînd a ajuns cu mama la poartă.

Efraim şi Şela şi-au pierdut răbdarea, dar sînt fericiţi de veştile aduse. Sara, însă, şi-a pierdut liniştea. Cine ştie ce se întîmplă pînă dimineaţă... Ar vrea să se înapoieze, să roage pe medic ca să fie lăsată măcar ea, numai ea. Va sta toată noaptea ca un cîine cuminte la picioarele patului lui, sau într-un ungher al odăii. Blima, însă, îi explică : nu se poate. E exclus să i se permită. Şi o linişteşte :

— Tata se simte bine... Da... e bine...

Stau toţi patru la poartă şi nu ştiu ce să facă. Deodată, Blima îl trage deoparte pe Efraim :

— A mai pomenit portarul de sinucidere ?

— Zicea că aşa se zice... Şela n-a auzit...

Blima adaugă, în şoaptă :

— Mai bine. Ea să nu ştie. Nici mama... Doctorul spune că s-a găsit la tata şi un fel de scrisoare pentru noi.

Şi, tot în şoaptă :

— Dar de ce ? De ce ?

Sara, urmîndu-şi gîndurile ei, murmură :

— Cum s-o fi întîmplat ? Bucătăreasa lui Avramuţ zicea că s-au certat şi că...

Şi, brusc, îi lasă în poartă şi e din nou la portar :

— Trebuie să urc la el, trebuie să vorbesc şi eu cu el !

Portarul e plictisit. Vrea să doarmă. Aşa că o împinge dincolo de poartă, încuie şi intră înapoi în odăiţa lui.

Şela e de părere să se ducă toţi acasă şi să revină mîine dimineaţă, cum zicea Blima că a spus domnul doctor. Ce rost are să stea aici ? În orice caz, ea se duce înapoi la hotel. Să i se dea cheia.

Nu, singură nu e lăsată la hotel.

— Du-te, tu, Froikale, cu ea.

El, însă, nu vrea şi zice răstit :

— Cum o rabdă inima să stea la hotel ? Să stea dracului cu noi la ceainărie.

Nu ştii cînd şi cum, ea i-a tras o palmă :

— Du-te tu dracului ! Drac împieliţat ce eşti !

Şi a şi pornit-o.

Blima fuge după ea, o ajunge din urmă în mijlocul pieţii pustie şi întunecoasă şi încearcă să-i explice că măcar acum ar trebui să se lase de „zurlelile" ei. Oare nu-şi dă seama ce nenorocire i-a lovit ? Dar văzînd că e zadarnică orice încercare, cere cheia de la hotel, mamei, care împreună cu Efraim le-a ajuns din urmă.

— Merg şi eu cu Şela, mamă. Şi venim dimineaţă la poarta spitalului. Să zicem la şapte. E bine ? Doctorul spunea că la opt ne dă voie să intrăm. Noi venim pe la şapte.

Şi, liniştitor, către toţi :

— Bine că cel puţin ştim unde e tata şi că ne-a văzut... Şi să ştiţi că arată bine... Pe cuvînt că arată bine... Aşa că are dreptate Şela ! Ce ar fi să mergem toţi acasă şi să venim dimineaţă împreună... Vreţi ?

Sara, însă, nu vrea. Şi nici Efraim nu vrea. Ba Efraim adaugă :

— Poate că mai putem intra... O să mai încercăm. De o mie de ori o să încercăm.

Şi, încordat, către Blima :

— Ţie ţi-e bine... Tu l-ai văzut...

Cum Şela s-a îndepărtat între timp, Blima, care a luat cheia din mîna mamei, repetă că dimineaţă la şapte, va fi cu Şela la poarta spitalului şi încheie :

— De noi să nu aveţi grijă... Şi dacă e ceva... adică dacă intraţi încă în noaptea asta, şi e cumva rău cu tata, vii tu, Froikale şi ne chemi. Ai să nimereşti, nu-i aşa ?

Îl sărută şi-i spune :

— Nu te necăji că te-a supărat „prinţesa"... O ştii !

Acum aleargă după Şela, strigînd prin pustietatea străzii :

— Şela ! Şela !

◆

Rămas cu mama, Efraim e de părere să se înapoieze la spital şi să încerce să intre. Dar mama îşi dă seama că nu va fi cu putinţă. Deocamdată cel puţin.

— O să încercăm poate mai tîrziu.

Şi, interesîndu-se unde e Teatrul Naţional, porneşte cu Froikale. Au ajuns în faţa ceainăriei. Dar e nehotărîtă.

— Hai, mamă, să intrăm. N-o să coste mult. Ai auzit că e deschis toată noaptea.

Au intrat.

— Ia te uită, mamă ! Se pare că în oraşele mari există oameni care nu au unde dormi. Uite, consumă ceva ieftin şi au voie să doarmă, în jurul meselor din curtea ceainăriei.

Sara vede, la o masă de lîngă perete, un om adormit, încovrigat, cu mîinile băgate sub haină, subsuori, ca să-i fie cald în noaptea care, deşi de vară, e răcoroasă. Doarme cu capul dat pe spate, cu gura deschisă. Pare un om cam de vîrsta lui Moişală. Doamne ! Cine ştie de cîte ori, ca să facă economie de hotel, să-i rămînă bani pentru noi, o fi dormit aşa şi Moişală, la masa unei ceainării dintr-un orăşel străin, cu geamantanele cu colecţii lîngă el, păzindu-le şi în somn, să nu-i dispară. Îl priveşte pe omul care doarme : el doarme aici, iar familia lui unde o fi ? Cine o fi ?

Efraim observă că barba omului creşte — ţepi — sub ochii tăi. De ce i se pare că oamenilor săraci, de felul ăstora de

aici, din ceainărie, le creşte părul şi barba tare repede noaptea, iar obrajii li se scofîlcesc şi se fac pămîntii ? Asta a văzut-o întîia oară, noaptea trecută, în tren, în clasa a III-a, în care au călătorit ei. A trecut pe culoarul clasei întîia şi a privit la oamenii din compartimentele de acolo : arătau altfel. Aceia din clasa I-a şi chiar a II-a parcă întineresc şi par proaspăt bărbieriţi sub lumina care, acolo, pare altfel decît într-a III-a.

S-au aşezat, şi Sara a cerut un pahar cu ceai pentru Efraim. Chelnerul îi spune că dacă ia o porţie — un ceainic cu două castronaşe — costă cam tot atît. Totuşi, ea nu vrea decît un singur ceai la pahar, pentru băiat. Nu ştie de ce dar ea nu vrea. De altfel, în clipa în care l-a găsit pe Moişală în viaţă, la spital, s-a hotărît să postească pentru însănătoşirea lui. Cere pentru băiat şi doi covrigi.

Ciudat i se pare lui Efraim că pînă în clipa asta n-a simţit cît îi e de foame. Dar a fost de ajuns să ia prima îmbucătură de covrig muiat în ceai, ca să nu ştie cînd a băut tot ceaiul şi cînd a înfulecat covrigii. Tare ar mai mînca ceva ! Adică abia acum ar vrea să mănînce.

— Te-ai săturat, Froikale ?

— Sigur, mamă ! Sigur !

Şi, pentru că vede privirea mamei dusă în depărtări (i se pare oare, sau mama a albit deodată şi s-a făcut jumătate ?) spune, cu un zîmbet, pe care îl simte însă ca o durere :

— Ştii, mamă, cea mai bună dovadă că tata se face bine, o am în faptul că am putut să mănînc. Înainte de a fi fost la spital, îmi era gîtlejul îngustat, zăvorît... Ce noroc că nu e grav cu tata... Nu e aşa, mamă, că nu e grav ?

Pentru că răspunsul nu vine, sau poate pentru că — deşi sfîrşit de oboseală — nu vrea s-o lase pe mama îngrijorată, iar el să adoarmă, îi ia mîna în dreapta sa, ocrotitor şi mîngîietor, şi făcîndu-şi din braţul stîng pernă, pune capul pe braţ, şi, pe jumătate adormit, murmură :

— Se face bine... bineeee...

Sara îşi scoate cu mîna rămasă liberă jacheţica de pe umeri, o pune pe umerii lui şi se apropie de el ca să-l încălzească şi cu trupul. Rezemîndu-şi spatele de perete, pentru a încerca să şi-l încălzească măcar aşa, ea rămîne cu ochii deschişi, cu privirea trimisă în gîndurile care se învălmăşesc, se încalecă, se amestecă...

I se face rece. E aici, în oraş străin, în această grădină a ceainăriei, tîrziu noaptea, iar fetele ei sînt la hotel. Oraş străin... şi aici, ea singură, cu Froikale, într-o curte de ceainărie... printre necunoscuţi, toţi parcă micuţi-micuţi, ponosiţi şi nenorociţi, apăruţi parcă din altă lume.

Dar să nu gîndim la altceva decît că trebuie să ne rugăm lui dumnezeu ca Moişală să scape cu viaţă şi să se însănătoşească...

Gata să sară în picioare să alerge să caute o sinagogă, să-l roage pe ceauş să-i deschidă îşi dă seama că trebuie să lase totul pe mîine, la rugăciunea din zori, cînd se găsesc în sinagogă zece bărbaţi de care e nevoie ca să se poată face rugăciunea. Ştie că şi-a dat întîlnire cu fetele la şapte, la poarta spitalului. Pînă atunci va fi gata cu rugăciunea. Aşa ! În zori va fi la sinagogă, se va ruga pentru însănătoşirea lui Moişală şi va cere să i se schimbe şi numele, aşa cum se obişnuieşte în asemenea nenorociri, pentru ca îngerul morţii, trimis să aducă sufletul unuia Moişă, să nu-l găsească pe Moişă, ci pe altcineva pe care îl cheamă Altăr sau Zeidă sau Haim sau Leib, nume care, de altfel, înseamnă „bătrînul", „bunicul", „viaţă", care şi ele alungă îngerul morţii... Dar parcă pentru aşa ceva te poţi ruga fără cei zece oameni şi în cuvinte ale tale, şi poţi intra oricînd în sinagogă. Sau poate nu... Las' că datorită rugăciunilor şi a schimbării numelui, făcute dimineaţa, înainte de spital îl va găsi pe Moişală mult mai bine !

Totuşi, nu, nu are răbdare pînă atunci. Vrea să se ducă la spital acum, să vadă ce face Moişală. Se uită la Efraim, hotărîtă să-l trezească, dar el doarme frînt, sărăcuţul, dragul de el. Şi parcă arde. Îi pune mîna pe frunte. Da, îi arde fruntea. Aici, cu ea, trebuia să fi oprit una din fete, iar Froikale să se fi dus la hotel, să se culce în pat, învelit, nu să doarmă aşa...

Îi aşază mai bine jacheţica şi se vîră în el şi mai mult, ca să-l încălzească : „Aşa, aşa, dragul meu". Parcă îl apără şi de boală.

I se pare oare, sau el se vîră mai aproape de ea, ca s-o ocrotească, s-o apere de nu ştiu ce primejdii, care o ameninţă. Ah, dragul meu, să ne ajute dumnezeu să-l avem pe tata iar sănătos, şi să plecăm la Brăila... Brăila... Brăila...

Şi adoarme cu ochii deschişi, spre o Brăilă pe care, însă, nu şi-o poate închipui.

◆

Trebuie să fi trecut mult de cînd am adormit, gîndeşte Efraim, deschizînd ochii speriat. A visat ceva rău, dar nu-şi aduce aminte ce. Se uită buimac, neştiind unde e, dar îndată îşi dă seama unde se găseşte şi îşi aminteşte ce s-a întîmplat cu tata. În lumina săracă a celor cîteva felinare atîrnate de copacii groşi, umbroşi, care, cu coroanele lor fac să fie şi mai răcoare — şi, în cenuşiul zorilor, care se pregătesc să se ivească, el vede că în curtea acestei ceainării e mai multă lume decît fusese azi-noapte, cînd a venit cu mama. Deodată privirea îi e parcă chemată de trei oameni care şed la o masă vecină. Poate i-au atras atenţia din cauza omului din mijloc, un tînăr de vreo douăzeci şi cinci-douăzeci şi şase de ani, cu capul frumos, obrazul uşor măsliniu, cu ochii mari, negri, părul negru şi mustăţile mari, pe oală, şi uşor încărunţite, cu toată tinereţea omului. De ce oare îi atrage mai mult el atenţia? Nu-şi dă seama. Poate din cauza îmbrăcămintei, într-un hal fără de hal, insultînd parcă statura şi chipul lui frumos. Şi la Mihăileni, şi la Dorohoi, cînd vedea un om în toată firea, îmbrăcat de ruşine, era ruşinat şi îndurerat, şi se simţea — nu-şi dădea seama de ce — vinovat de halul omului şi se întreba ce simţămînt încearcă oare copiii unui asemenea om, cînd îşi întîlnesc pe stradă părintele astfel degradat. Dar şi tata, cît de îndurerat şi ruşinat o fi fost cînd o vedea pe mama şi pe ei, copiii, întotdeauna ponosiţi şi nu se simţea în stare să le ia îmbrăcăminte ca lumea. În zadar i-a spus el într-o zi: „Nu dumitale, tată, trebuie să-ţi fie ruşine, ci"... cui? Şi a rămas cu vorba spînzurată în aer, căci, într-adevăr, cui să-i fie ruşine? Cine e vinovat? Nu ştia, dar îşi dădea seama că pesemne nu sînt lucrurile bine orînduite în viaţă, dacă un om ca tata, care munceşte pînă nu mai poate, nu e în stare să-şi îmbrace şi să-şi hrănească familia, pe cînd un Perlman, care trîndăveşte... Să-i fie atunci ruşine domnului Perlman? Nu ştie! Crede, totuşi, că nu lui trebuie să-i fie ruşine, ci felului în care sînt orînduite lucrurile. Totuşi, orînduirea lucrurilor nu poate fi trasă la răspundere. Aşa că trebuie să existe cineva, nişte oameni vinovaţi... Cine e atunci vinovat că omul de la masa vecină, un om aşa de impunător şi frumos, e îmbrăcat în halul ăsta? Dintre ceilalţi doi, unul pare a avea un an-doi mai mult decît omul în haine ponosite. E mărunt,

şi chipul îi este parcă turnat din bronz. Poate unde are obrazul şi mîinile ca la lăcătuşi sau la fochişti şi mecanici de tren, cu funinginea intrată sub piele, aşa că oricîţi ani ar fi trecut de cînd nu mai lucrezi meseria, şi oricît te-ai spăla, tot tuciuriu rămîi. Celălalt e mult mai în vîrstă (are plete-argintii), e cu obrazul palid, ras, şi poartă o pălărie cu boruri mari şi cravată mare, cum poartă scriitorii, actorii, pictorii, compozitorii şi alţi oameni mari, despre care el, Efraim, a aflat că se poartă aşa. Păcat că — deşi masa e alături — nu poţi auzi bine ce vorbesc ei. Desigur lucruri frumoase, vorbe înalte, de oameni învăţaţi. Ba uite, acum, cînd domnul acela mai vîrstnic s-a ridicat, şi după el ceilalţi doi, îl auzi limpede spunîndu-i celui cu mustăţi, îmbrăcat ponosit :

— Ei, Moscu Navon, îţi urez călătorie bună şi spor la lucru. Eu nu mai pot rămîne. M-am bucurat că împreună cu dumnealui ai tras la mine, şi am mai pălăvrăgit oleacă şi te-am putut însoţi încoace, pentru a continua mica orgie verbală. La gară, însă, vă duceţi singuri.

Îl îmbrăţişează şi îl sărută pe amîndoi obrajii, înfăşurîndu-l, parcă, în pelerina largă.

Şi acum scutură mîna celuilalt :

— Sînt încîntat că te-am cunoscut şi găzduit, fie şi o singură noapte, cum să-ţi zic...

Şi zîmbind uşor, spune cu glas scăzut, parcă spre a-l feri de o primejdie :

— „Cetăţene" sau mai bine „tovarăşe" ?

Efraim aude cum acesta răspunde :

— E totuna. Căci dacă o personalitate ca dumneavoastră, maestre Costuleni, este artist-cetăţean, el e *tovarăşul* de luptă al oamenilor.

Costuleni îi scutură mîna şi mai puternic, tinereşte :

— Ai adus-o bine din condei, Udrea !

Şi, către Moscu, tot cu glas scăzut :

— Să fim atenţi, căci muncitorii ăştia candizi cică, sînt mai ingenioşi decît zece artişti şi intelectuali la un loc. Ai văzut „o aducere din condei" ! ? Atenţiune, atenţiune, Moscu Navon ! În tren spre Brăila, şi acolo mai ales, în Brăila voastră, să nu te seducă pînă a te face să-ţi prefaci poemul simfonic în flamură.

Acela căruia Efraim a auzit că îi zice Moscu Navon răspunde :

— Vreau să vă *ne*liniștesc, maestre, informîndu-vă că tocmai asta năzuiesc să fiu : flamură ! Flamură în visul şi lupta oamenilor pentru mai bine, mai frumos. Să fiu flamură, dar nu numai cu acest poem simfonic, şi nici numai cu întreaga mea creaţie, ci cu toată fiinţa mea. Şi aveţi dreptate : „pericolul" vine şi de la tovarăşul Udrea.

Asta a auzit Efraim limpede, şi acum vede că oamenii au pornit spre poartă. Vrea să ţină însă minte numele lor : Moscu Navon, Costuleni, Udrea. Cine oare sînt ei ? I se pare, sau într-adevăr numele unuia — Moscu Navon — l-a auzit acasă, la Mihăileni, o dată, într-o convorbire dintre tata, Blima şi mama ? Da, da, a auzit vorbindu-se de el ca de o rudă, o rudă îndepărtată, dar rudă...

Deodată a fost scuturat de un fior. S-a făcut oare răcoare, sau el are din nou temperatură ? Da, s-a făcut răcoare. E ceasul cînd zorile se pregătesc să apară — cum le vedea şi la Mihăileni, cînd se scula să înveţe sau să citească.

De undeva, din nevăzutul de dincolo de clădiri — la fel ca la Mihăileni, la ceasul ăsta — fîlfîie o aripă uriaşă de răcoare solemnă, care începe să decoloreze albastrul întunecat al cerului, şi să pregătească apariţia luminii. Se aude un fel de foşnet uriaş, grav. Nu este — el e sigur — nu este foşnetul copacilor bătrîni de aici, din grădina aceasta a ceainăriei, căci nu e foşnet de copaci, ci parcă e foşnetul firii înseşi, foşnetul timpului care se trezeşte şi înaintează, înaintează... Dar de ce i se pare că fîlfîirea asta sărbătorească, gravă, răcoroasă vine de pe chipul, nu de pe chipul, ci numai din ochii, din privirea aplecată parcă înlăuntrul propriu şi trimisă şi în depărtări nesfîrşite de către acela căruia a auzit că îi zice Udrea ?

Ce oare l-a trezit din gînduri ? Ah ! e mama, care în somn se lipeşte de el să-l încălzească şi să-l ocrotească parcă. Îşi aminteşte deodată unde se găseşte, pentru ce e aici şi ce e cu tata... Observă jacheţica mamei pusă pe umerii lui. O ia şi o pune uşor pe umerii mamei, şi adoarme din nou cu gîndul la cei trei oameni : Ciudaţi oameni ! Ciudaţi ! Cine sînt ei oare ? Şi, mai ales, cine e omul căruia îi zice Udrea ?

CAPITOLUL V

Spre întîlniri

Chiar dacă nu s-ar putea afirma cu precizie că dumnezeul lui Avramuţ şi-a dat — cum zicea el — „binevoitorul concurs" pentru ca înmormîntarea lui Mişu Horowitz să aibă loc exact atunci cînd el, Smochinescu, a scos capul pe fereastra vagonului-restaurant, pentru ca în felul ăsta să poată avea *miţwa* rîvnită — fapt este că o simplă întîmplare (căreia Avramuţ i-ar zice misitul lui dumnezeu) a făcut ca înmormîntarea să aibă loc într-adevăr atunci.

Lucrurile s-au petrecut — începînd de aseară — aşa :

Cînd Blima cu Efraim şi Ditta — fata rudelor din strada Zugravi, la care Sara s-a mutat — au ajuns acasă (venind de la secţia de înmormîntări a Comunităţii), au găsit-o pe Şela împreună cu toţi membrii familiei Dittei, adică bătrînul Zeidă, Bruha, Meier — bărbatul ei — şi băieţaşul, cinînd în odaia cea mare în care s-a luat şi prînzul. Şedeau parcă muţi, iar Bruha — la privirea mirată a Blimei şi a lui Efraim, „unde e mama" — a făcut semn că e dincolo, în odaia copiilor, şi a pus degetul la buze : ssst !

Blima şi Efraim, înţelegînd că mamei îi este rău şi e culcată, au alergat într-un suflet acolo. Dar în prag s-au oprit : şi mai albită, cu ochelarii pe care îi punea numai cînd îi ajuta Şelei la broderie, unde ţi se cere să-ţi „scoţi ochii" mama

coase de zor ceva dintr-o bucată mare de pînză albă, iar *talesul*[1] tatei, împăturit, e pe masă.

Sara, care, încă înainte de a-i fi văzut, i-a simţit apăruţi în prag, a dat ochelarii pe frunte — cum fac bătrînii — (niciodată n-a făcut asta mai înainte, ci scotea ochelarii cînd voia să te privească) s-a uitat la copii şi, cu o linişte şi un glas din zilele ei cele mai bune, a zis :

— Bine că aţi venit, dragii mei. Eram îngrijorată. Aşezaţi-vă şi voi la masă.

Şi, pentru că i s-a părut că Blima vrea să spună ceva, a murmurat repede :

— Ştiu tot. Mîncaţi. Eu mai am de lucru.

Şi a făcut să-i cadă din nou ochelarii pe nas, continuînd să lucreze sub lumina lămpii de petrol cu abajur mare, alb, care din tavan atîrna pînă jos, aproape de capul ei.

Blima şi Efraim s-au privit şi au trecut dincolo. După ce s-au spălat pe mîini, s-au aşezat şi ei la masă.

Nici Bruha şi nici Şela — care au fost doar tot timpul cu mama — nu-şi explică ce a vrut ea să spună cu „ştiu tot". Efraim şi Blima, care sînt aşezaţi unul lîngă altul, se întreabă în şoaptă dacă nu cumva o fi aflat — de la cine oare ? — că tata s-a sinucis. Totuşi, hotărăsc să nu-i spună că medicul le-a dat carnetul de comenzi în care sînt cele două copii ale scrisorii tatei. Dar dacă la spital i s-o fi comunicat că le-a fost dat ? În sfîrşit, vor vedea ce e de făcut. Deocamdată sînt bucuroşi să afle de la tuşa Bruha că mama a primit la spital cu destulă cuminţenie comunicarea că, la apariţia primei stele, cînd cimitirul poate începe să primească morţii, tata a fost dus din „morga" spitalului — acel îngrozitor beci-garaj — de-a dreptul la cimitir. De asemenea că a preluat liniştită bocceaua cu hainele, încălţămintea şi lenjeria tatei. La spital i s-a mai spus că totul în legătură cu înmormîntarea a fost aranjat de un domn Nathansohn, om mare la comunitate, la spital, la templu şi la „Sacra" (societatea de înmormîntare a comunităţii), şi că domnia sa a hotărît înmormîntarea pentru îndată după-masă, pesemne cînd poate onora cu prezenţa dumisale ceremonia. De asemenea, că i s-a dat lui Moişală un loc frumos

[1] Un fel de şal alb cu dungi, pe care evreii religioşi îl poartă pe umeri şi pe cap cînd fac rugăciunea, şi în care e înfăşurat trupul celui mort.

şi fără plată. Adică i s-a spus mamei la spital cam ceea ce li s-a spus lor la „Sacra".

Bruha mai povesteşte că au fost şi la hotel, unde au achitat ce era de achitat şi au luat bagajele. Cum Sara a găsit în port-vizitul tatei — luat încă dimineaţă de la spital — recipisa pentru balotul şi cufărul cu lucrurile sosite din Mihăileni şi depuse la magazia gării, Meier — care e bine cu şeful gării şi cu magazionerul — a obţinut să fie eliberate îndată, deşi nu era ora de serviciu. Totul este în odaia în care lucrează Sara, care a scos din cufăr două cearşafuri şi s-a apucat să coase ea, cu mîna ei, giulgiul, cu toate că bătrînul i-a spus că treaba asta trebuie s-o facă — aşa e uzul religios — femei din serviciul „Sacrei".

Mama, cu o privire aprinsă pe care ei, copiii, nu i-o cunosc — adaugă Şela — i-a răspuns tuşei Bruha ceva care nu ştiu de unde vine la ea : „«Uzul religios» ? ! Multe lucruri ar trebui făcute într-un fel şi se fac în alt fel decît li s-ar cuveni oamenilor. Să mai facă şi oamenii altfel decît e «uzul religios» şi de cum îi place lui dumnezeu !"

Şela continuă cu informaţiile :

— Netezind cele două cearşafuri de parcă le-ar fi mîngîiat, mama a zis cu glas înecat : „Uz-ne-uz, să simtă Moişală mîna mea pe ultima lui îmbrăcăminte !"

Blima ascultă şi nu-i vine a crede : cine ştie ce i s-a spus mamei la spital, că e aşa îndîrjită împotriva credinţei, a „uzului" şi a lui dumnezeu.

Şi, pentru că o aude venind, tace.

Sara se spală pe mîini şi se aşază la masă. Spre uimirea tuturor, deşi abia ciuguleşte cîte ceva, vorbeşte. E drept, vorbeşte avar. Totuşi cu glas limpede spune lucruri în legătură cu plecarea la Brăila şi cu ce va putea face acolo fiecare dintre ei. E uimitor — gîndeşte Blima — cum vorbeşte mama. Vorbeşte de parcă ar fi citit şi ea scrisoarea tatei. Sau poate că şi mai înainte — în cine ştie cîte nopţi de nesomn şi zbucium pentru bucăţica de pîine şi, mai ales, pentru viitorul copiilor — au vorbit, ea şi tata, despre mutarea la Brăila.

— Aşa ne-am gîndit, Moişale şi cu mine ! (E limpede că, dacă spunînd numele lui, n-a spus cum se obişnuieşte cînd vorbeşti despre un om drag, în viaţă, „să fie sănătos", dar a evitat şi ceea ce se spune cînd pomeneşti numele unui mort drag, „să se ostenească" — pe lîngă tronul ceresc, pentru binele

familiei sale şi al tuturor celor dragi lui — înseamnă că nu-l socoteşte mort, nu vrea să-l socotească mort. Chiar dacă în felul ei de-a vorbi despre drumul nostru în viaţă, de acum încolo, simţi pe un om care a luat el în mînă hăţurile familiei. Şi de neamurile din Brăila — familia Navon — vorbeşte mama. Da, da, după acea vizită la Brăila tata o fi vorbit mult cu mama despre mutarea acolo. Dacă e aşa, adică dacă a vorbit cu mama de mutarea la Brăila, de ce dumnezeu, în loc să vină la Iaşi, nu au plecat din Mihăileni direct acolo ?)

— Blima, nu vii dincolo să te culci ? Ne sculăm dis-de-dimineaţă, căci mai sînt atîtea de făcut. Şi-apoi inimoasele noastre gazde sînt oameni obosiţi. Să-i lăsăm să se culce. Vezi că şi Şela este acolo.

— Bine, mamă.

S-a ridicat şi a trecut înapoi dincolo, unde e Efraim, dezbrăcat şi culcat pe divan. Ai casei au aranjat să se doarmă aşa : bătrînul cu băieţaşul în odaia lui, Ditta cu tuşa Bruha într-un pat, din odaia prelungire a locaIului, iar Meier în celălalt pat din aceeaşi odaie.

Aici Sara hotărăşte să doarmă Blima în pat cu Şela, iar ea îşi face culcuş pe duşumea. E în zadar orice opunere. Şela se miră că Blima mai stăruie. Blima, însă, nu se lasă :

— Cum să dormi pe jos ?

Mama întreabă :

— Oare acasă, la Mihăileni, nu dormeam de multe ori pe jos toţi — va să zică şi eu — vara, cînd era cald, sau cînd ne veneau neamuri în vizită şi nu mai era loc în paturi şi pe divane ?

Văzînd că nu-i convinge, zice simplu :

— Vi-e milă de mine că o să dorm pe jos.

Şi aproape răstit :

— Dar nu de-a dreptul pe duşumea, ci pe o scoarţă cu cearşaf, şi cu capul pe o pernă o să dorm, pe cînd... alţii nu sînt culcaţi nici măcar, cum e „uzul", *acasă*, pe jos, cu picioarele la uşă. Ci au fost luaţi dintr-un beci de spital şi zvîrliţi în camera de spălare a morţilor, la cimitir.

N-a mai răspuns nimeni nimic. Se pare că şi dincolo s-a auzit ce a spus ea aici, căci a încetat pînă şi şoapta, iar Bruha s-a apropiat de uşă în vîrful picioarelor, desculţă, şi a spus cu glas scăzut :

— Dacă mai aveţi nevoie de ceva, spuneţi. Şi dacă trebuie să treacă cineva la noapte prin odaia noastră, să nu se simtă stînjenit. Nu ne deranjează... avem toţi somn greu... Ceasul deşteptător ţi l-am pus să sune la ora la care ziceai că vrei să te scoli, Sura dragă. Noapte bună. Noapte bună, copii.

Şi, ca să-i lase cu gîndurile lor, cu frămîntările lor, netulburaţi de nimeni, a închis uşa dintre odaia lor şi a ei. Dar asta numai după ce, fără să mai fi spus ceva, a adus uşor, nesimţit, o saltea de lînă şi a vîrît-o pe uşă, pentru ca Sara s-o pună deasupra scoarţei pe care vrea să doarmă.

Blima şi Şela s-au culcat, au închis ochii şi s-au prefăcut că dorm. Sara le vede mişcarea pleoapelor, dă jos fitilul lămpii, făcînd lumina mică. Oricît e de slabă lumina, Blima vede cum mama aşază frumos, cu grijă hainele, lenjeria şi cravata tatei, pe spătarul unui scaun, iar ghetele cu ciorapii în ele i le pune lîngă scaun, aşa cum făcea şi acasă, pentru ca tata să găsească totul pregătit în zori, cînd trebuie să plece la drum. Acum ea scoate din cufăr peria de haine, fierul de călcat, pătura cea veche şi pînza pe care o aşterne cînd calcă rufele şi hainele tatei, şi cîrpa pe care a rupt-o, nu ştiu de unde, şi a udat-o atunci cînd i-a călcat tatei hainele ieşite din etuvă. (Îşi spune desigur — gîndeşte Blima — că hainele luate de la spital sînt din nou ieşite din etuvă şi vor trebui călcate, pentru ca tata să le poată purta ca lumea. Draga de ea ! Tata va fi doar pus în sicriu, înfăşurat numai în giulgiu şi *tales.)* Iar acum, uite-o, vede dacă ceasul deşteptător e pus să sune cînd ea vrea să fie trezită. Şi, uite, îşi face „patul" pe duşumea — dar fără saltea — pune peste scoarţă cearşaful, iar perna o aşază sprijinită de divanul lui Froikale, aşa că picioarele ei vor fi la uşă, cum ar fi trebuit — după uz — să fie picioarele tatei, dacă ar fi murit şi rămas acasă. Doamne, ce tărie e ascunsă în mama ! Şi, dumnezeule, ia te uită ce se întîmplă acum : din obişnuinţă, e gata să-şi dea drumul părului ei lung şi frumos. Dar se opreşte şi îl lasă aşa, nedesfăcut. Şi nu se dezbracă spre a-şi pune, ca acasă, cămaşa de noapte, ci, se eliberează numai de încheieturile care te strîng cînd te culci şi îşi pune un capot peste rochia pe care — de ce oare ? — nu o scoate. Deodată i se pare Blimei că a înţeles : mama, draga de ea, socoteşte o indecenţă şi o impietate faţă de tata, ca trupul ei de femeie — femeie încă tînără, draga de ea —

să fie, ca în fiecare noapte, cum era cînd trăia tata, chiar cînd nu era acasă.

Şi Blima îşi vîră capul cu gura în pernă, ca Şela să nu-i audă geamătul. Auzul îi rămîne, însă, treaz, atent. Acum e linişte... linişte... Froikale doarme, Şela se pare că doarme şi ea, mama nu se mişcă din poziţia în care s-a culcat, deşi simţi că nu doarme. Nu, nu doarme. De dincolo se aude sforăitul bătrînului, obloanele de la ferestre au început să fie uşor zgîlţîite de vînt — sau poate că au fost zgîlţîite şi pînă acum, dar pentru că ea, Blima, n-a fost cu auzul încordat, n-a auzit. Acum se aud limpede şi picuri de ploaie pe acoperiş. Şi, deodată, un fulger, un bubuit de tunet — cum e cînd plouă vara — şi iar un fulger şi o detunătură, şi acum linişte, linişte... Numai picături mari, grele, de ploaie, dărăbănesc pe acoperiş şi în obloane...

I se pare oare, sau mama plînge înfundat ? Nu e sigură, cum nu e sigură dacă visează sau dacă într-adevăr la lumina unui fulger o vede pe mama că se ridică de jos şi, în vîrful picioarelor, se duce la haina tatei, de unde ia un plic, şi-l vîră în sîn şi se culcă din nou — cu plicul lîngă inimă. Să fie oare scrisoarea tatei ? Cînd şi cum a ajuns la ea ? Să fi fost oare în hainele trecute prin etuvă la spital şi ea a descoperit-o cînd a ajuns cu hainele acasă ?

◆

Cînd a sunat ceasul deşteptător şi Blima a sărit din pat cu un mirat „am adormit ?“, ca şi cum fusese hotărîtă să nu doarmă, mama era de mult sculată şi o parte din oblon era deschisă. Uşa spre odaia Bruhăi şi a alor ei era şi ea deschisă, şi acolo numai Ditta părea că mai doarme. Şi spre odaia bătrînului era uşa deschisă. Nepoţelul mai dormea, iar bătrînul se închină. Şela s-a trezit şi ea şi s-a dat jos din pat. Efraim s-a ridicat în capul oaselor cu o privire mirată şi s-a culcat la loc, adormind îndată.

— N-ai dormit, mamă, spune Blima, cu mîhnire şi imputare.

Mama zîmbeşte frumos şi răspunde :

— Dacă ai văzut că eu n-am dormit, înseamnă că nici tu n-ai dormit. Dar tu ai dormit, aşa că de unde ştii că eu n-am dormit ?

Ce e cu mama ? Ce e cu verva asta ?

Dar Sara a luat deodată iar chipul de aseară, cînd a fost găsită lucrînd la giulgiul tatei, şi spune simplu, sec, avar, clătinînd din cap ca un fel de mustrare pentru sine :

— Ba, am şi dormit...

Şela, care s-a îmbrăcat mai repede, a trecut să se spele. Blima — în timp ce se îmbrăca — a aruncat o privire la ceasul deşteptător şi a întrebat mirată :

— Cum de a sunat abia adineauri ? Văd că e aproape opt. A fost pus să sune la şase. La şase n-a sunat ?

A înţeles. Ah, zîmbetul sfînt şi frumos al mamei confirmă ceea ce ea a înţeles : mama, cine ştie de cînd sculată (dacă a dormit cumva), a mutat ceasul să nu sune la şase, ci adineauri, ca să mai doarmă ei, copiii, să se odihnească.

Într-adevăr aşa a făcut : după ce a mutat limba cea mică a deşteptătorului, a şters şi a călcat hainele tatei şi le-a pus în cufăr, unde i-a pus şi rufele şi ghetele. Apoi a pregătit pachetul pentru cimitir şi a stat de vorbă cu Bruha.

Acum Efraim s-a trezit şi a sărit de pe divan pe duşumea, şi, văzînd-o pe mama şi surorile îmbrăcate, a strigat :

— Vai, am întîrziat ! Nu mergem la... (era să spună „cimitir"). Nu mergem la... tata ?

Ca şi cum atîta a aşteptat, Sara le spune fetelor ceea ce avea de gînd :

— Dacă mă iubiţi cît de puţin, copii, şi dacă... dacă... ţineţi la tata... lăsaţi-mă să mă duc acum eu singură la el. Am hotărît-o şi pe Bruha să nu mă însoţească. Mă duc singură. Voi, dacă vreţi să-i faceţi plăcere tatei, care ştiţi cum se bucura că o să locuiţi într-un oraş ca Iaşi, duceţi-vă de vă plimbaţi, să vedeţi oraşul. Bruha ne-a mai împrumutat nişte bani. I-am spus că vreau să vă duceţi la un spectacol. Aseară, cînd am venit de la spital, am văzut un afiş care anunţa un matineu la ora zece şi încă de aseară m-am gîndit să vă spun să vă duceţi. Dar dacă nu vreţi spectacol, hoinăriţi prin oraş. Dittişoara o să vă arate, căci sînt multe de văzut într-un oraş ca Iaşi. Cine ştie cînd o să-l mai vedeţi.

Copiii — şi Bruha — nu pot să fie îndeajuns miraţi să afle că aseară — cînd a venit de la spital, unde a murit Moişală — mama a avut tăria de a căuta cu ochii afişele de spectacole — pentru ei, copiii — şi de a se gîndi la afişul pe

care l-a văzut. Iar acum, pentru că a surprins un început de protest la Blima — sau poate că i s-a părut — zice ferm :

— Aşa rămîne !

Şi, după o pauză :

— Am aranjat cu Bruha ca din oraş să vă înapoiaţi cam către orele douăsprezece, să luaţi masa şi să veniţi... acolo... împreună cu dumnealor. Să zicem la unu, unu jumătate. Pînă la două şi jumătate aveţi tot timpul să fiţi cu tata. Eu rămîn cu el şi acum dimineaţa. Gata ! Să nu răspundă nimeni ! Mai bine ia priviţi afară, şi vedeţi ce vreme minunată este după ploaia straşnică de azi-noapte. Parcă ar fi primăvara !

Într-adevăr, acum cînd a ieşit cu pachetul în care era giulgiul lui Moişale, a observat că o întîmpină o boare răcoroasă, parcă primăvăratică, iar copacii, puţini cîţi sînt pe strada asta din dosul gării, şi iedera şi zorelele pe care le vede cu gurile albastre şi liliachii deschise şi cu trupşoarele lor albe ca gîtul de pui de lebădă, au întîmpinat-o în aşa fel, că a încetinit pasul. Pînă a fost — îndată — trezită de un şuierat de locomotivă, de dincolo de gardul gării, aşa că, aruncînd o privire într-acolo — unde totul i s-a părut numai funingine şi fum şi clocot primejdios de locomotive, şi vagoane în mers — s-a chircit puţin, a strîns tare pachetul, ca în faţa unei primejdii pentru Moişală şi pentru pachetul lui, şi, cu capul în piept, a grăbit paşii spre cimitir.

◆

Dacă şi pînă la cimitir (unde într-o brişcă ieftină, a ajuns cu gîndurile duse) a văzut că cerul e albastru senin, lumina blîndă, primăvăratică, oamenii cei mai mulţi în haine şi în mers duminical, sau plimbîndu-şi copiii — cînd a intrat pe poarta cimitirului, s-a simţit învăluită dintr-o dată într-un aer de sărbătoare. Sub lumina cu nu ştie ce unduiri parcă uşor aurii-albăstrii, sînt aici o mulţime de oameni cu îmbrăcămintea şi cu mişcări ca într-o zi frumoasă în sărbătorile cele mari de toamnă. Ba, curtea asta nesfîrşită, aşezată pe un deal avînd la poalele lui, acolo, jos, oraşul (deşi e plină de pietre funerare şi de oameni — mai mult femei — cu buchete şi bucheţele de flori în mîini, iar de pe cîte un mormînt răsună rugăciuni de jale şi plînsete), i se pare un fel de parc dintr-un oraş străin, unde — sub cupola asta albastră a unui cer de săr-

bătoare — ai venit să-l vizitezi pe Moişală. Aşa cum au venit şi în Mihăileni şi vin pretutindeni oameni din cele mai mari depărtări — şi tocmai din America şi de şi mai departe — la mormintele părinţilor, dar parcă tot în vizită, ca la oameni vii, aşa sînt veniţi şi aici oamenii.

Ca şi cum pentru asta a venit şi ea, porneşte cu paşi rari pe aleea principală, cu morminte frumoase — avînd, adică, pietre funerare din marmură şi nişte căsuţe, „cavouri" a auzit că li se zice. Dar uite că s-a îndepărtat mult şi este spre fundul cimitirului, avînd în dreapta şi în stînga poteci şi potecuţe care duc spre gard. De la aceste poteci şi potecuţe începînd, sînt morminte cu pietre sărace, unele cu inscripţia ştearsă — pietre culcate de-a dreptul pe mormînt, fără nimic înălţat la căpătîi. Şi sînt şi morminte fără nici un fel de piatră — nici măcar culcată peste mormînt, fără măcar un grilaj, fie el şi din lemn, ci au numai tăbliţa de tinichea ruginită, cu scrisul şters şi murdar şi ros de timp, de ploi şi ninsori, iar mormîntul uitat şi neîngrijit, năpădit de bălării...

Dumnezeule, uite, acolo în fund, lîngă gard, printre mormintele cele mai sărace, sînt desigur mormintele sinucigaşilor.

Dar în clipa asta vede — destul de departe de gard — o moviliţă de pămînt negru şi lucios de jilav ce este, pămînt zvîrlit afară dintr-o groapă ce se sapă acum şi în care se găseşte, intrat pînă la brîu, omul care sapă mormîntul. Dumnezeule mare ! O fi oare groapa ce i se pregăteşte lui Moişală ? Dar de ce e pămîntul jilav ? Nu se poate să fie numai din ploaia de azi-noapte. A plouat oare la Iaşi în ultimele zile mereu, într-una, şi de aceea e aşa jilav pămîntul ? Sau să fie oare la o anumită adîncime aşa, tocmai bun ca să viermuiască în el toate gîngăniile şi spurcăciunile ? Nu, ea nu dă voie să i se întîmple asta lui Moişală ! În pămîntul jilav şi din trupul omului mort — ea îşi dă seama — îşi face loc toată putreziciunea şi... Nu, nu dă voie ca pentru Moişale al ei să se sape groapa aceea ! Nu, nu dă voie ca peste el să fie zvîrlită movila aceea de pămînt !

Nu ştie cînd a luat-o la fugă înapoi. I se pare că aleargă să-l apere, să-l ascundă de ceea ce i se pregăteşte. Îl va duce acasă. Da, îl va lua, îl va răpi de acolo şi îl va duce acasă : „hai, Moişală, acasă ! Tu nici nu ştii ce vor să-ţi facă. De ce ai lăsat să fii adus încoace ?"

Pe măsură ce înaintează şi e iar în centru, printre cavouri şi monumente măreţe, simte că şi-a făcut loc în ea o ură, o ură crîncenă, cumplită, o ură de moarte, împotriva acestor cavouri, a acestor monumente, a oamenilor ca cei dinăuntru, împotriva lui Marcu Moise, a lui Avramuţ, a lui Nathansohn, Schoenherz şi a celorlalţi bogătaşi care l-au necăjit şi l-au umilit pe Moişală.

Sfîrşită de oboseală, e gata să cadă pe banca asta de marmură din faţa unuia din mormintele cu monument măreţ. Banca are o spetează înaltă, pe care ea citeşte inscripţia, săpată cu litere de bronz :

„Această bancă de marmură veritabilă a fost donată de mine personal, văduva în veci neconsolată Raşelica Kahane, în memoria în veci neuitatului meu soţ Leibuşor Kahane, Textile angros, decedat în vîrstă de 59 de ani, în 15 martie 1919.

Leibuşor
Puişor
Eu vreau să mor
De-al tău amor."

Şi-a luat mîna de pe speteaza băncii, şi-a îndreptat trupul şi a pornit cu paşii clătinaţi spre uşa pe care, cînd a intrat în cimitir, a văzut o tăbliţă — „Administraţia". Simte că tot ce mai rămăsese în ea din lumina cimitirului, în verde însorit, este alungat, acum, cînd e în încăperea parcă umplută de linţolii negre — deşi nu e nici unul. Odaia e întunecată pentru că în faţa singurei ferestruici este calcanul înalt al clădirii vecine, iar aici arde un bec cu lumină mică, gălbuie şi parcă afumată.

Funcţionarul ponosit întreabă fără să te privească :

— Ce doreşti ?

Ea arată pachetul şi zice :

— Am adus. Soţul meu... Horowitz, Moişă Horowitz...

Funcţionarul, tot fără s-o privească :

— Acum vii ? Să fie sănătos domnul Horowitz al dumitale. I s-a făcut deja toaleta. Avem azi patru înmormîntări şi n-avem timp de aşteptat. Două sînt clasa I-a. În orice caz, avem înaintea dumitale tot o a III-a, un băieţaş. Cum ziceam, i-am făcut lui Horowitz toaleta. Giulgiu i-am dat de la Comunitate, secţia „Asistenţă", conform dispoziţiei domnului vice-

preşedinte Nathansohn. Dar poţi să laşi pachetul aici, că ne vin pe cap şi alţi calici care n-au giulgiu.

Mai grozav chiar decît „alţi calici", o arde în creier gîndul „îngropat în giulgiu străin, dăruit". Asta e o grozăvie de care — ştie ea — se teme pînă şi ultimul dintre cerşetori, care ar face orice, numai să-şi pregătească din timp ultimul cearşaf peticit şi spălat frumos, dacă nu are bani pentru pînză, în care să-i fie înfăşurat trupul mort. Poate de aceea se surprinde aproape strigînd funcţionarului :

— Cine e şi unde e acel „domn vicepreşedinte Nathansohn", care s-a făcut stăpîn pe bărbatul meu ?

Apoi :

— Vreau la bărbatul meu ! Şi cer să i se dezbrace *chiar acum giulgiul dăruit* şi să i se pună ăsta al lui ! Auzi, domnule ? Auzi sau nu auzi ?

Omul a ridicat abia acum privirea la ea. Ce ochi cuminţi şi necăjiţi are bietul om ! Şi i-auzi cu ce glas spune :

— Să i se schimbe, asta *da*, se poate. Dar să-l vezi... adică să-l vedeţi în timp ce-l schimbă, asta nu se poate... Adică nu se cade... ştiţi... chiar dacă e soţ legitim... Nu e frumos. Cînd, însă, va fi gata îmbrăcat în camera mortuară, se poate. Ca să-l identificaţi. Mă rog... de ce nu... Văd că a fost protejat de domnul vicepreşedinte, că i s-a dat loc special... Nu la gard... cu toate că...

Şi, urmat de ea, porneşte spre camera de spălare a morţilor, crapă uşor uşa şi strigă cuiva dinăuntru, dînd pachetul :

— Iţikl ! Pentru decedatul... Horowitz. (Şi uitîndu-se într-o foaie pe care a luat-o cu el, îi precizează grupa şi numărul mormîntului.)

Pesemne pentru că Moişale al ei este undeva în cine ştie ce colţ al camerei sau poate din cauza aburului (ca la baia de aburi de la Mihăileni, vineri) nu-l vede.

Îşi tîrăşte paşii înapoi şi se aşază pe o bancă, doborîtă. Va aştepta. Dar unde dumnezeu întîrzie copiii ? Rău a făcut că i-a îndemnat să se plimbe. Ba nu, mai e timp destul. Totuşi, rău că i-a lăsat să umble singuri. Într-un oraş mare se întîmplă atîtea nenorociri.

Şade, cu soarele pe care îl simte tot mai călduros moleşindu-i trupul şi închizîndu-i pleoapele atinse călduţ şi mîngîietor, în grădina asta frumoasă, care te face să fii parcă undeva într-o staţiune climaterică — aşa cum a văzut cărţi poştale

ilustrate şi cum a visat şi a vorbit de atîtea ori cu Moişale, că au să plece odată şi odată. Cu copiii ! Desigur, cu copiii ! Ah, vine o aromă plăcută de flori ! (A văzut adineauri romaniţa crescînd printre morminte, şi vede flori multe aduse de mulţimea de femei, unele în rochii negre iar cele mai multe în rochii colorate, fluturate de vînt — de parcă ar fi tot flori în unduirea vîntului.) Cum şade aşa, potopită de aroma florilor şi de soarele de pe pleoape... moleşită... moleşită, e liniştită : nu li se poate întîmpla nimic rău copiilor, nu i se poate întîmpla nimic rău lui Moişală...

Face o sforţare să ridice pleoapele, să se ţină trează, să-şi urmărească gîndurile... Şi gîndul se tîrăşte înapoi la camera de spălare a morţilor. A uitat să spună... Ce vrea să spună ? Nu mai ţine minte. O să-şi amintească atunci cînd va fi acolo. Totuşi nu se urneşte de aici. Nu, nu se poate urni de aici, unde... ah, eşti ca într-o baie de lumină şi arome... Să nu adorm ! Să nu adorm ! Nu. Dacă Moişală ar fi vrut să-şi ia singur viaţa, nu cu un tramvai... trenul era la doi paşi. Uite vagoane multe, multe, multe... şi cum să-şi ia viaţa, să te lase cu copiii pe drumuri ! El este un tată bun şi un bărbat bun... Cum o să-şi ia singur viaţa, să te lase văduvă, în voia soartei... Şi de ce, de ce s-o facă ?... Cine să-l fi împins la asta ? Şi dacă ar fi făcut-o, nu i s-ar fi dat un loc totuşi cum se cade, ci la gard... Dar vezi... tocmai de asta s-a spus că domnul vicepreşedinte Nathansohn (cine e Nathansohn ăsta ?) a făcut să i se dea un loc special, nu la gard... cu toate că... Cu toate că ce ? Poate că au vrut să spună cu toate că e om sărac. Da, asta e... asta e... ca să te umilească... Totuşi, tu, om sărac — deşi ţi s-a dat „loc special" — rămîi sărac, umilit, ruşinat... Pînă şi înmormîntările şi mormintele au rămas clasa I-a... clasa a II-a... clasa a III-a... Şi aleea principală, şi grupa nu ştiu cît, şi rîndul nu ştiu cît... şi „la gard". În primul rînd pentru că eşti sărac şi nu pentru că ţi-ai luat singur viaţa... Dar el, Moişală, nici n-a murit. Eu, femeia lui, am venit, aici, în acest parc, să-l iau acasă... „hai acasă..." Acasă... Apa Molniţei susură... ce dragă e Molniţa noastră — auzi-o cum susură în spatele casei ; din livada boierului de alături vin arome de la toate fructele în rod şi de la toate florile în floare, iar soarele mîngîie, mîngîie şi încălzeşte, şi te învăluie într-o baie de arome şi de lumină, şi în sunete plăcute de clopote, sau poate că sînt de orologii mari, sunetele ce vin de undeva de departe, de

deasupra oraşului, de deasupra Mihăilenilor, de deasupra Iaşului, de deasupra lumii, de deasupra cerului înalt, adînc, albastru, întins ca un baldachin la nunta ta cu Moişale... cu Moişale al tău...

◆

Cînd copiii, împreună cu Ditta, au ajuns gîfîind de alergătură la cimitir, lîngă Sara — care aţipise şezînd pe o bancă — au găsit lîngă ea, stînd în picioare, pe Bruha şi pe Meier, veniţi cu mult înainte şi însoţiţi de doi vecini. Bruha — după ce le-a şoptit că bătrînul n-a putut veni — le-a explicat că aşa au găsit-o aici, dormind, pesemne răzbită de oboseală şi de atîta plîns al sufletului.

— Să n-o trezim, căci o înmormîntare clasa I-a, fixată pentru ceasul două, are loc abia acum, deoarece trenul cu care fiul decedatului, venit tocmai din Craiova, a ajuns cu întîrziere, aşa că a fost aşteptat. Iar serviciul divin îl oficiază eminenţa sa domnul rabin militar Lilienduft, decedatul — coproprietar al vechii firme „Casa de schimb Rafael Gutman-junior & fiu" — fiind cenzor al sinagogei eminenţei sale.

Acum, după ce această înmormîntare s-a sfîrşit, şi familia Gutman, prietenii şi cunoscuţii (o lume elegantă, în pantofi de lac şi haine negre, şi mulţi din bărbaţi purtînd redingote şi jobene, lume care la poarta cimitirului e aşteptată de cupeuri), aşadar acum cînd această lume a intrat în sala de condoleanţe, unde comitetul sinagogii şi eminenţa sa prezintă condoleanţele, a venit la rînd înmormîntarea unui băieţaş. Cortegiul — mama, împietrită de durere, cîteva femei şi o mînă de bărbaţi — a ieşit din capelă şi trece prin faţa Sarei, luînd-o pe prima alee din stînga, spre un loc mărginaş, unde aşteaptă groapa. În chiar clipa asta, vine alergînd intendentul şi întreabă grăbit grupul din faţa Sarei :

— Familia Horowitz ? Mortul dumneavoastră va fi scos îndată din *tahară* ! Familia să-l aştepte acolo la uşă. E vreun orfan în familie ?

Bruha arată spre Efraim. Omul porunceşte :

— Să te duci imediat la mormînt şi să aştepţi acolo pe tată-tău ! O să-ţi arate un cioclu care e mormîntul.

Şi uitîndu-se pe o fiţuică, îi spune grupa şi locul.

Şi, dispare.

Efraim s-a băgat speriat între Blima şi Şela. Acestea l-au acoperit ocrotitor, întrebînd pe Bruha şi pe Meier :

— De ce să aştepte — şi singur — la mormînt ?

Bruha răspunde :

— Nu ştiu, dar ştiu că aşa e obiceiul.

Iar Meier adaugă :

— Da... da... obiceiul... orfanii parte bărbătească. Trebuie !

Blima o trezeşte pe mama, atingîndu-i uşor umărul :

— Mamă ! Scoală, mamă !

Şi, neştiind cum s-o înştiinţeze, zice :

— Îndată... începe...

Sara deschide ochii uşor, şi e plăcut ameţită, într-un parc frumos, scăldat în lumină şi verdeaţă. Dar în clipa asta, ajunge pînă la ea un ţipăt şi bufnituri de pămînt zvîrlite pe ceva de lemn. Se debuimăceşte, vede pietrele funerare (vai, sîntem într-un cimitir — şi e înmormîntarea băieţaşului). Sare în picioare şi îl ocroteşte pe Efraim.

— Ah !

Blima îi răspunde blînd :

— Să mergem... mamă... îndată începe...

Bruha o sprijină şi, gata să pornească spre camera de spălare a morţilor, îi spune că Efraim trebuie să-şi aştepte părintele la mormîntul deschis. Să fie singur.

Sara o priveşte speriată :

— De ce ?

— Nu ştiu. Spunea adineauri cineva din cler. Aşa e obiceiul... Uzul.

Sara îl trage pe Efraim şi mai aproape de ea şi îi prinde mînuţa în mîna ei, tare, să nu i-l smulgă cineva. Şi întreabă răstit :

— Dar de ce ? Pentru ce ?

Intendentul e şi el aici :

— Veniţi sau nu ? Că mai am înmormîntări !

Ea — cu mîna lui Efraim ţinută strîns în mîna ei — îl întreabă pe intendent :

— De ce să aştepte băieţaşul singur în faţa mormîntului ?

Omul răspunde :

— Altfel e rău pentru mort.

Sara şi copiii sînt speriaţi.

— Cum adică... e rău... ?

— Nu știu... Dacă nu vreți... nu vă silește nimeni. Dar e rău pentru mort.

Și privește la grupul în care nu sînt decît trei bărbați și cu băiețașul, patru.

— Văd că nu aveți un *minian* !

Și, subit :

— O să vă împrumut eu niște oameni... Dar le plătiți timpul.

Sara nici nu-l aude bine. Vede numai că la un semn al intendentului se desprind din grupul cerșetorilor care așteaptă dincolo de poartă, cîțiva oameni, care vin cu ținută demnă încoace. Printre ei s-au vîrît și cîțiva cerșetori profesioniști, pe care intendentul îi alungă.

— Nu pe voi... Înapoi ! Să nu vă prind cerșind dincoace de poartă ! Înapoi !

Deodată Sara dă un țipăt, căci înainte de a se fi sfîrșit bine înmormîntarea băiețașului, se face mișcare la ușa băii rituale : ah, îndată au să i-l ia pe Moișale ! Speriată, îl întreabă pe Meier :

— Și Froikale chiar trebuie să fie acolo ?

Meier vede ieșind din camera de condoleanțe, printre oamenii aceia eleganți, pe domnul rabin Lilienduft, îmbrăcat într-o sutană de mătase neagră mată, cu un cordon lat din mătase lucioasă, liliachie și avînd pe piept steaua cu șase colțuri, mare, de aur, iar în cap purtînd un *kopolă* — un fel de potcap moale — din mătase neagră, în opt colțuri. De aceea, în loc să-i răspundă Sarei, i se adresează Bruhăi :

— Ce zici, să întrebăm pe domnul rabin, dacă Froikale trebuie neapărat să aștepte la groapă ?

Sara a auzit întrebarea lui Meier, așa că — de mînă cu Efraim — s-a repezit spre rabin, urmată de fete, de Bruha, de Meier și Ditta.

Aproape răstit îl întreabă pe rabin, parcă cerînd socoteală și nu răspuns :

— De ce trebuie să aștepte băiatul meu, singur, aducerea bărbatului meu la mormînt ? Și de ce o să fie rău pentru Moișale, dacă nu-l așteaptă ? De ce ?

După ce a cerut scuze, în special doamnelor din grupul în mijlocul căruia se afla, domnul rabin le explică tot doamnelor :

— Ca pastor sufletesc al poporului meu, trebuie să dăm asistenţă religioasă şi sfat rabinic bieţilor oameni din popor.

Şi, către Sara, arătîndu-i un om vîrstnic, elegant, în negru :

— Şi dumnealui şi-a aşteptat, în faţa mormîntului deschis, tatăl, înhumat adineauri.

Sara se răsteşte :

— Da, dar dumnealui nu e un copil de doisprezece ani, singur în faţa unui mormînt, un copil bolnav şi simţitor... un copil...

Rabinul, cu un zîmbet condescendent-sacerdotal şi blajin-ocrotitor, şi în acelaşi timp uşor amuzat, privind spre doamnele din grup, nu spre ea, zice cu un aer absent, supraterestru :

— Legea e lege, şi e egală pentru toţi.

Şi, parcă cerînd învoirea familiei celui pentru care a oficiat rugăciunea de înmormîntare, zice, vorbind acum pămîntesc :

— Îi voi răspunde acestei femei simple şi celor ce sînt cu ea şi ca ea, şi care nu se mulţumesc să respecte legea şi uzanţele, ci vor să şi ştie de ce trebuie să le respecte, le voi explica de ce e acest uz, cu care ocazie — dacă nu ştiţi — şi dumneavoastră, stimate domnule Gutman-junior-junior, veţi afla de ce aţi aşteptat în faţa mormîntului pe veneratul domniei voastre părinte repauzat. L-aţi aşteptat fără a întreba de ce vi se cere s-o faceţi. Aţi făcut-o, căci dumneavoastră, la fel cu poporul evreu în faţa lui *Mauşe rabenu,* învăţătorul nostru Moise, cînd li s-au dat tablele legii „*Naase we nişma*", „vom executa şi apoi vom afla despre ce e vorba", aşadar dumneavoastră aţi executat o uzanţă religioasă a cărei explicaţie o aflaţi acum. Sper s-o dau într-un fel care să nu „şokeze" doamnele.

Şi fără să aştepte învoirea şi fără a observa că Sara, care stătea pe ghimpi, s-a liniştit, căci intendentul nu o mai grăbeşte (de vreme ce o vede cu eminenţa sa), rabinul Lilienduft vorbeşte :

— În juvenilitate, şi mai tîrziu chiar, unii practică viciul lui Onan. Sau, în nopţile solitare — în somn — unii adolescenţi şi tineri pierd sămînţa din care trebuie să se zămislească omul, după chipul şi asemănarea domnului. Or, această sămînţă nu se pierde, ci din ea se nasc copii bastarzi-diavoli. Cînd — ca să zicem aşa — tatăl acestor bastarzi-diavoli e adus spre odihna veşnică, ei, diavolii, îşi aşteaptă părintele şi dănţuie fericiţi în jurul gropii, bătînd din copitele lor diavoleşti, iar cînd tatăl soseşte, ei îl împung cu cornişele, îl lovesc cu cozile

şi cu copitele lor gheenice, dar dacă găsesc în faţa gropii pe fiul-om, însăşi prezenţa acestui copil pământesc legitim alungă bastarzii-diavoli, aşa că la sosirea decedatului, îi este evitată suferinţa care, altminteri, îl aşteaptă la trecerea în lumea veşnică.

Adineauri, cînd rabinul a vorbit despre cei ce practică viciul pe care ea, Sara, l-a înţeles îndată, s-a stăpînit să nu-i strige „ruşine să vă fie că vorbiţi aşa de Moişale al meu". Acum însă, cînd a spus ce s-ar întîmpla dacă Efraim nu l-ar aştepta pe Moişale la groapă, şi de ce rău îl scapă dacă îl aşteaptă, şi amintindu-şi şi scrisoarea lui Moişale, în legătură cu bogătaşii şi conducătorii nobili din cauza cărora s-a omorît, ea răspunde simplu, calm :

— Vă mulţumesc, domnule rabin ! Bine, e frumos că nu ştiu cine a avut grija să-l ferească pe Moişală, de, cum aţi zis dumneavoastră „suferinţe care îl aşteaptă la trecerea în lumea veşnică". Froikale o s-o facă, pentru că Moişale ţinea la unele lucruri din astea. Nu-i aşa, băiatul mamei, că ai să te duci să-l aştepţi pe tata ? O să meargă şi unchiul Meier cu tine, chiar dacă „uzanţele" poate te trimit singur. Să te duci să-i alungi pe cei ce vor să-i facă rău tatii.

Tremurînd ca în friguri şi abia stăpînindu-se să nu scoată un strigăt de durere — strigătul stăpînit s-a prefăcut în capul ei într-o întrebare :

— Dar de ce, domnule rabin, există grija ca omul să fie ferit de suferinţe pe lumea *cealaltă* şi nu există şi grija ca să fie ferit de suferinţe pe lumea *asta* ?

Şi, aruncînd privirea aprinsă şi rabinului şi domnului cel elegant, în negru şi cu joben, strigă :

— Ăştia, Avramuţii şi... şi... (se opreşte) am uitat cum le mai spune, n-au decît să rîvnească ei la „lumea *de dincolo*" căci o au şi pe asta de *aici* !

Le întoarce brusc spatele şi spune :

— Nu, copilul meu n-o să se ducă acolo. Nu, nu-l ruşinează el pe tatăl său cu asemenea prostii.

Cu paşi repezi, de mînă cu Efraim şi urmată de fete şi de familia Bruhăi, porneşte spre baia rituală.

Blima e uluită : chiar dacă a aflat mama de scrisoarea tatei, de unde la ea asemenea vorbe ? Deodată are explicaţia :

La şezătoarea de acum cinci ani, cînd, cu ocazia morţii la Varşovia, a marelui scriitor I. L. Peretz, au venit la Mihăi-

leni niște scriitori în limba idiș din Iași, s-a dus și mama la șezătoare, deși nu prea avea timp pentru asemenea manifestări. Veniți acasă de la școala israelito-română, unde avusese loc festivitatea, s-a vorbit în casă — ca întotdeauna cînd era un asemenea eveniment mare în tîrgușor — despre șezătoare. Mama a lăsat în bucătărie toate cum erau și asculta ce se vorbește. Mai mult : ea, care de obicei tăcea, a spus că din cele trei povestiri citite, „Dacă nu și mai sus", „Șeighețul satului", și „Bonțe șvag", cel mai mult i-a plăcut povestirea „Dacă nu și mai sus". I-a plăcut pentru că scriitorul arată acolo că, ducîndu-te să ajuți un om, înseamnă că ai fost mai sus decît dacă te-ai fi dus la rugăciune pentru dumnezeu.

Manașcu s-a mirat și s-a bucurat că o vede „combătînd", și încă în felul ăsta și a spus : „Foarte bine. Asta e bine. Dar de ce Peretz, același mare Peretz, predică oarecum în «Bonțe șvag» să acceptăm suferința în viață și să tăcem, căci după moarte ni se dau răsplătiri pentru această cuminție ? Va să zică hamalul Bonțe să se spetească o viață întreagă, muncind din greu, umilit și flămînd, fără să scoată un murmur de protest, iar tu, scriitor, îl amețești cu vorbe frumoase că *după* moarte, o să fie răsplătit de însuși dumnezeu, care îl așteaptă cu un jilț anume pregătit în dreapta sa. Și, colac peste pupăză, cînd dumnezeu îi cere lui Bonțe să spună ce dorințe are, căci i se vor îndeplini, marele scriitor Peretz îl pune să ceară, sfielnic, «o bucățică de jimblă cu un piculeț de unt», în loc să-l înhațe pe dumnezeu de piept și să-l zgîlțîie : «ce, acum, *după* moarte ai grijă de mine ?» ba, în loc să-și fi luat pe pămînt ceea ce i se cuvine, adică să fi luptat — alături de cei ca el — pentru dreptul său." Și Manașcu a adăugat, cu un zîmbet subțirel : „Singura scuză a lui Bonțe este că a făcut ce l-a pus scriitorul să facă, și asta, în fața unui dumnezeu inexistent, și într-o carte, adică acolo unde nu el, Bonțe, are cuvînt, ci scriitorul, deși acesta trebuie să-și pună oamenii să nu facă ce vrea el, ci ceea ce trebuie ei să facă." Și a încheiat : „Pe marele Peretz mai sînt supărat, că un lucru atît de greșit și grav, l-a scris frumos, cu măiestrie, așa că îi poate face pe unii oameni să ia eroarea lui drept ceva just. Bine, bine, înțeleg : Peretz era îndurerat de suferințele Bonțe-șwaigilor, salahori, și n-a văzut soluții pentru curmarea răului. Dar nimeni nu l-a obligat să scrie, «servind» narcoze și paralizînd cu ele forța de luptă pentru curmarea răului. Nu e de ajuns

să-ţi fie milă de omul umilit, obidit şi ofensat, dacă, în loc de soluţii, îi dai narcoze. Soluţii să se dea oamenilor, soluţii, nu narcoze şi nu paleative. Soluţii ! Şi pilda propriei tale participări la luptă pentru ducerea la îndeplinire a soluţiilor." Şi, pe cînd, în timp ce vorbea, crescuse parcă, uite cum, deodată se încovoaie şi, parcă îmbătrînit, murmură : „*Eu* vorbesc ? Eu... care mă scufund în mîl şi beznă... eu... ?" Dar, deodată, s-a dezdoit iar, şi a crescut, şi a întinerit, şi, privind undeva în depărtări, a murmurat parcă pentru sine însuşi : „Nu e niciodată prea tîrziu şi prea greu să începi şi să reuşeşti a ieşi la mal din mîl şi la lumină din beznă... Niciodată prea tîrziu..." Mama l-a ascultat cu pupilele mărite şi, după ce s-a uitat, speriată, în jur, a trecut încet, cu paşi plutitori, spre bucătăria cu soba rece şi plita pustie. Şi a murmurat, ca în vis : „Niciodată prea tîrziu şi prea greu să ieşi la mal... la lumină... *Aici*... pe pămînt. Niciodată prea tîrziu..."

...Da, da — gîndeşte Blima — de acolo, de la şezătoarea de acum cinci ani şi de la ce a urmat acasă, vine ceea ce mama i-a strigat acuma în obraz domnului rabin. „Mai bine să se aibă grijă de oameni pe lumea *asta*." Ce minunat lucrează în noi, ca o doctorie bună — chiar dacă încet, nevăzut — adevărurile pe care le auzim... Cu atît mai mult dacă le vedem trăite de cineva, cu atît mai mult dacă le trăim noi înşine. Uite, de pildă, mama...

Gîndurile Blimei la amintirea acestei întîmplări sînt acum întrerupte de întrebarea mamei :

— Voi credeţi, fetelor, că tata ar fi vrut ca Froikale să facă asta ce i se cere ? Dacă aş şti că ar fi vrut-o, şi că nu „uzanţa", credinţa... o cere... Dacă aş şti...

Efraim răspunde în locul fetelor :

— Mă duc.

S-a desprins de lîngă ea.

Sara ar fi vrut să-l oprească şi să-i spună gîndul care i-a apărut ca un ţipăt : „ei, şi dacă ieri în zori ai fost cu mine la sinagogă şi m-am rugat — cu lacrimi de sînge m-am rugat să-l însănătoşească pe tata. Ei şi ? A ajutat la ceva ? Prostii şi prostii."

Dar n-a apucat să-i spună nimic. Efraim s-a îndreptat la început cu paşi nesiguri, pe urmă parcă plutitori, spre fundul cimitirului, spre mormîntul deschis pentru tata.

N-a avut să aştepte mult, căci slujba religioasă din capelă a fost scurtă, pentru că, pînă să-şi dea seama Meier că n-a fost tocmit cineva să facă rugăciunea, a apărut — parcă chemat anume — Şmelke. Afară de cantorii sau hazunimii care sînt dinainte tocmiţi, şi afară de cei doi cantori, poţi zice oficiali — în *ornate* întregi — care îşi au întotdeauna clientul garantat, ceilalţi (cu permis de la „Sacra" să oficieze la cimitir), nu prea apucă o înmormîntare. (Poate pentru că nu sînt în „uniformă" ci în civil, adică în hainele lor ponosite.) De aceea — şi asta rar — prind cîte o simplă rugăciune la un mormînt sărac, la care a venit cineva din familie, aşa că se duc acasă de cele mai multe ori fără bucăţica de pîine pentru nevastă şi copii, sau, cînd aduc cîţiva gologani, nu spun că i-au căpătat la fel cu cerşetorii, urînd oamenilor la părăsirea cimitirului obişnuitul „să fiţi scutiţi de mîhniri". Şmelke, însă, fie din demnitate (ca să nu fie confundat cu cerşetorii), fie din dorinţa de-a fi socotit *cantor,* aduce într-o boccea un fel de halat din satin lucios, negru, ca vai de el, cu un guleraş care a fost alb şi un potcap înalt, aproape cît un joben, ros, soios şi în opt colţuri şi cu un fel de ciucure. Aici, în dosul unui monument funerar îşi pune potcapul în locul pălăriei, iar halatul şi guleraşul, adică „ornatul" şi-l îmbracă peste hainele ca vai de ele.

Fie din cauza halului în care e „ornatul" de cantor, fie din cauză că, din halatul negru, i se văd pantalonii ca nişte izmene de un galben spălăcit, şi un fel de pantofi de tenis — din pînză albă — să juri că-s din dăruit — Şmelke nu prea e chemat, nu la o slujbă întreagă, dar nici măcar pentru o simplă rugăciune la un mormînt : oamenii cu dare de mînă cheamă pe unul din cantori, şi nu un „măscărici nenorocit", cum îl socotesc cei mai mulţi, iar oamenii săraci cheamă pe careva din numeroşii „în civil", fie pentru că se tem că ăstuia — dacă e îmbrăcat ca un cantor — nu poţi să-i plăteşti puţin, fie pentru că n-au încredere că va face rugăciunea cu evlavie : „nu vezi, parcă e de la teatru !" (Se şi spune de altfel că în operetele evreieşti cu care se vine în turneu — printre figuranţii care apar cu bărbi şi în caftane — este angajat şi el, căutat şi pentru glasul lui, dar, mai ales, pentru că bietele trupe de teatru ambulante pot face economie de o barbă din crep, aşa că atunci cînd caută prin ceainării figu-

raţie, caută un om mai puţin, pe Şmelke avîndu-l angajat de-a dreptul de acasă cu barbă cu tot.)

Acum, aici, în capelă, Şmelke, care n-a făcut nici saftea şi trebuie să ducă acasă prînzul, a urcat repede pe micul podium de la căpătîiul mortului, cere nu ştiu cui din familie numele celui decedat, dă — nu ştiu cînd — la o parte poalele halatului negru ponosit şi scoate din buzunarul pantalonilor ca nişte izmene galbene, o carte de rugăciune în care este un ciot de creion de tîmplărie, pe care îl moaie între buzele groase, răsfrînte, şi notează pe un petec de hîrtie numele mortului, şi acum, uite, dă drumul unui glas, silit să fie de tenor, cu tremolo în lacrimi.

A sfîrşit rugăciunea introductivă şi se pregăteşte să facă slujba specială : loveşte în lemnul balustradei cu un diapazon pe care îl pune la ureche ; geme într-o tuşă cu care îşi drege glasul ; îşi fabrică repede o privire dramatică şi caută petecul de hîrtie cu numele mortului. Dar Meier, care nu l-a putut întrerupe în timpul rugăciunii, a şoptit între timp ceva unuia din oamenii care au încropit numărul reglementar de zece şi acum îi şopteşte lui Şmelke, să facă loc acestuia. Omul urcă încet, cu capul în piept. Şmelke, rămas sus, e gata să se încaiere cu el şi îi mîrîie :

— Vii să-mi iei pîinea mea de cantor cu autorizaţie de la Comunitate ?

Caută cu privirea pe intendent cu care doar împarte onorariul. Dar nu e aici. Ce poţi face ? Pe chipul lui cu bărbiţa parcă lipită, ochii se rotesc disperaţi şi privesc rugător spre Bruha, în timp ce gura se deschide să roage şi ea, dar rînjeşte, lăsînd să i se vadă dinţii lungi, rari, galbeni. Bruha îl linişteşte cu privirea blajină : „da, vei fi plătit". El rămîne însă acolo, sus, măcar să mormăie „acompaniamentul", dar înţelege apoi că, dacă rămîne pe estradă, va supăra familia. De aceea coboară. Totuşi, ca să justifice în plus „onorariul", pune sub ochii omului care se pregăteşte să facă rugăciunea, petecul de hîrtie cu numele evreiesc al lui Horowitz. Dar omul se pare că îl ştie, căci cu un gest simplu refuză însemnarea oferită de Şmelke. Acesta coboară estrada, strecurîndu-se pe uşă să caute alt client, urmînd să aştepte la sfîrşitul ceremoniei plata pentru treaba făcută de el aici — adică partea lui de rugăciune.

Cînd oare s-au sfîrşit rugăciunile şi cînd a fost străbătut drumul pînă la mormînt ? Sara nu şi-a dat seama, dar iat-o aici, unde îl vede pe Efraim în faţa gropii, lîngă doi gropari sprijiniţi de lopeţi. (Doamne, e parcă lungit Froikală şi subţiat şi cu ochii ca două flăcări pe chipul străveziu.)

Unul din ciocli a scos cuvertura mare de postav negru de pe sicriu, aproape smulgînd-o, şi Sara vede un lădoi din scînduri netrase la rindea, bătute în piroane mari. „Şi acolo, acolo înăuntru, este Moişale al meu." Blima şi Bruha o văd gata să cadă, şi sînt lîngă ea. Efraim şi Şela trebuie să fie şi ei sprijiniţi, mai ales în clipa în care cei doi gropari au ridicat sicriul de pe targă, l-au prins în chingi şi au început greu coborîrea lui în groapa săpată se pare prea îngust şi în care bulgării desprinşi din moviliţă cad cu pocnete pe scîndurile sicriului. În faţa mormîntului, omul mai face o rugăciune scurtă, aproape în şoaptă, apoi îi face semn lui Efraim şi porunceşte :

— *Kadiş !*

Meier, care a adus de acasă o carte de rugăciuni, i-o dă lui Efraim, îi arată locul unde e rugăciunea şi Efraim începe :

— *Isgadal weiskadaş...*

Dar deodată se opreşte speriat, căci de undeva de departe, dar parcă de aici, de jos, de la poalele înălţimii unde e cimitirul, a ţîşnit un şuierat ascuţit, apoi a trecut un pufăit gros de locomotivă şi un huruit înăbuşit de tren.

Meier, văzîndu-l pe Efraim oprit din rugăciune, îi spune liniştitor :

— E acceleratul pentru Bucureşti. Gara triaj e jos.

Efraim sfîrşeşte îndată rugăciunea, atent la şuieratul lung, ascuţit, care ţîşneşte iar şi despică tăcerea cimitirului şi parcă şi cerul.

Acum el nu aude decît bocănitul, întîi puternic, al pămîntului aruncat de gropari, cu lopeţile, pe capacul sicriului, şi apoi tot mai înfundat — pămînt peste pămînt — pînă ce mormîntul este acoperit cu toată movila care fusese alături, afară.

A apărut intendentul, care strigă :

— Gata ! Ceremonia religioasă s-a terminat. Părăsiţi mormîntul !

Dar Efraim nu vrea să se urnească de aici. Un timp. Apoi o vede pe mama cum, după ce a mai privit mut mormîntul,

se apleacă şi ia pămînt, gata să-l pună într-o batistă. Dar omul care a făcut rugăciunea o opreşte :

— Nu se cade de pe mormînt. Cine nu poate şedea *şivă* toate cele opt zile, ci trebuie să umble, presară în ghete puţin pămînt sau praf din oraş — poate să fie chiar de-aici, de aproape, dar de dincolo de poarta cimitirului — sau cenuşă de acasă.

Ea se apleacă din nou, pune cu grijă pămîntul înapoi şi netezeşte mormîntul de parcă l-ar mîngîia...

Ajunsă la poartă, întoarce capul şi priveşte spre fundul cimitirului. O clipă numai, apoi e dincolo de poartă. Se apleacă, adună praf şi îl pune într-o batistă, cu grijă să nu cadă, să nu se piardă un fir.

Bruha vrea să ia o trăsură.

— Urcă, Sura... O să-ţi fie greu pe jos pînă acasă.

Ea e gata să întrebe : „*Lui, lui* îi e mai uşor acolo, în pămînt ?“ Dar nu spune nimic, ci coboară mută, dealul spre oraş.

Cînd e să cotească spre strada de unde nu mai poţi vedea cimitirul, întoarce capul, e zgîlţîită de un hohot de plîns şi aude în creieri : „Plec departe, Moişale, plecăm departe. Cine ştie cînd o să pot veni să te mai văd — dacă vom mai putea veni...“ Dar n-a rostit nici un cuvînt, ci, parcă zărind abia acum pentru întîia oară copiii — după nu ştiu cîtă vreme — i se pare că sînt scăpaţi dintr-o mare nenorocire, a cărei ameninţare totuşi continuă. Ea ştie că trebuie să-i păzească. Mai ales de acum încolo trebuie să-i păzească. Îl ridică pe Efraim în braţe — cît e el de mare — spre uimirea tuturor şi a lui Efraim, care s-a împotrivit o clipă, dar s-a lăsat apoi moale, sfîrşit abia acum de atîtea oboseli, atîtea oboseli.

Aude în spatele ei trăsuri, care, rămase la cimitir fără clienţi, se înapoiază goale, mergînd încet, în urma oamenilor, poate totuşi le iei. Sara întoarce capul, opreşte o trăsură şi zice Bruhăi :

— Ai dreptate : să luăm trăsura.

Meier a oprit şi el una, şi amîndouă trăsurile au pornit pe străzile pustiite ale după-amiezei de duminică de vară.

Efraim are ochii deschişi mari şi auzul încordat : nu se aude nici o şoaptă pe strada asta lungă, largă, pustie şi tăcută. Ştiu, e duminică, dar e o tăcere ca de sîmbătă după-masă, la noi, la Mihăileni, cînd tot tîrguşorul s-a refugiat parcă în casele oamenilor şi doarme. Într-adevăr, după-amiaza asta de

duminică de vară, cu obloanele prăvăliilor trase, cu oamenii dormind în locuinţe, unele cu ferestrele închise, altele cu ferestrele deschise, face ca totul să fie parcă încremenit în moarte sau în vis. Parcă nici uruitul trăsurilor noastre nu se aude, decît ca un rîşnit vătuit, monoton, al tăcerii. Lumina soarelui, ciudată, face ca totul să fie cu umbre, ca acum cinci ani, în ocheanul din fotoplasticul imperial din Dorohoi, cu oraşele Herculanum şi Pompei, dezgropate după atîtea sute de ani, cu oamenii aşa cum i-a surprins şi i-a acoperit cu lavă erupţia vulcanului. Parcă plutești, cu trăsură cu tot, deasupra oraşului, deasupra lumii, cu privirea acolo, sus, în adîncurile fără de ţărmuri ale cerului. Ştiu (am învăţat la şcoală, dar mai ales am citit în cărticelele acele mici de „Ştiinţă popularizată“ şi am discutat cu colegi de şcoală şi cu băieţi mai mari, care merg la liceu la Dorohoi şi vin în vacanţă acasă), ştiu că ceea ce se numeşte „cer“ nu este altceva decît „atmosfera“ — straturi de aer. Totuşi nu se poate, nu, nu se poate ca odată cu ceea ce am văzut la cimitir că s-a întîmplat cu tata, totul să se fi sfîrşit. Nu, nu se poate. Acolo, sus, dincolo de cît vede ochiul — sau poate în altă parte — unde nu ochiul dar nici măcar gîndul tău, gîndul omului, nu poate pătrunde, trebuie să fie ceva în care noi continuăm existenţa... Ia te uită, ia te uită, noi plutim aici aşezaţi în ceea ce se cheamă trăsură, pe ceea ce se numeşte stradă, în ceea ce se numeşte oraş... Iaşi... Ce e aceea „Iaşi“... ? Ce e aceea „cimitir“ ? „Mormînt“ ? Şi chiar înainte de mormînt... „Moise Horowitz...“ Ce înseamnă „Moise Horowitz“ ? „Efraim Horowitz“... „Sara Horowitz“... Ochii aceştia ai mamei cu privirea dusă... Ce înseamnă toate astea ? Oare există în realitate şi nu sînt vis sau în închipuirea mea ? Şi ce e aceea „vis“ şi „închipuire“ ? Ca să visezi, sau să-ţi poţi închipui trebuie să existi... Ce e aceea „exist“ ? Doamne, dumnezeule, ce frumos este totul, chiar dacă nu ştiu încă ce înseamnă şi nu înţeleg încă ce se cheamă „exist“.

Îşi dă abia acum seama că gîndurile acestea vin din temperatura ridicată pe care simte că o are, căci sînt gînduri — îşi dă seama — nenormale. Sau poate au venit din muzica ce se auzea printr-o fereastră deschisă, de la etajul întîi al unei clădiri — sub care au trecut adineauri — muzică pe care o mai auzi, o mai auzi... auzi cum se stinge, se stinge... Nu, nu, nu, să nu ne depărtăm. Vreau s-o aud...

Atinge cu mîna spatele birjarului :

— Înapoi... întoarce...

Mama crede că vrea înapoi la cimitir. Şi ea ar vrea înapoi la Moişale.

— Nu se cade... pînă peste treizeci de zile. Poate atunci o să venim la Iaşi.

— Nu la cimitir... I-auzi... se stinge... Muzica... Numai puţin... Înapoi spre casa aceea.

A vorbit ca în friguri şi cu glasul abia şoptit, parcă de frică să nu sfîşie ceea ce se aude acum mai clar, căci trăsurile s-au oprit. Ia te uită : totul stă încremenit aşa, parcă de la începutul timpurilor şi aşa va rămîne pînă la sfîrşitul tuturor vremurilor. Pe strada pustie, e un singur om. Stă în faţa acelei case, cu privirea şi auzul încordate spre fereastra de la etaj, de unde vine muzica, muzica ce desprinde om, şi oraş, şi lume, şi viaţă, de orice fel de ancorare, şi te înalţă pînă, uite, acolo, sus, departe, departe, în spaţii şi timpuri de dinainte de noi şi de după noi, acolo unde îl întîlneşti din nou pe tata, şi pe bunica şi pe toţi oamenii pe care i-ai îndrăgit din viaţă, şi întîlneşti pe cei din cărţile de şcoală şi din cărţile citite — oameni mari — care nu, nu se poate să se fi sfîrşit, aşa cum părea şi cum pare că s-a sfîrşit şi tata, ci sînt — continuă să fie — şi oamenii aceia, şi tata — pe undeva, acolo departe, departe, sus, unde ne ridică, ne ridică şi ne vîsleşte cîntecul ce se aude, şi ne poartă pe un fel de unde de ape ce vin prin fereastră.

Totul s-a stins şi acum nu mai sîntem decît nişte oameni în două trăsuri.

Asta e tot ? Numai asta sîntem, faţă de nesfîrşirea de adineauri adusă de muzică ? Omul din faţa casei este şi el parcă venit de undeva, de departe şi — pămîntesc acum — începe, în sfîrşit, să se mişte.

Efraim se apleacă din trăsură şi îl întreabă :

— Ce a fost aceea... ce aţi ascultat ?

Omul, micuţ, tare bătrîn, cu barbete sure, zbîrlite, şi cu părul alb răvăşit în jurul cheliei mari, îl priveşte. (Doamne, ce privire are, ce priviri pot avea oamenii ! Într-o simplă privire a omului poate încăpea tot ce ai auzit, şi tot ce ai văzut, şi tot ce ai simţit şi ai trăit adineauri, şi poate încăpea chiar omul în toată nesfîrşirea lui.)

Omul îi răspunde :

— Eu locuiesc sus, cu fiul meu, care e organist la şcoala *Sacre Coeur* şi acum el repetă la *Fussharmonium* un *Choral* de Bach, cu cuvinte ale lui Rosenmüller din 1659, oarecum contemporan cu Bach... Oarecum...

Şi îi face semn să tacă.

Într-adevăr, muzica a reînceput, însoţită de cuvinte :

Toţi oamenii trebuie să moară,
Tot ce e carne e ca iarba pieritoare,
Tot ce trăieşte ca să piară,
În alt chip va veni iară.

Efraim s-a prăbuşit în braţele mamei, cu gîndul : „O să te înviez eu, tată. Pentru vecii vecilor o să te înviez eu ! Căci dacă oamenii ajung să poată scrie muzică aşa cum e ceea ce am auzit adineauri — *Choralul* acela — înseamnă că oamenii pot fi făcuţi să trăiască în vecii vecilor ! O să te înviez eu, tată ! O să te înviez, şi o să te răzbun !"

◆

Trăsurile ajunse acasă, Sara l-a dus pe braţe înăuntru şi l-a culcat pe divanul de la picioarele patului, acolo unde dormise şi azi-noapte, şi acum toţi se agită în jurul lui. Au uitat că trebuie să se aşeze îndată *şivă* la pămînt. Bruha zice :

— Să chemăm un doctor.

Dar Efraim, cu ochii închişi — silit închişi, parcă pentru a păstra în ei ceea ce prin muzică văzuse, da, da, el poate jura că *văzuse* — a murmurat cu buzele arse :

— Nu... nu sînt bolnav... E altceva... altceva.

A deschis deodată ochii, parcă gata de încăierare cu Avramuţ şi cu ceilalţi de care vorbeşte scrisoarea, şi cu atîţia de care nu vorbeşte scrisoarea, dar pe care el îi socoteşte vinovaţi de suferinţa şi moartea tatei şi a atîtor oameni necăjiţi din Mihăileni. Acum a sărit de pe divan şi a rămas aşezat pe salteaua mare pusă pe duşumea.

— Lasă, mamă, că ştiu eu ce am de făcut cînd voi fi mare. Deocamdată să ne aşezăm la pămînt !

Abia acum — nemaifiind îngrijorată de el — Sara observă că masa a fost scoasă, şi, în locul ei, pe o bună parte din cuprinsul odăii, a fost pusă — desigur de Bruha, înainte de a

pleca la cimitir — salteaua. Asta pentru ca, după uz, familia îndoliată să şadă cele opt zile la pămînt, şi mai vede că, tot pentru îndoliaţi, au fost acoperite oglinzile.

Aşa cum şade pe jos — înconjurată de copii, descălţaţi şi ei — ea ridică privirea spre Bruha şi îi spune :

— Ai pregătit toate astea ca să ne simţim ca acasă. Îţi mulţumesc !

Bruha o informează :

— Înainte de a ne fi dus la cimitir, Meier a aranjat cu cîţiva evrei de aici din strada Zugravi şi cu nişte cunoscuţi din deal — din oraş — să vină pentru rugăciunea de amurg, ca Froikale să poată spune *kadiş*.

Parcă trezită abia acum la realitatea de care ştie că a vorbit ea însăşi adineauri — cînd a pomenit de ceea ce a pregătit Bruha (oglinzile acoperite, salteaua pe jos) — Sara e gata să dea un ţipăt şi să sară în picioare, să alerge înapoi la cimitir, să vadă ce se întîmplă acolo cu Moişale. Dar se stăpîneşte din nou şi cu acelaşi gînd simplu cu care a mulţumit Bruhăi, zice, spre uluirea Bruhăi, a lui Meier şi a copiilor :

— Dar la ce oră se face rugăciunea, căci nu vreau să pierdem trenul pentru Brăila.

Răspunde Meier că acum, vara — cînd se întunecă mai tîrziu — mai sînt aproape două ceasuri pînă la rugăciune, aşa că va mai fi timp destul pînă la trenul de Brăila. Numai că...

Şi nu sfîrşeşte vorba. Dar Bruha îi zice :

— De ce nu-i spui, Meier, de ce nu-i spui ?

Şi, către Sara şi copii :

— Noi ne-am vorbit, Meier şi cu mine, să te rugăm să rămîi cu copiii aici toate cele opt zile. Nu ne stinghereşti cu nimic. E şi mai drept şi mai evreieşte — pentru cel mort — să staţi toate cele opt zile *şivă*.

Sara n-are de loc poftă să se războiască acum cu dumnezeu şi cu cei ce au grija lui Moişale cel de după moarte. Totuşi, zice aproape răstit :

— Şi cine, mă rog, a hotărît ce e drept şi evreieşte ? Poate un domn rabin mare, ca ăla de la cimitir ? Sau poate hotărăsc domnii Avramuţ, sau Nathansohn, sau... soţii Schoenhertz şi ceilalţi care conduc obştiile şi templele, şi prăvăliile, şi fabricile de confecţii de hîrtie, şi altele, şi ne ucid soţii şi părinţii...

Efraim şi Blima schimbă priviri : e limpede acum ! Mama a citit scrisoarea tatei. Dar de unde a luat-o ?

Gîndurile le-au fost întrerupte căci mama se ridică — aşa, în ciorapi, cum se umblă în casă în cele opt zile — şi începe să adune repede lucrurile care mai trebuie băgate în cufărul cu capacul boltit şi cu cercuri de fier, avînd ţinte mari, plate, galbene, cufăr despre care Meier a vorbit cu şeful gării ca să-l expedieze la Brăila încă azi, deşi e duminică. Ea umple bine cufărul, face un balot şi umple şi o valiză pe care o va lua în tren.

Simte privirile tuturor îndreptate spre ea, mai ales acum, cînd a terminat (totul a mers repede) şi se duce la ligheanul pus pe un scaun. Îşi toarnă apă din cana mare albastră, se spală, se şterge bine cu prosopul, spune copiilor — care descălţaţi şed pe saltea — să se spele şi ei, şi răspunde mirării Bruhăi, a lui Meier şi a copiilor :

— Vreau să fim gata de drum de pe acum. După rugăciune nu ştiu dacă ne mai rămîne timp.

Şi îl roagă pe Meier :

— Tocmai de aceea, pînă se adună oamenii pentru rugăciune, te rog să expediezi lucrurile. Nu te superi ?

Şi, la fel de firesc :

— Desigur că banii pentru căruţa pînă la gară şi pentru taxele de transport îi dai tot dumneata. Sper să ţi-i putem înapoia curînd, din Brăila.

— Las' că nu de bani e vorba. E adevărat, ai dreptate, să expediem acum lucrurile, căci se poate ca după rugăciune să nu mai fie timp : oamenii veniţi au să mai rămînă desigur, cum se cere şi cum îi îndeamnă inima, să-ţi uşureze sufletul cu vorba, şi nu-i poţi da afară. Totuşi eu întreb din nou, de ce te grăbeşti să pleci ? Am să vorbesc cu oamenii să vină toate cele opt zile, adică numai şase zile, pînă vineri după-masă, cum e legea.

Dar Sara l-a întrerupt :

— Îţi mulţumesc şi dumitale, Meier, şi Bruhăi şi tuturor din casa asta în care ne-aţi primit, ca pe ai casei, dar plecăm încă în noaptea asta, adică în seara asta, ca să fim mîine la Brăila şi să începem o viaţă nouă pentru copiii lui... (nu, nu poate rosti numele lui Moişale) pentru copiii lui şi pentru femeia cu care a împărţit binele şi răul, mai bine de douăzeci de ani. El s-ar mîhni dacă ar şti că n-am grijă de tot ce a avut el mai sfînt pe lume, rămas în grija mea, încredinţat de el mie...

Nimeni, afară de Blima şi Efraim, nu ştie că ultimele cuvinte sînt din scrisoarea tatei. Încă o dată şi încă o dată, cum a ajuns scrisoarea în mîna mamei ? Oare se va fi găsit originalul scrisorii, pe care desigur că tata a expediat-o pentru hotel, uitînd cele două copii la indigo în carnetul de comenzi ? Poate că atunci cînd mama s-a dus cu tuşa Bruhă la hotel să ridice lucrurile— gîndeşte Blima — portarul i-a dat scrisoarea sosită acolo. Dar nu asta e important acum, ci că nu se mai poate trăi aşa : mama să ştie şi să se ascundă de noi, şi noi să ştim şi să ne ascundem de ea.

Meier a aruncat o privire Bruhăi, parcă pentru a primi încuviinţarea ei, şi a zis Sarei :

— Bine, mă duc să iau o căruţă. Şi dacă totuşi o să te hotărăşti să rămîi, nu-i nimic că lucrurile ajung la Brăila cu cîteva zile mai înainte. Dacă nu găsesc o căruţă — căci e duminică — aduc hamali.

A plecat şi, într-adevăr, a venit cu doi oameni, care au luat cufărul şi balotul cel mare. Plecînd cu ei la gară, zice :

— Cînd am să termin la gară, mă duc să poftesc un *minian* pentru rugăciune.

◆

După plecarea lui Meier, Bruha a încuiat uşa şi, aşa cum ştia că este bine să faci cu familia îndoliată a mortului — mai ales cînd şade *şivă* — a început să vorbească mult şi de toate, ca să alunge gîndurile de la cel mort, şi de la durerea lăsată de el.

Sara şade pe salteaua pusă pe duşumea, obosită de cele trăite pînă acum şi de graba cu care a împachetat cufărul şi balotul, luate de Meier, şi valiza şi o legăturică de mînă, cu lucruri de care vor avea nevoie în primele zile la Brăila.

Fetele şed vîrîte ocrotitor în ea, iar Efraim, mai mult culcat decît şezînd, priveşte cu ochii deschişi mari, vrînd parcă şi cu ei să asculte, ca să nu-i scape un cuvînt. Şi în timp ce Bruhă vorbeşte şi mama răspunde, el aşteaptă ca ceva să plesnească deodată — din senin — şi să izbucnească un ţipăt al mamei, în legătură cu scrisoarea tatei.

Dar n-a izbucnit nici un ţipăt. Bruhă, ca să umple timpul, explică ce oameni de treabă sînt cei pe care, cu siguranţă, îi va chema Meier la rugăciune : oameni necăjiţi, care luptă

din greu să scoată bucăţica de pîine pentru ei şi familiile lor. De pildă din cei doi vecini care au fost şi la cimitir, unul, bătrînelul acela mărunţel şi şchiop (locuieşte cu vreo treizeci de case mai sus de noi, tot pe strada Zugravi), e şi potcovar şi rotar ; n-are ajutor la lucru decît pe nevastă-sa, care, cu toate că nici ea nu mai e tînără, îl ajută ţinînd piciorul cailor cînd sînt aduşi la potcovit, deşi a fost lovită, acum cîţiva ani, de o iapă nărăvaşă. A rămas, însă, teafără, nu ca el, căruia un cal i-a spart fluierul unui picior.

— Îţi închipui, Sura dragă, ce poate să cîştige cineva care, ca Mordhe, are „atelierul" nu în calea oamenilor, ci, cum am spus, sus de tot, pe Zugravi. Aşa că, doamne iartă-mă, cu toate că are două meserii — şi potcovar şi rotar — e curat zicala „multe meserii, puţine bucurii". Ei, şi cu toate astea, ai văzut că a mers la cimitir şi ai să vezi că o să lase lucrul şi în zilele săptămînii, nu numai azi, că e duminică, şi nu se abate nici dracul cu vreo osie sau roată ruptă, sau pentru nişte caiele la potcoava calului. Ai să vezi că o să vină la rugăciune şi mîine, şi poimîine, şi răspoimîine, şi în toate cele opt zile. La fel o să facă şi Beniumen Herşcovici, pantofarul din fundul curţii de la hotelul „Moldavia".

Obosită să tot îndruge atîtea pentru risipirea gîndurilor triste ale Sarei, Bruha a fost fericită că a întrerupt-o bătrînul Zeidă, care a venit din odaia lui.

După ce l-a întrebat cum se simte (căci a fost de două ori la el în odaie, îngrijorată că doarme ca niciodată de mult), Bruhă i-a spus că Meier a dus lucrurile Sarei la gară, iar Ditta — de cum au ajuns acasă de la cimitir — s-a schimbat şi s-a înapoiat în oraş la nu ştiu ce bibliotecă sau Cerc cultural.

Bătrînul a rămas în picioare şi, aşa, înalt şi uşor încovoiat cum e, clipeşte de cîteva ori din pleoapele bolnave sub sprîncenele groase, roşcovane, îşi netezeşte cu mîna mare, osoasă şi păroasă, mustăţile stufoase şi barba roşie-sură, rară şi dezordonată şi, ştiind că nu e voie să saluţi cînd vii sau cînd pleci dintr-o casă îndoliată, ci numai să condolezi, spunînd : „să fiţi feriţi de jale", şi, ştiind mai ales că trebuie să alungi gîndurile triste ale oamenilor, vorbindu-le, sau vorbind în prezenţa lor, despre lucruri care i-ar putea abate de la aceste gînduri, e gata să comunice Bruhăi — în auzul Sarei — fericirea pe care i-a adus-o telegrama şi scrisoarea, venite împreună, îndată

ce ea cu Meier au plecat la cimitir. Dar îşi dă îndată seama că nu e frumos, nu e drept, să vorbeşti de fericirea ta în faţa unor oameni nenorociţi. Aşa că o roagă pe Bruha să-i aducă încoace fotoliul din odaia sa, se aşază în el adîncit, bătrîneşte, cu tichia de stofă pe cap, cu papucii groşi de pîslă în plină vară, în picioare, fără haină, cu vesta încheiată la toţi nasturii, dar cu cămaşa descheiată la gît. Şade şi tace. Tace toată lumea. Se aude tic-tacul pendulei. Deodată bate cinci.

— Mare s-a făcut ziua, zice el.

Pentru că Sara nu răspunde — ca să urnească odată din loc tăcerea şi să se poată înfiripa vorba — vorbeşte Bruha :

— ... Da... da... mare.

Şi, subit :

— Nu-i aşa, tată, că am avut dreptate cînd i-am spus Sarei că nu e drept, şi că după prescripţiile religioase nu se prea cade să se ridice de la *şivă* ca să plece încă azi cu copiii ? Eu i-am zis să rămînă la noi toate cele opt zile, şi — cu ajutorul lui Dumnezeu — sîmbătă seara, sau duminica viitoare, poate să plece. Dar ea vrea încă azi.

Sara îşi dă abia acum seama că plecarea din oraş, chiar îndată după înmormîntare, e ca şi cum l-ar părăsi pe Moişale mort, în mijlocul drumului. Totuşi nu, nu amînă plecarea. Mai mult îl cinstesc dacă se duc să-şi croiască drum în viaţă.

Aşa că, fără s-o mai intereseze ce se vorbeşte, ea se ridică de pe duşumea, se îndreaptă, îşi întinde oasele, apoi ia puţin praf strîns în batista legată, îl pune în pantofi, se încalţă, dă şi copiilor să pună în încălţăminte, caută ceva în valiză, scoate o rochie — rochia ei cea mai bună — şi întreabă pe Bruha şi pe bătrîn dacă poate trece pentru o clipă în odaia bătrînului, unde nu e decît băieţaşul care doarme. Ea vrea să-şi schimbe acolo rochia.

Toată lumea e uluită. După o tăcere scurtă, îndrăzneşte Şela să întrebe :

— Dar unde vrei să te duci, mamă ?

Blima, speriată la gîndul că poate vrea cumva să se ducă să se sinucidă pe mormîntul tatei, nu-i dă timp să răspundă şi o întreabă cu un ton ca şi cum ar informa-o pur şi simplu de o hotărîre luată :

— Te însoţesc, mamă ?!

Dar Sara, înainte încă de a trece în cealaltă odaie, spune de pe prag, calm, liniştitor :

— Nu e nevoie. Mă duc aici pe aproape şi mă înapoiez îndată.

Şi în clipa în care e gata să treacă pragul, spune — mai mult pentru bătrîn şi pentru Bruha :

— Mă înapoiez înainte de a se aduna lumea pentru rugăciune.

Bătrînul prinde vorba asta şi înţelegînd că vrea să lepede rochia cu care a fost la înmormîntare, şi căreia — ca la hainele fiecărui evreu, membru apropiat al familiei celui mort — i se face o ruptură, *kria*, îi spune oarecum aspru :

— Dar nu e voie să te ridici şi să te încalţi decît, ferească dumnezeu, dacă e primejdie de moarte, sau cum e la voi, cînd o fi să plecaţi din Iaşi. Afară de asta eu mai văd că vrei să pui altă rochie. Ruptura de doliu este făcută pentru ca omul să nu uite pierderea...

Sara are un zîmbet pe care îl vrea biciuitor. Oh nu, nu împotriva dumitale, *feter* Zeidă, ci a acestor atîtea şi atîtea „uzanţe" şi legi şi prescripţii religioase, care oare au putut ele — sau au vrut măcar, vreodată — să împiedice suferinţa de o viaţă întreagă a lui Moişală, suferinţele şi umilinţele care l-au împins să facă şi ceea ce a făcut ? Cu toate acestea, pentru că Moişală ţinea la unele uzanţe şi prescripţii religioase — oh, cu siguranţă că acum n-ar mai ţine — Froikale s-a dus, după uzanţe şi prescripţii, să-l aştepte la mormînt şi a spus *kadiş*.

Deodată îi apare înaintea ochilor clipa de acum doisprezece ani, cînd, după două fete — Şela avea şapte ani şi Blima cinci — Moişale a aflat din gura moaşei că i s-a născut un băiat. Moaşa l-a găsit pitit în dosul uşii, cu ochii arzînd, umezi, şi i-a dat vestea. El intră în „odaia lehuzei", dar se opreşte, în uşă, neîndrăznind să înainteze, de parcă ar pîngări o sinagogă. E ca varul de alb şi mîinile, şi picioarele, şi buzele îi tremură. Ea îi zîmbeşte şi simte că tot chipul i se luminează, aşa că zîmbeşte şi Moişală şi e, nu numai frumos ca la cununie, sub baldachin, ci tot ca atunci e nu ştiu cum, şi murmură : „un băiat, un *Kadişl*..." [1]

Ca trezită din vis ea îi spune acum bătrînului :

— Iartă-mă, dar trebuie să mă duc. Ea ca şi „primejdia de moarte" lucrul pentru care mă duc. Ba poate şi mai mult.

---

[1] Numai băieţii pot face rugăciunea *Kadiş*, pentru părinţii morţi.

Şi îi vine să ţipe : „de ce cînd e în primejdie *trupul* omului, ai voie să calci pînă şi sfinţenia sîmbetei, cu atît mai mult nu ştiu ce «uzanţe» şi «prescripţii» religioase, dar cînd *demnitatea* omului, sufletul lui sînt primejduite, te împiedică atîtea prescripţii religioase să le aperi ? Oare demnitatea omenească şi sufletul omului nu înseamnă nimic ? Oare suferinţele trupului sînt mai dureroase ? Dar există oare ceva mai sfînt decît dreptul de a fi apăraţi de înjosiri, de umilinţe, de mîhniri ?"

Gata să întrebe asta pe bătrînul *feter* Zeidă, îl vede gata să ţipească în jilţ.

Într-adevăr, bătrînul a adormit în fotoliu, că Bruha, îngrijorată, îi pune mîna pe frunte. Nu, n-are nimic : bătrîneţea şi căldura verii.

Înainte încă de a apuca cei din odaie să se dezbuimăcească de cele spuse de Sara, ea a şi trecut în odaia bătrînului şi s-a şi înapoiat, spre uimirea lor, parcă întinerită şi înfrumuseţată de rochia pe care a îmbrăcat-o. Şi pentru că în odaia bătrînului n-a găsit nici o oglindă, iar cele care sînt aici rămîn — după uzanţele religioase — acoperite pînă peste opt zile, cînd te ridici şi „conduci sufletul mortului", uite că ea face ceva care îi uluieşte pînă la spaimă, şi îngrijorare pentru mintea ei : nu numai că îi este capul ca, în plină durere, să vrea să se privească într-o oglindă (ceea ce doar nu e voie în aceste opt zile), ci şi pentru că, uite, dă la o parte un colţ al cearşafului care acoperă oglinda, se priveşte lung, îşi aşază părul, şi parcă îşi netezeşte cutele apărute pe obraz în aceste cîteva ultime ceasuri. Ba îşi potriveşte şi un fel de zîmbet, care ar vrea să aştearnă în locul durerii, cutezanţă. Cutezanţă şi ameninţare. Ameninţare împotriva cui ?

A lăsat să cadă la loc colţul cearşafului şi a plecat. De la uşă mai spune o dată, liniştitor, pentru copii şi pentru Bruha :

— Mă înapoiez la timp. Şi nimeresc singură acolo unde mă duc.

Bruha, care a însoţit-o la uşă, fără să scoată un cuvînt, a încuiat în urma ei.

◆

Pe stradă, Sara rămîne o clipă nesigură, apoi ştie că trebuie s-o ia la stînga, apoi iar la stînga, pe Strada Gării, pe care o urci puţin. Apoi la dreapta, este o străduţă — Săulescu —

unde e locuinţa lui Avramuţ. Ţine bine minte, căci a fost abia noaptea trecută, cu Froikale. Calcă paşi dîrzi, violenţi, parcă pregătind felul în care vrea şi trebuie să vorbească. Ce dracu ? Cum să-l fi părăsit pe Moişală al tău fără să fi cerut socoteală lui Avramuţ, pentru ceea ce s-a întîmplat ? Dar chiar dacă ai rămîne toate cele opt zile de *şive* aici, la Iaşi, tot ar fi trebuit încă de azi-noapte — din clipa în care ai descoperit scrisoarea şi ai citit-o — să-l cauţi din pămînt pe Avramuţ şi să-i ceri socoteală. Ba şi înainte de scrisoare, după ce ai văzut nenorocirea la spital şi ai aflat de la bucătăreasa lui Avramuţ că s-au certat şi că... Bine, este adevărat, în scrisoare vorbeşte şi de alţi vinovaţi, dar în special de el, de Avramuţ vorbeşte, pe el îl socoteşte cel mai vinovat. De altfel cu ceilalţi ea, Sara, nici nu ştie despre ce ar putea vorbi. Cu Avramuţ, însă, ştie, căci Moişale — încă înainte de arestare — i-a povestit ceea ce i-a propus Avramuţ, cînd au lucrat amîndoi la unchiul Marcu. Cîte nu i-a povestit — ca între nevastă şi bărbatul care lipseşte mult de acasă şi vine din voiaj, bărbat şi nevastă de atîţia ani căsătoriţi şi care trăiesc aşa frumos ca noi doi. (La vorbele „de atîţia ani căsătoriţi şi care trăiesc aşa frumos ca noi doi", era gata să spună „să nu ne fie de deochi !").

Se opreşte o clipă şi se întreabă dacă n-ar trebui totuşi, după ce va fi fost la Avramuţ, să se ducă să-i caute şi pe ceilalţi : Nathansohn, Schoenherz, Damian, de care vorbeşte Moişală în scrisoare. Chiar dacă pentru asta ea ar trebui să mai rămînă o zi-două sau mai multe, la Iaşi, se va duce la ei — la toţi. Dar îşi dă îndată seama că nu are rost. Din scrisoare e limpede : pesemne că Moişală, văzînd că nu-l angajează Avramuţ, s-a dus şi la alţii — la ăştia de care vorbeşte în scrisoare — să încerce să fie angajat, şi nici unul din ei nu a vrut sau nu a putut să-l primească la lucru. Totuşi numai pentru atîta nu-l socoteşti ucigaş pe cineva, ci pesemne că trebuie să se mai fi întîmplat ceva între Moişală şi ăştia. Ce ? Aseară şi azi-noapte — căci aproape n-a închis ochii — şi azi, citind şi recitind scrisoarea, a gîndit mereu la toate astea şi şi-a sucit şi răsucit creierul, şi n-a ajuns să înţeleagă. Dar un lucru a priceput limpede — căci în scrisoare Moişală vorbeşte de unele lucruri cu înţeles adînc, aşa că de acolo ea îşi dă seama că vinovat este ceva din felul cum sînt orînduite lucrurile în lume. Doamne dumnezeule, trăieşti cu bărbatul tău o viaţă

de om şi tot n-ajungi să-l ştii în timpul vieţii. Abia după ce îl pierzi... Şi îşi aminteşte unele lucruri vorbite cu Moişale. El nu avea timp şi nu-i era capul să facă politică, dar multe lucruri din cîte spunea el îi sînt acum limpezi. Mai ales din scrisoare... Manaşcu i-a spus odată lui Moişală — ea era de faţă : „Ce vorbă e asta «nu fac politică» ? Nici eu cică nu fac politică — nu sînt adică înscris nicăieri — foarte rău că nu sînt înscris şi nu «activez» — totuşi nu se poate spune că nu fac politică. În clipa în care un om gîndeşte, nu mai departe decît la situaţia lui, la cum trăieşte el — fie că trăieşte bine sau rău — şi gîndeşte la cum trăiesc alţii, a şi făcut politică. Aşa că şi eu şi tu, Moişală, *facem* politică. Dar de ce s-o facem — şi de ce o fac atîţia oameni — numai gîndind dar nefăcînd nimic ? De ce ?“ În scrisoare e limpede ce înţelege Moişală cu ceea ce spune despre Nathansohn şi ceilalţi, dar şi despre cei pe care nu-i numeşte, căci nici nu-i ştie — nu i-a cunoscut niciodată — şi mai ales ce spune despre cîte se întîmplă în lume, şi care, ele, sînt vinovate de moartea lui şi de suferinţele şi moartea atîtor oameni. Da, da, Manaşcu — şi Blima — aveau dreptate cînd spuneau că „trebuie schimbat totul, totul...“ Desigur că au dreptate : ca să nu ajungă omul unde a ajuns Moişale... Da... dar de ce abia acum — după moartea lui Moişale şi, mai ales, după scrisoarea lui — înţelege ea asta ? De ce ? Pesemne pentru că cineva ca ea, „femeie de la cratiţă“, înţelege abia cînd îl atinge în mădularele şi în sîngele celor dragi... În viaţa şi moartea lor... Dar de ce să aştepţi pînă atunci ? Poate că dacă n-ai aştepta pînă te loveşte pe tine, n-ai fi lovit... Rămîne o clipă descumpănită : dacă e aşa, adică dacă „vinovat e felul cum e alcătuită lumea“, de ce se duce la Avramuţ ? Îşi răspunde, însă, îndată : dar ce, parcă poţi apuca de gît, să ceri socoteală pentru ce i s-a făcut lui Moişală „felului cum e alcătuită lumea“ ? De unde să iei „alcătuirea“ ? Cum s-o iei ? Aşa că eu, „femeie de la cratiţă“, ştiu că am de cerut socoteală oamenilor, Marcu Moişilor, Damienilor, care, ei, după ce l-au chinuit şi l-au umilit o viaţă întreagă (că venea de multe ori din drum acasă cu sufletul din el frînt şi numai lacrimi şi sînge), l-au împins acolo unde l-au împins. Oare nu a spus noaptea trecută bucătăreasa lui Avramuţ că „s-au certat“ ? Şi ce mă încălzeşte că Moişală i-a spus lui Avramuţ nu ştiu ce i-o fi spus „de la obraz“, dacă pînă la urmă el a fost împins să facă ce a făcut,

iar domnul Avramuţ o fi mîncat zdravăn şi azi la prînz — în timp ce noi îl îngropam pe Moişală — iar acum — cînd Moişală e în pămînt — domnul Avramuţ o fi dormind somnul de după o masă bună...

Îşi dă deodată seama că a trecut de strada unde e casa lui Avramuţ : aşa e omul cînd merge gîndind, mai ales cînd merge repede, gîndeşte multe şi... Uite, ăsta e colţul cu Piaţa Unirii, cu monumentul. Nu e nimic. De aici nimereşte chiar mai bine, căci pe aici a venit la Avramuţ noaptea trecută.

Într-o clipă e pe strada Săulescu. Într-o clipă e la poartă. Într-o clipă e în curte. Toată curtea, toată casa e înfăşurată în tăcere şi odihnă. Abia acum îşi dă seama că şi celelalte curţi şi case din străduţa asta boierească sînt înfăşurate la fel în odihnă şi lipsă de griji, şi în umbră şi tăcere. Să juri că eşti la Mihăileni ! Şi acolo casele oamenilor bogaţi — casa domnului Perlman şi palatul lui conu Costache Burdala şi cel al Sturzeştilor, dorm la ceasul ăsta de vară, sătule şi înfăşurate în tăcere răcoroasă. Şi în asemenea zile, bietul Moişale, cînd se nimerea să sosească la ceasul ăsta, din „tură" sau din Podoleni de la firmă, era sfărîmat şi cu creierii aprinşi, şi oricît ne bucuram noi de sosirea lui, şi el cu venirea acasă — găsea casa parcă încinsă şi zbuciumată, ca în zilele în care n-am reuşit să încropesc pentru copii prînzul sau a fost un prînz ca vai de el, iar pentru seara — cînd va fi şi Moişală la masă — încă nu ştii ce vei face... Pe cînd domnul Avramuţ doarme liniştit în casa asta atît de răcoroasă şi tihnită. Şi cîte nopţi de nesomn i-a dat domnul Avramuţ ăsta lui Moişală, cînd cu mărfurile acelea împachetate pungăşeşte... Doamne dumnezeule, cîte nopţi de zbucium şi nesomn ! Şi să-mi pese mie că îl deranjez pe domnul Avramuţ din somnul de după masă ?

La uşă — unde a stat o clipă nehotărîtă dacă să sune sau nu — bate deodată cu pumnii. Bate tare. Apoi — fără a aştepta să vadă dacă a fost auzită — bate din nou, mai tare, şi acum şi mai tare, şi sună, sună lung, şi bate iar, bate tare, puternic, să spargă uşa, şi zgîlţîie clanţa, parcă pentru a se întărîta, ca să stea în faţa lui Avramuţ întărîtată, şi ca şi cum ceea ce face acum este făcut lui Avramuţ, nu clanţei, nu uşii.

Deşi i se pare că a văzut pe cineva mişcîndu-se în casă, şi parcă a simţit că sînt oameni înăuntru, nu apare nimeni.

În schimb, apar oameni în uşile unora din casele vecine şi — supăraţi — îi cer să bată mai încet, apoi dispar închizînd uşile. Ea bate totuşi la fel de tare şi continuă să sune lung. Deodată aude înăuntru izbucnind un cîntec, cîntec parcă de cantor. Şi, iată, se aud paşi — paşi bărbăteşti. Lasă, domnule Avramuţ, că ştim noi ce să-ţi spunem, ştim noi cum să vorbim cu tine ! ! ! Cînd, însă, uşa s-a deschis, şi s-a auzit dinăuntru limpede glasul cîntînd o rugăciune la un gramofon căruia i s-a dat drumul abia adineauri — după ce ea a început să bată — uite că în uşa deschisă nu e Avramuţ, ci... da, dumnealui e, domnul rabin-şef pe care l-a văzut acum cîteva ceasuri la cimitir. Numai că nu este îmbrăcat în *ornat*, în uniforma dumnealor, ci e în civil, fără haină şi fără pălărie. Însă, cum nu ai voie să stai cu capul gol — „branşa" dumnealor aşa cere — poartă o tichie mică de mătase neagră. Sara nu mai ştie ce să creadă : oare o fi greşit casa, deşi o cunoaşte bine din noaptea trecută ? Oare a nimerit o casă vecină, în care locuieşte domnul rabin ? Dar înainte de a cere scuze că a bătut la dumneasa, şi de a întreba unde locuieşte domnul Smochinescu, uite că domnul rabin se scuză dumnealui. (Nu, nu m-a recunoscut, altfel, după ceea ce a fost la cimitir, m-ar repezi că am bătut în uşă, şi nu s-ar scuza.)

— Probabil că bateţi de mult, dar ascultam nişte cîntece sinagogale, aşa că nu s-a auzit. Tocmai cînta marele cantor Wladowsky.

— Căutam locuinţa domnului Feighenbaum, adică Smochinescu, şi văd că am greşit. Vă rog, locuieşte poate pe undeva pe aici, alături ?

Domnul rabin are un zîmbet binevoitor, dar greţos-umed pe buzele groase, ochii te privesc nu ştiu cum, iar nările îi sînt mărite şi deschise ca la animalele de pradă cînd adulmecă ceva.

— Nu, n-aţi greşit, doamnă. Aici locuieşte.

Şi deodată s-a oprit : a recunoscut-o ! Da, a recunoscut-o. Căci întreabă cu alt ton :

— Şi ce doreşti de la domnul Smochinescu ?

— Vreau să vorbesc cu *el*. (Da, înadins spune cu *el* şi nu cu *dumnealui*. I se pare oare, sau a văzut o umbră — de femeie — trecînd în dosul unei perdele dintre două odăi ?)

Rabinul răspunde :

— Nu e aici.

Ea e sigură că o minte. Avramuţ o fi văzut-o prin fereastră şi s-a ascuns, iar cînd — după atîta bătaie în uşă — a trebuit să se deschidă, i s-a dat drumul gramofonului tare, ca ea să creadă că din cauza cîntecului n-a fost auzită bătaia în uşă. Crede Avramuţ că o poate amăgi ? De aceea ea întrebă pe rabin, răstit :

— Cum nu e aici ?

La întrebarea asta, apare femeia, îmbrăcată într-un fel de capot subţire, care mai mult te dezbracă decît de îmbracă, şi purtînd papuci de mătase cu toc înalt.

În prezenţa ei răspunde domnul rabin :

— Deşi parcă ai cere socoteală, deci nu e nimeni obligat să-ţi răspundă, îţi răspund : e plecat din oraş.

La care femeia adaugă :

— Nu înţeleg, eminenţă, de ce vă obosiţi să-i daţi cont... Ah, s-a terminat placa şi patefonul hîrîie.

Fuge, legănînd din şolduri, spre odaia în care cînta patefonul, ca să schimbe placa, şi strigă :

— Vă rog, eminenţă, terminaţi cu dînsa.

Rabinul continuă totuşi să-i explice, de data asta blînd (căci nu are nevoie de scandal) :

— Realmente, doamnă, e plecat de azi la prînz la Brăila. Peste două-trei zile se înapoiază şi îl găsiţi.

Ea rămîne înlemnită, căci îl crede. Avramuţ e plecat la Brăila ! Ciudat ! Tocmai la Brăila, unde plecăm şi noi ! Dar îl crede pe domnul rabin. O fi vreo rudă apropiată a soţiei lui Avramuţ, aşa că ştie. Poate e fratele ei. Nu vezi, femeia umblă aproape dezbrăcată în faţa lui, iar el e fără haină. Dar dacă e rudă, de ce i-a zis „eminenţă" ? La noi, la Mihăileni, rudele apropiate ale rabinului îi spun pe nume : „Herşală". Şi la Dorohoi, lui *reb* Mendale rudele îi spun „Mendale". Dar pesemne că în oraşele mari, unui rabin aşa mare, chiar rudele cele mai apropiate îi spun „eminenţă". Va să zică e rudă apropiată, e de-al casei, aşa că ştie că Avramuţ e la BRĂILA ! Şi că rămîne la BRĂILA două-trei zile ??!!

În loc să răspundă „mulţumesc", ea spune :

— Bine !

Apoi, privindu-l ciudat în ochi — drept în ochi — adaugă apăsat :

— FOARTE BINE !

Şi porneşte cu paşi grăbiţi spre casa Bruhăi, parcă pentru a vedea terminate mai repede rugăciunile, ca să poată pleca îndată cu copiii la Brăila.

În drum spre casă, îşi face tot felul de planuri şi socoteli, cum are să-l găsească pe Avramuţ la Brăila, ce are să-i spună, ce are să facă — planuri unul mai nebunesc decît altul — ea îşi dă seama — totuşi e hotărîtă, dîrz hotărîtă : nu, nu te iert ! Nu-ţi rămîn datoare, nu-ţi rămînem noi nimic datori... Nu, nu rămînem datori nimic !

Grăbeşte paşii, parcă spre a cere să se facă mai repede rugăciunea pentru Moişală, ca să poată pleca îndată la Brăila.

◆

I-a deschis Bruha, pe care — nu-şi dă seama de ce — a sărutat-o lung pe amîndoi obrajii, şi acum trece tăcută, în vîrful picioarelor, prin încăperea locantei care, cu obloanele puse, e întunecos-răcoroasă, şi, uite, e iar în odaia din care a plecat adineauri şi în care bătrînul mai doarme sau somnolează în fotoliu. Acum ea trece dincolo, unde îşi pune din nou rochia cu care a fost la înmormîntare. Nu-şi va mai dezbrăca rochia asta cu *krie*. Chiar cînd va trebui — ca adineauri — să stea în faţa ticăloşilor, ea nu-şi va mai pune rochia cea bună, spre a evita să fie compătimită. Dar gîndindu-se că Moişală a stat înaintea lor alaltăieri îmbrăcat în hainele acelea şi cu chipul desigur măcinat de griji şi de spaima „dacă nu mă primeşte la lucru...?" îşi spune îndîrjită : Ba, de acum încolo, voi umbla în cea mai bună rochie ce voi avea, ca să nu fiu compătimită. Să nu fiu compătimită, umilită, batjocorită. Temută să fiu de dumnealor ! Asta da ! Temută !

Acum a trecut repede la ligheanul cu apă şi şi-a spălat mîinile, o dată, şi încă o dată, şi încă o dată. Se opreşte din spălat, cu mîinile ude deasupra ligheanului, căci îşi aude un gînd : nu la cimitir, cînd te desparţi de morţi trebuie — cum cer „uzanţele" — să te speli de spurcăciune. Spurcăciune e în casa aceea de unde vin, în case ca aceea. Ticăloşii de acolo, e adevărat, n-au murit. Încă n-au murit, încă nu sînt hoituri, dar vor crăpa. Spurcăciunile dracului ! Vor crăpa !

S-a descălţat şi s-a aşezat din nou la pămînt, lîngă copii. Şi fără să scoată un cuvînt, i-a tras lîngă ea, aproape, cît mai aproape.

Bătrînul s-a trezit brusc, s-a uitat o clipă buimac şi ruşinat :

— Vai, am aţipit... Ca bătrînii.

Deodată şi-a amintit — sau i s-a părut — că a rămas dator un răspuns, înainte de a fi adormit. O caută cu privirea pe Bruha şi, zărind-o, zice :

— Vei fi avînd dreptate, Bruhală, dar poate că are şi Sara dreptate că nu mai rămîne. Iaşi e oraşul care i-a adus o nenorocire atît de mare. Sau poate că nu mai poate rămîne la noi, căci nimănuia nu-i este uşor să stea degeaba, şi mai ales cînd îşi închipuie că stă pe capul cuiva, fie acela şi ruda cea mai apropiată. Pînă şi un bătrîn neputincios ca mine nu poate sta fără treabă folositoare celorlalţi. Şi apoi, poate o fi avînd femeia nădejde că la Brăila o să-şi găsească un rost pentru ea şi copii, bucăţica de pîine fără umiliri şi primejdii. Oare nu pentru asta a plecat în lume şi Iankl al nostru ?

Şi se luminează deodată, căci, legat de ce a spus acum, o poate înştiinţa, în sfîrşit, pe Bruha de sosirea telegramei şi a scrisorii de la Iankl. O poate înştiinţa, desigur, fără a arăta fericirea adusă de ştirea din ele. Căci cum să ai inimă să pomeneşti de fericirea ta faţă de cineva care e nenorocit !

— Tocmai voiam să-ţi vorbesc de plecarea lui Iankl, să fie sănătos.

Bruha, care nu ştie de scrisoare şi telegramă, se întreabă ce are să-i spună tata acum în legătură cu plecarea lui Iankl şi ce legătură poate fi între plecarea Sarei şi plecarea de atunci a lui Iankl. Ea ştie : cu toată durerea de a se despărţi poate pe viaţă, de copilul lui cel mai drag, tata i-a dat dreptate. Iankl avusese motive puternice să plece, să „fugă scîrbit", cum a spus el atunci. Născut în ţara asta şi crescut la un loc cu băieţii de neevrei ai maidanelor, îl puteai lua drept unul din ei, şi nu băiat de evreu. Înainte de armată călătorea la ţară, să cumpere piei de miel, pe care le tăbăcea şi vopsea singur pentru cojocăria pe care o lucra cu tata. Mînca şi dormea la ţărani, legînd prietenie cu ei. În armată, la fel, îl luai de o mie de ori mai repede drept român decît evreu. Ba atunci cînd a ajuns — ca foarte puţini evrei — la gradul de

sergent, se purta ca un adevărat „mîrlan cazon". De actele lui de curaj, ce să mai vorbim ! Cu toate acestea, pornind acasă, demobilizat — în uniformă militară şi cu decoraţia pe piept — s-a trezit batjocorit şi bătut în tren de civili şi militari şi gata să fie zvîrlit din mersul trenului din cauză că e evreu, deşi era militar român venit de pe front. Cînd a ajuns în gara Iaşi şi a adus „de gît", cum zicea el, din vagon direct comandantului gării pe un păcătos care l-a batjocorit şi bătut, comandantul gării l-a batjocorit şi l-a bătut pe el, în văzul indiferent al unor oameni, printre care a recunoscut foşti colegi de şcoală şi camarazi de arme. E adevărat, unii au protestat — şi chiar energic — deşi era riscant sub stare de asediu. De aceea a plecat din ţară. „Plec, nu din cauza rănilor de pe trup ci a celor din suflet", a zis.

Dar ce i-a venit tatei să vorbească acum de plecarea de atunci ?

Bătrînul urmează :

— Cum ziceam : Iankl, să fie sănătos...

Şi, adresîndu-se mai mult Sarei :

— Iankl e băiatul nostru, mezinul. Desigur că ştii, de vreme ce ne eşti neam. Ca şi dumneata, şi el credea că trebuie să plece numaidecît. Şi a plecat. Acum doi ani a plecat. Nici nu a dezbrăcat bine haina militară şi a şi plecat. Deşi îi plîngea inima, parcă nici nu-i păsa că maică-sa, biata mea Lea, mi se prăpădeşte de durere — cum s-a şi prăpădit. Ei, şi care crezi că e sfîrşitul plecării ? Poftim ! Uite !

Faţa i s-a schimonosit într-un amestec de fericire şi durere şi a întins Bruhăi scrisoarea şi telegrama.

— Citeşte întîi tu, Bruha ! Le-a adus poştaşul pe amîndouă împreună, îndată ce te-ai dus cu Meier la cimitir...

Şi aşa cum şade în fotoliu, a lăsat greoi pe piept capul cu barba răvăşită.

Bruha, cu hîrtiile în mîinile tremurătoare, a cerut iertare Sarei, nici ea nu ştie pentru ce. (Oare pentru că nu se va ocupa de ea cîteva clipe ?)

Dar Sara nu o auzea, căci, aşa cum şedea pe jos, a aţipit cu capul rezemat de marginea divanului şi cu mîna pe căpşorul lui Efraim, care şi el a adormit, cu capul în poala ei. Şela dormea de mult, ghemuită, şi cu capul pe umărul Blimei, care nu se mişca să n-o trezească.

După ce a lăsat privirea flămîndă să alerge pe telegramă — *„Sosesc Iaşi cu Expres-orient, luni 22"* — şi a văzut că telegrama e dată din Paris încă din 20, adică de sîmbătă, Bruha s-a dus cu scrisoarea la fereastră, să vadă mai bine.

Sfîrşind de citit, a murmurat :

— Ce om, Iankl ăsta !

Gata să înceapă să pregătească toate pentru înapoierea lui, deşi îşi dă seama că e timp, e bucuroasă că nu mai rămîne Sara cu fetele, căci, fiind mulţi, prezenţa lor ar încurca. Vrea să înapoieze tatei scrisoarea şi telegrama şi să-i spună ceva, dar observă că şade cu capul în piept, adormit din nou. O clipă descumpănită, se duce — pînă vin oamenii la rugăciune — să pregătească de-ale mîncării pentru Sara şi ai ei.

Trecînd, în vîrful picioarelor, spre bucătărie, o vede pe Blima că stă cu ochii deschişi mari şi priveşte în gol. Îi dă scrisoarea şi telegrama, nici ea nu ştie de ce (poate ca să mai împartă cu cineva bucuria), şi zice în şoaptă, ca să nu trezească oamenii, şi parcă şi liniştea înstăpînită în odaie.

— Pînă mă înapoiez, citeşte. Nu sînt secrete.

Blima citeşte întîi telegrama, apoi scrisoarea :

„Dragă tată, dragă Bruha, dragă Meier, dragi copii. Ştiu că o să vă miraţi şi o să mă credeţi nebun : vin acasă. Am cumpărat carte de vapor pentru Europa şi mă îmbarc. De ce am plecat şi de ce mă înapoiez ? De ce am plecat ştiţi. Ce am făcut pe drumurile pe unde mi-am încercat norocul, adică în Montreal, în Toronto şi aici, la Filadelfia, ştiţi din scrisorile mele. Tot timpul am crezut că fac bine ce fac şi că drumul ales e cel bun. N-am avut şi n-am ce să mă plîng. Îmi scot bucăţica de pîine. Dar îmi lipseşte ceva, nu ştiu ce, şi am ajuns să înţeleg că mai tîrziu o să-mi fie şi mai greu, mai ales cînd voi îmbătrîni.

Cu toate că, în mai bine de un an, de cînd sînt aici, mi-am făcut prieteni, şi o prietenă, da şi o prietenă, şi cu toate că aproape toţi prietenii sînt din Romînia şi vorbim româneşte şi sînt şi localuri — restaurante şi ceainării — ţinute de oameni din Romînia, cu firme româneşti, că eşti parcă acasă, în Romînia, şi cu toate că şi oamenii de pe aici sînt, cel puţin cei pe care îi cunosc eu, oameni cu care te simţi bine, îmi lipseşte ceva, nici eu nu ştiu ce. Şi alţii, cu care am vorbit, au recunoscut că şi lor le este, cum îmi este mie, nu ştiu cum să vă

spun, parcă nu mi-e sufletul cu mine. Să nu vă supărați că vă spun sincer că nu e vorba de dor după voi — după tine, dragă tată — cu toate că mi-e tare dor de tine — după tine, Bruha dragă, de care de asemeni mi-e dor, cum îmi este dor de tine, Meier, și de voi, copii. Dar nu asta, nu voi, sau nu numai voi, nu în primul rînd voi, îmi lipsiți. Nu mă întrebați ce îmi lipsește, căci nu știu. Nu vreau să fac pe patriotul sau pe sentimentalul, și să spun că îmi lipsește cerul, și aerul, și copacii de acasă, și mai știu ce dracu, dar să știți că s-ar putea să fie asta. Poate vin pentru că am înțeles că nu comandantul militar al gării Iași și nici huliganii ticăloși care m-au schingiuit și batjocorit și nici cei care au ajutat, sau au rîs, sau au tăcut, sînt țara românească, țara mea, ci țara românească este altcineva, altceva. Vin acasă poate pentru că „acasă" înseamnă altceva chiar decît o locuință, adică un cămin cu părinți sau cu nevastă și copii, sau cu o logodnică sau o iubită. Se poate că venind acasă o să descopăr că mi s-a părut că acolo e „acasă" pentru că așa am văzut și simțit de aici. Un lucru știu : mi-au căzut nu demult în mînă niște poezii românești. Știți că acasă nu prea citeam poezii sau romane — n-aveam eu timp pentru astea — dar printre evreii emigrați acum douăzeci și ceva de ani, cînd din cauza sărăciei au fost mari emigrări din România, și după aceea, sînt mulți care au și cărți românești și mereu capătă și își împrumută unul altuia. Vorbind aici românește și citind aici cărți românești, ți se pare că ești acasă. Nu știu de ce, vă trimit mai jos o parte dintr-o poezie de unul Ronetti-Roman, nu știu dacă mai trăiește sau a murit.

Băiete, în traistă să-mi pui
Vechi cîntece de jale ;
Mărirea țării voi visa
Citindu-le pe cale."

Blima a rămas de mult cu scrisoarea neterminată, dusă pe gînduri, gînduri pornite de la plecarea lui Iankl, și oprite la plecarea lui Fundoianu la Paris. Bine, Iankl a fost mînat de schingiuire, de dezamăgiri și umiliri. Dar Fundoianu — începînd de cînd a publicat prima poezie aici, la Iași, ca băiat de șaisprezece ani, încă elev de liceu — acum cinci ani, a fost salutat în ziarele pe care el i le-a arătat.

De ce îi apare în minte o frîntură din versurile pe care i le-a dat în manuscris, cînd a venit acum cinci săptămîni din Herța lui vecină, la neamurile din Mihăileni ?

În tîrg miroase-a ploaie, a toamnă și a fîn.
Vîntul nisip aduce, fierbinte, în plămîn.
Și fetele așteaptă în ulița murdară
Tăcerea care cade în fiecare seară
Și factorul cu gluga pe cap, greoi și surd.
Căruțe fugărite de ploaie au trecut,
Și liniștea în lucruri de mult mucegăiește.
În case, oameni simpli vorbesc pe ovreește...
. . . . . .

Un oftat din somn. Sau a fost un geamăt al mamei ? Ba nu. A gemut bătrînul, care doarme cufundat adînc, în fotoliu, cu mîinile mari, păroase, pe genunchi, cu barba bătrînă pe piept. Ce-o fi trăit în somn, că a gemut ? Plecarea băiatului ? Înapoierea lui ? Sau poate din nou durerea că bătrîna n-a apucat să trăiască această înapoiere ?

Privind la bătrîn, vede pe peretele de care e rezemat fotoliul lui, într-o ramă, sub sticlă, o fotografie mărită, pe care nu știu cum de n-a observat-o pînă acum : un mire cu o mireasă — mireasa în rochie albă, lungă, cu trenă, mirele în frac, cu joben pe cap, cu mănuși albe într-o mînă, iar cu cealaltă mînă ținînd mîna miresei, căreia îi zîmbește, dar nu cu zîmbetul comandat de-obicei de fotograf, „zîmbiți vă rog", ci cu un zîmbet fericit, care îi luminează toată fața și luminează și chipul miresei și tabloul întreg și parcă toată odaia, zîmbetul unui om tînăr, zvelt, cu obrazul ras. Azi dimineață între fotografiile de familie arătate de Ditta, era și una mărime „cabinet", originalul ăsteia mari. Ditta i-a spus că e el, bunicul, ca ginerică și bunica, mireasă. Bătrînul din jilț e ginerica din tablou. Ce bine că tușa Bruhă a acoperit oglinzile cu pînză albă ca să nu te vezi în ele, căci într-o zi asta se alege — în cazul cel mai bun — din visurile tale pentru Fundoianu... Oare o să plece într-adevăr Fundoianu în Franța, cum spunea aseară tînărul acela de la Banca Moldova ? Dar dacă e cumva aici, la Iași, și eu nu l-am căutat îndeajuns ? Și ce ar fi fost dacă l-ar fi găsit ? Chiar dacă ar fi ceva serios între ei, pînă la urmă s-ar alege, da, da, o fotografie mărită, ca aceea de pe perete și ca aceea în care e tata cu mama tot mire și mireasă,

fotografie pusă în cufărul care a aşteptat într-o magazie a gării de aici, ca să fie expediat în alt oraş, la Brăila. Şi tata putrezeşte, aşa cum putrezeşte — sau a sfîrşit procesul de putrezire — mireasa din fotografie. Ca mîine au trecut cei 20—30—40—50 de ani, pînă putrezeşti şi tu, tu, Blima Horowitz, şi tu, B. Fundoianu, şi nu eşti decît fotografia din cufăr. Şi încă vreo cîţiva ani pînă cînd nu mai are nici cine păstra fotografia. Doamne, doamne, şi pentru un timp atît de scurt să te zbaţi, să te zbuciumi, să suferi, să te bucuri ? Totul : mama, Şela, ea şi Efraim, toţi care şed pe podea *şivă* după tata, totul, moartea tatei şi înmormîntarea şi însăşi viaţa lui şi a lor pînă aici — şi *feter* Zeidă, şi tuşa Bruha, şi Meier, şi locuinţa asta — uite, odăile astea în care auzi somnul alor tăi, şi a lui *feter* Zeidă, şi tic-tacul pendulei, toate ţi se par deodată vis, un vis fără noimă, o farsă tragică.

De unde oare au venit gîndurile astea — pe care, uite, pe loc le socoteşte absurde, ne ale ei, nefăcînd parte din felul ei de a simţi şi a gîndi. Le alungă : Ai înnebunit, Blima Horowitz ? Ce e asta în capul tău ? Nu sînt nici trei luni de cînd, legînd nişte cărţi primite de Librăria Manaşcu, pentru nu ştiu ce client, ai citit idei asemănătoare despre „inutilitatea vieţii", „efemerul", „perinitatea", „zădărnicia", „farsa sinistră a vieţii". Şi ai stat de vorbă cu Manaşcu. El ţi-a dat un răspuns scurt şi limpede :

„Asemenea idei le emit şi le propagă oameni care, ei, trăiesc viaţa din plin : mănîncă bine, se îngraşă, se îmbracă bine. Da, da, trăiesc viaţa din plin, dar vor cu asemenea idei, cu o asemenea «filozofie» să anihileze voinţa şi lupta pentru schimbarea orînduirii actuale de către cei mulţi, a căror muncă o exploatează ei, pe spinarea cărora ei îşi «trăiesc viaţa din plin»."

Amintirea acestor gînduri ale lui Manaşcu, ca o replică dată gîndurilor ei de adineauri, i-au fost întrerupte de intrarea în vîrful picioarelor, unul după altul, a unor oameni veniţi la rugăciune şi rămaşi la uşă, între odaia asta şi odaia Bruhăi şi a lui Meier, ca să nu trezească pe cei ce dorm. Bruhă, tot ca să nu trezească pe cei ce dorm, le-a dat — cu mişcări vătuite — oamenilor scaune şi le-a făcut semn mut să se aşeze şi să aştepte. Dar ei nu se aşază, ci rămîn în picioare, în tăcere cucernică pentru cei îndoliaţi.

Între timp, uite, s-a înapoiat şi Meier cu cîţiva oameni. Mama şi Şela s-au trezit, privesc buimace, se ridică — după

pilda bătrînului Zeidă, care s-a trezit şi el — se duc să-şi spele mîinile ca să alunge impurităţile aduse de vise sau de atingerea în somn a părţilor necurate ale trupului. Acum, mama, revenită, îl trezeşte pe Efraim — căci el va trebui să spună *kadişul* — îl duce sprijinit de subsuori, uşor ameţit încă, să se spele şi el. Oamenii sînt acum aici în odaie şi stau înghesuiţi, tăcuţi, cu pălăriile pe cap. Meier la fel. Bătrînul Zeidă e cu tichia. Bruha, cu un bariz pe cap, îi dă lui Efraim şapca să şi-o pună. Sara — care a şezut tot timpul cu capul acoperit cu un fişiu negru, împrumutat de Bruha — atrage atenţia fetelor să-şi pună pe cap basmale.

Meier a adus de dincolo o măsuţă pe care a aşezat-o la peretele dinspre răsărit — peretele care dă spre odaia bătrînului — Bruha a adus o faţă de masă albă şi a aşternut-o pe măsuţă, a pus şi două sfeşnice cu lumînări neaprinse în ele, bătrînul a şuşotit ceva cu Meier şi cu nişte oameni, pesemne au hotărît cine să facă rugăciunile în faţa altarului improvizat din măsuţă, că, uite, un om tînăr, îmbrăcat curăţel, s-a dus la fereastră, a privit afară, spre cer, s-a uitat la ceas, s-a sfătuit cu cineva care s-a uitat într-un fel de cărţulie ca să controleze după acest calendar la ce oră şi minut se face azi rugăciunea : da, ăsta e ceasul şi minutul. Omul a aprins lumînările, printre oameni s-a făcut o mişcare mută, apoi fiecare a rămas unde a apucat, toţi îndreptaţi, însă, cu faţa spre răsărit, unii cu cîte o carte de rugăciune în mînă, alţii uitîndu-se doi într-o carte, iar alţii ştiind rugăciunea pe dinafară. Şi s-au pornit în murmur rugăciunile.

Sara şi fetele şed pe salteaua de lînă de pe duşumea. Numai Efraim, socotit bărbat major, căci prin calitatea de orfan e major religios la doisprezece ani în loc de treisprezece, stă şi el în picioare printre ceilalţi bărbaţi, şi e cu ochii într-o carte de rugăciune a unui om, care din cînd în cînd întoarce filele şi îi arată cu degetul locul unde ţine rugăciunea în clipa asta.

Sara şade ca împietrită şi se simte înfăşurată în rugăciunile pentru sufletul lui Moişale al ei, rugăciuni pe care le aude ba murmurate, ba strigate, ba jeluite, ba litanate de obştea asta în care, uite, este bărbat în toată puterea cuvîntului şi băieţaşul ei firav, cu obrăjorii palizi, luminaţi de lumina tremurătoare a lumînărilor de la măsuţa prefăcută în altar. Ea ar vrea să mai gîndească ceva, dar nu poate — totul este

pustiu, de piatră, în ea. Totuşi un gînd i s-a înşurubat în creier şi stăruie : ei, şi dacă nu mai departe decît ieri în zori m-am rugat în sinagogă în faţa chivotului deschis, pentru viaţa şi sănătatea lui Moişală ? Ei şi ? Cum de am crezut o viaţă întreagă ? Oare cred toţi oamenii aceştia ? Dar pentru Moişală... pentru el...

Nu şi-a dat seama cînd a trecut lumea de la rugăciunea mută la rugăciunea cu glas, nici măcar cînd a început — pesemne acum o clipă — Froikală să rostească pentru tata rugăciunea căreia din cînd în cînd oamenii i se asociau spunînd la răstimpuri : *Umein !*

După ce s-au mai făcut rugăciunile ce trebuiau făcute şi Efraim a spus ultimul *kadiş*, oamenii s-au strecurat unul după altul, unii muţi, alţii oprindu-se întîi la cei ce şed *şivă*, urînd — după uz — „să fiţi scutiţi de jale şi mîhniri".

Cum între timp afară s-a întunecat de-a binelea şi a plecat ultimul om, Sara s-a ridicat, greu, de parcă i-ar fi frînte toate mădularele, şi a spus :

— Aşa ! Îmbrăcaţi-vă, copii ! Plecăm !

Bruha înţelege că nu are nici un rost să mai încerce s-o oprească. Şi de altfel îşi dă seama că ceea ce a mai gîndit e bine gîndit : mîine vine Iankl, şi o să fie mai greu. Afară de asta, sînt totuşi patru oameni de hrănit, cînd chiar puţinii bani ce i-am împrumutat Sarei ne-au descumpănit punga. Unde mai pui că trebuie să ogoieşti cu vorbe, suflete îndurerate. E greu.

Aşa că, văzîndu-i că se ridică, gata să se încalţe, spune :

— O clipă, o clipă : să aduc cenuşă pentru ghete.

Dar Sara zice că mai are în legăturică puţin pămînt. Dă fiecăruia din copii cîteva fire pe care şi le pun în încălţăminte, îşi pune şi ea în pantofi şi acum sînt toţi gata de plecare.

Meier îi explică : mai e timp. De altfel a aranjat cu un om de la gară să lase încuiat un compartiment de patru persoane din cele cu un singur rînd de bănci, căci trenul — un personal de noapte — se formează aici.

Intervine şi Bruha :

— Dar mîncaţi întîi ceva. E timp destul.

Sara mulţumeşte — dar nu mănîncă. Doar copiii, dacă vor, pot mînca. Şi stăruie pe lîngă Efraim să mănînce. El, însă, nu vrea. Zice că nu îi este foame. Dacă o să-i fie foame, o să mănînce în tren.

A vorbit cu un glas parcă străin. Sara nu-l recunoaşte :

— Ce e cu tine, Froikale ? Parcă nu te simţi bine.

Şi îi pune mîna pe frunte : arde.

Cu dinţii strînşi, el răspunde :

— N-am nimic ! !

Şi e gata să ţipe : „Ce vreţi cu mine ? N-am nimic ! Vreau să plecăm odată ! Şi să nu mai zic *kadiş* ! Şi să nu se mai facă rugăciuni pentru tata ! De ce mă chinuiţi ? De ce îl chinuiţi ?"

Meier vede că sînt gata de plecare, cu bagajele pregătite, adică o legătură, o valiză, un coşuleţ şi un paner în care Bruha pune în clipa asta de-ale mîncării, dulciuri, o sticlă cu ceai, una cu apă, o ceaşcă, un prosop, şi — într-o cutioară — săpun. El, dîndu-şi seama că mai trebuie cîte ceva, cotrobăieşte într-un sertar, scoate nişte doctorii şi zice Sarei :

— Pune şi astea, împotriva durerilor de cap, şi uite puţină tinctură de iod şi puţin spirt... Să fie... Şi uite recipisa de la bagaje, pentru scoaterea lucrurilor la Brăila.

Şi, dîndu-i Bruhăi un plic, îi şopteşte :

— Să aibă la Brăila pentru nevoile din primele zile. Dă-i tu...

Apoi, tare :

— Biletele de tren o să le cumpăr eu, că nu stau la rînd.

Şi, deodată, ca din senin :

— Ei, să nu mai zăbovim, pentru că vă spun drept : nu prea este mult pînă la plecarea trenului.

Dar văzînd că Sara şi copiii se năpustesc spre uşă, zice liniştitor :

— Nu, nu e nevoie să vă scoateţi chiar sufletele.

Bătrînul care şi-a îmbrăcat nepotul în odaia cealaltă este şi el aici, iar Meier, după ce a încercat toate uşile şi ferestrele dacă sînt închise, a luat valiza şi panerul şi i-a spus Bruhăi :

— Treci tu cu dumnealor şi cu tata, înainte, că eu încui şi vin după voi.

Dar Bruha luînd valiza şi panerul — căci fetele au şi luat coşuleţul şi legătura — e de părere ca el, Meier, să plece înainte şi să le aştepte cu biletele, în dreptul uşii de ieşire pe peron. De încuiat va încuia ea. Pe tata încearcă să-l convingă să rămînă acasă.

— E greu pentru mata, tată. Rămîi acasă cu Iosica.

Dar e zadarnic : bătrînul se duce la gară. Bruha înţelege : îşi închipuie că se duce să-l aştepte de pe acum pe Iankl. Da, asta e, căci, uite, îi tremură mîinile şi picioarele de fericire şi nerăbdare.

◆

Strada — deşi fără nici un felinar — i-a primit luminoasă, luminată de luna plină care e înaltă pe cerul senin. Cu toate că, aici, în spatele gării, eşti, poţi zice, în plină gară, de care te desparte numai un gard, dincolo de care e forfotă de locomotive ce umplu aerul cu scîntei şi cu miros de cărbuni, aerul este totuşi înmiresmat, pesemne de la atîtea curţi cu grădini cîte sînt pe strada asta. Sau poate — gîndeşte mai departe în mers Blima — poate că e aerul pe care îl respiră nopţile de duminică de vară, la fel ca la Mihăileni.

Au tăiat drumul şi, fără să scoată cineva un cuvînt, au ajuns pe peron unde, în învălmăşirea de oameni, l-au găsit pe Meier, aşteptîndu-le îngrijorat şi grăbit cu biletele în mînă.

— Repede, repede. Mai sînt cîteva minute.

Şi el şi Bruha le-au ajutat să urce. Şeful trenului a deschis cu cheie specială compartimentul. Bruha a urcat şi ea cu Meier, s-a îmbrăţişat cu Sara, repede — fără nici un cuvînt — şi au simţit, amîndouă, că au obrajii umezi şi săraţi, a sărutat fetele şi pe Efraim. Meier s-a sărutat şi el cu Sara şi cu copiii, şi a coborît împreună cu Bruha.

În clipa în care şeful a fluierat de plecare, Sara şi-a amintit că nu şi-a luat rămas bun de la bătrîn, care, mergînd încet, a sosit abia acum cu nepotul. Vîrîtă printre oamenii de pe culoarul îngust, e pe scară — Bruha îi strigă să nu coboare, căci nu mai e timp — ea totuşi sare jos, ia mîna păroasă a bătrînului şi i-o sărută, el o sărută repede pe frunte, acoperindu-i faţa cu barba, aşa că ea nu mai vede nimic, ci, prin uruitul de roţi al trenului care a pornit, îl aude pe bătrîn :

— Să-i spui lui Mendl, fratele meu, şi lui Burichl, nepotul meu, să vă ocrotească. Că aşa am zis eu !

Susţinută de Meier şi de Bruha, Sara aleargă după trenul pornit, e urcată greu pe scară, în ţipătul copiilor, năvăliţi la fereastră. (I se pare că în zgomotul locomotivei şi al vagoa-

nelor a căzut sub roţi şi că ea e Moişală, cînd a fost sub roţi. Şi nu mai ştie ce se întîmplă.)

...Acum cînd trenul e în plină goană şi ea e în compartiment şi simte, aude, sub picioarele ei, zgomotul roţilor în rostogolire gonind spre Brăila, îşi dă seama că pleacă spre viitorul copiilor. Se uită la ei, îngrozită că adineauri era cît pe ce să-i lase orfani şi de mamă. Se aşază pe bancă, îl ia pe Efraim la pieptul ei, o cuprinde pe Şela cu stînga, pe Blima cu dreapta, şi rămîne aşa, cu ochii închişi, cu pleoapele umede.

Deodată, la o zvîcnitură a trenului, care se pare că o ia pe altă linie, îşi aminteşte ceva, sare în picioare şi întreabă ca şi cum copiii ar şti :

— În ce parte o fi cimitirul ? Să-l vedem pe tata !

Blima a dat repede jos geamul ferestrei şi toţi scot capetele, ea cu Efraim dedesubt, mama cu Şela deasupra capetelor lor. Privesc aşa în noapte, căci nici unul nu ştie în care parte e cimitirul. Din cauza luminilor multe ale becurilor de deasupra şinelor lucitoare şi din cauza semafoarelor roşii şi verzi în mişcare, ei nu văd decît un cer înalt, adînc, şi o lună uriaşă, luîndu-se după trenul care goneşte, goneşte în nesfîrşire, spre necunoscutul care — acolo, departe, tare departe — e ca un fund de beznă către care alergi, să te înghită.

Deodată Sara a tras capul înăuntru şi o dată cu ea au tras şi copiii capetele, speriaţi, căci din partea opusă a ţîşnit vîjîit un tren, despicînd aerul. Acum, în faţa lor, sub lumina făcută mică, uşor albăstruie, a becului din compartiment, ei o văd pe mama crescută înaltă şi dreaptă, cu pumnii strînşi, cu fălcile încleştate şi privind peste capetele lor, undeva, în gol.

Efraim îşi aminteşte deodată — nu-şi dă seama de ce — de cei trei oameni ciudaţi care au fost alaltănoapte în curtea ceainăriei, la masa vecină mesei unde şedea cu mama. Şi se întreabă de ce îi apare în minte ceea ce a spus acolo, la despărţirea de ceilalţi doi, omul căruia îi zicea Costuleni, şi ce a răspuns omul mărunt, lat — Udrea Dumitru. Cum de-şi aminteşte numele lor ? Şi cum de îşi aminteşte aproape cuvînt cu cuvînt vorbele celui de al treilea dintre ei, omul acela ponosit îmbrăcat :

„...Nu numai cu acest poem simfonic — a zis el — şi nici numai cu întreaga mea creaţie, ci cu întreaga mea fiinţă, vreau să fiu flamură"...

Şi parcă spuneau că doi dintre ei — adică acesta căruia îşi aminteşte că îi zice Moscu Navon şi celălalt, căruia îi zice Udrea, pleacă la Brăila. De Navon vorbeşte tata în scrisoare. Zice să-l căutăm la Brăila. Dar de ce oare îmi amintesc de el ?

Acum îşi dă seama de ce şi-a amintit de toţi trei şi mai ales de cele ce spunea Moscu Navon : „vreau să fiu flamură"... Ştie de ce : pentru că, aşa cum stă sub lumina albăstruie a becului de noapte din compartiment şi a lunii care vine pe fereastră, mama, fluturată parcă de goana trenului, pare o flamură.

Sara îi priveşte pe rînd, pe fiecare, ţintă, descleştează fălcile şi spune cu amestec de geamăt şi scrîşnet :

— Nu ! Nu s-a sfîrşit ! Abia începe ! O să vedeţi voi, copii : abia începe ! !

Şi pentru că i se pare că Blima vrea să răspundă, îi pune repede mîna pe gură :

— Vorbim la Brăila !

Apoi aşterne un fel de broboadă pe jumătatea de bancă, pentru Efraim ca să doarmă pe moale — îi pune căpătîi pernita dată de Bruha în paner, îl ridică frumos în braţe şi îl culcă, acoperindu-l cu un fel de cuvertură. Fetelor le spune să se aşeze pe cele două locuri rămase libere spre fereastră, iar ea, după ce stinge şi becul mic, cu lumină albastră de noapte, se aşază, luînd picioarele lui Efraim şi punîndu-şi-le în poală. Închide ochii. Nu, nu va putea dormi — îşi dă bine seama : gîndurile năvălesc...

...Un gînd a pus stăpînire acum. De unde i-a venit ? A auzit oare pe cineva spunînd ceea ce gîndeşte ea acum ? A gîndit oare singură, în clipe grele, cînd Moişală venea frînt din drum şi fără putere de a mai duce viaţa asta ? Sau poate că Moişală a rostit el o dată gîndul ăsta ? Sau parcă Blima ? Sau Manaşcu ? Sau poate că ea gîndeşte acum pentru întîia oară aşa : „Oricît de bătrîn, de obosit şi bătut de soartă sau dezamăgit ai fi, nu e niciodată prea tîrziu să iei viaţa de la început şi să ieşi din mîl la mal şi din beznă la lumină. Căci drumul spre viaţă şi spre bucuriile ei nu duce numai pe o singură poartă".

Deschide repede ochii, parcă pentru a se încredinţa de ceva. Da ! Sînt aici copiii — lîngă ea, vegheaţi de ea.

Pune o mînă pe creştetul lui Efraim, iar cu celălalt braţ cuprinde pe Blima şi pe Şela, şi, prin fereastra deschisă, priveşte spre depărtările fără de sfîrşit către care goneşte trenul.

Efraim ridică ochii şi o priveşte din nou pe mama : da, flamură ! Dar deodată îi are iar în faţa sa pe cei trei oameni de la masa vecină din curtea ceainăriei, şi uite, îndreptată încoace, în compartiment, spre noi toţi, privirea aceluia căruia îi zice Udrea, şi parcă de la privirea asta — dinlăuntrul ei — vine fluturarea de flamură ! Luna pulverizează o briză de răcoare şi lumină argintiu-uşor albăstrie, care aşterne pe chipul mamei un fel de aură de suferinţă. Dar şi de hotărîre dîrză, încrezătoare.

CUPRINS

PARTEA ÎNTÎI

Capitolul I — Cine e frumos, dar eu sînt deștept / 9

Capitolul II — Și domnul colonel e uns cu toate alifiile / 64

Capitolul III — Cam așa continuă să se îngrașe clientul groparului / 127

PARTEA A II-A

Capitolul IV — Voiajori cu abonament clasa a III-a / 195

Capitolul V — Spre întîlniri / 328

Lector: ARISTIDE POPESCU
Tehnoredactor: ION TUDOR

Apărut 1973. *Tiraj* 10,500, *broșate. Coli tipar* 24

Tiparul executat sub comanda
nr. 1/1306 la
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București
Republica Socialistă România

În anul 1973 în colecția
«ROMANE DE IERI ȘI DE AZI»
au apărut:

ALEXANDRU IVASIUC
Păsările

FĂNUȘ NEAGU
Îngerul a strigat

CORNELIU LEU
Puterea

romane de ieri și de azi

Lei 12,50